

მამა ანანია

ქართულული

ცხოვრება

Нико Дадзани

ЖИЗНЬ ГРУЗИН

ТЕКСТ ИЗДАЛ, ПРЕДИСЛОВИЕМ, ИССЛЕДОВАНИЕМ, КОММЕНТАРИЯМИ,
УКАЗАТЕЛЯМИ И СЛОВАРЕМ СНАБДИЛ

Ш. В. Бурджанадзе

ნიკო ლალიანი

ქართვედო ცხოვრება

ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები,
საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო
შ. ბურჯანაძემ

სკეპ-2000
შემოწმებული

ნიკო დადიანის „ქართველთ ცხოვრება“ ძვირფასი წყაროა ფეოდალური პერიოდის დასაეღეთ საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის შესასწავლად. ის შედგება სამი ნაწილისაგან. პირველი და მეორე ნაწილი, რომელიც მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან 1750-იან წლებამდე, წარმოადგენს ფაქტიურად ეახუშტო ბაგრატიონის „საქართველოს ცხოვრებისა“ და სხვა ქართველ ავტორთა თხზულებების შემოკლებას (თუმცა აქ ნ. დადიანი იძლევა დამატებით ცნობებსაც, რომელთაც ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის გარკვეული ღირებულება აქვს).

ქართული ისტორიოგრაფიისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „ქართველთ ცხოვრების“ მესამე ნაწილი, რომელიც მოიცავს პერიოდს 1750-იანი წლებიდან 1823 წლამდე და, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში სიგელ-გუჯარებს, წარმოადგენს ერთადერთ ნარატიულ საისტორიო წყაროს ამ დროის ლიხთ-იმერეთის შესახებ.

ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტი მთლიანი საბოლოო ვერსია არსებული ნუსხის მიხედვით პირველად ქვეყნდება. აქამდე ის გამოცემული იყო მხოლოდ არასრული სახით და შერჩეული ნუსხის მიხედვით.

•

წინასიტყვაობა

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარდატეხა შეიმჩნევა უკეთესისაკენ. იმერეთის მეფისა და ეკლესიის ხელისუფლება შედარებით გაძლიერდა და წამოიწია ეროვნული ერთობის მოძრაობა: ერთი მხრივ, აილაგმნენ გამთიშველი თავადები, ხოლო, მეორე მხრივ, გახშირდა სამხედრო და პოლიტიკური თანამშრომლობა იმერეთის მეფეებისა ქართლ-კახეთის მეფეებთან. ცნობილია ამ მხრივ, მაგალითად, არა ერთი სამხედრო კავშირი და თანაბრძოლა (1758, 1769, 1773, 1774, 1790, 1794, 1795 წლებისა და სხვ.), ისევე როგორც 1790 წლის ეროვნულ-პოლიტიკური ერთობის ტრაქტატი.

ამ პოლიტიკური ძვრების მთავარი მიზეზი იყო, ერთი მხრივ, რუსეთის ამოძრავება სამხრეთისაკენ და მის მიერ ამიერკავკასიაში თურქეთის ბატონობის დასუსტება, ხოლო, მეორე მხრივ, ქართული პოლიტიკისაგან ოსმალეთის ჩამოშორება.

ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არც ერთი თხრობითი ისტორიული წყარო არ მოგვეპოვება. როგორც ცნობილია, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ მოგვითხრობს პოლიტიკური წარსულის ამბებს 1740-იან წლებამდე. შემდეგი დროის თავგადასავალი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრებისა აღარავის დაუწერია, გარდა ნიკო და დიანისა, რომელმაც თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ სახით ერთი მხრივ, შეამოკლა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ და, მეორე მხრივ, დაგვიტოვა გაგრძელება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალისა 1740-იანი წლებიდან 1820-იან წლებამდე.

ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრება“ დღემდე არ გამხდარა სპეციალური შესწავლის საგანი და მის შესახებაც არ არის გამოთქმული სრული თეალსაზრისი, დაფუძნებული მისივე შინაარსის ანალიზზე. „ქართველთა ცხოვრების“ შესწავლა მიზნად დაისახა და თავის სამუშაო გეგმაში შეიტანა საქართველოს მეცნ. აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ისტორიული დოკუმენტებისა და არქივების განყოფილებამ. ამ უკანასკნელმა მისი შესწავლა გადაწყვიტა თხზულების ტექსტის გამოსაცემად მომზადებით. მხოლოდ ამის შემდეგ იყო შესაძლებელი ამ თხზულების შინაარსის შესწავლა მთელი მისი მოცულობით.

თხზულების შინაარსის შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ „ქართველთა ცხოვრება“ წარმოადგენს სასწავლო სახელმძღვანელოს საქართველოს ისტორიაში და იგი თავის ძირითად ნაწილში შედგენილია მრავალი ქართული ისტორიული წყაროს, განსაკუთრებით ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“

შემოკლებით. ნ. დადიანი აქ უმეტეს წილად არ იჩენს თავის წყაროებთან კრიტიკულ-მეცნიერულ დამოკიდებულებას; იგი ბრმად იმეორებს მათ შეცდომებს, რაც, როგორც არადადიანისეული, ჩვენი სპეციალური კომენტარების გარეშე დარჩა. მაგრამ იქ, სადაც ნ. დადიანი თავის წყაროებთან დამოკიდებულებაში იძლევა სხვაობას, ჩვენ სპეციალურად განვმარტავთ. ასე რომ, კომენტარები ჩვენგან შედგენილია მხოლოდ ნ. დადიანის ტექსტისათვის. ამნაირად ვიქცევით ჩვენ იმიტომ, რომ კომენტარება ვახუშტისათუ სხვა ავტორების შეცდომებისა ნ. დადიანის შემოკლებული ტექსტის გამოცემაში უადგილოდ მივიჩნით.

კომენტარების ერთი ნაწილი ჩვენ შევადგინეთ ჩვენივე გამოკვლევის მიხედვით: „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, უადგილობის გამო რომ ვერ მოხვდა ამ გამოცემაში. მაგრამ ჩვენ სათანადო ადგილებში მაინც მივუთითებთ მასზე, რომელიც ხელნაწერის სახით ჩვენთან ინახება.

27. 11. 1961, თბილისი

ზ. ბურჯანაძე

ნიკო დადიანის ცხოვრება და მოღვაწეობა

„ჯეროვანი არს, რომელ ყოველთვის წინ უნდა უსწროს საზოგადოებრივ კეთილობამან კერძობითსა სარგებლობასა“.

ნიკო დადიანი

I

ნიკო დადიანი იყო გიორგი დადიანის ძის ვაჟი¹. მის დედას ერქვა მარიამი. იგი იყო აბაშიძის ასული. მღვდელ როსტომ ჩიქვანისათვის ნაბოძებ ერთ წყალობის წიგნში წერია: „დადიანის ძემ ბატონისშვილმან გიორგიმ, თანაშემცხედრემან ჩემმან აბაშიძის ასულმან მარიამ და ძემან ჩემმან ნიკოლოზ“ გიბოძეთო და სხვ.² ეს დოკუმენტი 1792 წლისაა. უფრო ადრინდელი თარიღიანი საბუთი, რომელშიც ნიკო მოხსენებული იყოს, ჩვენ არ მოგვეპოვება. ამის მიხედვით კი ცხადია, რომ იგი 1792 წელს უკვე დაბადებული ყოფილა. მაგრამ მისი დაბადება, რა თქმა უნდა, ამაზე ადრე უნდა მომხდარიყო. იგი, მაგალითად, თავის დისშვილს, გრიგოლ ზურაბის ძე წერეთელს 1829 წელს პირად წერილში სწერდა, რომ „...რალა დროსი არის აწ ჩვენი მეგობრობის დაწუნება; დაებერდითო“³. მართალია, აქ ნათქვამი სიტყვა „დაებერდით“ არ უნდა გამოხატავდეს რეალურ სინამდვილეს, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ აღნიშნული წერილის დაწერის დროს ნ. დადიანს ხანში შესულად უგრძენია თავი. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ 1829 წელს იგი შუახნის კაცი მაინც იქნებოდა და 1792 წელზე ადრეც უნდა დაბადებულიყო.

მაგრამ ნ. დადიანი 1780 წლის საბუთში არ არის მოხსენებული თავის დედ-მამასთან ერთად⁴. თუ ეს შემთხვევითი არაა, მაშინ უნდა მივიჩნიოთ, რომ ნ. დადიანი ჯერ კიდევ არ ყოფილა დაბადებული 1780 წელს, რომლის შემდეგაც იგი პირველად იხსენიება უკვე ცნობილ დოკუმენტში, 1792 წელს.

აქედან სარწმუნოა, რომ ნიკო დადიანი დაბადებული უნდა იყოს 1780—1792 წლებს შორის.

¹ გიორგი დადიანის ძეს ჰყავდა მეორე შვილიც—ასული ნინა, რომელიც, როგორც კორცხელის ეკლესიაში მისი საფლავის ქვის წარწერა მეტყველებს, მეუღლესთან 17 წლის ნაცხოვრები გარდაიცვალა 1815 წ. ნოემბერში (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, III, 201). აქვე უნდა ეთქვას, რომ ე. თაყაიშვილისგან დაბეჭდილ ტექსტში ნინას გარდაცვალების თარიღად წერია „ჩემ“ მაგრამ უნდა იყოს ჩყავ, ვინაიდან ეპიტაფიაში წერებულა, რომ ქვა დაუღვია ნიკო დადიანს 1815 წელს (იქვე).

გიორგი დადიანის ძეს უნდა ჰყოლოდა მეორე ქალიც, თამარი, რომელიც ჯრუჭის საზარტის მინაწერში „გიორგი დადიანის ასულად“ არის წოდებული (ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, IV, 94).

² საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—8326.

³ იქვე, Sd—1447, ავტოგრაფი.

⁴ იქვე, Ad—1293.

ამ ვარაუდის საფუძველზე სწორი უნდა იყოს ის ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც ი. მეუნარგია აღნიშნავს, რომ 1834 წელს ნ. დადიანი „შუა ხნის“ კაცი გარდაიცვალა¹.

ნიკო დადიანის მამა გიორგი დასწავლდა დღნორის და გარდაიცვალა ზოგიშ 1799 წლის 15 დეკემბერს².

ამის შემდეგ ოჯახის საქმეებს გაძღოლია მარიამ აბაშიძის ასული თავის შვილ ნიკოსთან ერთად. მღვდელ გიორგი ბერიძისადმი 1816. VII.5 წყალობის წიგნში ისინი ამნაირად იხსენიებიან: „აბაშიძის ასულმან მარიამმა და პირშომან ძემმან ჩემან... ნიკოლაი დადიანოვიმ“ გიბოძეთო და სხე.³

ნიკო დადიანის მამის ოჯახი დაახლოებული იყო ოდიშის მთავრებთან—ჯერ გრიგოლთან, შემდეგ ლევან V-სთან. მისი მამა გიორგი ისტორიულ საბუთებში კაცისა და ნიკოს შემდეგ და მათთან ერთად ოტია დადიანის ძედ იწოდება⁴. აქედან: კაცია დადიანი და ჩვენი ისტორიკოსის მამა ძმები ყოფილან, ხოლო მათი შვილები—გრიგოლ დადიანი და ჩვენი ისტორიკოსი—ბიძაშვილები⁵; ამასთანავე, გრიგოლ დადიანის ძეს, ლევან V დადიანს ბიძად ერგებოდა „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი.

ამ ნათესაობის გამო თავისუფლად შეიძლებოდა ნიკოს მამა მთავრებთან დაახლოებული და გავლენიანი პირი ყოფილიყო.

ნიკო დადიანიც თავის ისტორიულ თხზულებაში მამამისს, ბიძას გრიგოლ დადიანისას, უწოდებს მთავრის „საქმის გამგებელს“⁶. გრიგოლ დადიანისათვის იმდენად სანდო ყოფილა ნიკოს მამა გიორგი, რომ ამ უკანასკნელისათვის მას თავისი ძე ლევანიც მიუცია აღსაზრდელად. ჩვენი ისტორიკოსი ამის შესახებ წერს: სოლომონ მეორემ რომ ბრძოლა დაიწყო გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ დასავლეთ საქართველოს გასაერთიანებლად, იმ პერიოდში „ერთგულებდა ბიძა თვისი გიორგი გრიგოლ დადიანს, ვინაიდან ზრდიდა შეილსა მისსა ლეონს ბიძა თვისი გიორგი“⁷.

ამიტომაც იყო, რომ „გრიგოლ დადიანი ძალიან შეაწუხა ბიძამისის გიორგის გარდაცვალებამ და ზოგიზიდან, სადაც იგი მოკვდა, ცხედარი „წარმოიღო ღიდის პატივით,—წერს ნ. დადიანი,—და მოასვენა სამარხოსა მამა-პაპათა თვისთა და დამარბა მარტვილს შესაფერითა პატივითა“⁸.

ქმართან ერთად ლევან V-ის აღზრდაში მონაწილეობა მიუღია, ცოლს, მარიამ აბაშიძის ასულსაც. ასე, მაგალითად, ნ. დადიანი თავის იურიდიულ თხზულებაში—„დასტურ-ლამაში“—მთავარ ლევან V-ს უწოდებს თავისი „მოხუცებული დედის აღზრდილს.“⁹

¹ ურნ. „მოამბე“, 1896, № 4, გვ. 45.

² ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, Описание рукописей..., I, გვ. 23—24.

³ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad—1074.

⁴ ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II. 1921, გვ. 10; ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—7974. იქვე, Ad—1099.

⁵ შდრ. Акты, II, გვ. 505.

⁶ „ქართველთ ცხოვრება“, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, Описание..., I, გვ. 24; შდრ.; Акты, II, გვ. 517.

⁷ Опис..., გვ. 21.

⁸ იქვე, გვ. 24.

⁹ ურნ. „მოამბე“, 1896, № 5, გვ. 20.

ნ. დადიანს თავის სიცოცხლეში ორი ცოლი ჰყავდა. მისი პირველი ცოლი იყო გურიის ერისთავის ასული მარიამი, რომლისგანაც უნდა შესძენოდა ძე გიორგი. ერთიც და მეორეც იხსენიებიან 1802 წლის 7 ივნისისა და ერთ სხვა უთარილო დოკუმენტში¹.

ერისთავის ასული გარდაცვლილა და ნ. დადიანს მეორე ცოლად შეურთავს თავად მარშანის ასული ეკატერინე. 1829 წ. 19 მაისის დოკუმენტში ნ. დადიანის თანამეცხედრე ეკატერინესთან ერთად მოხსენებული არიან მისი ძენიც: გიორგი, ბესარიონ, ალექსანდრე, პეტრე და პავლე².

ამას გარდა, ნ. დადიანს ჰყოლია, როგორც ი. მეუნარგია ვადმოგვეცემს ნ. დადიანის შთამომავლობის კარგი მცოდნის მალაქა ჩაჩბაიას ნათქვამის მიხედვით, კიდევ ორი ასული: ბათუ და კესარია³. უკანასკნელი, წერს რა თვითონ ნ. დადიანი თავის ისტორიულ თხზულებაში, ცოლი გახდა ალი-ბეგ (ალექსანდრე) შარვაშიძისა, რომელიც მფლობელი იყო შუა სოფლისა აფხაზეთში⁴. ბათუ ანუ ეკატერინე დედა იყო ცნობილი პოეტის მამია გურიელისა⁵.

ნ. დადიანის ეპიტაფიაში მის ძეებად მოხსენებული არიან გიორგი, ბესარიონ, პეტრე და პავლე⁶. ამასვე იმეორებს ი. მეუნარგიაც ჩაჩბაიას ნათქვამის მიხედვით⁷. მაგრამ 1829 წ. 19 მაისის დოკუმენტში, როგორც ახლახან ვნახეთ, დამატებით მოხსენებულია, მესხეთე ძე, ალექსანდრე. თუ ეპიტაფიაში არ გამოჩნებიან ამ ვაჟის სახელი. მაშინ უნდა ვითქვოდეს, რომ იგი ადრევე გარდაცვლილა.

ნიკო დადიანი გარდაიცვალა 1834 წლის 25 თებერვალს და დაიმარხა მარტვილის მონასტერში. ეს თარიღი აღნიშნულია მისი საფლავის ქვის წარწერაზე ბარტვილის მონასტრის სამხრეთ ეკვდერში⁸.

ნ. დადიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს შემდეგი: სამეგრელოს მაშინდელმა მიტროპოლიტმა დავით ზურაბის ძე წერეთელმა, რომელიც დისწული იყო ნიკო დადიანისა და, მუშასაღამე, მამიდა-შვილი მისი მემკვიდრეებისა⁹, შეაჩერებინა დამარხვა ნ. დადიანის ცხედრისა, ისე რომ უკანასკნელი დაუმარხავი იყო 14 მარტსაც. ამისი მიზეზი ის იყო, რომ დავით მიტროპოლიტს რაღაც უსიამოვნება შეხვედრია თავისი ბიძაშვილებისაგან¹⁰. ბარონ როზენმა რომ ამისათვის საყვედური და მუქარა შეუთვალა დავით მიტროპოლიტს, ამ უკანასკნელმა შენდევ იმერეთის არქივისკოპოს სოფორნიოსს აკურთხებინა და დაამარხვინა ნ. დადიანის ცხედარი¹¹.

როგორც ამ მიმოხილვიდან ირკვევა, ნიკო დადიანს, დაბადებული 1780—1792 წლებს შორის, უნდა ეცხოვრა 43—54 წელიწადი.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. Qd—8331, 7973.

² ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6821.

³ იურნ. „მოამბე“, 1896. № 4, გვ. 46.

⁴ „ქართულთ ცხოვრება“, წიგნში: გ. თაყაიშვილი, Описание...I, 52.

⁵ მამია გურიელი, ლექსები, 1897, ქუთაისი, ი. მეუნარგიას წინასიტყვაობა, გვ. VII.

⁶ გ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, III, გვ. 128.

⁷ იურნ. „მოამბე“ 1896, № 4, გვ. 46.

⁸ გ. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოგზ. სამეგრ., წიგნში: ძველი საქართველო, III, გვ. 128.—ნ. დადიანის სიკვდილის თარიღად აახელებენ აგრეთვე 24 თებერვალს (ქართულ ხელნაწერთა აკოლექციის აღწერილობა, IV, 267; АКТЫ, VIII, 436). მაგრამ ზენ უპირატესობას ვანიჭებთ ეპიტაფიის ცნობას, რომელიც ნ. დადიანის ვაჟებისგანაა დატოვებული.

⁹ შდრ. ქართ. ხელნაწ. H კოლექციის აღწერილობა, IV, 94.

¹⁰ АКТЫ, VIII, 436—ამ ცნობაზე მიგვიითთა ნათელა რამიშვილმა.

¹¹ იქვე, 437.

ნიკო დადიანის გენეალოგიისათვის

ოტია დადიანი (+1768)

გიორგი (+1799)

კატია დადიანი (+1768)

ანტონ ჭყონდიდელი ნიკოლოზ

ნიკოლაჲ დადიანოვი ჰირველი (+1834)

გრიგოლ დადიანი (+1804)

გიორგი (+1822) ნიკოლაჲ

ნიკოლაჲ დადიანოვი შერთე (+1847)

ლევან დადიანი (+1848)

ნ. დადიანი იყო თავისი დროისათვის განათლებული პირი. იგი აეტორია არა ერთი ორიგინალური თხზულებისა, მკითხველი, მოყვარული და მფლობელი მრავალი წიგნისა. თავის დისწულსა და მეგობარს გრიგოლ ზურაბის ძე წერეთელს 1829 წ. 15 თებერვალს იგი სწერდა: „... კვინტოს კურციუსის წიგნი ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრება ან თელემაქი და ან ტროადის აღების ისტორია... ამ ჩემის ბესარიონის ხელით გამამიგზ[ა]ქნე... მაგრამ უფრო ვთხოვ ალექსანდრეს ცხოვრება მათხოვო¹. აქ „თელემაქთან“ დაკავშირებით ლაპარაკია ფრანგი აეტორის ფენელონის ტელემახიადზე, რომლის რუსულად გადაკეთებული ვარიანტი, შესრულებული ტრეტიაკოვისაგან, გადმოთარგმნილი იყო ქართულად², კვინტოს კურციუსის წიგნიც—საქმეთათვის ალექსანდრე დიდისა მეფისა მაკედონელისა“—რუსულიდან იყო თარგმნილი ანტონ პირველის მიერ³.

ნ. დადიანი გაცნობილი ყოფილა დავით ფურცელაძის რუსულიდან ნათარგმნ ისტორიულ თხზულებას, „ათინაიდასაც“⁴.

ცნობილია, რომ მარტვილის მონასტრის პარაკლიტონი, დაწერილი გიორგი მდივნის მიერ, მღვდელ დავით ჩიხლაძისაგან შეისყიდა ნ. დადიანმა: „ვიყიდე... სახმარადო“⁵.

ნ. დადიანს ჰქონდა აგრეთვე იმავე მონასტრის სადღესასწაულო, რომელიც მისთვის 1816 წ. 14 აგვისტოს იოანე ცაგერელ მიტროპოლიტის უბოძებია⁶. იგი ფლობდა თავის ბიბლიოთეკაში ანტონის „წყობილისტუბობას“, „ქართლის ცხოვრებას“, „მითოლოგიას“⁷ და ა. შ.

ნიკო დადიანი თავის მოღვაწეობაში დიდ ყურადღებას აქცევდა ეკლესიისათვის სამსახურს. კორცხელის ეკლესია, აშენებული ლევან II დადიანის მიერ და დროთა ვითარებაში დაზიანებული, მან მთლიანად განაახლა. საყდრის სვეტზე აღბეჭდილი მხედრული წარწერა 1815 წლის 12 ივნისისა შემდეგს შეტყველებს: „ყოვლად შეუმკობელისა და დარღვეულისა ეკლესიისა ამის განმსახლებელი, აღმაშენებელი და შემამკობელი ნიკოლა დადიანი გუშდრებ აღმოკვითხველთა, შეწყალება ჩემი ღვთისა მიერ ითხოვით“⁸. იმავე ტაძრის კანკელზე ბროსისაგან ამოკითხული წარწერის მიხედვით, ნ. დადიანს კორცხელის ეკლესია განუახლებია 1811 წელს⁹, ასე რომ განახლება მომხდარა რამდენიმე წლის განმავლობაში.

ამასთანავე, ამ მხრივ საყურადღებოა ისიც, რომ თავისი დღიურის ქვედა ყდაზე ნ. დადიანს მიწერილი აქვს; „ახალდაბის ეკლესიის შენება დავიწყე წელს 1824, ივნისის 4“¹⁰.

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1447. აეტოგრაფი.

² ცნობა მომწოდოა ჰრისტინე შარაშიძემ.

³ ეს ცნობა მომწოდოა აპოლონ როგავამ.

⁴ ქართ. ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, II, 1958, გვ. 193.

⁵ ქართ. ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, I, 83.

⁶ იქვე, 82.

⁷ ქართ. ხელნაწერთა S კოლექციის აღწერილობა, I, 337, 400.

⁸ ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოვზ., იქვე, 201; ეურნ. „მათაბე“, 1896, № 4, გვ.

⁹ ე. თაყაიშვილი, იქვე, 202.

¹⁰ ზუგდიდის ისტ.-ეთნ. მუზეუმი, ხელნაწ. წიგნების ფ., სია 3, № 887.

ამჯერად ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას გადაჭრით ვთქვათ, რომელი ახალდაბაა ეს—ოჩამჩირისა თუ ოკრიბისა?

ამიტომაც უნდა ყოფილიყო, რომ ნ. დადიანი დიდი გავლენითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა ეკლესიაში. ცნობილია, მაგალითად, ის, რომ არქიმანდრიტმა და მოძღვართ-მოძღვარმა გიორგი კუხალაშვილმა ნიკო დადიანს სთხოვა და დააწერინა ხუთი ქადაგება ეკლესიაში საკითხავად¹.

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანი იჩენდა სიყვარულს სამხედრო საქმისა და ეკლესიისადმი. ასე, მაგალითად, ვაძარებთ რა „ქართველთ ცხოვრების“ გეოგრაფიულ აღწერილობებს, ვახუშტის დედანთან, ეხედავთ, რომ ნ. დადიანი ყველაზე მეტი სისრულით გადმოსწერს ციხე-სიმაგრეებისა და ეკლესია-მონასტერთა აღწერილობებს, მაშინ როცა აღწერილობათა დანარჩენი ნაწილიდან შედარებით ბევრს გამოტოვებს. ამასთანავე, თავის ტექსტში იგი უმატებს საეკლესიო ხასიათის განმარტებებს, რაც ვახუშტისთან ან „ქართლის ცხოვრების“ შესატყვის თხზულებებში არ მოიპოვება. ასე, მაგალითად, გიორგი VII-ის მეფობაში რომ ელიოზ კათალიკოსი გარდაიცვალა და მეფემ მის ადგილზე დასვა მიქაელ, ვახუშტი ამას ამით ამთავრებს², ისევე როგორც ბერი ევნატაშვილიც³ და ახალი ქართლის ცხოვრების მეორე ტექსტიც⁴. ნ. დადიანი კი ამას შემდეგ განმარტებას უმატებს: მეფემ დასვა კათალიკოსი „უენათგან ძველითგანეე ჩეულება იყო, რომელ კათალიკოსნი აღრჩევითა და ნებითა და ბრძანებითა მეფისათა მიიღებდენ ქურთხევასა და ტახტსა“⁵.

ამრიგად უნდა იქცეოდეს ნ. დადიანი სწორედ იმიტომ, რომ იგი იყო სამხედრო საქმის მცოდნე და, შეიძლება, ამასთანავე სასულიერო განათლება მიღებულ იც.

ნ. დადიანი თავისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის დიდ მანძილზე განაგებდა ოდიშის სამთავროში მართლმსაჯულებას და ეჭირა მსაჯულთუხუცესის პოსტი. „მსაჯულთუხუცესად“ იწოდება იგი თავის ანდერძში, რომელიც დართული აქვს მისგანვე 1826 წელს გადაწერილ „ველიზარს“⁶. ლევან V დადიანი მას თავისი სამთავროს „მდივანბეგთუხუცესს“ უწოდებს 1823 წლის 29 დეკემბრის საბუთში⁷.

ჩვენს განკარგულებაშია ერთი დოკუმენტი, რომელიც შესაძლებლობას გვაძლევს წარმოვადგინო ვიქონიოთ ნ. დადიანის საქმიანობაზე მართლმსაჯულების სფეროში. იგი თავის ძეგს, პრაპორშიკსა და კავალერს პეტრეს, და გლახუა ახელედინანს ლევან გელოვანის ქვრივის, მარკია წულუკიძის ასულისა და მისი ბებულების მზრუნველებად ნიშნავს: „ჩავაბარეთ თქვენ... მარკია წულუკიძის ასულს, ლევან გელუანის მეუღლეს და მის შვილებს... ყური უგდეთ... უსამართლობა არ დაემართოს... მის შვილებს და მის ყმებს საუსამართლოდ

¹ ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, III, გვ. 4—5; ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1953, გვ. 419—420.

² საქ. ისტორია, I, 1885, გვ. 290.

³ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 339—340.

⁴ იქვე, 473.

⁵ აქვე, ტექსტი, წიგნი, I, 75-ე მეფე.

⁶ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, გვ. 425.

⁷ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6816.

ნურავის დაანებებთ; ან ვინმემ ყმა არ წაართვას, ან ადგილი, ან მამული ან მათ და ან მათ ყმას. და თუ ვინმემ სამართალი მისგან ითხოვოს, თქვენგან შესაძლებელი თუ იყოს, თქვენ გარდასწყვიტეთ სამართალი, და თუ თქვენ ვერ შეიძლოთ და ჩემამდის მოაწვიებდეთ და მე განვაგებ ამის საქმეს“¹.

მაშასადამე, ნ. დადიანი მართლმსაჯულების დარგში თავისი საქმიანობით ხელს უწყობდა ფეოდალური კლასის გამაგრება-შენახვის საქმეს. ამ მხრივ სეკულარდობა აგრეთვე მისი მონაწილეობა იმერეთის თავადების აგიაშვილთა საქმეში. ქაიხოსრო აგიაშვილის ძეებმა იოანემ, დავითმა, სვიმონმა და გიორგიმ 1817 წლის 21 აგვისტოს ერთობისა და უფროს-უმცროსობის წიგნი დაწერეს და ხელშეკრულება დადეს: ჩვენს შორის მტრობამ იჩინა თავი და „შეერთება და მშვიდობა მოვიწოდომეთ... და ჩვენდა შესაერთებლათ მოვიყვანეთ ჩვენი მოყვარე, მისი უგანათლებულესობა ნიკოლოზ დადიანის ძე, რადგან მის შორის ეხედავდით საზოგადოდ სიყვარულსა ჩვენსა და მისითა შუამდგომლობით გავრიგდით, შევერთოდით“².

მაშასადამე, ნ. დადიანი ყოფილა „მოყვარე“ თავად აგიაშვილებისა, რომელთაც იგი შუამდგომლად მიუწვევიათ თავიანთ საქმეში.

დოკუმენტში ორ ადგილას ხელშეკრულებითი აქტის მოწმეებად დასახელებული არიან ქაიხოსრო აგიაშვილის ერთ-ერთი ძე ანტონ წინამძღვარი, ლევან იაშვილი და გიორგი (გოგია) ყიფიანი. მაგრამ მათთან ერთად არსად დოკუმენტში ნ. დადიანი არ იხსენიება. ეს კი იმის ნიშანია, რომ ნიკოლოზ დადიანის ძეს თავადი აგიაშვილები რიგითს თანამოწმედ კი არ თვლიდნენ, არამედ იგი მიაჩნდათ საპატიოდ მოწვეულ, მაღალი თანამდებობის ოფიციალურ პირად, რომლის მორალური გავლენითაც მათი შეერთების აქტი იქმნებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. დადიანი მხარს უჭერდა და იცავდა ქართულ ფეოდალიზმს, მართლმსაჯულების დარგში თავისი მუშაობის, გამოცდილების, დაკვირვებისა და ცოდნის შედეგად იგი მისულა შემდეგ დასკვნამდე: „ჩვეულება ძველნი აზიურთა ქცეულებათანი კეთილთა წესდებულებათა დამბარკოლებელ იქმნებიან და განრყენილად იხედებიან ყოველნი წესნი გონიერებათანიო“³.

ვინაიდან, აქედან გამომდინარე, ნ. დადიანს აზიური (მაშასადამე, ქართულიც) ზნე-ჩვეულება, რეჟიმი შემდგომი სოციალური პროგრესის დამბარკოლებლად მიაჩნდა, მან ამ დაბრკოლების დაძლევის მიზნით ოდიშის მთავარ ლევან დადიანისათვის დაწერა „დასტურ-ლამა“ — „სამთავრო წესდებულება და განკარგვა მფლობელობათა“⁴.

ამას გარდა, ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდში (სია 3, № 887) ინახება ნ. დადიანის პირადი დღიური, რომელშიც ანუსხულია მისი მოღვაწეობიდან მეტწილად იურიდიული მნიშვნელობის მქონე საქმეები. დღიური შეიცავს 1824 წლის 2 იანვრიდან

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—1159, ავტოგრაფი.

² ო. ს. ოსტოი, მასალები დასავლეთ საქართველოს სათავადოების მმართველობის ისტორიისათვის, წიგნში: მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, 1954, საბ. № 24, გვ. 196.

³ ნ. დადიანი, დასტურ-ლამა, გამომცემი ი. მუჟრნაგისი, 1897, გვ. 9—10.

⁴ ეურნ. „მოამბე“, 1896, № 4, გვ. 43.

1834 წლის 22 თებერვლამდე შესრულებულ საქმეებს და შედგენილია თვითონ ნ. დადიანისაგან. იგი მდიდარ წარმოდგენას იძლევა ნიკო დადიანის პირად და საზოგადოებრივ საქმიანობაზე და მისი ბიოგრაფიისათვის ერთ-ერთ წყაროდ უნდა ჩაითვალოს.

ნ. დადიანის პიროვნებისათვის ყურადღებას იქცევს ის მინაწერი, რომელიც მას წაუძღვარებია თავისი დღიურისათვის: „ჯეროვანი არს, რომელ ყოველთვის წინ უნდა უსწროს საზოგადოებრივ კეთილობაჲს კერძობითსა სარგებლობასა“. მაშასადამე, ნ. დადიანს ადამიანის დანიშნულებად მიაჩნდა საზოგადოებისათვის სამსახურის გაწევა, რასაც კარიერისმზე მალა აყენებდა. მისი პიროვნება ამით საზოგადო მოღვაწის სიმალღეზე დგას.

1805 წელს ნ. დადიანი პეტერბურგს იყო წასული ოფიციალური დავალებით. 1806 წელს მას მოუხდა რუსეთში მოგზაურობა და ამის შედეგად დაწერა „მიმოვლა ნიკოლაჲ დადიანოვისა“¹ (რომელიც ამჟერად დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს).

ნ. დადიანს უწერია მდარე ხარისხის ლექსებიც².

იგი ყოფილა გადამწერი მოკლე ქართული გრაზტიკისაც, რომელიც მიუძღვნია ანტონ კყონდიდელისათვის³. მანვე ნოდის სასახლეში 1826 წელს გადაწერა აგრეთვე ფრანგი ავტორის მარმონტელის ველიზარი, თარგმნილი რუსულად იმპერატორ ეკატერინე II-ის მიერ და რუსულიდან ქართულად გაიოს არბიმანდრიტისაგან კრემენიუსს 1787 წელს⁴.

ნ. დადიანი, როგორც ავტორი, ჩვენთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა ისტორიული თხზულებით, „ქართველთ ცხოვრებით“, რომელიც მნიშვნელოვან განძს წარმოადგენს ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის. მაგრამ ამაზე ჩვენ აქვე საგანგებოდ და ვრცლად გვაქვს საუბარი.

III

ლევან V დადიანი ახლახან დასახელებულ 1823 წლის დოკუმენტში ნ. დადიანს, გარდა „მდივანბეგთხუცესისა“, „სრულიად ლეჩხუმის სარდალ-მოურავსაც“ უწოდებს⁵.

უფრო ადრე, 1810 წელს, ოდიშის დედოფალმა ნინამ დანიშნა ნ. დადიანი ლეჩხუმის მოურავად, არ დააკმაყოფილა რა პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მოთხოვნა და ჩამოართვა ეს თანამდებობა ბერ გელოვანს. 1810 წლის 7 ივნისის წერილში ტორმასოვისადმი პოლკოვნიკი სიმონოვიჩი ნაღვლიანად აღნიშნა, რომ გელოვანის ყოფნა რუსეთის სარდლობისათვის ახლანდელ კრიტიკულ მომენტში უფრო სასარგებლო იქნებოდა⁶. ასე რომ, რუსეთის სარდლობა მაშინ ამჯობინებდა ლეჩხუმში გელოვანის უფროსობას, ვიდრე იქ დადიანის სახლს ებატონა, რასაც მტრულად ეკიდებოდა თავადი გელოვანიც.

¹ ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება. წიგნში: ე. თაყაიშვილი, Описание., II, გვ. 33.

² ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტის აღწერილობა, III, გვ. 358; ე. თაყაიშვილი, Описание..., II, 376; მ. ჯანაშვილი, Описание рукописей церковного музея, III, 276.

³ მ. ჯანაშვილი, იქვე, 275.

⁴ ქუთაისის მეჩუქეთის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, გვ. 425.

⁵ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—68!6.

⁶ Акты, IV, № 358, გვ. 279.

ნ. დადიანის მოღვაწეობა ძირითადად მოდის პოლიტიკურსა და სამხედრო მხარბიელზე.

პოლიტიკურ ასპარეზზე იგი პირველად გვევლინება 1805 წელს, როცა გრიგოლ დადიანის გარდაცვალების შემდეგ სამთავროს მეთაურობა ხელში აიღო მისმა ქვრივმა ნინა დედოფალმა; ნიკო დადიანი შეყვანილ იქნა სამთავროს უმაღლეს საგამგეო საბჭოში, რომელიც შედგებოდა ოთხი წევრისაგან და დაარსებული იყო ნინა დედოფლის დასახმარებლად¹.

ნ. დადიანი, როგორც ქვეშევრდომი ოდიშისა, ერთგულებას იჩენდა მისი მთავრისადმი. 1806 წლის ოქტომბერში გრაფ გუდოვიჩისათვის მიცემულს რჩევის წერილში იგი არც მთავარ დადიანის ინტერესებს იეიწყებდა და იმედს გამოთქვამდა, რომ რუსეთის სარდლობა დაუბრუნებდა ოდიშის მთავარს ჭყვიშის ციხესა და საჭილაოს².

თავის სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ ნ. დადიანი ლაპარაკობს „ქართველთ ცხოვრების“ უკანასკნელ ნაწილში, რომელიც მის მიერვეა შეთხზული (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი III). იგი 1808 წელს ლაშქრობდა ლევან დადიანთან ერთად, როგორც სარდალი სამეგრელოს ჯარისა, აფხაზეთში, სადაც მათგან გამთავრებულ იქნა ლევან დადიანის სიძე; ასლან ბეგისაგან მოკლული მთავარ ქელაიშ აჰმედ-ბეგ შარვაშიძის შვილი საფარბეგო³.

ნ. დადიანი თავის მთავარს ახლდა ჭირიანობის დროს, 1811 წელს, სამურძაყანოში, სადაც სამოქალაქო უწყსრიობამ (ტყუის სყიდვა და სხვ.) იჩინა თავი⁴. ნ. დადიანი ლაშქრობდა 1812 წელსაც სამურძაყანოში ლევანისა და მისი ძის ხუტუნია შარვაშიძეების დასადაცლად, რომლებმაც მოკლეს ლევან დადიანის სიძე და მისგანვე სამურძაყანოს განმგებლად დადგენილი მანუჩარ შარვაშიძე. ლაშქრობა მოხდა ლევან დადიანისა და ჩვენი ისტორიკოსის სარდლობით ბედიის ციხეზე, რომელიც აღებულ იქნა რუსისა და ქართველთა ლაშქრის მიერ. ციხის გასამაგრებლად ლევან დადიანმა იქ ნიკო დადიანი დატოვა⁵. სამურძაყანოში ოდიშის მთავრის ბატონობის უზრუნველყოფის მიზნით ნ. დადიანმა მაშინ იქ ყოფნისას გაამაგრა ბედიის ციხე⁶.

თავისი პრაქტიკული მოღვაწეობის მთელ მანძილზე ნიკო დადიანი გვევლინება როგორც ერთგული მსახური რუსეთის იმპერატორის პოლიტიკისა ლიხთ-იმერეთში და შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროზე.

მემართოთ ისტორიულ ფაქტებს.

1804 წლის შემოდგომაზე რომ რუსეთის ლაშქარი ყულევში მოვიდა, მასთან შესახვედრად ბესარიონ ჭყონდიდელი, პეტრე მხეიძე, ქაიხოსრო ჯაიანი და სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქვანი გაეშურნენ. „მეც მათთანა ვიყავ“ და

¹ ნ. დადიანს გარდა, საბჭოში შედიოდნენ: ბესარიონ ჭყონდიდელი, სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქვანი და ლეჩხუმის სარდალ-მთურავი ბერი გელთვანი (შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

² Акты, III, გვ. 125—6.

³ ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნი: ე. თაყაიშვილი, Описание... I, გვ. 35.

⁴ იქვე, გვ. 43.

⁵ იქვე, გვ. 44—45; შდრ. მ. დუშბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 227.

⁶ ე. თაყაიშვილი, Описание..., т. I, вып. I, 1902, გვ. 45.

„მივეგებებით სხარულით და აღმოუტანეთ ყოველნი ტვირთნი მათნი და წარმოუძებვიეთ მხედრობას“, — ამბობს ნ. დადიანი¹.

ნ. დადიანის ერთგულება რუსეთისადმი თვითონ რუსებისთვისაც მალე ნათელი გახდა და ამიტომაც იგი მათგან სანდო კაცად იქნა მიჩნეული. ასე, მაგალითად, 1805 წელს რომ საკითხი დაისვა იმპერატორის კარზე ოდიშის დეპუტატების გაგზავნისა, გენერალ რიკპოლისა და ლიტვინოვის მიერ ბეჟან მანუჩარის ძე დადიანის შვილსა და კარის დეკანოზ იოანე სიმონის ძე იოსელიანთან ერთად ნიკო დადიანიც იქნა გაგზავნილი რუსეთს².

ოდიშის დეპუტატებმა გაიარეს იმერეთით თბილისზე გენ. ციციანოვთან, ხოლო შემდეგ სამხედრო გზით კავკასიონი გადაიარეს და მივიდნენ პეტერბურგს, სადაც იმპერატორ ალექსანდრე პირველს ოდიშის სამთავროზე რუსეთის მუარველობისათვის მადლობა გადაუხადეს და მიართვეს ნინა დედოფლისაგან საჩუქრად ოდიშიდან წაღებული ქლაქერის ღვთისმშობლის ხატი³.

დეპუტატებმა რუსეთში დაყვეს ერთი წელი⁴. როგორც წინ ითქვა, მაშინ ნ. დადიანმა დაწერა ამ მოგზაურობის მთაბეჭდილებანი ცალკე თხზულებად.

რუსეთის მთავრობამ ოდიშის დეპუტატები დააჯილდოვა. ნიკო დადიანს ებოძა პოლკოვნიკობა და ანას პირველი ხარისხის ორდენის კავალრობა, აგრეთვე ძვირფასი ბეჭედი და თვლებით მოოქვილი სათუთუნე, თან ფულიც⁵.

დეპუტატები უკან გამობრუნდნენ ყირიმით და მოვიდნენ ყულევს, აქედან — ბანძას, სადაც მათ შეხვდნენ ლევან დადიანი და მისი დედა ნინა-დედოფალი⁶.

რუსეთ-თურქეთის ომში ნ. დადიანი მეგრელთა ლაშქრით იბრძოდა რუსეთის სარდლობის მხარეზე ფოთის ციხის ასაღებად (1809 წ.). მაშინ მან მიიღო მონაწილეობა აგრეთვე რუსეთის სარდლობის მხარეზე მამია გურიელის გადმობირებაში⁷. ნ. დადიანს გურიელისათვის შეუჩენია ვახტანგ გურიის ერისთავი: „დავიწყე საუბარი მე, — წერს, იგი, — ვახტანგ როსტომის ძის ერისთავთანა, რომელი იყო ცოლისძმა ჩემი და მას ეამსა პირველობდა სრულსა გურიასა ზედა“⁸.

გურიელის ჩარევამ კი, როგორც ცნობილია, რუსეთის სარდლობის სასარგებლოდ გადაწყვიტა ფოთის ციხის ბედი⁹.

ქარიზმის სარდლობამ იმერეთის სამეფოს გაუქმება გამოაცხადა და შეუდგა ლაშქრობას სოლომონ II-ის დასაქერად. სარდლობამ ბრძოლაში ჩაა-

¹ ქართველთ ცხოვრება, წიგნში: გ. თაყაიშვილი, Описание, I, გვ. 28—29.

² იქვე, გვ. 30.

³ იქვე, 30.

⁴ იქვე, 31.

⁵ იქვე, გვ. 32; შდრ. გაზ. „ივერია“, 1877, № 9, გვ. 12; ხელნაწ. ინსტიტუტი, Qd—, 6814 (ალექსანდრე 1-ის 1806. IV. 12-ის წყალობის წიგნი, თარგმნილი იოანე მეთის ძის მიერ).

⁶ ქართველთ ცხოვრება, იქვე.

⁷ იქვე, გვ. 35—39.

⁸ იქვე, გვ. 39.

⁹ შდრ. ჩვენი იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში¹⁰, თავი VI.

ბა ლევან. დადიანი. ლაშქრობაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო ნიკო დადიანმაც. „გაეუღო ცხენის წყალსა და დავებანჯეთ ჯიხაიშსო“, — წერს იგი. მეგრელთა ლაშქარი შეუერთდა სიმონოვიჩს. მრეე დამორჩილებულ იქნა და გაიგზავნა მთავარსარდალ ტორმასოვთან თბილისს¹.

სოლომონ II, როგორც ცნობილია, ტორმასოვს თბილისიდან გაექცა და თავი შეაფარა ახალციხის საფაშოს (1810 წლის მაისი).

სოლომონის გაქცევას მოჰყვა იმერეთის თავაღ-აზნაურთა აჯანყება, რომლის მიზანი იყო ცარიზმის სარდლობის ხელყოფისაგან სანეფოს დაცვა და სოლომონ II-ის კვლავ გამეფება.

აჯანყებამ (1810 წლის ზაფხულს) მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა რუსეთის სარდლობა, რომელმაც ისევე თავისი ერთგული ლევან დადიანი მოიშველია. როგორც სარდალი მეგრელთა სპისა ნ. დადიანიც იბრძოდა აქ. იგი თავის „ქართველთ ცხოვრებაში“ წერს: „და წარვედით და განვედით იმერეთად. და შემოვეყვით ჩვენ რუსთა მხედრობაში“. ნიკო დადიანმა და მეგრელთა ლაშქარმა ცარიზმის დამპყრობელ სარდლობასთან ერთად მხეცური დამოკიდებულება გამოიჩინეს ცარიზმის წინააღმდეგ აჯანყებული იმერელი მოსახლეობის ნიშარო, თვითონ ნ. დადიანი აი რას წერს აჯანყებულთა შესახებ: „... რომელი არა მოვიდოდნა ერთგულებასა ზედა ჰელწიფე იმპერატორისასა, ე სწოვდით და ვაობრებდითო“².

ნ. დადიანი მეგრელი მეთურია, რუსეთის სარდლობასთან ერთად, მონაწილეობდა 1811 წელს ახალციხის ლაშქრობაშიც³.

ასლან-ბეგ შარვაშიცი, რომელმაც, თურქეთის მთავრობის ზეგავლენით, მამამისი ქელაიშ აპმედ-ბეგი მოკლა, ოსმალეთის ორიენტაციისა იყო, ხოლო მის ძმას, აფხაზეთის მთავარს საფარ-ბეგს, რუსეთის ნაბრე ეჭირა.

ასლან-ბეგი 1813 წელს თურქი საით ზღვიჯან სანააიროს მოადგა აფხაზეთის დასაპყრობად, საფარ-ბეგმა რუსეთის სარდლობას სთხოვა დახმარება. უკანასკნელმა მის დასახმარებლად გამოიყენა ნ. დადიანი როგორც თავისი არმიის სარდალი. „მაძინ მიბრანეს მჯ — წერს ნ. დადიანი, — და წარმოგზავნეს და მომცეს... ბატალიონი თვისის არტილერიითაო“. რუსის ჯარი რომ ილორს მივიდა, თურქებმა მიატოვეს ასლან-ბეგი და გაიქცნენ⁴.

ნ. დადიანი ლაშქრობდა აფხაზეთში საფარ-ბეგის ხელისუფლების გასამაგრებლად 1818 წელსაც; მან იპას ურჩი თავაჯიცი დაუმორჩილა⁵.

1819—1820 წლებში გურია-იმერეთში რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ საყოველთაო ამბოხება მცენივარებდა. აჯანყების ჩასაქრობად მთავარმართველ ერმოლოვის მიერ გაგზავნილი იყო გენ. ველიამინოვი. საჭირო იყო რუსის ჯარისათვის საყვების გადატანა ნაბადადან მარანს, საჭილაოში. გენ. ველიამინოვმა დახმარება სთხოვა ლევან დადიანს, რომლის სამთავროში აჯანყებას არა მჭირნია ადგილი.

ღვით თურციელის ძეს რიონის პირი ექცა. საჭირო იყო მისი რაზმების გაფანტვა. და ლევან დადიანმა „ნიბრანა მჯ, წერს ნ. დადიანი, — წარსულა

¹ ნ. დადიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 40—41.

² იქვე, გვ. 41.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 42.

⁵ იქვე, გვ. 46—47.

⁶ მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 238—239.

და შესრულება ველიამინოვას თხოვრისა“. მას გააყოლეს სამეგრელოს მხედრობა და მდივანბეგი როსტომ ჩიქვანი.

ნ. დადიანის ლაშქარმა გადნა და ვით გურიელის ძის რაზმები და გადაიტანა საქეები ნაბადადან ჩარანში რიონით.

ამ სამსახურისათვის იმპერატორმაო—„მიბოძა ჯილდოდ... სიკვდილამდინ პენცია“,—წერს იქვე ნ. დადიანი¹.

1821 წელს იმპერატორმა აფხაზეთის მთავრად დანიშნა გარდაცვლილი საფარ-ბეგის ადგილზე მისი ძე დიმიტრი, რომელიც პეტერბურგიდან გამოიგზავნა, შეაწყვეტინეს რა სწავლა.

აფხაზეთში კი ვანსენენბული საფარ-ბეგის ძმა ასლან-ბეგი მიისწრაფოდა გამთავრებისაკენ. მთავარმართებელმა ერმოლოვმა იმერეთის მმართველს გორჩაკოვს უბრძანა ასლან-ბეგის გაძევება და დიმიტრის მთავრად დასმა.

გორჩაკოვმა დახმარება ლევან დადიანს სთხოვა, ამასთანავე მეგრელთა სპის სარდლად ინდომა ნიკო დადიანი.

ლევან დადიანი თვითონ მიჰყვა ოდიშის მხედრობას სასახლერო მდინარე ლაღიძვამდე, ხოლო იქილამ შე გამატანაო ლაქქარი,—წერს ნ. დადიანი.

მეგრელთა ლაქქარი დაუარჩინებრდა მოქვეში მოსულ ასლან-ბეგის აფხაზთა სპას.

ნ. დადიანმა ჩინოზორა ასლან-ბეგს თავისი სიძე (ასულ კესარიას ქმარი) უფრო ადრე მისგანვე (ნ. დადიანისგანვე) გაქრისტიანებული ალექსანდრე შარვაშიავე, რომელიც მფლობელი იყო აფხაზეთის შუა სოფლისა და დიდი გავლენაც ჰქონდა აფხაზებზე.

ასლან-ბეგს ჩინოზორა ნ. დადიანმა აგრეთვე თავისი ცოლის ძმა სალარუფუ შარშანია, რომელსაც უსწენდენ სრული წებელნი და სხვანიცა, და იყო მას ჟამსა აფხაზთა შარის შემდეგ კაცი².

ამ ღონისძიებათა ყვევად ასლან-ბეგი იძულებული გახდა გაქცეულიყო დიმიტრის მოსახლეობა შეაფიცეს, დასვეს მთავრად და მცველად დაუტოვეს რუსის ჯარი.

ამ სამსახურისთვისო,—წერს დადიანი,—„შე მიბოძეს ჩინი ღენერალ-მაიორობისა... ძესა ჩემსა გიორგის პოთაოარუჩიკობა...“³

ნ. დადიანი აფხაზეთში ლაშქრობდა კიდეც 1824 წლის აპრილში ცნობილი ასლან-ბეგის წინააღმდეგ, რომელიც თურქეთზე დაყრდნობით მთავრის ხელისუფლებისაკენ მიისწრაფოდა⁴.

ამის შემდეგ, რუსეთ-ოსმალეთის ომში, 1829 წელს, ზაფხულში ნ. დადიანი იბრძოდა თურქების წინააღმდეგ ქობულეთსა და მუხანესტატეში, სადაც იგი მეგრელთა ლაქქარს სარდლობდა. ამისათვის მან რუსეთის მთავრობისაგან მადლობა მიიღო⁵.

¹ ნ. დადიანი, იქვე, გვ. 49—50. — პენსია წლითუად 500 მანეთს შეიცავდა ვერცხლით (ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძეგლებში, ნიკო დაჯითის ძე დადიანის ფონდი, № 1. შეხიბნა: ამ დოკუმენტში ჩვენი ისტორიკოსი ნიკო დადიანი შეცდომით იწოდება „გრიგოლის ძეგ“).

² ნ. დადიანი, იქვე, გვ. 52.

³ იქვე, გვ. 54.

⁴ ი. დუძუაძე, დაახ. ნაწი, გვ. 40.

⁵ ქართ. ხელნაწ. H კოლექც. აღწერილობა, II, გვ. 377.

(შედრ. ნ. დადიანი დატურ-ამა, 1897, ტფილისი, გვ. 5, ი. მეთნარგიას წინასიტყვაობით; აგრეთვე: ი. მეთნარგია, ქართველი მწერლები, II, ს. ცაიშვილის რედაქტორობით, 1957, გვ. 94).

საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე რუსეთის ბატონობისათვის ერთ-
გული და ხანგრძლივი სამსახურის გამონ. დადიანი თანამედროვეების მიერ
შინეულ იქნა რუსეთთან ოდიშის სამთავროს შეერთების ერთ-ერთ ინიციატო-
რად. ასე, მაგალითად, ნ. დადიანის ეპიტაფიაზე, რომელიც მისი ძეებისაგან
არის დაწერილი, აღნიშნულია: „წარგზავნილმან სატახტო ქალაქად სანკტ-
პეტერბურს ნათესავისა თვისისა მფლობელის მეგრელიისა მიერ, მან გამოი-
თხოვა საერთოდ ერისათვის მეგრელიისა მშვიდობაჲ, ბედნიერებაჲ და მყუდ-
როებაჲ საფარველს ქვეშე როსიის ტახტისასა, რომლისათვისაც
ცხოვრებასა შინა თვისსა მიიღო კურთხევაჲნი ერისაგან და მრავალნი პატივი
ხელმწიფისაგან“¹.

ნ. დადიანის შვილების ეს განმარტება საყურადღებოა; მათი შავი მარ-
თლაც ამ საქმეს ემსახურებოდა: დამყარებულიყო სამეგრელოში
მშვიდობა რუსეთის იმპერატორის ბატონობით.

ამ მხრივ ნ. დადიანი ეკუთვნოდა ჯგუფს იმ ქართველი მოღვაწეებისას,
რომლებიც საქართველოს მშვიდობას ემსახურებოდნენ რუსეთის იმპერატორის
შფარველობის მოპოვების გზით, რადგანაც ისინი საქართველოსათვის მავი-
დობას მხოლოდ რუსეთთან დადებითად მოკლოდნენ. ისინი იდგნენ იმ რეალუ-
რი შესაძლებლობის მხარეზე, რასაც რუსეთთან შეერთების სა-
ხით მაშინდელი ისტორიული აუცილებლობა საქართველოს სთავა-
ზობდა. ეს რეალური შესაძლებლობა იყო ნაშეიღობა, რაც უფრო ადრე ერეკ-
ლე II-ისა და სოლომონ I-ის იდეალს წარმოადგენდა.

V

წარმოდგენილი მიმოხილვიდან ვხედავთ, რომ თავის მოღვაწეობაში
ნ. დადიანმა მიაღწია ფართო დამსახურებას და მალე თანამდებობებს, იგი
გახდა დიდი კაცი. ამიტომაც მას „დიდნიკოს“ ეძახდნენ² „განსახვავებ-
ლად, — ამბობს ი. მეუნარგია. — მეორე ნიკო დადიანისაგან, შეხვედრისაგან,
რომელიც იყო აფხაზეთის მთავრის მიხეილ შარვაშიძის სიმამრი“ და დიდი
ნიკოს შემდეგ ისიც მსაჯულთუხუცესი სანეგრელოში³.

ი. მეუნარგიას გადმოცემა დასტურდება ისტორიული წყაროებიდან.
იგავთა წიგნის მინაწერებაში, რომლებიც შეიცავს დადიანისა და მისი
ძეების, იკითხება შემდეგი:

1) „ჩყლდ [1834] დიდი ნიკო გარდაიცვალა“;

2) „ჩყმზ [1847] მეორე ნიკო გიორგის ძე გარდაიცვალა“⁴...

მეორე ნიკოსაგან განსხვავებულად „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი
წოდებოდა აგრეთვე სიტყვით: „აი რველი“. თავისი ისტორიული თხზულებ-
ის სათაურში იგი მოხსენებულია ამნაირად: „ნიკოლაი გიორგის ძე
დადიანოვი პირველი“.

¹ გ. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობის აღწერაში. წიგნი: ძველი საქართველო, III, გვ. 123.

² Б о р о з д и и, Мингрелия и Сванетия с 1854 по 1861 год, 1885, стр. 5.

³ ტონ. „მოაზებ“, 1896. № IV, გვ. 41.

⁴ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, II, 1858, გვ. 346.

მეორე ნიკო დასახლებულია თვითონ პირველი ნიკოს მიერ თავის დღი-
ურში, 1832 წლის 16 თებერვლის ჩანაწერის ქვეშ, № 22¹. იგი იქვე მას უწო-
დებს თავის „ძმის წულს“.

ისტორიულ დოკუმენტებში მეორე ნიკო იხსენიება ამნაირად: „ნიკოლაა
გიორგის ძე დადიანოვი მეორე“; იგი ზის ქვაშიხორის სასახლეში
და ბატონობს შხეფს; მისი თანამდებობაა სრულიად სამეგრელოს სარდალ-
ბოქაულთუბუცესობა; ითვლება რუსეთის არმიის ჯერ კაპიტნად და შემდეგ
მაიორად და კავალერად².

ამავე დოკუმენტების მიხედვით, ნიკოლაა მეორის პაპის მამა არის ოტია
დადიანი, პაპა — ნიკოლოზ დადიანი ძე, ხოლო მამა — გიორგი დადიანის ძის
ძეა.

რაც შეეხება ნიკოლაა პირველს, მისი გენეალოგია ასეთია: მამამისი
გიორგი იყო ოტია დადიანის შვილი და ძმა ნიკოლოზ დადიანის ძისა, ამი-
ტომ იწოდებოდა „დადიანის ძედ“³. აქედან მის შვილს ნიკოლაა პირველს
უწოდებდნენ „დადიანის ძის ძეს“.

მაშასადამე, ნიკოლაა პირველის მამა გიორგი იყო დადიანის ძე, ხოლო
მისი შვილი, ჩვენი ისტორიკოსი — დადიანის ძის ძე, მაშინ როცა დადიანის
ძის ძედ მამა იწოდებოდა ნიკოლაა მეორისა. ასე რომ, ნიკოლაა პირველი და
მამა ნიკოლაა მეორისა ერთი თაობის ბიძაშვილები იყვნენ და ნიკოლაა მეორე
მომდევნო. შვილთა თაობის წარმომადგენელი (ბიძაშვილის შვილი) იყო ნი-
კოლაა პირველის შიშართ. ვინაიდან ისინი თითქმის ერთ დროულად
ცხოვრობდნენ (ნიკოლაა მეორე გარდაიცვალა პირველზე მხოლოდ სამე-
ტი წლის გვიან) და სახელი, გვარი და მამის სახელი ერთნაირი
ქონდათ ორივეს, ამიტომ საჭირო გახდა ერთმანეთისაგან მათი გარ-
ჩევა. და ამ ნიადაგზე ხმარებულ იქნა უფროსი ნიკოსათვია „პირველი“ და
უმცროსისათვის „მეორე“.

* * *

როგორც ვნახეთ, ჩვენი ისტორიკოსი თავის თავს უწოდებდა „ნიკოლაა
დადიანოვს“. მაგრამ იგი სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის დავით ლევანის
ძე დადიანის მიერ იხსენიებოდა „ნიკოდ“⁴. ცნობილი ქართველი ეროვნული
მოღვაწე იონა მეუნარგია მას „ნიკო დადიანს“ უწოდებდა⁵.

გავყვივით რა ამ ქართულ ტრადიციას, ჩვენს გამოცემაშიც „ქართველთა
ცხოვრების“ ავტორი წოდებულია ნიკო დადიანად.

¹ ზუგდიდის მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდი, მე-3 სია, № 887, 70r.

² იქვე, 2r.

³ ქუთაისის მუზეუმის ისტორიული საბუთების ფონდი: № 1184, დედანი 1823 წ. &
მანისა: № 190, დეკანა 1832 წ. 14 ნომბრისა (ამ დოკუმენტის ტექსტი გადამიწერეს და
შომწოდეს ქუთაისელმა ამხანაგებმა ვ. ჩაკვეტაძემ და მ. ნიკოლეიშვილმა).

⁴ საქ. ცენტრ. არქ. ფ. 226, № 1569.

⁵ ზუგდიდის ისტ.-ეონ. მუზეუმი, სიგელ-გუჯრების ფონდი, № 26.

⁶ ი. მეუნარგია, სამეგრელო დავით დადიანის დროს, 1939, გვ. 79.

⁷ იქვე, გვ. 50.

„ქართველთ ცხოვრების“ ხელნაწერები

ნიკო დადიანის ისტორიული თხზულება „ქართველთ ცხოვრება“ სამი გადაწერილი ნუსხის სახით მოიპოვება, სამივე ცალკეულ ხელნაწერს წარმოადგენს, რომელთაგან ორი დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდში ნომრებით 11 და 1738, ხოლო მესამე — ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის სელნაწერი წიგნების ფონდში მე-3 სიის 883 ნომრით.

ჩვენს გამოცემაში S ფონდის № 9 ხელნაწერი (S-9) პირობით ფიქსირებულია ლათინური ასოთი A, S-1738 ხელნაწერი — ასოთი B, ხოლო ზუგდიდური ხელნაწერი — ასოთი C.

C ნუსხა ავტორის, ნ. დადიანის ხელშია ნამყოფი და შემოწმებულ-შეცდებული მისგან. სამივე ხელნაწერი შინაარსის თვისებისა და შედგენილობის პრინციპის მიხედვით ერთნაირია. ამიტომ ისინი ერთი, ავტორისეული რედაქციისაა, მხოლოდ ვარიანტულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

A ხელნაწერი

ხელნაწერი ჩასმულია შავითა და მოყვითალო ზოლებიანი ტილოთი გადაკრულ ხის ყდაში ზომით: 22×17.

ხელნაწერი პაგინირებულია. პაგინაცია ორნაირია: გვერდობლივი და ფურცლობრივი. გვერდობლივი პაგინაცია შესრულებულია ტექსტის, შავი მელნით და აღრიცხულია 268 გვერდი, გარდა უკანასკნელი 269-ე გვერდისა, რომელიც დანომრილია ფანქრით. გვერდობლივ პაგინაციაში შემთხვევით გამოჩენილია ორი ციფრი: 132 და 199. ფურცლობრივი პაგინაცია შესრულებულია ფანქრით და აღრიცხულია 134 ფურცელი, გარდა პირველი ფურცლისა, რომელიც დარჩენილია გვერდობლივი პაგინაციის გარეშე და წინა გვერდზე დანომრილია ლურჯი მელნით: 01.

1—38 და 49—50 ფურცლები ლურჯი ქალაღისაა, დანარჩენი ფურცლები თეთრი ქალაღისაა.

01 ფურცლის წინა გვერდზე, 1-ლ, მე-5, მე-13, 105-ე, 123-ე, 148-ესა და 158-ე გვერდებზე დასმულია მრგვალი ბეჭედი წარწერით: „ქ. შ. წერა-კითხვის გ. საზოგადოების წიგნთ-საცავი“.

ხელნაწერში „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია ოთხგან სამნაირად: 1) „ნიკოლაე დადიანოვი“ — 269-ე გვერდზე; 2) „ნიკოლაე დადიანოვი პირველი“ — მე-2 და 119-ე გვერდებზე; 3) „თავადი ნიკოლოზ დადიანოვი პირველი“ — 208-ე გვერდზე.

ხელნაწერი გადაწერილია კუთხოვანი მხედრული ხელით მღვდელ ლაზარე ლომიას მიერ (გვ. 2) და ერთ დროს ყოფილა საკუთრება ტფილისის მოქალაქის ზაალ ზურაბის ძე ზაალუვისა (Olv, 134r). ეს უკანასკნელი მწიგნობარი იყო; XIX საუკ. დასაწყისში გადაწერა „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი გაგრძელება „ცხოვრება საქართველოჲსა“, რომელსაც „პარიჲის ქრონიკა“ ეწოდება ქართულ საისტორიო მწერლობაში¹.

S—9 ხელნაწერი აღწერა ე. თაყაიშვილმა და გამოაქვეყნა თავის წიგნში: „Описание рукописей „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“, том I, вып. I, 1902, გვ. 8—13.

В ხალაფარი

ხელნაწერი ჩასმულია მუყაოს ყდაში ზომით: 21,5×17,5. პაგინირებულია საბეჭდი მანქანით და ავიტავს 320 გვერდს. „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტი მოთავსებულია 1—315 გვერდებზე. 316-ე, 318-ე და 319-ე გვერდებზე არის სხვა ხელით შესრულებული მინაწერები, ხოლო 317-ე და 320-ე გვერდები ცარიელია. 272 გვერდამდე ქალაღი ლურჯია, დანარჩენი—თეთრი. 71-ე და 179 ე გვერდებზე დასმულია მრგვალი ბეჭედი წარწერით: „ქ. შ. წერა-კითხვის გ. საზოგადოების წიგნთ-საცავი“.

ხელნაწერში „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია ხუთგან ორნაირად: 1) „ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“—2-ე, 134-ე, 152-ე, 172-ე გვერდებზე; 2) „თავადი ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“—255-ე გვერდზე.

ხელნაწერი გადაწერილია მრგვალი მხედრულით, გადაწერი უცნობი პირია. 316-ე გვერდზე არსებული რუსული და ქართული მინაწერის მიხედვით, ხელნაწერი 1834 წლის 1 იანვარს ყოკილა აფხაზეთის არქიმანდრიტის ანტონ დადიანოვის საკუთრება, მაშასადამე, იგი გადაუწერიათ 1834 წ. 1-ლ იანვრამდე. აფხაზეთის არქიმანდრიტი ანტონ დადიანოვი უნდა იყოს ის, რომელმაც 1838 წლის 2 მაისს რომანოზ მონაზონს გადააწერინა გიორგი მთაწმინდლის ცხოვრება².

318-ე გვერდზე მინაწერში ნაანგარიშებია, თუ რამდენმა წელმა განვლო 1836 წლამდე გელათის საეპისკოპოსოდ გახდომიდან, ბედიის აშენებიდან, დავითისა და კონსტანტინეს წამებიდან, მოქვის აშენებიდან. ეს მინაწერი შესრულებულია სხვა ხელით და უნდა ეკუთვნოდეს აფხაზეთის არქიმანდრიტ ანტონს, მფლობელს ხელნაწერისას; მხოლოდ მას შეეძლო მინაწერში ასეთი წინადადების შეტანა: „155 წელი იყო გასრული 1836 წელს, რომ აფხაზეთშიდ მღვდელთ-მთავარი არ ყოფილა და არც სამღვდელო“ (გვ. 318). თუ რა ისტორიულ წყაროს ემყარება ეს განცხადება. ამაზე ჩვენ ამჟამად არაფერი არ ვიცით.

ანტონ არქიმანდრიტისა უნდა იყოს 319-ე გვერდზე დაწერილი ქრონიკონებიც, რომლებიც ეხება ლიხთ-იმერეთის ზოგიერთ ამბავს. ეს ქრონიკონებიც წინა მინაწერის ხელითაა შესრულებული.

ვინაიდან ეს მინაწერები „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტისაგან განსხვავებული ხელითაა შესრულებული, S—1838 ხელნაწერის გადაწერი არ უნდა იყოს მისი ოდინდელი მფლობელი ანტონ არქიმანდრიტი.

¹ ქართულ ხელნაწერთა H კოლექციის აღწერილობა, V, გვ. 27.

² შდრ. ქართულ ხელნაწერთა Q კოლექციის აღწერილობა, I, 64.

№—1738 ხელნაწერი აღწერა ე. თაყაიშვილმა და გამოაქვეყნა ზევით აღნიშნულ Описание I-ში (გვ. 517—518). ხელნაწერი მაშინ სტავროპოლში ყოფილა და ე. თაყაიშვილს მასში 208 ფურცელი დაუთვლია (იქვე, 513), ამასთანავე, იგი ჩასმული ყოფილა შავ-ტყავადაკრულ ხის ყდაში (იქვე, 517). ახლა კი, როგორც აღვნიშნეთ, იგი შეიტანა 320 გვერდს, ანუ 160 ფურცელსა და ჩასმულია მუყაოს ყდაში.

უზაგინაციო იყო ეს ხელნაწერი მაშინაც, როცა იგი ხელში ჰქონდა დ. ბაქრაძეს, რომელსაც მასში დაუთვლია 185 ფურცელი¹.

1879 წელს ჟურნალმა „ივერიამ“ (VII—VIII, გვ. 121) გამოაქვეყნა „იმერეთის ისტორია“ სოლომონ პირველის გარდაცვალებამდე, რომელიც გადაბეჭდა № — 1738 ხელნაწერიდან. ვინაიდან უკანასკნელი უზაგინაციო იყო, ხელნაწერის სათანადო ნაწილისათვის (ახლანდელ 192—253 გვერდებზე) ჟურნალის რედაქციას ფურცლობრივი საგინაცია გაუტყობებდა შავი მელნით (1-დან 32-მდე).

ს ხელნაწერი

ხელნაწერი ჩასმულია ტყავადაკრულ ხის ტყავარულ ყდაში, ზომით: 21,5×15. იგი კარგადაა დაცული. საკონსერვოა დაწესებული ფურცლების მიხედვით და შეიტანეს 185 ფურცელს. ქაღალდი თეთრი და მძლიანად, ფურცლების საგინაციაში შემთხვევით გამოჩენილია ციხური 99. „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტი მოთავსებულია 1—184 ფურცლებზე, ისე რომ 1r და 2r დაჯღაბნილია და უქმანია დატოვებული, ხოლო 2v-ზე განთავსებულია ქართული ტექსტისაგან განსხვავებული, გაკრული მხედრული ხელით თხზულების სათაური, ზაგრამ ნაკლულად, თარიღის გამოტოვებით.

185r-ზე გაკეთებულია ორი ბინაწერი 1834-სა და 1885 წლებში თოვლისა და სეტყვის მოსვლის შესახებ, ხოლო 185v ზოლიანად გადაჯღაბნილია. r ხელნაწერის უკანასკნელი ფურცლისა, რომელიც არაა დასაორიკი და სათავაღებით 186-ე არის, ცარიელია, ხოლო მისი v—დაჯღაბნილია.

ხელნაწერის 1r-ზე თხზულების დათარიღებულ სათაურთან ერთად მოთავსებულია იმავე მელნით გადაშლილი, ტექსტისაგან განსხვავებული, გაკრული, კუთხოვანი მხედრული ხელით შესრულებული ბინაწერი 1845 წლის 30 მაისისა კნიაზ ალექსანდრე დადიშქელიან პირველის შესახებ, რომელსაც იმპერატორისაგან მიცემული ჰქონია „ხუთასი მანეთით... პენცია მოკლებული“.

ხელნაწერში „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორი მოხსენებულია სტოვან ორნაირად: 1) „ნიკოლაა დადიანოვი პირველი“—3v, 73r, 82r და 93r-ზე; 2) „თავადი ნიკოლაა დადიანოვი პირველი“—143r-ზე.

ხელნაწერის გადამწერია გიორგი მდივანი: „აღწერა მე მდივანმა გიორგიმ და გვედრები მხილველთა მოხსენებასა“ (3v). ეს ის გიორგის ძე მდივანი გიორგი უნდა იყოს, რომელიც ნიკო დადიანმა რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ წიგნების გადამწერად აიყვანა და კურდუმს სასახლეში აპოშავებდა².

ტექსტში სათაურები, დასაწყისი ასოები და მეფეთა სათვალავი ციხურები შესრულებულია სინგურით, დანარჩენი ნაწილი—შავი მელნით. მთელი

¹ Д. Бахрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Абхазии, 1878, 232, სქოლიო.

² შტრ. ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერა, I, 170—171.

C ნუსხის გადამწერი, როგორც ვთქვით, გიორგი გიორგის ძე მდივანია, რომელიც ნიკო დადიანთან კურძუს სასახლეში ეწეოდა წიგნების გადაწერას, და შესაძლებელია მის გვერდში ნყოფმა, მისივე ამხანაგმა გადაწერა X ნუსხაც. ამ ვარაუდს უფრო სარწმუნოდ ხდის შემდეგი გარემოება.

6. დადიანი რომ 1806 წელს ოუსეთიდან სამეგრელოში დაბრუნდა (იხ. აქვე; „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“), გაიცნო მწერალი გიორგი გიორგის ძე, რომელიც უცხოდ იმყოფებოდა ოდიშის სამთავროში. მანო, — წერს გიორგი გიორგის ძე: — „მოსურნემან წმიდათა წერილთა მწერლობისამან მეგობრობისა პატიესა ზედა აღიყვანა, სატილოსოფოსოთა და სამეცნოთა და საეკლესიოთა წიგნთა მწერლობისა მოსამახუროდ მიიწინაო“¹. გიორგი გიორგის ძესაც მოსწონებია ნ. დადიანი; მას იგი შემდეგნაირად ამკობს: „რომელსა საღვთოსა ზესთა მკედველობისა და ძალისა მესაბამნი გამოძიებანი წიგნთაგან წრომის მოყვარებით მოეგო და ნყუროდ ცხოვრების მოყუარე და ღირსქმნილი მალათა ზედვათასა იყო“²... მაშასადამე, გიორგი მწერალს ნ. დადიანი მალალ განსწავლულ მწიგნობრად მიუჩნევია და მის სასახლეში, კურძუს, გადაწერითი მუშაობა დაუწყია. მან იქ 1817 წელს ნიკო დადიანის დაკვეთით გადაწერა კრებული³. იგი ნ. დადიანთან ეწეოდა, როგორც თვითონვე ამბობს ზევით, გარდა საეკლესიო წიგნებისა, მეცნიერული და ფილოსოფიური შინაარსის წიგნების გადაწერასაც.

ბუნებრივია, ჩვენ აქ საკმე ვვაქვს არა უბრალო დაქირაებულ საქმიანობასთან, არამედ შემოქმედებითს, სასკოლო მოღვაწეობასთან. ნიკო დადიანი იყო ინიციატორი ასეთი მოღვაწეობისა. მას ჰყავდა მოწაფეები და ეწეოდა მათთან განმანათლებელ, პედაგოგიურ საქმიანობას. იგი თვითონ აღნიშნავს თავისი ისტორიული თხზულების წინასიტყვაობაში, რომ ჰყავს მოწაფეები, რომელთაც ასწავლის მეცნიერებასა და ფილოსოფიას, მათთვისაც დაწერა საკითხავ სახელმძღვანელოდ „ესე ქართველთ ცხოვრებაჲ შემოკლებული“; „ხოლო არცა საყვარელნი მოწაფენი ჩემნი დაუტევან უცნობელ ამისა („ქართველთ ცხოვრებისა“ — შ. ბ.), რომ ელნიცა განბრწყინდენ მოძღვრებათა ჩემთა ქვეშე სიბრძნის მოყვარებისა და ძილასოფისა სწავლითაო“⁴.

მაშასადამე, აქედან აშკარაა, რომ ოდიშის სამთავროში ნიკო დადიანს ჰყავდა მოწაფეები, რომელთაც ამუშავებდა საეკლესიო, ფილოსოფიური და მეცნიერული წიგნების გადაწერაზე და თავის მხრივ მათ თვითონ ასწავლიდა საეკლესიო მწერლობას, მეცნიერებასა და ფილოსოფიას. ნ. დადიანის პედაგოგიური მოღვაწეობის ერთ-ერთი ნაყოფია მისი „ქართველთ ცხოვრება“ — შემოკლებული მიმოხილვა საქართველოს ისტორიისა, რომელსაც მისი მოწაფეები სასწავლო სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ⁵.

¹ ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, 171.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, წიგნი: ე. თაყაიშვილი, Описание, 1¹, 9.

⁵ თავისი ისტორიული თხზულება ნ. დადიანს დაწერილი აქვს სამეგრელოში. ეს აშკარად ჩანს „ქართველთ ცხოვრების“ ერთი ადგილიდან. ქართლის მეფე სიმონ I-მა იმერეთი და რაჭა წაართვა როსტომ იმერთა მეფეს. როსტომი დადიანთან გაიქცა. ამის შემდეგ იგივე სიმონი „გამარჯვებული წარმოვიდა ოდიშის დასამთბელად“ (აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავი XIV-ბ).

ეს იყო კერძო, არაოფიციალური სკოლა ნიკო დადიანისა. თუ მხედველობაში ვიჭონებთ იმას, რომ პირველი ოფიციალური სტატეონალური სასულეერო სასწავლებელი მარტვილში დაარსდა 1830 წელს¹, სამეგრელოში პირველი იყო ნიკო დადიანის კერძო სასწავლებელი, რომელიც ცენტრს წარმოადგენდა მწიგნობრულ-საგანმანათლებლო შემოქმედებისას XIX საუკუნის პირველ მესამედში.

ამრიგად, რამდენადაც ნიკო დადიანის სკოლაში ადგილი ჰქონდა წიგნების გადაწერასაც, მასნი (სკოლაში) ყალიბდებოდნენ გარკვეული გრაფიკული ხელნი, რომლებითაც იწერებოდა წიგნები. ჩვენ ამჟამად ვიმყოფებით „ქართველთ ცხოვრების“ სამი გადაწერილი ნუსხის წინაშე; ისინი გადაწერილია ორი, კუთხოვან-მხეპრული და მრგვალი მხედრული ხელით. C ნუსხის გადამწერი გიორგი მდივანია, მოწაფე ნიკო დადიანისა; A ნუსხა გადაწერილია მღვდელ ლაზარე ლომიასაგან. B ნუსხის გადამწერი უცნობია, მაგრამ ვინაიდან მისი ხელი გიორგი მდივანის ხელს მიაგავს გრაფიკულად, სავარაუდებელია, რომ B ნუსხის გადამწერი იყო გიორგი მდივანის ამხანაგი და ერთერთი მოწაფე ნიკო დადიანისა. ისევე როგორც ლაზარე ლომიაც.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ზუგდიდური ნუსხისა, განსხვავებით ჩვენს ხელთ არსებული ორი თბილისური ნუსხისაგან, ის არის, რომ მას I-ლ დურცელზე აქვს „ქართველთ ცხოვრებისათვის“ ცალკე, გამოყოფილი სათაური, რომელშიც აღნიშნულია თხზულების დაწერის თარიღი:

„ნიკოლავი გიორგის ძის დადიანოვის პირველისა, პოლკოვნიკის და კავალერისაგან განახლებით ქმნილი ისტორიაჲ, რომელსა ეწოდების ქართველთ ცხოვრება, წელსა დასაბამითგან სოფლისა ჭტკზ, ხოლო განკორციელებითგან სიღვინა ღმერთისა ჩუით, თჳსა იელისსა კ“ (1r).

თხზულების სახელწოდება — „ქართველთ ცხოვრება“ — მოცემულია წინასიტყვაობაში და, მაშასადამე, იგი დაცულია თბილისურ ნუსხებშიც (ნ. A: გვ. 1 და B: გვ. 1). მაგრამ მისი დაწერის თარიღი მხოლოდ ზუგდიდური ნუსხის სათაურში გვხვდება.

ამ სათაურის მიხედვით, ნ. დადიანმა თავისი თხზულების დაწერა დაამთავრა 1819 წლის 20 ივლისს, მაშინ როცა იგი ჯერ კიდევ არ იყო გენერალ-მაიორი. და, მართლაც, ჩვენთვის ცნობილია, რომ ნ. დადიანი გენერალ-მაიორი გახდა 1821 წელს. აფხაზეთში ჩატარებული ლაშქრობის შედეგად (ნ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

მაგრამ საქმე ისაა, რომ „ქართველთ ცხოვრების“ სამივე ნუსხაში ისტორიული ამბების თხრობა მოტანილია 1523 წლამდე, ისე რომ 1819 წლის შემდგომ დამატებით ჩაწერილია შემდეგი ამბები: 1) გურია-იმერეთის აჯანყება 1819—20 წლებისა (A: გვ. 256—261; B: გვ. 303—308; C: 175v—179v); 2) აფხაზეთის მთავარ საფარ-ბეგ შარვაშიძის სიყვდილი 1821. 11.6 (A: გვ. 261; B: გვ. 308; C: 179v); 3) ჰასან-ბეგ შარვაშიძის შეწყობა რუსების მიერ 1821. III.6 (A: გვ. 261; B: გვ. 308; C: 179v); 4) ასლან-ბეგ შარვაშიძის გამთავრება აფხაზეთში (A: გვ. 261; B: გვ. 308; C: 179v); 5) დიმიტრი საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძის გამთავრება აფხაზეთში და ასლან-ბეგის გაძევება (A: გვ. 261—266; B: გვ. 308—313; C: 179v—183r); 6) ასლან-ბეგის უშედეგო თავდასხმა აფხა-

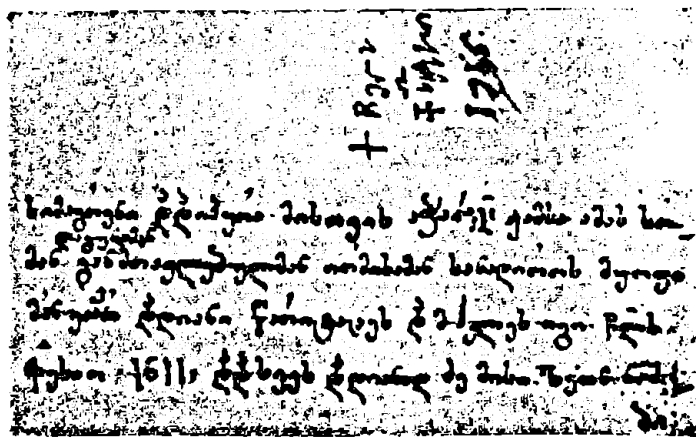
¹ ი. მ. გუნარაძე, სამეგრელო დავით დადიანის დროს, 1939, გვ. 135.

ზეთზე (A:გვ. 266—267; B:გვ. 313; C:183r-v); 7) აფხაზეთის მთავარ დიმიტრი შარვაშიძის სიკვდილი 1822 წელს (A:გვ.267; B:გვ. 313; C:1^o3v); 8) მიხეილ შარვაშიძის გამთავრება აფხაზეთში ერმოლოვის მიერ (A:გვ.267, B:გვ. 313; C: 193r); 9) ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ იოანე აბაშიძის მოკვლა ახალციხეში 1822 წელს (A:გვ. 267; B:გვ. 314; C: 183r—184r); 10) გიორგი ნიკოლაოსის ძე დადიანოვის სიკვდილი 1822.XII 12 (A:გვ. 267; B:გვ. 314; C:184r); 11) თავად ზურაბ წერეთლის სიკვდილი 1823. 1.28 (A:გვ. 267—8; B: გვ. 314; C 184r); 12) ლევან დადიანის მიერ როსტომ-ბეგ შარვაშიძის გაქრისტიანება და მისთვის თავისი დის, მანუჩარ შარვაშიძის ნა-
 ცოლარის, ქეთევანის მითხოვება (A გვ. 268; B:გვ. 314; C:184r-v).

აქ მოტანილი ყველა ამბავი სამივე ნუსხაში ერთნაირი მწკრივითა და სისრულდითაა დაცული. ამიტომ ისინი თვითონ ავტორ ნ. დადიანის ჩანართი უნდა იყოს 1819 წლის შემდეგ თანდათანობით, თუ არა და 1823 წელს ერთბაშად, ხოლო ავტოგრაფიდან მათი გადაწერა უნდა მომხდარიყო 1823 წლის შემდეგ.

ზუგდიდურ ნუსხას ასხვევებს თბილისური ნუსხებისაგან ისიც, რომ იგი შევსებულია თვითონ ნ. დადიანის მიერ. ასე, მაგ., VII თავის ბოლოზე მიწერილია: „ნიკოლა დადიანოვი პირველი“ (22r). ხელმოწერა შესრულებულია ნ. დადიანისაგან; იგი ემახვევა ამ უკანასკნელის ხელრთვის ავტოგრაფულ წერილში დავით თარხანოვისადმი¹.

შევსებულ-ჩამატებული ადგილები ბევრად ზუგდიდურ ნუსხაში და ისინი ყველა ავტოგრაფული არ უნდა იყოს, ვინაიდან ორი განსხვავებული ხელით არის შესრულებული: გიორგი მდივნისეული მრგვალი მხედრულით და ნიკო დადიანისეული კუთხოვანი მხედრულით. ამის საილუსტრაციოდ მოგვაქვს აქვე ფოტოსურათი ჩამატებული სიტყვებისა C ხელნაწერის 112r-დან: „და გუნდ-
 მან“ და 137r-დან: „წგლს ქსტესით 1756“.

სურათი 2

¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd—4219.

ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ C ხელნაწერის ტექსტის შევსებას ახდენდა როგორც ავტორი ნიკო დადიანი, ისე გიორგი მდივანი თუ მისი ხელის რომელიმე სხვა გადამწერი, რა თქმა უნდა, ავტორის კარნახითა და ზედამხედველობით.

ზოგიერთი შენაესები C ნუსხისა შესრულებულია აგრეთვე ნუსხა-ხუცურადაც, ალბათ, იმავე პირების მიერ (ნ. 63v, 84v, 118r, 164r).

C ხელნაწერის შენაესებთა რანდენიშე შემთხვევაში სამივე ნუსხა ერთმანეთს ემთხვევა:

C	A	B
ფურცელი	გვერდი	გვერდი
22r	38	37
63v	106	115
109v	164	201
112r	158	206
113r	169	207
137r	201	247

C ნუსხის შენაესები თუ ავტორისაგან შემოწმებული მასალის მიხედვით B და C ნუსხეები, A ნუსხისაგან განსხვავებით, ერთმანეთს ემთხვევიან. ასე, მაგალითად:

B და C	A
1. „ხოლო ივერიის მეფობის განკერძოების შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღხოცამდე ცხრაშეტი —19“ (გვ. 161, 87r).	არ წერია (შდრ. გვ. 138).
2. დიმიტრი თავდადებულის ძის, გიორგის გამეფების თარიღად წერია 1718 (გვ. 111, 61r).	წერია 1313 (გვ. 103).
3. ლევან II დადიანის რიღით ჰვერვინ იკადრებდა ქურდობასა“ ოდიშში (გვ. 210, 114r).	-ვერვინ იკადრებდა- (გვ. 170).
4. შანავაზმა იმერეთში გაამეფა არჩილი „წლისა 14“ (გვ. 214, 116v).	„წელსა 14“ (გვ. 173).
5. VII თავის დასასრულს მოცემულია ავტორის ხელრთვა: „ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი“ (გვ. 152, 82r).	არ არის, გადაშლილია (შდრ. გვ. 131)
6. თეიმურაზ II-ის სიკედილის შეძლეგ ერეკლე II-მ ზეაერთა მეფობა ქართლისა და კახეთისა წელს ქრისტესით 1762“ (გვ. 160, 86v).	არ არის თარიღი (გვ. 138).

7. 1822 წელს რომ აფხაზეთის მთავარი დიმიტრი შარვაშიძე მოკვდა, ერმოლოვმა მიხეილი დანიშნა ახალ მთავრად „შინაგანის“ აფხაზეთისაო (გვ. 314, 183v).	„შუა ტანის“ აფხაზეთისაო (გვ. 257).
8. გრ. დადიანი ფოთიდან „თვით წარვიდა ახალციხეს“ (გვ. 205, 156r).	„თვით წარვიდა“ (გვ. 218).
9. კლარჯეთის გეოგრ. აღწერილობაში ნათლისმცემლის მონასტრის შესახებ წერია: „სადა ესვენა ჯორხი ნათლის მცემლისაო“ (გვ. 177. 95 v)	ეს სიტყვები არ არის (შდრ. გვ. 148)

C ნუსხა თვითონაც შორდება A და B ნუსხებს. ასე, მაგალითად:

C

A და B

1. ლევანი კახეთიდან ოდიშს „წარიყვანა მამამან მისმან მანუჩარ დადიანშაო“ (90r).	„მოაყვანინა მანუჩარ დადიანმა კახეთით ძე თვისი ლეონ“. (გვ. 167, გვ. 205—206).
2. ვახტანგ V-მ მისცა ლევან III დადიანს „ძმისწული თვისი თამარ“ (184v).	...„ძმისწული თვისი მეუღლედ თამარ“ (გვ. 173, გვ. 214).

ერთგან კი B ნუსხა შორდება A და C ნუსხებს: ბაბა ხანი რომ ერგენის ციხეს მიადგა, შიგ მყოფ ციციანოვს სანი ათასი მხედრობა ჰყავდაო (A: გვ. 237, C: 162r). მაგრამ არ წერია სიტყვა „მხედრობა“ B ნუსხაში (შდრ. 283—284).

ვინაიდან სამივე ხელნაწერი ერთმანეთს სცილდება ნაწიწივებ ნაგალითებში, უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი არ არიან ერთმანეთის აგან გადაწერილი, არამედ საერთო ავტოგრაფიდან სხვადასხვა პირთა მიერ ცალ-ცალკე გადაწერა წარმოადგენენ.

სამივე ნუსხა შინაარსის თვისებისა და შედგენილობის პრინციპის მიხედვით ერთმანეთს ემთხვევა: ე. ი. ერთი, ავტორისეული რედაქციისა; ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მხოლოდ ვარიანტულად, შინაარსის სიდიდის მიხედვით, რაოდენობრივად. თუ ამ მხრივ შევადარებთ მათ ერთმანეთთან, დავინახავთ, რომ B და C ნუსხები ერთმანეთს ემთხვევიან, A ნუსხა კი მათგან განსხვავებულია. ასე, მაგალითად:

B და C

A

1. „გულამაყრის“ (გვ. 148, 79v).	„გულამარის“ (გვ. 129).
2. ერთმანეთს გადაემტერნენ „მეფე ლეონ და დადიანი მამია“ (გვ. 203, 111r).	„მეფე ლეონ დადიანი მამია“ (გვ. 166).

3. „ოდეს მე არლა ვიქნებთ სოფელსა ამას“ (გვ. 254, 142r).	„ოდეს მე არლა ვიქნებთ სოფელსა“ (გვ. 207).
4. „იხილეს ძურძუკთა განსვენება თავისა მათისა სვანეთს. ამისთვის უწოდეს სავანეთი. და ამის გამო ეწოდა „სვანეთი“ (გვ. 190, 104r).	„... უწოდეს სვანეთი და ამის გამო ეწოდა სვანეთი“ (გვ. 157).
5. ოტია დადიანი „მოუძღურებულ იყო მოხუცებულ ოჯისა გამო“, (გვ. 247, 137r).	„... მოუძღურებულ იყო“ (გვ. 201).
6. აფხაზეთს ფლობდნენ „შარვაშიძენი ზურაბ, ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ და ბეჟირ-ბეგ“ (გვ. 250, 109v).	„... შარვაშიძენი ზურაბ, ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ“ (გვ. 203).

7. B და C ნუსხების მიხედვით, ალექსანდრე არჩილის ძე გარდაიცვალა რიგაში 1710 წელს. „და მოსწყდა უძეოთ, ხოლო გვაში მისი მოიტანეს მოსკოვს. მისცა გელწიდეშ დონის მონასტერი სისაფლაოდ და დაფლეს მუნ. ხოლო შედგომად... მოკვდა არჩილ მეფე... 1710, დაფლეს იგიცა დონს დიდითა პატივითა, ხოლო მამული მისი დარჩა ცოლსა მისსა დედოფალსა ქეთევანს და ასულსა მისსა დარეჯანს“ (გვ. 233, 128r).

A ნუსხაში კი, გამოტოვებულია რა არჩილის სიკვდილი, წერია შემდეგი გაუგებრობა: ალექსანდრე არჩილის ძე მოკვდა რიგაში 1710 წელს. „დაფლეს იგიცა დონს დიდითა პატივითა, ხოლო მამული მისი დარჩა ცოლსა მისსა დედოფალსა ქეთევანს და ასულსა მისსა დარეჯანს“ (გვ. 188—189).

8. B და C ნუსხების მიხედვით, 1732 წელს ალექსანდრე V-მ შეირთო ლეენ აბაშიძის ასული. ამის გამო დადიანი გადაემტერა მეფეს და „აოხრებდა იმერეთს“. ალექსანდრე V ქუთაისში ჩაიკეტა, როგორც ვერ აიღო დადიანმა. „ამათ ემნთა ნოციდა ფაშა ფოთს, რათა უმეტესად დაიპყრას კიდურნი შაჲის ზღვისანი“. მეფე გაჰყვა ფაშას და „ერთად წარვიდენ ოდიშს. გარნა არა მივიდა დადიანი და დახიზნულ-ყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწყვეს ეკლესია... ილორს“ (გვ. 240—241, 133r).

A ნუსხაში, განოტოვებულია რა ფაშის შემოქრა ზღვის სანაპიროზე ლოგიკური ძაფი აქვს დაკარგული იმას, რაც დაწერილია: დადიანმა რომ იმერეთის აოხრებას ხელი მიჰყო, მეფე და აბაშიძე ქუთაისში გააპაგრდნენ. დადიანმა კი „დახიზნულ-ყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწყვეს ეკლესია... ილორს“ (გვ. 195).

9. ასეთივე გამოტოვება და მის შედეგად უაზრობა ახასიათებს A ნუსხას კიდევ ერთგან: ალექსანდრე V-სა და ოტია დადიანს შორის შური გაჩნდა. მეცემ ეს თავის დედინაცვალს, თამარ დედოფალს დააბრალა და მოკლა. დადიანი გეგუთს დაბანაკდა საომრად. მას გრიგოლ რაჭის ერისთავი შეუერთდა. მეფის ლაშქარმა დადიანი დაამარცხა გეგუთში და ერისთავი მოკლა 1749 წელს. „და იქნა მის წილ მეფედ ძე მისი სოლომონ“ (გვ. 200).

B და C ნუსხები სისრულით გადმოგვცემენ ამ ამბავს, რაც ამიტომ საყსებით ნათელი ხდება: მეფემ დაამარცხა დადიანი და ერისთავი გეგუთში 1743 წელს. შემდეგ ძერიგდნენ მეფე და დადიანი. ბოლოს ალექსანდრე V-მ გაძარცვა ხახულის ხატი, რომლის ძალითაც წამოსცივიდა მას თვალები და

მოკვდა 1749 წლის მარტში. „და იქნა მის წილ შეფედ ძე მისი სოლომონ“ (გვ. 245—246v).

ამ შედარებებიდან ირკვევა, რომ B და C ნუსხები უფრო სწორი და გამართული, სრული და ავტოგრაფთან ახლოს მდგომია, ვიდრე A ნუსხა.

A ნუსხის შესახებ ისიც უნდა ითქვას, რომ ხელნაწერის სულ ბოლოს, 269-ე გვერდზე მიწერილია ერგენს ვილაჲ ბალდასაროვის წასვლისა და მდ. მტკვრის 1839 წ. 24 მაისის აღიღების მომთხრობელი ამბავი. ამ მინაწერის ბოლოს დაწერილია: „ქმნილა წიგნი ესე თა ნიკოლაი დადიანოვის მიერ“. მინაწერი არაფრით არ ეხება „ქართველთ ცხოვრების“ პინაარსს და იგი უნდა იყოს ან ხელნაწერის ოდინდელი მფლობელის ზაალ ზალოვის ნახელავი. ამიტომაც არის, რომ B და C ნუსხებში ისტორიული თხრობის დასასრულს არ მოპოვება არც აღნიშნული მინაწერი და არც ავტორის ხსენება (მდრ. B: გვ. 315; C: 184v).

ამრიგად, დავამტკიცეთ რა, რომ B და C ნუსხები A ნუსხაზე უფრო სრული, სწორი და ავტოგრაფთან ახლოს მდგომია, ახლა უნდა შევადაროთ ისინი ერთმანეთს და მათგან გამოვეყოთ უეთესი, რათა იგი საფუძვლად დავუდგათ „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტის ჩვენს გამოცემას.

შედარებისას ირკვევა, რომ C ნუსხა მთლიანად ვერ შეუესია და შეუსწორებია ნ. დადიანს და ამიტომ იგიც ჩამოუვარდება B ნუსხას ზოგიერთი უსრულობა-უზუსტობით. ასე, მაგალითად: 1) C ნუსხაში ცარიელადაა დატოვებული ის ადგილები, სადაც ჩაწერილი უნდა იყოს თარიღები სოლომონ პირველისა და კაცია დადიანის ცოლის. ელისაბედის გარდაცვალებისა (141v 138r), მაშინ როცა B ნუსხაში აღნიშნული თარიღები ჩაწერილია (გვ. 253, 248); 2) C ნუსხაში ლევან კახთა მეფის გარდაცვალების თარიღად ჩაწერილია 1541 წელი (90r), მაშინ როცა B ნუსხაში მოცემულია სწორი თარიღი: 1574 წელი (გვ. 167); 3) C ნუსხაში ვკითხულობთ: „ჯიხნი“ (183v), B-ში სწორ ფორმას: „ჯიქნი“ (გვ. 313); 4) C ნუსხაში წერია: „შარპიძეთა“ (181v), ხოლო B-ში: „შარვაშიძეთა“ (გვ. 311).

ახლა შევეხებით იმ „სხვა ნუსხას“ (другой список), რომელსაც ე. თაყაიშვილი იხსენიებს ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ ორიგინალურ ნაწილის თავის გამოცემაში. იმ „სხვა ნუსხაი“ სიტყვების „სომარებითა“-ს, „ხასან-ბეგ“-ისა და „თადა“-ს მაგივრად წერებულა „სომარებითა“, „ხასან-ბეგ“ და „დათა“¹. მაგრამ ეს სიტყვები ამნაირად დაბეჭდილია გაზ. „ივერიის“ ტექსტში². რაც შეეხება ჩვენთვის ცნობილ ნუსხებს, „სომარებითა“ და „თადა“ წერია სამივეში (A: გვ. 259, 256; B: გვ. 306, 313; C: 178r. 183r), ხოლო „ხასან-ბეგ“ B და C ნუსხებში (გვ. 308, 179v).

გაზ. „ივერიის“ დაბეჭდილი ტექსტი, როგორც ვნახავთ, გამოქვეყნებულია B ნუსხიდან. ამიტომ სიტყვები: „სომარებითა“ და „დათა“ გაზეთის რედაქციის მიერ შეტანილ შესწორებას უნდა წარმოადგენდეს. აქედან კი „სხვა ნუსხა“, რომელსაც ე. თაყაიშვილი ასახელებს, „ქართველთ ცხოვრების“ ხელნაწერი კი არ ყოფილა, არამედ გაზეთ „ივერიის“ დაბეჭდული ტექსტი უნდა იყოს, რომელიც ე. თაყაიშვილს A ნუსხაზე მდარე ხელნაწერიდან გადაბეჭდილად მიაჩნდა³.

¹ Описание, 1¹, გვ. 49, 51, 55.

² გაზ. „ივერია“, 1877, № 4, გვ. 15; № 18, გვ. 14, 16.

³ Описание... 1¹, გვ. 57.

ამით ჩვენ ე. თაყაიშვილის მიერ დასახელებული „სხვა ნუსხის“ საკითხი მოხსნილად მიგვაჩნია და ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრებას“ ამჯერად სამი ხელნაწერის სახით (A, B, C) მოღწეულად ვთვლით.

წარმოდგენილი ტექსტობრივი შედარების შედეგად ჩვენ მივიღივართ იმ დასკვნამდე, რომ A, B და C ნუსხებიდან ყველაზე სრული არის B ნუსხა, რომელიც გავიხადეთ „ქართველთა ცხოვრების“ წინამდებარე გამოცემის საფუძვლად.

„ქართველთა ცხოვრების“

შინაარსი, შედგენილობა და პუბლიკაციები

„ქართველთა ცხოვრების“ შინაარსი წარმოადგენს საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის შემოკლებულ გადმოცემას უძველესი დროიდან XIX საუკუნის ოციან წლებამდე. იგი 15 თავისაგან შედგება: I—VI თავებში მოთხრობილია საქართველოს უძველესი ისტორია და ერთიანი საქართველოს ცხოვრება (A:გვ. 3—119; B:გვ. 3—134; C:1r—73r); VII—XIV თავებში მოცემულია საქართველოს კუთხების გეოგრაფიული აღწერა და ქართული სამეფოების პოლიტიკური თავგადასავალი 1469 წლიდან 1749 წლამდე (A:გვ. 119—200; B:გვ. 134—246; C:73r—136v); XIV თავშივე ავტორი შორდება თავის მთავარ წყაროს, ეახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“ და მისგან დამოუკიდებლად ჩაურთავს სოლომონ პირველის მეფობის მიმოხილვას 1749—1784 წლებში (A:გვ. 200—206; B:გვ. 246—253; C:136v—141v); ამავე თავის ბოლო ნაწილში ნ. დადიანი მოკლედ ეხება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებას 1784 წლიდან 1810 წლამდე (A:გვ. 208—246; B:გვ. 255—294; C:143r—169r); XV თავი წარმოადგენს „ქართველთა ცხოვრების“ უკანასკნელ ნაწილს, რომელშიც მოკლედ აღწერილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1810 წლიდან 1823 წლამდე (A:გვ. 247—268; B:გვ. 294—315; C:169v—184v).

ანრივად, ნიკო დადიანის „ქართველთა ცხოვრება“ სამი ნაწილისაგან შედგება; პირველში მოცემულია საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან 1469 წლამდე, მეორეში—1469 წლიდან 1749 წლამდე. ამ ორ ნაწილში ამთავრებს ავტორი ეახუშტის ვრცელი თხზულების, „საქართველოს ცხოვრების“ შემოკლებულ მიმოხილვას. მესამე ნაწილი კი, სადაც მოთხრობილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1749—1823 წლებში, შეუდგენილია ეახუშტის თხზულებისაგან დამოუკიდებლად თვითონ ნ. დადიანის მიერ.

ჩვენ აქ საგანგებოდ უნდა შევეხოთ სოლომონ პირველის მატიანეს.

ნ. დადიანს თავის თხზულებაში სამი წინასიტყვაობა მოეპოვება: პირველი უძღვის თხზულებას თავში და განმარტავს „ქართველთა ცხოვრების“ შედგენის მიზეზსა და მიზანს. მეორე წინასიტყვაობაში ავტორი განმარტავს იმას, თუ რატომ მოუთხორობს იგი საქართველოს ისტორიის ცალ-ცალკე ქართული პოლიტიკური ერთეულების მიხედვით.

მე-14 თავი ნიძღვნილია ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი-სადმი 1810 წლამდე. აქ თხრობა უწყვეტად მიმდინარეობს, ისე რომ არსად ტექსტში განმარტებითი წინა-ან ბოლოსიტყვაობანი ჩართული არ არის. იქ, სადაც ნ. დადიანი ამთავრებს იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-ზე საუბარს, ყოველგვარი განმარტებითი ჩანართის გარეშე გადადის სოლომონ პირველის

მეფობის აღწერაზე. ასე, მაგ., იგი წერს: აღექსანდრე V „ნაკვდა ძვესა მარტა წელს ქრისტესით 1749 და იქმნა მის წილ მეფედ ძე მისი სოლომონ. ესე პირველი სოლომონ“ და სხვ.

მაგრამ სოლომონ პირველის მეფობის შემდგომი ამბების მომთხრობელ ნაწილს თავისი თხზულებისას ნ. დადიანი წაუშმძღვარებს მესამე წინასიტყვაობას, რომლის პირველი აბზაცი თავისი შინაარსით ბოლოსიტყვაობა არის „ქართველთ ცხოვრების“ წინა ორი ნაწილისა ერთად. იქ ნ. დადიანი ამბობს: „განგეორებდით ახლად შევსთხზენ ესე ქართველთ ცხოვრებად დაბოძთა ფრასითა“, მაგრამ „არცაღა დამიძიკრებდეს და არცა დამიძატებდეს მის უწინდელთა ქართველთ შეისტორიეთაგან და ნანდვილნი იგი დამიძვიეს ვითარ ვიხილე მას წინაო“.

აქ ნ. დადიანს სოლომონ პირველის მატინის ავტორიც სხვა ავტორებთან ერთად თითქოს თავის თავზე უწინდელ, ე. ი. სხვა პირად ჰყავს ჩათვლილი. მაგრამ აქ ნ. დადიანს უნებლიე შეცდომა გაპარვია, თორემ მას წინასიტყვაობის ეს აბზაცი უნდა ჩაერთო აღექსანდრე V-ის მეფობის აღწერის დასასრულს.

ყველაფერი გასაგები ხდება აღნიშნული წინასიტყვაობის მომდევნო აბზაცში: „ხოლო პირველის სოლომონ მეფედამ წყებულ (ე. ი. 1749 წლიდან) ვიდრე აქამოდ (ე. ი. 1823 წლამდე). ...ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ძველსა და არცაღა ახალსა ქართველთ ისტორიასა შინა... ამისთვის მე... ესე შედგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი, აღვსწერო“.

მაშასადამე, „სოლომონ პირველს მეფობა“ დაწერილია ნ. დადიანის მიერ. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ჩვენ იგი „ქართველთ ცხოვრების“ არაორიგინალურ, კონსპექტურ ნაწილში მოვათავსეთ. აქამდე ჩვენ მივიყვანა ნ. დადიანის უნებლიე შეცდომა, რაც აღნიშნულ წინასიტყვაობას ახასიათებს. ამ მხრივ ჩვენ იმით დავკმაყოფილდით, რომ „სოლომონ პირველის მეფობა“ ჩვენზე დავასათურეთ და ცალკე ქვეთავად გამოვყავით, რითაც მკიხველს ცნობას ვაძლევთ იმისას, რომ ეს ნაწილი დამოუკიდებელია ნეორე ნაწილისაგან და შედის მესამეში.

მაშასადამე, სამივე ნაწილი „ქართველთ ცხოვრებისა“ ჩვენს გამოცემაში დაყოფილია სამ წიგნად. პირველ წიგნში მოთავსებულია საქართველოს ისტორია 1469 წლამდე, ხოლო მეორეში—გეოგრაფიული აღწერილობის ჩათვლით 1469 წლიდან 1749 წლამდე. რაც შეეხება მესამე წიგნს, ჩვენ მასში მოვათავსეთ ნიკო დადიანის მიერ ახლად შეთხზული ლიხთ-ინერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი 1749 წლიდან 1823 წლამდე.

* * *

„ქართველთ ცხოვრებიდან“ პირველად დაიბეჭდა 1784—1823 წლების ისტორიის შემცველი ნაწილი გაზეთ „ივერიაში“ 1877 წელს სათაურით: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა“ მ წერილად: № 5 (გვ. 11—13), № 6 (გვ. 12—14), № 7 (გვ. 12—15), № 8 (გვ. 11—14), № 12 (გვ. 13—15), № 13 (გვ. 14—16), № 14 (გვ. 14—15), № 18 (გვ. 14—16).

ამის შემდეგ, 1879 წელს ჟურნალმა „ივერიაში“ თავის VII—VIII ნომერებში დაბეჭდა „ქართველთ ცხოვრების“ ის ნაწილი, რომელიც ეხება ლიხთ-

იმერეთის პოლიტიკურ თავგადასავალს 1469 წლიდან 1784 წლამდე, სათაურით: „იმერეთის ისტორია“ (გვ. 121—162). ნაშასადამე, იქვე დაიბეჭდა „სოლომონ პირველის მეფობაც“.

„ქართველთა ცხოვრების“ 1784—1823 წლების თავგადასავალი მეორედ გამოაქვეყნა ე. თაყაიშვილმა 1902 წელს წიგნში: «Описание рукописей Общества распространения грамотности среди грузинского населения», т. I, выпуск I (გვ. 14—56), რუსული თარგმანითურთ (გვ. 57—104). ეს გამოცემა გადმოიბეჭდა S—9 ხელნაწერიდან, ჩვენი კლასიფიკაციით—A ნუსხიდან. იქვე გამოქვეყნებულია ამ ხელნაწერის აღწერილობაც (გვ. 8—14, 104—105).

„სოლომონ პირველის მეფობაც“ მეორედ გამოქვეყნდა ს. კაკაბაძის წიგნში: „წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის“, I, 1914 (გვ. 84—89). ამ გამოცემის ტექსტი ემთხვევა თურნ. „ივერიის“ ტექსტს და S—1738 ხელნაწერიდანაა (ჩვენი კლასიფიკაციით, B ნუსხიდანაა) გადაბეჭდილი.

[B ნუსხიდან გადაუბეჭდავს ჯერ გაზეთ და შემდეგ თურნალ „ივერიასაც“. ამ ხელნაწერის 192-ე გვერდზე, სადაც იწყება XIV თავი, საკუთრივ ლიხთიმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი, ფანქრით მიწერილია: „ჩვენის ისტორიის მასალა ნიკოლოზ დადიანისა. აქედამ“. ჰევეით კი, 192-ე და 193-ე გვერდების აშვიებზე ფანქრით მიწერილია და ძნელად იკითხება შემდეგი: „ეს მოთხრობა ნ. დადიანისა არის. ამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარშია დაწერილი. და აეტორი ერთს ადგილს აშობს, რომ სოლომონ პირველიდამ რაც ცნობანია ამ წიგნში მოყვანილი, ჯერეთ არაად აღწერილი არიანო, არცა ძველსა და არცა ახალსა ქართულ ისტორიასა შინაო. მართლაც და ამიტომ ღირს-ცნობად ვნახეთ დაგებულთ[?] თავიდან შეუცვლელად“.

ამ ზინაწერს შინაარსით ემსავასება გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილი ზემდეგი განმარტებითი შენიშვნა: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა ამოღებულია ნიკოლოზ დადიანის ხელნაწერის თხზულებიდან, რომელსაც ჰქვიათ „ქართველთა ცხოვრება“. ჩვენ ამ თხზულებიდან ამოვიღეთ მხოლოდ იმ დროთა ამბავი, რომელიც დაიწყება 1784 წ. და თავდება 1823 წლით. ღირს საცნობად დაეინახეთ ეს მით უფრო, რომ ნ. დადიანი რასაც მოგვითხრობს, ან თვით გაუგონია, ან თვით უნახავს“.¹

ამასთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია ის, რომ გაზეთმა „ივერია“ თავის ფურცლებზე ნ. დადიანის თხზულებიდან ამოღებული მასალა დაასათაურა ამნაირად: „ჩვენის ისტორიისათვის მასალა“.²

ამიტომ საფიქრებელია, რომ B ნუსხაში ზემოთ აღნიშნული მინაწერები შესრულებული უნდა იყოს გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომლის მიერ, რომელსაც უკისრია ზრუნვა დადიანის თხზულების უკანასკნელი ნაწილის გამოქვეყნებისათვის. მისი ხელით უნდა იყოს აგრეთვე დასმული B ნუსხაში წითელი ფანქრით შესრულებული სასტენი ნიშნები, ალბათ, ბეჭდვის გასაადვილებლად (260-ე გვ. დან ბოლომდე).

ამრიგად, A და B ნუსხები ორივე გამოყენებულია აუბლიკაციისათვის ჯერ გაზეთ და შემდეგ თურნალ „ივერიის“ მიერ, აგრეთვე ე. თაყაიშვილისა და ს. კაკაბაძის კანაც.

¹ გაზ. „ივერია“, 1877, № 5. გვ. 11, სკოლიო.

² იქვე, № 5.

ნ. დადიანის „ქართველთა ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა ქართულ ისტორიულ მეცნიერებაში

„ქართველთა ცხოვრება“, როგორც ვიცით, წარმოადგენს სასწავლო სახელმძღვანელოს და შედგება სანი ნაწილადგან. ირველი ორი ნაწილი მოიცავს საქართველოს ფილიტკურ ისტორიას, შემოკლებულს „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის თხზულებათა და სხვა ქართველ ავტორთა ნაშრომებიდან. მესამე ნაწილი ეკუთვნის თეოდონ ნიკო დადიანს, რომელმაც ანთ განაგრძო ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავდადასავლის თხრობა 1749 წლიდან 1823 წლამდე.

ვინაიდან ნ. დადიანს თავისი პედაგოგიური დანიშნულებისათვის საქართველოს ისტორიის შემოკლებულად შედგენა აინტერესებდა, მას ხელი მოუკიდა დავით ბატონიშვილის შემოკლებული თხზულებანიდათვის, რომელიც დაიბეჭდა თბილისში 1800 წელს „ნარკუტყვი-ს“ სახელწოდებით.

„ნარკვევის“ კვალი აშკარად აღეცა „ქართველთა ცხოვრების“ წინასიტყვაობას, სადაც ზოგიერთი ადგილი სიტყვა-სიტყვათაა გადაწერილი „ნარკვევის“ წინასიტყვაობიდან. ასე, მაგალითად:

„ნარკუტყვი“

- 1) „ვინათგან ბუნება გონიერებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უმჯობესისა აღრჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომადა ესე“ (გვ. ე).
- 2) „ჩვენი ერნი „მოკლებულ იყუნეს“ თავიანთ ისტორიას. „ამად საჭირო იყო ისტორიისადა შემეცნება“ და ამიტომაც დავწერე ეს თხზულებათ (იქვე).
- 3) „გარნა არა მრცხენის, არამედ რომელ გაღვიბებულ ვიყომცა სიყვარულისათვს მამულისა, რომელსადა თავი თვისი ნა მიყოფიეს სისხლითურთ მსხუტრბლად ტრაპეზსა ზედა სიყვარულისასა დასაწუტლად, რომელიცა არა ვპრიდებ შრომასა სარგებელისათვს მამულითა, რათა აღმოვსჩნდე სიყვარულითა, ერთგულებითა და მსახურებითა და რათა მეცა ნიადაგ დაუვიწყებლობასა შინა მათსა ვიყო მათ მიერ სავსოვ“ (გვ. ვი).

„ქართველთა ცხოვრება“

„ვინათგან სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უმჯობესისა აღრჩევასა, ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომადა ესე“.

„და ვინათგან... მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენი ამავითართა ისტორიათა... და ძვილ სადამე იპოებოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთა ცხოვრება... ამისთვისცა... აღვსწერე ესე ქართლის ცხოვრება შემოკლებული“.

„გარნა არა მრცხენის, რათა გაღვიბებულ ვიყო მსახურებისათვის მამულისა, რომელსადა მზად მიყოფიეს თავი ჩემი სისხლითურთ მსხვერპლად ტრაპეზსა ზედა სიყვარულისასა დასაწველად; რომელმანცა არა ვრიდე შრომასა სიყვარულისათვის მამულითა, რათა აღმოვჩნდე მსახურად და მათ მიერ მქონდეს ხსოვნა“.

მაგრამ „ქართველთა ცხოვრების“ წინასიტყვაობაში, ანას გარდა, ნ. დადიანი წერს, რომ ეს თხზულება შევადგინე ჩემი მოწაფეებისთვისო. ამასთანავე, შევთხუე იგი იმ მიზნითაც, რომ მისი ცოდნით უმჯობესად წარმართონ

აქვე ცხოვრება მისმა მკითხველებმაო.—არც ერთი ეს მომენტი „ნარკუშევის“ წინასიტყვაობაში არ არის¹.

„ქართველთ ცხოვრებას“ დ. ბატონისშვილის „ნარკვევის“ გავლენა სხვა მხრივაც ახასიათებს. სამივე წიგნის საერთო სათაური: „თვის სამეფო მასა ქართლისათა“, ნ. დადიანს გადმოწერილი აქვს დ. ბატონისშვილისაგან. „ნარკვევიდან“ გადმოწერია მას პირველი თავის პირველი აბზაცი: „ქართველთ ისტორია იპყრობს... და ბაგრატიონთადა“², აგრეთვე მთლიანად მეორე თავი: „ქართლი აღუშენა... და გარემოთაცა წელსა 1806“³. „ნარკვევიდანაა“ გადმოწერილი მესამე თავიც, გარდა ალ. მაკედონელის ლაშქრობის, ნაბუქოდონოსორისაგან იერუსალიმის მოხბრებისა და საქართველოში კაციქამიოზის გაერკვლების ამბებისა⁴.

დ. ბატონისშვილის „ნარკუშვი“ იმდენად არის შემოკლებული, რომ ბევრი რამა მასში გამოტოვებული და რაც არის, მხოლოდ უბრალოდაა დასახელებული, ისე რომ თხრობითი ხასიათი მას ხშირად დაკარგული აქვს, ამბები არაა მასში გადმოცემული, ამასთანავე, იგი მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს ეხება და გრძელდება მხოლოდ ერეკლე მეორის გარდაცვალებამდე. როგორც ჩანს, ამიტომ ნ. დადიანს იმთავითვე ხელი აუღია მის შემდგომს გამოყენებაზე.

ნ. დადიანი, როგორც ვიცით, საქართველოს შემოკლებულ ისტორიას აღგენდა. მაგრამ უკანასკნელი ისეთი უნდა ყოფილიყო, რომ უბრალო ჩამოთვლა-დასახელების ფარგლებს გაშორებოდა და თხრობითი შინაარსი ჰქონოდა, რათა ცოდნა მიეცა მკითხველისათვის, ვინაიდან გამიზნული იყო სასწავლო წიგნად. ამასთანავე, თავისი „ქართველთ ცხოვრების“ შედგენისათვის ნ. დადიანს აინტერესებდა საქართველოს ისტორიაში ლიხთ-იზერეთის თავადასაკლის წარმოჩენაც. ენებდა რა ამ თვალსაზრისით თავის ლიტერატურულ წყაროებს, მან სრულიად სამართლიანად იიჩნია ვახუშტი ბატონისშვილი.

ქართული მეცნიერული ისტორიოგრაფიის ფუძემდებელი აქალ. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიამ თავის ამოცანად დაისახა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შევსება-გაგრძელება საქართველოს პოლიტიკური თავადასავლით მე-14—მე-17 საუკუნეებში, ამასთანავე გამორკვევა საქართველოს პოლიტიკური დაშლის მიზეზისა და დროისა, აგრეთვე ცალკეული სამეფო-სამთავროების ბატონ-პატრონთა ვინაობისა⁵.

¹ ნ. დადიანსათვის ცნობილი ყოფილა პაპუნა ორბელიანის „ვახტანგის ქართლისანი“ და მისი წინასიტყვაობაც გამოუყენებია. ა.ე. მაგალითად:

„ამბაენი ქართლისანი“

„ქართველთ ცხოვრება“

„ხელ-წყავ აღწერად პირველად, რათა არა დაეწყებულ იქმნენ ენეთარნი ამბაენი და მეორედ, შემდგომნი ჩენნი მოახსენებდნ“ ჩემს აღწერილსო (საქართველოს ცხოვრება, წიგ. III, 1913, ხ. კვიციანის გამოც., გვ. 53).

² შდრ. ნარკუშვი, გვ. პგ.

³ შდრ. იქვე, გვ. პგ-პთ.

⁴ შდრ. იქვე, გვ. პთ-ფბ, ებ, ედ.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო ნწერლობა, 1945, გვ. 319—320.

ამ საკითხებზე მუშაობისას კომისია იღვა საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისზე, და ბერი ეგნატაშვილის თაოსნობით შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრება“ მსგავსია ამ ნსრზე ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულისა. საქართველოს ერთიანობის დაშლის ზემოთ დასახელებული საკითხების შესწავლით კომისიამ ნიადაგი მოუწზადა ეახუშტი ბატონისშვილს, რომელმაც პირველმა უპასუხა საქართველოს დაშლილობის ხანის საისტორიოგრაფიო მოთხოვნას. მან საქართველოს ისტორია დაყო სამ ხანად. პირველში მოათავსა ერთიანობის პერიოდი 1469 წლამდე, მეორენი — დაშლილობისა 1469 წლიდან, ხოლო მესამეში საუბრობს თავისი დროის ანბების შესახებ¹. სამივე ნაწილში იგი თავისი თხზულების მთავარ ელემენტებად მიიჩნევს ადგილს, დროს, ნათესაობასა და საქმიანობას და ყურადღებასაც მათ გამოკვეთაზე ამახილებს².

წარმართადა რა ამნაირად ნეცნიერულ მუშაობას, ეახუშტი ბატონისშვილმა თავისი თხზულების „საქართველოს ცხოვრების“ პირველი ნაწილი შეადგინა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შემოკლებითა და შევსება-დაზუსტებით³.

უფრო მნიშვნელოვანია ეახუშტის თხზულების მეორე ნაწილი, რომელიც ასეა დასათაურებული: „შენდგომად განყოფისა სამეფოსა სამ სამეფოდ და ხუთ სამთაეროდ“⁴. აქ ეახუშტი ცალ-ცალკე მიმოიხილავს ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულის ისტორიას: 1) „ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა ქართლისათა“⁵, 2) „ქმნულება და ცხოვრება კახეთისა და ჰერეთისა“⁶, 3) „ცხოვრება სამცხე-ქლარჯეთისა“⁷ და 4) „ცხოვრება ეგრის-აფხაზეთისა“⁸. ეს უკანასკნელი ძირითადად შეეხება იმერეთის სამეფოს და იქვე, შიგადაშიგ ჩართულია ცნობები გურია-ოდიშ-სუვანეთ-აფხაზეთის სამთავროების პოლიტიკური ისტორიის შესახებაც.

თავისი თხზულების მეორე ნაწილში ქართლის საშეფოს ისტორიას ეახუშტი უშუალოდ განაგრძობს 1469 წლიდან. როდესაც გარდაიცვალა ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი ერეკლე და საკუთრივ ქართლის მეფედ დაჯდა მისი ძე კოსტანტინე. ეს თარიღი მას მიაჩნია ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური დაშლის დასასრულად. ამასთანავე, გვიანდელი ქართლის სამეფოს ეახუშტი თვლის ერთიანი საქართველოს პირდაპირ მემკვიდრედ. ამის გამოა, რომ იგი გვიანდელი ქართლის სამეფოს ისტორიას არ წაუძღვარებს წინანდელი ხანის პოლიტიკურ მიმოხილვას; ასეთად მას მიაჩნია ის, რაც ნათქვამია ერთიანი საქართველოს ისტორიაში.

რაც შეეხება დანარჩენ პოლიტიკურ ერთეულებს — კახეთისა და იმერეთის სამეფოებსა და სამცხე-ქლარჯეთის საშთავროს, — მათ წინანდელ პოლიტიკურ ისტორიას ეახუშტი ცალ-ცალკე იკვლევს და იძლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველ და სერიოზულ ცდას მისი სისტემატიზაციისას. იმის

¹ ი. ე. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო წყაროება, 1945, გვ. 343.

² იქვე, გვ. 329.

³ იქვე, გვ. 331.

⁴ საქართველოს ცხოვრება, წიგნი II, ხ. კიკინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 16.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე, გვ. 146.

⁷ იქვე, გვ. 222.

⁸ იქვე, გვ. 267.

მიუხედავად, რომ ვახუშტის შრომის ეს ნაწილი გარკვეული ხარვეზებით ხასიათდება, ამას მაინც დიდი მნიშვნელობა უჭირავს და აქვს საქართველოს ისტორიის სისტემატური შესწავლის საქმეში.

უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი მეცნიერებისათვის ვახუშტის თხზულების იმ ნაწილს, რომელშიც ცალ-ცალკე და სისტემატურადაა მოთხრობილი პოლიტიკური თავგადასავალი საქართველოს სამეფო-სამთავროებისა XV საუკუნის ნახევრიდან XVIII საუკუნის ნახევრამდე. ეს იყო ახალი სიტყვა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ გაგრძელებაში (პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის ტერმინოლოგიით, ტექსტში¹), ისევე როგორც სხვა ცალკეულ ავტორთა თხზულებებში, დაშლილობის ხანის საქართველოს ისტორია ამ თვალსაზრისით არ არის დაწერილი; ყველა თხზავდა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის მიხედვით, ერთიანობის თვალსაზრისით, წერდნენ მართლ ქართლის სამეფოს ისტორიას და ამიტომ დანარჩენი პოლიტიკური ერთეულების შესახებ იძლეოდნენ მეტად მცირე და ფრაგმენტულ, ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ ცნობებს, მაშინ როცა დაშლილობის ხანის ფეოდალური საქართველო რეალურად რამდენიმე ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა და მისი ისტორიაც ამ ერთეულების ცალ-ცალკე და სისტემატური შესწავლით უნდა დაწერილიყო. ეს ამოცანა შეასრულა ვახუშტმა და ამით ბრწყინვალედ გადაჭრა პირველმა ის დიდი პრობლემა, რომელიც საქართველოს სამეფოს დაშლამ წამოუყენა ქართულ ისტორიოგრაფიას.²

სწავლობდა რა საქართველოს ისტორიას დაშლილობის ხანის თვალსაზრისით, ვახუშტი ბატონისშვილი ერთნაირი სიძლიერით თხზავდა ისტორიულ თავგადასავალს ყველა ქართული პოლიტიკური ერთეულისას და ამით თავის გენიალურ შრომაში საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისსაც ატარებდა.

დადანი, რომელმაც ძირითადად ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ გამოყენება მოისურვა „ქართველთა ცხოვრების“ შესადგენად, დიდი ისტორიკოსის აღნიშნულ თვალსაზრისზე დადვა. ამთავრებდა რა „ქართველთა ცხოვრებას“ 1469 წლით, იგი, ვახუშტის მიბაძვით, მომდევნო ნაწილის წინასიტყვაობაში წერდა: „ხოლო ამით შემდგომთა ნეჟეთა ქნულეებასა ვიწყებ განკერძოებით აღწერასა, ვინათგან იქმნა განხეთქილებაანი და სამეფოთა კერძობანიო³“. ამ ნაწილში ნ. დადანი დებდაფხვ მიჰყვება ვახუშტის და ამოკლებს მის „საქართველოს ცხოვრებას“ ცალკეული კუთხეებისათვის თავთავიანთი გეოგრაფიული აღწერილობებითურთ⁴. მართალია, ნ. დადანი აქვერ იცავს თანმიმდევრულობას და არათანაბრად ამოკლებს ლიხთ-ამერულ და ლიხთ-იმერულ ამბებს, მაგრამ ამის მიუხედავად, თვისობრივად იგი ვახუშტის კონცეფციის გავლენაში რჩება.

¹ ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 024.

² შდრ. კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, 1954, გვ. 274.

³ იხ. ამისათვის დამატებით აქვე, კომენტარი 225-ე.

⁴ შდრ. დ. ბაქრაძე, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре, СПб, 1878, გვ. 232. სქოლიო.

მეგრამ „ქართველთ ცხოვრების“ მთავარი მხარე ისაა, რომ ნ. დადიანი განაგრძობს ვახუშტის შემდეგი დროის ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური იაქიარის აღწერას 1749 წლიდან 1823 წლამდე. მაშასადამე, ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ სახით ქართულ ისტორიულ მეცნიერებას შემონახული აქვს ერთადერთი თხრობითი წყარო ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავლის შესახებ 1740-იანი წლებიდან 1823 წლამდე

რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, მისი ისტორია ვახუშტის შემდეგი დროისა 1800 წლამდე დაწერილია პაპუნა ორბელიანის, ომან ხერხეულიძის, დავით და ბაგრატ ბატონის შვილების მიერ საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისით, ეახტანგ მეფის „სწავლულ კაცთა“ კონიისისებურად. ამ ავტორებთან საქმად შინაარსიანად აა წარმოადგენილი პოლიტიკური თავგადასავალი ქართლ-კახეთისა 1744—1801 წლებში. ხოლო თუ შევადარებთ მათ თხზულებებთან ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ იმ ნაწილს, რომელიც ეხება ვახუშტის შემდეგი დროის ქართლისა და კახეთის ისტორიას, აშკარა ვახდება, რომ ნ. დადიანი ძალიან მცირე და ზოგად ცნობებს იძლევა და ამასაც მხოლოდ 1801 წლამდე. რაც შეეხება სამცხე-საათაბაგოს, ამის შესახებ კი ნ. დადიანი იქ წვეუტს თხრობას, სადაც ვახუშტი ამთავრებს (ნადირ შაჰის მიერ ქართლის დაკავება და აქედან თურქების გაძევება 1736 წელს).

მაშასადამე, ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრება“ ვერ დვას თავისი დანიშნულების სიძალღეზე აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიის უბანზე როგორც XV—XVIII საუკ. პირველ ნახევარსა, ისე მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში. ამას ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ, განაგრძობს რა ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავლის შესახებ თხრობას 1801 წლიდან 1823 წლამდე, ნ. დადიანი ერთ სიტყვასაც არ ამბობს იმავე პერიოდის აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიაზე.

აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიულ თავგადასავალზე დუნილი იმისი შედეგია, რომ ნ. დადიანს არა ჰქონია არც ვახუშტისა და არც ეახტანგ მეფის „სწავლულ კაცთა“, ისევე როგორც აქვე დასახელებულ ცალკეულ ავტორთა, საქართველოს ერთიანობის თვალსაზრისი. სამაგიეროდ იგი დაშლილობის ხანის ვიწრო, „კუთხურ“ თვალსაზრისზე დგას თავისი ისტორიული თხზულების შედგენაში.

* * *

არსად თავის თხზულებაში ნ. დადიანი არ ახსენებს ვახუშტის სახელს. მეგრამ ვახუშტის ისტორიულ თხზულებას იგი უწოდებს „დიდ ქართველთ ცხოვრებას“. კახეთის ისტორიისათვის იგი წერს, რომ კახეთის მეფე-მთავართაგან ზოგს აეწერთ და „რომელთაზე დაუტევებთ არასაკიროებისათვის, და ვრცელად იხილეთ დიდსა ქართველთ ცხოვრებასა შინაო“ (აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავი მე-10). ეინაიდან კახეთის მთავარ-ქორიკონთა ბატონობის შესახებ სისტემატური თხრობა ვახუშტის გარდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვაგან არსად არა გვაქვს, „დიდ ქართველთ ცხოვრებად“ ნ. დადიანი ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“ უნდა გულისხმობდეს. ამას გარდა, ნ. და-

დიანი თავის შემოკლებულ თხზულებაში ყველგან ხომ ვახუშტის ვრცელი ისტორიის ქრონოლოგიას იცავს?...

უწოდებდა რა ვახუშტის ისტორიულ თხზულებას „ქართველთ ცხოვრებას“, ასეთი კვალიფიკაცია ნ. დადიანს მიუჩნევია ზოგად სახელწოდებად საქართველოს შესახებ ისტორიული თხზულებისათვის. და აქედან გასაგებია კერძოდ ჩვენი ავტორის ისტორიული ნაშრომის სახელწოდება: „ქართველთ ცხოვრება“.

ვახუშტის თხზულებას, გარდა „დიდი ქართველთ ცხოვრებისა“, ნ. დადიანი უწოდებს აგრეთვე „დიდ ქართლის ცხოვრებასაც“. „ქართველთ ცხოვრების“ II წიგნის მე-7 თავში, სადაც ქართლის სამეფოს ვეიგრაფიული აღწერა მოცემული, ნ. დადიანი წერს: „აღწერა შვირისა სასაასეტოსა... აქ შემტირებით. სოლო სრულად იხილე დიდსა ქართლის ცხოვრებასაო“; ანდა იქვე, ცოტა ქვემოთ: „ესენი აქა აღწერილ არიან შემოკლებულად, სოლო ვრცლად... დიდსა ქართლის ცხოვრებასა შინა იხილე“.

„ქართველთ ცხოვრების“ შედგენაში ნ. დადიანს გამოუყენებია ცელი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შემავალი თხზულებებიც. მაგარტ III-ის სიკვდილის თარიღში ნ. დადიანი უჩვენებს პარასკევს (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი 1, 55-ე მეფე), რომელიც არაა ვახუშტისთან¹, მაგრამ არის „მატიანე ქართლისაში“².

ძველი „ქართლის ცხოვრების“ კრებულიდან ნ. დადიანი იცნობდა თითქმის ყველა მასში შემავალ თხზულებას:

1. ქალაქ პონტოს ალკის დროს რომ ვახტანგ გორგასალმა სიზმრები ნახა, ამაზე ნ. დადიანი შემოკლებით წერს და მკითხველს მიუთითებს დამატებით: „ვრცელსა ისტორიასა შინა იხილე უვრცელესო.“ აქ, ცხადია, ავტორს მხედველობაში აქვს ჯუანშერი³ თხზულება (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. 1, 33-ე მეფე).

2. ამოკლებს რა დავით აღმაშენებლის ისტორიას, ნ. დადიანი მკითხველისათვის წერს: „სცნობ საქმესა მისსა ცხოვრებასა მისსა სავედრო“ (იქვე, 59-ე მეფე).

3. მხედველობაში აქვს რა თამარ მეფის ვრცელი ისტორიული თხზულება, ნ. დადიანი ზაქარია მხარგრძელის შესახებ წერს მკითხველისათვის: „საქმენი მისნი და ნხეობანი სრულმან ისტორიამან მოგითხრასო“ (იქვე, 63-ე მეფე); ხოლო იოანე მხარგრძელის შესახებ იქვე ნათქვამია: „თუ ვითარ უვრცელეს იხილო ვრცელსა ისტორიასა ქართველთასო“ (იქვე).

ნ. დადიანი თავისი თხზულების შესადგენად იყენებდა „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტებსაც. ქვაბთახევის ტრაგედიის ამბის აღწერაში ნ. დადიანს განუწყენებია ისინიც (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. 1, 74-ე მეფე და შდრ. „ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 329, 453).

ძველი და ახალი „ქართლის ცხოვრებისა“ და ვახუშტის თხზულებათა გარდა, ნ. დადიანი გასცნობია აგრეთვე სხვადასხვა საკითხისათვის ცალკეულ ავტორებს, რომლებზედაც თავთავის აღგილზე მკითხველს მიუთითებს კიდევც. ასე, მაგალითად:

¹ შდრ. საქართველოს ისტორია, I, 1885, დ. ზაქარაძის რედაქციით, გვ. 144.

² ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 283.

1. წმინდა წინოს მოღვაწეობის აღწერა მეტი სისრულით იხილეთ „რომელი სრულმან ისტორიამან და ნარტირეკამან წმინდისა წინასამან ერცელად და სანატრელად ნოგითხრასთ ყოველიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 24-ე მეფე). აქ ნ. დადიანი მკითხველს მიუთითებს ლ. მროველის „მეფეთა ცხოვრებაში“ შესულ წინოს ბიოგრაფიაზე.

2. ანტონის „ნარტირეკასაც“ გაცნობია ნ. დადიანი ქეთევან დედოფლის ტრაგიკული ბიოგრაფიისათვის; იგი შაჰ-აბასის მიერ წამებულ იქნა „ვითარ მოგვიტხრობს ნარტირეკა მისიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, მე-10 თავი).

3. ანტონ კათალიკოსი ნ. დადიანს თამარის წეგობის აღწერაშიაც გამოყენებული ჰყავს. ლექსი: „ამისა ბროლსა ნათელსა... რეოდა“ ზოტიანილი აქვს მას ასეთი განმარტებით: „ქმნილ არს ლექსი ესე შემდგომი თამარ მეფისათვის ანტონის მიერ კათალიკოსისა დავითიან-ბავრატოვანისო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მეფე და კომენტარი 156-ე. შდრ. ე. თაყაიშვილი, Описания..., I, 1902, გვ. 10). დავით აღმაშენებლის დასახასიათებლად ნ. დადიანი იყენებდა ანტონ კათალიკოსის „წყობილსიტყვაობას“, აგრეთვე ამ უკანასკნელის მიერ დავით აღმაშენებლისათვის შეთხზულ საგალობელსაც (იხ. აქვე, კომენტარები 130, 131).

4. ნ. დადიანი გაცნობილი ყოფილა პეტრე მაიუშელის ბიოგრაფიასაც; იგი წერს პეტრეზე: „რომლისა ცხოვრებასა მოგვიტხრობს მეტაფრასი მისიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 27-ე მეფე).

5. დადიანს გამოყენებული აქვს პ. ორბელიანის თხზულება: „ამბავნი ქართლისანი“. ასე. მაგ.: იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ის დედის-ნაცვლის, თამარ გურიელის ასულის მეორე სახელად იგი „კოჭიბროლას“ წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). „კოჭიბროლა“ კი, როგორც თამარ დედოფლის მეორე სახელი, დამოწმებულია ნ. დადიანამდე მარტო პ. ორბელიანის თხზულებაში (შდრ. ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინოვის რედ., სპ., 1854, გვ. 354).

6. დადიანს აგრეთვე „სოლომონ პირველის მეფობის“ დასაწერად უნდა გამოეყენებინა სოლომონ II-ის 1805 წ. 25 აპრილის სიგელი ხრესილის ომისა და რაჭის ერისთვის როსტომის დასჯის შესახებ (იხ. აქვე, კომენტარი 435-ე). იგი ამასთანავე სარგებლობდა უცნობი წყაროთი ალექსანდრე V-ის გარდაცვალებისა და სოლომონ I-ის გამეფების ამბების მოსათხრობად (შდრ. აქვე, კომენტარი 428-ე). საერთოდ „სოლომონ პირველის მეფობა“ მას შედგენილი უნდა ჰქონდეს წაკითხული წყაროებისა და მოსმენილი ამბებიდან, ვინაიდან 1752—1784 წლების ისტორიას შეუძლებელია მოსწრებოდა ნ. დადიანი თვითონ, რომელიც, როგორც ვიცით, 1780—1792 წლებში დაიბადა (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

7. დადიანი არ კმაყოფილდებოდა დაწერილი წყაროების გაცნობით და საქართველოს კუთხეების გეოგრაფიული აღწერილობების შესამოწმებლად თვითონ მიმოუხილავს სხვადასხვა ადგილები: ოსეთი, სამცხე, ჯავახეთი და სხვ. ოსეთის შესახებ, მაგალითად, ნ. დადიანი წერს: იქ ბევრია ციხე-სიმაგრეები „რომელი თითო მეცა მისილავს, გარნა არა უწყვი სახელნი აღმშენებელთანი და ამისათვის არცა ისინი აღესწერეთო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-11 და კომენტარები: 294-ე, 295-ე). ასეთსავე უწინაშენებს ურთავს ნ. დადიანი კიდევ სხვა ადგილების შესახებაც (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი II, თავები: მე-12, მე-14-ა).

სროგორც ამ მიმოხილვიდან ვხედავთ, ნ. დადიანს შემთხვევით და ზერე-
ლედ არ შეუღდენია თავისი ისტორიული თხზულება „ქართველთ ცხოვრება“,
არამედ მან ლიტერატურული წყაროებიდან შეარჩია თავისთვის ყველაზე მი-
საღები, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“, სადაც ნათესაობის, დროის,
საქმიანობისა და ადგილის მიხედვით სისტემაშია მოყვანილი ფეოდალური
საქართველოს ისტორია, და იგი გაიხადა თავისი კონსპექტური თხზულების
დედნად. ნ. დადიანი ამითაც არ დაკმაყოფილდა, გაითვალისწინა ქართული
საისტორიო წყაროების შაკისიმში და გზადგაზა მათით შეავსო თავისი თხზუ-
ლება. ამას ისიც უნდა დავუწინააღმდეგოთ, რომ ნ. დადიანს თვითონ მიმოუხილავს
საქართველოს კურობები და მათი გეოგრაფიული აღწერილობები თავისი თვა-
ლით შეუმოწმებია.

გვიდებოდა რა ასეთი სერიოზულობით ისტორიული თხზულების დაწე-
რას, ნ. დადიანს თავისი გარკვეული თვალსაზრისი ჰქონდა საისტორიო ცოდ-
ნის მნიშვნელობასა და ისტორიკოსის მოვალეობის შესახებ.

ისტორიის წერა ნ. დადიანს ზიანდა უმჯობეს შრომად. თავისი
თხზულების წინასიტყვაობაში იგი დ. ბატონისშვილის „ნარკვევის“ ზეგავე-
ნით შემდეგს წერდა: „ვინათგან სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთა თავისა
თვისისა უსჯობისისა აღჩვენესა. ამისთვის მეცა უმჯობესად ვრაცხე შრომა
ესე“.

იმავე „ნარკვევის“ გავლენით ნ. დადიანი ამბობს, რომ „... ვინათგან...
მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენნი აზავეითართა ისტორიათა... და ძვილ სადამე
იბოვნიდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთ ცხოვრებად... ამისთვისცა... აღესწერე
ესე ქართლის ცხოვრებად შემოკლებულით“. „ნარკვევის“ ზეგაველენით ნ. და-
დიანი ამასთან ერთად იმასაც წერს, რომ „არა ვრიდე“ ისტორიკოსის „შრო-
მასა სიყვარულისათვის მამულისა, რათა აღმოვჩნდე მსახურად“ (მამულისა).

მაშასადამე, „ქართველთ ცხოვრების“ დაწერა ნ. დადიანს თავის პატ-
რიოტულ მოვალეობად დაუსახავს. სიყვარულის საქმედ გაუხდია, სავალდე-
ბულოდ მიუჩნევია. იგი საეხებით დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ისტორიის
დაწერით სასარგებლო საქმეს აკეთებდა თავისი სამშობლოსათვის, ვინაიდან
„თანამდებ არიან შვილნი მამულთა თვისთანი ნამყოთა ქმნილთა საქმე-
თა მემკვიდრეებად. რათა ამით უმჯობესად მართვიდენ თავთა
თერათა“. მაშასადამე, ისტორიის ცოდნას ნ. დადიანი გამოყენებითს
მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ამიტომაც, ნ. დადიანის შეხედულებით, არ უნდა შეწყდეს ისტორიის
წერა, არამედ უნდა გაგრძელდეს შემდგომაც „ქართველთ ცხოვრების“ შეესე-
ბა: „ოდეს მე არღა ვიქმნები სოფელსა ამას, მაშინ ნუ დაუტოვებთ შემდგომ-
თა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა, რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსაცა
ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნად სხვათა ქვეყანათა თანა და იცოდნენ განათლებულ-
თა შეილთა ნამყონი საქმენი მამულთა თვისთანი“.

თავისი თხზულების მესამე ნაწილის წინასიტყვაობაში ნ. დადიანი წერ-
და: „... ესე შემდგომნი... ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველ-
თა... ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ცველსა და არცაღა ახალსა ქართ-

ველთ ისტორიასა შინა... ამისთვის მე... ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი, აღვსწერეთ“. აქედან ამჟამად, რომ ჩვენი ავტორი ისტორიაში გულისხმობდა სხვათაგან ჩაწერილი ან ნაამბობი თუ თავის მიერ ხილული ამბების მოთხრობას.

* * *

იმავე წინასიტყვაობაში ნ. დადიანი წერს, რომ „ქართველთ ცხოვრების“ პირველ ორ ნაწილში „განმეორებით ახლად შევსებულნი ესე ქართველთ ცხოვრება დაბოძდა ფრასითა და ლექსნი განვაშვენენ... და უმჯობეს სასძენელად და საგულხმოდ განვქარაგენ, გარნა ძალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცაღა დამიძვირებთ და არცა დამიმატებთ მის უწინდელთა ქართველთ მისტორიითაგანო“. მაშასადამე, „ქართველთ ცხოვრების“ უდიდესი ნაწილი, რომელიც წარმოადგენს „განმეორებით ახლად ძეთხულს“ ძველი ქართული მატხანეებიდან, მხოლოდ გასაგები და ნიმუხადველი ფორმითა დაწერილი მკითხველისათვის, თორემ ისტორიული ამბები მასში არც შემოკლებულ-გამოტრევილია და არც გავრცობილ-ჩაზატებული. ასეთ განმარტებას იძლევა თვითონ ნ. დადიანი.

თუ „ქართველთ ცხოვრების“ პირველი ორი ნაწილის შინაარსს განვიხილავთ მის ლიტერატურულ წყაროებთან მიზარტებაში, აღმოჩნდება შემდეგი: ნ. დადიანის ზემორე განმარტებიდან მართალია მართო ის, რომ „ქართველთ ცხოვრების“ აღნიშნულ ნაწილში ისტორიული ამბები ნარტივად დალაგებული, ხალხური ენითაა შეთხზული და მსუბუქად იკითხება. სხვა მხრივ კი მას ძალიან ხშირად ახასიათებს ისტორიული ამბების შემოკლება-გამოტრევა და მეტად იშვიათად გავრცობა-ჩაპატება.

შემოკლება-გამოტრევა ნ. დადიანის თხზულების ნიშანდობლივი მარეა. ყველაზე მეტად „ქართველთ ცხოვრებაში“ აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების ისტორია შემოკლებული. ამიტომ „ქართველთ ცხოვრების“ მეორე ნაწილში, რომელიც მოიცავს 1469—1749 წლების თავგადასავალს. წასაკითხავი მასალის უმეტესობა ლიხთიმერეთზე მოდის, ქართლ-კახეთისა და სამცხე-საათაბაგოს ამბები კი შემცირებულადაა წარმოდგენილი. ასე. მაგალითად: 1) ქართლის მეფის ლუარსაბ პირველის ნოღაწეობას ვახუშტი აღწერს ხუთ ნაბეჭდ გვერდზე (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 35—38). ნ. დადიანი კი ლუარსაბ მეფეზე მარტო ამით კმაყოფილდება: „იქნა მეფედ ლუარსაბ კეთილი. ესე მოკლა სპარსთა ბრძოლასა შინა წელს ქრისტესით 1558 და დადღეს მცხეთას“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე 8). 2) ნ. დადიანი ტაო-კლარჯეთის პოლიტიკურ ისტორიას იწყებს სარგის ჯაყელით, ისე რომ მთლიანად გამოტოვებს ვახუშტის ტექსტიდან შესავალ ნაწილს, სადაც მოცემულია თხრობა სამცხე-კლარჯეთში ბაგრატიონთა დამკვიდრების შესახებ (საქ. ცხ., II, გვ. 222—231), ხოლო რასაც წერს, იმასაც გამოკრებით: „აქა აღწერილ არიან სახსოვართა ათაბაგთა ცხოვრებანიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-13). 3) ლევან კახთა მეფეზე „ქართველთ ცხოვრებაში“ მარტო ესაა დაწერილი: მან „შეირთო ცოლად მამია გურიელის ასული თინათინ. და მოკვდა ლეონ წელს ქრისტესით 1574, სავსე სიბერითა. ესე ლეონ იყო კაცი სახელოვანი და შემმატებელი კახეთისა“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-10).

ნ. დადიანი დიდ ყურადღებას აქცევს იმ მეფეთა ცხოვრების აღწერას, რომლებიც იბრძოდნენ საქართველოს ერთიანობისა და ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნებისათვის. ამიტომ მას თითქმის სრულად აქვს აღწერილი დიმიტრი თავდადებულის, გიორგი ბრწყინვალის, ზაგრაძე V-ის, გიორგი VII-ის ნეფობანი (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. I, 67-ე, 72-ე, 74-ე, 75-ე მუხვები). საქართველოს პოლიტიკური ერთობისა და ქართული ქრისტიანული ეკლესიის თავდაცვითი ბრძოლა უცხო და დამპყრობელი ნაპატიანური ძალების წინააღმდეგ საქმარის მასალას იძლეოდა ქართველ მკითხველში პატრიოტული გრძობის გაღვივებისათვის. ამიტომაც უნდა ავსრია ეს გზა ნ. დადიანს.

ამასთან დაკავშირებით, საეკლესიო ამბების აღწერას ნ. დადიანი განსაკუთრებული ყურადღებით ეცილებოდა. ასე, მაგ., მაშინ როცა ვახუშტი საგანგებოდ ჩვრდება ნანუჩარ I ათაბაგის (1475—1487 წწ.) კანფლიქტზე ქართლის მეფე კოსტანტინესთან, ნ. დადიანი ამაზე არაფერს ამბობს და ეხება მხოლოდ აწყვერის ღვთისმშობლის ხატის ამბავს (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. II, თავები მე-8, მე-13), ამას გარდა, თავის გეოგრაფიულ აღწერილობებში ნ. დადიანი ყველაზე იშვიათად საეკლესიო ცნობებს ამოკლებს. მაგრამ იგი ასეთი ერთგულებით აღარ ეცილება სასწაულების აღწერას. ასე, მაგალითად, იქ, სადაც ვახუშტი მოუთხოვს შმიერი ძალების სასწაულზე, რომლის ხილვის შედეგად იოანე მხარგრძელმა დატოვა სომხური სარწმუნოება და მიიღო ქართული (საქ. ისტ., I, 1885, 209—210), ნ. დადიანი გვერდს უვლის სასწაულის აღწერას და მოკლედ წერს: „ხოლო სასწაულქმნითა იოანე კათალიკოსისათა მოიქცაო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მუხვი).

ნ. დადიანი გამოტოვებს დამპყრობელ უცხოელთა უზუნ ჰასანის, იაყუბ ყანისის, ისმაილისა და თამაზ შაქების, დიდი სულეიმან ხონთქრის შემოსევების აღწერას, დაუდ-ხანის ლალატს, ლალა ფამის ლაშქრობას ქართლში.

როგორც ცნობილია, ვახუშტი იძლევა გარკვეულ ცნობებს საქართველოს გარეშე ამბებზეც. მაგ., სტეფანოს II-ის (639—663 წწ.) მთავრობის აღწერაში იგი იძლევა ცნობებს მუჰამედის გაბატონებაზე არაბეთში, სადაც მისმა მემკვიდრეებმა მოსპეს სპარსელთა ბატონობა და ცეცხლთაყვანისმცემლობა; მუჰამედის მიმდევრებმა დასავლეთითაც გაიმარჯვეს ბერძნებზე (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 114). ნ. დადიანი ყველა ამის მაგივრად კმაყოფილდება ერთი წინადადებით: „და ფამსა ამას განძლიერდენ თურქნიო“ (აქვე, ტექსტი, წიგნი I, 42-ე მუხვი).

ნ. დადიანი თავის თხზულებაში საერთოდ გვერდს უვლის საქართველოს მეზობელ ქვეყნებს და მათ ისტორიაზე თითქმის არაფერს არ ამბობს. ამით იგი ჩამორჩება როგორც ვახუშტის, ისე დავით ბატონის შვილს, რომლის „ნარკუსეში“ სპეციალური თავებია მიძღვნილი საქართველოს მეზობელი ქვეყნების შემოკლებულ ისტორიისათვის.

ნ. დადიანი ხანდახან მცირე ყურადღებით ეცილებოდა ისტორიულ მოვლენათა მიზეზების აღწერას. ასე, მაგ., თუ ვახუშტი წერს, რომ თამარ მეფემ ტრაპიზონი დაიპყრო იმ მიზეზით, რომ ალექსი კეისარმა გაძარცვა საქართველოდან შავ მთაზე მიმავალი და თამარისგან ოქროთი დასაჩუქრებული ბერეცი (იქვე, 213), ნ. დადიანი ამ მიზეზის მოუხსენებლად იძლევა ცნობას თამარის მიერ ტრაპიზონის დაპყრობის შესახებ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 63-ე მუხვი).

იქ, სადაც ნ. დადიანი გაურბის მიზეზების ჩვენებას, ამით იგი თავის თხზულებას აქვეითებს მატეანის დონეზე.

ნ. დადიანი ხშირად არ კმაყოფილდება ზევით აღნიშნული შემოკლება-გამოტოვების წესებით და იძლევა შემცირებათა (რავალ შემთხვევას. მოგვაქვს ზოგიერთი: 1) კახეთის მთავარ-ქორიკონის დავითის წინააღმდეგ ბაგრატ III-ის მზადებისა და ომის ანბავი ვრცელადაა აღწერილი ვახუშტისთან (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 141—143). ნ. დადიანი კი, გამოტოვებს რა ამას, მოკლედ წერს ბაგრატ მეფეზე: „დაიპყრა ხლმითა პერეთი და კახეთით“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 55-ე მეფე). 2) საქართველოს კუთხეების გეოგრაფიული აღწერილობა, შესრულებული ვახუშტის მიერ, ვრცელია და მოიცავს ქართველი ხალხის მთელს სამეურნეო და კულტურულ-სამშენებლო საქმიანობას. ნ. დადიანი კი მხოლოდ გეოგრაფიული საზღვრების, მთა-მდინარეებისა და სანაპირო-საყულტო ნაგებობების დასახელებით კმაყოფილდება და მთლიანად გამოტოვებს სამეურნეო და ეთნოგრაფიული შინაარსის ცნობებს. 3) ნ. დადიანი გამოტოვებს ქართლის მეფის სიმონ I-ის ლაშქრობას იმერეთში 1590 წელს (შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხ., II, გვ. 295) და ამიტომ მისთვის გაუგებარი ხდება ლევან იმერთა მეფისა და მამია დადიანის გადამტერების მიზეზი (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

საგრძობლად ამაყობს რა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ ტექსტს, ნ. დადიანი ვახუშტისგან თავის ჩამორჩენას აშეღიანებს გენეალოგიის ცოდნაში. ასე, მაგალითად: 1) ვახუშტის ცნობით, შამანდავლე იყო ძე ვამეყ დადიანისა და გიორგი ძე კახაბერ გურიელისა (საქ. ცხ., II, 283). ნ. დადიანი კი ორივეს „მას“ უწოდებს, ისე რომ გურიელის შვილს არც ასახელებს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). 2) იმერთა მეფის კოსტანტინეს დროს (მე-14 საუკ. ბოლო) რომ დადიანმა ცხომის საერისთავო დაიპყრო, მას ვერკვა, ვახუშტით. „გიორგი“ (საქ. ცხ., II, 195). ნ. დადიანი კი „გიორგოს“ წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). 3) 1580-იან წლებში, ვახუშტის გადმოცემით, მამია დადიანმა შეიპყრო და დაატყვევა იმერეთის მეფე ლევანი (საქ. ცხ., II, 295). ნ. დადიანი გადმოწერს ამ ამბავს, მაგრამ მეფისა და დადიანის სახელების მოჭხსენიებლად (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

გენეალოგიის ცოდნაში ნ. დადიანი იმდენად სუსტია, რომ მთავარ დადიანების უბანზეც კი ვახუშტის მიერ დატოვებულ ხარვეზს ბელუხლებლად ტოვებს. ასე, მაგალითად, ვახუშტი არ ასახელებს იმ დადიანს, რომელსაც ქართლის მეფე სიმონ I შეება ლისლ-მეგრეთში თავისი ლაშქრობის დროს 1588—1590 წლებს შორის (საქ. ცხ., II, გვ. 295). ნ. დადიანი კი ამაზე წმინდად წერს: მისი „სახელი არა უწყია“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ). ამოკლებდა რა ვახუშტის თხზულებას, ნ. დადიანი გამოტოვებდა თარიღებსაც და ამით აშეღიანებდა ვახუშტისგან ქრონოლოგიაშიც თავის ჩამორჩენას. ასე, მაგალითად: 1) იოანე და ჯვანშერი არჩილის ცვათა მთავრობის მოთხრობაში მარტო მათი გამთავრება-გარდაცვალების თარიღებია ნაჩვენები, ისე რომ დანარჩენი თარიღები დასახელებული არაა, თუმცა მათი შესატყვისი ამბები აღწესდებიან: ხაზართა სპასხეტ ბლუნჩანის მიერ ტფილისის შემოსევა (731 წ.) მთავარ ჯვანშერის დაბრუნება ხაქანის ტყვეობიდან (738 წ.), ჯვანშერის ძმის, ეგროსის მთავრის იოანეს გარდაცვალება (786 წ.—აქვე, ტექსტი, წ. I, 45-ე მთავარი და შდრ. ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 118); 2) იმერ-

თა მეფის ბაგრატ მესამის მეფობის აღწერისას უთარილოდ არის მოყვანილი თურქების ლაშქრობა იმერეთში (1512 წ.), რაქის ერისთავად შოშიტა ჩხვიდის დასმა (1534 წ.), მურჯახეთის ომი (1535 წ.), სოხოისტას ომი (1545 წ.), ლევან დადიანის დაპატიმრება (1546 წ.—შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 285—289); 3) ნ. დადიანი არ უსვამს თარიღებს შემდეგ მოვლენებსაც: ქართლის მეფის სიმონ I-ის ლაშქრობას ლიხთ-იმერეთში (1590 წ.), ლევან II დადიანის დაბადებას (1591 წ.), მის კახეთში აღსაზრდელად წაყვანას (1597 წ.), კახეთიდან ოდიშში მოყვანას (1604 წ.) გიორგი გურიელის სიკვდილს (1600 წ.), მამია გურიელის ლაშქრობას აქარაში (1609 წ.), იმერეთის უფლისწულის ალექსანდრე გიორგის ძის დაქორწინებას გურიელის ასულზე (1618 წ.), მამია გურიელის მკვლელობას მისი ძის სიმონისგან (1625 წ.), ლიპარიტ დადიანის სიკვდილს (1470 წ.), ვაჟე დადიანის სიკვდილს (1482 წ.), კახაბერ გურიელის სიკვდილს (1483 წ.—იხ. აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ და შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 282, 295—300).

ნ. დადიანს ცვლადობა უნაკონდა ვახუშტის ქრონოლოგიაში. ასე, მაგალითად: ვახუშტის მიხედვით, იმერეთის მეფე გიორგი II გარდაიცვალა 1585 წელს (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 294). ნ. დადიანი კი 1583 წელს წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14 ბ); ვახუშტით: ლევან III დადიანი მოკვდა 1680 წელს (იქვე, 316), ნ. დადიანი — 1681 წელს (იქვე).

მასასადამი, აქედან ანკარად ჩანს, რომ ნ. დადიანი ვახუშტის თხზულებას ამოკლებდა არაკრიტიკულად, არამეცნიერულად. იგი თვითონაც კარგად აჩვენებდა თავისი იუზაიზის ნაკლს, მაგრამ გულს იწვილებდა შემდეგი განცხადებით თავისი ნაბროლის ჩორე წიგნის წინასიტყვაობაში: „არიან ამას შინა რამელნიმე ქორონიკონები მეფეთა ვაჟეფებისა თუ სიკვდილისა წინაუქმო და აღრეულ, გარნა მიზეზნი ამისნი ჩხილეთ მკითხველთა სრულსა ქართველთ ცხოვრებასა შინაო“.

ამოკლებს რა ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“, ნ. დადიანი თავის მხრივ გზადგება იძლევა შერკლებულ განმარტებებს, რაც უფრო მეტ სიცხადესა და გარკვეულობას ანიჭებს ისტორიულ მოვლენებს. სასწავლო სახელმძღვანელოდ განიზნული წიგნისათვის ასეთი განმარტებები სასარგებლო და პედაგოგიური იყო. ამასთანავე, ჩანს რომ მეცნიერული წინაშეწინააღმდეგობა აქვს, ეს აქვარა ბემდევის ჩიხლვით. ვახუშტი თავის თხზულებაში წერს, რომ ერთიანი ფეოდალური საქართველოს უკანასკნელმა წევრმა გიორგი მეორემ იოთამ ზევედგინდის ძეს უბოძა ციხენი და შინელნი, სასაშეტობა ქართლისა, როურაოზა გორისა, სასაღლაღ სასთავისი და თავისი კარის ამილახვრობა „მსახურებისათვის მამისა ჩისისაი.“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 307). ნ. დადიანი მთლიანად იმეორებს ანას და თავის ზბრივ იმდევს უნატებს: „და აყო თავადათო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, 79-ე მეფე). აქედან ანკარა, რომ ნ. დადიანს მკათიო წარმოდგენა აქონია ქართველ თავადზე, რომელიც, ვახუშტის კონტეკტით, მქონებელი იყო იმდევებსა, ციხეებისა, სასაფლაოსი, მაღალი სამხედრო და სამოქალაქო თანადებობებისა და იწყებებოდა მეფის კარზე.

შემდეგ, ქართლის მეფის კონსტანტინე გიორგის ძის მეფობის აღწერისას (XV ს. უკ. დასასრული), ვახუშტი ამბობს: „განდგა თავადად ათაბაგი და მან დაიპყრა საათაბაგო... ქველად განდგა იმერთაგან თავადად დადიანი, გუ-

რიელი, შარვაშიძე და სვანნი და ამით დაიპყრეს საზღუარნი თჳსნი, ვიდრე აწამდე არღარა იქმნა შეკრება მისი, არამდე კვალადცა უფროსად დაკინებანი“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 16). მაშასადავე, მიიტაცეს რა თავთავიანთი საგამგეო ტერიტორიები, მთავრები განდგნენ და აირჩიეს მეფისაგან დამოუკიდებლად, თავისთვის—„თავად“ ყოვნა. ეს აზრი ნ. დადიანს უფრო მკაფიოდ აქვს გამოთქმული შემდეგი სიტყვებით: „... განსდგნენ და შეიქმნენ თავისუფლად მთავარნიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-8).

ცნობილია, რომ ვახუშტი თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში გვიანდელი დროის „თავადის“ მაგივრად „ნთავარს“ ხმარობს. ასე, მაგ., ოდიშის თავადებსა და მუნრანბატონსა და გოჩაშვილს უწოდებს „მთავრებს“ (გეოგრ., 1941, გვ. 25, 26). ნ. დადიანი კი წესაბუნის ადგილებზე „მთავრების“ მაგივრად წერს „თავადთ“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი). რა თქმა უნდა, ნ. დადიანი ამ შესწორებაში ნართალია, ვინაიდან სწორად შეიცნობს ისტორიულ ცვლილებას. მას, როგორც ოდიშის სანთავარო კარის წარმომადგენელს, მკაფიოდ უნდა გაერჩია მთავარი დადიანი თავად გოშაძისაგან.

მაგრამ ნ. დადიანი სწორად ვეღარ იცავს ისტორიულ აერსპექტივს, როცა ვახუშტის მიერ წოდებულ საქართველოს „ველ მთავრებს“ (გეოგრ., 1941, გვ. 20) აიგივებს „თავადებთან“: „ხოლო გვარნი ძველთა მთავართა და თავადთანიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი). ამ შეზღუდვაში ნ. დადიანმა არ იცის ის, რომ ფეოდალური საქართველოს მეცხოვრებელი მთავარი პაროკრესული ძალა იყო, ვინაიდან მისი ბრძოლა ხელისუფლებისათვის ხელს უწყობდა ქვეყნის პოლიტიკურ გაერთიანებას, ხოლო იმავე საქართველოს მეფობის დროინდელი თავადი რეაქციული ძალა იყო, ვინაიდან მისი ბრძოლა ხელისუფლებისათვის იწვევდა ქვეყნის პოლიტიკურ დაშლას.

ყურადღებას იქცევს კიდევ ერთი გარემოება, სადაც ვახუშტი გიორგი მეორის მეფობაში „ერისთავთა“ განდგომას ეხება (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 167), ნ. დადიანი „მთავრებზე“ ლაპარაკობს (აქვე, ტექსტი, წ. I, 58-ე მეფე). ვინაიდან იგი აქ „ერისთავის“ მაგივრად „მთავარს“ ხმარობს, ცხადია, XI საუკუნის ერისთავსა და მთავარს ერთმანეთის მსგავს სოციალურ ძალებად მიიჩნევდა.

ვახუშტი ბატონიშვილს ერთიანი ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლა წარმოდგენილი ჰქონდა ხანგრძლივ ისტორიულ პროცესად. ასე, მაგალითად: 1) ერთიანი საქართველოს მეფეს ულუ დავითს 1268 წელს გამოეყო მესხეთის მთავარი სარგის ჯაყელი. მან მარტო სამცხის მიტაცება შეძლო და ისიც დამპყრობელი ძალის დახმარებით. მესხეთის დანარჩენი ნაწილები საქართველოს მეფეს დარჩა. და ულუ დავითი რომ მოკვდა და მისი ძე დიმიტრი გამეფდა, ამის კურთხევაზე დასასწრებად მოვიდა ყველა მესხი წარჩინებული, გარდა სარგის ჯაყელისა, რომელიც მარტო „ძღუნი-თა პატივს-სცემდა და უსმენდა“ საქართველოს მეფესო (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 231). ასე გაგრძელდა გიორგი ბრწყინვალემდე, რომელმაც თავის უფლებას დაუმორჩილა სარგის ჯაყელის მემკვიდრენი, ბექას ძენი. აქედან მოყოლული გიორგი მერვემდე „იყო ყოველი სამცხე და კლარჯეთი და ძენი ბექასნი და ძის ძენი მისნი ყოველნივე მორჩილებასა და ერთმეფობასა შინა ქართველთა მეფობას შინა“ (იქვე). გიორგი მერვის დროს საბოლოოდ ჩამო-

შორდა მესხეთი საქართველოს მეფეს, რომელმაც ამის შემდეგ ვეღარ შეძლო მისი ინკორპორაცია (იქვე). მაშასადამე, გამოყოფის დასაწყის საფეხურზე ადგილი ჰქონდა მთავარ ჯაყელის ნაწილობრივ დამოუკიდებლობას, რაც ძლია მეფის ხელისუფლებამ და გააუქმა კიდევაც. დაშლის პროცესი გაგრძელდა და შემდგომ საფეხურზე მთავარ ჯაყელთა მემკვიდრე ათაბაგებმა ტფილისის ტახტისაგან სრულ დამოუკიდებლობას მიაღწიეს საბოლოოდ.

2) ასეთ მდგომარეობას ჰქონდა ადგილი, ვახუშტის მიხედვით, ლიხთიმერეთში. ლიხთიმერეთი როგორც ერთიანი პოლიტიკური ერთეული მაშინ გამოეყო აღმოსავლეთ საქართველოს, როცა იქ ნარინ დაეთით გამეფდა (1259 წ.). მისი მემკვიდრეების ბატონობის ხანაში (XIV საუკ. პირვ. მესამედში) საკუთრივ ლიხთიმერეთს გამოეყვნენ სანაპირო ოლქების ერისთავები: დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და გელოვანი, რომლებმაც თავთავიანთი საგამგეო ტერიტორიები „განიმკვიდრეს თვისად“, და ამის შედეგად ისინი „არაღარა ეგდენსა შორჩილებასა შინა იყუტნენ მეფეთასა“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 276) იმერეთის მეფეები განდგომილი ერისთავების ანუ მთავრების შემოტევისაგან თავიანთ უფლებას იცავენენ შიდა იმერეთის დიდებულ აზნაურებზე დაყრდნობით (იქვე). ნარინ დაეთის უხუცესი ძე კოსტანტინე რომ გარდაიცვალა (1227 წ.), გამეფდა მისი ძმა-მიჰელი, რომელმაც მოიწადინა ურჩი მთავრების დამორჩილება, მაგრამ ვერ შეძლო მათთვის ტერიტორიების წართმევა და მათი გადაყენება, მან მარტო ის მოახერხა, რომ დახარკა და მოლაშქრობაზე დაიყოლია ისინი (იქვე, 277).

ნარინ დაეთის შვილისწვილმა ბაგრატმა ვერ შეძლო ლიხთიმერეთში პოლიტიკური წესრიგის მიღწევა. ნაკრამ იმერეთის დიდებულ აზნაურების მხარდაჭერით გიორგი ბრწყინვალემ კვლავ დაუმორჩილა ლიხთიმერეთი აღმოსავლეთ საქართველოს (1335 წელს). გიორგი ბრწყინვალემ, რა თქმა უნდა, უარყო ნარინ დაეთის მემკვიდრეების პოლიტიკური პრეტენზია და ბაგრატი შორაპნის ერისთავად დასვა. ასევე მოექცა იგი დადიანსაც. ამის შემდეგ (მე-14 საუკ. მეორე ნახ. და მე-15 საუკ. პირ. ნახ.) ლიხთიმერეთის მთავრები, ისევე როგორც შორაპნის ერისთავებიც, გაერთიანებული საქართველოს მეფეებისაგან ინიშნებიან (იქვე).

მაგრამ ცენტრალური ხელისუფლების დაწოლა უკაცყოფილება გამოიწვია ლიხთიმერეთის მთავრებში. მათ სუსტი იმერეთის ბაგრატიონის გაძევება ამჯობინეს, გვერდში აშოუდგნენ ბაგრატ შორაპნის ერისთავს და 1462 წელს ჩიხორში ომი მოაგებინეს ერთიანი საქართველოს მეფის გიორგი მერვის წინააღმდეგ. მთავრებმა გაამეფეს ბაგრატი, რომელმაც მათ დაპირებული თავისუფლება მიანიჭა; ისინი გახდნენ დამოუკიდებელნი. გარდა „ლაშქრობისა და ქვევანწესებისა მეფისა“ (იქვე, 281), ე. ი. გარდა მეფის მხარეზე ლაშქრობისა და მეფის მიერ თანამდებობებზე მათი დანიშვნისა.

ამით დასრულდა ლიხთიმერეთის პოლიტიკური გამოყოფა, რაც დაიწყო 1259 წელს ქუთათისში ნარინ დაეთის გაძევებით. მაშასადამე, ლიხთიმერეთის გამოყოფა აღმოსავლეთ საქართველოსაგან და მისი დაშლა დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულებად, იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდისათხაზეთ-სვანეთის სამთავროებად ხდებოდა ორი საუკუნის განმავლობაში—1259 წლიდან 1462 წლამდე.

ვახუშტის ამ კონცეფციის სინათლეზე ყურადღებას იქცევს ნ. დადიანის ერთი დაკვირვება, რაც მას გამოთქმული აქვს „ქართველთა ცხოვრების“ მე-7 თავის ბოლოს ჩართულ განმარტებაში: „თუმცაღა დავით გიორგის ლაშას ძის მეფისა და ნარინ დავით რუსუდანის ძის დროს იქმნა მეფობისა განწილვა სამად—საქართველომას, იმერეთისა და კახეთისად, ვარნა მაშინცა მრავალჯერ და უმეტეს იყო კვალად შეერთება ივერიელთა მეფობის სკიპტრისა, ვითარცა ბრწყინვალისა გიორგის ზე. ხოლო მეფისა გიორგი ალექსანდრეს ძის შემდგომად იქმნა სრულიად ივერიის საშეფოს განკერძოება და იქმნა სამ საშეფოდ: საქართველო, იმერეთი და კახეთი“. აქ. ნ. დადიანი არჩევს ერთმანეთისაგან საქართველოს საშეფოს პოლიტიკური დაშლის დასაწყის სტადიას, როცა პოლიტიკური ერთიანობის კვლავ განახლება ხდებოდა ხოლმე, ამ პროცესის დასასრულისაგან, როდესაც საბოლოოდ მოხდა პოლიტიკური ერთიანობის დარღვევა.

ფეოდალური საქართველოს ერთიანი საშეფოს დაშლის ისტორიულ პროცესში ნ. დადიანის მიერ ვახუშტის კონცეფციის შუქზე შენიშნული ორი სტადია საყურადღებო დაკვირვებაა.

„ქართველთა ცხოვრების“ პირველ ორ ნაწილს შემოკლება-გამოტოვების გარდა ვახუშტის თხზულებასთან აბსოლუტურად ახასიათებს შესწორება და გავრცობა-ჩამატებაც. ნ. დადიანი უმატებს ან იზას, რაც ვახუშტის შემდგომ გადახედვით ამა თუ იმ საგანს, ან და მას, რაც თვითონ მან (ნ. დადიანმა) ვახუშტისაგან დამოუკიდებლად იცის. ასე, მაგალითად:

1. ვახუშტი წერს, რომ სვიმონ კანანელი მოკვდა სამეგრელოსა თუ აფხაზეთში და დაფლეს ნიკოფსიასო (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 45). ნ. დადიანი უცვლელად იმეორებს ამას და თავის მხრივ უმატებს: „ნიკოფსიას... დღეს უწოდებენ ანაკოფიას...“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, შეფე მე-10). ნ. დადიანის განმარტება ნიკოფსიის შვირე სახელწოდების შესახებ არსად სხვაგან არ გვსდება ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში (ნ. აქვე, 76-ე კომენტარი).

2. ნ. დადიანის ტექსტში ვახუშტისაგან განსხვავებით დამატებულია ჩართული ისიც, რომ თავადი გონადე სამეგრელოში მის დროს დამდაბლებული ყოფილა, ანჩაბაძე ფლომდა დადიანისა და შარვაშიძის სამბრანებელთა შორის ტერიტორიას. გურიაში ჩასული შარვაშიძე გურიის ერისთავად იწოდებოდა (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი, შტრ: ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 25).

3. სადაც ვახუშტისთან სულბარია საქართველოს წარჩინებულ გენარანზე (გეოგრა., 194), გვ. 25—26), ნ. დადიანი თავის მხრივ უმატებს: ეროვნულ შეიარაღების მიერ არაგვისა და ქსნის ერისთავთათვის მამულების ჩანართსკენა დადამდაბლებას, სოლომონ პირველის შვირ რაქა ერისთავის განაჯდურებს, ინასარიძისა და ლანსისშვილის რაქანი აღარ ყოფნას, თავადების ავიაპედიისა და ფხვიძის ოკრბაში არსებობას (აქვე, ტექსტი, წიგნი I, თავი 1-ლი).

4. აღწერს რა შანაფაზის 1851 წლის ლაშქრობას ოდიშში, ვახუშტი ასახელებს „ქაქეთის“ ციხეს (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 109). ნ. დადიანი „ქაქეთის“ ასწორებს „ქაქეთჯად“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ს, შტრ. აქვე, 376-ე კომენტარი). ნ. დადიანი აგრეთვე თავის თხზულებაში წერს „ლოლაბერი ძეს“ (იხ. აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი და სხვაგან) ნიკვლად ვახუშტის მიერ ხანაჩისული ფორმისა „ლოლაბერიც“ (გეოგრა., 1941,

გვ. 26 და სხვაგან). ქართული ისტორიული წყაროების ჩვენებათა მიხედვით ნ. დადიანი ამ შესწორებაში მართალია (ზღრ. აქვე, 36-ე კომენტარი). ამნაირადვე იქცევა ჩვენი ავტორი დადიანების ერთი საგვარეულო სახელის დაწერაშიც; ვახუშტის მიერ ხმარებულ ფორმას: „ვაშიყ“ (საქ. ისტ., I, 1885, გვ. 283 და სხვაგან); ასწორებს „ვაშეყად“ (აქვე, ტექსტი, წ. 1, 74-ე მეფე და სხვაგან, ზღრ. აქვე, 203-ე კომენტარი).

5. ვახუშტი წერს, რომ ქუჯი იყო ფარნავაზ მეფის ერისთავი, რომელმაც ააშენა ბეღია და დაჯდა იქ. მისი საერისთავო ვრცელდებოდა რიონის დასავლეთით ზღვამდე და ეგრისის წყლამდე, ხოლო ჩრდილოეთით სვანეთსაც მოიცავდა. ეგრისის წყლის დასავლეთი მხარე კი ხელიდან ხელში გადადიოდა საბერძნეთის კეისრებსა და საქართველოს მეფეებს შორის. ბოლოს, პერაკლე კეისრის დროს, ბერძნებმა დაიპყიდეს საქართველოს ეგრისსიქითა ნაწილი და დასვეს ანაკოფიას თავისი მოხელე, რომელსაც უწოდეს აფხაზთა ერისთავიო (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 269—270). ნ. დადიანი შემოკლებით იმეორებს რა ამას, ეგრისის წყალს განსაზღვრავს დამატებით ასე: „ხოლო ეგრისის დინარე ეწოდების ლალიძასო“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 14-ბ). ამ განმარტების მიხედვით, ეგრისის წყალი ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე დასავლეთით გადაიწევა, ისე რომ ილორი აქეთ რჩება (ზღრ. აქვე, 339-ე კომენტარი).

6. ვახუშტის მიხედვით, გიორგი როსტომის ძე გურიელმა (XVI საუკ. მეორე ნახევარი) ცოლად შეირთო ნუსადია ქვრივიო (საქ. ცხ., II, 290—291). ნ. დადიანი უმატებს: ნუსადია ქვრივი იყო გიორგი II იმერთა მეფის დაო (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

7. ვახუშტი წერს: სენია ჩხეიძემ 1669 წელს მისცა ქუთათისის ციხე თურქებს, რომელთაც იგი „ნიერით უპყრავთ დღემდეო“ (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 311—312). ნ. დადიანი ანას უნატუნს: ქუთათისის ციხე „უპყრათ ოსმალთა ვიდრე მეფობამდე პირველის სოლომონისა, რომელიც ნებითა და წინამძღვრებითა ნისეე მეფის სოლომონისათა აღიღეს რუსთაო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ).

8. ვახუშტი წერს: 1742 წელს იმერთა მეფემ ალექსანდრე V-მ მოკლა თავისი დედისნაცვალი თამარ, ასული მინია გურიელისაო (საქ. ცხ., II, 35—359). ნ. დადიანი დამატებით განმარტავს, რომ თამარ დედოფალს „ოქიბროლას“ უწოდებდნენო (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ბ; ზღრ. აქვე, 426-ე კომენტარი).

9. თავის „გეოგრაფიაში“ ვახუშტი წერს, რომ როსტომ ქართლის მეფემ ტფილისში ააგო ყაზილბაშთა რივის სასახლეო (გეოგრ., 1941, გვ. 53). ამას ნ. დადიანი უმატებს: „სადა დღეს სდგას სალუბერნატორო სახლი რუსულსა პლანსა ზედაო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-7; ზღრ. აქვე 245-ე კომენტარი).

10. ვახუშტი წერს: მცხეთაში „დაფლულ არიან მეფენი გორგასალ, დავით ლაშას ძე, დიმიტრი თავდადებული, დიდი ლუარსაბ, სვიმონ და გიორგი, აწკა ევლვიან, არამეღ უმეუო აოსო“ (გეოგრ., 1941, გვ. 61). ნ. დადიანი უმატებს მეფეებს: „ერეკლე მეორე და გიორგიო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-7).

11. ნ. დადიანი იძლევა ისეთ ცნობებსაც, რასაც ვახუშტი სულ არ იხსენიებს. ასე, მაგალითად: ა) „ტფილისში ქოიხტეშობის ეკლესია ააშენა კათალიკოსმა „ანტონი, ძემან იესე მეფისამან და შეამკო ფრიად და ქმნა კარის საყდ-

რად თვისადო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-7); ბ) ტფილისში „ველად აღაშენა კარის საყდარი [მე]-96 მეფემან ირაკლი მეორემანო“ (იქვე); გ) ტფილისშივე „ქაშოეთის ეკლესია წმინდისა გიორგისა აღაშენა თავადმა გივი ამილახორმაო“ (იქვე).

12. ნ. დადიანი, ვახუშტისაგან განსხვავებით, შემდეგ დამატებით ცნობებს იძლევა ოდიშის ზოგიერთი ადგილის შესახებ: ა) სენაკის, ჭალენჯიხისა და კოცხერის ეკლესიები ააშენა ლევან II მანუჩარის ძე დადიანმა; ბ) ხოთის ეკლესია ააშენა ლევან მანუჩარის ძე დადიანის პაპამ გიორგი დადიანმა; გ) ცაიშის ეკლესია, ნიწის ძერისაგან დაქცეული, ააქენა მალაქია (გურიელის ძე) კათალიკოსმა. შემდეგ საეროდ იქცა და ხელმეორედ ჰყო საეპისკოპოსოდ კაცია II ოტიას ძე დადიანმა და დასვა ზედ გრიგოლ ჩიქოანიო (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა; შდრ. 346-ე, 129-ე და 331-ე კომენტარები).

13. ასეთივე ცნობებს იძლევა ნ. დადიანი იმერეთის ზოგიერთი ადგილის შესახებაც: ა) შორაპნისა და ქუთათისის ციხეები სოლომონ პირველმა რუსებს დაანგრევინა; ბ) ბარაკონის ეკლესია (წესში) ააშენა როსტომ შოშიტას ძე რაჭის ერისთავმაო (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა, შდრ. 321-ე კომენტარი).

დამატებითი ცნობები ლიხთ-იმერეთის ადგილების შესახებ ნაწილობრივ ავსებს იმ ხარეზს, რაც ვახუშტის გეოგრაფიულ თხზულებას ახასიათებს ამ უბანზე¹.

რა თქმა უნდა, აღნიშნული დამატებები არ არის სრული, ნ. დადიანს შეეძლო უფრო მეტის თქმა. ასე, მაგალითად, მოსალაოდნელი იყო ბაღდადისა და ცუცხვათის ციხეებზეც იმას დამატებით ის ეთქვა, რაც ქუთათისისა და შორაპნის ციხეების შესახებ თქვა, მაგამ... ბაღდადის ციხეს იგი სულაც არ ასახელებს, ხოლო ცუცხვათისაზე არაფერს დანატებით არ ამბობს. ასევე დუმს იგი იმის შესახებაც, რომ ვახუშტის სიკვდილის შემდეგ გელათის ღმრთისმშობლის ტაძარში დაიმარხა გვამი სოლომონ პირველისა. აგრეთვე ნ. დადიანს შეეძლო დამატებით ეთქვა ჩხარის წმინდა გიორგის ეკლესიის შესახებ ის, რაც ნათქვანი აქვს ტიმოთე ქუთათელს თავის აედგენილ რუკაზე: რომ იგი 1737 წელს ააშენა იმერთა ჩეფემ ალექსანდრე V-მ (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტ. „ნოაბზე“, I, 1959, გვ. 156—197, შდრ. აქვე, 166-ე კომენტარი).

ასეთ შემთხვევებში სრულებით არაა საკმარისი ის, რასაც ნ. დადიანი იმერეთის გეოგრაფიული აღწერილობის ბოლოს ჩაურთავს: „ხოლო უმეტეს ამისა არღარა აღწერე... ვინათგან უწყით ჩვენ ყოველთა მას შინა მყოფმანო“ (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი მე-14-ა).

ამის ნიუხედავად შეუძლებელია უგულებელყოფილ იქნეს ნ. დადიანის აქ აღნიშნული დამატებითი ცნობების მეცნიერული მნიშვნელობა, რომელთაც გარკვეული სარგებლობის მოცემა შეუძლიათ ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ მეორე ნაწილის კომენტარულად გამოცემისათვის, ისევე როგორც საქართველოს დიდი ისტორიული რუკის შესადგენად.

¹ შდრ. ივ. ჯაქიახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, 1945, გვ. 330.

როგორც დაინახეთ, „ქართველთ ცხოვრების“ შემოკლებული ნაწილი, რომელიც ჩვენს გამოცემაში I და II წიგნებს მოიცავს, შედგენილია ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრების“ მიხედვით ისე, რომ 1469 წლის შემდეგ ხანებში ცალ-ცალკე მოთხრობილი საქართველოს სამეფო-სამთავროების პოლიტიკური ისტორია, ერთსადაც მათგან წარმოდგენილი მხოლოდ ლიხთ-იმერეთის თავგადასავალი, ხოლო შესაბამისი მოცულობით არაა დაცული აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორია. ამიტომ თავისი თხზულების ამ არაორიგინალურ ნაწილში ნ. დადიანი ნაწილობრივ ინარჩუნებს ვახუშტის მიმდევარი ავტორის სახელს.

მაგრამ „ქართველთ ცხოვრება“ შეიცავს ორიგინალურ, თვითონ ნ. დადიანის მიერ დაწერილ ნაწილს, რომელიც ჩვენს გამოცემაში მოიცავს III წიგნს „სოლომონ პირველის მეფობის“ ჩათვლით. იგი ქრონოლოგიურად ეხება 1749—1823 წლების ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ისტორიას. ასე რომ, აქ აღებულია ისეთი მნიშვნელოვანი ისტორიული პერიოდები, როგორცაა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი. (ამ დროს ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარდატეხა შეიძლება უკეთესისაგან. იმერეთის მეფისა და ეკლესიის ხელისუფლება შეღპრებით გაძლიერდა და წამოიწია ეროვნული ერთობის მოძრაობამაც: აილაგმნენ გამთიშველი თავადები და გახშირდა სამხედრო და პოლიტიკური თანამშრომლობა იმერეთის მეფეებისა ქართლ-კახეთის მეფეებთან. ამ ძვრების მთავარი მიზეზები იყო, ერთი მხრივ, რუსეთის ამოძრავება სამხრეთისაკენ და მის მიერ ამიერკავკასიაში თურქეთის ბატონობის დასუსტება, ხოლო მეორე მხრივ—ქართული პოლიტიკისაგან ოსმალეთის ჩამოშორება.

ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ცხოვრების ამ მნიშვნელოვანი პერიოდის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არც ერთი თხრობითი წყარო არ მოგვეპოვება. როგორც ცნობილია, ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ მოუთხრობს პოლიტიკური წარსულის ამბებს 1740-იან წლებამდე, შემდეგი დროის თავგადასავალი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური წარსულისა აღარავის დაუწერია. გარდა ნაკადულიანისა, რომელმაც თავისი „ქართველთ ცხოვრების“ მესამე ნაწილის სახით დავიკრთვა გავრძელება ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავლისა 1740-იანი წლებიდან 1820-იან წლებამდე.

გინაიდან ნ. დადიანის თხზულება ეხება მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს, ამიტომ მასში არაფერია ნათქვამი იმ კავშირ-ერთობათა შესახებ, რასაც არა ერთსელ პქონია ადგილი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შუენათა შორის XVIII საუკ. მეორე ნახევარში და რაი ნიშან-თვისებები მხარეა მაშინდელი დროისა. ამიტომ ახლაც უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანმა ამ საკითხში ვერ უპასუხა დამაკმაყოფილებლად ვახუშტის შემდეგი დროის საისტორიო-გრაფიო მოთხოვნას. იგი ამ მხრივ ჩამორჩა როგორც პ. ორბელიანსა და ი. სერძენიძეს, ისე დავით და ბავრატ ბატონისწვილებსაც.

„სოლომონ პირველის მეფობა“, რომლითაც იწყება „ქართველთ ცხოვრების“ ორიგინალური ნაწილი, მხავსაღ მისი არაორიგინალური ნაწილებისა, წარმოადგენს შემოკლებულ მიმოხილვას ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური ისტორიისას სოლომონ დიდის ბატონობის ხანაში. ცნობილია,

რომ 1760-იან წლებში თურქმა ინტერვენტებმა სოლომონ I ჩამოაგდეს და გაამეფეს მისი ბიძაშვილი თეიმურაზ მამუკას ძე¹. ამ კონკრეტული ცნობისათვის გვერდის ავლით ნ. დადიანი კმაყოფილდება შემდეგი ზოგადი განცხადებით: „... დიდათ წინააღმდეგობდა სოლომონ ოსმალთა... და ოსმალნიცა მრავალჯელ გარდაადებდენ მეფობილამო“².

მაშინ როდესაც ბატონისშვილები იხსენიებენ სოლომონ პირველის ძის ალექსანდრეს განდგომას და ბაქარის ძის იმერეთში მოყვანას³, ნ. დადიანი იმდენადაა გართული თავისი თხზულების შემოკლებით, რომ მთლიანად გამოტოვებს ამ საყურადღებო ისტორიულ ფაქტებს.

ამის მიუხედავად, ყველაფერი, რაც მოთხრობილია „სოლომონ პირველის მეფობაში“ ნიკო დადიანის მიერ, გარდა თითო-ორი გამონაკლისისა (რაც ნაჩვენებია აქვე დართულ კომენტარებში: 433—446), წარმოადგენს შედარებით კონკრეტულ და მართალ ცნობებს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ხრესილს, რუხისა და ჩაქვის ონები, იმერეთის მეფის ბრძოლა თურქების წინააღმდეგ რუსი ჯარის დახმარებით, იმერეთის მეფისაგან როსტომ რაჭის ერისთავის განადგურება, ოდიშისა და აფხაზეთის მთავრების ურთიერთ-დანაკიდებულება 1780-იან წლებში, სოლომონ I-ის გარდაცვალება. ამათგან ზოგიერთი მხოლოდ ნიკო დადიანის მეშვეობითაა მოღწეული ჩვენამდე, ხოლო ის, რაც დამოწმებულია სხვა ავტორებთანაც, ნაკლებად და შეცდომით არის გადმოცემული⁴.

რაც უფრო უახლოვდება ნ. დადიანი თავის დროს (1790-იანი წლების შემდეგ), მით უფრო მისი ცნობები ვრცელი და კონკრეტული ხდება, მაგრამ ისტორიული თხრობის არე თანდათან ვიწროვდება და საუბარი ეხება მხოლოდ სამეგრელოს, ნაწილობრივ კი იმერეთის სამეფოსა და გურიის-აფხაზეთს. ასე რომ, თუ „სოლომონ პირველის მეფობაში“ ნ. დადიანი მომეტებულად საუბრობდა დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური პოლიტიკური ერთეულის, იმერეთის სამეფოს შესახებ და გზადაგზა დამატებით იძლეოდა ოდიშ-აფხაზეთის სამთავროებზედაც ცნობებს,—სოლომონ პირველის შემდგომი დროის აღწერისას იგი იჩენს ვიწრო, კუთხურ პატრიოტიზმს, აღარ მიიჩნევს რა იმერეთის სამეფოს წამყვან პოლიტიკურ ერთეულად დასავლეთ საქართველოში და თავის კალამს მთლიანად უმორჩილებს ოდიშის მთავრების, გრიგოლისა და ლევან V-ის პოლიტიკას. ამ მხრივ „ქართველთა ცხოვრება“ სამეგრელოს სამთავროს ისტორია უფროა, ვიდრე ლიხთ-იმერეთისა ან მთელი საქართველოსი, ხოლო თვითონ ნ. დადიანი სამეგრელოს მთავრების, გრიგოლისა და ლევან V-ის კარის ისტორიკოსია. წინათაც, ეახუშტის თხზულების შემო-

¹ დ. ბატონის შვილი. ახალი ისტორია, 1941, გვ. 10; ბ. ბატონის შვილი, ახალი მოთხრობა, 1941, გვ. 53; შდრ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II.

² აქვე, ტექსტი, წ. II, სოლომონ პირველის მეფობა.

³ დ. ბატონის შვილი, დასახ. ნაშ. გვ. 16; ბ. ბატონის შვილი, დასახ. ნაშ., გვ. 56; შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი IV.

⁴ დ. ბატონის შვილი, ახალი ისტორია, 1941, გვ. 11, 16; ბ. ბატონის შვილი ახალი მოთხრობა, 1941, გვ. 54, 55, 58; შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავები II, III და IV.

კლემენტისას ნ. დადიანი ამჟღავნებდა ხოლმე მთავარ დადიანებისადმი ნათესაურ მიკერძობას, როგორც ეს შენიშნულია აქვე, კომენტარებში: 132-ე, 133-ე, 144-ე, 154-ე, 164-ე, 167-ე, 209-ე, 373-ე, 390-ე, 393-ე, 396-ე, 401-ე, 419-ე, 427-ე, 432-ე. მაგრამ აქ, „ქართველთა ცხოვრების“ ორიგინალურ ნაწილში, მან პირდაპირ დაიწყო წერა ოდიშის სამთავრო კარის სასარგებლოდ.

თავისი თხზულების ამ ნაწილშიც იცავს ნ. დადიანი შემოკლების წესს. იგი ამ მხრივ იმდენად თანმიმდევრულობას იჩენს, რომ თავისი თვალთახულის ჩართვასაც კი ერიდება: „ყოფნასა ჩემსა როსიად ანუ სხვათა ადგილებთა მიმოვლასა ჩემსა, თუ რაჲ იგი მიხილავნ... იგი აქა დამეწერა, უხამსად შეიქმნებოდა სიგრძე წერილისა ამის და ანისთვის აქა ესრეთ მოკლედ აღვსწერე“. ხოლო ვისაც ზედმეტად დაინტერესებს ჩემი მოგზაურობის გაცნობაო: „იხილოს ჩემ ნიერ აღწერილსა მიმოვლასა შინა (რომელსა ეწოდება „მიმოვლა ნიკოლა დადიანოვისა“)¹“.

ნ. დადიანის საისტორიო-გრაფიკო კონსტრუქციის სამეგრელოს სამთავროს კლასიკური ინტერესებისა შევიწროება განიჭვია იმ შეცდომაზე, რასაც იგი (ნ. დადიანი) იჩენდა იმერეთის სამეფოსადმი ოდიშის სამთავროს დამორჩილებისათვის სოლომონ მეორის მიერ წარმოებული ბრძოლის შეფასებაში. იმერეთის უკანასკნელი მეფის განაერთიანებელ პოლიტიკას ნ. დადიანი უარყოფითად ეკიდებოდა, ვინაიდან იგი (მეფის პოლიტიკა) ზღუდავდა მისი ნათესავის (ბიძაშვილის) გრიგოლ დადიანის მთავრულ-პარტიკულარულ ინტერესებს. ამიტომაც იყო, რომ გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ ჩატარებულ სოლომონ მეორის გამაერთიანებელ ბრძოლას ნ. დადიანი ასეთნაირად განხარტავდა: იმერეთის მეფემ „უშეტეს შესძინა დევნა გრიგორისაო“. მაშასადამე, ჩვენი ავტორი ქვეყნის გამაერთიანებელ ბრძოლაში თავისი ნათესავის შევიწროება-შეჭუბუბვას ხელაუდა. სინამდვილეში კი სოლომონ II-ის ბრძოლა ოდიშის მთავრის დამორჩილებისათვის ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისა, იყო მიმართული და ქვეყნის გაერთიანებას ემსახურებოდა, იგი ეროვნული თვისების მოძრაობა იყო და მწარმოებელი კლასის მხარდაჭერით სარგებლობდა. დოკუმენტური მასალებიდან ჩანს, რომ ყმა გლეხები ერთგულად იბრძოდნენ მეფის მხარეზე ლეჩხუმში².

(იმერეთის უკანასკნელი მეფე სოლომონ II იდგა ბიძამისის სოლომონ I-ის პოლიტიკაზე: მისი მიზანი იყო დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება ქუთაისის სამეფო სეპტრის ქვეშ. ოდიშის სამთავროს დამორჩილება იმერეთის სამეფოსადმი ძირითადად უზრუნველყოფდა ამ მიზანს. და სოლომონ II-მ 1792 წელს ომი დაუწყო მთავარ გრიგოლ დადიანს. გადიოდა წლები, გრძელდებოდა ბრძოლა. გრ. დადიანი ვერ ახერხებდა საკუთარი ძალებით იმერეთის მეფის ხელყოფისაგან თავისი ტერიტორიის დაცვას. ამ უმწყო მდგომარეობიდან გამოსასვლელად მან რუსეთის საფარველში შესვლა მოიხსურა. რუსეთი მაშინ ამიერკავკასიაში თავისი გაბატონებისათვის იბრძოდა. ამ უკანასკნელისათვის ლიხთ-იმერეთის მაშინდელი ანარქია სასარგებლო პირობებს ქმნიდა და გრიგოლ დადიანის თხოვნა იმპერატორმა მიიღო და დააკმაყოფილა: ოდიშის სამთავრო თავისთან შეიერთა (1803 წლის ბოლოს). სამე-

¹ ეს თხზულება ამჟღავნად დაკარგულია.

² საქ. მუხ. ისტ. დოკ. და არქ., II, გვ. 25.

გრელის ტერიტორიის დაკავებით, გაბატონდა რა უფრო ადრე ქართლშიც, რუსეთის იმპერატორი თავისი ჯარების რკალში ამწყვედევდა იმერეთის სამეფოს, რომლის ოკუპაციაც ამიერიდან რუსეთის სარდლობის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა გახდა. 1

ასეთ ისტორიულ პირობებში ოდიშის სამთავრო კარის პოლიტიკურ წრეებზე გავლენა მოიპოვა ცარისტული რუსეთის კოლონიზატორულმა იდეამ, რომ: რუსეთის ჯარები სამეგრელოს ტერიტორიაზე დგანან დადიანის სამთავროსათვის იმერეთის მეფის ხელყოფისაგან მშვიდობის უზრუნველსაყოფად.

ნ. დადიანი, რომელიც გრიგოლ დადიანის ბიძაშვილი იყო და რომლის ნაწილს დახმარებასაც უწყევდა იმერეთის მეფის წინააღმდეგ გრიგოლ დადიანის მთავრული დამოუკიდებლობისაკენ მიდრეკილებას, თავისი ნათესავის (გრ. დადიანის) პარტიკულარული ინტერესების დამცველად გამოდიოდა სოლომონ მეფის გამაერთიანებელი პრეტენზიების წინააღმდეგ და ამიტომაც ადვილად მოექცა აღნიშნული რუსული კოლონიზატორული იდეის გავლენაში. „ქართველთა ცხოვრების“ ის ნაწილი, რომელიც ეყრება 1792—1810 წლების ამბებს, წაღიანად ამ კონცეფციის მიხედვით აქვს დაწერილი ნ. დადიანს.

ამართლებდა რა ცარისტული რუსეთის ბატონობას დამკვიდრებას საქართველოში, ამის წინააღმდეგ მებრძოლი იმერეთის მეფე სოლომონ მეფე ნ. დადიანს რუსეთის მტრად მიაჩნდა და მის შეფასებაშიც იდეო-ცარისტული რუსეთის დაშინდელ კოლონიზატორთა თვალსაზრისზე. ვინაიდან რუსეთისათვის ნათელი გახდა, რომ „მეფე იმერეთისა არა მოდრეკების ერთგულებაა ზედა კელწიფე-იმპერატორისასა“, ვადაწყვეტეს, რათა „განდევნონ მეფე იმერეთით და დაიპყრას იმერეთი ხელწიფე-იმპერატორისა“.

სოლომონ მეფის რუსული კოლონიზატორული თვალსაზრისით შეკავებისას ნ. დადიანი არ იჩენს ინტერესს უჩვენოს მისი საკუთარი ქართული პოლიტიკა, არამედ, თვლიდა რა მას ცარისტული რუსეთის მტრად, ამის გამო სულ უბრალოდ მიაჩნდა იგი თურქეთის მიმხრედ. ციციანოვი სოლომონ II-ს წინადადებას აძლევდა, რათა იმასაც გრ. დადიანიც ნაკლო რუსეთის საფარველი. „გარნა მეფე არა თანხმა იყო ამა განზრახვისა, არამედ უმეტეს ერთგულება პორტი ათამანსა და იქეთ ჰქონდა მხარი თვისი“, — აწინააღმდეგებდა ნ. დადიანი.

მაშასადამე, ვინაიდან სოლომონ მეფეს არ სურდა რუსეთის მფარველობა, თურქეთის ერთგულობდა, ანდა პირიქით: ეკირა რა თურქეთის მხარე, გამობდა რუსეთის მფარველობას. აქ მთლიანად უგულვებელყოფილია იმერეთის მეფის საკუთარი, ქართულ-ეროვნული პოლიტიკა, რომლის მიხედვითაც სოლომონ II იმ დროში დამოკიდებულებას იჭერდა როგორც რუსეთთან, ისე თურქეთთან, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოებთანაც. გვერდს უვლის რა იმერეთის მეფის პოლიტიკის აღწერას, ნ. დადიანი სოლომონ II-ს უჩვენებს ნეგატიური პოზიციიდან და ამიტომ ფეოდალური საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი იმერეთის მეფისაგან გამოუდის მხოლოდ უპოლიტიკო, სხვის ხელში შემყურე პირი. ეს არაობიექტური მხარე უნდა ჩაითვალოს ნ. დადიანის თხზულების ორიგინალური ნაწილის ყველაზე დიდ ნაკლად.

ასეთმა თვალსაზრისმა ნ. დადიანი ჩააყენა იმერეთის მეფის მტრების რიგში. სოლომონ მეფისადმი მტრობის გზას აშკარად ადგა ნ. დადიანი. იგი რუსეთის მთავრობას თავის რჩევას სთავაზობდა იმერეთის, რაც შეიძლება, იოლად დამორჩილების შესახებ: ჯერ კიდევ 1805 წელს, როცა ოდიშის დეპუტატად იყო წარგზავნილი იმპერატორთან. შემდეგ, 1806 წელს ნ. დადიანი მთავარსარდალ გუდოვიჩს იმპერატორისადმი თავის ერთგულებას უდასტურებდა და ურჩევდა, რომ ხელიდან არ გაეშვა გიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა ბატონის შვილი (რომელიც თავისი ნებით მიემხრო რუსეთის სარდლობას), გამოეყენებინა იგი იმერეთის მოსახლეობაზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედებისათვის და დაეპირისპირებინა ის, ამრიგად, სოლომონ მეორისათვის, რომელსაც ამით თავის საჭეულოში გააღწენა წუუსუსტდებოდა. ამასთანავე ნ. დადიანი იქვე, თავის მხრივ, იმერეთის წარჩინებულ აირთა რუსეთის სარდლობის მხარეზე გადასაბირებლად მოქმედებასაც კისრულობდა¹.

უინაოდან ნ. დადიანი გვერდს უვლიდა იმერეთის სამეფოს ისტორიას, ამიტომ მისი თხზულების მესამე ნაწილში გამოტოვებულია ან შეტად მკრთალადაა წარმოდგენილი ისეთი ისტორიული ფაქტები, როგორცაა:

1) დავით მეფის მიერ რაჭის საერისთავოს აღდგენა და მისი გადაცემა სტამბოლიდან მოწვეული გიორგი როსტომის ძე რაჭის ერისთავის შვილისათვის; 2) გიორგი ალექსანდრეს ძე ბატონის შვილის შეთქმულება სოლომონ II-ის წინააღმდეგ 1790-იან წლებში; 3) ანა იმერთა დედოფლის წინვლა რუსეთის იმპერატორთან შეამდგომლობისათვის სოლომონ მეფის წინაშე კოსტანტინე ბატონის შვილის პატიმრობიდან გამოსახსნელად; 4) ცარიზმის სარდლობის მიერ იმერეთის სამეფოს შეერთება რუსეთთან და ლიონიდის ელჩობა იმპერატორთან; 5) გიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა ბატონის შვილის გაპარვა სოლომონ მეფის ტყვეობიდან და რუსეთის სარდლობასთან მოსვლა; 6) იმერეთის თავად-აზნაურობის აჯანყება 1810 წელს ცარიზმის სარდლობის წინააღმდეგ და მისი ჩაქრობა; 7) თავად ზურაბ წერეთლის მონაწილეობა რუსეთის მხარეზე მამია გურიელის გადაბირებაში ფოთის ციხის გარემოცვის დროს (1809 წ.).

ნ. დადიანის თხზულების ეს ნაკლი კიდევ უფრო მძიმდება იმის გამო, რომ აღნიშნული ისტორიული ფაქტების შესახებ კონკრეტულ ცნობებს იძლევიან ბაგრატი და დავით ბატონის შვილები (იხ. მათი თხზულებები, გვ. 33, 36, 60, 67, 81, 82, 85, 86, 87, 99, 100, 104—107).

„ქართველთ ცხოვრების“ ორიგინალური ნაწილი ნაკლულია ქრონოლოგიური. სულ იქ ნაჩვენებია თორმეტი თარიღი: 1788 წელი (კაცია დადიანის სიკვდილი), 1789 წელი (სოლომონ მეორის გაზევება), 1799 წ. 15 დეკემბერი (გიორგი ოტიას ძე დადიანის ცის, ჩვენი ავტორის მამის სიკვდილი), 1804 წ. 23 ოქტომბერი (გრ. დადიანის სიკვდილი), 1810 წელი (სოლომონ II-ის შეპყრობა და იმერეთის დაკავება რუსის ჯარის მიერ), 1811 წელი (იმერეთ-ოდესურიაში ქირისა და შიშხილის გაჩენა), 1815 წელი (სოლომონ მეფის სიკვდილი ტრაპიზონში), 1821 წ. 6 თებერვალი (აფხაზეთის მთავრის საფარ-ბეგ შარაშიძის სიკვდილი), 1821 წ. 6 მარტი (საფარ-ბეგის ძმის ქასან-ბეგ შარვაშიძის შეპყრობა და რუსეთს წაყვანა), 1822 წელი (აფხაზეთის მთავრის ღიმიტრა საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძის

¹ АКТЫ, III, № 227, გვ. 125—126.

სიკვდილი), 1822 წ. 12 დეკემბერი (გიორგი ნიკოლოზის-ძე დადიანის შვილის სიკვდილი) და 1823 წ. 28 იანვარი (თავად ზურაბ წერეთლის სიკვდილი).

დაუთარილებლადაა წარმოდგენილი ისეთი ფაქტები, როგორცაა ფოთისა და სოხუმის ციხეების აღება რუსის ჯარის მიერ, აფხაზეთისა და გურიის სამთავროების შესვლა რუსეთის საფარველში, იმერეთის 1810 წლისა და გურია-იმერეთის 1819—1820 წლების აჯანყებანი და სხვ.

ზოგიერთ შემთხვევაში ნ. დადიანი ინარჩუნებს თავის მიერ აღწერილი ფართო მასშტაბის მოვლენების გაგების სიმალლეზე დგომას. ასე მაგ., ეხება რა რუსეთ-თურქეთის 1806—1812 წლების ომის დამთავრებას, იგი წერს: „ნაპოლეონ მონაპარტე შემოვიდა რუსეთად და მოახხრა რუსეთი და ამისთვის ჭელმწიფე იმპერატორმა და პორტი ათამანმა ქმნა მშვიდობა შორის შათსა და ამისთვის მისცეს რუსთა კვალად ფოთი ოსმალთაო¹. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ვერ დვას ასეთ სიმალლეზე ნ. დადიანი და იკეტება ცალკეულ მოვლენათა ვიწრო ჩარჩოებში. 1809 წელს ფოთის ციხის დასაცავად დამატებით წამოსულ თურქ სპას გზა მისცა მამია გურიელმა, „ვინათგან ეამსა მას ერთგულებდა გურიელი მამია... მეფეს სოლომონს ამისთვის, რომელ... შეუღლებმან მეფისამან... მისცა დედით ბიძაშეილი თავისი... მამიას ცოლადო“. პოლიტიკურ მოვლენათა ახსნა ნათესაობის მომენტით დამახასიათებელი იყო ქართული ფეოდალური ისტორიოგრაფიისათვის (ათუნდაც იმავე ვახუშტისათვის), და ამ მხრივ ნ. დადიანიც მის გავლენაშია მოქცეული. შემდეგ, არაფერს ამბობს რა თურქეთსა და რუსეთთან ქელაიშ-აჰმედ-ბეგის დამოკიდებულებაზე, მიზეზის უჩვენებლად ნ. დადიანი მოგვითხრობს: ასლან-ბეგმა მოკლა მამამისი, ქელაიშ-აჰმედ-ბეგი, დაიკავა სოხუმი და შევიწროება დაუწყო თავის ძმას, საფარ-ბეგსო.

ზოგჯერ ისტორიული ფაქტის გადმოცემისას ნ. დადიანი იჩენს გულუბრყვილობასაც მიზეზების ჩვენებაში. ასლან-ბეგმა რომ შეაეწროა საფარ-ბეგი, ამან შუამდგომლობა სთხოვა ლევან დადიანს რუსეთის იმპერატორის წინაშე, რათა დადიანივით ისიც ყოფილიყო შიღებული მის საფარველში. დადიანმაც უშუამდგომლა და „ვინათგან დადიანმან სთხოვა იმპერატორსა, ამისთვის პატივ სცა თხოვასა დადიანისასა და მიიღო მფარველობასა შინა რიცხვთა შორის მთავრებთასაო“.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ხარვეზები მცირე მნიშვნელობისა არ არის, ნ. დადიანის თხზულების მესამე, ორიგინალური ნაწილი კარგი ძეგლია, დაწერილი ლიხთ-იმერეთის 1784—1823 წლების პოლიტიკურ ცხოვრებაზე ცარისტულ-კოლონიზატორული ორიენტაციის ქართველი ავტორის მიერ; მასში აღწერილია იმ დროის ამბები, როცა თვითონ ცხოვრობდა ავტორი, რომელიც აღწერილი მოვლენების მონაწილე ხშირად თვითონ ყოფილა ან სხვა მხილველთაგან მოუსმენია მათზე. ეს მხარე ამ ნაწილს სანდო-ისტორიულ თხზულებად ხდის.

ნ. დადიანის მონათხრობი დამოწმებულია სხვა ისტორიულ წყაროებშიც. ასე, მაგალითად: !) სოლომონ პირველის შემდეგ რომ დავით გიორგის ძე გამეფდა იმერეთში, ამას ადასტურებენ ისტორიკოსი ბატონისშვილები, ისევე

¹ შტრ. История дипломатии, т. I, 1941, გვ. 373.

როგორ ბურნაშვიცი? 2) ბურნაშვითანვეა დამოწმებული ისიც, რომ დავით მეფემ დააწინაურა თავის კარზე ელისბარ ქსნის ერისთვის შვილი? 3) კაცია დადიანი რომ 1788 წელს მოკვდა და მისი ადგილი გრიგოლმა დაიკავა, ეს აღნიშნულია ბაგრატი ბატონისშვილთან? 4) დავით მეფესა და გრიგოლ დადიანს შორის ამტყდარი ბრძოლის შედეგად რომ იმერეთში სოლომონ II გაემეფდა, ამას ადასტურებს დავით ბატონისშვილი? 5) ბატონისშვილები ერთხმად ადასტურებენ იმასაც, რომ ახალგაშენებულ სოლომონ II-სა და ჩამოგდებულ დავით მეფეს შორის ომი ატყდა ხელისუფლებისათვის. ამაში დავითს ახალციხის ფაშა ეხმარებოდა, ხოლო სოლომონს—ერეკლე მეორე? 6) გრ. დადიანის დამორჩილებისათვის ბრძოლაში სოლომონ მეფე რომ მის ძმას შანუჩარს იყენებდა, ხოლო გრიგოლ დადიანი—ბიძამის გიორგის, მამას ჩვენი ავტორისას, ამას ადასტურებს ბაგრატი ბატონისშვილი? 7) სოლომონ მეფის ბრძოლა ლეჩხუმისათვის დადასტურებულია იმავე ავტორის მიერ? აგრეთვე დოკუმენტურად; ბერი გვლოვანისათვის მიცემულს წყალობის წიგნში სოლომონ მეფე წერდა, რომ „ლეჩხუმი დაეკავიერა“; 8) სოლომონ მეფის მიერ საბუთ ფაშის მკვლელობას ადასტურებს ბაგრატი ბატონისშვილი? 9) გრ. დადიანი რომ რუსეთის იმპერატორს შეუერთდა სოლომონ მეფის ხელყოფისაგან თავისი მთავრული დამოუკიდებლობის გადასარჩენად, ამასაც იგივე ავტორი ადასტურებს? 10) ბაგრატი ბატონისშვილი იხსენიებს აგრეთვე გრ. დადიანის სიკვდილს და მისი ძის ლევანის გამთავრებას, რუსის ჯარის იმერეთში შემოსვლას, ფოთის ციხის რუსებისაგან აღებას¹.

ამასთანავე უკრძალვებს იქცევს თავისი კონკრეტულობითა და განერცობით ის ცნობები, რასაც ნ. დადიანი იძლევა სოლომონ მეფის გამაერთიანებელი ბრძოლის წინააღმდეგ გრიგოლ დადიანის თვდაცვის შესახებ. ინტერესს იწვევს აგრეთვე მისი ცნობები დადიანისა და ავხაზეთის მთავრების ურთიერთობის შესახებ რუსეთთან შეერთების ხანაში. ორივე შემთხვევაში ნ. დადიანს გადმოცემული აქვს ის, რაც თავისით უხილავს და მოუსმენია. ამ ნაწილს ჩვენი ისტორიული მწვერულისათვის მით უფრო აქვს მნიშვნელობა, რომ სხვა ქართველ ავტორთა თხზულებებში სოლომონ მეორის გამაერთიანებელი ბრძოლებისა და ოდიშ-აფხაზეთის მთავართა ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ ძალიან ცოტა, აითქმის არაფერი წერია.

¹ შდრ. დ. ბატონისშვილი, ახალი ისტორია, 1941, გვ. 16; ბ. ბატონისშვილი, ახალი მითხრობა, 1941, გვ. 59; Бурнашев, Картина Грузии, 1896, გვ. 22.

² დასახ. ნაშრ., იქვე.

³ დასახ. ნაშრ., გვ. 61.

⁴ შდრ. დასახ. ნაშრ., გვ. 19.

⁵ შდრ. დ. ბატონისშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 21; ბ. ბატონისშვილი დასახ. ნაშრ., გვ. 62—64.

⁶ დასახ. ნაშრ., გვ. 64, 67.

⁷ იქვე, გვ. 80.

⁸ ქუთაისის მუხ. ისტ. დოკ., № 926.

⁹ შდრ. დასახ. ნაშრ., გვ. 81.

¹⁰ შდრ. იქვე, გვ. 86.

¹¹ შდრ. იქვე, გვ. 87, 103.

წინასიტყვაობაში, სადაც „ქართველთ ცხოვრების“ შედგენის მიზეზსა და მიზანზეა საუბარი, ნ. დადიანი იმასაც წერს, რომ „აღვსურე ესე ქართლის ცხოვრებაა შემოკლებული და შეგვისთხვენახლად მდაბიოთა ფრასითაო“.

ნ. დადიანი მოწაფეებისათვის საკითხავ სახელმძღვანელოს წერდა საქართველოს ისტორიაში და იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ენის მისაწვდომობას, სიმარტივეს, მდაბიურობას, ხალხურობას. „ქართველთ ცხოვრებაში“ მას ზოგიერთი ძნელად გასაგები სიტყვა მდაბიო მკითხველისათვის ადვილად გასაგები-სიტყვებით გადმოჰქონდა ან ხსნიდა. ასე, მაგალითად, ვახუშტით ვარაზ ბაქარი იყო „მოძიშარი და ჩუქენ“ (საქ. ისტ., I, 1885, გვ.81). ნ. დადიანი კი ამას ცელის თავისი დროისათვის უფრო გასაგები გამოთქმით: „გულთა ჯაბანო“ (აქვე, ტექსტი, წ. 1, 27-ე მედე); ვახუშტი ყვარყვარე ათაბაგის შემპყრობზე ამბობს, რომ იგი იყო გურიელის მეწდო (საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 286). ნ. დადიანი კი „მეწდეს“ ადგილას „მელვინეს“ წერს (აქვე, ტექსტი, წ. II, თავი 14-ბ); ვახუშტი იმერთა მეფე ალექსანდრე III-ზე წერს: ოდიშში რომ შეიქრა, იქაურ წარჩინულთ „გამოუხენა“ ტენიო (საქ. ცხ., II, 1913, 306). ნ. დადიანი სიტყვა „გამოუხენას“ აპარტივებს სიტყვით: „გამოართენაო“ (აქვე, ტექსტი წ. II, თავი მე-14-ბ) და ასე შემდეგ.

„მდაბიო ფრასით“ წერა მტკიცედ ახასიათებდა ნ. დადიანის შემოქმედებას სხვა უბანზეც. ლეჩხუმი-ჰყონდიდის საეპარქიოს არქიმანდრიტმა, საირმე-ნამარნევის უდაბნოების მოძღვარმა გიორგი კუხალაშვილმა ნ. დადიანს სთხოვა მისთვის მონასტრებში საკითხავად დაეწერა ქადაგებანი, ისე რომ „...არცა ქადაგებანი ესე იქმნას ძალალსა ფრასსა ზედა, არამედ უმეტეს დაბიოდ იქმნას შეთხულ, რათა უმჯობეს იქმნას სასმენელად საზოგადოებისათვისო“¹. ნ. დადიანმა მიიღო ეს თხოვნა და 1826 წელს თავის სასახლეში, ნოლას, დაწერა ხუთი ქადაგება, მიუმატა მათ ბიძამისის, ანტონ ჰყონდიდლის მიერ შეთხული ორი ქადაგებაც და შეიდივე ქადაგება ერთად მოუძღვნა გიორგი არქიმანდრიტს. თავისი ხუთი ქადაგების შესახებ ნ. დადიანი შეძღვს აღნიშნავდა გ. არქიმანდრიტისადმი: „ესე ხუთნი ქადაგებანი, ახლად ქმნილნი ჩემგან... შევთხვენ დაბიოთა ფრასთა... თხოვისამებრ თქუშნისაო“².

* * *

ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრება“, „ქართლის ცხოვრების“ კრებული-სა და ვახუშტის შრომებისაგან განსხვავებით, მის ყველა ნაწილში ახასიათებს რუსულ-ევროპული სიტყვების ხმარება, რაც სათანადო კულტურულ ზეგავლენის შედეგია. ასე, მაგალითად: „ლითონის“ მაგივ-

¹ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, I, 1953, გვ. 419—420.

² აქვე, 420.—ამ შეიდი ქადაგების კრებული დაკლდა საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწ. ინსტიტუტში, S—291. კრებულის ბოლოს მიწერილია, რომ ფიგ 1831 წ. 11 ნოემბერს მარ. თლაქ მსუნებული გიორგი არქიმანდრიტისა ყოფილა (127r).

რად ნ. დადიანი წერს „მეტალს“, „რივის“ ადგილზე—„პლანს“, „სიგელს“ უწოდებს „უქაზსაც“, „მეარის“ მაგივრად ხმარობს „საყენს“, ჯარის საყვებისათვის—„პრავეიანტს“, ჯარის სადგომისათვის—„ქვარტი-რაას“, „თავადის“ გვერდით წერს „ქნიაზსაც“, „მეგრელისა“ და „სამეგრელოს“ ადგილას წერს მაშინდელი რუსული ოფიციალური მეტყველების გავლენით „მენგრელსა“ და „სამენგრელოს“, რუსეთის მოხელეების მამისშვი-ლობას აღნიშნავს რუსული წესით: ალექსანდრე პეტროვიჩი ტორმასოვი, დიმიტრი ზახაროვიჩი ორბელიანი და სხვ.

„ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტში ეხვედებით აგრეთვე სიტყვებს: ფამი-ლია, მთავრინა, ოტ-ინდანტერი, ილია, რესპუბლიკა და სხვ. ნ. დადიანს ზოგ-ჯერ ახასიათებს აგრეთვე პირთა სახელის რუსული ფორმით დაწერა: სი-მეონ, მიხაილ, ისევე როგორც ქართული ასო ფარ-ის-მაგივრად რუსული ძ-ს ხმარება: ქარასა, ქარანაეაზ, ინქანტერი და მისთ.

* * *

„ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტის დადგენისას ჩვენ გამოვედით „მდა-ბიო ფრაზის“ პრინციპიდან და ნუსხებში დაცულ სხვაობებში უპირატესობა მივანიჭეთ მარტივსა და ახალ ფორმებს. დაეტოვეთ ისინი ტექსტში, ხოლო რთული და ძველი ფორმები სქოლიოში უჩვენეთ. ასე, მაგალითად, ტექსტში ვტოვებთ ფორმებს: მოსვლა, რიცხვთა, შეიპყრა, ეწყვნენ, თვით, ხმა, ხოლო სქოლიოში ნაჩვენებია განსხვავებანი: მოსლვა, რიცხუთა. შეიპყრანა, ეწყუნენ თვთ, ჭმა.

მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა სამივე ნუსხა ძველ ფორმას ხმარობს, ჩვენც მას უცვლელად ვტოვებთ, მაგალითად: „ქურთვი“. „ჭარისხისა“, „კაც-მან“ და ასე შემდეგ. ეს იწვევს ერთგვარ სიჭრელეს, მაგრამ ნ. დადიანის დრო გარდამავალი ხანაა ძველიდან ახლისაკენ ქართული ენის ისტო-რიაში და მაშინ ახალი ფორმები ჯერ კიდევ დადგენის პროცესს განიცდიდა და მტკიცედ არ ჰქონია დამკვიდრებული თავისი ადგილი როგორც მეტყვე-ლებაში, ისე დამწერლობაში. ამისი აშკარა მაჩვენებელია ფორმა-სხვაობანი C ნუსხისა, რომელიც თვითონ ავტორ ნ. დადიანს ჰქონდა ხელში, წაიკითხა, შეასწორა და შეავსო.

ამავე წესს ვიცავთ ჩვენ სამი სიტყვის მიმართაც: ათაბაგი, ლაშქა-რი და აფხაზეთი, რომელთაც ნ. დადიანი ხმარობს სხვაგვარადაც: ათა-ბაჟი, ლაშქარი და აფხაზეთი.

იმ შემთხვევაში, როცა ნუსხები სხვადასხვა ჩვენებას იძლევიან, ჩვენ უპირატესობა მივანიჭეთ ხელნაწერთა უმრავლესობას. ამ წესს ვარღვევთ მხოლოდ მაშინ, როცა ნუსხათა უმრავლესობის ჩვენება შეცდომას იძლევა.

კერძო სახელები (და ხანდახან ზმნებიც) შესწორებულ იქნა ლიტერატურ-რული წყაროების მიხედვით.

უნებლიედ გამოტოვებული სიტყვები თუ ასოები ჩვენ აღვადგინეთ და ჩავსვით კვადრატულ ფრჩხილებში.

იამბიკონები ან სხვა ციტატები ჩვენ შევასწორეთ ვახუშტის ისტორიული და გეოგრაფიული თხზულებების მიხედვით დ. ბაქრაძის, ზ. ჭიჭინაძის, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის გამოკვებებიდან.

1 ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885; დიმიტრი ბაქრაძის გამოკ-მა; იგივე, საქართველოს ენობურება, II, 1913. ზაქარია ჭიჭინაძის გამოკვება; იგივე, საქართველოს გეოგრაფია, 1941, თ. ლომოურის და ნ. ბერძენიშვილის გამო-კვება.

ქართულთ ცხოვრება
ტექსტი

ნიკოლაი გიორგის ძის დადიანოვის პირველისა, პოლკოვნიკის და კავა-
ლერიისაგან განასაზღვრებით ქმნილი ისტორიაჲ, რომელსა ეწოდების ქარ-
თველთ ცხოვრებაჲ, წყლის დასაბამითგან სოფლისა ტტვზ, ხოლო გან-
ჯორციელდებოდა სიტუეისა ღმრთისა ჩეთ, თვესა იველისსა კ¹.

თვის სამეთოქსა ქართლისათა

[1] წინასიტყვაობაჲ წინამდებარისა ამის წიგნისა,
ქართველთ ცხოვრებაჲ წინამდებარისა

ვინათგან² სჯული ბუნებითი ასწავებს ყოველთა თავისა თვისისა უმჯო- 5
ბისისა აღრჩევასა, ამისთვის მცა უმჯობესად ვრაცხე შრომაჲ ესე. და ვინა-
თგან³ კმაჲსა მიზნისა გამო მოკლებულ იყვნენ ერნი ჩვენნი ამავეითართა ისტო-
რიათა და არა უწყოდენ ყოფილნი⁴ საქმენთ მხოლოთა მამულთა თვისთანი და
ძვილ სადამე იპოებოდა ჩვენსა ქვეყანასა ქართველთ ცხოვრებაჲ და
ვინადგან⁵ თანამდებ არიან შეილნი მამულთა თვისთანი ნაყოთა ქმნილთა საქ- 10
მეთა შემეცნებად, რათა მით უმჯობესად მართვიდენ თავთა თვისთა, — ამის-
თვისა მივიღევ შრომაჲ სიყვარულისათვის საზოგადოჲსა შეილთა მამულთა
ჩუწნთასა და აღვსწერე ესე ქართლის⁶ ცხოვრებაჲ შემოკლებული და
შევსთხზენ ახლად მდაბოჲთა ფრასითა, რომელსა არა აკლს უმეტეს საჭირო- 15
ნი. ხოლო არცა საყვარელნი მოწაფენი ჩემნი დაუტევენ უცნობელ ამისა, რო-
მელნიცა გაბრწყინდენ მოძღვრებათა ჩემთა ქვეშე სიბრძნის მოყვარებისა და
ფილასოფიისა სწავლითა, რომელ ამასაცა მიეწერების ნაწილყოფაჲ აზნაურე-
ბითისა მიმართ ჯელოვნებისა.

გარნა არა მრცხენის, რათა განღვიძებულ ვიყო მსახურებისათვის მამუ- 20
ლისა, რომელსაცა⁷ მზად მიყოფიეს თავი ჩემი სისხლითურთ მსხვერპლად
ტრაიებსა ზედა სიყვარულისასა დასაწველად; [2] რომელმანცა არა ვრიდევ
შრომასა სიყვარულისათვის მამულისა, რათა აღმოჩნდევ მსახურად და მათ
მიერ მქონდეს ხსოვნაჲ.

მდაბალი მოსამსახურე თქუწნი
ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი.

¹ ნიკოლაი... ივლისსა კ—AB.

² ვინადგან B.

³ ყოველნი B.

⁴ ვინათგან C.

⁵ ქართველთ A.

⁶ რომელსა A.

წიგნი I¹⁾

თ ა ვ ი

ქართველთ ისტორია იპყრობს თვის შორის ორსა ცვალებას: პირველსა შთაერობისასა, ხოლო მეორესა მეფობისასა. და ესეკა მეფობა განყოფილ იქმნა ოთხად: ფარნავაზიანად, არშაკუნიანთად¹, ხოსროიანთად და ბაგრა- 5 ტოვანთად.

ხოლო გვარნი ძველთა შთაერთა და თავადთანი ესენი იყვნენ: ქობულისძე, დონაური, არელმანელი, ბალუში², რომელი იყო ლიპარიტიანი³, ⁴ მარუშისძე. კახაბერისძე, აბულელი⁵. მხარგრძელი, ორბელი⁴), ორბელიანი, ქაჩიბაძე, ვარდანისძე, გამრეკელი, მარუშისძე⁶), ძაგანისძე⁴, ასათისძე, კარის- 10 ქისძე, ვაბულისძე⁶), სამძივარი, ფარჯანიანი⁵, ნერსიანი, ადარნასიანი, ჯვანშერიანი, კავკასისძე, ჯაყელი, ირუფაქისძე⁷), ჩოლაყაშვილი⁸, აბაზაძე, კორინთელი, მახატელი, ნასიძე, შარვაშიძე, ქვენაფლაველი, ჯავახისშვილი, ბურსელი⁸ და სხვანი მრავალნი, რომელნი ეოისათობით იწერვიან⁷; ⁹ ქახეთს: ხორნაბუჯის¹⁰ ერისთავი, მაქის ერისთავი, პანკისის ერისთავი; სამცხეს: გუზანს და 15 არტანუჯის ერისთავი, კალმახის ერისთავი, წუნის¹¹ ერისთავი; სომხითს— მარკაბერსადღნი¹²). [4] იმერეთს -- დადიან-ბედიელი¹³).

ხოლო აწინდელისა ეამისა თავადნი და მთავარნი ესენი არიან: ბარათაშვილი. (ამათ ჩამოშავლობას⁸ იტყვიან ქაჩიბაძედან¹⁴); ყაფლანისშვილი. (ამათსაცა⁹ იტყვიან ბარათიანობასა, და აწ უწოდდს თავსა თვისსა ორბელიანად¹⁵); 20 სომხითის მელიქი¹⁶), არყუთაშვილი, რომელნი არიან მხარგრძელთაგან; ხოლო იარალისშვილი და სოლალასშვილი, ზურაბისწილი იტყვიან ბარათიანობასა¹⁷); დოღენჯისშვილი, ყარაბუღალისშვილი¹⁸), ციციისშვილი¹⁹), ჯავახისშვილი; და მოურავისშვილი არს სააკაძე; როქიკაშვილი, რომელ ა[რს] შალიკაშვილი.

ხოლო შიდა ქართლს: ანილახორი (ესე არს ზედგინიძე¹⁶), აბაშიძე, ფა- 25 ლავანდისშვილი¹¹ და ამირეჯიბი¹⁶); ავალისშვილი²¹), მაჩაბელი (ეს იტყვის ანჩაბაძობასა²²), აფხაზეთით მოსვლასა¹⁸); ხერხეულიძე (რომელი იტყვის ოსობასა), ფაულენისშვილი¹⁷ (რომელი იტყვის მხარგრძელობასა²³), დიასამიძე¹⁴, შალიკაშვილი და თაქთაქისშვილი (შემდგომად თათრობისა ჩამოვიდენ სამცხი- 30 დამე), ჩხეიძე²⁴) (მოვიდა იმერეთით); ხოლო რამაზისშვილი და დავითისშვილი³⁰ არიან ავ-გეორგის ძნის დიმიტრისაგან²⁵); არაგვის ერისთავი იტყვის სიღამოვნობასა; მუხრანის¹⁵ ბატონი და გოჩასშვილი¹⁵ არიან გვარნი ბაგრატიონ-თანი და აწ თავადნი²⁶).

¹ არშაკუნიანთად B. ² ბალუში ABC. ³ ლიპარიტიანი AB. ⁴ ძაგანისძე B. ⁵ ფარჯანიანი AC. ⁶ ჩოლაყაშვილი A. ⁷ იწერვიან B. ⁸ ჩამოშავლობას A. ⁹ ამათსაც B. ¹⁰ ზედგინიძე B. ¹¹ ფალავანდისშვილი AC. ¹² მოსლვას A. ¹³ ფაულენისშვილი AC. ¹⁴ დიასამიძე B. ¹⁵ მუხრანის ABC.

გარნა ჟამისა ამის წარჩინებულნი³⁷⁾ ესენი არიან: მუხრან¹-ბატონი, არაგვის ერის] [5]თავი, რომელი დაამდაბლა მეფემან მეორემან ირაკლი² ზაგრატიონმან, ქსნის ერისთავი, -- ესეცა დაამდაბლა კვალად მეორემან ირაკლი და მიუღო მამულნი მათნი³⁸⁾, -- ამილახორი, ყაფლანისშვილი, ზემო ციცი-
5 შვილი (ოდეს გაუყრელი იყო); სომხითს³⁹⁾ -- მელიქი³⁰⁾.

კახეთს: ჩოლაყაშვილი, მაყაშვილი, რომელი იტყვის ირუბაქიძობასა³¹⁾,
ენდრონიკასშვილი (იტყვიან ანდრონიკეს, რომელი მოვიდა პირველვე კვისარ-
თა გვარისა), ჯორჯაძე, ჭავჭავაძე, ვაჩნაძე³, ვახაბისშვილი⁴, რუსისშვილი,
ჯანდიერისშვილი, ავალისშვილი და ჩერქეზი⁵, გურამისშვილი, ტუსისშვი-
10 ლი⁶.³²⁾

სამცხეს: ჯაყელი, -- ესე არს აწ ათაბაგი და ფაშა ახალციხისა, -- შალიკას-
შვილი, თავდგირიძე,³³⁾ დიასამიძე, ქობულისძე, გოგობაშვილი, ამილახორი,
ავალისშვილი, სუმბატისშვილი, გოგორისშვილი, თუხარელი, ლაღანიძე და
სხვანი (ესენი არღა იწოდებიან გვარ[ი]თა, არამედ ფაშად, ბეგად და სან-
15 ჯახად), და აზნაურნი მრავალნი, გარნა დავიდუმებ.

იმერეთს, არგვეთსა შინა: აბაშიძე, ფხვიძე⁷, წერეთელი⁸ და ჩხვიძე
(ამავე ჩხვიძის გვარი იყო აწინდელი რაჭის ერისთავი და სპასპეტი რაჭისა,
რომელი დაამდაბლა და აღბოცა მეფემან იმერეთისამან პირველმან სოლომონ
ალექსანდრეს ძემან³⁴⁾); [6] ოკრიბის³⁵⁾ თავადი: აგიაშვილი და ფხვიძე⁷; ლორ-
20 თქიფანიძე, ნიჟარაძე და ლოლაბერიძე -- აზნაურნი და სხვანი აზნაურნი მრავალნი. რაჭას: წულუკიძე, იაშვილი, ჯაფარიძე, ინასარიძე და ლაშხისშვილი
(არღა არიან³⁶⁾); იმერეთს, ვაკესა შინა: ჭილაძე, მიქელაძე და ჩიჯავაძე და
აზნაურნი მრავალნი.

ესრეთ⁹ თქმულ არს ძველადვე: აზნაური იმერეთისა, თავადი ქართ-
25 ლისა, დარბაისერნი მესხისა და ვაქარი კახეთისა, -- ესენი არიან ქებულნი³⁷⁾.

ოდიშს -- დადიანი, თვითმჟღობელი მთავარი³⁸⁾; თავადნი³⁹⁾ არიან ესენი:
გოშაძე (გარნა დამდაბლებულ არს⁴⁰⁾); ტალია, ჯაიანი, ჩიჩუა და სპეანაცა
თავადნი და აზნაურნი მრავალნი.

აფხაზეთს: მფლობელი მარეაშიძე და თავადი ანჩაბაძე⁴¹⁾ (გარნა ანჩაბაძე
30 არს სამჟღობელოსა დადიანისასა და აფხაზეთსა შინა⁴²⁾), თავადნი და აზნა-
ურნი სხვანი მრავალნი.

გურიას: გურიელი, იგეცა მჟღობელი მთავარი (და იტყვის ვარდანის
ძეობასა) და სხვანი თავადნი⁴³⁾; თავდგირიძე⁴⁴⁾ და ამილახორი (ჩავიდა სამ-
ციხილამ), მარეაშიძე (მოვიდა აფხაზეთით), რომელი დღეს იწოდება ერისთავად⁴⁵⁾,
35 ბერიძე, კვერელიძე, ბერეგიანი, ნაკაშიძე და სხვანი აზნაურნი [7].

ხოლო ქვეყანა ესე იწოდების სამითა სახელითა: 1. საქართველო. ესე
ეწოდა ქართლისის გამო; 2. ივერია. ამისთვის ეწოდა: ოდეს მე-10 მეფემან
ადერჯ მოჰკლა არაქ მეფე საქართველოსა გოლიათობითა თვისითა, მაშინ
ადერჯჰან აღმოუტევა ჰმა სიხარულისა: „იო ევრიეო“ და ამისთვის ეწო-
40 დებენ ივერიასა; 3. გიორგიალ. გიორგიას ამისთვის ეწოდებენ, ვინათგან
ფრიად ესვენ წმინდასა გიორგის და ხშირადცა არს ეკლესია მისი.⁴⁶⁾

¹ მუხრან ABC. ² ირაკლი მეორემან A. ³ ვაჩაძე A. ვაჩაძე BC. ⁴ ვახაბისშვილი B.
⁵ ჩერკეზი A. ⁶ ტუისშვილი B. ⁷ ფხვიძე AC. ⁸ წერეთელი A. ⁹ ესრედ B.

ხოლო არს სიგრძე ქვეყანისა ამის 80 ეჯი, ხოლო განი სპერის ზღვისა-
კენ 60 ეჯი, შუა ადგილი 32 ეჯი, ხოლო ბოლო¹ კერძო² 35 ეჯი.

ეჯი, ფარსალი და აღაჯი ზომით ერთნი არიან. ხოლო ეჯი არს ექვსი
ვერსი და ვერსი არს 500 საეენი, ერთი საეენი არს 3 ადლი, ერთი ადლი არს
4³ ციდა⁴.⁴⁷⁾

ხოლო ქვეყანა ესე მდებარებს კასპიისა⁵ და პონტოს ზღვის საშუალ.

თ ა ვ ი 2

დაწყება და დასაბამი ქართველთა⁶

ქართლი აღეშენა პირველ ქართლოსის მიერ, რომლისაჲცა სირასა მოუ-
თხრობენ სემისა და იაფეთისაგან ისტორიანი სომეხთა და ქართველთანი 10
ესრეთ, ვითარმედ: ჰყუა [შ] მას⁴⁸⁾ მემკვიდრედ ავინან⁴⁹⁾ და შემდგომად ავინა-
ნისა თარშის⁵⁰⁾ და თარშისა შენდგომად თარგამოს. და ესე იყო მამა არმან-
თა, გრიზთა, მოვაკანთა, შერთა, ლექთა, ნეგრელთა და კავკასთა⁵¹⁾.

და შემდგომად განყოფისა ენათასა, განიყვეს .რა ქვეყანაჲ ძეთა ნოესთა,
მოვიდა თარგამოს და დაეწენა ითამომავლობითა თვისითა შორის მათთა არა- 15
რატისა და მასისათა⁷. გარნა განგრძელდა ცხოვრებაჲ მათი 700⁵²⁾ წელსა
რომელთა სიმრავლისა გამო⁸ ვერლა შიილეს დატყენია.

ქვეყანაჲ, რომელიცა ხელათ მათ, საზღვრავს აღმოსავლეთით ზღვა გურ-
განისა (ესე იგი კასპიისა), დასავლეთით ზევი ზღვა (ესე იგი პონტოსისა), სამ-
ხრეთით მთა არეზისა⁵³⁾ (ესე იგი არს ქურთისტანისა) და ჩრდილოეთით მთა 20
კავკასიისა⁹.

ხოლო ძეთაგან თარგამოსისთა იყენენ რომელნიმე ჩინებულ ძლიერებითა,
გარნა სახელით: ჰაოს—მამა სომეხთა, რომლისა გამოცა ჰაოსიანად იწოდე-
ბიან თვისითა დილეგტითა; ზეირე ქართლოს—ნამა ქართველთა, რომლისა
გამო ქართველნი ქართველად იწოდებიან; მესამე ბარდოს, მეოთხე მოვაკან¹⁰ 25
მეხუთე ლეკოს, მეექვსე ჰეროს, მეშვიდე კავკასოს, მერვე ეგროს. ესენი იყენენ
აღსარებულ ძლიერებითა ყოველთა შორის ერთა და უმეტეს ჰაოს, რომლისა
გმირ-ყოფასაჲცა [შ] აღიარებენ.

და ეინათვან¹¹ სიმრავლისა განო ვერლა იქნენ დატყენილ კერძოთა არა
რატისა და მასისისათა¹², იქმნა იძულებულ თარგამოს განყოფად ძეთა¹³ თვის. 30
თა, რომლისაჲცა ჰაოს მისცა ნახევარი ერთი და ქვეყანაჲ, ხოლო დანაშთი სხვა-
თა განუყო ესრეთ: ქართლოს[ს]—ქვეყანაჲ აღმოსავლეთი, შერთი და მდინარე
ბერდუჯისა, ვიდრე დასავალით¹⁴ ივე ზღვამდე; სამხრეთით ზემო ბერდუჯისა
მთანნი და მდინარენი, რომელნიცა¹⁵ ნიწყენილ არს დასავლეთისა ზემართ და
წარმომდინარეებაჲ აქვსთ ჩრდილოეთისა კერძო, რომელიცა შეედიანების 35
მტკვარსა¹⁶ და მთისად ლიხს¹⁷ შორის კლარჯეთისა და ტაოსისა¹⁸ ვიდრე შვე
ზღვამდე; და კვალად ჩრდილოეთით დადოჲ კერძოსაგან კავკასიისა მთისა.
გარნა ბარდოს მისცა მტკვარიდამ სამხრეთით, ბერდუჯის მდინარიდამ ვიდრე

¹ ბოლო B. ² კერძო B. ³ ამ ორ უკანასკნელ აბზაცში მოყვანილ ციფრებს: 80, 60, 32, 35, 50, 3, 4—ზემოდან შესაბამისი ასოები აწერია B ნუსხაში. ⁴ ცინდა A. ⁵ კასპისა A. ⁶ სთაურის სატყუები დაწერილია ზევით, ხოლო „თავი 2“ ქვევით. ⁷ მასისისათა BC. ⁸ გამო—H. ⁹ კავკასი A. ¹⁰ თაკან A. ¹¹ ეინადვან B. ¹² მათისათა A. ¹³ ძათა ABC. ¹⁴ დასავლით A. ¹⁵ რომელიცა BC. ¹⁶ მტკვარია A. ¹⁷ ლიხს BC. ¹⁸ ტაოსისა AC.

შეაყარ მტკვარამდე და არეზისა¹, რომელიცა აღაჰენა ბარდა და დაეშენა-
 მუნ.² ჰეროსს³ მისცა მუნვე მტკვრიდამ, სადაცა შეერთდება იორი მტკვარ-
 სა ვიდრე ტყე-ტბამდე, რომელიცა აწ იწოდების გულგულად. და ამან სეროსს⁴
 აღაშენა ქალაქი ამათ მდინარეთა შორის, რომელსაცა უწოდა სახელი თვისი.
 5 და ეგრისს⁵ მისცა ნაპირის ქვეყანა შავისა ზღვის⁶, და განუსაზღვრა: აღმოსავ-
 ლეთით⁷ მთა ალანისა, [10] დასავლეთით ზღვა და მდინარე მცირისა ხაზა-
 რეთისა, სადაცა ამოღლებიან ცხვირნი კავკასიისა მთისანი. ამანცა აღაშენა
 სახელსა ზედა თვისსა ქალაქი, რომელსაცა⁸ აწ ოდიშად უწოდებენ. ლეკოს-
 საცა⁹ მისცა ზღვიდამ დარბანდისა ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა (ესე იგი
 10 თერგისა), ჩრდილოეთით მდინარემდე დიდისა ხაზარეთისა. გარნა კავკასოსცა
 არა ჰყო უწილო, რომელიცა მისცა მასცა მდინარიდამ ლომეკისა ვიდრე
 დასასრულამდე მთისა კავკასიისა დასავლეთისა მიპართ.

ყოველნი ესე ძმანი იყუნენ მორჩილებასა ქვეშე ჰაოსისასა¹⁰ და მფლობე-
 ლობასაცა ქვეშე ნებროთ მეფისა პირველისასა. მხილველმან ჰაოს ნათესავ-
 15 სიმრავლისამან, რომელსაცა იმედოვნებდა შემწედ ნათესავთა თვისთა, განი-
 ზრაბა თნებითა საზოგადოებისათა უკუნ-ქვეყნად ნებროთისაგან და არლარა
 მიცნება ხარკისა. მხილველმან ნებროთ და გამწყურალმან შეიკრიბა¹¹ მხედრო-
 ბა და წარმოემართა თარგამოსიანთა¹² ზედა. და იგინიცა, შეჰწისა მოიხედენ-
 20 ნილთა მხედრობათა ნებროთისათა ეწყუნენ და სძლეს ნებროთისა მხედრობათა
 და აღწყვიდეს¹³ მხედრობისაგანნი მხედართმძღვანიითურთ¹⁴. მსმენელი ნებროთ
 და გამწყურალი [11] წარმოემართა ყოვლითა ძალითა თვისითა ჰაოსსა ზედა.
 მხილველმან ჰაოს და არ მექონემან¹⁵ მხედრობისამან იწყო მაგრება და იწროთა
 ადგილთა. და¹⁶ დაბანაკებული ნებროთცა აღიქურა რა საქურველითა და აღვი-
 25 და ერთსა გორასა ზედა გამოზრახვად ჰაოსისა დამორჩილებისათვის. მაშინ
 ჰაოს განაწონა ისარი თარსა, რომელიცა ჰუარვიდა მკერდსა, და განავლო
 შინაგან მკერდისა¹⁷. მხილველთა მხედრობათა ნებროთისთა იწყეს ლტოლვად.
 და მუნითგან¹⁸ ეგო ჰაოს მეფედ ძმათა თვისთა ზედა და გარემოთაცა
 წელსა 1865¹⁷.¹⁹

თ ა ვ ი 3

30 ხოლო აწ ხანს საყუთრად მოთხრობა ქართლისისათვის. რომელიცა მო-
 ვიდა და დაეშენა ზემოხსენებულსა კერძოსა. ამან აღაშენა მთასა ზედა ერთსა
 ციხე სახელსა ზედა თვისსა, რომელიცა ჰყო ქალაქად. და ამის გამო უწოდეს
 ყოველსა კერძოსა თვისსა ქართლი და ერთაცა ქართველნი. ამანვე აღაშენა
 35 ციხე ყიზყალისა და სამშვილდისა. ხოლო შემდგომად აღსრულებიან ამის
 დაფლეს მთასავე ზედა ქართლისასა.

და შემდგომად სიყვლილისა მისისა განუყო ცოლმან მისჰან ხუთთავე
 ძეთა მისთა, სახელით: პირველი მცხეთოს¹⁸, მეორე ვარდაპანოს, მესამე კახოს,
 მეოთხე კუხოს, მეხუთე გაჩინოს. გარნა მცხეთოსს,¹⁹ რომელიცა იყო [12] პირ-
 40 მოზა ყოველთა ზედა ძმათა თვისთა, მისცა მას მეგვიდრეობად და უწოდა

¹ არეზის B. ² ჰეროს A. ³ ლეროს B. ⁴ ზღვისა A. ⁵ აღმოსავლით BC. ⁶ რომელსა A.
 ლეკოსცა A. ⁷ ჰაოსისა A. ⁸ შეკრიბა A. ⁹ თარგამოსიანთა A. ¹⁰ აღწყვიტე B. ¹¹ მხე-
 დართმძღვანიითურთ BC. ¹² არა მექონემან BC. ¹³ და—BC. ¹⁴ მკერდსა A. ¹⁵ მუნითგან A.
¹⁶ გვერდზე B ნუახაში მიწერილია ვაკრული, ტექსტისაგან განსხვავებული ხელითა და ღია
 მუხლით: „ათასა რეას ექუს“. ¹⁷ მცხეთოს C. ¹⁸ მცხეთას ABC.

მამა სახლისი¹, რომლისა მიწებისა ძლით ეწოდებოდა ქართველთა პირველთა მართებელთა მამასახლისი ვიდრე მეფობადმდე სახლსა ზედა ქართლოსისასა. ამანვე აღაშენა ქალაქი სახელსა ზედა თვისსა მცხეთაჲ. და იყენენ ძენი მცხეთოსისანი² ჩინებულ და წარმატებულ ყოველთა ზედა სახლთა თვისთა, ხოლო სახელით: პირველი უფლოს, მეორე ჯაეახოს, მესამე ოძარხოს, რომელ მათცა მისცნა ნაწილი და ადგილი. მაგრა უფლოს იყო თავი ყოვლისა.

და შემდგომად სიკვდილისა მცხეთოსისა ნათესავნი თარგამოსისნი იყუნენ დიდითარე შეკრულებითა და სიყვარულითა. გარნა იზიშოდენ ნებროთიანთაგან და ჰფიქრობდენ: „ნუ უშვიდებულ იქმნესო სისხლი მისი“. და ამათ ამაგრებდენ ციხეთა და ქალაქთა. მაგრა სიკუდილმან მცხეთოსისამან³ შეუღდა 10 აღრეულებითი განკიდურებაჲ ურთიერთისად და არღარა უსმინეს უფლოს(ს), რომელიცა იყო და ტყვებულ შემკვიდრედ სახლსა ზედა და ტაძარსა ქართლოსისასა, რომელიცა იყო საფლავი ქართლოსისი, დიდათ საფიცარი ქართველთა. და დაუშობველობაჲ მგლობელთამან ჰსცა ესევეთარი იდიანი და დაიდგინეს ადგილითი-ადგილად მამასახლისნი, რომელიცა ჰყვით ნაცვლად⁴ მართებელთა. 15

ოდესმე დამეიწყებელთა შემოქმედისა [13] თვისისათა იწყეს თავყვანის ცემა მზისა და მთოვარისა⁵ და ვარსკულაეთა და ნივთიერთა და უსიტყუეთა. და შემოვრიათ გარეგან წარმართნი⁶: სპარსნი, თურქნი, ასურნი და ბერძენნი. და ოდეს წარსტყვენა ნახუქოდორნოსორ⁷ მეფემან იეროსალიმი⁸ — დასაბამითგან წელსა ძტ ე გ, ⁸⁶¹ და მუნით ლტოლვილინი⁹ პურიანიცა¹⁰ მოვიდენ, დაეშენენ. 20 და ესევეთართა საქმითა უმეტეს დაივიწყეს და მზადებელი მათი და იქმნენ ყოველთა წარმართთა¹¹ უწარმართეს. და შერეულ იყუნენ შეყოფითა. და სჰამდენ კაცის ჯორცსა; უკეთუ ვინმე მოკვდის¹², შესჰამიან და ავასხებენ ურთიერთისა მკუდარსა შესაქმელად, ვითარცა იტყვიან: „კარსნელთა მართებს კოღმანელთა ხუთი მკუდარი დღემდ“.

ხოლო შემდგომად რაოდენთაჲ ეამთა განძლიერდენ ხაზარნი და აღდგენ ბრძოლად ლეკთა ზედა და კავკასთა. გარნა ექუსნივე¹³ ესე ტომნი იყუნეს შემწულ მათდა და წინააღმდეგობად¹⁴ ხაზართა. წარემართენ¹⁵ მთასა ზედა კავკასიისა და მიიწიენენ¹⁶ საზღვართა მათთა. შემუსრეს საზღვარნი და აღაშენენ¹⁶ ციხენი და ქალაქნი, და თვით უქმოიქცენ¹⁷. ხოლო შემდგომად დაიდგინეს რა ხაზართა მეფეჲ და დაიმორჩილეს¹⁸ ვითარმედ ყოველნივე, და წარემართნენ¹⁹ მხედართმძღვანეითა ახლისა მეფისათა და მიიწიენეს²⁰ ვიდრე ზღვამდე კარისასა, რომელიცა აწ ეწოდების (!) დარუბანდი, რომელიცა აღაშენა არღამ²¹ სპარსთა მოადგილემან²⁰ და უწოდა დარუბანდი (ესე იგი არს: კარი დახშუ[14]ლი). მხილველთა თარგამოსიანთა სიმრავლისა გამო ვერღა იკად- 35 რეს წინააღმდეგობობაჲ. შევიდენ და შემუსრეს ყოველი ქალაქი არარატისა და მასისისა. გარნა დაშთა წარუტყვენელად კერძო ქართლოსისა. და მუნით ეამითგან სცნეს ხაზართა კარი დარუბანდისა, რომლისა²² კიდე არა იყო სხვა გზაჲ.

¹ სახლსა B. ² მცხეთოსისნი A. მცხეთასისნი BC. ³ მცხეთასისამან BC. ⁴ ნაცვლად C. ⁵ მთოვარის A. ⁶ წარმართნი B. ⁷ ნახუქოდორნოსორ BC. ⁸ იეროსალიმი BC. ⁹ ლტოლვინი B. ¹⁰ ურიანიცა A. ¹¹ წარმართთა B. ¹² მოკვდის A. ¹³ წინააღმდეგობად A. ¹⁴ წარემართენ ABC. ¹⁵ მიიწიენენ BC. ¹⁶ დააშენეს A. ¹⁷ უკუ მოიქცენ A. ¹⁸ დაიმორჩილნენ B. ¹⁹ წარემართნენ B. ²⁰ მიიწიენენ B. ²¹ არღამ AB. ²² რომლისაცა B.

- შემდგომად ეამთა რაოდენთა ერთა სპარსეთისათა დანიშნეს რა ზეფედ ძმისწული ნებროთისა და დანიმორჩილეს ყოველნივე გარემონი და ჩენიცა ქვეყანამ, და შემდგომად დაპყრობისა სპარსთაგან სირიისა, საბერძენეთისა და პრომისა¹—ქართველნიცა იყუნენ მფლობელობასა ქუშუმე სპარსთასა. გარნა
- 5 მრავალთა ნათესავთა შეკრებულებისა გამო იზრახებოდა საქართველოსა შინა ესეოდენი ენანი: სომეხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ბერძული და ებრაული. და იყო აღრეულება და უსჯულოება, და სკამდენ კაცის ჯორცსა ზემო აღწერისაებრ ვიდრე მოსვლამდე ალექსანდრე² მაკედონელისა. ხოლო ესევეთარსა აღრეულებასა შინა ეგრისის³ წყალს იქითნი მიერთუნენ ბერძენთა და
- 10 არღარა ერჩდენ მცხეთელ მამასახლისთა.

- ხოლო შემდგომად განაჩნდა ალექსანდრე მაკედონელი⁴ ბერძენი და დაიპყრა დასავლეთი და ეგვიპტეა, სძლია სპარსთა მეფესა და მოვიდა ქართლს დასაბამითვან⁵ წელს ძქქგ. და ოდეს იხილა ალექსანდრე შერეულნი ნათესავნი საქართველოსა შინა, მოსწყვიდნა ყოველნი [15] თვინიერ ქართლოსიანთა და
- 15 ჰურიათა. და დაიპყრა საქართველო და აღხოცა ჭამაჲ კაცთა ჯორცისა, და დაუდგა სჯულად დამბადებელისა ერთისა ღმერთისა თაყვანისცემამ და შემდგომად პატივი მზისა და მთოვარისა და ვარსკვლავთა⁶. დაუტევა მუნ მხედარნი ასეჯერ ათასი და მათ ზედა მთავრად დაადგინა იაზონ მაკედონელი და თვით⁷ წარვიდა.

- 20 ხოლო ოდეს მოკვდა ალექსანდრე და განიყვეს მთავართა მისთა ქვეყანანი, ამან იაზონ დაიპყრა საქართველო, დაუტევა ღმერთი დამბადებელი და ქმნა კერპი—გაცი, ოქროსა, და გაიძ, ვეცხლისა, და თაყვანი სცა მას. და ეამსა ამას იწყეს ქართველთა დაკვლად⁸ შვილთა და შეწირვად კერპისა, რომელიცა იაზონცა ჰყოფდა ესრეთ.

- 25 ხოლო იყო ეამსა ამას ქალაქსა მცხეთისასა⁹ ჭაბუკი, სახელით ფარნავაზს ქართლოსიანი. ოდეს მოვიდა ალექსანდრე საქართველოდ, მაშინ¹⁰ მამასახლისი იყო საქართველოსა შინა ბიძამ ფარნავაზისა. და ალექსანდრესგან მოიკლა ბიძა და მამა ფარნავაზისა. ხოლო ესე ფარნავაზს სამისა წლისა მოეტაცა დედასა თვისსა, რომელი იყო სპარსი ნათესავით და აღეზარდა კავკასიასა შინა.
- 30 და შემდგომად რამოდენისამე ეამისა მოვიდა კვალად მცხეთას და სცხოვრებდა მუნ.

- ხოლო ესე ფარნავაზს იყო მხნე, ახოვანი და შევნიერი და კისკისი მონადირი. და დღესა ერთსა განვიდა ნადირობად სანახებსა დიდობისასა. [16] და იხილა ირემი ერთი. და მტყორცებელმან ისრისამან დაჰკოდა იგი და,
- 35 ოდეს დევნა უყო, ესწრა ბინდი და წვიმა მძაფრი¹¹. და მძებელმან განსვენებისამან იხილა ქვები ერთი და შევიდა შინა და ჰპოვა საუნჯე და დიდალი. და საუნჯითა ამით და გონიერებითა და მხნეობითა აოტა იაზონ, და შემდგომად ბრძოლასა შინა მოჰკლა იგი და დაიპყრა სამეფოდ ქართლისა და იქმნა პირველი მეფე საქართველოსა¹².

თ ა ვ ი 4

- 40 1. ხოლო დაიპყრა ყოველი საქართველო ფარნავაზს დასაბამიდან¹³ წელსა¹⁴ ძქმზ. და წარავლინა დესპანნი და დანიმორჩილა მეფესა ასურეთისასა; მან წარმოუგზავნა¹⁵ გვირგვინი სამეფო და უწოდა ძედ თვისად¹⁶. მან შეირთო ქალი ცოლად ძურძუკეთით და იმყოფებოდა.

¹ რომისა A. ² ალექსანდრე AC. ³ ეგრითის ABC. ⁴ მაკედონელი ABC. ⁵ დასამადგან B. ⁶ ვარსკვლავთა C. ⁷ თვით BC. ⁸ დაკვლად BC. ⁹ მცხეთისა A. ¹⁰ მაშინ B. ¹¹ მძაფრი. ¹² წვიმა A. ¹³ საქართველოსა H. ¹⁴ დასამიდან A. ¹⁵ წელს AC. ¹⁶ წარმოგზავნა A. ¹⁷ თვისად BC.

ხოლო განმზილველმან¹ თვის მქყობელობის სფერისამან ქმნა საქართ-
ველოდ ცხრა საერისთვოდ და სამთავროდ: 1. მისცა ქვეყანა რიონის და
სავლით ზღვამდე და ეგრისის წყლამდე სენეთით, ქუჯის, და დაე თვისი ცო-
ლად. ხოლო ეგრისის წყლის იქითა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა და
იყუნენ ბერძენთ მფლობელობათა ქვეშე. 2. ერისთავი დასვა არგვეთისა 5
შორაპანს და მისცა მცირე ლიხილამ ზღვამდე ლაღოს მთისამდე [17] რიონს
შუაით. 3. დასვა კახეთს, კუხეთს, ჰერეთს. 4. დასვა ხუნანს და მისცა ბერ-
დუჯსა და მტკვარს² შუა ტფილისამდე გარდაბანითურთ. 5. დასვა სავშვილ-
ლისა. ამას განუჩინა სკვირეთის³ მდინარიდამ გაჩინს ზეით ფანავრამდე⁴
აბოცითურთ. 6. წუნსა და მისცა აღმოსავლით მტკვრისა ფანავრამდე⁴ და
თავამდე მტკურისა. 7. ოძრახოს და მისცა ტაშის-კარს ზეითი ზღვამდე პონ- 10
ტოისა.⁵ 9. დაადგინა შიდა ქართლსა და სპასპეტად ყოველთა ერისთავთა
და სპათა ზედა; და ესევე მოიღებდა ხარკსა ქვეყნისაგან.

ხოლო რომნი იგი მხედარნი ასი ათასნი, რომელნი დაშენ იაზონს,
გაყენა⁶ ადგილთა და ხეობათა და დაასხნა და უწოდა აზნაურნი. 15

ამან პირველმან მეფემან ქართველთამან ფარნავაზ ალაკსნა და ვანავრ-
ცელა⁶ საქართველოდ, მოზღუნდა ქალაქნი და ციხენი განამაგრნა, ქმნა წიგნი
ქართული, განავრცელნა ენა ქართული და დასდვა ბრძანება, რათა არავინ
ზრახვიდეს თვინიერ ენისა ქართველთასა⁷; ქმნა კერპი დიდი სახელისა თვი-
სისა არმაზ (რანეთუ პირველ „არმაზ“ ეწოდა. ფარნავაზს) და აღწართა საფ- 20
ლავსა ზედა ქართლოსისასა⁸ გაცი⁹ და გაიწ¹⁰ კერპთა შორის.

ხოლო იმეთა წელნი 65 და შემდგომად გარდაიცვალა დასაბამილგან
წელსა ძლიგე¹⁰ და დაფლეს კერპისა თვისისა წინაშე, არმაზისა მთასა¹¹
ქართლს.

2. ხოლო¹² შემდგომად ნისსა დაჯდა მეფედ საურმაგ, ძე ფარნავაზისა. 25
ესე [18] ქართველთა არა სთნდეთ მეფედ, რათა არა მონონ მონათესავეთა
თვისთა, გარნა მწე ეყვნენ დედგულნი მათნი, ძურძუქნი. და ეგრეთე რომნი,
დატევებულნი იაზონისაგან, და განძლიერდა მეფედ¹¹.

ვინათგან¹² არა იტევედა ძურძუქეთი სიმრავლესა კაცთასა, მაშინ ამა სა-
ურმაგ აჰყარა ძურძუქნი მრავალნი და დაასხნა ზეანეთს და დიდოეთს¹⁴ ვიდ- 30
რე ეგრისამდე.

ამან აღმკრთა კერპი ანიანი¹⁵ და დანიანი¹⁶ გზისა ზედა მცხეთისასა.

არ ესვა საურმაგს ძეგ. ამისთვის მოიყვანა ცოლის დედის დისწულის
შვილი, სახელით მირვან, მისცა ასული თვისი ცოლად და ნებქვიდრეობა¹⁷.

და შემდგომად მოკულა საურმაგ დასაბამითგან¹⁸ წელს ძლიგე, და იმეთა 35
წელნი 75¹².

3. ხოლო დაჯდა მის წილ მეფედ მირვან, სიძე საურმაგისა. ესე¹⁹ ნირ-
ვან იყო ნებროთიანი. ესე მირვან იყო მზნე, აზოვანი და გოლიათი, და უზვი
და კეთილის მოყვარე²⁰. და შეიყვარეს ქართველთა ცა სიკეთისა ნისისათვის.

¹ განმზილმან A. ² მტკვარსა A. ³ სკვირთის ABC. ⁴ ფარნავამდე ABC. ⁵ განყენა A.
⁶ განავრცელნა A. ⁷ ქართულთასა B. ⁸ ქართლოსისათა ABC. ⁹ გაციმ ABC. ¹⁰ გაიწ
ABC. ¹¹ მთასა—A. ¹² ხოლო—AC. ¹³ ვინადგან B. ¹⁴ დიდოეთს ABC. ¹⁵ ანია ABC.
¹⁶ დანია ABC. ¹⁷ მემკვიდრეობა A. ¹⁸ დასამილგან A, დასაბამილგან B. ¹⁹ ეს A.

და მეფობდა კეთილად და მიიცვალა დასაბამითგან¹ წელს ძეღ. და იმეფა წელნი 6. ⁶⁴⁾

4. და მეფე იქმნა² ძე მისი ფარნაჯომ. ამან მოიძულა კერპი და შეიყვარა სჯული სპარსთა. და ვინათგან³ დიდათ ესვიდენ ქართველნი კერპთა, ამისთვის მოიძულეს ფარნაჯომ და მოიყვანეს სომეხთ მეფის ძე არშაკ, რომელი იყო [19] სიძე მირვან ნებროთიანისა. ეწყვენ⁴ ფარნაჯომს, აოტეს და მოკლეს ფარნაჯომ დასაბამითგან¹ წელს ძღ. ⁶⁵⁾ და იმეფა წელნი 19.

5. მოიყვანეს და დასვეს მეფედ ძე სომეხთა მეუისა არშაკ არშაკუნიანი⁵. ხოლო ძე ფარნაჯომისა⁶ ერთისა⁷ წლისა წარიყვანეს სპარსეთად.

10 ამან არშაკ იმეფა უშფოთველად და მიიცვალა დასაბამითგან¹ წელს ძღ. ⁶⁶⁾ და იმეფა წელნი 12.

6. შემდგომად მისა დაჯდა ძე, მისი არტაკ⁸ მეფედ. და იმეფა⁶⁷⁾. და მოკლდა⁹ დასაბამითგან¹⁰ წელსა ძღ. ⁶⁸⁾ და იმეფა წელნი 18. ⁶⁹⁾

7. გამეფდა ბარტომ, ძე მისი, და არა ესვა ძე. ამისთვის მოიყვანა ქუჯი ერისთვის ძის წული ქართამ და მისცა ასული თვისი ცოლად და მემკვიდრეობა მეფობისა. ხოლო რაჟამს აღიზარდა მირვან, ძე ფარნაჯომ მეფისა, სპარსეთს, რომელი იყო გმირი და გოლიათი და სახელოვანი ბრძოლასა შინა, ამან შეიკრიბა სპანი სპარსეთით და წარმოემართა საქართველოდ. მაშინ მცნობიან ბარტომ მეფემან შეიკრიბნა სპანი ქართველთანი და მოირთო სომ-

20 ხითიკა და დაეზანაკა ხუნანს. და იქმნა ბრძოლა: და ბრძოლასა შინა მოიკლა მირვანისაგან 12 სახელოვანი ბუნებერაზნი და არავინ გამოჩნდა მბრძოლი მირვანისა. და შემდგომად [20] ყოელითა სპითა თვისითა დილას დაესხა ბარტომ მირვანს და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. იძლია ბარტომ. და მოიკლა ბრძოლასა შინა ბარტომ მეფე და შეიღებულეცა მისი ქართამ, ძის ძე ქუჯი ერის-

25 თვისა, დასაბამიდან წელს ძ შივ. ¹¹ და იმეფა წელნი ბარტომ¹² 31. ¹⁰⁾

8. მაშინ მოვიდა მირვან და დაიპყრო საქართველო, გამოიყვანა ცოლი ბარტომისა და შეირთო ცოლად. ხოლო ცოლი ქართამისა წარიყვანეს სომხითს მიდგომილი და შვა ძე ადერკ¹³.

ხოლო ამან მირვან იმეფა კეთილად და მიიცვალა დასაბამიდან წელსა ძ შივ ^{11, 11)} და ¹⁴ იმეფა წელნი 10.

9. და გამეფდა ძე მისი არშაკ, რომელი იყო ძლიერი და გოლიათი: ხოლო ოდეს აღიზარდა ადერკ¹⁵ ძე ქართამისა, სომხითს, ესე იქმნა¹⁶ ძლიერი ბრძოლასა შინა, რომელმან მრავალნი სახელოვანი გოლიათნი და ბუნებერაზნი მოკლნა სპარსთა, არაბთა, ბერძენთა. ამან შეიკრიბნა სპანი სომხითით და მოვიდა თრიალეთს. მცნობი ამასი არშაკ შეიკრიბნა სპანი და მოირთო ძალი სპარსეთით და მოვიდა ესეცა მუნ. მაშინ არშაკმან²²⁾ გამოითხოვა ბრძოლად ადერკ¹⁷: „რომელმანცა სძლოს, იგი იქმნას მეფედ“. მზიარულქმნილი ადერკ¹⁸ გამოვიდა ბრძოლად და¹⁹ ეკვეთნენ ურთიერთას და იბრძოლეს ძლიერად და დაღწენეს ყოველნი საქურ[ქ]ველნი მათნი. და დღე-

30 ძ შივ ^{11, 11)} და ¹⁴ იმეფა წელნი 10.

9. და გამეფდა ძე მისი არშაკ, რომელი იყო ძლიერი და გოლიათი: ხოლო ოდეს აღიზარდა ადერკ¹⁵ ძე ქართამისა, სომხითს, ესე იქმნა¹⁶ ძლიერი ბრძოლასა შინა, რომელმან მრავალნი სახელოვანი გოლიათნი და ბუნებერაზნი მოკლნა სპარსთა, არაბთა, ბერძენთა. ამან შეიკრიბნა სპანი სომხითით და მოვიდა თრიალეთს. მცნობი ამასი არშაკ შეიკრიბნა სპანი და მოირთო ძალი სპარსეთით და მოვიდა ესეცა მუნ. მაშინ არშაკმან²²⁾ გამოითხოვა ბრძოლად ადერკ¹⁷: „რომელმანცა სძლოს, იგი იქმნას მეფედ“. მზიარულქმნილი ადერკ¹⁸ გამოვიდა ბრძოლად და¹⁹ ეკვეთნენ ურთიერთას და იბრძოლეს ძლიერად და დაღწენეს ყოველნი საქურ[ქ]ველნი მათნი. და დღე-

40 სა მას ვერა, რომელმან სძლო.

1 დასამიდან A, დასაბამიდან B. ² იქნა A. ³ ვინადგან B. ⁴ ეწყვენ B. ⁵ არშაკუნიანი A. ⁶ ფარნაჯომისა BC. ⁷ ერთი A. ⁸ არტაკ A. ⁹ მოკვდა A. ¹⁰ დასაბამიდან A. ¹¹ B-ში შ ასო ამოშლილია და დაწერილია ასო, რომელიც მიაგავს ყ-ს. ¹² ბარტომ წელნი AC. ¹³ არდეკ. ¹⁴ იმეფა... და—A. ¹⁵ ადერ C. ¹⁶ იქნა A. ¹⁷ არდეკ A ¹⁸ არდეკ A. ¹⁹ და + A.

ხოლო მეიარესა დღესა კვალად ეკეთენეს ძლიერად ურთიერთსა და დაასხეს ისარნი ერთიერთსა. განრისხნა მაძინ ადერქ და ჰკრა¹ ისარი მკერდსა არშაქისასა და განავლო. და გარდამოვარდა ცხენით და მოკვდა არშაქ მეფე.

ხოლო ადერქ აღიძახნა: „იი² ვერიეო!“ და ამა ხმისა და ლექსისა გამო უწოდებენ საქართველოსა ივერიად.³

5

მაშინ მხილველთა ქართველთა მოიღეს გვირგვინი სამეფო არშაქისა და დაადგეს ადერქს და ჰყვეს მეფედ დასაბამითგან⁴ წელსა ძ შ მ ზ:

და იმეფა არშაქ წელნი 20⁵).

10. დაიპყრა ყოველი საქართველო⁶ ადერქ და წეირთო ასული სომეხთა მეფისა ცოლად.

10

ხოლო ამის მეფობასა შინა იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე და ჯვარს ეცა⁷.

და ამის განშიდ მოიღეს ჰურიათა⁸ კვართი უფლისა იესოს ქრისტესი მცხეთას, ელიოს მცხეთელმან და ლონგინოს კარსნელმან.

ხოლო ამის⁹ ეამსა მოვიდნენ მოციქულნი ანდრია და სიმონ კანანელი. ანდრიამ მოაქცივნა მენგრელნი¹⁰ და წარვიდა. ხოლო სიმონ მიიცვალა მენგრელიასა შინა და დაფლეს ნიკოფსიას, სადა დღეს უწოდებენ ანაკოფიას, რომელ არს საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა.¹¹ ამისთვის ადერქ შერისხა მენგრელთა. და დამალნეს ხატნი და ჯვარნი, გარნა იღუმალ იყვნენ ქრისტე[22]ანნი¹².

20

ხოლო ადერქს ესხნეს ორნი ძენი: ბარტომ და ქართამ. ამათ განუყო სამეფო მათის: ბარტომს მისცა მცხეთა და ჩრდილოთ¹³ კერძი ჰერეთით ვიდრე ეგრისის ზღვამდე, ხოლო ქართამს მისცა არმაზი და სამხრით კერძი ბერდუჯილამ ვიდრე ზღვამდე პონტოასა.

ხოლო ამან ადერქ იმეფა მშვიდობით, და შემდგომად მიიცვალა დასაბამი¹⁴ დამ წელს წ ე, ხოლო ქრისტესით 55. და იმეფა წელნი 57.

11. ხოლო ორთა ამათ ძმათა იმეფეს მშვიდობით და სიყვარულით¹⁵. და შემდგომად გარდაიცვალენ წელს ქრისტესით 72. და იმეფეს წელნი 17.

12. შემდგომად ამათსა დასხდენ¹⁶ ძენი მათნი: ბარტომის ძე კაოს—მცხეთას, ხოლო ქართამის ძე ფარსმან—არმაზს.

30

ხოლო მირვან¹⁷ მეფემან სომეხთამან მიუღო ამათ საზღვარი ქართლისა—წუნაჲ და არტანი მტკვრამდე. გარნა მეფეთა ამათ ვერ უძლეს ძიება მიღებულისა საზღვრისა მათისა. და შემდგომად მწუხარენი გარდაიცვალნეს¹⁸ წელს ქრისტესით 80. და იმეფეს წელნი 16.¹⁹

13. გამეფდენ—მცხეთას კაოსის²⁰ ძე არმაზელ, ხოლო არმაზს—ფარსმანის ძე აზორქ. და იყვნენ ესენი მხნე და ახოვანი და შეიზრახნენ, რათა იძიონ საზღვარნი ქართლისანი, რომელი მიუღეს მამათა მათთა. და შეეწივნენ ოსეთისა მეფენი ორნი იმანი ბაზუქ²¹ და ამბაზუქ გოლიათნი და ეგრეთვე ლეკნი. და შევიდეს [23] და მოსტყვენეს სომხითი.

ხოლო მცნობმან სუმბატ ბივრიტიანი (!) ეწა ქართველთა და ბრძოლასა შინა მოჰკლა ორნი ძმანი ოსთა მეფენი გოლიათნი დიდითა სიმხნითა, აოტნა

40

¹ დაკრა A. ² იიო AC. ³ დასამილამ A, დასაბამილამ C. ⁴ საქართველო BC. ⁵ ეცა ცა BC. ⁶ ქრათა A. ⁷ ამაზ B. ⁸ ჩრდილოდ B. ⁹ დახდენ A. ¹⁰ ირუან ABC. ¹¹ გარდაიცვალეს B. ¹² კაოსის ABC. ¹³ ბარზუქ ABC.

ქართველ-ოსნი და ლეკნი და შემოვიდა ქართლსა და მოსტყვენა საქართველო და წარვიდა სომხითადვე.

ხოლო ოდეს იწყეს სომეხთა ბრძოლა სპარსთა ზედა, მაშინ ეამისა მხილველნან ქართველთა იწყეს კირთება სომხითისა. და ამისთვის მეფემან სომეხთამან წარმოავლინა მეპირისპირედ ოთხი ზარდუა სპითა. და ეწყვიდეს ქართველთა, და აოტნეს სომეხნი და შეიპყრეს ოთხი მეფისა სომეხთასა ზარდუა¹ და პატიმარ ჰყვეს დარიელის ციხესა შინა.

შემდგომად სამისა წლისა მოიქცენ რა განარჯვებულნი სპარსეთით სომეხნი, მაშინ² წარმოეზაენა მეფემან სომეხთამან ორნი ორნი თვისნი და სუმბათ ბიერტიანი და მოვიდენ თრიალეთს. და ვერ წინააღმდეგთა ქართველთა იწყეს მაგრება. გარნა მოციქულებითა დაიზაენეს მშვიდობით და მისცეს ოთხი მეფისა ზარდუ და სომეხთა მისცეს მიღებული მათგან ქართველთა საზღვარი. და ესრეთ მშვიდობით დაიზაენეს.

და მხიარულ-ქმნილნი ესე ორნი ქართველთ მეფენი არმაზელ და აზორკ გარდაიცვალენ³ წელს ქრისტესით 103 და იმეფეს წელნი 16.

14. და შემდგომად მეფეჲ იქმნენ მცხეთას—არმაზელის⁴ ოთხი ამხასპ, ხოლო [24] არმაზს აზორკის ოთხი დროკ⁵.

ხოლო მეფობდენ ესენი უშუოთველად და გარდაიცვალნენ წელს ქრისტესით 113. და იმეფეს წელნი 10.

20 15. შემდგომად გამეფდენ მცხეთას—ამხასპის⁶ ოთხი მირდატ, ხოლო არმაზს—დროკის⁷ ოთხი დარსმან ქველი და გონიერი.

და ვინათგან იყო მირდატ⁸ მესისხლე და მედგარი⁹, იწადა დალატი ფარსმანისა¹⁰. გარნა ყოვლითურთ კეთილობისა მისისათვის განათრთხილეს ფარსმან და განარინა თავი თვისი.

25 და ამისთვის¹¹ გარდაიხვეწა მირდატ და წარვიდა სპარსეთად. და ქართველნი სრულიად მიერთნენ ფარსმან ქველსა.

ხოლო მირდატ შეიკობნა სპანი სპარსთანი მრავალნი. სახელოვანნი, გოლიათნი და ბუნებრაზნი. და მოვიდენ რკინის-ხვეთა და აქათ ფარსმან სპითა ქართლისათა, და შეეწივნენ სომეხნიცა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. და ბრძოდენ ძლიერად ბუნებრაზნი სპარსთანი. გარნა ფარსმან მოჰკლა 17 ბუნებრაზნი და სპასაჲტმან ფარსმანისამან¹² ფარნაეაზ—23 (რომელი იყო ძუძუს მტე ფარსმანისა).

ხოლო იყო სპარსთა შინა ძლიერი ბუნებრაზი. სახელით ჯვანშერ¹³, რომელი ღოღს ხელითა ხლენდა. და მან¹⁴ გამოითხოვა ფარსმან¹⁵. განვიდა ფარსმან¹⁶, ძლიერთა მკლავითა დაამხო და მოჰკლა. და იოტნეს სპანი სპარსთანი. და წარვიდა მირდატ ლტოლვილი.

შემდგომად წელსა მესამესა მოვიდა კვალად მირდატ სპითა უმრავლესითა. აქათ ფარსმან, არა მრავლისა სპისა მყოლმან, იწყო [25] ბრძოლად და მოჰკლა 12 ბუნებრაზნი და გოლიათი, და სპასაჲტმან მისმან ფარნაეაზ—16. და იელტოდეს სპანი, ვერა წინააღმდეგნი ფარსმანის მკლავთა ძლიერებისანი. და წარვიდა მირდატ კვალად სპარსეთს.

¹ ზარდუი A. ² მაშინ—A. ³ გარდაიცვალა ABC. ⁴ არმაზაზელის A. ⁵ დროკ ABC. ⁶ არმაზის ABC. ⁷ დროკის ABC. ⁸ მირდატ ABC. ⁹ მედგარი A. ¹⁰ ფარსმანისა BC. ¹¹ მისთვის A. ¹² ფარსმანისამან BC. ¹³ ჯვანშე ABC. ¹⁴ მან B. ¹⁵ ფარსმან A.

და განთქვა ქველობა და ახოვნება ფარსმანისა ყოველსა ქვეყანასა¹. და აჭირვებდა² და სტყვევნიდა სრულიად სპარსთა. ხოლო სპარსთა, ვერა რომლისა კონისა მპოებელმან, შეუჩინეს მზარაული, მოსწამლეს. და მოჰკვდა ფარსმან ქველი, გონიერი, ახოვანი, უხვი და კაცი სახსოვარი³ წელს ქრისტესით 122.

5

და ცოლნი და შეილნი ფარსმანის წარიტაცა სონხითს ფარნავაზ სპასპეტმან.

და იქნა მეფედ კვალად მირდატ.

ხოლო ოდეს აღიზარდა ეჲ ფარსმანისა ადამ, შეიკრიბა სპანი სომეხთა და ბერძენთანი. და აქათ მირდატ შეიკრიბა სპანი საქართველოესა და სპარს-¹⁰ თანი. და იქნა ბრძოლა ძლიერი. გაემარჯვა ადამს. ნოიკლა ბრძოლასა შინა მირდატ წელს 129.

ხოლო იმეფეს მირდატ და ფარსმან წელნი 16.

[16].⁸⁰ ხოლო დაიპყრა ყოველი ივერია ეგმან ფარსმანისამან ადამ და იმეფა 3 წელი და მოჰკვდა.

15

17. დაუტყვეა ეჲ თვისი ფარსმან წლისა 1-ისა. და ნაცვლად ცოლი მისი მეფობდა, სახელით ლადან⁸¹, და შემდგომად დედისა—ფარსმან. და მოჰკვდა წელსა ქრისტესით 182.⁸² და⁴ იმეფა წელნი 33.

18. დაჯდა ეჲ ფარსმანისა ამზასპ. ამის ღროს წარმოემართნენ [26] დგალეთით ოვსნი და მოვიდენ ქართლს და ტყვენიდენ საქართველოს. მაშინ²⁰ განვიდა ბრძოლად ამზასპ, ვინადგან⁵ იყო ბრძოლასა შინა მხნე, ახოვანი და მსგაესი⁶ პაპისა ფარსმან⁷ ქველისა. და დღესა ერთსა მოჰკლა ბუნბერაზნი⁸ ოვსთა 15. ხოლო მეორესა დღესა ეკვეთნენ ამზასპ და სახელოვანი⁹ ფალოვანი ოვსთა, სახელით ხუხუ. და დიდითა ურთიერთისა ბრძოლითა მოჰკლა ამზასპ და გააოხრნა, და აღსწყვიტნა სპანი ოვსთანი¹⁰ და მოკლა¹¹ მეფე²⁵ ოვსთა და გამარჯვებული შემოვიდა [მ]ცხეთას.

ხოლო შემდგომად შურაგო, გარდელიდა ამზასპ ოვსთად და მოსწყვიტნა და აღაოხრა ოვსეთი.

ხოლო¹² შემდგომად რაოდენთაჲ ეანთა იწყო ამზასპ ძულეება ქართველთა და შეეყარება სპარსთა. ამისთვის მოიძულეს ქართველთა. და უკუდგენ ერის-³⁰ თავი ოძრაბისა, კლარჯეთისა და ევრისისა და მოიყვანეს¹³ ეჲ მეფისა სომეხთასა რევ. და შეკრბენ და ეკვეთნენ ამზასპს და აოტეს. და ლტოლვისა შინა მოჰკლეს მეფე ამზასპ წელს ქრისტესით 186. და იმეფა წელნი 4.

19. მაშინ მოიყვანეს ეჲ¹⁴ სომეხთა მედისა რევ, არშაკუნიანი¹⁵ გვარითა, და ქმნეს მეფედ.

35

ოდეს აღსპო აღექსანდრე ჰამაჲ გორცისა კაცისა¹⁶, მიერიდამ იწყეს, რათა შეილთა დაუკვლიდენ კერპთა ქართველნი. გარნა ამან რევ აღხოცა ესე და ნაცვლად შეილთა ბრძანა დაკვლა¹⁷ ზროხა-ცხოვართა. და ამისთვის უწოდეს რევ მართალი.

და იმეფა ყოველსა ივერიასა მშვიდობით და მოკვდა¹⁸ წელსა ქრისტესით 213. და იმეფა წელნი 25.⁸³

40

¹ ქვეყანას A. ² კირვებდა A. ³ სახსოვარ B. ⁴ და: და A. ⁵ ვინათგან B. ⁶ მსგაესი A. ⁷ ფარსმან BC. ⁸ ბუნბერაზნი A. ⁹ სახელოვანი B. ¹⁰ ოვსთანი—A. ¹¹ მოჰკლა B. ¹² ხოლო —A. ¹³ ნოიკლეს BC. ¹⁴ ძეი B. ¹⁵ არშაკუნიანი ABC. ¹⁶ კაცის B. ¹⁷ დაკვლა—A, დაკლვა C. ¹⁸ მოკვდა A.

20. [27] შემდგომად გაზეჲდა ძე მისი ვაჩე და იმეფა წელნი 18. და შემდგომად მიიცვალა წელს ქრისტესით 231.

21. და მეფე იქმნა¹ ძე ვაჩეს ბაკურ და იმეფა წელნი 19.⁸⁴⁾ და მოკედა წელს ქრისტესით 246.

22. და იქმნა მეფედ ძე ბაკურისა მირდატ² და იმეფა წელნი 16. და მოკედა³ წელს ქრისტესით 262.

23. გამეფდა ძე მირდატისა ასფაგურ. და მოკედა⁴ წელსა ქრისტესით 265. და იმეფა წელნი 3.⁸⁵⁾

გარნა არა დაშთა ძეჲ, არაპედ ერთი ასული, სახელით აბეშურა. მკმუნ-
10 ვარე ქართველთა შეიზრახნენ და, გამორჩევითა მაიყან⁵ სპასპეტისათა, სთხოვეს ძეჲ სპარსთა მეფესა ქასრეს. და მოიყვანეს და დასვეს მეფედ და უწოდეს სახელად მირიან, რომელი იყო წლისა შეიღისა.

და აქილამ აღიხოცა მეფობა არშაკუნიანთა⁶ და იქმნა⁷ მეფობა ხოსრო-იანთა.

15

თ ა ვ ი ს

24. ხოლო გამეფდა მირიან ხოსროიანი⁸, რომელსა უწინარეს ეწოდა ბირვან.

ხოლო შემდგომად ეამისა რაოდენისამე მოკედა აბეშურა დედოფალი და აღიხოცა ნათესაობა თარგამოსიანთა, ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა⁹.

20 და მოიყვანა მირიან ულიოტორის¹⁰ პონტოდამ ქალი, სახელით ნანანა⁸⁶⁾, და შეიუღლა.

ხოლო მირიან ბრძოლა ხაზართა, ოვსთა და სხვათა და მარადის სძლედა.

[28] ხოლო შემდგომად ამისა მოკედა მამა მირიანისა ქასრე. და იწადა მირიანმა მეფობა სპარსეთისა. გარნა ვინათგან იყო მირიან მხეველის ნაშობი

25 და ბარტომ აიომშოჲ ძე, ამისთვის კეთილგანმსჯელთა სპარსთა განსაჯეს ესრეთ: ბარტომს მისცეს მეფობა სპარსთა, ხოლო მირიანს მეფობა საქართველოჲსა, და დაუმატეს შამი, ჯაზარი, ადარბაგანი და ესთა დააზავნეს.

ხოლო იყო დიდი ბრძოლა მირიანსა და სომხითისა მეფისა თრდატისა¹¹ შორის. და ხან მან, ხან მან, და ვერა რომელმან უმეტეს აჯობნის.⁸⁷⁾

30 ხოლო გამსა ამის მეფობისასა მოვიდა წმინდა ნინა, ქართველთ განმანათლებელი, წელს ქრისტესით 314, აგვისტოსა დღესა 5. და ამისგან მოიქცა მართალსა სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა მირიან მეფე და ნანა დედოფალი და სრულიად ერნი ქართველთანი, რომელი სრულმან ისტორიამან და მარტირიკამან¹² წმინდისა¹³ ნინასამან ვრცელად და სანატრელად მოგითხრასთ

35 ყოველნი, და მუნ განიხილეთ სანატრელნი და საკვირველნი ზესთაბუნებითნი საქმენი მისნი, ვისაცა გესურვისთ.
გაელაშქრა¹⁴ ძმაი მირიანისა სპარსთა მეფე და მირიანცა საბერძნეთს. ეკვეთნა მეფე დიდი კოსტანტინე და, წინაძღომითა ჯვარისათა, აოტნა ისინი. მოვიდა საქართველოდ, გამოართვა მირიან მეფესა ძე თვისი ბაქარ მძე-
40 ლად, დააზავნა მირიან და თრდატ სომხითთა მეფე, ამზახლნა ურთი [29] ერთსა

¹ იქნა A. ² მირდატ—ABC. ³ მოკედა A. ⁴ მოკედა BC. ⁵ მაიყან A. ⁶ არშაკუნიანთა A. ⁷ იქმნა—A. ⁸ ხოსროიანი A. ⁹ არშაკუნიანთა A. ¹⁰ ულიოტორის ABC. ¹¹ თარდატისა A. ¹² მარტირიკამან ABC. ¹³ წმინდის B. ¹⁴ გაელაშქრა C.

და დაუდგა საზღვრად სომხითსა და საქართველოსა მთა, რომელსა¹ გასდის იმიერ მდინარე და მიერთვის არეზს, იქითი მისცა თრდატს და ამიერ²-მრთველნი მტკვრისანი მისცა მირიანს. და ესე დაუდგა საზღვრად სომხითს და ქართლს და დაზაენა და წარვიდა კოსტანტინე საზღვრდნეთადვე.

და შემდგომად, ოდეს მირიან იქმნა ქრისტიანი, კოსტანტინემ მოუწერა წიგნი და წარმოუგზავნა ძე თვისი ბაქარ მირიანს, რომელი ჰყვანდა მძევლად³, აუწყა: ვინათგან იცან ქენშარიტი მაცხოვარი იესო ქრისტე, აწ არღარა მინდა მძევალი შენით. და წარმოუგზავნა შეილი თვისი და მასთანა ფიცარი ფერხისა და სამსკვალი უფლისა ჩვენისა იესო⁴ ქრისტესი.

ხოლო ესა ანის მეფობისა ზე გარდაიცვალა წმინდა ნინა წელს ქრისტესით 328⁵ და დაფლეს, თქმისავე მისისაებრ⁶, დაბასა კახეთისასა ბოდას. და ნეტარ არს მიწა იგი, რომელ ღირს იქმნა შეწყნარებასა ყოვლად წინდისა და⁷ სანატრელისა გვამისა მისისა!

და შემდგომად ესმთა რაოდენთაჲ მიიცვალა მეფე მირიან, სავეს სარწმუნოებითა და მადლითა, რომელმან ნათელ-სცა ყოველსა ივერიასა, რომელიცა მის⁸ ეამილამ ბრწყინავს სჯული ქენშარიტი ქრისტესი ივერიასა შინა; და მოკვდა წელს ქრისტესით 342. ხოლო იმეფა წელნი 77.

25. ხოლო დაჯდა მეფედ ძე მირიანისა ბაქარ. ესე აყო მორწმუნე, ვითარ მამაჲ მისი, და ქმნა მრავალნი კეთილნი. და მიიცვალა⁹ [30] წელს ქრისტესით 364. და იმეფნა წელნი 22.¹⁰

26. დაჯდა მის წილ ძე მისი შირდატ. ამან იმეფა კეთილად ყოვლითავე დიდსა სარწმუნოებასა შინა ქრისტესსა. და შემდგომად გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 390.¹¹ და იმეფა წელნი 19.

27. გარდაცა ძე მისი ვარზა-ბაქარ. ამას, ანგელოსის ხარებითა¹², მიეცა ძეჲ, და უწოდა მურვანოს, რომელი იწოდა პეტრედ და იქმნა წმინდა და მიაიმოსა ეპისკოპოსი, რომლისა ცხოვრებასა მოგვითხრობს პეტატრასი მისი.

ესე ვარზა-ბაქარ არა იყო მორწმუნე, გარნა ვერ განაცხადებდა შიშისათვის ქართველთასა, ვინათგან იყვნენ მტკიცენი ქრისტეს სარწმუნოებასა ზედა.

ხოლო ვინათგან იყო ვარზა-ბაქარ გულითა ჯაბან¹³, ამისთვის ვერ წინა აღუდგა. მოვიდა სპარსთა ერისთავი, შემოვიდა ქართლს, აობრებდა და სტყვევნიდა, და აღაშენა ციხე თბილისს და უწოდა ქალაქი. ხოლო ვარზა ბაქარის შიშნულულებისა მცოდნემან სპარსთა ერისთავმან მიუღო რანი და მოვაკანი¹⁴. დასდგა ხარკი და მიუბრუნა¹⁵ თბილისი და წარვიდა.

მხილველთა ამისთა კლარჯნიცა უკუ უდგენ¹⁶ ვარზა-ბაქარს და მიერთვნენ¹⁷ ბერძენთა.

და შემდგომად მოკვდა ვარზა-ბაქარ წელს ქრისტესით 393. და იმეფა წელნი 14. და დაუტევა მცირე ძენი საზნი: ფარსმან, შირდატ და თირდატ.

28. და ვინათგან¹⁸ მცირე იყვნენ¹⁹ ძენი ვარზა-ბაქარისანი, ამისთვის [31] მოიყვანეს შამის ძმისწული ვარზა-ბაქარისანი თირდატ²⁰ და ქმნეს მეფედ. და იყო ფრიად მორწმუნე ქრისტეს სარწმუნოებისა და²¹ მკობელი ეკლესიისა და ხატთა და ჯვართა. და შემდგომად მიიცვალა წელს ქრისტესით 405. და იმეფა წელნი 12.

¹ რომლისა A. ² მიერ A. ³ იესოს BC. ⁴ თვისისაებრ A. ⁵ წმინდისა და—BC. ⁶ მას A. ⁷ მიცვალა B. ⁸ კარებითა BC. ⁹ მავაკანი ABC. ¹⁰ მიუბრუნა A. ¹¹ უკუდგენ B. ¹² მიერთვნენ BC. ¹³ ვითგან A. ¹⁴ იყვნენ BC. ¹⁵ და + იყო BC.

29. შემდგომად მისა დასვენეს ძე ეარზა-ბაქარისა ფარსმან მეფედ. და იყო მოსაფე ქრისტესი და მხნე, ახოვანი და მებრძოლი. და ამან, შემწეობითა ბერძენთათა, არა მისცა ხარკი სპარსთა, რომელი დასდევს¹ მამასა მისსა და აძლეუდენ იმ გამამდე, ხოლო ამან აღხოცა; აღაშენნა² ეკლესიანი³ და ძველნი განაახლნა⁴ და იმეფა კეთილად. და მოკვდა⁵ წელს ქრისტესით 408⁶ და იმეფა წელნი 3.

30. და მეფე იქმნა ძმა ფარსმანისა და ძე ეარზა-ბაქარისა მირდატ, რომელი იყო ურწმუნო, ლალი და თავზედი, გარნა იყო მხნე და ძლიერი. ამის ქაშში⁷ მოვიდენ სპარსნი ძლიერითა სპითა. ხოლო მირდატ ეწყო მცირითა სპითა. აოტნეს მირდატ⁸ და ბეიპურეს. და ტყვეობასა შინა მოკვდა⁹ ბაღდათს.

შემოვიდენ სპარსნი და დაიპურეს საქართველო და ქმნეს საეცებლედ მცხეთას. და ძენი მირდატისნი დაშთენ კახეთს წელს ქრისტესით 410. და იმეფა წელნი 2.

31. ხოლო შემდგომად სამისა წლისა მოიყვანეს ძე მირდატისა, სახელით არჩილ, და ქართველთა ყვეს მეფედ. და იყო ფრთად მორწმუნე და მმატებელი¹⁰ ეკლესიათა. შანა შეიუღლა [33] საბერძნეთით ქალა, ივბიჰიანოს შეფისა ნათესაფი, სახელით შარიაშ.

ამან მოსწყვიდნა სპარსნი საქართველოსა შინა და განახლნა ცეცხლის მსახურნი და შეაძკვნა ეკლესიანი.

ამისთვის მოვიდა სპარსთა ერისთავი სპითა უმრავლესითა. და აქით მინდობილი ჯვარისა არჩილ მოივდა სპითა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი ბერდუჯის¹¹ მდინარესა ზედა. და შემდგომად სასტიკისა ბრძოლისა იოტნა სპარსნი. და მოსწყვიტნა უმრავლესნი. ზერმე შევიდა რანს და მოსწვა, მოსტყვევნა და მოვიდა გამარჯვებული.

ესაშა ამას აღიწაოდა ძე არჩილისა მირდატ, მხნე და ახოვანი. და აოხრებდა რანსა და მოვკანსა. და მოუძღურდა ერისთავი რანისა და მოვკანისა. და ჰყვა ერისთავსა მას რანისა და მოვკანისასა ასული დიდათ შევნიერი. და მსწენელი მისის კეკელუცობისა მირდატ ეტრფილა მას და განუზრახვიდა მამასა მისსა ზავის ყოფასა რანის ერისთავისასა და მოთხოვასა ქალისა მის ცოლად თვისდა. თუშკა არ სწადოდა, გარნა არჩილ იძულებულ იქმნა შევიდისაგან. ყვეს ზავი და მოიყვანეს ასული რანის ერისთვისა ზითვიცა დიდითა და შეაუღლა მირდატს.

და შემდგომად იმეფა არჩილ კეთილად და მრავალნი. ეკლესიათა¹² წესნი განამრავლა და მოკვდა¹³ წელს ქრისტესით 434. და იმეფა წელნი 24.

32. გამეფდა ძე მისი მირდატ. და ამას, ვერებითა ღვთისათა, ნიეცა ძე [33] ვახტანგ, და მისცეს საზრდელად საურმაგ სპასპეტსა, ვანათგან წესი იყო მეფეთა ძეთა აღზრდა და დიდებულთაგან. ხოლო ესვა კვალად ორნი ასულნი¹⁴: ხვარამზე და ნირანდუხთ.

და შემდგომად გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 446. და იმეფა წელნი 12.

33. და მეფედ ჰყვეს მირდატის ძე ვახტანგ, ყრმა წლისა 7 (ესე იყო პირველი ნეფე სახსოვარი ქართველთა).

¹ დადეს A. ² აღაშენა AC. ³ ეკლესიანი ABC. ⁴ განაახლა B. ⁵ მოკვდა A. ⁶ მოკვდა BC. ⁷ 480 C. ⁸ ეაშვიდ B. ⁹ მირდათ AC. ¹⁰ მირდათ B. ¹¹ მოკვდა A. ¹² მმატებელ A.

¹³ ბურდუჯის B. ¹⁴ ეკლესიათა BC. ¹⁵ მოკვდა AB. ¹⁶ ასული AC.

ვინათგან ყრმა იყო ვახტანგ და შართედა სამეფოსა დედამისი სარან-
დუხტ და მოუხლორებულ იყვნენ ამისთვის ქართველნი, წარმოგზავნა რანისა
ერისთავმან და ქმნა საცეცხლემ¹ მცხეთას, და მრავალნი მიდრკენ სჯულსა
შათსა.

გარნა დედოფალმანცა² სარანდუხტ მოიყვანა მიხაილ, მღვდელი ქემშა- 5
რიტი, და დასვა ეპისკოპოსად. და³ იტყვიან: ესე იქმნა პირველი კათალიკო-
სი ქართლისა. ესე მიხაილ იყო მ-ღვარი ვახტანგისი საღმრთოჲსა⁴ წერილი-
სა. ხოლო ვახტანგ ისწავებდა ყოველსავე მკეთორ გონებითა.

ოდეს იქმნა ვახტანგ წლისა 10, გამოვიდენ ოგისი და მოსტყვენეს სა- 10
ქართველოჲ, შემუსრეს კასპი და განაიყვანეს დაჲ ზეფისა მირანდუხტ, გან-
ვლეს რანი და მოვაკანი ტყეენვითა, განვლეს დაბრუნადი და შევიდენ ოგსეთად
გამარჯვებულნი.

და ეგ⁵ ითვე წარულეს ბერძენთა ეგრისის ციხე ვიდრე გოჯამდე⁶). და
მოაკლდა მრავალი სამეფოსა ვახტანგისასა.

ხოლო ოდეს იქმნა ვახტანგ წლისა 15,⁷ შეტკობნა [34] დიდებულნი 15
თვისნი და ფრიადითა საქებელითა მკვევრმეთქუშობითა აღძრა ენაჲ, რათა
გულნი მსმენელთანი მოიზიდნა და აღირჩია წასვლა⁸ ოგსეთად.

თუმცა დიდებულთა არა სთნდათ წარსვლა⁹ ვახტანგისა სიყრმისა გამო,
არამედ არა დაემორჩილა ვახტანგ და მინდობილი ჯვარისა წარვიდა 100.000
მხედრობითა და განვლო დარიელა და დაებანაკა კიდეჲ არაგვისასა წელსა 20
ქრისტისთი 454. და მოერთვნენ მუნ მედენი კავკასიანი¹⁰.

ხოლო მცნობთა ოგსთა მოიცეს ცალი ხაზართაგან და შეკობენ და მოვი-
დენ, და დაებანაკენ იმიერ კიდესა არაგვისასა შეიდ დღე. და იყო ბრძოლა
ბუნბერაზთა¹¹ იმიერთა და ანეერთა, და სელიან ზოგჯერ მათ და ზოგჯერ მათ.

ხოლო იყო მუნით ხაზართა შორის გოლიათი, სახელით თარხან. გამო- 25
ვიდა და ითხოვდა გებრძოლსა ვახტანგისა სპისაგან. ხოლო იყო ვახტანგისა
თანა სპარსი, სახელით ფარსმან-ფარუხ¹², რომელსა მრავალნი გოლიათნი მოე-
კლნეს და ლომსა ხელითა ხლენდა, და იყო იგი ცლიერებასა შინა ფრიალ დი-
დენიულ. განვიდა ესე და ებრძოდა¹³ თარხანს და მრავლისა ბრძოლისა შემ-
დგომად ხაზარმან თარხან¹⁴ დაჰკრა ხრმალი თავსა მუზარადინსა და ორად 30
განჰკვეთა იგი და გარდმოყარდა. ამის მხილველთა ვახტანგისთა შეედგათ დი-
დი მწუხარება, ვინათგან არაფინ დაშთა გებრძოლი თარხანისა.

ხოლო მეორესა დღესა გამოვიდა თარხან განცლიერებული და მეომარსა
ითხოვდა, გარნა ვერქმანქინ ეკადრა განსვლა ვახტანგისთა. მიმოიხედა 35
ვახტანგ და ვერაფინ იხილა განმავალი ბრძოლად მისა. მაშინ¹⁵ თვით განვი-
და; მოვიდენ დიდებულნი და არა უტევებდენ, ვინათგან იყო ყრმა. მაშინ¹⁶
ვახტანგ უბრძანა: არა თუ ცლიერებითა ჩემითა განვალ, არამედ ცლიერებითა
ჯვარცმულისათა განვალ, რათა ცალითა მისითა იძლიოს ჩივილისაგან მოქა-
დული იგი ურწმუნოჲ.

წარვიდა ვახტანგ ჯერეთ ჩვილი და გამოუცდელი ომისა, მიმდობელი 40
ჯვარცმულისა. და ეკვეთნენ ერთმანეთსა¹⁷ ცლიერად. და¹⁸ კვეთებითა მათითა
განკვირდენ ორგნით მხილველნი. და შემდგომად მრავლისა ბრძოლისა ჰკრა

¹ საცეცხლეთი B. ² დედოფალმან A. ³ და - და A. ⁴ საღმრთოისა B. ⁵ წასვლა A.

⁶ კავკასიონნი ABC. ⁷ ბუნბერაზთა AC. ⁸ ფარსმან-ფარუხ AC. ⁹ ებრძოლა B. ¹⁰ თარხან B.

¹¹ მაშინ A. ¹² ერთმანეთსა A. ¹³ და - და A.

ბტანგ ოროლი წელსა და განავლო ზურგით. და ჩამოვარდა ხაზარი იგი
რხან ძლიერი. გარდახდა ცხენით ვახტანგ, თაყვანისცა პირველ ღმერთსა
მერმეთ მოჰკვეთა თავი და მოვიდა თვისსა სპათა შორის.

- ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა უძლიერესი თარხანისა ოგისი, სახელით
5 ბალათარ (ესე იყო ბალათარ, რომელმან მოაოხრა საქართველომ ძლიერებითა
თვისითა, წარიყვანა და ვახტანგისა და შეირთო ცოლად), უყოლა ვახტანგსა
და გამოითხოვდა ბრძოლად. მაშინ ვახტანგ პასუხ-უგო მკუხარედ და განვიდა
ბრძოლად. ეკვეთნენ ურთიერთსა¹ და დასხეს ისარნი, გარნა ვახტანგ სიქის-
კასითა იცდენდა ისარსა². მაშინ ბალათარ ჰქრა ისარი ცხენსა ვახტანგისასა
10 ფერდსა და განავლო იქით. [36] გარნა ვინემდის ცხენი შებრკოლდებოდა,
აღმუქსლებელმან(!) მსწრაფლ მიუხდა, ჰქრა ხრმალი მხარსა ბალათრისასა და³
ჩაჰკვეთა გულამდე, და მოკვდა⁴ ბალათარ. ხოლო ვახტანგ არა მეჭიმე იქმნა
ცხენთა აღვირისა, არამედ დაუტევა დაკოდილი ცხენი თვისი და აღმებერდა
ცხენსა ბალათარისასა, აღქუსლა და შეუტევა რაზმსა ოგსათსა და აღუზახა
15 შეტევება სპათა მისთა. მაშინ ეკვეთნენ სასტიკად. შეიქმნა ბრძოლა ძლიერი
და აღბოცნეს ოგისი და ხაზარნი და განემარჯვნესთ ძლიერად. შემდგომად
მოვიდა ვახტანგ ოგსეთად, შემუსრა ციხე და ქალაქი. კვალად მოსტყვენა.
პაქანაგნი⁵ და ჯიქეთი. მაშინ დისა მისისათვის მისცა ტყვენი შოგბულნი
ოსთან⁶ 30000 და მრავალნი სხვანი ოგსთა ტყვენი, და და⁷ თვისი მირან-
20 დუხტ წარმოგზავნა ქართლს. და დაეზავა დამთომილთა ოგსთა. და წარმო-
ვიდა, გარდმოვიდა⁸ კავკასი და მოვიდა აფხაზეთს და წარულო ბერძენთა
აფხაზეთი და ეგრისის ციხე მიხშულნი გოჯამდე⁹). და შემდგომად მოვიდა
მცხეთას გამარჯვებული ქრისტესით 438¹⁰). ხოლო წარსცა არმალნად სპარ-
სთა¹¹ მეფისად ათი ათასი ტყვე ოგსთა, ათი ათასი ცხენი სახედარი, ათი
25 ათასი ცხენი ხრდალი და სთხოვა ასული სპარსთა მეფესა ცოლად თვისად.
ხოლო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული თვისი სიხარულით ვახტანგს ცოლად
და სომხითნი და კავკასთა მეფენი ზითვად.

შემდგომად ამისა შემოკრიბნა¹² [37] სპანი აგისინი 200000 ვახტანგ და
მოუწოდა დედის ძმასა თვისსა ვარზა-ბაკურს, რომელსა ჰყვა¹¹ სპა 200000,
30 და გაელაშკრა საბერძნეთს. მაშინ იყო ვახტანგ წლის 20, რომელი ირემსა
ქვეითი შეიპყრობდა და შეჭურვილი შეჭურვილსა ცხენსა აღიყვანდის მხრითა
თვისითა მცხეთილამ არზაზს.

წარვიდა ვახტანგ საბერძნეთს წელს ქრისტესით 460 და მოადგა კარნუ
ქალაქს, გარნა ვერ აღიღის. დაუტევა მუნ ორნი ერისთავნი 48000¹²) კა-
35 ცითა გარ-მოდგომად¹³. და თვით წარვიდა და მოადგა პონტოს ქალაქსა. და
მუნ იხილა¹³ ჩვენებანი საჭირველნი ვახტანგ, რომელი ვრცელსა ისტორიასა
წინა იხილე უვრცევლეს.¹⁰⁰)

ხოლო მიზეზითა მის ჩვენებისათა მშვიდობა ჰყო ვახტანგ და წარავლი-
ნა დესპანი კეისრისა, რათა ყოს მშვიდობა. გარნა, ვინემდის მოიწოდენ¹⁴
40 დესპანი, უწინარეს წამოსრული სპანი კეისრისანი ბრძოლად ვახტანგისა
მოიწოდენ წინაძღობის პოლიკარპოს სპასპეტისათა. და რა მოვიდნენ, არა
სწადიდა ვახტანგს ბრძოლა მათი, ვინათგან სწადოდა მშვიდობა და ყვანდა

¹ ურთიერთს BC. ² ისარს B. ³ და—A. ⁴ მოკვდა BC. ⁵ პაქანაგნი ABC. ⁶ ოგსთა-
ნი A. ⁷ დაი B. ⁸ გარდამოვიდა B. ⁹ სპსთა BC. ¹⁰ შემოკრიბნა BC. ¹¹ ყვა A. ¹² გარდმო-
დგომად A. ¹³ იხილნა A. ¹⁴ მოიწოდნა B.

მშვიდობისათვის წარვლენილნი დესპანნი. მაშინ მხილველმან ერისთავმან რანისამან იწყო ბრძოლად და ყვედრებად ვახტანგისა, თუ რასათვის¹ არა ებრძვის ბერძენთა, და აგინებდა ჯვარცმულსა. მაშინ მიუგო მეფემან: „აჰა შენდა ბერძენნი², და იხილო ძალი [38] ჯვარცმულისა!“ მაშინ შეუტია სპითა თვისითა რანისა ერისთავმან და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. გარნა-მძლიერეს 5 სპარსნი ბერძენთაგან. და თვით ერისთავი რანისა მოიკლა თვით ხელითა პოლიკარპოსისათა. და მოსწყვიტნა სპანი მისნი. ხოლო არცა რიდა მეფესა პოლიკარპოს და მოვიდა მას ზედა. გარნა ვახტანგ ეთაყვანა ჯვარსა და მერმეთ აღმხედრდა და შეუტია ბერძენთა. ხოლო პოლიკარპოს იგინებოდა და მოვიდოდა საშინელად მხილველთა. და არაინ³ იპოვა სპათა ვახტანგისათა მე- 10 პირისპირე მისი. მაშინ ვახტანგ შეახო მახვილი თვისი ჯვარსა და განვიდა და ეკვეონენ ურთიერთსა. პოლიკარპოს ჰსცა ოროლი ფარსა მეფისასა და განავლო იქით წყრთა ერთი. მიუხდა ვახტანგ, უხეტქა თავსა ხლმითა და განუპო ორად. და ნახევარი თავისა⁴ მოილო წინაშე ჯვარისა. და იძლიერეს ბერძენნი. და მოსწყვიდნეს⁵ მრავალნი. და სხვა განერა ნავითა ზღვასა. 15

ხოლო ვახტანგ წარავლინა ნასრე ერისთავი კეისრისა და წარუვლინა ტყვე[ნი]⁶ ბერძენნი 780000 და სთხოვა, რათა იხილონ ერთმანერთი და იქმნას ზავი. მაშინ მოვიდა კეისარი პონტოს ზღვით ნავებითა და იხილნეს ურთიერთნი⁷, ჰყვეს ზავი. და მისცა კეისარმან ასული თვისი ლეონა¹⁰¹ ვახტანგს ცოლად (რამეთუ მომკვდარიყო.⁸ ცოლი ვახტანგისი, ასული სპარსთა 20 მეფისა, [39] შობასა ზედა დანისასა). ხოლო ზავსა ამას შინა გამოართვა კეისარმან ეგრისის წყლის იქით ბერძენთ საზღვრობის გამო და აღუთქვა კვალად ნოცემა მზითვად. და ესევეთარისა ზავ-ყოფითა წარვიდენ თვის-თვისად.

ხოლო ეამთა ამათ წარმოეძარტნენ სპარსნი ვახტანგსა ზედა სამისი ათასითა მხედრებითა და დაიბანაკეს ცხენის-ტერფს დაღმა. ხოლო აქილამ გან- 25 ვიდა ვახტანგ ასი ათასითა მხედრითა და ასი ათასითა მკვირცხლითა და დაიბანაკეს დიღვამს ვიდრე ქართლის კარამდე. და იბრძოდენ იმიერ და ამიერ ფალავანნი და ბუნბერაზნი ძლიერად. და ზოგჯერ მათ და ზოგჯერ მათ სძლიეს.

ხოლო ვახტანგს შეექმნა⁹ წინა მუზარადისა ლომი და უკანით მგელი.¹⁰² 30 და სადაცა¹⁰ მოუხდის ბრძოლასა შინა ვახტანგ, დაუთრწის რაზმი და სძლის ძლიერად. და შეშინებულნი სპარსნი უყოოდენ ურთიერთას¹¹: „მირილეთ გორ-გასლანს!“ (ესე იგი თათრულად: „მგელ-ლომს“¹²). და იმიერიდამ ეწოდა ვახტანგს გორგასლან.

ხოლო მრავლისა¹³ ბრძოლისა შემდგომად დაეზუნენ ერთმანერთსა სპარს- 35 თა, მეფე და ვახტანგ, და ყვეს მშვიდობა. და სთხოვა სპარსთა მეფემან დაა თვისი ცოლად. ესე შეუწნდა. გარნა იძულებულ ქმნილმან თვისთა დიდებულთა მიერ აღუთქვა მიცემად. და ეგრეთვე სთხოვა სპარსთა [40] მეფემან შეწევნა ინდოეთსა ზედა. და ესეცა აღუთქვა ვახტანგ.

მაშინ ვახტანგ დასვა წეა¹⁴ თვისი 5 წლისა დაჩი მეფედ და თვით წარ- 40 ვიდა სპარსეთსა და წარიყვანა დაა თვისი მირანდუხტ. დაუტევა დარის ერისთავნი 7: ქართლისა, ხუნანისა, სამშვილდისა, ჰერეთისა,¹⁰³ კახეთისა, არგვე-

¹ რასთვის A. ² ბერძენი A. ³ აინ A. ⁴ თავსა B. ⁵ მოსწყვიტნეს B. ⁶ მტყვევ A. ⁷ ურთიერთნი B. ⁸ მომკვდარიყო BC. ⁹ შექნა BC. ¹⁰ საცა A. ¹¹ ურთიერთთარს A. ¹² გელ-ლომს A. ¹³ მრავლის BC. ¹⁴ ძეი B.

თისა და ეგრისისა. და თვისთანა წარიყვანა 3 ერისთავნი: კლარჯეთისა, ოძრახოსი და წუნისა. მოვიდა ბაღდათს და ქმნა სპარსთა მეფემან ქორწილი დიდი და შეირთო დაჲ ვახტანგისი მირანდუხტ ცოლად.

და შემდგომად წარვიდენ ინდოეთს¹. და შესვლასა შინა იქმნა ბრძოლა 5 ძლიერი². და ბრძოლასა შინა³ მოჰკლა ვახტანგ 15 სახელოვანი⁴ ბუნბერაზნი. და მოსწვეს, მოსტყვენეს ჰინდოეთნი სამ⁵ წელს და გამარჯვებულნი მოვიდნენ სინდეთს.

ხოლო იყო სინდთა მეფე ძლიერი, გოლიათი და მხნე, და განამაგრა ციხე-ქალაქნი. და იბრძოდა სინდთა მეფე ძლიერად, სადა მოჰკლა ვახტანგისა 10 სპასალარი საურმაგ სახელოვანი, და აგინებდა და ემუქრებოდა და გამოითხოვდა ვახტანგს ბრძოლად და ექადებოდა: „შენცა წარგაველენ სპასპეტისა. შენისა⁶ საურმაგისთანაო“. ხოლო ვახტანგ მიუგებდა ლმობიერად და გონიერად.

დღესა მეორესა გამოვიდა სინდთა მეფე ქადილითა დიდითა და გამო- 15 ითხოვდა ვახტანგს და ექადდა სიკვდილსა. [41] მსწრაფლად განვიდა ვახტანგ, მსასოებელი ჯვარისა. და ეკვეთნენ ძლიერად ურთიერთთა⁷ და ურბენდენ⁸ ურთიერთსა. მაშინ მიუხდა მსწრაფლ ვახტანგ, მსცა ოროლი მარცხენესა მხარსა და განავლო იქით, და ჩამოვარდა. შეიწყალა ვახტანგ და არა მოჰკლა, არამედ ფერხითა მიათრივა წინაშე სპარსთა მეფისა. და შეასხმი- 20 დენ ყოველნი ქებასა ვახტანგს. მაშინ მისცა მკურნალი და განჰკურნეს სინდთა მეფე. და განზრახვითა ვახტანგისათა გამოართვეს მძევალი და განუტევეს სინდთა მეფე უვნებელი და მისცეს სამეფოჲ მისი.

ამისთვის და ესევეითარისა კეთილობისათვის, რომელ: პირველ, ბრძო- 25 ლასა არა მოჰკლა. მეორე, განზრახვითა ვახტანგისათა განუტევეს სინდთა მეფე. ამისთვის უძღვნა მრავალი ვახტანგს სინდთა მეფემან.

მუნით გამარჯვებულმან ვახტანგ და მოსრულმან სახლსა თვისსა განუ- 30 ტვენა⁹ დესპანნი საბერძნეთს მოყვანებად ცოლისა თვისისა, კეისრის ასული-სა. და მოიყვანეს წელს ქრისტესით 473. მიეგება მეფე, მოიყვანეს¹⁰ მცხეთას¹¹ და ქმნეს ქორწილი თვისი შემსგავსებული, რომელი მზითვად მოეცა კეისარსა ალექსანდრეს თვისი—ეგრისის¹² წყალს იქეთი¹³ ქვეყანა.

ამან მეფემან მოაყვანინა საბერძნეთით კათალიკოზ-ეპისკოპოსნი და გან- 35 ჩინა კათალიკოზი¹⁴: და სხვანი: 1. დასვა კლარჯეთს. 2. ერუშეთს, 3. წუნას, 4. მანგლისს¹⁵, 5. ბოლნისს¹⁶, 6. რუსთავს, 7. [42] ნინა-წმინდას, 8. ჭერემს¹⁷, 9. ჩელეთს, 10. ხორნაბუჯს¹⁸, 11. აგარაკს, 12. ნიქოზს.

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა სპარსთა მეფე, დაჲდა მის წილ ძე მისი ხოს- 35 რო მეფედ. ესე ხოსრო წარემგზავრა ბრძოლად ბერძენთა. მსმენელმან ვახტანგ მიუძღნო ხოსროს: „პირველად განემზადე ბრძოლად ჩემდა და შერმეთლა შე-ვედ საბერძნეთს“. მოვიდა სპარსნი 740000 მხედრებითა და დაიბანაკეს იორსა ზედა. და იყო სამ დღე მარადის ბრძოლა, და დაეცემოდინ ორკერძოვე 40 ურიცხვნი. მაშინ ვახტანგ განყო: 20000 ქვეითი, მთავლინა მითი კერძო, მეორე მხრით¹⁹ წარავლინა სპასალარი 20000 მხედრითა და თვით სპითა 100000

¹ ინდოეთსა BC. ² ძლიერი ბრძოლა AC. ³ შინა—B ⁴ სახელოვანი B. ⁵ სამს B. ⁶ შენისა—A. ⁷ ურთიერთთა B. ⁸ ერბენდენ A. ⁹ განუტევენა B. ¹⁰ მთი A. ¹¹ მცეთას A. ¹² ეგრისთს ABC. ¹³ აქეთი ABC. ¹⁴ მანგლის ABC. ¹⁵ ბოლნის ABC. ¹⁶ ჭერემს ABC. ¹⁷ ხორნაბუჯს ABC. ¹⁸ მხრით + კერძო A.

დაეხსა განთიად. შევლო ვახტანგ და შეუხდა ხოსრო მეფესა, ხოლო ხოსროა
ოვლტოდა, და მოკლა ძე ხოსროსი.

არამელ მუნ ბრძოლასა სპარსმან ვინმემ სცა ისარი ვახტანგს მკერდსა.
გარნა იყო ბრძოლა განთიადი დამ შუადღემდე. და იძლიენეს სპარსნი. და
მოკვდა¹ მათგანი დღესა მას რიცხვით 150000 და ვახტანგისანი 28000², 5
და წარმოიდეს ნატყვენაჲი ურიცხვი.

მაშინ უკ-მოკცეული ვახტანგ დაძლიდა ფრიად დაკოდილობითა, ვინათ-
გან ისრის პირი შეწეულ იყო ფირტვამდე. და მცნობელმან სიკვდილისამან
მისცა მეფობა ძესა თვისსა დაჩის და ელენა კეისრის ნაშობისაგან მისცა ტა-
შისკარიდამ ზეთი ზღეამდე საერისთოდ. 10

შემდგომად გარდაიცვალა მხნე და მოწამეობის ღირსი ვახტანგ გორ-
გასლან წელს ქრისტესით 499. და იმეფა წელნი 53.

[43] 34. და იქმნა² მეფედ ძე ვახტანგისა დაჩი. ამან იმეფა კეთილად
და მიიცვალა წელს ქრისტესით 528.¹⁰³ და იმეფნა წელნი 14.

35. მეფე იქმნა³ ძე მისი ბაკურ. ამას დღეთა მისთა არაეინ გამოუჩნდა 15
მტერი. იმეფა მშვიდობით და მოკვდა⁴ წელს ქრისტესით 541.¹⁰⁶ იმეფა
წელნი 13.

36. გაზეფდა ძე მისი ფარსმან⁵ და შემდგომად მოკვდა⁴ წელს ქრისტე-
სით 555.¹⁰⁷ და იმეფა წელნი 14.¹⁰⁸

ამის ჟამშიდ განუყენეს სომეხნი ქართველთა სარწმუნოებითა და შეიქმ- 20
ნენ⁶ მწვალებელნი.¹⁰⁹

37. შემდგომად ჩისა დაჯდა ძმისწული ფარსმანისა ფარსმანე⁷. ესე იყო
მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა.

ამის ჟამამდე მოიყვანდენ საბერძნეთით კათალიკოს-ეპისკოპოსთა და 25
დასძიდენ საქართველოსა შინა. ამან დაუტევა, და ჰყოდენ კათალიკოს-ეპი-
სკოპოსად საქართველოსასა.

ამის მეფობაშიდ მოვიდნენ 13 წმინდანი მამანი⁸ შუამდინარით.

ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალა მეფე ფარსმან წელს ქრისტესით
557. და იმეფა წელნი 16.

38. მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ბაკურ. ესე იყო ფრიად მორწმუნე და 30
მაშენებელი ეკლესიათა.

ხოლო იყო ჟამსა ამისასა სომხითს მთავარი ვასქენ. ესე წარვიდა სპარს-
თა მეფისა წინაშე, დაუტევა ქრისტე და იქმნა ცეცხლის მსახურ. და მეფე-
მან სპარსთამან პატივსცა დიდათ და მისცა ერისთაობა რანისა. ამან ვასქენ 35
აძიულა ცოლი თვისი დატევებად ქრისტესა, გარნა არა დამორჩ [44] ილდა და
ეწამა ქრისტესთვის ცოლი ვასქენისი შუშანიკ.

მსმენელმან ამისმან ბაკურ მეფემან შეიკრიბნა⁹ სპანი თვისნი¹⁰, დაესხა
ვასქენს, შეიპყრა დაკოდილი და ძელსა დამოპქიდა, ხოლო გვამი შუშანიკისა
წარმოასვენა და დასდევა ცორტავს. 40

ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალა ბაკურ მეფე წელს ქრისტესით
570. და იმეფა წელნი 13.

ხოლო ძენი ბაკურ მეფისანი ვერ იპყრობდენ მეფობასა სიმცირისა გამო,
და დაშთენ კახეთს. და სამეფონი საქართველოსანი აძლევედნ ხარკსა სპარსთა
ჩუვის ძესა ქასრეს; რომელი ერისთაობდა რანსა და მოვაკანსა.

¹ მოკვდა A. ² იქნა A. ³ იქნა A. ⁴ მოკვდა A. ⁵ ფარსმან BC. ⁶ შეიქნენ A. ⁷ ფარ-
სმანე BC. ⁸ მამანი - A. ⁹ შეიკრიბა AC. ¹⁰ თჳსნი BC.

მაშინ შეკრბენ ყოველნი ივერისა ერისთავნი და სხოეეს ბერძენთა კეისარსა მიჲედ თვისდა¹ ნათესაი თვისთა² მეფეთა. ხოლო კეისარმან მოსცა გურამ, ასულის წულისაგან ეახტანგ გორგასლანისა³, ელენას, კეისრის ქალის ნაშობისაგან, გვარად ბაგრატიონი. და კეისარმან მოსცა გურამს კურატპა-
5 ლატობა და პარტისცა.

და შემოკრბენ ქართლისა კათოლიკოს⁴-ეპისკოპოსნი და ერისთავ-დი-
დებულნი და აკურთხეს გურამ მეფედ ივერიისა დასაბამითგან წელს წმკდ.
ქრისტესით 575, ინდიკტიონსა 8.¹¹⁰

10

თ ა ვ ი 6

დაწყება ბაბრატონთ მეფობისა

39. ესე გურამ იყო ფრიად მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა⁵. ხო-
ლო [45] შეილთა ბაკურ მეფისათა დაიპყრეს კახეთი და ჰერეთი და ერის-
15 თაობდენ მუნ მორჩილებასა შინა გურამ მეფისა კურატპალატისასა. ესე გუ-
რამ შემწეობითა საბერძნეთის კეისრისათა ეკირთებოდა დიდად⁶ სპარსეთსა
და ახბრებდა. და შემდგომად იმეფა კეთილად და მიიცივალა წელს ქრისტე-
სით 600. და იმეფნა წელნი 25.

40. დაჯდა ძე გურამისა სტეფანოს⁷ ვარნა შიშისათვის ბერძენთა და
20 სპარსთასა ვერ იწოდა მეფედ, არამედ უწოდდენ მთავარსა.

იყო ესე სტეფანოს ურწმუნო და უშიში ლეთისა. ხოლო მეფემან სპარს-
თამან ქასრე (რომელ არს ხოსრო) ოდეს მოსტყუენა და მოაოხრა საბერძნეთი
და იერუსალიმიდამ წარმოიღო ძელი ცხოვრებისა, აშის მძებელი მეფე
ბერძენთა ირაკლი ოდეს წარმოემართა მოხბრებად სპარსეთისა უმრავლესითა
25 მხედრობითა და მოვიდა ქართლს, და არა მიერთო სტეფანოს ბერძენთა, არა-
მედ ეგო სპარსთა ერთგულებასა ზედა, და ბძოლასა შინა მოკლეს ბერძენ-
თა სტეფანოს წელს ქრისტესით 619. და აღიღეს ციხენი და მიიღეს ბერძენ-
თა მათთვის⁸ კლარჯეთის ბოლო ზღვის პირის და ეგრისის წყალს იქითი⁹.
და დანაშთომი საქართველოჲ მოსცა ძესა ბაკურ მეფისასა ადარნასეს.

30 და შეილნი სტეფანოს⁹ მთავრისანი დაშუნ 3¹¹ კლარჯეთს.

41. ხოლო მთავრობდა ადარნასე ივერიასა ზედა.

ხოლო კეისარმან მოსტყუენა სპარსეთი. მოკვლა ქასრე,¹⁰ მეფე სპარსთა,
და წარმოიღო ჯვარი პატი[46]ოსანი და მოვიდა კვალად ქარ თლს და მოს-
წყვიდნა ივერიასა შინა ყოველნი უსჯულნი და განწმინდა საქართველო
უსჯულოთაგან, წარიღო მანგლისიდამ ფეხის ფიცარი უფლისა და ერუშეთი-
35 დამ სამსკუალი და წარვიდა საბერძნეთს.

და შემდგომად ეამ-რაოდენსაჲ¹¹ მოკვდა¹² ადარნასე მთავარი წელს
ქრისტესით 639. და იმთავრნა წელნი 20.

42. დაჯდა ძე შისი სტეფანოს¹³ მთავრად. ესე იყო მორწმუნე და მაშე-
ნებელი ეკლესიათა და განმწმენდელი¹⁴ სჯულისა. ამას სტეფანოსს¹³ ესხნეს
40 ორნი ძენი: მირ და არჩილ. და ეამსა¹⁵ ამას განძლიერდენ თურქნი და შიშ-
სათვის¹⁶ მისისა სტეფანოს¹³ და მირ წარვიდენ ეგრისს¹⁷ და არჩილ დაშთა.

¹ თუდა BC. თვისად A. ² თუსთა BC. ³ გურგასლანისა AC. ⁴ კათოლიკოს AC. ⁵ ეკ-
კლესიათა BC. ⁶ დიდათ A. ⁷ მათოჲ BC. ⁸ იქითი B. ⁹ სტეფანას AB. ¹⁰ ქარსე A. ¹¹ ეამ-რაო-
დენისაჲ B. ¹² მოკვდა A. ¹³ სტეფანოს ABC. ¹⁴ განწმენდელი A. ¹⁵ ეამსა—A. ¹⁶ შიშისათჲს.
B. ¹⁷ ეგრის ABC.

ქართლს. არჩილმა ყოველნი საგანძურნი მეფისანი და ეკლესიითანი დამარ-
ხნა და შეინახა და შემდგომად იგიცა წარვიდა ეგრისს¹.

და სტეფანოს მოკვდა² ეგრისს¹ წელს ქრისტესით 663. და იმთავრა³
წელნი 24.

43. გაიფუტა ძე სტეფანოსისა მირ. ამის შეფობის მეოთხეს წელს მოვი- 5
და მურვან ყრუა, დისწული მახზადისა, რომელმან შემუსრა სომხითი, ქართ-
ლი, რანი, მოკაქანი და ყოველივე კავკასია, რომელსა ვერვინ წინა აღუდგა;
ჩამოვიდა იმერეთს¹¹²) და აწაშნა ქრისტესთვის¹ არგვეთის ზთავარნი დავით
და კოსტანტინე ქუთაისს⁵.

მაშინ მირ მეფე და არჩილ იყვნენ ანაკოფიას ციხესა შინა, სადაცა არს 10
ხატი ხელით-უქმნელი დედისა ღვთისა. მივიდა მურვან ყრუა და მოადგა გარს.
გარსა იქმნა სასწაული და ესმა ხმა [47] ზეგარდაშო მეფეთა მათ, ციხეთა შინა
მყოფთა: „განვედით ბრძოლად!“ განვიდენ ხმასა ამას ზედა და მოსწყვიდნენ
ურიცხვენი მცირედთა, არამედ მოიწყულა მირ. და საკრინოზნი უკუნ-იქცენ
მეოტნი, განვეს გზა გურიისა და წარვიდენ. 15

მცნობმან ანისმან კვისარმან კოსტანტინემ წარმოუგზავნა მეფეთა გვირ-
გვინი და წესხმა დიდი უკუნქცევისათვის საკრინოზთა.

ხოლო მას ესმისა ერისთაობადა ათხაზთა⁶ ბერძენი ლეონ კვისართავან⁷.
და ამა მეფეთა მსახურებისათვის მკვიდრათ მოსცა ათხაზთა⁶ ერისთაობა კვი-
სარმან ლეონს. 20

შემდგომად ანისა დამძინდა წყლულგზა მეფისა და აუწყა ყოველნი სა-
განძურნი არჩილს, ძმასა თვისსა. და გარდაიქცეა მირ წელს ქრისტესით
669. 113) და იმეფა წელნი 5.

44. გამეფდა ძმა მისი არჩილ. ამან მისცნა ასულნი მირ მეფისანი ერის-
თავთა საქართველოვასათა, და ერთი ასული მირისა. ლეონ ერისთავსა ათხა- 25
ზეთისასა⁸ ანდერძისამებრ მირ მეფისა. მოვიდა და განაგნა ეგრისი, ვინათგან
არა დაშთა წინებულენა იყერიასა შინა. ხოლო არჩილმან მოიყვანა მეუღლედ
ასული ძეთა⁹ გურამ კურატბალატისათა¹⁰, რამეთუ იყო შვილთა ასულთავან
ვახტანგ გორგასლისათა; ხოლო ესეა არჩილს ორნი ძენი: იოანე და ჯუან-
შერ¹¹. 30

მაშინ მოვიდა ნათესავეი მახზადისა ჭუნჭუმ-ასიმ¹². ვერ წინა აღუდგა მე-
ფე, [48] ვინათგან დაცემულ¹³ იყო გიორგია¹⁴ ყრუსაგან. და მოაოხრა ქარ-
თლი. და ამისგან იყო შინი დიდი. ხოლო არჩილ დასდგა სული თვისი სა-
ზოგადოებისათვის¹⁵ და მოვიდა ჭუმჭუმისა¹⁶ თანა. მოეგება ჭუმჭუმ-ასიმ¹⁷ და
პირველ პატრისცა და შენდგომად აიძულა დატყვევებად ქრისტესა. არამედ აღი- 35
რჩია არჩილ სულევე საუკუნო წარმავალასაგან და იწამა ტანჯვითა მრავლი-
თა¹⁸; შემდგომად თავი წარგვეთა და იხარებს წინაშე ქრისტესსა წელს ქრის-
ტესით 718. და იმეფა წელნი 50.

45. შემდგომად მისა ძენი არჩილისანი გამთავრდენ: იოანე წარვიდა
ეგრისს¹⁹ და წარვიყვანა დედა და დაე, და ჯუანშერ დარჩა ქვეყანასა ქართლ- 40
კახეთისასა²⁰.

¹ ეგრის ABC. ² მოკვდა A. ³ იმთავრნა B. ⁴ ქრისტესათვს B. ⁵ ქუთაის ABC. ⁶ აე-
ლხთა AB. ⁷ კვისართან A. ⁸ ავაზუთისსა B. ⁹ ძეთა—B. ¹⁰ კურატბალატისათა ABC.
¹¹ ჯუნშერ ABC. ¹² ჭუმჭუმისთ ABC. ¹³ დაცემული B. ¹⁴ გიორგია BC. ¹⁵ საზოგადოებისათვს
B. ¹⁶ ჭუმჭუმ ABC. ¹⁷ ჭუმჭუმის ABC. ¹⁸ მრავლითა + და BC. ¹⁹ ეგრის ABC. ²⁰ ქართლს
კახეთისასა ABC.

ხოლო ჯვანშერს ჰყვა და¹ შეენიერებოდა მდიდარი, სახელით შუშანიკ, და სთხოვა ხაზართა მეფემან ცოლად. გარნა არა მისცა ჯვანშერ ურწმუნობისათვის. და ამისთვის წარმოავლინა ხაზართა მეფემან სპასპეტი თვისი ბლუჩან, ¹¹⁴) შემუსრეს ტფილისი საფუძვლითურთ და გამოიყვანეს ჯვანშერ და
5 და² თვისი შუშანიკ, და ორნივე³ წარიყვანა სპატპეტმან ხაზართამან.

ხოლო ოდეს იხილა შუშანიკ, რათა შეიბღალვის ურწმუნოთაგან, ჰქონდა ბეჭედსა შინა სამსალაჲ, მოსწოა იგი და მოკვდა. და ამისთვის ხაზართა მეფემან სპასალარი თვისი ბლუჩან დაგლიჯა ცხენის ძუასა ზედა გამობმული, თუ რასათვის არა გაუფრთხილდა შუშანიკს. და ჯვანშერ კვალად განუტევა ნი-
10 ჰითა დიდითა.

ეამსა ამას მოვიდა [41] ამირ აგარიანი, რომელი მთავრობდა სომხთ-ქართლსა⁴ და ჰერეთს, და ამან აღაშენა დაქვეული თბილისი ხაზართაგან.

ხოლო ეამსა ამას ლეონ ერისთავმან აფხაზთამან იწორა სახელი აფხაზთა მეფობისა, ვინათგან მოკვდარიყო იოანე, ძმა ჯვანშერისა. ¹¹⁵)
15 და აქაცა მოკვდა ჯვანშერ წელს ქრისტესით 787, და იმთავრა წელნი 69.

და ამ ეამშიდ განდგა გრიგორ მთავარი და დაიპყრა კახეთი.

46. ხოლო კვალად ამა ეამთავე განადიდა უფალმან მეფობა აშოტ კურატპალატისა ბაგრატიონისა. გარნა ელიერებდენ ეამსა მას სარკინოზნი და მრავალნი ბრძოლანი და მოწყვედანი ჰყო აშოტ სარკინოზთა⁴ ზედა. გარ-
20 ნა შემდგომად მოჰკლეს ლტოლვილი აშოტ სარკინოზთა⁵ საკურთხეველსა შინა წელს ქრისტესით 826. და იმეფა წელნი 39.

ხოლო ძენი აშოტისნი იზრდებოდენ შავშეთსა და კლარჯეთს და ციხესა არტანუჯისასა. და შემდგომად მრავლითა ტანჯვითა და სისხლის ღვრითა
25 დაიპყრა ნაქონები შინისა ბაგრატი, ძემან აშოტისამან.

47. გამეფდა ბაგრატი, ძე აშოტ კურატპალატისა. გარნა ფლობდენ სომხითს და ქართლს სპარსნი. და იყენენ სპარსნი მრავალნი საქართველოსა შინა მხედართმთავრითა მათითა და ბრძოდენ სარკინოზთა.

ხოლო ეამსა ამას გარდაეცვალა მეფე ბაგრატი წელს ქრისტესით 876. და
30 იმეფა წელნი 36.

48. გამეფდა ძე ბაგრატისა დავით. ეამსა ამას გამოვიდა მეფე აფხაზთა და დაიპყრა ქართლი. და ოდეს გარდაეცვალა გიორგი აფხაზთა⁶ [50] მეფე, იქმნა იოანე მეფედ აფხაზთა⁷, და შემდგომად იოანესა—ადარნასე.

გარნა მეფესა ქართველთასა დავითს აღუდგა მტერად ნარსე, ძე გურამ მაშფალისა, რამეთუ ნარსე და გურამ იყენენ აფხაზთა⁷ კერძოსანი. დღესა ერთსა მოიტყუა ნარსემ მეფე დავით და მოჰკლა იგი ღალატითა წელს ქრისტესით 831. და იმეფა წელნი 5.

49. გამეფდა ძე დავითისა ადარნასე. ამან ადარნასემ გარდააგლო მამისა მკვლელი ნარსე. და წარვიდა კოსტანტინეპოლს, წარმოვიდა მუნით და მოიცა
40 წალი ოვსთა თუ აფხაზთაგან⁸. და მოვიდა და შეიბნენ მეფე ადარნასე და ნარსე. იოტნეს სპანი ნარსესნი და შეიპყრეს ნარსე და მოჰკლეს ხევისა შინა ასპინძისასა. და აღიხოცა თესლი მისი.

¹ დაი BC. ² ორივე A. ³ სომხთის ქართლსა A. ⁴ სარკინოზსა ABC. ⁵ სარკინოზთა AC.
⁶ აფხაზთა A. ⁷ აფხაზთა AB. ⁸ აფხაზთაგან B.

ხოლო ეამსა ამას გამოვიდა კოსტანტინე აფხაზთ¹ მეფე და დაიპყრა ქართლი.

ეამსა ამას გამოვიდა ამირ-არაბი და შოაოხრა ყოველი ივერია და აღი-
ლო ციხეები. ამან მოჰკლა სუმბატ მეფე სომეხთა და აწამა წმინდა მოწამე
გობრონ.

მოკვდა კოსტანტინე მეფე აფხაზთა² და დაუტყვნა ძენი გიორგი და
ბაგრატ. და გიორგიმ დაიპყრა მეფობა აფხაზთა³.

და ქართველთა ზედა მეფობდა ადარნასე. და შემდგომად გარდაიცივალა
ადარნასე წელს ქრისტესით 923. და იმეფა წელნი 42.

50. მეფე იქმნა სუმბატ, ძე ადარნასესი, ეამსა ამას გარდამოვიდა გიორ-
გი აფხაზთ მეფე და მისცა ქართლი კოსტანტინეს, ძესა თვისსა.

ხოლო ესე ქართველთა მეფენი ბაგრატიონენი დასხდიან [51] ქართლს
მეფედ. და ოდეს მტერთა მიერ იძლეოდინან, ვპყრათ სამცხე, რომელ არს ზე-
მო ქართლი, ტაო, ჯავახეთი, თრიალეთი და სამშვილდე და მიმდგომნი
მისნი.¹¹⁸⁾

51. ხოლო ოდეს იქმნა მეფედ კოსტანტინე აფხაზთ მეფის⁴ ძე. შემდგო-
მად სამისა წლისა იწყო მტერობად მამისა თვისისა. ოდეს სცნა ესე გიორგი-
აფხაზთა მეფემან, წარმოემართა მხედრობითა და მოვიდა ქართლს. და⁵ შეი-
ლი თვისი კოსტანტინე ვერ წინა აღუდგა, შეიპყრა იგი მამამან და გამოასა-
ქურისა. და შემდგომად მოკვდა⁵ კოსტანტინე.

ხოლო ამან გიორგი დაიპყრა სრულიად საქართველოა, შევიდა კახეთს
და აღილო ციხენი ძლიერნი, შეიპყრა კახთ ბატონი და დაიპყრა კახეთი. და
მორჩილებასა შინა თვისსა განსტეგა კვალად კახ-ბატონი და პყო მონად მის-
სა. და დაიპყრა ესე სამეფონი და წარვიდა აფხაზეთს. და მიიცივალა შემდგო-
მად. და იქმნა ძე მისი მეფედ ლეონ. ლეონცა გარდიცივალა⁶. და იქმნა ძმა
მისი დიმიტრი მეფედ აფხაზთა.

ამასვე ეამსა მოკვდა⁷ სუმბატ მეფე წელს ქრისტესით 958. და იმეფა
წელნი 35.

52. დაჯდა მეფედ ქართლისა დავით, ძე სუმბატისა. ესე იყო დავით
ყოვლითა სიკეთითა სრული, სამღრთო-სამხედროთი.

ხოლო დავითს არა ესეა ძე და ზრდიდა⁸ ძეთ თვისად ბაგრატს, რომე-
ლი იყო ბაგრატ რეგვენისა ძის ძე და ასულის წული გიორგი აფხაზთა მე-
ფისა.

53. ხოლო დავითმან ინება და დასვა ნევედ ძედ-აღზრდილი თვისი
ბაგრატ. [52] და თვით იმყოფებოდა ტაოს. გარნა საქართველოსა ზედა მე-
ფობდა ბაგრატ რეგვენი, პაპა ბაგრატისა. მაშინ აფხაზეთს⁹ მეფობდა თეო-
დოსი მწუხარე¹¹⁷⁾ და განირყვნა¹⁰ ყოველი წესი აფხაზთა.

ხოლო მაშინ ერისთაობდა ქართლს მარუშის-ძე იოანე. ამან იოანემ მარ-
უშის-ძემან და ყოველთა დიდებულთა ქართლისათა და აფხაზეთისათა მოი-
თხოვეს დავითისგან მეფედ აფხაზეთისად ბაგრატ, და მოსცათ. და აქურთხეს
ბაგრატ მეფედ ქართლისა და აფხაზეთისად.

ამან იწყო განგება სამეფოებსა თვისისა მსგავსად პაპისა თვისისა¹¹,
გიორგი¹² აფხაზთ მეფისა, ანუ აღმზრდელისა თვისისა დავითისა.

¹ აფხაზთა B. ² აფხაზთა AB. ³ მეფის A. ⁴ და—A. ⁵ მოკვდა A. ⁶ გარდაიცივალა B.
⁷ მოკვდა B. ⁸ სდიდა ABC. ⁹ აფხაზეთს B. ¹⁰ განირყვნა BC. ¹¹ თვისსა BC. ¹² გიორგ B.

ხოლო გარდაიცვალა ბაგრატ რეგვენი, პაპა ბაგრატ აფხაზთა მეფისა, წელს ქრისტესით 994.

54. იქმნა მეფედ გურგენ ქართლს, ძე ბაგრატ რეგვენისა. და აფხაზეთს იყო მეფედ ძე მისი ბაგრატ ზემოდ-სსენებული. ხოლო ამა გურგენს ეწოდა მეფედ-მეფე, ვინაგან ¹ ძე მისი ბაგრატ იყო მეფედ აფხაზთა.

ხოლო ეამსა ამას გარდაიცვალა დავით მეფე კურატპალატი, წელს ქრისტესით 1001.

ხოლო ეამსა ამას გამოვიდა ვასილი კეისარი და დაიპყრა ციხენი, დავითის კავებულნი. და მივიდა ვასილისთანა მეფეთ-მეფე გურგენ ქართლისა და აფხაზეთისა, ბაგრატ ძევე გურგენისა. და იძნაცა ვასილი კეისარმან მამა-ძეთა შორის. და მისცა გურგენის ძესა, აფხაზეთ მეფესა ბაგრატს კურატპალატობა, და მამასა ბაგრატიანსა გურგენს, საქართველოს მეფესა, მაგისტროსობაჲ.

[53] გარნა ვინათგან გურგენ იყო კაცი ² კემშარიტი, ვერ უძლო ურთიერთისა სიძულილი ³.

15 და ვასილი კეისარი მიიქცა საბერძნეთადვე.

და შემდგომად გარდაიცვალა გურგენ მეფედ-მეფე წელს ქრისტესით 1008. და იმეფა წელნი 14.

55. ხოლო შემდგომად მამისა თვისისა ⁴ დაიპყრა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნაქონები მამისა თვისისა და მამობილისა თვისისა დავითისა. და დაიპყრა ხლმითა ჰერეთი და კახეთი და ყოველნი კავკასიი ჯიქეთილამ გურგენის ზღვამდე; აღრბაგანი და შირვანი მოხარკე ყყო; სპარსთა ⁵ მეფე ერთგულად მოქსნენელი ჰყვანდა და ბერძენთა მეფესაცა შიში აქუნდა.

ესე ბაგრატ იყო ღვთის მსახურ ყოვლითა სათნოებითა. ხოლო ამან ბაგრატ დაიპყრა ყოველი ივერია სიბრძნე-ძლიერებითა, თვისითა და მოვლო ყოველი სამფლობელო თვისი. და გარდაიცვალა მაისის 7, დღესა პარასკევსა, ¹¹⁸ წელს ქრისტესით 1014. და იმეფა წელნი 34. ¹¹⁹

56. ⁷ დაჯდა ძე მისი გიორგი მეფედ წლისა 18. ამან დაიპყრა ⁶ სამეფო მამისა თვისისა: აფხაზეთი, ქართლი, ჰერ-კახნი, ტაო, სამცხე-კლარჯეთი. შემდგომად განდგენ კახნი გიორგისაგან და დაისევს პირველი პატრონი მათნი.

30 შემდგომად ამისა მოვიდა მხედრობითა ურცხვითა ვასილი კეისარი გიორგის ზედა. გარნა გიორგიმ უპირისპირა მას და იქმნა ბრძოლა საკვირველი მრავალჯერ. გარნა სიმრავლისა გამო სძლია კეისარმან და შოაოხრა ქართლი. გარნა ვერ დასდგა ქართლს, არამედ დაიზამრა მახლობელ ტრაპიზონისა. და ოდეს [54] მოვიდა გაზაფხული. კვალად წარმოემარაა ვასილი საქართველოსა ზედა.

35 მაშინ წარავლინა გიორგი მეფემან ზვიადა ერისთავი და თვით წარდგა მხედრობითა და შეუთვალა: „უკეთუ გენბავს, უმჯობეს არს მშვიდობა, უკეთუ არა — ბრძოლა განმზადებულ არს“. გარნა არა იქმნა მშვიდობა და იქმნა ბრძოლა. და სძლეს კეისარსა. მაშინ კეისარმან მოიღო ჯვარი პატიოსანი და დასდგა ხელ-მანდილოსა და რქვა: „არლარა თავყანისგე, უკეთუ მიმცე ხელთა მტერთასა დღეს“. მაშინ აღუხაზა სპათა თვისთა და იქმნა სასტიკი ბრძოლა. თუმცა გიორგი მხნედ და საკვირველად იბრძოდა, გარნა აოტნეს მხედრობანი გიორგისანი. და განემარჯვა კეისარსა.

¹ ვინათგან B. ² მეფედ B. ³ კაცი B. ⁴ სიძული A. ⁵ თვისსა BC. ⁶ სპარსთა A
7 56 A. ⁸ დაიპრა A.

ხოლო შემდგომად იქნა ზაი¹²⁰. და მისცა გიორგიმ ძე თვისი ბაგრატ
შეველად კვისარსა, და წარვიდა. და შემდგომად სამისა წლისა განუტევა
ბაგრატ. და მოვიდა მამისა თვისისა.

და შემდგომად გარდაიკვალა გიორგი მეფე ყოვლითა სიკეთითა და
ახოვნებითა აღმატებული წელს ქრისტესით 1027, აგვისტოსა 16, თრიალეთს. 5
და იმეფნა წელნი 13.

57. შემდგომად მისი წლისა 9 გამეფდა ძე გიორგისა ბაგრატ. შემდგო-
მად სამისა წლისა წარვიდა დედა ბაგრატიანა, დედოფალი ელენა, ^{120.ა} ასუ-
ლი არშაკუნინათა ¹, წინაშე რომანოზ კეისრისა ბერძენთასა მზახლობისათვის
და კურატპალატობისათვის. ხოლო კეისარმან აღუსრულა სათხოველი: მოსცა 10
ასული თვისი ელენა ცოლად ბაგრატს, სამსკვალი უფლისა და ხატი ოქონისა
და საუნჯე მრავალი [შა] ზითვად.

ხოლო მოიწია რა დედოფალი ტაოს, მიეგება ბაგრატ მეფე, მოიყვანა
და ქმნა ქორწილი შემსგავსებული.

შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოკვდა დედოფალი ელენა, ცოლი ბაგ- 15
რატისა, ქუთაისს ². ხოლო მეფემან ბერიტო ასული ოვსთა მეფისა ბორენა.
ყვანდა ამა მეფესა, გამოჩენილინ ყმანი და მთავარი ესენი, რომელი ბაგ-
რატის ნაცვლად ესენი ებრძოდენ მტერსა ³: ლიპარიტ, კვირიკე კახთა მეფე,
ჭერა და სომეხთა მეფე დავით, დადიანი იოანე ⁴ ამირ თბილისელი ⁵; იოანე
აბაზანცე. 20

ხოლო მეფე ესე ბაგრატ იყო ყოველსა ჟამსა მისსა განუსვენებელ: ებრძო-
დენ ნიადაგ ბერძენნი და სპარსნი; და თვით სამეფოსაცა მისსა აღუდგენ წი-
ნააღმდგენი: ამა მისი დიმიტრი, და უოზგულა ლიპარიტმან; და ებრძოდენ
მეფესა ესენი. და მრავალჯერ თავს დასსნითა თუ რომლითა სხეთა განუსვენ-
ებლობითა გარდააგდეს კოსტანტინეპოლს ⁶, გარნა კვლად მოეგო თვისსავე 25
სამეფოსა. მრავალჯერ ⁷ სძლედა სპარსთა და ბერძენთა ⁸.

და ძმა თვისი ⁹ დიმიტრი გარდაიკვალა, ხოლო ლიპარიტ წარვიდა
კოსტანტინეპოლს ⁶ და მოკვდა მუნ, რომელმანცა მრავალი ძვირი შეამთხვია
მეფესა თვისსა ბაგრატს ლიპარიტმან. და წარმოიღეს ლიპარიტ ერთგულთა
მისთა კოსტანტინეპოლით ⁹ და დაფლეს სამარხოთა მამათა თვისთასა კა- 30
ხეთს. ¹²¹ ამა ლიპარიტს ეპყრა არტანუჯი და სხვანი გარეგანი მისნი, რომელი
დიდათ აწუხებდა მეფესა თვისსა. და მრავალნი დიდნი საქმენი ქმნა ¹⁰.

ხოლო ამან [56] მეფემან ბაგრატ დაა თვისი მარიამ მოსცა ცოლად
მეფესა ბერძენთასა და დისწული თვისი მისცა სპარსთა მეფესა ცოლად.

ხოლო ჟამსა მას დასწულდა ბაგრატ მეფე და გარდაიკვალა წელს ქრი- 35
სტესით 1072 ¹¹.

ხოლო ესე ბაგრატ იყო პირველად კურატპალატი. შემდგომად ნოველი-
მოსი, მერმე სეფასტოსი და უშენიერესი ყოველთა კაცთა, სიბრძნით ფილა-
სოფოსი, უმდიდრესი ყოველთა მეფეთა საქართველო-აფხაზეთისათა, მოწყალე,
უხვი. 40

გარნა ჟამთა ამისთა ¹² ქვეყანასა არა აქენდა დაწყნარებაჲ.

ხოლო იმეფა წელნი 55. ¹²²

¹ არშაკუნინათა A. ² ქუთაის ABC. ³ მტერსა A. ⁴ იოანე დადიანი A. ⁵ თბილისელი B.
⁶ კოსტანტინოპოლს ABC. ⁷ მრავალჯერ AC. ⁸ თვისი B. ⁹ კოსტანტინეპოლით ABC. ¹⁰ ქმნა
BC. ¹¹ 1972 ABC. ¹² ამისთა BC.

58. შემდგომად მისა გამეფდა ძე მისი გიორგი.

და შემდგომად შეიღისა¹ თვისა განდგენ მთავარნი: იოანე ლიპარიტის ძემან გარდიბირნა კახნი, ნიანიამ² წარილო ქუთათისი, ვარდან³ განადგინა⁴ სვანნი და ასწყვიტა საეგრო. გარნა სიმხნითა და ახოვნებითა კვალად დაი-
5 შორილა გიორგიმ ყოველი და არა მიაგო ბოროტისა წილ არარაჲ, თვინიერ კეთილისა.

გარნა იოანე ლიპარიტის ძე ეგო ორგულუმბასა ზედა, ვითარცა მამამისი. თუმცა მრავალჯერ დაიმორჩილა მეფემან, გაირიგა⁵ და აფიცა, გარნა ოდეს იხილებდა ეამსა, ყოველთვის იყო ჩეულება მისი ორგულუბა.

10 ამან გიორგიმ მრავალჯერ სძლო თურქთა და სხვათა მებრძოლთა; ამან წარულო ბერძენთა ანაკოჲთაჲ. კლარჯეთი, შავშეთი, ჯავახეთი და არტანუჯი და აოტნა თურქნი შეწვევითა ღვთისათა.

ეამსა ამას განძლიერდენ თურქნი საზერცნეთსა შინა და მოვიდენ ქარ-
15 თლსაცა მხედრობა [აჲ] თურქთა მხედართმძღვანებითა იასისათა და მოაოხრეს ყოველი გიორგია წელს ქრისტესით 1080, იენისსა 24. ამასვე დღესა დასწევს ქუთათისი, არტანი, კლარჯეთი. უღაბნონი, ჰკონდიდი და ქართლი. და⁶ დაძვეეს ზამორიცა. და მეფე იყო აფხაზეთს. მოსწყვიტეს, ქვეყანანი მოსჭამეს და წარვიღნ. ხოლო რომელნი მუნ დაშთენ კლდეთა და ქვაბთა შინა, ისინიცა მოსწყდენ ზამორისაგან. და უკაცობითა ტყვედ იქმნა ქვეყანა და არლარა
20 იყო მუშაკობაჲ, რამეთუ წმინდანი ეკლესიანიცა⁷ სახლად უსიტყვითა იყო და არასადა იყო ღონისძიებდაჲ. და კვალად ზაფხულ გამოვიდოდენ თურქნი და მოვლიდენ ქვეყანათა და ეძიებდენ, უკეთუ დაშთა ვინმე.

ხოლო სხვისა ვერ ღონისძიებელმან მეფე გიორგი, ვინათგან არა ქონ-
და ილი მეფესა ბერძენთასა, წარიგდა სულტანისა წინაშე და ვინათგან სულ-
25 ტანი იყო კაცი სიკეთითა სრული და არა აქენდა სული ბოროტის მოქმედი, ამისთვის დიდათ პატივსცა მეფესა და მოსცა კვალად ქვეყანანი მისნი და სხვა დიდება მრავალი⁸. და მოვიდა მეფე ქართლს.

ხოლო რისხვა ღვთისა კვალად არა დასცხრა ცოდვითა ჩენათთვის. და⁹
30 დღესა აღდგომისასა იქმნა ძრვა საშინელი, სადა დაირღვენ კლდენი, ქალაქნი და ციხენი და ნაშენებნი. და მრავალნი მოსწყდენ წელს ქრისტესით 1088. და იყო ესეეთიარი ძრვა ერთს წელ.

შემდგომად მიიტყალა მეფე გიორგი წელს ქრისტესით 1089. და იმეფა წელნი 17.

59. დაჯდა [აჲ] ძე გიორგისა მეფედ დავით, ზედწოდებით აღმაშენებელი,
35 წლისა თექვსმეტისა¹⁰, რომელი იყო მეორე სახსოვარი მეფე ქართველთა.

არამედ იყო გიორგია ოხერი. თვინიერ ციხე-კლდეთა და მთათა არა იყო კაცი. ხოლო საღვთრი იყო მეფისა წალღლის¹² თავი.

ხოლო გარდახდა წელნი ოთხნი. კვალად იწყო ლიპარიტ კვალთა მამა-
პაპურთა სლვაჲ და ორგულუბა. ამისთვის შეიპყრა მეფემან და წარუზავნა
40 კოსტანტინეპოლს¹¹. და მოკვდა მუნ.

ხოლო ეამსა ამას გარყენილ¹² იყო ქვეყანა. და სახლნი ღვთისანი შეიქმ-
ნა ქვაბ ავაზათა, მწყემს არა მწყემსნი, არამედ მგელნი. ამისთვის ქმნა მეფე-

¹ შეიღის BC. ² ნიანიამ ABC. ³ ვარდანიძემ B. ⁴ განადგინა BC. ⁵ გაირიგა ABC. ⁶ და — A. ⁷ ეკლესიანიცა BC, ეესიანიცა A. ⁸ მრავალი B. ⁹ და — A. ¹⁰ თექვსმეტისა BC. ¹¹ კოსტანტინოპოლს ABC. ¹² განრყენილ BC.

მან წმინდა და დიდი კრება და დაამტკიცა¹ მართლმადიდებელი ქრისტიანობა:

¹ ეამსა ამას შეკრება ათაბაგი¹²⁴) და სხვანი თავადნი¹²⁵) ივერიისანი და შეიწირეს სპანი სპარსთანი და ეწყვენ მეფესა. ხოლო მეფე დავით მიუხდა მცირითა მხედრობითა და იქმნა ბრძოლა სასტიკი, სადა მეფესა დავითს მო- 5 უკლეს თვით² სამი ცხენი და მეოთხითა ჰსძლო მათ და მოსწყვიდნა მრავალნი სიმხნითა თვისითა, რომელ ოდეს აღიხადა აბჯარნი, ეგოდენ შეყინებულნი³ სისხლნი⁴ გამოხდენ წიალთა მისთა, მისის ხლმის ცემისაგან ჩანაწყეთნი სხვისანი, რომელსა ჰგონებდენ მისმიერობასა.

ხოლო ეამსა ამას თბილისი, რუსთავი, სომხითი, სამშვილდე⁵ ეპყრათ 10 თურქთა⁶.

ხოლო ეამსა ამას ჭყონდიდელმან გიორგი და იოანე ორბეთიელმან¹²⁶) აღიღეს თურქთაგან სამშვილდე [58] და რუსთავი⁷.

ხოლო მეფემან ამან შერთო ასული თვისი კატა ბერძენთა მეფესა და მეორე ასული თვისი თაჲარ შერთო შარვანსა. და თვით ჰყვანდა მეუღლედ 15 ყიფჩაყთა მეფეთა ასული გურანდუხტ (ყიფჩაყი არს ხაზარნი¹²⁷) ვიდრე კასპის ზღვამდე).

ხოლო ეამსა ამას გარდაიცვალა ჭყონდიდელი გიორგი, გამომზრდელი მეფისა. და იგლოვეს მეფემან და სრულიად ივერიამან, ვიდრე შობადმდე ვახტანგისა; და მით დაიხსნა გლოვად. 20

ხოლო ესე დავით იყო საკვირეო მხედარი და მებრძოლი და ყოვლად უშიში გულითა. ამას ყოველს ეამს უდგა მხედარი სამოცი ათასი კარსა მისსა ზედა განმზადებული მემორად.

წარვიდა მეფე ანისისა ქალაქსა და სიმხნე-ძლიერებითა თვისითა აღი- 25 ლო იგი. ხოლო იყო ქალაქსა მას შინა ეკლესია, რომელი აღეშენა ბერძენთა მეფისა ასულსა, დედოფალსა კატრონიკას⁸, სადაცა დაფლულ იყო. და იგი ეკლესია⁹ ექმნათ ურწმუნოთა მიზიდათ. მაშინ მეფემან შემოკრიბნა¹⁰ დიდებულნი და კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და განაახლა იგი კურთხევითა. მაშინ მე- 30 ფემან ხმა¹¹-ჟყო კატრონიკას⁸ საფლავსა: „გიხაროდენ, დედოფალო, რამეთუ ღმერთმან იხსნა ეკლესია¹² შენი აგარიანთაგან!“ ხოლო საფლავით ხმა-ჟყო მან: „მადლობა ღმერთს და მშვიდობა შენდა, მეფეო!“

ხოლო ამან მეფემან აღიღო შამახია, შირვანი და დაიპყრა თვისდა და მოაოხრა სპარსეთი. და შირვანსა და შამახიას დასტოვა მცველად ჰერ-კახნი და უჩინა ზედამხედველად მწიგნობართუხუცესი [60] ჭყონდიდელი სიმონ.

ხოლო მეფემან დაამშვიდნა ქურთნი, ლეკნი, თათარნი და მოვიდა 35 ქართლს.

ხოლო მეფესა ამას ამისთვის ეწოდა აღმაშენებელი, რამეთუ ოდეს იქმნა მეფედ, იყო სრულიად ქვეყანა ესე ოხერ; ამან განაენსა და აღაშენა, რამეთუ არლა ეტეოდა კაცნი.

ესე იყო მოშიში და მოყვარე ღვთისა, გლახაკთა,¹³ ქერივთა და ობოლ- 40 თა მოწყალე, სნეულთა თვითმსახური, ეკლესიათა¹⁴ მაშენებელი¹⁵, სამღვდელოთა¹⁶ პატივისმცემელი, წერილთა საღმრთოთა¹⁷ მოყვარე (რამეთუ ზიდ-

¹ დამტკიცა A. ² თვით BC. ³ შეყინებულნი A. ⁴ სისხნი B. ⁵ სამშვილდე + და რუსთავი A. ⁶ ეპყრათ თურქთა—A. ⁷ ხოლო ეამსა ამას ჭყონდიდელმან... და რუსთავი — A. ⁸ კატრონიკას ABC. ⁹ ეკლესია B. ¹⁰ შემოკრიბნა BC. ¹¹ ხმა BC. ¹² ეკლესია BC. ¹³ გლახთა A. ¹⁴ ეკლესიათა BC. ¹⁵ აღმაშენებელი A. ¹⁶ სამღვდელოთა BC. ¹⁷ საღმრთოთა A.

ვიდა¹ მისთანა ჯორ-აქლემთა ყათარნი) და მკითხველი მარადის ნადირობა-
ლაშქრობასა შინა.

აქა ვსთქვათ ერთილა ამბავი² დავითისი აღმაშენებელისა. დავით, მყოფი
მხედრობითა ავქალას, ღღესა ერთსა წარვიდა თორმეტითა მხედრითა მოხილ-
ვად თბილისისა, რომელი ეპყრათ თურქთა. დაჯდა გორასა ერთსა და განი-
ხილვიდა თბილისსა და იკითხვიდა შესაქცევლად წიგნსა ღვთისმეტყველები-
სასა. და წარავლინა კაცი, რათა მოიტანონ მროწლენი³ თბილისით. ხოლო
მისრულთა კაცთა დავითისთა წარმოიღეს მროწლენი⁴. ხოლო მსწენელთა
თბილისელთა უკან დევნა უყვეს ყმათა დავითისთა, დაქწვივნენ და თორმეტსავე
მოუკლეს ცხენი. და იბრძოდნენ ქვეითნი. ესმა ხმა დავითს ბრძოლისა, წარ-
მოემართა ბრძოლად, მოსვლასავე მოჰქლა თორმეტი და აღსვა თორმეტნი
ყმანი მისნი ცხენსა მკუდართასა.¹²⁸⁾ და შემდგომად ეწვივნეს დასთაგანი, შეე-
ხვეწნეს ციხეთა ოცდა ხუთნი.¹²⁹⁾ ხოლო მაშინ კრმალმან [61] დავითისმან სი-
ღვლარქნით⁵ უარყო ქარქაში თვისი. აჰა, სიმხნე დავითისი, ხოლო ნიჭი
ღვთისა მას ზედა იხილე დასდებელსა მისსა საღღესასწაულოსა შინა, თქმულ-
სა ანტონი კათოლიკოსისა!^{16 130)}

განადიდა ღმერთმან დავით ესრეთ, სულტანი შიშით ძღვენსა⁷ სძლენობ-
და⁸, კვისარი მეგობრად უწოდდა, არაბნი აოტნა, ისმაიტელნი იავარ-ჰყო,
სპარსნი--მტევრად, ხელმწიფენი⁹ მონად ჰყვეს, განავსნა ქვეყანა, ეკლესიანი
განამდიდრნა¹⁰ არათუ მხოლოდ თვისნი, არამედ საბერძნეთისაცა.

ხოლო ესე მეფე მრავალჯერ ბრძოდა სპარსთა, ლეკთა, ქურთთა, ყიფ-
ჩაყთა და უმეტეს თურქთა და სტყუენვიდა ყოველ ჟამ სპარსეთსა. გარნა სხვა-
თა შორის ბრძოლათა ჰქენა საშინელნი და სასტიკნი ომნი 22, სადა სამგა-
ლითოდ სათქმელ არს და სცნობ საქმესა მისსა ცხოვრებასა მისსა საესედ.

და ყოველთა შორის ამან სძლო სახელოვნად: განსწმინდა ურწმუნოთა-
გან სამულობლონი ყოველნი თვისნი, დაიპყრა საზღვარიდამ საზღვრამდე
სრულიად ივერია¹¹. და შემდგომად გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1130,
იანვარსა 24, ღღესა შაბათსა, ინდიკტიონსა¹² 8. და იმეთა წელნი 41. და აწ
იხაოებს წინაშე ღვთისა მოსაყდრე მოციქულთა.¹³¹⁾

60. მეფე იქმნა მის წილ ეჲ მასი დიმიტრი. ამან იმეთა მსგავსად¹³ მა-
მისა თვისისა¹⁴ და შემდგომად დასვა მეფედ ძე მისი დავით და თვით¹⁵ მო-
ნაზობ იქმნა.

და შემდგომად მიიცივალა წელს ქრისტესით 1150. და იმეთა [62]
წელნი 20.

61. ხოლო ამან მეფემან დავით, ძემან დიმიტრისამან, იმეთა თვენი
ექვსნი¹⁶ და მიიცივალა წელს ქრისტესით 1150.

62. გამეფდა ძმად დავითისა და ძე დიმიტრისა გიორგი. ხოლო საქმენი
და ქებანი ამისნი შემოკლებით წარვსწეროთ. ესე გიორგი იყო ღვთის მოყვარე,
ეკლესიათა¹⁷ მაშენებელი, გლახაკთა და ქურთი-ობოლთა გამომზრდელი, მშვი-
დი და უხვი, ხოლო მხნე, ახოვანი და მებრძოლი თვით¹⁸ ხელითა თვისითა:
საკვირვოა, რომელმან სძლო ყოველთა მებრძოლთა თვისთა¹⁹. და ჰქონდა²⁰
მსგავსება ყოვლითურთ პაპისა თვისისა²¹ დავით აღმაშენებელისა.

¹ ხილითა ABC. ² ანბავი BC. ³ ბრწეული ABC. ⁴ ბრწეულნი ABC. ⁵ სიღვლარქნითა A.
⁶ კათოლიკოსისა A. ⁷ ძღვენსა A. ⁸ სძლენობდა BC. ⁹ კელმწიფენი A. ¹⁰ განამდიდრა A. ¹¹ ივე-
რიათა A, ივერიათა C. ¹² ინდიკტიონსა A. ¹³ მსგავსად A. ¹⁴ თვისისა BC, თვისისისა A. ¹⁵ თვით
BC. ¹⁶ ექვსნი BC. ¹⁷ ეკლესიათა B. ¹⁸ თვით BC. ¹⁹ თვითა BC. ²⁰ ჰქონდა A. ²¹ თვისისა BC.

ამას ჰყუა¹ მეუღლედ ოგსთა მეფისა ასული ბურღუხან, კეკლუც-შენიერებითა აღმატებული.

ამან, სიმზნითა თვისითა, მოაოხრა ქალაქი კათირევანი² და ამორანი³ და ქალაქნი არარატისანი სრულიად. და მოეფიდა გამარჯვებული და ალაფისა დაუთვლელნი, რომელ ტყვე ერთი თბილისს⁴ ერთ ღრამად ისყიდებოდა. 5

ხოლო ამან მეფემან მიულო ბრძოლითა შანშე დადიანსა ქალაქი ანისი და დაიპყრა თვისდად.

აქა მოგიტხრათ მცირე მხნეობაჲ გიორგისა. ოდეს მიულო ქალაქი ანისისა შანშე დადიანსა, ამისთვის აღძრა შანშე დადიანმან აგარიანნი, ისმილიტნი და შარიერად⁵ სულტანად წოდებული იასი.¹³¹ ესე მაწვეველ⁶ ექმნა¹⁰ შამსა, დიარბექირისა⁷ თურქთა, გარმიანელთა და დიდთა [63] ფაშა-ფაშთა⁸ სპარსეთისათა. და ამათ ყოველთა დიდ-შემძლეთა შეკრებულებათა მომართეს გიორგის მეფესა.

ესმა ესე გიორგი მეფესა ნაპარმაგვეს მყოფსა, წარმოემართა და მოვიდა ბეპირდაპირედ ამათსა შირაკად. ხოლო თურქთა სიმრავლისა მხილველნი დიდებულნი აყენებდენ მეფესა ბრძოლისაგან. გარნა არა დამრწმუნებელმან მეფემ პირველ ევედრა ღმერთსა და შემდგომად განყენა სპანი თვისნი სამად. ერთი გუნდი წესა სუღნათ აწილახორსა, ნეორე გუნდი მისცა ბეშვენ სურმელსა და ნაშინი თვით⁹ დაიპყრა და რქვა მათ: „ჩვენ სამთაგანმან, რომელმანცა პირველ გარდმოვაგდოთ შუაგულ მყოფი მედროშე, რომელი ჩანს, იგი 20

ფჯობთ“. მყის ამხედრდენ და ეკვეთენ სასტიკად. მაშინ მეფემა შეელო სიმზნითა და მებრძოლისა მკლავითა განაპნა რაზმნი, მომართა დანიშნულსა მას მედროშესა, უხეტჲთა თავსა და გარდმოაგდო. მხილველნი¹⁰ თურქნი დროშისა დაცემისანი მსწრაფლ ივლტოდნენ. და აღწყვიდნენ იგინი. და გაემარჯვა მეფესა გიორგის. ხოლო. შოებულთა ალაფთა ოქროთა და ვეცხლთა და სხვა 25 ნივთთა ანგარიშისათვის სიმრავლისა გამო დავიღუმებ.

და გამარჯვებული მეფე და მმადლობელი ღვთისა მოვიდა სახლადვე თვისა¹¹.

ხოლო შემდგომად ამისა შუამდგომლობითა დისა მისისა რუსუდანიისათა კვლად მისცა ქალაქი ანისისა შანშე დადიანსა¹³¹ და მშვიდობა ჰყვეს. 30

ამან გიორგიმ სწლო თურქთა, სპარსთა, [64] არაბთა, ლეკთა, ყივჩაყთა და ვერა რამელმან განუსწორა ბრძოლაჲ. ტყვენიდა¹² სპარსთა და მხედრობანი გიორგისანი მარხრებელნი მიიწეოდნენ ნახჭევანამდე¹³, კარ-მასისამდე, ლაღვამდე, ბარდა-ბაღყუნამდე¹⁴ და შემოიქციან გამარჯვებულნი.

ხოლო უსაკვირველესი¹⁵ კაცთაგან ესე, რომელ ამან მოაოხრა ბასიანიცა. 35 ხოლო უწესოდ ქცევითათვის და წინააღმდეგობისა მისისათვის ცესა მისსა დიმიტრის¹³¹ დასწვა თვალნი და მგფედ დასვა ასული თვისი¹⁶ თამარ, წელს ქრისტესით 1171.

ხოლო მგფე ესე გიორგი ღმთა მისთა მეფობდა ძლიერად, რომელ მეფეთა რომისა და ბერცენათსა ეწინოდა ამისი¹⁷. ესე იყო ყოვლითურთ ღვთის სათნო, რამელ ისტორიკოსნი ანუ საქართველოჲსა მებატინენი წმინდასა 40

¹ ყუა A. ² კათირევანი BC, კატრევანი A. ³ მორანი A. ⁴ თბილის ABC. ⁵ შარიერად ABC. ⁶ მაწვეელ A. ⁷ დიარბექირისა ABC. ⁸ ფაშა-ბაშთა AC. ⁹ თვთ BC. ¹⁰ მხილველი BC. ¹¹ თქს BC. ¹² ტყველიდა ABC. ¹³ ნახჭევანამდე ABC. ¹⁴ ბარდა-ბარყურამდე ABC. ¹⁵ უსაკვირველეს B. ¹⁶ თქსი B. ¹⁷ მისი B.

გიორგის¹ შეამსგავსებენ და იტყვიან ესრეთ: „უკეთუ მან ერთი ვეშაპი მო-
ჰკლა, ხოლო ამან რაუდენი ვეშაპთა² უბოროტესნი წარმართნი მოსრნა!“

ხოლო გარდაიცვალა მეფე ესე წელს ქრისტესით 1174. და იმეფა³ წელ-
ნი 24.

5 63. დაჯდა მეფედ ასული გიორგისა⁴ თამარ. ესე იყო მესამე სახსოვარი
მეფე ქართველთა.

ხოლო გარდახდა რა⁵ ჯამი გლოვისა, შემოიკრიბნა ნიკოფსილამ დარუ-
ბანდსა საშუალნი სამღვდელონი⁶ და საერონი და ეკურთხა მეფედ და გა-
ნავსნა ბოძებითა ერნი, გლახაკნი და ობოლნი, სამღვდელონი და ეკლესიანი⁷.

10 ამან პირველსავე მეფობასა მისსა შეჰკრიბა [66] წმინდა კრება და განა-
გნა ყოველნი წესნი საღმრთონი და ეკლესიათანი.

ხოლო ხელისუფალნი თამარისნი ესენი იყვნენ: სპასალარი სარგის მხარ-
გრძელი. მანდატურთუხუცესი ქიაბერი, მეჭურჭლეთუხუცესი კახაბერი ვარდა-
ნის ძე, მსახურთუხუცესი ვარდან დიდი,¹³⁵ ჩუნჩერაბი მარუშის-ძე, ამილა-
ხორო თორელი გამრეკელი.

15 ხოლო ერისთავნი ესენი იყვნენ თამარისანი⁸: ვარდანისძე სევანთა, კახა-
ბერი კახაბერის ძე რაჰისა, დაღათო⁹ შარვაშიძე აფხაზთა, ბედიელ-დადიანი
ნი¹³⁶, ოდიშისა ლიხთ-იმერ-ამერთა ანაკოფიამდე, რატი სურამელი, ბაკურ
ძაგანისძე¹¹ კახეთისა, გრიგორ ასათისძე ჰერეთისა¹², ბოცო ჯაყელი¹³ სამცხე-
საათაბაგოთა.¹³⁷

20 ხოლო დიდებულნი შეიქირებდნენ თამარის უმეუღლობასა და აიძულებ-
დნენ თამარსა ქორწინებისათვის. ხოლო თამარ, არა მწაღნელი, აიძულეს და
ენებათ ქორწინება, გარნა შესამსგავსი ვერსად იპოვეს¹⁴, ვინათგან თამარ
შვენიებითა იყო. ზესთა სხვათა შვენივანთა და კეკლუტთა და საღმრთოთა
25 ზნეობითა წარმატებული, რამეთუ ლოცვა მხურვალითა ცრემლითა და მოწ-
ყალება დაუცადებელ იყო მისგან.

ხოლო თამარ სიზმარ სახლი შვენიერი იხილა და საყდარი აღმკული
მას შინა. წარვლო, რათა დასჯდეს საყდარსა და ხარისხსა სამეფოსა. არამედ
[66] აყენებდნენ¹⁵ მსახურნი დაჯდომად მას ზედა. და ეტყოდა თამარ: „ვარ
30 მეფა. უკეთუ ჩემდა არა ჯერ-არს დაჯდომად მას ზედა, ვისი არს საჯდომი
ესე“?¹⁶ ეტყოდნენ მსახურნი: „ესე აღმკული სამეფოთა საჯდომი არს მოჯალა-
ბისა დედათაგანისა შენისა, რომელმან მღვდელთა შესამოსნი წიკვისანი 12
თითითა¹⁷; თვისითა შესთულნი მატყლთაგან უქსოვნა“. განიკრახო თამარ
და მოუწოდა მოჯალაბესა დედაკაცსა და ჰკითხა. და მან აღიარა ჰეშმარი-
35 ტად ყოფად ამისი. მაშინ თამარცა იწყო სთვად და აღასრულნა ეგრეთვე და
შემოსნა მღვდელნი¹⁷ ლეთისანი. და მის მიერ იცნობების თამარ მეფისა სათ-
ნოებანი.

ხოლო თამარ, არა მწაღნელი ქორწინებისა, არამედ დამკველი ქალწუ-
ლებისა, აიძულეს დიდებულთა და ეპისკოპოსთა და ეგრეთვე გამზრდელმან
40 მისმან მამიდამან რუსუდან და მოიყვანეს რუსთა მეფეთა ძე და დააქორწი-
ნეს თამარ წელს ქრისტესით 1177.

¹ გიორგისა BC. ² ვეშაპთა A. ³ იმეფნა B. ⁴ გიორგი A. ⁵ რა—A. ⁶ საშუალნი B. ⁷ სამ-
ღვდელონი BC. ⁸ ეკლესიანი B. ⁹ თამარისნი A. ¹⁰ დაღათო ABC. ¹¹ ბაგანისძე ABC.
¹² თეოეთისა ABC. ¹³ ჯაბელი ABC. ¹⁴ პოვეს C. ¹⁵ ყენებდნენ A. ¹⁶ ესე—BC. ¹⁷ მღვდელნი C.

გარნა რუსმან ამან შემდგომად სამისა წლისა იწყო საძაგელნი და უწყ-
სონი ქვევანი, მომთვრალეობა და სილოდანობა ვიდრე საძაგელ სოდომურა-
მდე. მხილველი ამისი თამარ, მკმუნვარე ქმნილი, მხილებთა დიდებულთა და
სამღვდელთა მიერ ჰქურნებდა და არა განიკურნა. ამისთვის, სამღვდელთა
და დიდებულთა თანახმობითა. [67] განუტევა რუსი მეუღლეობისაგან, მისცა 5
ოქროს მრავალი და განაძეს. და წარვიდა რუსი კოსტანტინეპოლად¹.

ხოლო ვინათგან დაწთა თანაჲ მეფამ უნეულოდ,² ამისთვის³ ეტრფო-
დენ ყოველთა მათიელთა და ნახლობელთა მეფეთა და მთავართა ძენი: ოვსთა
მეფეთა ძენი, რომელი ერთი მათგანი სურვილითაცა მოკვდა; ევმანუილ კეი-
სრის ძეჲ; ეგრეთვე ასურასტანისა, იუა-მდინარისა, ანტიოხიისა მეფეთა ძენი; 10
ამათთან სულტან ყიზია არსლანის ძეჲ⁴, რომელმან დაუტევა სჯული თამარის
ტრფიალებისათვის⁵; ეგრეთვე სალდუხის⁶ ძის ძეჲ მუტაფრადინ⁷, რომელმან
თამარის ტრფიალებისათვის⁸ ამანცა დაუტევა სჯული თვისი მახჰადიანობაი;
კვალად შარვან¹⁰⁹ აღსართან და ამანცა ინება დატევება სჯულისა თამარი-
სათვის⁹, თუმცა მიხვდებოდა¹⁰ საწადელსა მისსა¹¹⁰. გარნა ესე ზემოხსენებულ- 15
ნი მეფეთა და მპყრობელთა ძენი არცა ერთი ინება თამარ მეუღლედ და
იქმნა წადილი და შრომანი მათნი უნაყოფოდ და მიიქცენ სახლად მათდა
ასრითა ტრფიალებებისათა თამარისგან გულდაკოდლინი.

ხოლო ეამსა ამას პოვეს კაცი ოვსეთით, სახელით დავით, ზედწოდებით
სოსლან და გვარით ეფრემისძე. და ამისას იტყვიან შთამომავლობას¹⁰ ბაგ- 20
რატოვანთაგან ესრეთ: ესე დავით სოსლან იყო მეფე გიორგის¹⁴¹ ძის [68]
დიმიტრისაგან, რომელი წინარე ვახსენეთ. რამეთუ დიმიტრის აფხაზეთსა¹⁴² ანა-
კოფიას დაშთა ძეჲ და იგი დიმიტრის ძეჲ ივტროდა ოვსეთს. მუნ ოვსეთს
იქორწინა ოვსთა მეფის ასულსა ზედა. მან შუა¹¹ დავით. ძეჲ დავითისა
ათონ, ძე ათონისა ჯადრონ, ძე ჯადრონისა¹⁴³ სოსლან დავით ესე¹⁴³. ამას 25
დავითს ზრდიდა რუსუდან, მამიდა თამარისი.

და ინებეს ესე ყოველთა დიდებულთა, რათა შეაუღლონ თამარს¹². ინე-
ბა თამარმან და იქორწინეს დიდითა დიდებითა წელს ქრისტესით 1181.

გარნა ესე სოსლან დავით ნათესავი იყო თამარისა: რამეთუ დედა თა- 30
მარისა ოვსთა მეფისა ქალი იყო; რამეთუ დედით მესამე ნათესავი იყო თა-
მარ და ქმარი მისი სოსლან დავით, ხოლო დიმიტრით — მეხუთე.

ხოლო ესე დავით სოსლან იყო წარჩინებული შვენიერებითა და ახოვნე-
ბითა და საღმრთო-სამბეჯდროთი სრული.

შემდგომად მოვიდა რუსი იგი დიდძალითა მხედრობითა. და მიერთო 35
კლარჯთა ერისთავი და მესხნი და ეგრეთვე დადიან-ბედიელი¹⁴⁴ თვისითა¹³
დიდძალთა სპითა, ვინათგან იგი ფლობდა ლიხილამ ვიდრე ანაკოფიადმდე.
და მოიყვანეს და დასვეს ქუთაისს¹⁴. და დაიპყრა რუსმა ამერნი და წარვი-
დენ და მოაოხრეს ქართლი. და შემდგომად დიდითა ბრძოლითა ეკვეთნენ
სპანი თამარისნი და აოტნეს რუსნი.¹⁴⁵ და კვალად წარვიდა. და თამარ დაი- 40
პყრა თვისივე¹⁵.

ამა ეამსა [69] მოკუდა ამირსპასალარი გამრეკელი და უბოცეს ამირ-
სპასალარობა ზაქარია მხარგრძელსა, რომელი იყო სჯულით სომეხი, ხოლო

¹ კოსტანტინეპოლად ABC. ² უმელოდ A. ³ ამისთვის B. ⁴ ყაიხანის ძეჲ ABC.
⁵ ტრფიალებისათვის B. ⁶ სალდუხის ABC. ⁷ მუტაფრადინ ABC. ⁸ თამარისათვის B. ⁹ მიხვ-
დება BC. ¹⁰ შთამომავლობას B. ¹¹ შუა B. ¹² თამარს B. ¹³ თვისითა B. ¹⁴ ქუთაის ABC.
¹⁵ თვისივე B.

მხნეობითა ქებული, რომელიცა საქმენი მისნი და მხნეობანი სრულმან ისტორიამან მოგიოხრას.

ხოლო ეამსა ამას მიუდგა თამარ და შვა ძეგ გიორგი ლაშა წელს ქრისტესით 1183, შემდგომად წლისა ერთისა კვალად შვა თამარ ასული რუსუდან.

5 მაშინ სვესა ზედა ლაშასა გაილაშქრეს ბარდავსა ზედა და აღიღეს ბარდაჲ, მოსწყვიტეს რანნი და აღიფეს ტყვეთა და საუნჯითა და განუტყვეეს სამადლობელად და აღსაზრდელად ლაშასა ტყვენი შოებულნი ოცდაათი ათასი¹).

შემდგომად ამისა გაილაშქრეს სპათა თამარისათა კარნუ ქალაქს, სადა 10 ჰქმნეს¹ ძლიერნი და სახელოვანნი ბრძოლანი, და მოიქცენ დიდითა ალაფითა ნაშოვარნი.

კვალად გაილაშქრა სპამან თამარისამან სპარსეთად და მოაოხრეს სპარსეთი ეოდრე ბალუუნამდე და მოიქცენ დიდითა ალაფითა გამარჯვებულნი.

15 ხოლო ეამსა ამას შეკრბენ კნინლა და ყოველნი სარაკიანნი¹⁴⁷ სპარსეთისანი ინდოეთიადმ დარუბანდამდე, იწინამძღვრეს დროშა ხალიფასი და მოვიდენ დასამხოზელად თამარის სამფლობელოჲსა². მცნობმან თამარ უბრძანა მწიგნობართუხუცესსა ჰყონდიდელსა მოწყვეად ლაშქრისა. [70] და შეკრბენ. და უწინამძღვრა მათ, სპათა მისთა, დავით სოსლან და ამირსპასალარი ზაქარია და სხვანი ერისთავნი და მთავარნი, რომელი ზემორე ვახსენეთ, წარუ- 20 ძღვანა ჯვარი პატრიოსანი და ანტონი ჰყონდიდელი, რომელი იყო კაცი ღირსსახსოვარი და სანეტარო. და თვით თამარ მივიდა ფერხშიშველი მეტეხის ეკლესიასა შინა სალოცველად.

ხოლო წარსრულნი³ სპანი თამარისნი მიიწიენენ რა, ეკვეთნენ ამა სი- 25 დიდითა საციფროსა მხედრობასა, მოსრნეს, მოსწყვიდნეს და აოტნეს და მოვიდენ აღესებულნი ალაფითა და მოართვეს დროშა ხალიფასი თამარს.

და იტყვიან ძლიევასა ამას თამარის ლოცვისა და ეედრებისაგან, რამეთუ თქმულ არს: მეტეხს წირვასა ზედა სთქვა რა მღვდელმან „შიშითა ღვთისათა“, ეტყოდა მღვდელი თამარს: „გიხაროდენ, მეფეო, რამეთუ მისცა ღმერთმან ძლიევა სპათა შენთა!“¹⁴⁸

30 და შემდგომად ამისა მოვიდა მახარებელი და შემდგომად გამარჯვებული სპაჲ და თავმოშწონეჲ წინაშე თამარისა დავით სოსლან. და უძღვენეს მრავალი და მასთანა დროშა ხალიფასი და ათაბაგისა. და ამანცა მიუბოძა ნაცვალნი შემსგავსებული.

ხოლო დროშაჲ და მანიაკი ხალიფასი ხახულისა ღვთის-მშობელს მიართ- 35 ვა და ესე ხუთნი იამბნი მას ზედა წარსწერა: [71]

40 ცასა ცათასა დამწყები ღმერთმთავრობა,
ძე საუკუნობს პირვილვე და კვლადცა;
სულმან ღვთისამან სრულ ჰყო აროდეს ჰქმნადი.
სამეზით სრულმან, ერთითა ღვთაებითა,
მიწით პირველის, პირშოჲსა⁴ კაცისა

¹ ჰქნეს BC. ² სამფლობელსა A. ³ წარსრულნი B. ⁴ პირშოჲსა A.

შენ მიერ მისთვის¹ ღრკუსია მის განმეგები,
როს ღრკუჲ მიღრკა, უენები ენებისადმი
იენო და ენება პირველი უენებელ ჰყო
შენგან შობილმან; ჩენ ღირს გვეყნა² აღმოშობად
ბნელით ნათელსა, ნათლითა მხედველობად,

5

შენგან. ქალწულო, რომელსა შენთვის დავით
რკკეიდა ძისა³ ღეთისა ძედ შენდა ყოფად.
მე, თამარ, მიწა ესე შენი და მიერევე¹⁴⁸⁾
ცხებულებასა ღირს მყავ და თვისობასა⁴
ელემს ლადირად⁵. სამხრით უკვე და ჩრდილოთ.

10

შუა მფლობელი იავარ⁶ შენდა ერთმელობ.
ხალიფას დროშასთანავე⁷ მანიაქსა
შევრთე ცრუ-რჯულთა⁸ მოძღვრისა⁹ დასოდ მძღვანი;
დავით ეფრემის¹⁰ ძეებრმან მოისარბან
ზოირთხნა¹¹, მოსრნა სულტნითა¹² ათაბაგი;

15

ირანს ებრძოლენს ჩვენ მიერ სპათა მისთა¹⁵⁰;
[72] ჩვენნი მხედარნი, მოსაენი შენნი, სძალო!
მოსწყლეს, მოსწყვიდნეს აგარის ნათესაენი.
მუნით მოხმულთა ნიქთაგან ერთსა ამას
შენდა შეესწირავ, მიოხე ძეებრ, ღმერთო!¹⁵¹⁾

20

ხოლო სასწაულ-გმნითა იოანე კათალიკოსისათა მოიქცა მართალსა სარ-
წუნებობასა ზედა ანირსპასალარისა ზაქარიას მხარგრძელისა იმჟა იოანე, რო-
მელი უწინარეს იყო სომეხი. და ესე¹³, თუ ვითარ, უგრცნელეს იხილო ვრცელ-
სა ისტორიასა ქართველთასა.

ამას იოანეს ნიუბოცა თამარ მეფემან ათაბაგობაჲ¹⁵².

25

ხოლო ეამსა ამას წარმოგზავნა დიდმან ხალიფამ დესპანი და სთხოვა
არა აოხრებდ მამულნი თვისნი¹⁴ და მისცეს ყოველი წლიურნი ხარკი თამარს.
უსმინა თამარმან და დასდვა ხარკი ხალიფას.

ხოლო ესმა ესე სულტანსა ნუქარდინ ყარასლანის¹⁵ ძესა, რომელსა
ეებრა ეგვიპტიდამ ჰო.წ.ო.მ.დ.გ, რომელ თამარ დასდვა ხარკი სარაკიანთა,¹⁶⁾ 30
ამისთვის განხსნა საუნჯენი მამა-პაპათანი და შეკრიბა სპანი 40000 და წარ-
მოემართა თამარსა ზედა. ხოლო მოიწია რა მახლობელ სულტანი, წარმოუყ-
ლინა¹⁸ თამარს დესპანი და შემოუთვალა: „ეს არს, რა მოვედ მსგავსი ღეთისა?
და უკეთუ უარყო ქრისტეჲ და შემეუსრო ხატნი და ჯგვარნი, გაღირსო ხარ-
ქობა ჩემი, და უკეთუ არა და—მოვაოხრო ყოველი ქვეყანა შენი და შენ 35
აღმოგხადო!¹⁷ სული“.

¹ მისთვის A. ² გვეყნა A. ³ მისა ABC. ⁴ თვისებასა ABC. ⁵ ღარიბად A. ⁶ იავარს ABC.
⁷ დროშას თანადვე ABC. ⁸ ცრუ სჯულთა ABC. ⁹ მოძღვრის ABC. ¹⁰ ეფრემის B. ¹¹ ნოი-
რთბა ABC. ¹² სულტანთა ABC. ¹³ ესე — A. ¹⁴ თვისნი B. ¹⁵ ჩარასლანის ABC. ¹⁶ წარმოუყ-
ლიენა A. ¹⁷ აღმოგხადო BC.

მოვიდა დესპანი¹ და ყოველივე მოუთხრა მეფესა. [78] მაშინ მუნ მჯდო-
მარე ამირსპასალარი ზაქარია წამოხლტა კისკასად² და ესეთი სცა პირსა
დესპანისასა, უსულო იქმნა მუნ. ხოლო ოდეს იქმნა სულიერ დესპანი და
მოვეგო გონებასა, მაშინ რქვა ზაქარია: „ჯერ იყო სიკვდილი შენი, გარნა
5 დესპანთა არა ხამს; წარვედ! აცნობე სულტანსა: მოგვეგებების³ სპანი თამა-
რისნი და ესცნათ, ვისი არს ლმერთი ძლიერი“.

მსწრაფლად შეკრბენ სპანი თამარისნი და წარუძღვანა დავით სოსლან
და მუხლმოდრეკით და ცრემლით შეავედრა სპანი თვისნი⁴ ლმერთსა და გა-
ნუტევენა. და თვით⁵ თამარ დასდგა ორჩახეს კათალიკოს-ეპისკოპოსით, შავე-
10 დრებელი ლეთისა.

მაშინ⁶ მისრულმან ბასიანს დავით იხილა სიმრავლე თურქთა, შეუძნდა
დიდად, გარნა მიენდო ლმერთსა. და განუო⁷ მხედრობა: ერთ კერძ აჩინა
ზაქარია მხარგრძელი, შალვა და იოანე ახალციხელი და თორელნი; ხოლო
ერთ კერძს⁸ დადიან-ბედიელი,¹⁵⁴ იმერნი და აჯუხანი⁹; ერთ კერძს ჰამერნი
15 და ჰერ-კახნი. და მიმართეს ცხენ-ჩქარად. იქმნა ბრძოლად საშინელი და სა-
მაგალითო. და სწლეს თამარისთა¹⁰ და აოტნეს იგინი, და შეიპყრობდიან
ასსა ერთნი და აღზოცნეს ურიცხვნი წელს ქრისტესით 1196. და ალაფთა და
ბარგთა მათთა ნაშოვართა სიმრავლისათვის დავიდუმებ. ხოლო ოქრო-ვეცხ-
ლნი და თვალ-გვგვარნი წარმოიხიდეს მრავლითა სახედრებითა და მოვიდენ
20 ესრეთი გამარჯვებულნი თამარისა თანა.

ხოლო [74] შოვებულნი¹¹ დიდებულნი სულტანისანი განყიდეს ცხენისა
ნალსა ზედა ბრძანებრთა თამარისათა დიდებულ სახლისა თვისისა¹².

კვალად ეამსა ამას წარავლინა თამარ¹³ იმერნი და წარულო კეისარსა
ალექსის ტრაპიზონი და მიმდგომნი მისნი, და მისცა ალექსის ანდრონიკეს
25 ძესა კომონიანოსს¹⁴, რომელი იყო წინაშე თამარისა.

ხოლო განძლიერდა თამარ დიდათ და დაიპყრა ვრცელნი საზღვარნი
ივერიისანი და უმეტესნიცა სათნოებითა ლეთისათა, რამეთუ დროსა მეფო-
ბისა მისისასა არავინ დასაჯა არცა სიკვდილითა¹⁵, არცა ასოთა მოკლებითა,
თვინიერ¹⁶ გუზანისა, რომელი შეკობრობდა მთასა კოლისასა; და იგიცა
30 უცნაურად თამარისა ჰქმნა¹⁷ დავით სოსლან და დასწვა თვალნი სისხლთა-
თვის¹⁸ ქრისტესთა.¹⁹

და ესრეთ რა იხარებდა თამარ, მოკვდა დავით სოსლან, ქმარი თამა-
რისა, წელს ქრისტესით 1199.

ხოლო ეამსა ამას მოვიდა არდავის²⁰ სულთანი, მოუხდა დღესა აღდგო-
35 მისასა ანისის ქალაქსა და²¹ მოსრნა მრავალნი ქრისტეანენი, რამეთუ სხვათა
შორის თორმეტი ათასნი ეკლესიასა²² შინა მოსწყვიდნეს. და წარვიდა სულ-
ტანი.

ნაცვლად ამისა სპასალარმან ზაქარია შეიკრიბნა ჰერ-კახნი²³ და სომ-
ხითარნი და ანაზად²⁴ ცისკარსა²⁵ რა ხმა²⁶ ყო²⁷ ბილწმან მუყრმან აზანთ,
40 რომელი გათენდებოდა²⁸ აილი, მათი აღესება, მაშინ დაეკა არდაველს და

¹ დესპანი ABC. ² კისკასად B. ³ მოკვების BC. ⁴ თჳსა B. ⁵ თჳთ B. ⁶ მაშა A.
⁷ განუო BC. ⁸ კერძ A. ⁹ აჯუხანი A. ¹⁰ თამარისათა A. ¹¹ შოვებულნი BC. ¹² თჳსისა BC.
¹³ თამარმან C. ¹⁴ კომონს ABC. ¹⁵ სიკვდილითა B. ¹⁶ თვინიერ BC. ¹⁷ ქნა A. ¹⁸ სისხლ-
თათჳს BC. ¹⁹ ქრისტესთას BC. ²⁰ არდავის ABC. ²¹ და — A. ²² ეკლესიასა B. ²³ ტჳრ-
კახნი BC. ²⁴ ანსადლ A. ²⁵ ციკარსა BC. ²⁶ ჳმა BC. ²⁷ ჳყო A. ²⁸ განთენდებოდა B.

თუმცა გამაგრდა ქალაქი, გარნა სიმხნითა და მამაცობითა აღიღეს¹ და მოსწყვიდნეს [75] უამრავნი², და მიზგიდსა მათსა მოსწყვიდნეს თორმეტნი ათასნი, და სულტანი ცოლ-შვილითაცა მოსწყვიდნეს³ და მოქალაქენი არცა ერთი დაუტევეს ცოცხალნი, და დიდითა ალაფითა მოვიდენ თამარისა თანა გამარჯვებულნი.

5

შემდგომად ამისა წარგზავნა ზაქარია ამირსპასალარი და სხვანი სპანი ივერიისანი თამარ ხვარასანსა ზედა. წარვიდენ⁴ და გზასა ზედა აღიღეს ყოველნი ქალაქნი და ციხენი და დაიპყრა თავრიზიცა⁵. მუნით წასრულთა მოსწვეს. მოსტყვენეს ხვარასანი, ვიდრე გურდანამდე⁶ და ალაფითა საესე შემოიქცენ კვალად.

10

ხოლო შემდგომად ამისა მოკვდა ზაქარია მხარგრძელი ამირსპასალარი და მისცა ამირსპასალარობა იმასა თვისსა⁷ იოანეს, რომელი იყო ათაბაგად.

ხოლო თამარ მეფემ იმეფა ძლიერად და სათნოდ ღვთისად ერთგულთ გამამდიდრებელად და ორგულთ შემამინებელად; ამან განსდევნა საზღვრით მისით თურქნი, სპარსნი და არაბნი, განსწმინდა სამფლობელო თვისი და დაიპყრა საზღვარი საზღვრამდე ნებისაებრ მისისა; ესე ბრძოლა გარემოთა შეფუთა და მთავართა და ქმნა სხვათა შორის ბრძოლათა სპამან თამარისმან⁸ ბრძანებითა თამარისათა 26⁹ საციკრიონი ბრძოლანი, სადა ყოველთვის¹⁰ სახელოვნად განემარჯვათ სპათა და მხედრობათა თამარისთა¹¹, და დაიპყრა საზღვარს გარეთნიცა სამეფონი. და შემდგომად დასნეულდა ნაჭარმაგვეს მყოფი, [76] მიიყვანეს თბილისს და გარდაიცვალა და მიეიდა წინაშე ქრისტესა წელს ქრისტესით 1201.

15

20

ხოლო სანატრელსა თამარს თვისითა ხელითა დაედგა გვირგვინი სამეფო ძისა თვისისა გიორგისათვის.

და იმეფა თამარ წელნი 27 და დაჟღეს და დააწერეს საფლავისა ქვასა 25 ზედა ოთხნი ტაეპნი ესე შაირად გაწყობილნი:

როს ნაჭარმაგვეს მეფენი შეიღნიეე პურად დამესხნეს,
თურქნი, სპარსნი, და არაბნი საზღვარს გარეთა გამესხნეს,
თეეზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალთა შთამესხნეს.
და აწა ამისსა მოქმედსა ხელნი გულზედა დამესხნეს.¹⁶⁵⁾

30

ქმნილი არს ლექსი ესე შემდგომი თამარ მეფეაფსათვის¹¹ ანტონის¹² მიერ კათოლიკოსისა¹² დავითიან-ბაგრატიონისა:

ამისა¹³ ბროლსა ნათელსა აყიყი შუა რეოდა,
ლალსა ნათალსა, ნაწებსა ბაგე შეენებით რეოდა,
მისნი სიტურფე კეკლუცი მნათობთა გარდაარეოდა,
და ვარდი, ზამზახი წალკოტსა მის მიერ მისა რეოდა.¹⁵⁰⁾

35

64. ხოლო დაჯდა შემდგომად დედისა მეუველ ლაშა გიორგი, ცე თამარისა, თვრამეტისა წლისა. ესე იყო ტანითა ძლიერი¹⁴, მხნე, ახოვანი. ამან დაიპყრა სამეფონი დედისა თვისისანი¹⁵ და გარემონი ყოველნი. და მოარომიდენ ხარკსა.

40

¹ უმრავნი ABC. ² მოსწყვიტნეს BC. ³ წარვიდნენ A. ⁴ თავრიზიცა A. ⁵ გურდამდე ABC. ⁶ თუქსა B. ⁷ თამარისმან A. ⁸ კვ BC. ⁹ ყოველთვის B. ¹⁰ თამარისათა A. ¹¹ მეფისათვის A. ¹² კათოლიკოსისა C. ¹³ ამისი B. ¹⁴ ძლიერ B. ¹⁵ თვისისანი B.

ჯამსა ამას განდგენ [77] განძელნი და არღარა მოსცეს ხარკი. ამისთვის შემოიკრიბა მეფემ სპანი და წარვიდა და მოადგა გარს; ერთ კერძ მეფე და მასთანა ქართველნი და ჰერ-კახნი და სომხითარნი და თორელნი მოადგენ, ხოლო მეორეს კერძ ბედიელ-დადიანი ლხთ-იქეთით¹. და ძლევითა და მ-

5 მაკობითა აღიღეს ციხე და ქალაქნი განძისანი და მოვიდენ გამარჯვებულნი. ხოლო ვინათგან დამორჩილებულ იყვნენ ყოველნი გარემონი თამარ მეფისგან და მოსცემდენ ხარკსა ხალადნი¹⁵⁷ და ძლევნსა სძლენობდიან² ბერძენნი და არასადა იყო მტერი, ამისთვის იშვებოდა და იხარებდა. და მიდრკა მეფე სიბოროტედ და განიშორნა ვეზირნი დედისანი და შეიყვარა 10 თანამოასაკენი, აღზრდილნი თვისთა თანა და საქმენი ყრმებრენი, მღერანი, როკვანი, მებანკანკობანი,¹⁵⁸ დედათა თანა აღრენი და მსგავსნი ამისნი.

ხოლო არა ისეა მეუღლეთ, არამედ ხარკნი, და შუა მასთანა³ დავით-მხილველნი დიდებულნი კათოლიკოს⁴-ეპისკოპოსნი მოახსენებდენ ამავითარსა უწყისოსა ქცევისა დატევებასა, გარნა არა ინება.

15 ხოლო ჯამსა ამას ჩინგიზ⁵ ყაენმან წარმოავლინა მხედრობა საქართველოსა ზედა 12000.¹⁵⁹ მცნობმან ამისმან მეფემან გიორგიმ შემოიკრიბა სპანი თვისნი⁶ 400000 და მივიდა ბერდუჯის მდინარესა ზედა, სადა იყვნენ თათარნი. იქმნა მუნ ბროლა ძლიერი. და აოტნეს მეფე და წარიქციენეს სახე[78]ლოვანი დროშა დავითისა, ამა ჯამამდე⁷ უძლეველი, იძლია და ივლტოდენ⁸ ქართველნი მეფითურთ. და მოვიდენ თბილისს⁹ დიდნი მწუშარენი, რომელიცა მრავლის¹⁰ ეამიდამ არა იყვენ¹¹ დაჩვეულ ქართველნი უკუნ-ქცევა-

20 სსა, არამედ ყოველთვის მებრძოლთა ზედა გამარჯვებასა; გარნა ცოდვითათვის სძლეს ქართველთა თურქთა მათ, რომელთა არა აქენდათ¹² საქურველი, თვინიერ მშვილდ-ისრისა და ცხენითა უქედელთა.

25 ხოლო ჯამსა შემდგომად რაოდენსამე დასნეულდა ლაშა გიორგი და, რასცნა სიკვდილი, მისცა მეფობა დასა თვისსა რუსუდანს, რომელი უყვარდა ფრიად, და მიათვალა ძეგ თვისი¹³ დავით, რომელ¹⁴, ოდეს იქმნას ჰასაკოვან, მაშინ მეფედ ჰყოს რუსუდან დავით, რომელი-ესე ფიცით აღუთქვა რუსუდანმა¹⁵. და შემდგომად გარდაიცვალა მეფე გიორგი ლაშა წელს ქრისტესით 1211,¹⁶⁰ იანუარსა 18, დღესა ოთხშაბათსა, და დაფლეს გელათს. და იმეთა წელნი 10.

65. შემდგომად შემოკრბენ ყოველნი დიდებულნი ნიკოფსით დარუბან-დამდე¹⁶ და აკურთხეს რუსუდან მეფედ ტფილისს¹⁷ და დასვეს მეფედ ივერიისად.

35 ხოლო იყო რუსუდან ესე შეენიერებითა¹⁸ მსგავსი დედისა, გარნა სათნოებითა შორს; და იწყო მსგავსება უფრორე ძმისა თვისისა¹⁹ სიმღერითა, როკვითა და ესევეითარითა²⁰ ქცევა-ყოფითა.

ხოლო წინახსენებული [79] იგი თათარი²¹ ჩინგიზ მრე ეყო ყოველთა მებრძოლთა²² თვისთა და სძლოცა ჯალადინ,²³ სულტანსა ხვარასნისასა.

40 ხოლო ძლეული იგი ჯალადინ²⁴ წარმოვიდა დედა-წულითა²⁵ და სპითა ასორმოცდაათი თვისითა, რა დასდგეს საქართველოსა შინა. და მოიწია აღრებაგანს და აოხრებდა სომხითსა და ვაგს²⁶.

¹ იქითით AC. ² სძლენობდიან BC. ³ მისთანა B. ⁴ კათალიკოს A. ⁵ ჩინგის BC. ⁶ თვისნი B. ⁷ ეამამდე A. ⁸ ილტოდენ A. ⁹ თბილის ABC. ¹⁰ მრავლისა A. ¹¹ იყვნენ AB. ¹² აქუნდათ C. ¹³ თვისი B. ¹⁴ რომელი A. ¹⁵ რუსუდანმან A. ¹⁶ დარუბანდამდე A ¹⁷ ტფილის A. ¹⁸ შეენებითა AC.. ¹⁹ თვისის BC. ²⁰ ესევეითარით A. ²¹ თამარი B. ²² მებრძოლთა BC. ²³ ჯალადინ AC. ²⁴ ჯალადინ BC. ²⁵ ჯალადინ A. ²⁶ დედა-წულითა B. ²⁷ ვაგს ABC.

ჟამსა ამას განდგენ [77] განძელნი და არლარა მოსცეს ხარკი. ამისთვის შემოიკრიბა მეფემ სპანი და წარვიდა და მოადგა გარს; ერთ კერძ მეფე და მასთანა ქართველნი და ჰერ-კახნი და სომხითარნი და თორელნი მოადგენ, ხოლო მეორეს კერძ ბედიელ-დადიანი ლიხთ-იქეთით¹. და ძლევითა და ნა-

5 მაკობითა აღილეს ციხე და ქალაქნი განძისანი და მოვიდენ გამარჯვებულნი. ხოლო ვინათგან დამარჩილებულ იყვნენ ყოველნი გარემონი თამარ ნეფისგან და მოსცემდენ ხარკსა ხალადნი¹⁵⁷ და ძლევნსა სძლენობდიან² ბერძენნი და არასადა იყო მტერი, ამისთვის იშეებოდა და იხარებდა. და მიდრკა მეფე სიმორატედ და განიშორნა ვეზირნი დედისანი და შეიყვარა

10 თანამოასაკენი, აღზრდილნი თვისთა თანა და საქმენი ყრუმბორენი, მღერანი, როკვანი, შეანკანაკობანი,¹⁵⁸ დედათა თანა აღრეენი და მსგავსნი ამიანი.

ხოლო არა ისეა გეულღვა, არამედ ხარკნი, და შვა მასთანა³ დავით. მხილველნი დიდებულნი კათალიკოს⁴-ეპისკოპოსნი მოახსენებდენ ანავითარსა უწყესოსა ქცივისა დატევებასა, გარნა არა ინება.

15 ხოლო ჟამსა ამას ჩინგიზ⁵ ყენმან წარმოავლინა შხედრობა საქართველოსა ზედა 12000.¹⁵⁹ მცნობმან ამისმან მეფემან გიორგიმ შემოიკრიბა სპანი თვისნ⁶ 400000 და მივიდა ბერდუჯის მდინარესა ზედა, სადა იყვნენ თათარნი. იქმნა მუნ ბრძოლა ძლიერი. და აოტნეს მეფე და წარიქციენეს სახე[78]ლოვანი დროშა დავითისა, ამა ჟამამდე⁷ უძლეველი, იძლია და ივლტოდენ⁸ ქართველნი მეფითურთ. და მოვიდენ თბილისს⁹ დიდნი მწუჟარენი, რომელიცა მრავლის¹⁰ ეგზიდამ არა იყვენ¹¹ დაჩვეულ ქართველნი უკუნ-ქცივასა, არამედ ყოველთვის მებრძოლთა ზედა გამარჯვებასა; გარნა ცოდვათათვის სძლეს ქართველთა თურქთა მათ, რომელთა არა აქენდათ¹² საჭურველი, თვინიერ მშვილდ-ისრისა და ცხენითა უქედელითა.

25 ხოლო ჟამსა შემდგომად რაოდენსამე დასნეულდა ლაშა გიორგი და, რა სენა სიკედილი, მისცა მეფობა დასა თვისსა რუსუდანს, რომელი უყვარდა ფრიად, და შიათვალა ძედა თვისი¹³ დავით, რომელ¹⁴, ოდეს იქმნას ჰასაკოვან, მაშინ მეფედ ჰყოს რუსუდან დავით, რომელი-ესე ფიცით აღუთქვა რუსუდანმა¹⁵. და შემდგომად გარდაიცვალა მეფე გიორგი ლაშა წელს ქრისტესით 1211,¹⁶⁰ იანვარსა 18, დღესა ოთხშაბათსა, და დაფლეს გელათს. და იმეფა წელნი 10.

ბ5. შემდგომად შემოკრბენ ყოველნი დიდებულნი ნიკოფსით დარუბან-დამდე¹⁶ და აკურთხეს რუსუდან მეფედ ტფილისს¹⁷ და დასცეს მეფედ ივერიისად.

35 ხოლო იყო რუსუდან ესე შევნიერებითა¹⁸ მსგავსი დედისა, გარნა სათნოებითა შორს; და იწყო მსგავსება უფრორე ძმისა თვისისა¹⁹ სიმღერითა, როკვითა და ესევეითარითა²⁰ ქცივა-ყოფითა.

ხოლო წინახსენებული [79] იგი თათარი²¹ ჩინგიზ მრე ეყო ყოველთა მებრძოლთა²² თვისთა და სძლოცა ჯალალდინ,²³ სულტანსა ხვარასნისასა.

40 ხოლო ძლეული იგი ჯალალდინ²⁴ წარმოვიდა დედა-წულითა²⁵ და სპითა ასორმოცდაათი ათასითა, რა დასდგეს საქართველოსა შინა. და მოიწია აღრებაგანს და აოხრებდა სომხითსა და გაგს²⁶.

¹ იქითთ AC. ² სძლენობდიან BC. ³ მისთანა B. ⁴ კათალიკოს A. ⁵ ჩინგის BC. ⁶ თქსნი B. ⁷ ეამდჳდე A. ⁸ ილტოდენ A. ⁹ თბილის ABC. ¹⁰ მრავლისა A. ¹¹ იყვნენ AB. ¹² აქუნდათ C. ¹³ თქსი B. ¹⁴ რომელი A. ¹⁵ რუსუდანმან A. ¹⁶ დარუბანდამდე A. ¹⁷ ტფილის A. ¹⁸ შევნიებითა AC. ¹⁹ თქსისა BC. ²⁰ ესევეითარით A. ²¹ თამარი B. ²² მებრძოლთა BC. ²³ ჯალალდინ ABC. ²⁴ ჯალალდინ BC. ²⁵ დედა-წულითა B. ²⁶ გაგს ABC.

მცნობიან რუსულან შეკრიბნა სპანი და უწინამძღვრა იოანე ათაბაგი¹, ამაჲ ზაქარია მხარგრძელისა, და წარავლინა ჯალალდინს² ზედა, სადა იყენენ შეწინავედ შალვა და იოანე ახალციხელნი. და იქმნა ბრძოლა გარნისს მეწინავეთაგან შალვა და იოანესაგან, გარნა შურითა არა მისცა იოანე ათაბაგმა³ სპითა თვისითა⁴ შეწევნაჲ. და მრავლისა ბრძოლისა შემდგომად იოტნეს და იოანე მოჰკლეს, ხოლო შალვა შეიპყრეს და შემდგომად აწამეს ქრისტესთვის, და იქმნა წმინდათა შორის მოდასე. და მოვიდენ ლტოლვილნი რუსულანისა წინაშე.

ჟამსა ამას იქორწინა რუსულან ტულრულის⁵ ძესა ზედა სიმშვენიერე-ქაეროვნებისათვის⁶, რომელი ყვანდა მძევლად. მიუდგა და შვა ასული თამარ⁷ და შემდგომად ძე დავით.

ხოლო რუსულან მქნელმან ბოროტისამან დაუტევა აღთქმა და ფიცი ძმისა თვისისა⁸ და, რა იქმნა ძე თვისი დავით წლისა ექვსისა, კმნა⁹ იგი მეფედ და შემოკრებითა დიდებულთათა აკურთხა იგი, ხოლო ასული თვისი თამარ მისცა [80] ყიაზდინ სულტანსა ცოლად და აწყვერი ნზითვად, გარნა¹⁰ აღუთქვა არა დატეგებად ქრისტეს სარწმუნოებისა.

ხოლო ბოროტსა ზედა ბოროტისა დამრთველმან რუსულან შეიპყრა ძმისწული თვისი დავით, ცე გიორგისა და წარუვლინა სიძესა თვისსა¹¹ სულტანსა ყიაზდინს, რათა მოჰკლას იგი. გარნა სულტანმან არა ინება, არამედ უყოფდა მრავალსა კეთილსა და ჰყვანდა მისთანა პატივითა.

ხოლო ჟამსა ამას ცოდვათათვის ჩვენთა მოვიდა სულტანი ჯალალდინ¹² და მოაოხრა სომხითი, შემოვიდა ქართლს, ვერ წინ აღუდგა რუსულან და წარვიდა ქუთათისს¹³. ხოლო ჯალალდინ¹⁴ მოადგა თბილისისს ციხესა და ქალაქსა და ნრავლითა ბრძოლითა აღიღო იგი. და მოარღვია სიონსა გუმბათი, დაიდგა მას ზედა ტახტი, დაჯდა მუნ და იქილამა ბრძანებითა სრვიდა¹⁵ ქრისტეანეთა, სადა¹⁶ სდიოდა მდინარენი სისხლთან. ხოლო ხატი სიონისა ყოვლად წმინდისა¹⁷ დაასვენა ხიდსა ზედა, და რომელნი მიმავალ-მომავალნი არა ნერწყვიდა მას, თავს¹⁸ მოჰკვეთდენ, რომლისათვის მრავალთა მიიღეს მოწამებობისა გვირგვინი. და ტფილისსა შინა მოსწყვიდნენ¹⁹ წამებითა ქრისტესთვის 100000 და აღიწვიენ წინაშე ღვთისა. შემდგომად სულტანი აოხრებდა ყოველთა ივერითა და სტყეენვიდა²⁰.

ხოლო განძლიერდა ოხრება ესე ხუთსა წელსა. გარნა რუსულანმან, ამა-ვითარსა [81] ოხრებასა შინა მყოფმან, არა მოიგონა ღმერთი და არცა შეიშინა მისგან; და რა სცნა, რომელ არა ნოუკლავს სიძესა თვისსა ყიაზდინ სულტანსა დავით, რომელი წარუგზავნა მან, ანისთვის მოიგონა ზრახვა ბო-როტი და მიუწერა სიძესა თვისსა ყიაზდინს, „რომელი წარმოგვივლინე²¹ დავით მოსაკვლელად²² და შენ არა მოგიკლავს, ვსცან ჰეშმარტებით, რომელ იგი ისიძავს²³ ცოლისა შენისა თანა და ასულისა ჩემისა თანა და თანაეყოფის მას“. ამისა მსმენელი სულტანი მრისხანე კმნილი შევიდა თამარისა და ჰკვამა²⁴ მრავალი, შემუსრნა ხატნი და ჯვარნი წმინდანი და იძულებითა დაატეგებინა ქრისტეჲ, ხოლო დავით შეიპყრა და შთააგლო ზღვასა მოსაშობად.

¹ ათაბაგი BC. ² ჯალადინს ABC. ³ ათაბაგმან A. ⁴ თსითა BC. ⁵ ტურლულისა A. ⁶ ჰაეროვნებისათს B. ⁷ თსისა B. ⁸ კმნა BC. ⁹ თსსა B. ¹⁰ ჯალადდინ BC. ჯალადინ A. ¹¹ ქუთათის ABC. ¹² ჯალადინ ABC. ¹³ სვირდა BC. ¹⁴ სადაც A. ¹⁵ წმინდაისა B. ¹⁶ თავსა A. ¹⁷ მოსწყვიდეს C. ¹⁸ სტყეულვიდა BC. ¹⁹ წარმოგიგზავნე A. ²⁰ მოსაკლავად A. ²¹ ისიძავს C. ²² ხემა A.

გარნა განერა ზღვასა მოწყალეებითა ღვთისათა, და იხილა ვაჰარმან ერთმან და მოიყვანა სახლად თვისად. ოდეს სცნა ესე სულტანმან, კვალად წარგვარა¹ ვაჰარსა მას და შთააგდო მღვიმესა შინა, სადა იყვნენ გველნი და ასპიტნი წვედელუნი² შესაქმელად კაცთა, გარნა არცა მათ ავნეს რამე, არამედ დი-
5 ცენეს იგი უვნებელად: და იყო მას შინა შვიდსა წელსა. და ჰქონდა ხატი ყოვლად წმინდისა დედისა ღვთისა ყელსა ზედა კიდული, ევედრებოდა მას და ჰჭარვიდა³ იგი. ხოლო მონა ერთი მისი მიუღებდა იღუმალ დღიურსა პურსა და შთაუგდებდა მღვიმედ.

ხოლო ეამსა ამას მოიწივნენ ზემოხსენებულნი [82] თათარნი და აოტნეს
10 ჯალალდინ⁴ სულტანი და დაიპყრეს საქართველოჲ თურქთა. და ჯალალდინ⁵ ლტოლვილი და მძინარე ველსა ზედა მარტოდ მოკლა⁶ მეცხვრემან ვინმემ. და მოვიდა თათართა თანა ნოინთა ოთხთა, რომელთა დაიპყრეს საქართველოჲ, და მოართვა ნიშანი ჯალალდინ⁴ სულტანის სიკვდილისა მეცხვრემან მან. და ამისთვის მოკლეს⁷ ნოინთა მეცხვრე იგი, თუ რასათვის მოჰკლა სულტანი.¹⁸¹
15 ხოლო ჩინგიზისა⁸ წარმოვლენილთა⁹ ოთხთა ნოინთა დაიპყრეს სრულად სპარსეთი და¹⁰ საქართველოჲ, თეინიერ იმერეთისა. და მიენდენენ¹¹ ყოველნი დიდებულნი განზრახვითა რუსუდანისათა და უფრორე ამისთვის, ვინათგან მათ არა მოაცთუნიან კაცნი და არცა სიცრუე აღმოვიდოდა პირით მათით.¹⁸²

ხოლო ოთხთა ამათ ნოინთა¹² განიყვეს ქვეყანანი ესე და აღიღებდნ ხარკსა. და შემდგომად წარვიდნ ყიაზდინ სულტანსა ზედა და წარიტანეს ქართველთ სპანიცა. სძლეს სულტანსა და დამმორჩილეს მათ და სადა ქარ-
თველთ აჩვენეს დიდი სიმზნე. და უყვარდათ ქართველნი ნოინთა, და მოიქცენ დიდითა ალაფითა საესენი საქართველოდევ.

მაშინ მომკვდარ იყო ჩინგიზ და ძე მისი ოქროფა, ძე ოქროფასი ქუქ-
ხოლო აწ იჯდა მანგუ.

ეამსა ამას მოვიდა რუსუდან, ზავ-ყო ნოინთა თანა [83] და წარავლინა დავით, ძეჲ თვისი, ნოინთა თანა, რომელსა ახლდენ ყოველნი დიდებულნი ამერ-იმერნი. და მათ შეიწყნარეს იგი დიდითა დიდებითა და პატივითა და
30 უწოდეს ნარინ¹³ დავით (ნარინ¹³ ესე იგი მოსრული). გარნა ნოინთა მათ ვერ დაუმტკიცეს მეფობაჲ და წარავლინეს ბითუ ყაენისა წინაშე. მუნ ჰპოვა ავაგ ათაბაგი, რომელი უწინარეს დავითისა წარსრულ იყო. ხოლო ბითუ ყაენმა პატივით შეიწყნარა და შემდგომად ორისა წლისა წარგზავნეს ყარაყურუმს მანგუ ყაენისა და მანცა პატივით შეიწყნარა.

ამის მსგენელი რუსუდან ძისა თვისისა შორს ყოფისათვის¹⁴ განილეო-
და, დასნეულდა და მოკვდა თფილისს წელს ქრისტესით 1237. და იმეფა
წელნი 27.¹⁸³

ხოლო ვინათგან არავინ დაშთა ნათესავი მეფეთა და იყვნენ ორნი ძმანი,
40 დავით, ერთი ყარაყურუმს მანგუ ყაენთან, ხოლო მეორე ყიაზდინ სულტან-
თან, ამისთვის განიყვეს ივერიაჲ ოთხთა ნოინთა და მიათვალეს ამათ: ეგრა-
სლან ბაკურციხელსა მიათვალეს ლაშკარნი ჰერ-კახთა თბილისიდამ შამახის

¹ წარგარა B. ² წვედელუნი BC. ³ ფარვიდა A. ⁴ ჯალადინ ABC. ⁵ ჯალადინ A, ჯალადდინ BC. ⁶ მოკლა AC. ⁷ მოკლეს A. ⁸ ჩინგისისა BC. ⁹ წარმოგზავნილთა A. ¹⁰ და—A. ¹¹ მიეხდუნენ BC. ¹² ნოინთაგან A. ¹³ ნარ ABC. ¹⁴ ყოფისათვის B.

ზომადე; შანშეს ნამული თვისი და ავაგ ათაბაგისა, ვინათგან¹ ავაგ ათაბაგი² იყო ყაენისა³ წინაშე; ვარამ⁴ გაგელს⁵ ყოველი სომხითი; გრიგოლ სურამელს ქართლი; თორელს გამრეკელს ჯავახეთი, სამცხე კარნუ ქალაქამდე; ცოტნე დადიანსა ყოველი ლიხთ-იზერეთი, ვიდრე ნიკოფსამდე⁶; რაქის ერისთავსა რაქა და მიძღვონი მისნი.¹⁶⁴

ხოლო ეამსა ამას შუქრბენ 'ყოველნი დიდებულნი [84] ივერისანი⁷ და სცენს, რომელ დავით ძე ლაშასი ცოცხალ არს მღვიმესა შინა გველთა თანა აზისთვის მივიდენ ყოველნი ნოინთა თანა და გამოითხოვეს მეფედ დავით ლაშას ძე და რუსუდანის ძე არა განუტონ, და აღუთქვეს მორჩილება და მსახურებანი. მცნობთა ამისთა ნოინთა წარგზავნეს ანგურგ⁸ და წარატანესთ 10 სარგის თმოგველი და სთხოვეს 'დავით ლაშას ძე სულტანსა⁹. მსმენელი აზისი სულტანი განკვირდა სიციცხლესა მისსა და არა დაირწმუნა. გარნა მოიყვანეს მონა დავითისა სოსნა¹⁰, რომელი მიუტანდა პურსა, და მან სთქვა სიციცხლე დავითისი. მაშინ ნება სცა სულტანძან. და აღმოიყვანეს დავით გველთა თანა მყოფი ხუთსა წელსა. ხოლო, აღმოიყვანეს რა, განბანეს და შემოსეს სამოსი 15 საწეფო. და უძღვნა სულტანშაცა¹¹ მრავალი და სთხოვა არა მოხსენებად ძვირის¹² შემთხვევისა მის. მაშინ წარმოემართენ და მიიწიენენ საზღვართა საქართველომასათა, როგვებნენ ყოველნი დიდებულნი ქართლისანი და მოიყვანეს ნოინთა თანა. ხოლო ნოინთა მათ პიტეისცეს დიდათ, გარნა შეფობა ვერცა მას დაუმტკიცეს და წარგზავნეს ესეცა ბითუსა. და წარყვენ წარჩინე- 20 ბულნი თვისნი. ხოლო ბითუმ პატრიეთა წარგზავნა მანგუ ყაენისა თანა, სადა იყო დავით ძე რუსუდანისა, და ყვინძან თუმცა დიდითა პატრიეთა შეიწყნარა და იყენენ ორნივე დავით წინაშე მანგუ ყაენისა. ეამსა ამას მოკვდა¹³ მანგუ ყაენი და იქმნა ძე მისი ყუბულ ყაენად.

ხოლო [85] იქმნა ცილებაა ორთა დავითთა შორის. ლაშას ძისანი იტყო- 25 დენ: „ჯერ არს შეფობა ძისა მეფისა და შემკვიდრისა“. ხოლო ნარინ¹⁴ დავითისანი იტყოდენ: „თუმცა იყო ღედაკაცი, გარნა იყო მეფე, და ჯერ არს შეფობა ამისი“¹⁵. მაშინ გამსჯელმან ყუბულ ყაენმან უბოძა ორთავე მეფობა და წარმოგზავნა ქართლს. და მოეგებნენ დიდებულნი საქართველომასანი. შემოვიდენ თბილისს და დასაღდენ სანეფთა¹⁶ ტახტთა ზედა ორნივე წელს 30 ქრისტესით 1244 და იკურთხნეს ორნივე მეფედ.

86. ხოლო მეფობდენ ესე ორნი დავითნი სრულსა სიყვარულსა ზედა, და ოდეს ვასცემდიან სიგელსა ანუ წყალობასა ანუ უქაზ-როარტავსა¹⁷, ორნივე ზელსა მოაწერდენ. გარნა უპირველესობდა ძე ლაშასი და ეამითცა იყო უხუცესს. ხოლო ლაშას ძე იყო ტანად დიდი და მხნე, ახოვანი და მოისარი მაგ- 35 რითა მშვილდითა და უძანკო და წრდელი, ხოლო ძე რუსუდანისა -- ტანად ზომიერი, ენატკბილი, უხვი¹⁸, მდაბალი და ძერხითა მსწრაფელი. ხოლო ესე ორნი დავით მარადის იყვიან წინაშე ულუ ყაენისა. და უყვარდა ყაენს ლაშას ძე და არა ძე რუსუდანისა. ამისთვის შეიპყრა ძე რუსუდანისა ყაენმან და წარგზავნა ბარდაგს. გარნა გზასა ზედა გაიქცა იგი და წარვიდა აფხაზეთს. 40 მიეწია რა ნარინ დავით ქვეყანასა ავაგ ათაბაგისასა¹⁹, მუნთ დიდის პატი-

¹ ავაგ ათაბაგისა ვინათგან — A. ² ათაბაკი AC. ³ ყაენისა BC. ⁴ ვარა ABC. ⁵ მაგელს ABC. ⁶ ნიკოფსამდე...⁷ ივერისანი BC. ⁸ ანგურ ABC. ⁹ სულტანისა AC. ¹⁰ სოსანა ABC. ¹¹ სულტანშაცა A. ¹² ძვირისა B. ¹³ მოკვდა A, მოკუდა BC. ¹⁴ ნარ ABC. ¹⁵ მისი A. ¹⁶ სანეფთა AC. ¹⁷ როარტავსა B. ¹⁸ უხვი + და A. ¹⁹ ათაბაგისასა AC.

ვით [86] წარავლინა სუმბათ ორბელიანმან აფხაზეთად. და მივიდა ლიპარიტ თორელისა თანა და ლიპარიტ წარმოიყვანა და მოვიდენ ქუთათისს¹, სადა მოეგებნენ ყოველნი იმერნი² და აკურთხეს მეფედ.

ამიერითგან³ იქმნა გიორგიაჲ ანუ ივერიაჲ ორ სამეფოდ, ვინათგან
5 იმერნი დაშინენ ლაშას ძესა, ხოლო ამერნი⁴ ძესა რუსუდანიისასა, ნარინ⁵ დადვისი, და იწოდა მეფედ იმერთა წელს ქრისტესით 1246.

ამათ ვამთა ყაენმან ბითუ, რომელსა ეპყრა ხატაეთი დარუბანდამდე და რუსეთი ერთდრე სერბიამდე⁶, მიუწოდა ლაშას ძეს⁷ დავითს. და წარვიდა დავით ყაინთანა. ხოლო მისრულსა დავით უბოძა მეფემან⁸ სურგუჯი⁹ (ესე
10 იგი ქოლგა, რომელსა ვერვინ იქონებდა ყაინთა მეტი) და ყოველთა ნოინთა უპირველესად წარმოავლინა საქართველოდვე დიდითა პატივითა. და მოვიდა დავით თბილისადვე.

შემდგომად ამისა წარვიდა დავით ულუ ყაენისა თანა დიდითა ძღენითა, ხოლო მან შეიწყენარა დიდისა პატივითა და დაადგინა ზემოდ ყოველთა ნო-
15 ინთა.

უამსა ამას აღმხედრდა ულუ ყაენი და წარვიდა აღებად ბაბილოენისა. მისრულთა ვერ წინააღმდეგმან ხალიფამან განამაგრა ციხე და ქალაქი ბაბილოენისა. მაშინ მოადგენ გარს ერთის მხრით ყაენი, ერთის მხრით ენგინ¹⁰ ნოინი და ერთის მხრით დავით მეფე ქართველთ მხედრობათა. [87] მაშინ
20 ბრძანებთა დავითისათა შესთხარეს ზღუდე ქალაქისა და აღიღეს ციხეჲ და ქალაქი მოსრინეს, მოსწყვიდნეს ხალიფაცა ძეებით. და დაიპყრა ულუ ყაენმან ბაბილოენი. ხოლო დავით მეფე მოვიდა დიდისა ალაფითა გამარჯვებული⁹ ტუილისს¹⁰.

ამასვე წელსა წარმოავლინა ბითუ ყაენმან აღმწერელი ქვეყნისა¹¹ სახე-
25 ლით არლუნ. და ოდეს აღწერა ყოველი საბრძანებელი ყაენისა და რა მოიწია საქართველოდ, აღწერა რა ყოველი სამფლობელო დავითისა, მაშინ გამოვიდა დავითის სამფლობელოდამ: ათას¹² კვამლსა ზედა ერთი მოლაშქრე¹³ რომ გამოვიდოდა, ოთხასი ათასი მოლაშქრე¹⁴ კაცი იქნებოდა¹⁵. მაშინ დასდვა¹⁶ ხარკი საქართველოსა არლუნ¹⁷, გარნა სამღველოთა ზედა არარაჲ დასდვა
30 ხარკი და არცა სხვათა სჯულისთავთა ზედა.

შემდგომად ამისა წარვიდა ულუ ყაენი¹⁸ მისრეთს და წარიტანა დავით, სადა იყო მეწინავეთ მხედართმძღვანი თვისითა გიორგიელთ სპითა. მაშინ მოეგება სულტანი ეგიპტისა მდინარესა¹⁹ ზედა ეფრატსა. და იქმნა მეწინავეთაგან ბრძოლა ძლიერი და სძლეს ეგიპტელთა სპათა წინამავალმან დავითი-
35-სამან დავითის სარდლობითა. მეჩვეთ წარვიდა ყაენი შამს და შეამდინარეს და აღიღო ყოველი, ხოლო დავით, ნებითა ყაენისათა, უქმოიქცა თბილისადვე დიდი განარჯვებული²⁰ დიდითა [88] ალაფითა.

გარნა მწუხარე იყვენ²¹ ყოველნი დიდებულნი დავითისანი, ვინათგან ცოლმან დავითისამან ჯიგრა-ხათუნ²² არა უშუა²³ ძე დავითს. ამისთვის მეფე-
40 მან მოიყვანა ოვანთ მეფის ქალი და აღსთქვა, ოდეს უშვას²⁴ ძეჲ, შემდგომად

¹ ქუთათის ABC. ² ამერნი AC. ³ ამიერიდგან B. ⁴ ნარ ABC. ⁵ სერბიადმდე B.

⁶ ძესა B. ⁷ სურგუჯი ABC. ⁸ ენგო ABC. ⁹ გამარჯვებულნი B. ¹⁰ თბილისი A, ტუილის C.

¹¹ ქუქუტისა BC. ¹² ათს B. ¹³ მოლაშქრე AB. ¹⁴ მოლაშქრე AC. ¹⁵ იქმნებოდა BC. ¹⁶ დასდვა A.

¹⁷ არლუნ A. ¹⁸ ყაენი B. ¹⁹ მდინარეთა ABC. ²⁰ გამარჯვებულნი B. ²¹ იყვნენ AB. ²² ჯიგრა-
ხათუნ ABC. ²³ უშუა B. ²⁴ უშვას B.

ჯანუტეოს. და შემდგომად ქორწილისა ალთუნ, ოვსთ მეფის ასულმან უშვა დაეითს ძე გიორგი, და აღიყვანა შვილად თვისად ჯივრა-ხათუნ. კვალად უშვა ალთუნ მეფესა ასული თამარ. და შემდგომად ალთქმისაებრ განუტევა მეფემან ალთუნ. და შემდგომად მოკუდა დედოჯალი ჯივრა-ხათუნ. და შეირთო ნაცოლარი ავაგ ათაბაგისა გვანცა. მიუღდა მეფე გვანცას და შვა ძე 5 დიმიტრი.

ჯანსა ამას დიდი მწუხარება იყო საქართველოსა შინა ყვინთაგან ხარკის აღებითა და მრავლითა ლაშქრობითა¹, რამეთუ არღუნს აღმწერელსა დაედგინა ხარკისა ამღებელად ხოჯა აზიზ, რომელი სამხარეულოსადა ზედა მეფისასა აღიღებდის ხარკსა. ამისთვის განსდგა მეფე ყაინის მორჩილებისაგან. და 10 მრავალნი ქართველნი დაადგრენ ერთგულებასა ზედა ყაენისასა. მცროზმან ყაინმან წარმოავლინა მეფესა ზედა ზემოხსენებული არღუნ 20 ათასითა ზედდრებითა და მასთანა ერთგულნი ქართველნი ყაენისანი. მაშინ მეფემან შეიკრიბნა მესხნი და რაოდენნი ქართველნი, [59] დაუწყო ბრძოლა არღუნს, გარნა სიმცირისა გამო სპისათა² ვერ წინა აღუდგა მეფე და იელტოდა, ხო- 15 ლო არღუნ იწყო ტყვენვაჲ მესხთა, გარნა უსწრო ამბავმან ყაენისამან და უქუნიქცა.

ხოლო განუზრახა სარგის ჯაყელმან მეფესა, და წარვიდა იმერეთს ნარინ³ დაეითისა თანა. მაშინ ნარინ⁴ დაეითმან მიიღო დავით მეფეჲ დიდითა პატრივითა. მაშინ განიყვენ წარჩილებულნი იმერეთისანი, და ენება რომელ- 20 სამე ნარინ⁵ დავით მეფედ და რომელსამე ლაშას ძეჲ დავით. და იყო შლილობა ჟამ-რაოდენმე. გარნა დადიან-ბედიელი⁶ 167), რომელი იყო კაცი კეთილი, დაადგრა ნარინ⁷ დავითის ერთგულებასა ზედა და ამისთვის ვერ მიუღეს ნარინ⁸ დავითს მეჯობაჲ⁹. ამისთვის განიყვენ მეფეთა ქვეყანანი და ქალაქნი ქუთაისი და ტფილისი ორად. საჭურჭლე ორად; არამედ ხომლის 25 ქვაბსა შინა რაცა იყო, მცირედი განიყვენ და სხვა დაუტევეს მუნვე; ხოლო ჯაკვი სალამაზო და თვალი¹⁰ იგი პატოსანი და მარგარიტი უსასყიდლო დარჩა ნარინ დავითს და იმერეთი¹¹ და შემდგომნი მისნი, ხოლო საქართველო და შემდგომნი მისნი—ლაშას ძეს დავითს.

და იქმნა სამეფო ესე ივერიისა ორ სამეფოდ წელს ქრისტესით ათას 30 ორას ორმოცდაცხრამეტს¹². 168)

ხოლო მეფე დავით ლაშას ძე იმყოფებოდა იმერეთს შიშისათვის ყაენისა. და დედოჯალი გვანცა და ძე მისი ტყვედ ყავდა ყაენსა. და არა იყო [90] მეფე საქართველოსა შინა, არამედ ნოინნი განაგებდენ საქმესა საქართველოსასა. მაშინ უზრებანა ყაენმან ნოინთა, რათა ყონ¹³ ზავი მეფისა დავითისადმი 35 წარმოგზავნეს დეჰანანი მშვიდობისათვის წინაშე დავით მეფისა. ხოლო დავით პასუხებდა: „მე დაუტევე საქართველოჲ ხოჯა აზიზისა მიზეზითა. აწ მოიციეს ყვინმან¹⁴ ცოლი ჩემი გვანცა და ძე ჩემი დიმიტრი და ხოჯა აზიზ და ვიქმნები მორჩილ ყვინობისა მისისა“. ხოლო სიტყვისა ამისთვის, ხოჯა აზიზისა მიცემისათვის მრისხანებდა დიდათ ყაენი და ლამოდა სიკვდილსა ძისა მეფისა- 40 სა. მაშინ ძვეიდა ყაენისა თანა ენუქარქუნ¹⁵, რომელი იყო კაცი¹⁶ კეთილი და ქრისტიანი, და მასთანა ტუნლულხათუნ¹⁷, რომელი იყო ასული კეისრი

¹ ლაშქრობითა AC. ² სითა A. ³ ნარ ABC. ⁴ ნარ ABC. ⁵ ნარ ABC. ⁶ დადიან-ბედიელ A. ⁷ ნარ ABC. ⁸ ნარ ABC. ⁹ მეფობა B. ¹⁰ თივა A. ¹¹ იმერეთნი B. ¹² 1200 ორმოცდაცხრამეტს A. ¹³ უყონ A. ¹⁴ ყაენმანან A. ¹⁵ ენუქარქუმ ABC. ¹⁶ კაცი + იყო კაცი A. ¹⁷ ტურულულხათუნ ABC.

სა, ¹⁸⁹) და მოახსენეს ყვინსა: „რაჲ არს, დიდო ყვინო, არა უწყია ¹, რამეთუ წინასწარმეტყველთა, რომელთა ღმერთი ეტყოდა, მისნი ნათესაენი არიან ბაგრატოვანი? და აწ სიკვდილი ² გიბრძანებოეს ამისთვის ³, სცოდავ ⁴ ღვთისადმი! და კვალად უწყოდე, რამეთუ დიდის ბათოს დესპანნი მეფისა
5 დაეითის წინაშე არიან და სთხოვეს გზასა დარიელისასა შენ ზედა“. ამავითა-
რითა საუბრითა დამშვიდებულმან ყაენმან წარუგზავნა ძენი თვისნი ^{5 170}) და
ხოჯა აზიზ ენუქარქუნის ⁶ ხელითა მეფესა. და მოართვეს ქვიშხეთის ბოლო-
სა. და ხოჯა აზიზს ⁷ მოჰკვეთა ⁸ მეფემან თავი და წარგზავნა ტფილისს [91]
სამხილვებლად სხვათა.

10 და თვით წარვიდა ყვინისა თანა ⁹ წინაძლოძითა ენუქარქუნისათა; ესმა
რაჲ წასულა ¹⁰ მეფისა სარგის ჯაყელსა, იგოცა წარმოვიდა მეფისა თანა
მოქმელი: „მევენოს—მისთანა, და არა მევენოს—მისთანა“. მხილველსა მეფესა
სარგის ჯაყელისა იამა დიდათ და მიუბოძა ქვაბლოვანი და ტბეთის ეკლესია.
და წარვიდენ ზოგად ყაენისა თანა. და რა მივიდა მეფე ყაენისა თანა, შეი-
15 წყნარა პატივით და კითხვედა განდგომისათვის ¹¹ ყვინი. გარნა ვინათგან იყო
მეფე ენა-ბრგვნილ ¹², ნაცულად მისა ¹³ მიუგებდა სარგის უშიშრად.

ესამსა ამას გამოვიდა ბერქა ყაენი დიდითა სპითა დარუზანდით. ხოლო
ულუ ყაენი წარვიდა მეპირდაპირედ მისსა. და იყო წინამაველთა სპათა თანა
სარდლად დაეით მეფე, და სარგის თვით ¹⁴ მასთანა ¹⁵ დააყენა ყვინმან თვის-

20 თა ¹⁶ რაზმთა შინა. ხოლო მიმავალთა სპათა შორის წარხლტა ყურდგელი,
უსწრო ყოველთა და მოკლა ¹⁷ სარგის; წარხლტა მელი და მოკლა ¹⁷ სარგის;
წარხლტა შველი, უსწრო ყოველთა და მოკლა ¹⁷ სარგის. ამავითართა სიკის-
კასისა მხილველმან ყვინმან შეიყვარა დიდათ სარგის. ხოლო ეახლენ რა რაზმი
ურთიერთას, გამოვიდა მუნიდამ კაცი საშინელი დიდი, რომლისაგან შეშინ-

25 დენ ყოველნი მხილველნი. მაშინ განიყენა მეფემან ცხენი, სტყოოცა ისარი
კაცსა მას, დასცდა კაცსა, [92] ეცა ცხენსა მკერდსა და დაეცა. მაშინ ერთ-
ხმობით შეუტივეს ქართველთა და სხვათაცა. და იქმნა საშინელი ბრძოლა,
სადა იბრძოდა სარგის ძლიერად წინაშე ყაენისა. შემდგომად ივლტოდენ
ბერქასნი და სდედდენ უკანა და ხოცდენ ულუ ყაენისანი. მაშინ დევნასა შინა

30 დაშთა მარტო ყაენი ულუ, მოუხდენ ოთხნი ¹⁷¹) შექურვილნი კაცნი ბერქასნი
და ლამოდენ სიკვდილსა ¹⁸ ულუ ყაენისასა. მხილველმან ამისმან სარგის მოუხ-
და მათ შვიდთა, ოთხნი მოჰკლნა და სამნი გარდაეხვეწნენ და იხსნა ყაენი
სიკვდილისაგან. მოიქცენ გამარჯვებულნი. და ესევეთარისა სახელოვანისა
მამაკობისათვის ¹⁹ მეფეთა და სპათა მისთა მიანიჭნა ყაენმან მრავალნი დი-
35 დებანი, და სარგისს ²⁰ უბოძა კარნუ ქალაქი თვისით გარემოთი.

გარნა შეიშურვა მეფემან, და სათნოებისათვის ²¹ მეფისა არღა მისცა
ყვინმან სარგისს ²² კარნუ ქალაქი. და ანისთვის გულკლებულ იქმნა სარგის მე-
ფესა ზედა.

უქმოიქცა მეფე ნებითა ყაენისათა ნიკებული დიდათ და მოვიდა საქარ-
40 თველოდ.

¹ უწყია | B. ² სიკვდილი B. ³ ამისთვის B. ⁴ სცოდავ AC. ⁵ თქნი A. ⁶ ენუქარქუნის ABC.
⁷ აზიზ ABC. ⁸ მოკვეთა B. ⁹ თანა—A. ¹⁰ წასულა A. ¹¹ განდგომისათვის B. ¹² ბრგვილ BC.
¹³ მისსა A. ¹⁴ თვით B. ¹⁵ მისთანა B. ¹⁶ თქსთა BC. ¹⁷ მოკლა A. ¹⁸ სიკვდილსა B. ¹⁹ მამა-
კობისათვის B. ²⁰ სარგის A. ²¹ სათნოებისათვის A. ²² სარგის AB.

ეამსა ამას მოკვდა¹ გვანცა დედოფალი თათართა შინა, რომელი მო-
წამლა ასულმან თვისმან² ხვაშაქ. და მეფემან იქორწინა დიდის ნოინის ქორ-
მალის³ ასულსა ესუქანსა თანა ტფილისს⁴ დიდებითა დიდითა.

ხოლო ეამსა ამას განდიდდა ქყონდიდელი [მშ] ვასილი და დაიწყო სა-
ურავი ვითარცა მეფემან, და თანა-ეყო ესუქან⁵ დედოფალსა. ამისთვის⁶ მოპ- 5
კლა იგი⁷ მეფემან.

მოკვდა ეამსა ამას ულუ ყაენი და იქმნა ყაენად ძე მისი აბალა⁸, რომე-
ლი იყო კაცი მკვერმეთქვი⁹ და სხვითაცა საქმითა კეთილ.

ხოლო ეამსა ამას მოუწოდა სარგის ჯაყელსა მეფემან ტფილისს და,
არლარა მომხსენებელმან მსახურებისა მისისამან, შეიპყრა იგი და პატიმარ 10
ჰყო. და ოდეს სცნა ყაენმან აბალა, განატყვევებინა სარგის მეფესა. და მიერთ-
გან იქმნა განდგომილებად შესხთა ვიდრე ბრწყინვალე გიორგი მეფისამდე.

იჭყვიან დავითისათვის¹⁰, რომ სიბერისა ეამსა მიდრკაო, ვითარცა სო-
ლომონისათვის სწერენ. რამეთუ ხელ-ყო შლად ეკლესიათა, მამულთა და შე-
წირულებათა. ამისთვის¹¹ სამხილებულად ღვთისა მიერ დასწულდა ძე მისი 15
გიორგი და მოკვდა.

ხოლო ოდეს აღდგა თენგუთარ¹², ძმა აბალა ყაენისა, რათა მიუღოს
ყაენობა აბალას და გამოილაშქრა¹³ და დადგა მთასა სამცხისასა¹⁴. მაშინ წა-
რავლინა თორმეტი ათასი ზხედარი¹⁵, რათა შემუსრონ და მოაოხრონ მონას-
ტერი იოანე ნათლისმცემელისა, რამეთუ ჰგონებდნენ მას შინა საუნჯესა წრა- 20
ვალსა. მაშინ მოაწია მათ ზედა წინამორბედმან სენზო ბნელისა და კვალად
სეტყუა და წვიმა მძაფრი, რათა აღივსო ხევი იგი წყლითა და წარიმ[ი]ტაცა
ზედღარნი იგი სრულიად და შერთო ზღვასა, და მცნობად განერა ნხოლოდ
ერთი კაცი, რათა აუწყა თენგუთარს¹⁶, რამეთუ ადგილი იგი ღვთისა არს და
არაეის ძალუეს ენებად მისა. 25

ხოლო თენგუთარ¹⁷ აოტა ძმამან მისმან აბალა ყაენმან და ლტოლვილ-
ნან გარდაელო მთაჲ აჭარისა, განელო ქოროხი და მივიდა სამეფოსა ნარინ¹⁸
დავითისასა. მოეგება ნარინ¹⁹ დავით, ისტუმრა კეთილად და ნადიმსა ზედა
დაუდგა 500 ზროხა და ლაშქართა²⁰ მისცა საზრდელად 600 ცხენი, 150
ზროხა, 1000 ცხოვარი, 1000 ღორი, ხოლო ღვინო—ქურითა და ურმებითა, 30
რომლისა სიმრავლისათვის²¹ განკვირდნენ თათარნი. ხოლო ცოლმან დავითის-
წან, რომელსა ესეჲ ასული მიხაილ პალეოლოლოსისა^{17:2)}, კვისრისა, ცოლსა
თენგუთარისასა²² განუსვენა.

შემდგომად ამისა მოვიდა ნარხა²³ ყაენი ხვარასანს. წარვიდა აბალა
მას ზედა და წარიტანა ლაშას ძე. და იყო ლაშას ძე²⁴ კვალად ჩვეულები. 35
სამებრ²⁵ მცწინავეთ სარდალი. და იქნნა ბრძოლა ძლიერი და აოტეს ბარხა²⁶
და მოსწყვიდნეს სპანი²⁷ მისნი.

ეამსა ამას გარდმოვიდა²⁸ თენგუთარ²⁹ და მოვიდა ლომისას³⁰ თავს
ლადოსა ზედა. მსმენელი აბალა ყაენი წარმოემართა და მისცა მრავალნი

¹ მოკვდა B. ² თუმან B. ³ კორბალის ABC. ⁴ თბილის B. ⁵ ესუქა ABC. ⁶ ამისთვის B. ⁷ იგი—A. ⁸ მისი აბალა—A. ⁹ მკვერ-მეთვი A. ¹⁰ დავითისათვის B. ¹¹ ამისთვის B. ¹² თენგუთარ ABC. ¹³ გამოილაშქრა A. ¹⁴ სამცხისასა A. ¹⁵ ზხედარი B. ¹⁶ თენგუთარს ABC. ¹⁷ თენგუთარ ABC. ¹⁸ ნარ ABC. ¹⁹ ნარ ABC. ²⁰ ლაშქართა BC. ²¹ სიმრავლისათვის B. ²² თენგუთარისასა ABC. ²³ ბარხა ABC. ²⁴ და იყო ლაშას-ძე—A. ²⁵ ჩვეულებისებრ BC. ²⁶ ბარხა ABC. ²⁷ სპანი—A. ²⁸ გამოვიდა A. ²⁹ თენგუთარ ABC. ³⁰ ლომის ABC.

ნარინ¹ დავითს, რათა ლტოლვილი თენგუთარ² არა მიუშვას მისთანა. და მიიზიდა ნარინ¹ დავით მისდა აბალამ და შემდგომად აოტნა სპანი თენგუ-
თარისანი³. [96] და შეიპყრა თენგუთარ², გარნა არა ავნო და განუტყუა
თენგუთარ² აბალა ყაენმან.

5 ეამსა ამას დასნეულდა და მოკვდა დავით მეფე, ძე ლაშასი, წელს ქრის-
ტესით 1269 და იმეფნა წელნი⁴ 26. და იტყვიან მეუღლისა მისისა ესუქან
დედოფლისაგან მოწამლვასა შურისათვის ვასილი ჭყონდიდელისა.

10 ხოლო ეამსა ამას განდგა ნარინ¹ დავითისაგან რაჭისა ერისთავი სა-
დუნი კახაბერი¹⁷³) და მივიდა ყაენისა თანა. ორჯელ მოსცა სპანი მრავალნი
ყაენმან სადუნსა. და ნარინ დავითს⁵ ორჯელ დაესხა ქუთათის⁶ მყოფსა
უგრძნულად, გარნა წყალობითა ლეთისათა ორჯელეე განერა ნარინ¹ და-
ვით. და თათართ მოაობრეს ეკლესიანი და ქვეყანანი და წარვიდენ.

15 გარნა განდიდდა დიდათ კახაბერი სადუნი ყენისაგან და მეწყეთაგან-
ცა და წარიყვანა დიმიტრი, ძე დავითისა, ყენითა⁷ თანა. და ყენმან უბოძა
მეფობაჲ დიმიტრის სომხითარ-ქართველთა, ჰერ-კახთა, ჯაეახთა, ტაოელთა,
თენიერ სარგის ჯაყელისა, და აკურთხეს მეფედ დიმიტრი, ძე დავითისა.¹⁷⁴)

ხოლო განდიდნა სადუნი და უბოცა მეფემან ათაბაკობა, რომელსა ყვან-
და ცოლად ასული ავაგ ათაბაკისა ხვაშაგ. ესე სადუნი კახაბერი იყო ძლიერ-
რი, მხნე, ასოვანი, რომელმან ჰკადრა⁸ ყენისა: „უკეთუ სამბრძანებელსა შინა
20 იპოვებინ⁹ კაცი ესეთი, რომელ მერკინოს, ანუ მედგინოს, ანუ ისარი განა-
სროს¹⁰ [96] ჩემისა ოდენი!“. და არავინ გამოჩნდა მდარი მისი.

67. და იყო ესე დიმიტრი მეფე, რომელსა უწოდებდენ¹¹ თავდადებულს,
მხნე, ასოვანი, მვენიერი, სამხედროთი სრული, ლეთის მსახური, მოწყალე,
25 მლიაკავი, რამეთუ ღამე თეითმწველი¹² 175) ხელითა თვისითა მისცემდა გლა-
ხაკსა საქმოსა.

ხოლო ეამსა ამას წარვიდა აბალა ყაენი ეგვიპტეს¹³, სადა ახლდენ ქარ-
თველნი, და ბრძოლასა შინა მიიღეს დიდი სახელოვნება ქართველთა.

ეამსა ამას მისცეს აწყვერი სარგის¹⁴ და ცნეს მისსა ბექას. და განდიდ-
და დიდათ სარგის ჯაყელი, სამცხის სპასალარი, და დაიპყრა მან და ძემან
30 ნისმან ტაშის-კარიდამ კარუნ-ქალაქამდე. და იყო სარგის ლეთის მსახური
ყოვლითავე და მსახურებდა ყაენსა და მორჩილებდა დიმიტრი მეფესა.

ხოლო დიმიტრი მეფე იყო ხელთა შინა სადუნი კახაბერისასა, რომელსა
მიუბოძა დანიისი, და იგი განაგებდა ყოველსა საქმესა სამეფოსა. მოიყვანა
მეუფემან ტრაპიზონიანი მეფის ასული ცოლად და შვა მისთანა ცენი¹⁵ დავით
35 და ვახტანგ.

ამათ ეამთა ნარინ დავით მეფემან იმერეთისამან მრავლისა¹⁶ ორგულე-
ბისათვის¹⁷ შეიპყრა რაჭის ერისთავი კახაბერი და დასწვა თვალნი და ძენი
მისნი წარგზავნა კონსტანტინეპოლად¹⁸ და აღხოცა ნათესავი მისი.

ამათ ეამთა შემოვიდა¹⁹ მრავალი უჯგროება და წინააღმდეგობობა, სჯულ-
40 თა საღმრთოთა შეება, განცხრომა [97] და შლა ეკლესიათა²⁰ განწესებისა;

¹ ნარ ABC. ² თენგუთარ ABC. ³ თენგუთარისანი ABC. ⁴ წელნი—A. ⁵ ორჯელ მოს-
ცა სპანი მრავალნი ყაენმან სადუნსა. და ნარინ-დავითს—A. ⁶ ქუთათის ABC. ⁷ ყენითათა A.
⁸ კადრა A. ⁹ იპოვების A. ¹⁰ განასროს BC. ¹¹ უწოდებენ A. ¹² თუთ მღვდელი B. ¹³ ეგვიპტეს
BC. ¹⁴ სარგის ABC. ¹⁵ ძენი ABC. ¹⁶ მრავლის A. ¹⁷ ორგულეებისათვის B. ¹⁸ კონსტანტინოპოლად
ABC. ¹⁹ შემოვიდა BC. ²⁰ ეკლესიათა BC.

მეფემან მოიყვანა სამნი ცოლნი და ეგრეთვე სადუნზანცა¹. ამისთვის ამხი-
ლვდა კათალიკოსი ნიკოლოზ და აწყვერელი, გარნა არაჟინ უსმენდა. და
ამისთვის² მოიწია რისხვა ღვთისა და იქმნა საშინელი ძვრა³, რომელი და-
იქცა ეკლესიანი⁴ ღვთისანი, ციხე-ქალაქნი⁵ და ნაშენებნი ყოველნი, რომელ
აღმობდებოდა⁶ კუბრი მიწით. და ესეთი ძვრა³ იქნა თვით ღვთისა, აღდგო- 5
მისასა⁷ ქრისტეს ღვთისა ჩვენისასა.

ჟამსა ამას მოკვდა სარგის ჯაყელი. და დაიპყრა ძემან მისმან ბექა
სამცხე.

ხოლო აბალა ყაენმან წარგზავნა სპანი თვისნი⁸ დასაპყრობელად ეგიპ-
ტისა⁹ და წარატანა მეფე დიმიტრი და ბექა სპითა მათითა: და იყა მეფე 10
ქართველი¹⁰ მიწინავეთ მხედრობისა ურიცხვისა. ხოლო ნისრულთა რუ-
ბაკს^{11 176}) მოეგება მეფე ეგიპტისა ნასრ¹² სპითა ძლიერითა და იქმნა ბრძოლა
საშინელი და სასტიკი, სადა ბრძოდენ ქართველნი საცვირველად და მეფე; და
მეფესა ბრძოლასა შინა მოუკლეს ცხენი. და შესვა აბაშმან¹³ მეფე ცხენსა
ზედა. 15

და კვლად ეკეთენ და მოსრნეს ქართველთა მხედართმთავარნი ეგიპ-
ტელთანი და აოტნეს. გარნა თათარნი და მანგუ-დემურ, მხედართმძღვანნი
სპარსთა ვერა დაუდგენ ესეითარსა ძლიერსა ბრძოლასა და იელტოდენ. და
ოდეს იხილეს ესე ქართველთა, ესენიცა გამოჰყვენ უკანით და მივიდენ [98]
აბალა ყაენისა. 20

ხოლო შენდგომად რამოდენისაზე ჟამისა ნოვიდა მოლექსე ერთი და
იტყოდა წაირითა ბრძოლასა მას ეგიპტელთა და სპარსთასა და აქებდა დი-
დათ მეფესა დიმიტრის. ამისთვის მისცა ყეინმან მეფესა მრავალი და გამოი-
სტუმრა თბილისადე.

ჟამსა ამას მოკვდა აბალა ყაენი და იქმნა ყაენად ძე¹⁷⁷) მისი ახმად. და 25
წარვიდა მეფე ნისალკავად მისა ყეინობისა და დიდითა¹⁴ პატივითა კვლად
მოვიდა თბილისს¹⁵. და მისცა ასული თვისი¹⁶ რუსუდან მეფემან შვილის-
შვილსა¹⁷⁸) დიდისა ბუღასასა, რომლისათვის¹⁷ განრისხნა კათოლიკოსი ნი-
კოლოს და ესეითარისა არაკეთილქცევისათვის მეფისა, რომელი მიდრ¹⁸
ყოვლითურთ ქცევად საწარმართოდ, ამისთვის ნიკოლოზ დაუტევა ეკლესია 30
და აკურთხა კათალიკოზად ჯვარის მტვირთველი თვისი აბრაამ და თვით
წარვიდა უდაბნოდ, სადა მიიტყალა სანეტარო.

ხოლო მეფესა ამას ამხილვდა უსჯულოებასა და სამთა ცოლთა სხმასა
კაცნი კეთილნი და ღვთის მოყვარენი და ეგრეთვე პიმენ სალოსიცა გარეჯე- 35
ლი, გარნა მეფე არა უსმენდა მათ.

ხოლო დიმიტრი მეფესა ესხნეს ძენი ტრაპიზონის მეფის ასულისა თანა
დავით და ვახტანგ და მანუილ და ასული რუსუდან, ხოლო თათრის ასულისა
თანა ბაადურ და იედიგარ¹⁹ და ასული ჯიგდა¹⁹, ბექას ასულისა თანა
გიორგი მხოლოდ, ვითარცა [99] მარტო რქა, რომლისაცა აღმატებულება
ქვემოდა²⁰ ითქმის. 40

¹ სადუნზანცა A. ² ამისთვის B. ³ ძვრა A. ⁴ ეკლესიანი BC. ⁵ ქალაქი BC. ⁶ აღმობ-
დებოდა A. ⁷ აღდგომისა AC. ⁸ თვის A. ⁹ ეგიპტისა B. ¹⁰ ქართველთა BC, ქართველთა B.
¹¹ დარუბაკსა ABC. ¹² ნასარ ABC. ¹³ აბაშმან ABC. ¹⁴ დითა A. ¹⁵ თბილის AC. ¹⁶ თვის B.
¹⁷ რომლისათვის B. ¹⁸ იედიგად ABC. ¹⁹ ჯიგდა ABC. ²⁰ ქვემოდა BC.

ხოლო ოდეს განუდგა არლუნ¹⁷⁹⁾ ყაენსა დარუბანდელი, მაშინ მეფეცა მიიწოდა მუნ. დაადგენ¹ ციხესა მოაელ ეამ და ვერა აღიღეს. უბრძანა ყაენმან მეფესა აღება მისი. მსწრაფლ მეფემან აღიკურვა, მიუტანა შტურმაჲ სპითა ქართლისათა, რომლისა ყოველთა უწინარეს აღვიდა კიბისა თავსა რა-

5 ტი ზეჲს ძე სურამელი და აღიღეს ციხე იგი სიმაჯეცითა ქართველთა.
ხოლო ეამსა ამას იწყო ყაენმან არლუნ სიკვდილი ნოინთა და დიდთა კაცთა და აღბოცნა ყოველნი ნოინნი. და იხმო ურდოსა ზედა მეფე დი მიტრი რამეთუ იცოდა მეფემან მისვლასა² თანა მოკლავს მას. მაშინ შექარიბნა³ დიდებულნი თვისნი, კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დასჯდა დალიქსა ზედა. და
10 დასხდენ დიდებულნი წესისაებრ მათისა. მაშინ იწყო მეფემან, ღვთისა სახე-ლითა, სიტყუასა სათნოსა და მქვერბეთქვესა⁴ და სთქვა: „მიწოდს ყაენი, ვიცი: უკეთუ მივიდე, მომკლავს. და უკეთუ არ მივიდე, მოსტყვენანეს ქვეყანასა ჩვენსა, დაამხობს ეკლესიასა წმინდასა და მოაკლებს სჯულსა საღმრთოსა⁵. და მე აღვირჩევ, რათა წარვიდე და მოვკვდე⁶ ერისათვის და ქვეყანა⁷ და
15 სჯული იქმნას⁸ მშვიდობით“. გარნა სიტყუასა ამას ზედა არ თანხჳა იქმნენ დიდებულნი და აწვევდენ, რათა განაჩინოს თავი თვისი. ხოლო მეფემან სთქვა⁹: „მე განვერე და ესეოდენი მოისრენ! მაშინ [100] დავისაჯები¹⁰ მე. და უმჯობეს არს წარუვალი¹¹ სუფევა, ვიდრე წარმავალისა. აწ უკვე წარვალ. უკეთუ დავრჩე, კეთილ, უკეთუ არა – დავსდვა სული ჩემი ერისათვის¹², ვითარ-
20 ცა დასდვა ქრისტემან ჩემთვის“. მაშინ ერთხმობით ჰრქვეს კრებულთა სამ-ღდელოთა: „ჩვენ თავდებ გექმნებით ქრისტესთანა, რათა მან შეგინდენეს¹³ ყოველნი ცოდვანი შენნი და გყოს შეილ სასუფეველისა“. მსმენელი ამისი მე-ფე მზიარულ იქმნა და დახიზნა ძენი თვისნი¹⁴ და თვით წარვიდა და წარი-ტანა აბრაჳამ კათალიკოსი¹⁵. და რა მივიდა, არარაჲსა გამოჰძიებულმან¹⁶
25 ყენიმან შეიპყრა იგი და პატიჳარ ჰყო. და განმსჯელჳან რომლასაჲე საქმისასა არა სწადდა სიკვდილი მეფისა, გარნა ავთ განმზრახბთავან იძულებულ იქმნა ყაენი და უფრო ხეტლუ-ბულასგან. სტანჯეს მეფე, რომელი იგი ითმენდა ქრისტესთვის და ერისათვის¹⁷ და შემდგომად ეზიარა უხრწნელსა საიდუმლო-სა ხელითა აბრაჳამ კათალიკოსისათა¹⁸ და წარკვეთეს თავი წელს ქრისტე-
30 სით 1289, თვესა მარტსა 12, დღესა შაბათსა მარხვისაჲა. და ანიათვის ეწო-და თავდადებულნი.

ეჳა საეკირველი, რამეთუ მეათე ეამიდან¹⁹ დაბნელდა მზე, ვიდრე დას-ვლამდე²⁰, რათა სცნან ურწმუნოთა მათ, რამეთუ პატიოსან არს წინაშე ღვთისა ცხებული უფლისა!

35 მაშინ იყო²¹ მამასა თანა ძეჲ მეფისა დავით და სწადლოდათ სიკვდილი-ცა²² მისი ბილწთა მათ. გარნა ითხოვა ყაენისაგან პატივი დავითისი ტაჩარ ნოინმან [101] და მიმადლა მას ყენიმან. და ზრდიდა თვისთა თანა ტაჩარ ნოინი დავითს, ძესა დიმიტრი მეფისასა.

ხოლო გვაჲი მეფისა შოიპარეს კათალიკოსმან და მოსე მღვდელმან და
40 ჰპოვეს მეთევზური¹⁸⁰⁾ ბრძანებითა განგებისათა და მას შთაუღვეს ურემსა და წარმოგზავნეს ტფილისს.

¹ დაადგენან A. ² მისვლასა A. ³ შექარბნა A. ⁴ მქვერბეთქვესა B. ⁵ მქვერბეთქვესა C.

⁶ საღმრთოსა AC. ⁷ მოკლავდ BC. ⁸ ქვეყანა BC. ⁹ იყოს A. ¹⁰ სთვა A. ¹¹ დავისაჯები BC.

¹² წარუვალი BC. ¹³ ერისათვის B. ¹⁴ შეგინდენეთ BC. ¹⁵ თჳანი B. ¹⁶ კათალიკოსი B. ¹⁷ გან-მოძიებულმან A. ¹⁸ ერისათვის B. ¹⁹ კათალიკოსისათა B. ²⁰ ეამითგან A. ²¹ დასვლამდე A.

²² იყო—A. ²³ სიკვდილი A.

ხოლო ჟამსა ამას წარმოავლინა ყეინჳან ხუტლუ ბულა, მტერი მეფისა დიმიტრისა, რათა გამოართვას შეილი ნარინ¹ დავითს, მეფესა იმერეთისასა, და ქმნას მეფედ ქართლს. ხოლო მოვიდა რა ხუტლუ-ბულა ქართლს, ანკონო ნარინ¹ დავითს. და მოვიდა ნარინ¹ დავით ქვიშხეთს, აქედან მიეგებნენ ნოინნი და ხუტლუ-ბულა. და მოსცა ძე თვისი² ვახტანგ. წარმოიყვანა ხუტლუ-ბულამ და მიგვარა ყეინსა. და ყეინჳან მშვენიერებისა თვისისათვის³ შეიყვარა⁴ ვახტანგ დიდათ და მოსცა დაჲ⁵ თვისი ცოლად ოლჯათ⁶ და საქართველოა⁷ სამეფოდ.

და მოვიდა ვახტანგ თბილისს⁸ და აქურთხეს მეფედ.¹⁸¹

და იმეფა დიმიტრიმ თავდადებულმან წელნი 17.

ნ8. აჳან ვახტანგ დაიპყრა კარნიფორიღამ დარუბანდამდე, თვინიერ ბეჳა ჯაყელისა. იყო ვახტანგ ესე კაცი კეთილი და მხნე. ხოლო დავით დიმიტრის ძე, რომელი იზრდებოდა სპარსეთს, მოიწადინა ყაენჳან მეფობა მისი, გარნა არა ინებებს ქართველთა ერთგულებიანათვის⁹ ვახტანგისა, და მისცეს სხვა და სხვანი მამულნი საქართველოსა შინა [102] და იყო ქართლს.¹⁸²

და შენდგომად სამისა წლისა მეფობისა თვისისა მოკვდა ვახტანგ.¹⁸³ და რა ესმა სიკვდილი ძისა თვისისა მეფესა¹⁰ იმერეთისასა ნარინ¹ დავითს, დამძიმდა მისთვის და მოკვდა წელს ქრისტესით 1293. და მიიღო მეფობა იმერეთისა ძემან ნარინ¹ დავითისჳან, უხუცესმან კოსტანტინე.

ხოლო დავით, დიმიტრი თავდადებულის ძე იყო მხნე საქმესა შინა და დიდისა მსახურებისა და ვაჟაკობისა და მხნეობისათვის¹¹, რომელი წარმოაჩინა ბრძოლასა შინა წინაჲმე ყაენისა. ანისათვის უბოძა მეფობა საქართველოსა¹² და სრულად ქართლი. მოვიდა, ეკურთხა მეფედ ტფილისს.

ხოლო ვახტანგ, ძემან ნარინ¹ დავითისჳან, იმეფა საქართველოსა ზედა წელნი სამნი.

ნ9. ხოლო აჳან დავით, დიმიტრი თავდადებულის ძემან დაიპყრა ყოველი ნაქონები მანისა თვისისა¹³, თვინიერ¹⁴ ბეჳა ჯაყელისა. აჳან დავითმან შეირთო კვალად ყაენისა¹⁵ დაჲ ოლჯათ, რომელი ჰყვანდა ვახტანგ მეფესა, ძესა. ნარინ¹ დავითისასა.

ხოლო ჟამსა ამას იყო კაცი ერთი ყაინთაგან დიდათ პატივეცემული, სახელით ნაეროზ, რომელი დიდათ სდევნიდა ეკლესიათა¹⁶ და სჯულთა ქრისტეანეთასა¹⁷. აჳან ნაეროზ წარმოავლინა მხედრობა საქართველოს, რათა ეკლესია¹⁸ ეარბიისა შემუსრონ¹⁹ და მას შინა დებულნი²⁰ ნიეთნი მიუტანონ ნაეროზს. გარნა შურ-აგო მას ვარქიისა ღეთისჳმოზებლმან [108] და, რა მოვიდოდნენ ნაეროზისაგან წარმოვლენილნი, ეცათ მათ მეხი და განგალნა ისინი და დანაშთნი უკუნ-იქცენ²¹ კვალად ნაეროზისა თანა.

გარნა ჟამსა ამას განგებითა ზენაჲთა²² შერისხა ყაენმან უსამართლოებისა მისისათვის²³ და მოსწყვიდა ნაეროზ შეილათ თვისით.

იყო მის ჟამისა ყაენი ყაზან მეძიებელი საპართლისა და ჰქონდა მას საბელი ერთი და მას ზედა სხჳულნი მრავალნი ეყვანნი. ხოლო წვერი საბლისა

¹ ნარ ABC. ² თჳსი BC. ³ თჳსისათვის B. ⁴ შეიპყრა A. ⁵ დაი BC. ⁶ ოლჯა ABC ⁷ საქართველოთი B. ⁸ თბილისი ABC. ⁹ ერთგულებისათჳს B. ¹⁰ მეფესა A. ¹¹ მხნეობისათჳს B. ¹² საქართველოსა A. ¹³ თჳსისა B. ¹⁴ თვინიერ BC. ¹⁵ ყაენისა BC. ¹⁶ ეკლესიათა B. ¹⁷ ქრესტიანეთასა AC. ¹⁸ ქვიანეთასა B. ¹⁹ ეკლესია BC ²⁰ შემქრონ — A. ²¹ დიდებულნი B. ²² იქცენ BC. ²³ ზენაჲ A, ზენაითა B. ²⁴ მისისათჳს B.

მის ერთი გატანილი იყო გარეთ სახლისა და მეორე მობმულ იყო მახლობელ¹ ყაენისა საწყოფსა. და რომელნი² მწუხარენი მას თოკის თავსა გაანძრევდენ, მსმენელი ყაენი გამოვიდოდა და მსწრაფლ გამომეცინებელი მისისა მწუხარებისა განათავისუფლებდა.

5 ხოლო ყაენმან ამან ორგულებისა თვისისათვის¹⁸ⁱ) გარდაავლო მეფობი-
დამ დაეთო, *ე* დიმიტრი თავდადებულისა. და ბექას ჯაყელსა ჰყვანდა *ძე*
დიმიტრი თავდადებულისა გიორგი¹⁸⁵). და ბექას გამოართვა ყაენმან და
ქმნა იგი მეფედ ქართველთა წელს ქრისტესით 1299.

10 ხოლო *ე*ამსა ამას განდიდებულ იყო ბექა ჯაყელი, რამეთუ ეყარა ტა-
შის-ქარბადმ სერის ზღვამდე; რომელსა მიხაილ კოზნიანი კვისარმან მოსცა
ტრაპიზონამდე, რამეთუ ასული ბექასი ცოლად³ ესეა მას.

15 ხოლო მხედრობა სპარსთა წარმოვლენილი ყაზან ყაენისაგან, [104] შემ-
წენი გიორგი მეფისანი, მხედართმცლენებლობითა⁴ ხუტლუ-ბუღასითა სდევ-
დენ დავითს და აობრებდენ საქართველოსა. გარნა დავით შევიდა სტეფან-
წმინდას და მუნით ბრძოდა დიდათ ხუტლუ-ბუღას. და დააბარცხა მრავალ-
ჯერ მხედრობა სპარსთა, სადა უჩვენეს დიდი ერთგულება მეფესა დავითს
ააზარცემ ქილამ და ახმად სურამელმან და სხვათა აზნაურთა ქართლისათა.

15 ხოლო შემდგომად ამისა რამოდენნიმე მოაოხრნა ქართველნი და წარვი-
და ხუტლუ-ბუღა სპითა თვისითა სპარსეთს.

20 და კვალად დაიპყრა ქართლი კვალადვე დავითმან.

ხოლო ჰყვა მეფესა *ძმა* ვახტანგ, რომელსა არა დია უყოფდა მეფე პა-
ტივისა. ამისთვის⁵ წარვიდა ვახტანგ და მივიდა ყაენისა თანა. ხოლო ყაენმან
პატივით შეიწყნარა და წარმოატანა ხუტლუ-ბუღა და სპანი სპარსთანი, რათა
მისცეს მეფობა ვახტანგს. და წარმოვიდენ და მოვიდენ ტჯილისს⁶. სცნა რა

25 ესე მეფემან, წარავლინა ზავისათვის მეფემან დავით ცოლი თვისი⁷ ოლჯათ
და მასთანა ბურსელი იოანე. მოეგება ხუტლუ-ბუღა ოლჯათს და პატივისცა
ვითარცა ყაენსა. მსმენელმან ზავისასა ხუტლუ-ბუღა მისცა ფიცი და ხელმან-
დილი ყაენისა, რომელიცა წესად აქვნდათ⁸ მინდობისა და უფნებლობისა-
თვის: უკეთუ წარვიდეს ყაენისა თანა, მისცეს მეფობა და არა აენოს. და ამა-

30 ვითარის პირით [105] წარმოავლინა მოციქულნი და ოლჯათ დედოფალი
არლა წარმოავაზენა. და მეფემან მიზეზ-ყო ოლჯათის მიუსვლელიობა და პა-
სუხ-უგო: „უკეთუ მოვიდეს ოლჯათ ჩემთანა, მე წარვალ ყაენთა თანა“. ამას-
ზედა განრისხნა ხუტლუ-ზედა და სცნა, რომელ ცბიერობს მეფე დავით და
არა წარვალს ყაენისა თანა. ამისთვის⁹ მოჰკვეთა თავი ბურსელსა¹⁰ და ოლ-
35 ჯათ წარიყვანეს თათართა, ხოლო ვახტანგს დაუმტკიცეს მეფობა.¹⁸⁶ და და-
ვით მეფე იმყოფებოდა გველეთს¹¹. და თათართა დიდათ ავნებდენ მთიულნი
ქართველნი. და რა ეწიათ ყინვა და ზამთარი¹², უმეტეს ავნებდენ თათართა
ქართველნი და მრავალნი მოსწყვეტდენ. და წარვიდენ დანაშონი და მივიდენ
სპარსეთს და მიგვარეს ყაენსა დედოფალი ოლჯათ.

40 გარნა ესეოდენთა შლილობათა არა იყო საქართველოთა შინა თესვა და
შკა. და უმეტესნი მოსწყდებოდენ გლეხნი შიმშილითა და უმეტესნი წარვიდო-
დენ სამცხეს და გამოზრდიდა მათ ბექა და მეუღლე ვახანი¹³.

¹ მახლობელ B. ² რნი B. ³ ცოლად + ცოლად A. ⁴ მხედართმცლენებლობითა BC.

⁵ ამისთვის B. ⁶ თბილისს B. ⁷ თქი B. ⁸ აქვნდათ BC. ⁹ ამისთვის B. ¹⁰ ბურსულსა ABC.

¹¹ გელათს ABC. ¹² ზამთართარი A. ¹³ კახა A, ვახარი B, კახსი C.

70¹. 187) ხოლო დაჯდა² მეფედ ვახტანგ, ძე ღიმიტრისა. ამას მოსცეს ყოველი საქართველოა. არამედ წინა არა აღუდგებოდა ძნასა თვისსა, და ვითს მეფესა, რამეთუ იყო ღვთის მოშიში და არავისა მოშურნე და ყოველითურთ კეთილი. და ოდეს იხილა მეფემან დავით, რომელ არღა მოსცემენ ცოლსა მისსა ოლჯათს [106] თათარნი, ამისთვის მოიყვანა მეფულეთ ახმადის ასული 5 და იქორწინა მას ზედა¹⁸⁸).

ამას ჭანსა გამოჩნდენ თურქნი, რომლისა მთავარი იყო აზატ-მოსე. ესენი სდგაინ ზადებულ მათა ჰარხალისთა და ზამთარ პონტიის, და აოხრებდა ყოველსა ივერიასა. და შემდგომად მოვიდა ტაოს და მოაოხრნა³ და აღწყვიტნა⁴ ყოველნი ვიდრე ძუძუს მწოვრადმდე, ეინადგან⁵ ჩვეულებად⁶ აქუნდა. 10

მსმენელმან ამისნან ბექა ჯაყელმან, სამცხის⁷ სპასალარმან, რომელი ჟამსა ამას დიდად განდიდებულ იყო, შეიკრიბა სპანი თვისნი და მიმართა აზატ-მოსეს და ეტყოდა სპათა თვისთა ესრეთ: „ერთსჯულნო და ერთ პირნო, ის- 15 მინეთ, რამეთუ სკიპატრის მპყრობელმან მეფემან დავით, ზედწოდებით აღმაშენებელმან, ოდიდგან განახსნა⁸ თურქნი საზღვართაგან საქართველოასა-

თა, არღარავის გვიხილავს ამ ჟამისამდე. ხოლო აწ ცოდვათა ჩვენათათვის გამოჩნდენ და მოსწყვიტეს ტაო⁹. რამეთუ ეინათგან არღარავინ არს მეფე ჩვენი მცლავრებისაგან თათართასა, რომელიცა გვიძლოდა ჩვენ და დავერჩომილ- 20 ვართ ზარტოდ, არამედ მთავარნიცა საქართველოასანი¹⁰ და ქვეყანა განდგომილ არიან თვის-თვისად. აწ ამისთვის მნებავეს შეგვკრბეთ და შევიწიოთ ღმერ-

თი და შურ-ვაგოთ მტერთა ქრისტიანეთასა¹¹ ძალითა ჯვარისათა¹². მაშინ ყოველთა განიხარეს და აღუთქვეს მზა ყოფა. [107] და განყო ბექამ სპანი ორად: ერთი არწმუნა შეილეს თვისსა სარგისს¹³ და მეორეს თვით უძლოდა. და მი- 25 მართეს ურიცხვთა თათართა ვაშლოვანს მყოფთა მცირით. ხოლო პირველად მოუხთა სარგისს¹², და ხუთასთა მხნეთა სარგისისთა ჩამოაგდეს ხუთასნი. და

შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა, სადა ძველთა მამაბაპურებ ბრძოლა ძლიერად სარ- 30 გის და მეორე¹³ მხრით ბექა. და იქით-აქეთ მრავალთა მოწყვედისა შემდგომად აოტნეს თურქნი და მოსწყვიდნეს ძლიერებითა ჯვარისათა და აოტნეს. და მრავალთა და ურიცხვთა ალაფთა აღმლებელნი მოვიდნენ გამარჯვებულნი კვალადვე სამცხეს ბექა და სპანი მისნი. და აღდიდებდენ ყოველის კეთილის 30 მოქმედსა ღმერთსა. და ამიერიდამ ვერღარა¹⁴ იკადრებდენ თურქნი¹⁵ მოსელასა¹⁶.

ჟამსა ამას მოკვდა¹⁷ ყაზან-ყაენი და იქმნა ყაენად ხარბად-ყაენი, ძე მისი. ამან ყაენმან ინება შესელა¹⁸ გილანს და შეკრიბნა სპანი და მიუწოდა მე- 35 ფესს ვახტანგს და სამცხის სპასალარსა ბექას. ხოლო ბექა არა წარვიდა, სპანი თავისნი წარუგზავნა. და მეფე ვახტანგ წარვიდა სპითა საქართველოასათა. და რა შეკრბენ, მაშინ განაწყო ოთხად ნაწილად სპანი: ერთ კერძ წარავლი- 40 ნა დიდი სარდალი თვისი ხუტლუ-ბულა და სპანი ბექასნი, და¹⁹ მეორეს კერძ— ჩოფან-ნოინი²⁰ და რომელნიმე სპანი ვახტანგ მეფისანი, და მესამე კერძო— [108] უსენ-ნოინი და ოგსნი და მეოთხე კერძო თვით ყაენი და მასთან მეფე ვახ- 40 ტანგ. და მათ გილანელთაცა იწყეს მაგრებაჲ და მიეტყვენენ. და იქმნა ბრძო-

1 70 — A. 2 დაჯდა+ რა C. 3 მოაოხრა BC. 4 აღწყვიტნა A. 5 ეინათგან B. 6 ჩაუწყვიტებდა B. 7 სამცხი A. 8 განიხსნა B. 9 მოსწყვიტა A, მოსწყვიტნა BC. 10 საქართველოასანი B. 11 ქრისტიანეთასა A. 12 სარგის ABC. 13 მეორეს B. 14 ვერღა B. 15 თურქი ABC. 16 მოსელასა AC. 17 მოკვდა A. 18 შესელა A. 19 და —AB. 20 ჩოფან-ნოინი ABC.

ლა საშინელი და საკვირველი, სადა საკვირნოდ მამაცობდა ვახტანგ მეფე, რომელ მამაცობისა მისისათვის განკვირდა ყაენი. და შემდგომად დაჰკოდეს ბარკალსა ვახტანგ მეფე. მეორეს მხრით მოჰკლეს უპირველესი სარდალი ხელტუ-ბუღა და აოტნეს ყაენი და უქუნიქცენ. დაეწიენენ გილანელნი და 5 დიდი ვნება მისცეს სპათა ყაენისათა. და უმეტეს ქართველნი და მესხნი დაიხოცნენ, ვინათგან დიდათ მამაცობდენ და უკუბრუნდებოდენ და სერიდენ მტერთა; ამისთვის დიდი ენება მიეცათ ქართველთ, მესხთა. და უქუნიქცეულნი ყაენი და სპანი მისნი მოვიდენ უეანს¹.

ხოლო ყაენმან დიდათ პატივსცა ვახტანგს და სპათა მისთა უბოძა მრავალნი ნიქნი და მამაცობისა მისისათვის ღირსი ჯილდო და განუტევა ქართლად. და წარმოვიდა ვახტანგ ნიქითა დიდითა საქართველოდ.

ხოლო შემდგომად ვახტანგის წარმოსვლისა² მოვიდენ წინააღმდეგომნი ქრისტესნი და ეტყოდენ მეფესა თუ: „რასათვის განუტევე ვახტანგ? უკეთუ არა დაატევებინო მას სარწმუნოება ქრისტესი და არა შემუსრო ეკლესიანი 15 საქართველომასანი, არარაჲ წარგემართების და არცა იქმნების მპყრობელობა შენი“.

ამისთვის წარმოავლინა [109] ყაენმან ერთი ნოინი და სპანი მრავალნი, რათა ქართველთა დაატევებინოს სჯული და შემუსროს წმინდანი ეკლესიანი³. წარმოსრული იგი ნოინი⁴ ზოფნია გზასა ზედა ნახჭევანს მეფესა ვახტანგს და 20 იცნობა ესე ყოველნი ნოინმა მან⁵. მსმენელი ამისი მხნე ვახტანგ არა შეშინდა და არცა განდრკა, არამედ განამზენა ყოველნი მასთანა მყოფნი, რათა წარვიდენ და კვალად უქუნი-იქცენ და თვით ყაენისა⁶ თანა აღიარონ ქრისტე და მიიღონ გვირგვინი მოწამეობისა. უსძინეს სპათა მისთა და უქუნიქცენ. და 25 წივიდა¹⁰⁹ ყაენისა თანა. განკვირდა⁷ ყაენი უკუნიქცევას მისსა და უბიწროგზასა, აღიარა ქრისტე და ქადაგა მართალი სარწმუნოება. და შემდგომად მრავლითა ტანჯვითა აწამეს ქრისტესთვის და მიიღო გვირგვინი მოწამეობისა. და იმეფა წელნი სამნი.¹⁰⁰

ხოლო შემდგომად რისხვითა ღვთისათა სამხილებელ ექმნა სენი ბოროტი ხარბად-ყაენსა, რომელი აიძულებდა ქრისტეანეთა. და მითვე სენითა 30 მოკვდა ხარბად-ყაენი; და დაიკვა ღმერთმან ეკლესიანი⁸ აღძვრისაგან ბოროტისა. მოვიდა ნოინი საქართველოდამ და განუტევეს ქართველნი მეფისა ვახტანგისა თანაყოფილნი.

ხოლო იქმნა ყაენად⁹ ულჯათ-სულტანი. და ამა ულჯათ-სულტანმა წარმოავლინა ჩოფან¹⁰ ნოინი, რათა დასევას საქართველოსა შინა მეფე. და 35 ჰყვა ბექას ძე დიმიტრი თავდადებულისა მეფისა გიორგი, რომელი [110] უწინარესცა მეფედ ჰყვეს. და წარმოგზავნა ნოინისა თანა, რათა დაუმტკიცონ მეფობა. ჩოფან ნოინმან წარიყვანა გიორგი ყაენისა¹¹ თანა,¹⁰¹ გარნა ყაენმან არა მისცა მას მეფობა, ვინათგან დავით იყო უკუმიდგარ. და სთხოვა ყაენმან დავითს ძე თვისი. და წარმოგზავნა მცირე ყრმა გიორგი. და მოიყვანეს ყაენისა თანა. და იყვნენ ბიძა-ძმისწულნი, ორნი გიორგნი ყაენთა თანა.

71. ხოლო მოსცა ყაენმან მეფობა მცირე გიორგის, დავითის ძესა და უჩინა მზარდულად და მოურნედ გიორგი მეორე, ძე დიმიტრი მეფისა თავდადებულისა. და მოვიდენ ტფილისს.¹⁰²

¹ უეანა A. ² წამოსვლისა AC. ³ ეკლესიანი BC. ⁴ ნოინი A. ⁵ ნოინმან A. ⁶ ყენისა BC. ⁷ განკვირდა A. ⁸ ეკლესიანი BC. ⁹ ყენთა AC. ¹⁰ ჩოხად ABC. ¹¹ ყენისა BC.

ამასვე წელს მოკვდა მთავარი სამცხისა ბექა და მეუღლე მისი ვახაბი¹, რომელნიცა იყვნენ ორნივე მეუღლენი საღმრთო-საერთოთი სათნოებითა და მოწყალებითა აღმატებულნი და საესენი ყოვლითა კეთილითა. და დაუტყვევს სანნი ძენი: სარგის, ყვარყვარე და შალვა.

ხოლო შემდგომად ამისა მესამესა წელსა მოკვდა² დაეით მეფე წელსა 5 ქრისტესით 1310 და დაუტყვევა ძე თვისი გიორგი ორის წლისა მეფედ ქმნილი.

ხოლო შემდგომად მოკვდა³ ხარბად ყაენი¹³⁰ და იქმნა ძე მისი მუსაით ყაენად. ამასთანა წარვიდა გიორგი, ძე მეფისა დიმიტრი თავდადებულისა, რომელი დიდის პატივით შეიწყნარა ყაენმან და მოსცა ყოველი საქართველოჲ [111] და ყოველნი მთავარნი საქართველოჲსანი და ძენი დაეით მეფისანი და 10 ძენი ბექასნი; წარმოგზავნა ტფილისს, სადა შეკრბენ ყოველნი დიდნი და შვირენი ივერიელნი და აკურთხეს მეფედ წელს ქრისტესით 1318.¹³⁴

ხოლო გიორგიმ, დავითის ძემან იმეფა წელნი 10.

72. დაჯდა მეფედ გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა თავდადებულისა. და იწყო წითებმან აღმობრწყინებად და ივერიისა განათლებად, რამეთუ იქმნა 15 ესე კაცი საკვირველი და ღირსი ქებისა და შესამგავსი უწინდელთა სახსოვართა ზეფეთა ქართველთათა, რომელსა ეწოდებოდა ბრწყინვალე გიორგი. ამან ბრწყინვალემან გიორგი დაიპყრა ყოველი ივერია: სომხითი, შერ-კახეთი, ქართლი, მესხი, ტაო, შვე-კლარჯნი და ვიდრე სფერამდე⁴ ზღვამდე.

დროსა ამისა⁵ ეკირთებოდენ ოესნი საქართველოსა და დაეპყრათ მრავალნი სიმაგრენი, გარნა ამან ბრწყინვალემან სინხნითა თვისითა⁶ განდევნა ისინი და მიუღო სიმაგრენი და შევიდა შინა ოესეთსა და მოაოხრა⁷ ივინი, და მოიქცა გამარჯვებული და დაამშვიდა ოესთაგან საქართველოჲ.

ესაჲსა ამას იქმნა აღრეულება საყეინოსა შინა. და მოგნელმან ეამისამან გიორგი ბრწყინვალემან განასხნა თურქნი საზღვრით თვისით რომელნიმე გონიერებითა, რომელნიმე [112] ბრძოლითა და ძლიერებითა, და მოსპნა თურქნი სამფლობელოთ თვისით⁸.

ხოლო შემდგომად ამისა შემოკრიბნა⁹ ყოველნი ერისთავნი თვისნი რეცა დარბაზობად და ურჩინ ბრძანებისა თვისისანი მოსრნა და დაადგინა მორჩილნი თვისნი და ამით უმეტეს დაიმორჩილნა ქვეყანანი. მაშინ მიუბოძა სარგის ჯაყელსა ათაბაგობა¹⁰ და ამირ-სპასალარობა. და შემოიკრიბნა სპანი თვისნი და წარვიდა და დაიმორჩილნა რანი, შირვანი ვიდრე დარუბანდამდე, ქურთი ლეკითურთ, და მოხარკე ყუნა და მოიქცა ტფილისს გამარჯვებული.

ხოლო იმერეთს, ვითარცა აღესწერეთ, შემდგომად ნარინ¹¹ დაევიდა მეფისა იყო შლილობა ცმათა შორის მრავალთა წელთა. და ამის გამო განდიდნენ მთავარნი და განმკვიდრნენ¹² ერისთავნი ქვეყნისანი¹³. და ამით წიხეზთა გამო ვერ მეფობდენ მეფენი იმერეთსა შინა.

ამისმა მიხილველმან მეფემან გიორგი ბრწყინვალემან ინება და ეზრახა იმერთა. და მათ პირის მიცემითა წარმოვიდა მეფე სპითა და გარდმოვლო¹³⁵ მთაღ ლიხისა და მოვიდა იმერეთს და დაიპყრა ყოველნი იმერნი წელს ქრისტესით 1330 და დასხნა ერისთავნი თვისნი. ხოლო ბაგრატ იმერეთის მეფედ-ყოფილსა მისცა საერისთო შორაპანისა და მუნ დაადგინა ერისთავედ.

¹ ვახაბი ABC. ² მოქუდა A. ³ მოქუდა A. ⁴ სფერამდე A. სფერამდე + და BC
⁵ ამისა BC. ⁶ თუსით B. ⁷ მოაოხრა A. ⁸ თუსით BC. ⁹ შემოკრიბნა BC. ¹⁰ ათაბაგობა B.
¹¹ ნარ ABC. ¹² განკვიდრენ ABC. ¹³ ქვეყნისანი AB.

ამისი მზილველნი—დადიანი მამია და გურიელი და სენათა ერისთავი და აფხაზეთისა შარვაშიძე—[113] მოერთუნენ¹ ნიჭითა დიდითა და მოულოცეს მეფობაჲ იმერეთისა და ყოვლისა გიორგიისა².

მერმე შთავიდა ოდიშს და მუნდამ აფხაზეთს, და მუნებურნი საქმენი 5 განაგნა და მისცა ცხომისა ერისთაობა ბელიელ-დადიანსა,¹⁰⁸ ვინათგან პირველცა მისი იყო.

უქმოიქცა, შემოვლო გურია და მოვიდა სამცხეს. ხოლო სამცხეს ყოფისა მოკვდა ათაბაგი³ სარგის¹⁰⁷. ხოლო მეფემან მიუბოძა ძესავე მისსა ყვარყვარეს ათაბაგობა, დასხნა ერისთავნი თვისნი სამცხეს და განაგნა საქმენი 10 მუნებურნი, ვითარცა კეთილმან ხუროთმოძღვარმან და შემოიქცა თბილისს შვიდობით.

მერმე კვალად განიხილნა მთიულთა, კავკასთა შინა მყოფთა უწესობაჲ და საქმენი უჯგრონი. ამისთვის შევიდა მუნ და დაიმორჩილნა კავკასსა შინა მყოფნი და დაუდვა სჯულნი და სამართალნი, რომელი მისცა წიგნითა აღწე- 15 რილი, რომელიც დღესაც იპოების⁴ ქვეყანასა ჩვენსა¹⁰⁹ აღწერილი წიგნი სამართლისა მისგან, რომელი დაუდვა მათ მთიულთა. და ესრეთ მოიქცა მშვიდობით.

ამათ ეამთა აღდგა ყენი, მპყრობელი ადრბაგანისა, დაიწყო პყრობად სომხითისა, რანისა და მოვაკანისა. და მოვიდა განჯას, რათა დაიმორჩილოს 20 გიორგი მეფეჲ. მცნობი ამისი მიეგება სპითა, ეწყო ძლიერად [114] და აოტნა და განაბნია იგი სიმხნითა თვისითა. და მოიქცა გამარჯვებული ალაფითა მრავლითა, რომელი შესწირვიდა ღვთისადმი მადლობასა მოწიწებითსა.

ეგრეთვე კვალად საბერძნეთისა სულტანმა⁵ ორხან ინება, რათა დაიპყრას კლარჯეთი. მცნობი ამისი მეფე გიორგი ეწყო სპითა, მისცა ძღვევა ღმერ- 25 თმან და მოსრნა ურიცხენი⁶ თურქნი. და ივლტოდა სულტანი, ხოლო მეფე, მმადლობელი ღმერთისა და მხიარული, უქმოიქცა ტფილისს.

ამან დაიმორჩილა ყოველი გიორგია ნიკოფსილამ ვიდრე დარუბანდამდე და მასთანა კავკასნი, რანი, მოვაკანი და სომხითნი, შარვან-შაჰ⁷. და არავინ იყო წინააღმდეგომ მისა და არცა სადამე იპოებოდა თათარნი. 30

ხოლო ამა მეფემან შემოჰკრიბნა კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და წმინდანი ღვთისა, სათნონი მამანი, და განაწესნა ყოველნი კეთილ- წესდებულეზა სასულიერონი, და განმართნა მრუდნი და მართალსა შეეწია და ესრეთ კეთილად განაგნა წესნი საეკლესიოთანი.

ხოლო ამას ეამსა შინა მოკვდა დადიანი მამია და მიუბოძა მეფემან და- 35 დიანობა ძესა მისსა⁸ გიორგის¹⁰⁹.

ხოლო მეფესა ამას გიორგის ამისთვის ეწოდა ბრწყინვალე, ვინათგან იყო გვამითა ფრიად შეწიერ და მამაკობითა უებრო; მეორედ ამისთვის, ვინათგან იყო ივერია დაფანტული და სამეფოდ და სამთავროდ დაყოფილი⁹. [115] და ამან სიბრძნე-გონიერებითა და მამაკობითა თვისითა კვალად შემო- 40 ჰკრიბა და დაიმონნა, განავსნა და აღაშენნა ქვეყანანი, სჯული და წესნი სამოქალაქო განაბრწყინეა, ეკლესიანი¹⁰ დარღვეულნი აღაშენნა და ყოველითურთ ქვეყანა ივერიისა განაშენნა და განაბრწყინეა.

¹ მოერთუნენ BC. ² გიორგისა A. ³ ათაბაკი A. ⁴ იპოვების B. ⁵ სულტანჴან A. ⁶ ურიცხენი BC. ⁷ შარვაშნი ABC. ⁸ თვისსა ABC. ⁹ დაყოფილ ABC. ¹⁰ ეკლესიანი BC.

და მეფობდა კეთილთა მეფობითა ივერისა ზედა 28 წელი და შემდგომად გარდაიცვალა ტფილისს წელს ქრისტესით 1346.

73. შემდგომად ამისა დაჯდა ძე მისი დავით¹ მეფედ. და შემოკრებენ² კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დიდებულნი ნიკოფსით, სპერით დარუბანდამდე, აკურთხეს მეფედ.

5

ამან დავითმა დაიპყრა ყოველი საბრძანებელი მამისა მისისანი და ჰმატა შენებათა ეკლესიისათა³ და ციხე-სიმაგრეთა.

ამის მეფობის გაშვიდ დაბნელდა მზე წელს ქრისტესით 1357.

ხოლო ამან დავით მეფემან იმეფა კეთილად დღეთა თვისთა მშვიდობით და ღვთის მსახურებით, და მიიკვალა გეგუთს და დაფლეს გელათს. და იმეფა 10 წელნი 14.

74. გამეფდა შემდგომად დავითისა ძე მისი ბაგრატ და შეკრებენ კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და დიდებულნი და აკურთხეს მეფედ ქუთათისს⁴. ამან დაიპყრა ყოველი ივერია.

ესე იყო მხნე, ახოვანი, ტანითა ძლიერი, შეენიერებითა ჰაეროვანი, 15 მოისარობასა შინა განთქმული ფრიად, საღმრთოთა კაცთა [116] პატივის მცემელი, მშვიდი და მოწყალე.

ამის მეფობაშიდ დაბნელდა მზე.

ამას უკუდღვენ⁵ სევანი, გარდმოვიდენ და მოსტყვენეს ქუთათისი და მოსწვეს. ჰსცნა⁶ რა ესე ბაგრატ მეფემან, მოვიდა ქუთათისს⁷, მუნ შემოიკრი- 20 ბა სრულიად სპანი ივერიისანი, ჰერ-კახთა (წარუძღვანა რაჭველნი და უბრძანა მისლვა რაჭიდაძე), დადიანი, გურიელი⁸ და აფხაზნი⁹ და მათთანა სომხითარნი, და უბრძანა მისლვა ოდიშიდამ ეცერსა¹⁰ ზედა; ხოლო თვით იწინამძღვრა ლეჩხუმელნი¹¹ და მასთანა იახლო მესხნი, კლარჯნი და იმერ-ამერნი. და შევიდნენ ესრეთ. მხილველნი¹² ამა ძალისა სევანი ვერ წინა აღუდგენ¹³. 25 და სრულიად მოსწვა, მოსტყვენა სევანეთი და აღიღო ყოველი სიმაგრე და დაიმორჩილნა ყოველნი ნებასა თვისსა¹⁴ ზედა.

იტყვიან, ვითარმედ მაშინ იყო სევანთა ერისთავად ვარდანისძე. შეიპყრა იგი მეფემან და პატიმარ ჰყო. შემდგომად რაოდენისამე ეამისა შეიწყნარა იგი და მისცა გურია საერისთაოდ¹⁵. და სევანთა ერისთავად დასევა გელოვანი. 30 და ესრეთ გამარჯვებული მოვიდა კვალად ქუთათისს¹⁶.

ამავე ეამსა მოერთვა ამბავი მეფესა, რათა თურქთა მოარბიეს სამცხეჲ. მსწრაფლ ანხედრდა მეფეჲ თორმეტი¹⁷ ათასითა რჩეულითა მხედრებითა და უკანა შეუდგა მას, გარდაულო მთაჲ ფერსათისა და მესამესა დღესა მიეწია მათ რახსს¹⁸ იქით¹⁹. ეკვეთნეს ძლიერად და იქმნა ბრძოლა [117] ძლიერი. 35 და მოსწყვიდნენ თურქნი ესრეთ. კნინლა განერნეს ამბისა მიმთბრობელნი. და ესრეთ დიდითა ალაფითა გამარჯვებული²⁰ უკმოიქცა სამცხეს.

ვინათგან იქმნა ესე კაცი ყოველსა შინა ძლიერი, ამისთვის იქმნა დიდი მშვიდობა ქვეყანასა მისსა და შენდებოდა ქვეყანანი. გარნა მშვიდობასა ამას შინა მოიწია მომსრველი სენი, ესე იგი ეამი, ²⁰¹¹ და მოსრნა ურიცხენი²¹ სულ²² 40 ნი და მათ შორის დედოფალიცა ელენა, მეუღლე ბაგრატ მეფისა წელს ქრისტესით 1366.

¹ შემოკრებენ A. ² ეკლესიისათა BC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ უკუდღვენ AB. ⁵ ჰცნა BC.

⁶ დადიან-გურიელი A. ⁷ აფხაზნი A. ⁸ ლეჩხუმელი ABC. ⁹ მხილველი ABC. ¹⁰ წინა აღუდგენ ABC. ¹¹ თესსა B. ¹² საერისთოდ A. ¹³ თორმეტითა A. ¹⁴ რახს ABC. ¹⁵ იქით A. ¹⁶ გამარჯვებულნი ABC. ¹⁷ ურიცხენი BC.

კვლად დაბნელდა შვე ქრისტიანთ წესს 1372. არამედ ესოდენი დაბ-
ნელება მაუწყებელ¹ იყო ქვემო² თქმულთა ბოროტთა საქართველოსა ზედა.
წელსა³ ქრისტიანთ 1375 გამოჩნდა კაცი სახელით ლანგ-თემურ⁴, რომელი
მელმან დაიპყრა ყოველი თურქეთი, ინდოეთი და სპარსეთი. და რა ზოისმა
5 ძლიერება მისი, იწყო მეფემან მაგრება ყოვლით სახით ქვეყნისა⁵ თვისისა.

ამას ეამსა მოკვდა⁶ დადიანი გიორგი და იქმნა²⁰⁸ დადიანად ვამეყ.²⁰⁹
ხოლო ოდეს დაიპყრა ყოველი სპარსეთი თემურმან და წარმოვიდა ბაგ-
რატსა ზედა, შემოვიდა სომხითს და მოსრნა, მოსწყვიდნა⁷. და უკუუდგა
მეფესა ათაბაგი ბექა და მივიდა თემურისა თანა. ხოლო მეფემან ვერა იკა-
10 დრა პირისპირ ბრძოლა და შევიდა თბილისს და განამაგრა იგი სიმრავლითა
სპისათა [118] და სხვათა საქიროთა მიერ.

მოვიდა ლანგ-თემურ⁴ და მოადგა თბილისს, მეფესა, გარს და შემოხლულა
გარემო. ხოლო მეფე თვით და სპანი მისნი ყოველდღიე გამოვიდოდენ სიმა-
გრით და ძლიერად ებრძოდენ გარემოდგომილთა სპათა თემურისთა; სადა
15 მოსწყვედდენ მრავალთა და მოიქცეოდენ გამარჯვებულნი, სადა ფრიად გა-
მოჩნდა სიმამაცე ბაგრატ მეფისა და სიმტკიცე მკლავისა მისისა, რომელ ესე-
ვითარი ბრძოლა განგრძელდა ვიდრე ექვს თვემდე. გარნა ვერ წინა და უდგა
სიმცირე სიდიდესა და აღიღეს ქალაქი თბილისისა და შემდგომად ციხე და
გამოიყვანეს ტყვედ მეფე ბაგრატ და დედოფალი ანანა⁸. და მოსწყდენ მრავ-
20 ღალნი სულნი. და წარვიდა ლანგ-თემურ⁹ ესრეთ ძლიერი, და წარიყვანა
ტყვედ მეფე, და დედოფალი ტყვედ ჰყო ციხესა შინა თბილისს და დაუდგინა
მკველნი.

ხოლო მეფეს აიძულებდა, რათა დაუტეოს ქრისტი და მიიღოს ნიჭი დი-
დი და უკეთუ არა, — ფრიადითა სატანჯველითა მოჰკლას იგი. გარნა მეფე
25 ეგო მტკიცედ, ვითა შვენის კაცთა უშიშართა.

ამას ეამსა მოკვდა¹⁰ ათაბაგი ბექა და ნებითა ბაგრატ მეფის ძის გიორ-
გისათა იქმნა ათაბაგად ძე ბექასი იოანე.

ხოლო მამამან იმერთა ერისთვის აღექსანდრესამან გიორგიმ²⁰⁹ მოინდო-
მა, რათა იქმნეს მეფედ იმერთა. გარნა ერთგულებისათვის ბაგრატ მეფისა,
30 არა თანხმა¹¹ ექმნა [119] დადიანი. ამისთვის წარვიდა გიორგი სპითა დიდითა
და მიუხთა დადიანსა¹². გარნა ეწყო დადიანი ოდიშართ-აფხაზითა,¹³ იქმნა
ბრძოლა დიდი და მოკლეს მეგრელთა¹⁴ მეფე გიორგი, და ივლტოდენ სპანი
მისნი.

და მოიყვანა დადიანმა ძე ბაგრატ მეფისა გიორგი და მისცა სრულიად
35 იმერთი.

ხოლო ბაგრატ მეფე ჰყუა თემურს და მარადღე აიძულუნდა მაჰმადიან-
ყოფად. ხოლო ბაგრატ, ვერარაჟსა ლონისა მპოვნელმან, აღუთქვა მაჰმადიან-
ყოფა¹⁵, რათა მით იხსნას თავიცა თვისი და სხვაცა ტყვენი ქრისტიანენი.
ამისთვის განიხარა თემურ დიდით და მისცა პატივი დიდი და ადგილი შვი-
40 ლობისა თვისისა. და იქმნა ბაგრატ მაჰმადიან და თემურისა განმზრახ.

ხოლო დღეთა რაოდენთამე შემდგომად რქვა ბაგრატ თემურს: „ვიცან
სჯული შენი ბრწყინვალედ და არს იგი კეთილ, და ამისთვის მწაღს, რათა

¹ მაუწყებელი B. ² ქვემო B. ³ წელს A. ⁴ ლანგთემურ ABC. ⁵ ქვეყნისა A. ⁶ მოკუ-
და A. ⁷ მოსწყვიტნა A. ⁸ ანანა BC. ⁹ ლანგ-თემურ B. ¹⁰ მოკვდა A. ¹¹ თანხმა AC.
¹² დადიანს A. ¹³ აფხაზითა A. ¹⁴ მეგრელთა BC. ¹⁵ მაჰმადიან-ყოფად A.

ვეო ყოველნი სამეფონი ჩემნი მაჰმედთან. და ამისთვის მომეც ძალი, რათა აღუასრულოა. მხიარულ-ქმნილმან თემურ მისცა სპანი 12 ათასნი და მასთანა ნიქნი დიდნი და გამოისტუმრა თემურმან ბაგრატ საქართველოდ და ყოველნი ტყვენი საქართველომასანი¹.

ხოლო ბაგრატ მოვიდა რა მდინარესა არეზსა, აცნობა ძესა თვისსა გიორგის, რათა: „შეიკრიბე სპანი და შირ-გვექმენ, რათა მოვსწყვიტოთ ესენი, რომელი მოგვყავს სპანი თემურისანი“.

მაშინ იმერეთს მყოფს გიორგის [130] ესმა რა ესე, შემოკრიბნა სპანი იმერთ-ამერთა. ხოლო ბაგრატ მოვიდა და დადგა ხუნანის პირისპირ აღმოსავლეთით კიდესა ბერდუჯისასა, და რიყრაეს მოერტყა გიორგი სპითა საქართველომასათა და² დაუწყო ბრძოლა. ხოლო შინაგან ბრძოდა ბაგრატ, ვიჯარტა მძინეზარე ლომი. და³ მოსწინეს სრულიად, რამეთუ ვერ განერა მიმთხოვბელი ამბვისა. და მოვიდა გამარჯვებული ქართლს, მოადგა ციხესა და ქალაქსა თბილისს და აღიღო იგი მცირესა ხანსა და გამოიყვანა⁴ მცეცხვანენი თემურისანი.²⁰⁵

ხოლო ვინათგან უწყოდა ბაგრატმან, რომელ თემურ არა დაუტყვევებს ამა⁵ სირცხვილსა თვისსა⁶, ამისთვის⁷ იწყო მაგრებად ქვეყნისა და დახიზუნად საგანძურთა და დედა-წულთა; ხოლო მან შეიკრიბა ყოველნი სპანი თვისნი და დადგა მართყოფილამ ავქალამდე.²⁰⁶ მოვიდა თემურ პირისპირ ბაგრატისა, და ბაგრატ გავიდა ყოვლითა ძალითა თვისითა⁸. და იქნა ბრძოლა სასტიკი; და დიდიდამ შის დასვლამდე იყო საშინელი ბრძოლა, სადა სიმხნე ბაგრატმან და სპამან მისმან გამოაჩინეს და მრავალნი ჩინებულნი თემურისანი მოსწყვიდეს და კინდადა მიზდრიკეს თემურ. გარნა სიმრავლისა გამო სძლიეს ბაგრატს და იელტოდენ იუერიელნი. გარნა ცოცხალნი ვერვინ დაინარჩუნეს თემურისთა.²⁰⁷

მაშინ თემურ შემუსრნა მცხეთა და სხვანი ეკლესიანი [121] და ციხენი ქართლისანი და სომხითისანი და მოსწვნა⁹ მრავალნი, რომელიც დღესაც მჩენარებს ქვაბთახევს ეკლესიისა¹⁰ იატაკნი.²⁰⁸

უკუნეიკა თემურ და მივიდა დალისტანსა შინა და დაიმორჩილა იანნი, და მიერ-დღითგან არიან დალისტენლნი¹¹ მაჰმადიანს სჯულსა ზედა. და მიერ წარვიდა თემურ სპარსეთადვე.

ხოლო ბაგრატ იწყო კვალად შენებად ქართლ-სომხითისა, თემურისაგან მოოხრებულთა.

და შემდგომად გარდაიცვალა დიდი ბაგრატ მეფე წელს ქრისტესით 1395. ამისთვის ეწოდა ამას დიდი ბაგრატ მეფე, რომელ იყო ძლიერი, მხნე, ახოვანი, ყოველთა ნებირისპირეთა მაბრძოლთა თვისთა სძლო, თვინიერ ლანგთემურისა¹², და იგიცა სიმრავლისა გამო; ხოლო მეორე ესე, რომელ არა დამორჩილა მძლავრსა; მესამედ, იყენენ სხვანიც ბაგრატ მეფენი, გარნა არა მსგავსნი ამისნი.

და იმეფა წელნი 35.

75. შემდგომად ბაგრატისა იქნა ძე მისი გიორგი მეფედ. შემოკრიბნ კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და აკურთხეს მეფედ.

¹ საქართველოისანი BC. ² და — AC. ³ და — A. ⁴ გამოიყვანა A. ⁵ აჰას A ⁶ თქსა B. ⁷ ამისთვის B. ⁸ თჯითა B. ⁹ მოსწვნა BC. ¹⁰ ეკლესიისა BC. ¹¹ დალისტანელნი AC ¹² ლანგთემურისა ABC.

ამან გიორგიმ დაიპყრა ყოველი საბრძანებელი ზამისა მისისანი.

ამის მეფობის მეორეს წელს მოკვდა დადიანი ვაჟე და იქმნა დადიანთ მამია.²⁰⁹ ამან მეფემან გიორგიმ უბოძა საერისთაო ცხოვისა მამია დადიანსა ერთგულებისათვის მისისა. ამის შემდგომად გარ[122]დაიცვალა კათალიკო-
5 ზი ელიოზ და ამან მეფემან დასვა მიხაილ, ვინათგან ძველითგანვე ჩვეულება იყო, რომელ კათალიკოსნი¹ აღრჩევითა და ნებითა და ბრძანებითა შევისათა მიიღებდენ კურთხევასა და ტახტსა.²¹⁰

მსმენელი გიორგის გამეფებისა, თვინიერ ბრძანებისა მისისა, დიდათ წყინებულ იქმნა ლანგ-თემურ² და წარმოვიდა თვისითა სპითა და მოვიდა
10 რანს, რომელსა აწ უწოდებენ ყარაბაღსა. მუნით³ მიუვლინა მოციქული თემურ გიორგის: „მე დავიპყარ აღმოსავლეთი და შეფენი მისნი და შენცა მორჩილ მექმენ და მოვედ წინაზე ჩემსა“. ხოლო გიორგი ვერ მივიდა მასთანა და აღუ-
თქვა ხარკი. გარნა ვინათგან არა მივიდა გიორგი თემურისა თანა, ამისთვის განრისხდა და მოვიდა ქართლს. აქათ ეწყო გიორგი მეფე სპითა თვისითა და
15 ყვანდაცა შემწედ ოვსნი და კავკასნი. და აქმნა ბრძოლა სასტიკი და სამაგალითოა. და განძლიერდენ ქართველნი და მოსრნეს თემურისნი მხნენი და ძლიერნი. და იყო ბრძოლა განთიადიდა მიწუბრამდე. და მისდრკანეს ქარ-
თველთა თემურისნი.²¹¹ იხილა რა თემურ ესრეთ უკუნქეულნი სპანი თვის-
ნი, აღუზახა³ მისთანა მყოფთა მხედრობათა: „აჰა ღლე სიკვდილისა ჩემისა!“
20 და მოვიდა ვითარცა გრიგალი. და უკუნქეცნ⁴ [123] ქართველნი და ივლტოდენ. მიიქცა თემურ, აღიღო თბილისი და შეაყენა მცველად ხვარასნელნი. და მიერთენენ⁵ თემურს მრავალნი ქართველნი შემძლენი კაცნი. სწადროა თემურს შეპყრობა გიორგისი, გარნა ვერ შეეცლო. და მიიქცა თემურ სპარსეთადვე.

ხოლო იხილა დროა კოსტანტინე, ძემან ბაგრატიისამან, და დაიპყრა იმე-
25 რეთი თვისდად და იწოდა მეფედ. გარნა გიორგიმ არა მიხედნა ამას, არამედ შეიკრიბნა და გამოიყვანნა⁶ კავკასით ოვსნი და ძურძუკნი და სპანი თვისნი და მიუხდა თავრიზს⁷ აღინჯას⁸ 212) ციხესა და შემუსრა იგი და მოსწვა, მოსტყვენა მახლობელ მისა და აღიღო ალაფი დიდძალი, და მოვიდა გამარჯვებული შინადვე.

ხოლო მეფემ განიზრახა დიდებულთა თვისთა თანა ზავი თემურისა და წარავლინა დესპანი, რათა ზე-ყოს⁹ და მისკენ მეფემან გიორგიმ ხარკი თემურს. გარნა თემურ უპასუხებდა: „უკეთუ მოხვალ ჩემთანა და იქმნებ¹⁰ მაჰმადიან და დაუტევებ სჯულსა შენსა, შენცა მოვანიჭო მრავალი და ქვეყანა შენი მწვიდრით დავიტევა და შემუსრვა აღინჯა¹¹ ციხისა, რომელი სწყლავს
35 გულსა ჩემსა, მოვიტეო; და უკეთუ არა, მოკაოზრო ქვეყანა შენი და არცა ხარკითა და არცა სხვითა რამეთა¹² მოზრჩალებითა ვუ-შენთანა ზავი“. არა ერჩდა ამას [124] ზედა მეფე გიორგი.

ამისთვის განძვინდა თემურ და სამგზის უკუნქეცა თემურ სპარსეთად და სამგზისვე მოიქცა და მოვიდა საქართველოდ. მოაოხრა ყოველი საქარ-
40 თველო და სამცხე, მოსწვა, მოსტყვენა; და ეკლესიები რომელიმე დაამხვა¹³ და რომელიმე დასწენა, და ხატნი და ჯვარნი წარიღო; და ციხესიმაგრენი აღიღო, და რომელიმე შემუსრნა და რომელთა შინა თვით მკველნი მისნი

¹ კათალიკოსი ABC. ² ლანქთემურ ABC. ³ მუნდ ABC. ⁴ აღუზახნა A. ⁵ იქცა ABC.

⁶ მიერთენენ C. ⁷ გამოიყვანა AC. ⁸ თავრიზს A. ⁹ აღინჯას ABC. ¹⁰ ჰყოს A. ¹¹ იქნები A.

¹² ანიჯან ABC. ¹³ რაითამე A. ¹⁴ დაამხვა BC.

დაადგინა; ეგრეთვე კავკასიის კალთანი, მთიულეთნი და სხვანი, არაგვის ხეობანი მოაოხრა და ყოვლითურთ იავარ-ჰყო სრულიად საქართველო, სამცხე და მხარენი მისნი; ეგრეთვე წარგზავნა სპანი თვისნი ოვსეთად და მოაოხრა ოვსეთი. და იტყვიან: „მიერ დღიდან იწოდა ჩერქეზი¹ და² არიან მახმედთან³ ჩერქეზნი⁴“.

5

ესე ლანგ-თემურ⁵ დიდათ განძლიერდა და დაიპყრა ყოველი აღმოსავლეთი. და ეშინოდა მისი კოსტანტინეპოლის⁶ კეისარსა და სძლიობდა, და წარმოუგზავნა⁷ ძე თვისი. ამან თემურ შეიპყრა ბრძოლასა შინა ხულტან ბაიხით და შეაყენა რკინის გალიასა და სადაცა წარვიდის, თვის, თანა ჰყენა-და. ამის ბაიხითის შთამომავლობა არიან აწინდელნი ხვანთქარნი:⁸

10

ხოლო რაჟამას დაიპყრა ყოველი აღმოსავლეთი თემურ, წარვიდა, რათა დაიპყრას ჩინეთი, და რა მივიდა სამარყანდს, მოკვდა მუნ.

ხოლო [125] მეფემან გიორგიმ კვალად დაიპყრა ყოველი საქართველო სოზნებ-პერ⁹-კახითა და იწყო ქცეულთა და მოხრებულთა კვალად შენებად.

ამას ჟამსა მოჰკლეს კოსტანტინე მეფე იმერეთს.¹⁰ და შთავიდა მეფე 15 გიორგი იმერეთს და მოერთო დადიანი მამია, გურიელი და შარვაშიძე და დაიპყრა ყოველი იმერეთი. მუნით წარმოემართა და გარდამოვლო⁹ მთაჲ ლომსა¹⁰ და მოვიდა სამცხეს, და განაგნა მუნებურნი საქმენი და უბრძანა ათაბაქსა მოხრებულთა¹¹ ეკლესიებთა შენება; ეგრეთვე კლარჯნიცა დაიმორჩილა და განაგნა საქმენი სამცხე-კლარჯეთისა, ვითარცა ბრწყინვალემან 20 გიორგიმ. და მოიქცა კვალად საქართველოდ¹² და მოადგა თბილისს, გამაგრებულსა თემურისაგან, და აღიღო იგი და სხვა ციხენი ქართლისანი. და განასხნა თათარნი საზღვრით მისით და მოსრნა, სადა ჰოვნა. და ესრეთ კეთილად დაამშვიდა ყოველი ივერიაჲ.

ხოლო იწყო მეფემან გიორგი მოსვრა, მიწყევდა თათართა: სადა ჰპო- 25 ებდა საზღვარს გარეთ თვისით, ვიდრე რახსის კიდემდე¹³, არა დაუტევა, მოსრნა, მოსწყვიდნა. და ვინათგან იყო ესევეითარი ჰირი დიდი თათართა ზედა მეუთის გიორგისაგან და არა ესეათ ყაენი თათართა, ამისთვის შეკრბენ¹⁴ ყოველნი თურქობაჲ, ვითა¹⁵ [126] რესპუბლიკა,¹⁴ ბილწისა¹⁵ სჯულისა მათისათვის და მოვიდენ ქართლს.

30

და ოდეს მოესმა მეფესა მოსლვა მათი, არლარა იკადრა მოცდად სხვათა სპათა მისთა და, რაოდენი ჰყვა მისთანა, მიეგება მცირითა სპითა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და სასტიკი, რამეთუ მოსრპეს თურქნი უმრავლესნი. არამედ ძლიერისა ბრძოლისა შემდგომად მოიკლა თურქთაგან მეფე გიორგი წელს ქრისტესით 1407. და ვინათგან იხილეს, სპათა მისთა მოკლული მეფე თვისი, 35 არლავინ წარვიდა ლტოლვად, და დიდითა ფიცხელითა ბრძოლითა მოსწყვიდნეს იგინიკა. მოიქცენ თურქნი და მოარბიეს საქართველოჲ მარბიელითა და წარვიდენ.

ხოლო იმეფა ამან გიორგიმ წელნი 12.

76. შემდგომად გიორგი მეფისა დაჯდა მეფედ ძმა მისი კოსტანტინე და 40 დაიპყრა ყოველი გიორგია. ამან მიიღო გეამი გიორგი მეფისა და¹⁷ დაფლა

¹ ჩერგეზი ABC. ² და — BC. ³ მახმედიანი A. ⁴ ჩერგეზნი ABC. ⁵ ლანქთემურ ABC. ⁶ კოსტანტინეპოლის ABC. ⁷ წარმოუგზავნა C. ⁸ შერ A. ⁹ გარდმოვლო A. ¹⁰ ლომსანი ABC. ¹¹ მოხრებულთა B. ¹² საქართველოთ A. ¹³ კიდემდე A. ¹⁴ შეკრბენ A. ¹⁵ ვითარ A. ¹⁶ ბილწისა A. ¹⁷ და—A.

მცხეთას. ამან უმეტეს გიორგისა იწყო ოხრება¹ და კირთება მაჰმედიანთა, და
პრავალთა მათთა შეკრებულთა დიდ-დიდთა² ლაშქართა სძლო. ამისთვის, სჯუ-
ლთა მათთა შემწეობისათვის, სულტანმან მუსა, ზემოსხენებულის ბაიაზეთის ძის
ძემან, წარმოგზავნა ლაშქარნი კოსტანტინეს მეფესა ზედა. და მიეგება სპითა
5 თვისითა და შეიქმნა [127] სამონღოლი ბრძოლანი, სადა მოსწყვიდნეს ორგნი-
თუე უმრავლესნი და უმეტეს თურქნი. მაშინ მეფე სიფიციხითა გულისათა შე-
ვიდა შინაგან რაზმსა და მოსწყვიელდა სიმრავლესა უშიშრად³. გარნა მოიკლა
მეფე ბრძოლასა მას შინა წელს ქრისტესით 1414. და უკუნნიქცენ⁴ სპანი კოს-
ტანტინესანი. და შემდგომად ვერ უძლეს დგომად თურქთა საქართველოსა
10 შინა და წარვიდენ.

77. შემდგომად კოსტანტინესა დაჯდა ძმისწული მისი და ძე გიორგი მე-
ფისა ალექსანდრე. ამან მოიღო გვამი კოსტანტინესი და დაფლეს ვარძიას.
ამას ეამსა ალილაშქრა. მამია დანდინმა და წარვიდა აფხაზეთს, რათა
დაიპურას აფხაზეთი თვისდად. გარნა ეწყო დადიანსა შარვაშიძე და სპანი
15 აფხაზთანი. მოკლეს დადიანი მამია და ივლტოდენ სპანი მისნი.

ესე არა სათნოდ აღუჩნდა მეფესა ალექსანდრეს, რათა დადიანი დაიპ-
ყრობს თვისდად აფხაზეთსა. ამისთვის წარმოემართა ოდიშად დადიანსა ზედა,
გარნა მოეგება წინა ძე მამია დადიანისა ლიპარიტ და ამისთვის მიუტევეა მას
შეცოდება მამისა თვისისა და ლიპარიტ კვალად აღიყვანა პატივსა ზამისა
20 თვისისასა.

მერმეთ წარვიდა მეფე აფხაზეთს და წარიტანა დადიანი ლიპარიტ და
დაიმორჩილნა აფხაზნი, ვითარცა სხვამან მეფემან.²¹⁶ მუნით [128]. მოქცეული
მოვიდა ქუთათისს⁵ და ეყურთხა მეფედ. გარნა არა შოვიდა ათაბაჯი, ვინათგან
მიზეზობდა თათართა. ამისთვის მეფემან დასვა იმერეთს ერისთავი და დაამ-
25 შვიდა ამით. და თვით წარვიდა სპითა იმერეთისათა, სადა შეიკრიბნა სპანი
საქართველო-სერ-კახისა და სომხითარნი და წარვიდა ათაბაქსა ზედა. მცნობ-
მან ათაბაქმან და არანწადნელმან მოჩილეებისამან შეიკრიბნა⁶ სპანი თვისნი
და გარემონი⁷ მისნი და ეწყო მეფეს კობტის თავს. და შემდგომად ძლიერისა
ბრძოლისა გაემარჯვა ნეფეს. და შეიპყრეს თვით ათაბაჯი იოანე და მორათვეს
30 მეფეს.²¹⁶ ხოლო მეფემან პატიმარ-პყო და შემდგომად რამოდენისამე⁸ ეამისა
მიუტევეა შეცოდება თვისი, დააფიცა ერთგულეზასა ზედა, განუტევეა და კვა-
ლად აღიყვანა ათაბაგობისა პატივსა ზედა, ვინათგან იყო მოწყალე დიდი და
შემცოდეთა მიმტევებელი. განაგნა იქაურნი საქენი და მოვიდა ტბილისს.

ხოლო ვინათგან დაამშვიდნა ყოველნი თვისნი⁹ ქვეყანანი, მაშინ¹⁰ შე-
მოპკრიბნა კათალიკოზ-ეპისკოპოსნი და შთავარნი და დიდებულნი და განი-
35 ზრაბა მათ შორის, რათა აღაშენოს კათოლიკე ეკლესია¹¹ და სხვანიცა.²¹⁷ მა-
შინ მხიარულ-ქმნილნი დაემოწვნენ ყოველნი და განაწესეს ყოველსა საბრძანე-
ბელსა მისსა ზედა თითოსა გლესსა ერთსა კომლსა ზედა სამი კირნანეული,
რომელ არს ექვისი შაური აწინდელი.²¹⁸ [129] და მოპკრებდიან ამას წლთით-
40 წლად. და იწყო ამით შენება მცხეთისა, რუისისა და სხვათა. და მოიკა-
ლეთისაგან 15 წელსა მშვიდობა და შეასრულნა ესენი.²¹⁹

¹ ოხრებად A. ² დიდთა A. ³ უშიშად BC. ⁴ იქცენ B, იქცენ C. ⁵ ქუთათის ABC.

⁶ შეიკრიბა C. ⁷ გარემონია B. ⁸ რამოდენისა A. ⁹ თვისნი B. ¹⁰ მაშინ A. ¹¹ ეკლესია BC.

ამას მოსცემდა¹ ხარკსა განძელ-შარეანელნი. და იმედუენი სპარსთაგან განუდგენ განძელნი და არლა მოსცეს² ხარკი. და ამისთვის წარვიდა და დაი-
მორჩილნა ივინი. და შეშინებულთა დარუბანდელთაჲცა მოართვეს მრავალკეცი
ძღვენი. და ესრეთ გამარჯვებული უკმოიქცა ტფილისადვე.

ესე მეფე იყო მხნე, ახოვანი და ამასთანა მოწყალე დიდი ქერიეთა³ და 5
ობოლთა და შიმტეეებელი შემცოდეთა. და ჰქონდა სხვანიცა მრავალნი კე-
თილნი სათნოებანი. და ამისთვის წარუმართა ღმერთმან დღეთა თვისთა.

ესე მეფე ალექსანდრე მოვიდა ყოველსა სამეფოსა თვისსა ესრეთ: ზამ-
თარ იყოფებოდა⁴ იმერეთს, ზაფხულ—სამცხეს, კლარჯეთს და თრიალეთს,
შემოდგომა-გაზაფხულს—სომხეთს, ქართლს და შერ-კახეთს; და იყო შეგბანა-10
ღირობა-ნადიმობასა⁵ შინა²²⁰) და უშეტეს განგებასა ქვეყანისასა.

არაჲდ ამისა შემდგომად მოკვდა მეფე ალექსანდრე წელს ქრისტესით
1442. და იმეთა წელნი 28.

76. და შემდგომად ალექსანდრესა მეფე იქმნა ძე მისი ვახტანგ. ესე
ეკურთხა ჩვეულებისებრ მცხეთას. ესე იყო [180] ძლიერი ტანითა და ახოვანი 15
ხოლო შემმართებელი საქმისა, მრისხანე და მოწყალეცა, და ამასთანა ჰქონდა
შეწინიერება საქმაო.

ამას ეძნსა გამოჩნდა სპარსეთს კაცი სახელით ჯაან-შაჰ⁶ და განძლიერ-
და ფრიად და სწადოდა დაპყრობა ყაინობისა. ესე წარმოემართა სპითა
ურციცხვითა და მოვიდა ახალციხეს და მოაოხრა, და ციხესა ებრძოდა ძლიე- 20
რად. ²²¹) ამისმა მსმენელმან მეფემან ვახტანგ შეიკრიბნა მხნენი სპანი იმერ-
თამერთა, ჰერ-კახთა და სომხითართა და მოვიდა ახალციხეს, სადა შემოერ-
დენ მესხნი. და ეწყო⁷ ჯაან-შაჰს.⁸ და იქმნა ბრძოლა საშინელი დილით ვიდრე
ღამემდე⁹. და მოსწყდენ მრავალნი ორთავ კერძოთ, და ვერა რომელმან სძლეს.
და გაყარნეს სილაშემბან. გარნა მას ღამესა უგრანულად წარვიდა ჯაან-შაჰ¹⁰ 25
ღამით და გაიბარა. მცნობმან მეფემ იწადა უკანა დევნა, გარნა დიდებულნი
აყენებდენ მეფესა. და ესრეთ მმადლობელი ღვთისა მოიქცა გამარჯვებული.

გარდაიცვალა მეფე ესე ვახტანგ წელს ქრისტესით 1445 და დაფლეს
ბანას. და არა დაშთა არცა ძე და არცა ასული. და იმეთა აჰან წელნი 3.

79. იქმნა მეფედ ძმა ვახტანგისა და ძე ალექსანდრე მეფისა გიორგი. 30
შემოკრბენ სამღვდლო-საერონი და აკურთხეს მეფედ.

ესე იყო სიკეთითა სრული, ხოლო მსახურა [181] უბედობამან¹¹ და ამის
დროს განსქდა სამეფო ივერიისა, ესე იგი გიორგიისა, სამ სამეფოდ და ხუთ
სამთავროდ.

ამის გამშიდ გამოვიდენ შავის ზღვით კატარლანი 50, სავსენი სპითა სულ- 35
თან მურადისა, და მოაოხრეს საერისთო ცხამისა და ატხაზეთი, და დააქციეს
ცხომი და წარვიდენ.

ამის გამშიდ გარდაიცვალა ათაბაგი აღბულა, რომელი იყო კაცი ღირს-
სახსოვარი, რომელმან დაუდვა სამართლის წიგნი მესხთა, რომელიც დღეს
არის და უწოდებენ აღბულას სამართლის წიგნსა. ხოლო მიიღო ნებითა მე- 40
ფისათა ათაბაგობა¹² ყუარყუარემ.

ხოლო ეამსა ამას ქრისტეანეთ ცოდვათათვის განარისხნა ღმერთი და
სულტანმან აიღო კოსტანტინეპოლი¹³ ქრისტესით 1453.

¹ მოსცემდა A. ² მოსცეს A. ³ ქერიეთა BC. ⁴ იყოფებოდა A. ⁵ ნადიმობასა AB.
⁶ ჯაან-შაჰ ABC. ⁷ უწყო A. ⁸ ჯაანშას ABC. ⁹ ღამემდე A. ¹⁰ ჯაანშა ABC. ¹¹ უბედობან A.
¹² ათაბაგობა BC. ¹³ კოსტანტინეპოლი ABC.

წელსა ქრისტესით 1462 ღებან დიმიტრი იმერთა ერისთვისამან თვით იმერთა ერისთავმან ბაგრატ იწყო მეფედ ყოფნა იმერთა ზედა. ესმა ესე გიორგი მეფესა და შესწუხდა და ზეიკრიბა სპანი ქართლ-სომხითისა და ჰერკახეთისა და მოვიდა იმერეთს. გარნა ათაბაგი, დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სვანთ ერისთავი არცა რომელსა მწე ექმნენ, ვინათგან საქმიითა ამით მოელოდენ განთავისუფლებასა.

ხოლო გიორგი მეფე და ბაგრატ ეწყენენ¹ ურთიერთას ჩიხორს და დიდითა [132] ბრძოლითა მოსწყდენ იმერ-ამერნი. და შემდგომად იძლია მეფე გიორგი და იელტოდა ქართლს.

10 მაშინ ბაგრატ დაიპყრა ყოველი იმერეთი და იკურთხა მეფედ.

ხოლო მთავარნი ზემოხსენებულნი განთავისუფლდენ და იპყრობდენ თვისთა სამთავროთა თავისუფლად.

წარმოემართა მეფე გიორგი სპითა, რათა დაიპყრას საათაბაგო² და განაჩოს ყვარყვარე, და დადგა თანავარს³. მაშინ შემოუჩინეს მოლალატენი მეფესა გიორგის, რათა მოჰქლან იგი. გარნა არა დაირწმუნა მეფემან საქმე ესე. მაშინ იოთამ⁴ ზედგინიძემან, მხურვალეებისა ერთგულებისა გამო, ჰრქვა⁵ მეფესა: „შენ თავსა ნუ მოიკლავ, ხოლო მე დაეწევი საგებელსა შინა შენსა. და უკეთუ ნაცვლად შენსა მომქლან, მაშინ განმართლდების თქმული ესე და განამჰკატრე თავი შენი, ხოლო ძეთა ჩემთა ნუ დაივიწყებ“. ესე ყოველი ესრეთ ყვეს და მოჰქლეს იოთამ. გარნა მეფემან შეიპყრა⁶ ყოველნი იგი განმზრახნი მკვლელობისა⁷ თვისისანი და მოსწყვიტნა ყოველნი.

გარნა შეთოსა და ძიებასა ამას შინა დაესხა ყვარყვარე ათაბაგი თავს მეფესა და აოტნა სპანი მეფისანი, შეიპყრა თვით⁸ მეფე გიორგი და წარიყვანა სამცხეს და მუნ ჰყო პატიმრად პატივითა დიდითა.

25 ამცსა შემდგომად მოკვდა ათაბაგი⁹ ყვარყვარე²²² და იქმნა ათაბაგად ძე მისი ბაადურ.

ხოლო იხილა რა ბაგრატ იმერთა მეფემან ცალიერი [133] ქართლი, გარდვიდა²²³, დაიპყრა. და დაეთმან, დაიპყრა ჰერკახეთი და იწოდა კახთა მეფედ.

30 ამისმან მაილელმან ბაადურ ათაბაგმან იგულისხმა¹⁰ და ეზრახა¹¹ ჰერკახეთს მეფეს გიორგის, უკეთუ არა მოიხსენებს ძვირსა, შემთხვეულსა მამისა თვისისაგან, ვანუტევებს. ამას ზედა არწმუნა მეფემან, და განუტევა, და თვითცა სპითა თვისითა¹² თანა ჰყვებოდა¹³ ბაადურ. და გიორგიმ დაიპყრა ყოველი სომხითი და ქართლი (და ბაგრატ წარვიდა იმერეთს), ვგრეთვე დაიპყრა ჰერკახნი, და დავით წარვიდა დიდოეთს. და ესრეთ რა შეეწია მეფესა და დაიპყრა გიორგი მეფემან სომხითი და საქართველო და ჰერკახნი, ბაადურ წარვიდა სამცხეს.

ხოლო გიორგი მეფე მწუხარებდა დიდათ განხეთქისათვის სამეფოსა თვისისა¹⁴ და ეტებდა ჟამსა მარჯვესა, რათა კვლად შეაერთოს. გარნა ვერ მოეწეებდა ჟამისამან ამა მწუხარებასა შინა მიიცვალა წელს ქრისტესით 1469 და დაჰლეს მცხეთას. და იმეფა წელნი 24.

¹ ეწყენენ BC. ² საათაბაგო A. ³ თონავერს ABC. ⁴ იოთამ ABC. ⁵ ჰრქვა ABC. ⁶ შეიპყრნა A. ⁷ მკვლელობისა BC. ⁸ თვით B. ⁹ ათაბაგი BC. ¹⁰ იგულისხმა ABC. ¹¹ იზარხა A. ¹² თვისითა B. ¹³ ყვებოდა A. ¹⁴ თვისისა B.

ხოლო არცა ესე დაუტევე¹ იოთამ² ზედგინიძესა: ესევეითარისა³ სახსო
ვარისა ერთგულებისათვის მიუბოძა მეფემან ძეთა მისთა ციხენი და წამულნი
და სპასპეტობაჲ⁴ ქართლისა, მოურაობაჲ გორისა და სასაფლაოთ⁵ სამთავისი
და ქარისა თვისისა ამილახორობაჲ და ჰყო⁶ თავადათ. და მის ჟამთჳს⁷
5 არიან თავადათ და უწოდებენ ამილახორსა, ვინათჳს⁸ [184] უწინარეს იყვნენ⁹
ზედგინიძენი. *24)

---

¹ დაუტევე B. ² იოთა BC. ³ ესევეითარცა A. ⁴ სპასპეტობა A. ⁵ სასაფლაოთ BC.
⁶ ყო A. ⁷ ჟამიდგან A. ⁸ ვინადგან A. ⁹ იყუნენ BC.

[წიგნი II]

[წიგნის ოთხმოცემა]

ხოლო ამათ¹ შემდგომთა მეფეთა ქმნულებასა ეიწყებ განკერძოებით აღწერასა, ვინათგან იქმნა განხეთქილებანი და საშეფოთა კერძობანი.²²⁶⁾

5 არიან ამას შინა რომელნიმე ქორონიკონები მეფეთა გამეფებისა თუ სიკვდილისა წინა-უკმო და აღრეულ, გარნა მიზეზნი ამისნი იხილეთ მკითხველთა სრულსა ქართველთ ცხოვრებასა შინა. და უკეთუ წინა-უკმო არს დაწერილ ქორონიკონები, გარნა რიცხენი არა შემტარ არიან და ნამდვილ ქეშპარიტებენ.²²⁶⁾

10 ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი

თ ა ვ ი 7

აღწერა საქართველთაგან²²⁷⁾ შემოქმედებულად ჩემ მიერ

მტკვარი გამოდის კოლას, ყალნუ-შათს; სამცხეს, ქართლს, ჭერეთს², 15 რანს განელის, შორის მოეკანს მიერთების რახს, ჯაეთს, და სალიანს ქვეით³ ერთვის კასპიის ზღვას.

ბერდუჯის მდინარე არს საზღვარი ქართლისა, გამოსდის მთასა აბოცი-სასა და სდის აღმოსავლით ჭოქჯანა⁴დუ⁴, მერმე მოიქცევის [133] და სდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთების ქცია მდინარესა.

ახატი და სანაინი⁵ არს აღმენებული ქართველთა მეფისაგან, გუნბათიანი, 20 დიდშენი ეკლესიანი, ხოლო სომეხნი იტყვიან სომეხთა მეფეთაგან აღმენებასა. ამის ზემოთ არს ეკლესია⁶ ქობერი⁷. ესენი უპყრიეს აწმყოსა ღამსა სომეხთა.

ბერდუჯის მდინარესა ზედა არს ზემოთ, მაღალსა კლდესა ზედა, ქვაბნი მრავალნი, და არიან ძველთა წიგნებითა სავსენი, გარნა მიუახლებელი არს კაცთაგან სიმაღლისა გამო კლდისაგან. დასაელით ამისა არს ციხე ლორისა.

25

აღწერა სომხეთისა

ახატი⁷ ქვეით არს ხეობა ჭოქჯანისა⁸ და ამის ქვემოთ არს ჩრდილოთ ეკლესია⁹ აგარაკისა. ამას შინა⁹ დასეა გორგასლან ეპისკოპოსი, შემდგომად იქმნა მიტროპოლიტი; ამისი¹⁰ საიწყესო იყო ხუნანი, გარდაბანი და ბერდუ-

¹ მათ A. ² შერეთს AB. ³ ქვეითს A, ქუშეთს B, ქუშეთ C. ⁴ ჭოქჯანა⁴დუ ABC. ⁵ სანონი ABC. ⁶ ეკლესია BC. ⁷ ახატი⁷ ABC. ⁸ ჭოქჯანისა ABC. ⁹ შდ A. ¹⁰ ამის DC.

ჯის მდინარე. აწ ეწოდების ეკლესიასა ¹ ამას ახტალა. ახტალის აღმოსავლეთ არს ბერდუჯის მთასა შინა ორი მონასტერი: ერთი ხელსა !ჭყუიან-ყოფს, ხოლო მეორესა შინა გამოსდის წყარო, რომელი მიიღებს ბრაზიან-ცოფიან-კბენილი, მსწრაფლ განკურნებს ². ²²⁸⁾

ხოჯორნიის ³ ხეობაზედ არს ეკლესია ⁴ გუნბათიანი, ხოლო წოფას—ციხე 5 მცირე.

ხოლო შულავერის [136] ხეობა არს ლელვარის ⁵ მთის წაკვრით იმიერ და ამიერ. შულავერის სამხრით კერძო არს გორულას ხევი, რომელი ეყრების შულავერს. და ამას ზევით არის ⁶ მცირე ციხე ოფრეთი. ტალავრის ხევზედ არის ქაპალა ⁷-ციხე. ამ ქაპალას ჩრდილოთ კერძო ქციის კბოდეზედ ⁸ არს 10 არქევანი, სადა არიან დიდნი ნაშენებნი. ამას ეწოდა გაჩიანი. ²²⁹⁾ სარკინეთის ხეეს ითხრების მეტალი რკინისა და სპილენძისა და იპოების მცირე ლაგვარდისა.

ფოლადაურის მდინარესა ზედა არს ეკლესია ⁴ ბოლნისისა უგუმბათო, რომელი ალაშენა 29 მეფემან ფარსმან ⁹ და გორგასლან დასვა ¹⁰ ეპისკოპოზი. 15 წულრულაშენს ¹¹ არს ეკლესია ⁴ გუმბათიანი, კეთილ-ნაშენი ფრიად. ამას ზევით —ციხე ბერდიკისა. ფოლადაურის ¹² ხეეს ზევით არს მონასტერი ჰუჯაბისა ¹³ გუმბათიანი.

არამედ ამ ადგილთა—ღებელიდამ ¹⁴ ბოლნისის ¹⁵ დასავლეთ მცირე მთამდე და ქციის მდინარიდამ ლელვარ ¹⁶-ლოქის მთამდე—უწოდებენ აწ სომ- 20 ბითსა, ხოლო ძველად არს საერისთო ხუნანისა.

აღწერა ტაშირისა

აქაცა მცხოვრებნი არიან სარწმუნოებით სომეხნი, ხოლო [137] ქართველნი მცირედ. ლორეს ზევით და ლოქის სამხრით ვიდრე დებედაძე ¹⁷ და არჯანის მთამდე ეწოდების ტაშირი. არა არს ტყე და არცა ხე. აქა მისხანას ითხრების მეტალი ²³⁰⁾ სპილენძისა და ქვა წითელი. 25

აღწერა აბოცისა ანუ ყაიყულისა

აქა ითხრების თეთრი ქვა, მსვავსი მარშარილოსა. პალაკაციოს და აბოცს შორის არს მთა აღბაბასი და იგი მთა არს საზღვარი ქართლისა და ყარსისა ვიდრე თეთრ-ციხემდე და ტბამდე ტაშალანისა.

ხოლო აბოცი აოხრებული ალაშენა 90 მეფემან ვახტანგ, სჯულითა 30 იყვნენ ¹⁸ სომეხნი და ტყვე-ჰყო შაჰ-ნადირ.

აღწერა დმანისის ²³¹⁾ ხევისა

მშავერის მდინარე გამოდის კერუთის მთასა და მიდის აღმოსავლეთით და ჩასდის დმანისის ხეობას, შვერთვის ქციას ნახიდურის ბოლოს. კერუთის მთასა ¹⁹ შინა არს უდაბნო კლდესა შინა გამოკვეთილი და ეკლესია ²⁰. სენაკნი

¹ ეკლესიასა BC. ² კურნებასა A. ³ ხოჯორნიის ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ ლელვარის ABC. ⁶ არს A. ⁷ ქალა A. ⁸ კბოდეზედ ABC. ⁹ ფარსმან AC. ¹⁰ დასვა AC. ¹¹ ქულრულაშენს ABC. ¹² ფოლადაურს ABC. ¹³ ლეჯაბისა AB. ¹⁴ ღებელიდამ ABC. ¹⁵ ბოლნის ABC. ¹⁶ ლელვარს ABC. ¹⁷ დებედაძე ABC. ¹⁸ იყვნენ B. ¹⁹ მთას A. ²⁰ ეკლესია B.

დავით გარესჯელისაგან ქმნილი. აქა დაასხნა ბულა თურქმან ოქსნი. და ესე წარუხენა ოსმალთა მეფემან 83 სიმონ. აქა არს ეკლესია¹ დიდი, გუმბათიანი,²³² ზის [136] მწყემსი ტაშირისა და დმანისისა. აქა არს წყარო, რომელი დაამსხვრევს ქვასა შირიმისასა, რომელი სვანს მას.²³³ აქა შეაშენეს ყაფლანიანი-
 5 თა ციხე სიმაგრისათვის. აბულნუგს³ ითხრების მეტალი²³⁴ რკინა-სპილენძისა და ლავარდისა. ქვემის ციხე არს ზალალსა კლდესა ზედა მდგი.მი. ყო-
 რანთას არს ეკლესია¹, სასვენნი ატოცის წმინდის გიორგისა. ლუკუნს არს⁴
 ეკლესია ლუკა მახარებელისა, წითლის ქეით ნაშენი და მთასა ამას ამის გამო
 ეწოდა ლუკუნისა. ჯანდირს არს მონასტერი ეგრეთვე.

10

აღწერა ზურტაკეტისა⁵

ზურტაკეტის მდინარე გამოდის გამბიანის მთიდან და მიერთვის ქციის⁶
 მდინარეს. არყნალსა და შამბიანს შუა არის წყარო შენიერ⁷ი, მარპარილოთა
 აღშენებული, რომელი აღაშენა 94 მეფემან ვახტანგ. კვირიკეთის მთისა თხენსა.
 ზედა არს ეკლესია, აღშენებული წმინდისა კვირიკესი⁷. აქა არს დაბა ერთი,
 15 სახელი ყარაბულახი. ამას შთაუღის იმიერ და ამიერ წყალნი, ერთი შავი⁸ და
 მეორე სპეტაკი, და სხენან კალნახნი. შავისა წყლისა კალმახი⁹ შთასვა თეთრ-
 სა—გათეთრდების, ხოლო თეთრისა წყლისა შთასვა შავსა წყალსა, [137] გა-
 შვედების.

აღწერა თრიალეთისა

20 ქციის მდინარე სდის საშუალ თრიალეთისა, გამოდის შავრაშეთის¹⁰
 მთას, გამოვლის ნარიანს, თრიალეთს, ქციის ხრამს და მიერთვის ხუნანს
 მტკვარსა¹¹ და მარადის სდის აღმოსავლეთად.

ამა ქციის კიდებედ არს ეკლესია¹² გუმბათიანი წალკას, დიდ-კეთილ ნაშენი,
 ჰზის ეპისკოპოსი, მწყემსი თრიალეთისა. არწივანს¹³, თეზის ხრამსა შინა,¹²⁵
 25 არს მონასტერი კლდესა ზედა წმინდისა აბიბოს ნეკრესელისაგან ქმნილი.
 კარწახის¹⁴ ხევის შესართავს ქუშით არს ციხე მოღამნახისა¹⁵, კვირიკეთის
 მთის ძირშიდ.

აღწერა ქციის ხრამისა

მოღამნახისა ქვეით¹⁶ არს ვარდის-უბანს მონასტერი უგუმბათო. ქციის
 30 პირზედ არს ლიპარტის-უბანს მონასტერი მცირე¹⁷, კეთილნაშენი. ქციის
 სოფელს არს მონასტერი კეთილი. ქვემოთ ამისა არს მონასტერი ფიტარეთს,
 შენიერ⁷ი ნაშენი და ზის წინამძღვარი.

ფოცხვერიანის¹⁸ ხეის ქვემოთ არს ქციის პირზედ ციხე [140] ხულუტი-
 სა. მის ქვეით სამხრით არს ციხე ბერიკალისა, დიდსა და შეუვალსა სიმა-
 35 გრესა ზედა მდგარი. გვიანას არს მონასტერი მცირე. ქციის ხრამსა შინა არს
 მონასტერი პირღებულს¹⁹, კლდე გამოკვეთილი დიდითა შენობითა, თამარ
 მეფაისაგან აღშენებული.

1 ეკლესია B. 2 მას—A. 3 აბელბუგს ABC. 4 არის BC. 5 ზურტაკეტისა ABC. 6 ქციის BC. 7 კვირიკესა B. 8 შავი—A. 9 კალმახნი B. 10 შავრაშეთის ABC. 11 მტკვარს BC. 12 ეკლესია BC. 13 არწივანს ABC. 14 კარწახის ABC. 15 მოღამნახისა ABC. 16 ქუშით BC. 17 მცირე—A. 18 ფოცხვერის ABC. 19 პირღებულს ABC.

ამას ქვემოთ¹ არს ციხე ორბეთისა, აწ წოდებული სამშვილდედ, რომელი ალაშენა ქართლოს, და პირველმან მეფემან ფარნავაზ² ჰყო საერისთაოდ. და არს ციხესა ამას შინა ეკლესია³ გუმბათიანი, რომელი ალაშენა 32 მეფემან შირდატ. ამის ძირს, ქციის პირს არს მონასტერი მცირე. ჰოვკივის⁴ წყლის გამოსადინს არს ნადარბაზევი, თამარ მეფისა სასახლე.²³⁸⁾

5

ხოლო ნაჯბადინს⁵ ქვეით არს ხუნანი, რომელი ალაშენა, ციხე და ქალაქი, ქართლოს; პირველმან⁶ მეფემან ფარნავაზ⁷ ყო⁷ საერისთაოდ და მოხრდა მურვან ყრუსაგან, აქა ალაშენა 89 მეფემან როსტომ ხიდი ქვიტკირისა დიდშენი.

აღწერა ალგეთის მდინარისა

ალგეთის მდინარე გამოსდის კლდეკარს და შეერთვის ჩრდილოთ კერძო ხუნანისა მტკვარს. კლდეკარის ციხე ალაშენა ლიპარიტ ბაღვაშმან⁸. მეავის¹⁰ ხევის ქვემოთ არს მანგლისის ეკლესია³ გუმბათიანი, რომელი ალაშენა დიდმან [141] კოსტანტინე კეისარმან მირიან მეფის დროს და დაასვენა ფერხის ფიცარი უფლისა. აქა დასვა გორგასალმან⁹ ეპისკოპოსი, მწყემსი ალგეთისა. სამხრით ეკლესიასა¹⁰ ამას შინა გუმბათსა არს დახატული მანმად ლომსა ზედა მჯდომარე ამისთვის, რათა არა¹¹ შემუსრონ მახმედინათა¹² და არცა არაოდეს შემუსრვილ არს. პატივანს ქუშვით ვაყესა არს ლოდი მდებარე და უკეთუ გვალვასა გადააბრუნო, იქმნების უწყვირობა.²³⁷⁾

15

გუდარეხს¹³ არს მონასტერი უგუმბათო, ზის წინამძღვარი. ტბისის უკან ჩრდილოთ კერძო არს ციხე ბირთვისი. ჩხიკუთის¹⁴ სამხრით არს ეკლესია³, სამეზა, წმინდის გიორგის. ზრბთის¹⁵ ხეზედ, მაღალ კლდეზედ არს ეკლესია ორბეთი. ხოლო სადა ერთვის ალგეთს ხევი სეგ, მუნ არს ციხე ფარცხისი¹⁶.

20

კიკეთს ქუშვით ხევისა შინა არს მონასტერი კაბენისა გუმბათიანი, თამარ მეფისაგან აღშენებული, რომელი ყოფილა დედათ მონასტერად. სამხრით ამისა არს ციხე აზეულასი¹⁷. ამ ციხის სამხრით არს სასახლე მეფისა კოგორი, რომელი ალაშენა 89 მეფემან როსტომ ზაფხულისათვის, ხოლო უმეტეს განაშენა 91 მეფემან გიორგიმ და 94 მეფემან ვახტანგ. ესე კოგორი არს სომხთისაჲ.²³⁸⁾ კუმისის¹⁸ არს დაბა დიდი. კუმისის¹⁹ [142] აღმოსავლით მტკვრისა არს ეკლესია³ წმინდისა გიორგისა სასწაულთმოქმედი. აქა მტკვრის კიდებედ არს ქალა ყურყუთა²⁰, აწ სონალულად²¹ წოდებული.

30

აღწერა ხკვირეთის მდინარისა

სკვირეთის მდინარე, რომელსა აწ ეწოდების ვერე, გამოდის დიდგორის მთას, მოსდის აღმოსავლეთად და შეერთვის მტკვარს თბილისს. ლასტის ციხეს ქვეით არს სამხრით მონასტერი ყოვლად წმინდისა, გუმბათიანი, ბეთანია, მაგარსა²² ადგილსა თამარ მეფისაგან აღშენებული. ახალდაბისა და უძოს ხეობაშიდ არს წყარო შეენიერი, და ციებითა გაყუთლებულმან მით დაიბანოს პირი და სეას, მყისზე განკურნებს.

35

¹ ქვემო ABC. ² ფარნავაზ BC. ³ ეკლესია BC. ⁴ ჰოვკივილს ABC. ⁵ ნაჯბადინს A, ნაჯბადინს B, ნაჯბადინს C. ⁶ პირველმან + და პირველმან BC. ⁷ იყო B, ჰყო A. ⁸ ბალიუშან ABC. ⁹ გორგასალმან A. ¹⁰ ეკლესიასა BC. ¹¹ არა—A. ¹² მახმედინან AC, მახმედინან B. ¹³ გუდარეთს ABC. ¹⁴ ჩხიკეთის ABC. ¹⁵ ზარბთის ABC. ¹⁶ ფარცხისა ABC. ¹⁷ აზეულასა ABC. ¹⁸ კუმის ABC. ¹⁹ კუმისას ABC. ²⁰ ყურყუთა ABC. ²¹ სონალულად ABC. ²² მაგარს AC.

გარდაბანის და განიანის ხერხისთვის აღწერა

ამას გარდაბანი ამისთვის ეწოდების, ვინათგან ქართლოსის ძესა გარდაბანოს¹ მისცა წილად დედამან მისმან. ხოლო საზღვარი გარდაბანისა და განიანისა არს ესე: აღმოსავლეთით მტკვარი და ხუნანის გამართებით აღმო-
5 საველეთით ბერდუჯის² მცირე მთა; სამხრით შულავერისა, კაპალისა და ბოლნისისა გორები; ჩრდილოთ მტკვრიდამ ტფილისის გორები ტაგნაგეთა-მდე; დასავლეთით ხევი ასურეთისა წინწყაროს გამომართებით წახიდურამდე [143] და ბოლნისის მცირე მთამდე.²³⁹

აღწერა ბოსტან-ქალაქისა

10 იალლუჯის აღმოსავლეთ და მტკერის გაღმართ არს ბოსტან-ქალაქი, რომელი არს რუსთავე. ესე ალაშენა ცოლმან ქართლოსისმან ციხე-ქალაქი. შემდგომად ოცდა მერვემან²⁴⁰ მეფენ თრდატ³ ალაშენა ეკლესია⁴ კეთილი და გორგასალმან⁵ დასვა აქა ეპისკოპოსი. და იყო სამოცდა მეოთხე მეფის დაეთისამდე,²⁴¹ არამედ გამოსვლასა⁶ ბექა ყაენისასა მოხხრდა და აწცა ოხერ
15 არს.

აღწერა ტფილისისა²⁴²

ტფილისი იყო პირველ დაბა და ოცდა მეშვიდის მეფის ვარზა⁷-ბაკე-რის²⁴³ დროსა შინა ალაშენა შურისციხე მცხეთისათვის ერისთავმან სპარსთამან. შემდგომად გორგასალმან⁸ დასდვა საფუძველი. დაიძმ⁹, ოცდა მე-
20 თოთხმეტემან მეფემან, ქმნა ქალაქად და ტახტად შეფეთა. და მურყან¹⁰ ყრუს შემდგომად შემუსრეს ხაზართა და ალაშენა ამირ აგარიანმან.

სიონსა და ანჩისხატს შუა მტკერის გარდაკიდებით სასახლე ალაშენა ოთხმოცდა მეცხრემან მეფემან როსტომ და ოთხმოცდა მეთოთხმეტემან მეფე-
25 მან ვახტანგ უმეტეს განაშენა ყიზილბაშთა პლანსა²⁴⁴ ზედა, [144] სადა დღეს სდვას საღუბერნატორო სახლი, რუსულსა პლანსა ზედა გამართული.²⁴⁵
არს კალას¹¹ ეკლესია⁴ გუმბათიანი, ¹² რომელსა დღეს უწოდებენ სიონდა
ამას დაუდვა საფუძველი 39 მეფემან გურამ, შემდგომად შეასრულა ქვრიემან¹³
ვინმე მოქალაქემან და 41 მთავარმან ადარნასე; გარნა კვალად დარღვეული
ალაშენა ძირიდან გუმბათითურთ 94 მეფემან ვახტანგ.

30 ანჩისხატი ალაშენა²⁴⁶ კათალიკოსმან დომენტი, ძემან ქაიხოსროსმან. ქრისტეს შობის ეკლესია¹⁴ ალაშენა კათალიკოსმან¹⁵ ანტონი, ძემან იესე მეფისმან, და შეამკო ფრიად და ქმნა კარის¹⁶ საყდრად თვისად.²⁴⁷ არს კვალად ეკლესია¹⁷ ნათლისმცემლისა გუმბათიანი, რომელი განაახლა 94 მე-
ფემან¹⁸ ვახტანგ. კარის საყდარი ალაშენა 89 დედოფალმან მარიაჲ, ასულმან
35 დადიანისამან. კვალად ალაშენა კარის¹⁸ საყდარი 96 მეფემან ირაკლი მეორე-მან.²⁴⁸

¹ გარდაბანოს ABC. ² ბერდუჯისა C. ³ ტირდატ ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ გორგასალმან A. ⁶ გამოსვლასა A. ⁷ ვარზა ABC. ⁸ გურგასალმან BC. ⁹ და ვარი ABC. ¹⁰ მურან ABC. ¹¹ აკალას ABC. ¹² გუმბათიანი ABC. ¹³ ქვრიემან BC. ¹⁴ ეკლესია + ეკლესია A, ეკლესია B. ¹⁵ კათალიკოსმან B. ¹⁶ კარი ABC. ¹⁷ ეკლესია B ¹⁸ მეფემან—A.

მეტეხის ეკლესია¹ ალაშენა ნრ მეფემან დიმიტრი.²⁴⁹ ხოლო აქა, თბილისის², ხიდის ყურის სამხრით არს საფლავი წმინდის აბოსი, რომელი იწაბა სპარსთაგან ტფილისს. ქაშოეთის ეკლესია¹ წმინდისა გიორგისა ალაშენა თავადმა გივი ამილახორმა.²⁵⁰ ტფილისის³ ჩრდილოთ არს ლურჯ-მონასტერი, ეკლესია წმინდისა გიორგისა, უგუმბათო, დიდი, სასაფლაო გაბაშვილებისა.²⁵¹ 5

ღვეის-ნამუხლს და მუხად⁴-გვერდის ზეით არს ციხე, [145] ქართლოსისაგან შენებული, და უწოდა ციხესა მას სახელი თვისი. და ამის ძლით ეწოდა⁵ ყოველსა ივერისა ქართლი. ესე არაოდეს შემუსრვილა⁶ მტერთაგან და იდგაცა ყრუს მოსვლასაცა⁷ აღუღებელად. აქა პირველმან მეფემან ფარნავაზ⁸ აღნართა კერპი-არმაზი სახელისა თვისისა. და აქა დამარხულ არს ქართლოს 10 პირველად⁹ და ფარნავაზცა წინაშე კერპისა თვისისა. ესე ქალაქი არმაზი შეიმუსრა მოსვლასა¹⁰ ყრუსასა.

კავთის ხევი გამოდის დიდგორს, სდის ჩრდილოთ და ერთვის მტკვარს. ქვაბთახევს არს მონასტერი ყოვლად წმინდისა, გუმბათიანი. ამას შინა შექყარა ლანგ-თემურ¹¹ მოწესენი დედანი და შეაბნა ეცვანნი, რომელნი იტყოდნენ: „გვა ზევნს დედაბრობასაო, რალა გვერავლუნებო!“²⁵² და გამოსწვნა¹² იგინი ეკლესიასა¹³ შინა. და სჩანს დღესაც იატაკსა ზედა კვლნი, ფერხნი, თავნი და გვანნი მათნი. არავინ შევალს ფერხცმულნი სიწმინდისათვის.

თეძმისათვის¹⁴

კავთის დასავლით დის მდინარე თეძმისა¹⁵, გამოსდის ქუარგბსა¹⁶ და 20 თორის საშუალ მთასა და დედა-ციხემდის სდის აღმოსავლით, მერმეთ სდის ჩრდილოთკენ და მიერთვის მტკვარსა სამხრითამ. აქა, მტკვრის კიდესა, არს მონასტერი ყოვლად [146] წმინდისა, დიდი, გუმბათიანი¹⁷, მეტეხი, ვახტანგ გურგასლისაგან აღშენებული.

აღწერა მცხეთისა²⁵³

მესამე სასპასპეტო¹⁸ არს, რომელი იწყების მცხეთილამ, და არს მუხრა-25 ნი¹⁹, ორი არავეი და ქსნის ხევი და მამული²⁰—მესამე სასპასპეტო არს.

მცხეთა ალაშენა ძემან ქართლოსისამან მცხეთოს და იქმნა შემდგომად ქალაქი²⁰ დიდი. მერმეთ იოზლულა არდამ ერისთავმან სპარსთამან და მანვე ალაშენა ხიდსა ზედა ციხეჲ. და ამისგან ისწავლეს ქართველთა შენება ქვით-კირისა. 30

აქა მირიან ალაშენა ეკლესია მოციქულთა ხისა, სამოთხესა შინა. კვალად ამანვე ალაშენა ეკლესია მაცხოვრისა ქვითკირისა²¹ გუმბათიანი და დაეფლა მას შინა მირიან და 43 მეფე მირ. ამას შინა დასვა ეპისკოპოზი ვახტანგ გორგასალმან²². ვახტანგ გორგასალმან²³ ალაშენა მცხეთის ეკლესია¹ ქვითკირითა²⁴ და შემდგომად ძვრით დარღვეული ალაშენა 71 მეფემან გიორგიმ, მერ-35 მეთ შემუსრა ლანგ-თემურ²⁵ და ალაშენა 76 მეფემან აღექსანდრე,²⁵⁵ შემდგომად შთამოვარდა გუმბათი და მოაშენა 89²⁶ მეფემან როსტომ.

¹ ეკლესია B. ² თბილის ABC. ³ ტფილის A. ⁴ მუხა ABC. ⁵ უწოდა AB. ⁶ შემუსრვი-
ლა BC. ⁷ მოსვლასაცა A. ⁸ ფარნავაზ BC. ⁹ პირველი ABC. ¹⁰ მოსვლასა B. ¹¹ ლიგთემურ
B, დავთემურ C. ¹² გამოსწვნა BC. ¹³ ეკლესიათა BC. ¹⁴ თეძმისათვის ABC. ¹⁵ თეძმისა ABC.
¹⁶ ქუარგბსა A. ¹⁷ გუმბათიანი AC. ¹⁸ სასპასპეტო ABC. ¹⁹ მუხრარი ABC. ²⁰ ქალაქ A. ²¹ ქვით-
კირისა BC. ²² გორგასალმან A. ²³ გურგასალმან AB. ²⁴ ქვითკირითა A. ²⁵ ლაქთემურ ABC.
* 99. ABC.

აქა დაფლულ არიან მეფენი: ვახტანგ გურგასიანი, დავით ლაშას ძე, დიმიტრი თავდადებული, დიდი ლუარსაბ, სიმონ და გიორგი, ერეკლე მეორე [147] და გიორგი²⁸⁶⁾.

**აქა აღაშენა ხტეფანწმინდის ეკლესია¹ 31 მეფემან არჩილ.
აღწერა მუხრანისა²**

5

სარკინეთი არს მცხეთის დასავლით და ამის მახლობელ არს მონასტერი დიდი, გუმბათიანი და მღვიმე მას შინა, რომელსა შინა ჰსცხოვრებდა წმინდა შიო, 13 მამათავანი, და არს საფლავი მისი მღვიმესა მას შინა.

ხოლო მდინარე არაგვი გაჰყოფს ქართლსა და კახეთსა, რომელი გამოჲ-
10 დის მდარან³ დვალეთის ქნოლოს კავკასის⁴ მთიდან და ციკარიდამ⁵ სდის აღმოსავლეთ⁶ სამხრეთს შუა, ვიდრე გუდამაყრის ხევამდე, და მუნიდამ სდის სამხრით მტკვრამდე.

ხოლო მცხეთის ჩრდილოთ არს ციხე ბელტისა, რომელი აღაშენა არდამ ერისთავმან სპარსთამან. მისაქციელის მთის ძირს არს ეკლესია¹ წილკანისა, რომელი აღაშენა 25 მეფემან ბაქარ. ამას შინა დაფლულ არს წმინდა ისე⁷ წილქნელი⁸. ციხის-ძირის სამხრით არს ციხე მტკვრისა სარკინეთის მთასავე ზედა, რომელი აღაშენა 79 მეფემან კოსტანტინეს⁹ ძემან ბაგრატ.²⁸⁷⁾

ხოლო კსანი¹⁰ ერთვის ციხის ქუშეთი ჩრდილოთ, და ციხის-ძირს დასავლით კსანს¹¹ იქით ატყდების მთა თხოთისა¹², რომელსა ზედა მოიქცა მეფე 20 მირიან ქრისტეანელ: აწცა არს ნიში ჯვარისა, რომელი აღმართა [148] წმინდამან ნინა სვეტისაგან გამოკვეთილი.

აღწერა არაგვის პირისა

არაგვის პირსა არს ობერ-ხიდა, სადა აღაშენა ვარზა-ბაქარ ციხე და უკუჯდა ხევსა კახეთისასა. ანანური არს არაგვის პირზედ, ეკლესია¹ გუმბათიანი, რომელი აღაშენა გიორგი ერისთავმან წელს ქრისტესით 1704.

არაგვსა² ერთვის გუდამაყრის³ ხევი.

აღწერა მთიულეთისა

მთიულეთს და კსნის ხევს გაყოფს ცხრაზმასა⁴ და ხანლოს⁵ ლომისის⁶ მთაჲ.

ლომეკის მდინარე (რომელ-ა თერგი) გამოსდის ქურთაულისა, ზახისა, მდარან⁷ დვალეთისა შუათას აღმოსავლეთიდან, კავკასის მხრიდან, სდის აღმოსავლეთად ჩასავლამდე. ხოლო ჩასავლის ქუშეთ⁸ არს, ჩრდილოთ კერძო, არაგვის დასავლით ციხე არშისა⁹, თვინიერ ხელთა კაცთასა ქმნილი, საკვიროჲ, მაგარი.

გველეთს¹⁰ ქუშეთ¹¹ ერთვის არაგვსავე ხევი სამხრით, და ამ ხევს ქუშეთ¹² დაიწროვდების ხევი ესე კლდითა და აქა არს ციხე დავითისა, არაგვის აღმო-

¹ ეკლესია B. ² მუნარის ABC. ³ მდარან ABC. ⁴ კავკასიის B. ⁵ ციკარადამ ABC. ⁶ აღმოსავლეთს ABC. ⁷ ისე A. ⁸ წინქნელი A. ⁹ კოსტანტეს B. ¹⁰ კსან ABC. ¹¹ თხოთისა ABC. ¹² არაგვისა ABC. ¹³ გუდამარის A. ¹⁴ ცხრაზმისა ABC. ¹⁵ ხანლოს ABC. ¹⁶ ლომისის ABC. ¹⁷ შალანარ ABC. ¹⁸ ქუშეთი A. ¹⁹ არშისა ABC. ²⁰ გველეთს ABC. ²¹ ერთვის არაგვსავე ხევი სამხრით და ამ ხევს ქუშეთ—B.

საელით, კლდესა ზედა აღმაშენებლისაგან აღშენებული. ამის ქუშმო არს ციხე დარჩელასი, რომელი აღაშენა [148] მესამემან მეფემან მირიან. ამას უწოდებენ ეეროპიელნი კავკასიის კარად.

აღწერა ქსნის ხევისა

ქსნის¹ მდინარე გამოსდის ოძის ზეით ბაზალეთის და ალგეის მთიდან დასაველით, სდის ქროლოს² ქუშურის³ საშვალ⁴ კავკასს⁵, ქარჩოხაზდის სდის⁵ აღმოსაველეთად, ქარჩოხს⁶ ქუშით⁷, სამხრით, განელის მუხრანს⁸ და მიერთვის მტკეპარს.

აღწერა მეორისა ხასპახპეტოხა შემარჯვენისა²⁶⁰

შიდა ქართლისა ნაკვეთისა (რომელ არს ზემო ქართლი) აქ შემცირებით, ხოლო სრულად იხილე დიდსა ქართლის ცხოვრებასა. 10

მეჯვდა⁹ გამოსდის ჟანურის მთას, სდის სამხრით დაბის მეჯვამდე.^{10 261} კასპის ხევზედ²⁶⁰ კასპი აღაშენა პირველად უფლოს, მცხეთოსის ძემან, და იყო ქალაქი ყრუდმდე, ხოლო აწ არს დაბაჲ დიდი. კასპს ზევით არს, წლევის მთაშიდ მონასტერი სტეფან-წმინდისა, თათესგან, 13 მამათაგანისა ქმნილი, და დაფლულია¹¹ წმინდა თათე ღუნ. ამ მონასტერს ზევით არს ციხე, 15 სადიდამ გამოიყვანეს ვახტანგ გურგასლანის დაჲ ოსმან ბალათარ, რომელი მოიკლა ბალათარ ამ [150] გურგასლანისაგან.²⁶¹

სამთავისის ეკლესია სდგას რეხულას¹² პირსა ზედა,²⁶² რომელი არს აღშენებული მეტამეტე¹³ მამათაგანისა იხილორესაგან და დაფლულ არს მუნ. ამურთან¹⁴ ზეით არს უფლისციხე, რომელი აღაშენა პირველად უფლოს, 20 ძემან ქართლოსისამან, და იყო ქალაქი ჩინგისამდე.

აღწერა გორისა

ამის დასაველით არს ქალაქი გორი; არა უწყით ვისგან არს აღშენებული, არამედ ცხოვრებასა წერილ არს: „ირაკლი კეისარმან უწოდა ტონთიო (ესე იგი ოქროს მთაჲ) დასაფლავებად საგანძურთა“. ესე ციხე წარუხვნა 83 მეფემან სიმონ ოსმალთა და შემუსრა ციხეჲ. და 89 მეფისა როსტომისა ზე აღაშენა შაჰ¹⁵ სეფიმ კვალად ციხე.

აღწერა დიდისა ლიახვისა და პატარა ლიახვისა მოკლედ²⁶³

გორიდან ლიახვის მდინარის სიგრძე არს მალრან¹⁶-დვალეთამდე და სდის მალრან¹⁶-დვალეთიდან აღმოსაველით დასაველეთად მუგუთამდე¹⁷ და 30 მუგუთიდან¹⁸ სდის¹⁹ სამხრით გორამდე და გორს ქვემოთ²⁰ მიერთვის მტკეპარს ჩრდილოდამ.

¹ ქსის ABC. ² ქროლონს ABC. ³ ეამურას ABC. ⁴ საშვალ AC. ⁵ კავკას ABC. ⁶ ქარჩოხოს ABC. ⁷ ქუშით A. ⁸ მუხნარს ABC. ⁹ ბედლუჯა ABC. ¹⁰ ბედლუჯამდე ABC. ¹¹ დაფლული ABC. ¹² რეხულას ABC. ¹³ მეტამეტე A. ¹⁴ ამურთან ABC. ¹⁵ შაჰა ABC. ¹⁶ მალნარ ABC. ¹⁷ მუგუდამდე BC. ¹⁸ სეგუდლიდან ABC. ¹⁹ სდის BC. ²⁰ ქუშმოთ B.

დასავალით მეღვრეკისისა¹ ლიახვს გაღმა [არს] ნიქოზს² ეკლესია³ ღვთაებისა, დიდი, გუმბათიანი, ჭომელი აღაშენა გურგასლან [151] და დასდგამას შინა გვაში წმინდისა რაქდენისა. ურბნისის ეკლესია⁴ შემუსრვილი განაახლა 94 მეფემან ვახტანგს. რუისის ეკლესია⁵ აღაშენა მეორედ 76 მეფემან ალექსანდრე.²⁶⁴ ბრეთის⁶ მონასტერი აღაშენა პიროს, 13 მამათაგანმან, და დაფლულ არს იგი მუნ. ჰერათხევის⁷ ხევის ზეით არს მონასტერი უგუმბათო უღუმბას მიხაილ,²⁶⁵ 13 მამათაგანისა ქმნილი, და დაფლულ არს მუნვე. საღვრის ეკლესია⁸ აღაშენა მეორედ 94 მეფემან ვახტანგ.

ხოლო აღწერასა შინა საქართველოსა მღებარეობისასა ხსენებულ არიან 10 სხვათა უპატიოსნეს ესე შემდგომ აღწერილში მდინარენი, სოფელნი, მამულნი, დაბანი და სასპასპეტონი⁹: მტკვარი, ბერდუჯი⁷, სომხითი, ტაშირი, აბოცი გინა ყაიყული, დმანისი, ზურტაქეტი⁸, თრიალეთი, ქცია, ალგეთი, სკვირეთი, ბოსტან-ქალაქი, გარეჯის მთა, თბილისი, მცხეთა, ნიზნისი, კავთის ხევი, თეძამი, საციციანო, თორი, მცხეთა⁹, მუხრანი¹⁰, არაგვი, გუდამაყარი, მთიულეთი, ხევი, კსანი, ქოლოთქეთიქირი, .ოსროლი, გვერდის-წირი, პატარა ლიახვი, შალრან¹¹-დვალეთი, გორი, დიდი ლიახვი, პატარა ლიახვი ვანათამდე და სრულიად ზემო ქართლი ვიდრე [152] საათაბაჯომდე ხეობიანათ.

ესენი აქა აღწერილი არიან შემოკლებულად, ხოლო ვრცლად—მათის საზღვრით, მთით, მდინარეებით და ადგილთა¹² მათთა შინა შენებულებით 20 და ამათ შინა მდგომნი დაბნებით—დიღსა ქართლის ცხოვრებასა შინა იხილეთ.

[გოლოსიტჰვაოზა]

თუმცაღა დავით გიორგის ლაშას ძის შეღისა და ნარიზ¹³-დავით რუსუდანის ძის დროს იქმნა მეფობისა განწილვა სამად—საქართველოსა, იმერეთისა და კახეთისად, —გარნა შაშინცა მრავალჯერ და უმეტეს იყო კვალად შეერთება 25 ივერიელთა მეფობის სკიპტრისა, ვითარცა ბრწყინვალისა გიორგისა ზე. ხოლო მეფისა გიორგი ალექსანდრეს ძის შემდგომად იქმნა სრულიად ივერიის სამეფოს განკერძოება და იქმნა სამ სამეფოდ: საქართველო, იმერეთი და კახეთი. და იქმნენ სრულიად მეფენი საქართველოსანი¹⁴ პირველის მეფის ფარნაოსითგან¹⁵ ვიდრე განყოფილებადმდე სამოცდა ცხრამეტი 79.

30 ნიქოლაჲ დადიანოვი პირველ.²⁶⁶

თ ა ვ ი ზ

ოდეს განიყო ივერიის სამეფოს ყოვლადობა და იქმნა განკერძოება სამად—საქართველოსად¹⁶, იმერეთისად და კახეთისად, —შემდგომად იქმნენ 35 ესენი მეფედ, რომელთაცა სახსოვართა მეფეთა და მთაერთა სახელებსა და ქორონიკონთა ამის შემდგომად [153] აღესწერ და რომელთამე სრულიად დაუტყვევბ.

ხოლო იქმნა დაწყება საქართველოსა შინა მეფობისა შემდგომად განყოფისა წელს ქრისტესით 1469.²⁶⁷

¹ ბელურეკისისა ABC. ² ნიქოზს ABC. ³ ეკლესია BC. ⁴ ბრეთის ABC. ⁵ ჰერათხევის ABC. ⁶ სასპასპეტონი ABC. ⁷ ბერდუჯი A. ⁸ ზურტაქეტი ABC. ⁹ მცხეთა ABC. ¹⁰ მუხრანი ABC. ¹¹ შალნარ ABC. ¹² ადგილთა B. ¹³ ნარ ABC. ¹⁴ საქართველოსანი B. ¹⁵ ფარნაოზიდგან B, ფარნაოსიდგან C. ¹⁶ საქართველოსად B.

იქმნა მეფედ საქართველოსა შინა კოსტანტინე გიორგის ძე. ამის ხელ-
შიდ განსდგენ და შეიქმნენ თავისუფლად მთავარნი (ესე იგი: ათაბაგი, და-
დიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სვანი).²⁶⁸)

ამ¹ გამსა იყო იმერეთს მეფედ ბაგრატ. და ამის მეფობაშიდ მოკვდა
ლიპარიტ დადიანი და იქმნა დადიანად ვამეყ, რომელმან დაუწყო იმერეთს
დიდი კირთება და ბრძოლა. ამის გამშიდ მოკვდა დადიანი ვამეყ და დაჯდა
დადიანათ ძე მისი ლიპარიტ.

კოსტანტინე მეფე ესე ქართლისა შეება ათაბაქსა ყვარყვარეს, და გაი-
ნარჯვა ყვარყვარემ წელს ქრისტესით 1483.

მოკვდა მეფე იმერეთისა ბაგრატ და იქმნა იმერეთს მეფედ ალექსანდრე,¹⁰
ძე კოსტანტინე ქართველთ მეფისა.²⁶⁹ ხოლო შემდგომად რამოდენისამე გა-
მისა დადიანმა ლიპარიტ წაართვა ყოველი იმერეთი ალექსანდრე მეფესა და
მისცა მეფესა ზემოსხენებულსა კოსტანტინეს, ქართველთ მეფესა წელს ქრის-
ტესით 1487².

ამის მეფობაშიდ მოკვდა კახთ მეფე გიორგი და იქმნა იმედეთ ალექსანდრე.¹⁵
გამსა ამას ათაბაქმა ყვარყვარე [154] მოაოხრა ქართლი და კახეთი.
ესე მეფე ქართველთა კოსტანტინე გარდაიცვალა წელს ქრისტესით
1503²⁷⁰ და იქმნა ძე მისი დავით მეფედ.

ამის მეფობაში მოკლა შამაღ თვისი კახ-ბატონი ალექსანდრე ძემან მის-
ნან გიორგიმ წელს ქრისტესით 1511.

მეფესა ამას საქართველომასა³ დავითს შეება გურიელი მამია მოხისს⁴
შემწეობითა ათაბაგისათა და გაიძარჯვა გურიელმან.

ესე დავით მეფე იქმნა მონაზონ და მიიქცა წელს ქრისტესით 1525.

ამის წილ იქმნა მეფედ ძმა მისი გიორგი. ამის მეფობაშიდ წარმოგზავნა
სულთან სელიმ დესპანი და შემოუთვალა საქართველოს, იმერეთის⁵ და კახთა²⁵
მეფეთა: „საფლავი ღმერთთა თქვენთა იეროსალიმი დაიპყრეს ურწმუნოთა და
მოეშველენითო“. წარვიდა მეფე გიორგი ქართლისა, ბაგრატ იმერთა და ლეონ
კახთა, მივიდენ იეროსალიმს, გაიძარჯვეს, მოსრნეს ურწმუნონი და დაუტე-
ეს იერუსალიმი⁶ მშვიდობით. და მანიქნა ხვანთქარმან შარვალინი, და წარ-
მოვიდნენ გამარჯვებულნი.³⁰

ამან გიორგი მეფემან დაუტევა ზეფობა და მისცა ირისწულსა თვისსა
ლუარსაბს და იგი იქმნა მონაზონ.

იქმნა მეფედ ლუარსაბ კეთილი. ესე მოიკლა სპარსთა ბრძოლასა შინა
წელს ქრისტესით 1558 და დაფლეს მცხეთას.

შემდგომად ამისა იქმნა მეფედ⁷ ძე ლუარსაბისა სიმონ. ამან მეფე-³⁵
[156] მან მისცა ასული თვისი²⁷¹ ათაბაგსა⁸ მანუჩარს.

ამის გამსა შინა დადიანმა⁹ ²⁷² შეიპყრა იმერთ მეფე²⁷³ და ტყვე¹⁰ ჰყო,
და იმერთა მეფობა მისცა როსტომს.

შემდგომად დროთა რომელთამე ამან სიმონ დაიპყრა იმერეთი და სწა-
დოდა დაპყრობა ოდიშისაცა¹¹, გარნა შეება დადიანი, რომლისა სახელი არა⁴⁰
უწყით,²⁷⁴ და სძლია მეფესა სიმონს და სრულიად სპათა იმერთა და საქარ-
თველომასათა¹² წელს ქრისტესით 1590.

¹ ამას B. ² 15E7 A, 1867 BC. ³ საქართველოსასა B. ⁴ ნოხის ABC. ⁵ იმერეთისა B.
⁶ იერუსალიმი A. ⁷ მეფედ—A. ⁸ ათაბაგსა B. ⁹ დადიანმა A. ¹⁰ მტყვე A. ¹¹ ოდიშაცა A.
¹² საქართველოსათა BC.

მეფესა ამას სიმონს მრავალნი განსაცდელნი და მრავალი მძიარულებანი ეწივნეს. შემდგომად შეიპყრეს ოსმალთა და წარიყვანეს ტყვედ სტამბოლს და მიიკვალა მუნ, გარნა წარმოიღო ძემან მისმან გიორგი და დაფლეს მცხეთას.

იქმნა მეფედ ძის ძე სიმონ მეფისა ლუარსაზ.²⁷⁵⁾ ესე მცბიერებით შეიპყრა შაჰაბაზ და ეტყოდა ქრისტეს დატყვევებასა, გარნა მან¹ არა ინება, და აწამეს ქრისტესთვის და მოჰკლეს წელს ქრისტესით 1622.

ესამა ამას გამოჩნდა კაცი სახელოვანი, მოურავად წოდებული გიორგი სააკაძე და მრავალნი სიმზნენი ჰქმნა. და შემდგომად მოიკლა წინაშე ხონთქარისა შურიოთა აზამ² ვეზირისათა.

სიმონ მეფე²⁷⁶⁾ მოჰკლა ლალატით ერისთავმან ზურაბ წელს ქრისტესით 1629. და ამისთვის მოჰკლა ზურაბ ერისთავი მეფემან თეიმურაზ.

იქმნა მეფედ საქართველოჲსად როსტომ, ყვინთავან დიდათ [156] პატიეცემით³ აღზრდილი. ესე იყო [ოთხმოცდა] მეცხრე მეფე საქართველოჲსა.

ამის მეფობის დროს შერიგდენ მურად ხონთქარი და შაჰ სეფი⁴ ყვინი. და⁵ მამინ დარჩა ხონთქარისკენ⁶ საათაბაჯო, იმერეთი და ოდიში და ნახევარი ქურთისტანი.

ამან მეფემან როსტომ შერიოთო დაღ ლეონ დადიანისა მარიამ.

ამან როსტომ ორგულეებისათვის კათოლიკოსი⁷ ევდემოს შეიპყრა და კოშვიდამ გარდმოავდო.

ამან დაიპყრა კახეთი⁸ და საქართველო.

გარდაიცვალა ესე მეფე წელს ქრისტესით 1658, რომელი იყო სჯულითა მაჰმადიან.

შემდგომად ამისა არაეინ დაშთა მეგვიდრედ ქართლისა. და იყო სპარსეთსა შინა აღზრდილი⁹ მუხრან⁹ ბატონის შვილი, კვალადვე - ბაგრატიონი, სახელით ვახტანგ და¹⁰ ესე ყვეს მეფედ, რომელსა უწოდდენ¹¹ შაჰნაოზ, ვინათგან იყო სჯულითა მაჰმადიან¹². ამან შერიოთო ცოლად დადიანის ასული მარიამ, ცოლი როსტომ მეფისა, ვინათგან იყო დადიანი დიდ¹³-შემძლე კაცი და შეეწეოდა მეფობისა მისისა დაპყრობასა.²⁷⁷⁾

ამას დროსა შინა განიყვეს იმერეთი მეფემან ვახტანგ და დადიანმან ვამეყ: და ბუჯის წყლის აღმოსავლეთი დარჩა ვახტანგს და დასავლეთის კერძი დადიანს წელს ქრისტესით 1660. და ეპყრა ვახტანგს იმერეთი, ქართლი და კახეთი.

ამან მეფემან ვახტანგ ითხოვა ქალი დადიანისა, [157] და დაუპირდა,²⁷⁸⁾ გარნა მერმეთ დადიანმა¹⁴ არლა მისცა. და ამისთვის მეფე საქართველოჲსა¹⁵ და კახთა სპითა მოვიდა აღის სოფელს. ამის მცნობი დადიანი მოვიდა ჯარით საჩხერეს. გარნა დადიანსა მოადგენ წინათ მეფე ვახტანგ და ქართლ-კახნი, უკნით იმერეთი და რაჭა. და მცნობმან ვერ წინააღმდეგობობისამან დადიანმან, უენებელად უკმოიქცა ოდიშადვე.

ხოლო მოადგა მეფე და გარდაავდო დადიანი, და წარვიდა სვანეთს.²⁷⁹⁾ ხოლო ბრძანებითა მეფისათა ლაშისშვილმან ხოსია შეუჩინა კაცი, და მოჰკლეს დადიანი.

და იქმნა შემდგომ¹⁶ ამისა ლეონ დადიანად. და მისცა მეფემან ამან ვახტანგ ცოლად ლეონ დადიანსა ძმისწული თვისი თამარ.

¹ ამან A. ² აზან ABC. ³ პატიეცემით] პატიეცემული და მისგან A. ⁴ სეფი ABC.

⁵ და—A. ⁶ ხონთქარისკენ A. ⁷ კათოლიკოსი A. ⁸ აღზრდილი A. ⁹ მუხრან ABC. ¹⁰ და—A.

¹¹ უწოდდენ A. ¹² მაჰმადიანი A. ¹³ დიდად B. ¹⁴ დადიანმან A. ¹⁵ საქართველოჲსა C.

¹⁶ შემდგომად A.

მეფემან ამან ვახტანგ შეაუღლა ძესა თვისსა ლეონს გურიელის ქაიხოს-
როს ასული.

ხოლო შემდგომად ესე ვახტანგ იქმნა ყოვლითა¹ საქმითა კეთილ და
იქმნა დიდ-ქრისტიან და ზიიკვალა წელს ქრისტესით 1675.

იქმნა მეფედ ძე ამისი გიორგი. ამის გამშიდ² წარვიდა არჩილ ბაგრა- 5
ტიონი რუსეთად და წარიღო ქრისტეს საშსკვალი³, სუდარი და ბაწარი. და
მოაკლდა საქართველო ესევეთარსა სამართოსა⁴ დიდსა საუნჯესა.

ხოლო ამით ეამთა ჯდა იმერეთს მეფედ გურიელი გიორგი. და სძლო⁵
ალექსანდრე მეფემან გურიელს როკითს, მიულო [156] იმერეთი და იქმნა მე- 10
ფედ იმერთა, რომელი უწინარესცა იგივე მეფობდა.

შემდგომ რაოდენისამე ჟამისა საზოგადოებამან იმერეთისამან შეიპყრეს
[!] ალექსანდრე და მისცეს გიორგის, ზემოხსენებულსა ქართველთ მეფესა, და
მოაშთვეს რუისს.

ესე მეფე გიორგი გარდაადგინა მეფობისაგან ყაენმან და მისცა მეფობა
იჩაკლის. და გიორგი წარიყვანეს სპარსეთად. 15

გარნა ამა⁶ მეფემან გიორგი და მის თანამზღებან რაოდენმანმე ქართ-
ველთა წარმოაჩინეს საკვირვონი მხნეობა და მამაცობანი. და დაამდაბლა ყო-
ველნი წინააღმდეგონი ყაენისანი. და ამა ესევეთარისა⁷ მამაცობისა ჯილდოდ
კვალად მიუბოძა ქართლი, გარნა არა განუტევა საქართველოდ. ვინათგან იყო
დიდი შემძლე მხნეობასა და მამაცობასა შინა; და მისცეს სპასალარობა ერ- 20
ნისა⁸.

ხოლო ამან გიორგიმ, ნაცვლად მისა, საქართველოს განმგებელად და-
ადგინა ძმისწული თვისი ვახტანგ.

ხოლო ამან⁹ გიორგი მეფემან დიდი მხნეობა და მამაცობა გამოაჩინა
წინაშე ყაენისა და ყოვლისა სპარსეთისა. 25

ესე ვახტანგ, რომელი ნაცვლად გიორგისა განაგებდა საქართველოსა,
იყო ყოვლითურთ კეთილი და პატიოსანი. ამან შემოიღო პირველად საქარ-
თველოსა შინა სტამბითა ბეჭდვად წიგნთა; ამან წარსწერა სამართლის წიგნი,
რომელიცა დღესაც იგი მოქმედებს ქვეყანასა შინა ჩვენსა.¹⁰

ხოლო ეამსა ამას¹⁰ იგი ხსენებული მეფე [159] გიორგი საკვირველი, 30
მხნე, ახოვანი მოჰკლეს ღალატით სპარსეთს უბრძანებლად ყაენისა წელს
ქრისტესით 1709.

ხოლო შემდგომად გიორგისა განაგებდა საქართველოსა ძმისწული თვისი
ზემოხსენებული ვახტანგ ლეონის ძე. ხოლო ესე ვახტანგ წარვიდა წინაშე ყა- 35
ენისა, ვინათგან მეფენი საქართველოასანი ნებითა ყაენისათა მიიღებდენ მე-
ფობასა შემდგომად განყოფისა. გარნა დიდითა იძულებითა და ტანჯვითა და
ბორკილებითა მახმედთან ჰყვეს ვახტანგ და მისცეს მეფობა საქართველოასა
და სპასალარობა ხვარანისისა და იმყოფებოდა წინაშე ყაენისა. და ეფობა
ქართლისა მისცა ძესა თვისსა ბაქარს. ხოლო რაოდენისამე ჟამისა შემდგომად
განუტევა ყაენმან ვახტანგ, მოვიდა. ქართლს და მეფობდა. 40

ამა ეამთა იწყესთ ლეკთა კირთებად და მოობრებად საქართველოასა.
ამის მეფობის გამშიდ აღიღეს თბილისი ოსმალთა და დაიპყრეს სრუ-
ლიად ქართლი წინაძლომითა იესე ვახტანგის ძმის¹¹ ბაგრატიონისათა, რო-
მელი იქმნა მახმედთან.

¹ ყოვლით A. ² გამშიდ ქამსა შინა B. ³ საშსკვალი BC. ⁴ სამართოსა A. ⁵ სძლო BC.
⁶ ამან B. ⁷ ამა ესევეთარობისა A. ⁸ თურანისა ABC. ⁹ ამა A. ¹⁰ ამს — A. ¹¹ ძის A.

ხოლო ვახტანგ მეფე წარვიდა რუსეთად პეტრე ალექსის ძის იმპერატორთან, გარნა მისვლამდე ვახტანგისა გარდაიცვალა პეტრე, ხელმწიფე¹ დიდი.

5 ამა ეამთა გამოჩნდა კაცი მხნე სპარსთა შორის, სახელით თამაზ-ხან და დაიპყრა სპარსთა სამეფო, მერმეთ საქართველოდამ განყარნა ოსმალნი [160] და მოაოხრა ქართლი უწყალოდ.

ხოლო ეამთა ამათ მეფე ვახტანგ გარდაიცვალა აშტარხანს წელს ქრისტესით 1737 და დაფლეს მუნ პატივითა, რომელი შემდგომად ბართლომორწმუნე იყო დიდი. ხოლო შვილნი ვახტანგისანი ბაქარ და სხვანი და ცოლნი 10 [!] ვახტანგისა დარჩენ რუსეთს.

ამა ეამსა შინა² იყო დიდი მწუხარება საქართველოსა შინა, ვინათგან იპყრა საქართველო ურწმუნოთა სპარსთა და არბევდენ ლეკნიცა უწყალოდ.

ხოლო ეამთა ამათ მეფე თეიმურაზ კახთა და ძე მისი ერეკლე ერთგულეზა თამაზ-ხანსა³, რომელი ფლობდა სრულიად სპარსთა. და დიდისა ერთ-15 გულებისათვის თეიმურაზს მისცა ქართველთა მეფობა, ხოლო ძესა მისსა, ერეკლეს კახთა მეფობა.

და დაიპყრა თეიმურაზმა ქართლი წელს ქრისტესით 1744.

შემდგომად რამოდენისამე ეამისა გარდაიცვალა თეიმურაზ და მეფე იქმნა ერეკლე, ძე თეიმურაზისა, რომელმან შეაერთა მეფობა ქართლისა და 20 კახეთისა წელს ქრისტესით 1762⁴. და მეფობდა ორთავეზედა კაცი სახელოვანი და მხნე ყოველსა შინა. ამან მოხარკე ჰყო თვისდად ერევანი, განჯა, შუშა და სხვანი⁵ ხანნი ყიზილბაშთანი. |

ამან ჰსძლო მრავალჯერ მრავალთა ღიღძალთა ყიზილბაშთა და ოსმალთა და ლეკთა სახელოვნად და საძავალითოვ.

25 ამან მოიყვანა მეუღლედ დადიანის კაციას ბიძაშვილი დარეჯან, დედათა შორის ღირსსახსოვარი. [161] ხოლო ორთავე მეუღლეთა იმედეს უღრმეს მოხუცებულებადმდე. და მიიკვალა წელს ქრისტესით 1798.

შემდგომად ამისა იქმნა მეფედ გიორგი, ძე ირაკლისა. ამის მეფობის ეამშიდ თვით ნებითა და თხოვნითა გიორგი მეფისათა წარმოგზავნა რუსეთს იმპერატორმან პავლე პეტროვიჩმან მხედრობაჲ თვისი, რათა დაიკვას 30 საქართველო აგარიანთაგან.

და ამას ეამსა გარდაიცვალა მეფე გიორგი. და იწყეს ცილება სამეფოსა ზედა ძმებთა და ძეთა გიორგისათა. ამისთვის დაიპყრა საქართველო რუსეთისა იმპერატორმან ალექსანდრე⁶ პავლეს ძემან. და წარიყვანეს მეფეთა ძენი 35 რუსეთად.

და ერთი ძე ერეკლე მეფისა და ძმა გიორგი მეფისა ალექსანდრე წარვიდა სპარსთა მეფისა თანა, რომელმან მრავალნი ბრძოლანი აჩვენა რუსთა. და ამა ეამსა⁷ აღიხოცა მეფობა საქართველოსა.²⁸¹⁾

ხოლო ივერიის მეფობის განკერძოების შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღხოცამდე ცხრაშეტი—19⁸.

¹ კელმწიფე AC. ² შინა—C. ³ ხანს A. ⁴ წელს ქრისტესით 1762—A. ⁵ სხვანი B.

⁶ ალექსანდრე : ალექსანდრე A. ⁷ ეამსა+ შინა A. ⁸ ხოლო ივერიის... ცხრაშეტი—19]—A.

აღწერა შემოკლებულად კახეთისა საჩინოთა¹ სოფლებთა,
მდინარეთა და შინებულებათა

კახეთს არს მდინარე ალაზანი, გამოსდის თუშ-ფშავისა და ძურძუქთ შორის [182] კავკასსა და სდის ჩრდილოთ-დასავლეთიდგან აღმოსავლეთს-
სამხრეთს შუა და მიერთვის განჯის ბოლოს მტკვარსა. 5

მდინარე იორი გამოსდის² ფშავსა და თიანეთის შორის მთას და სდის ჩრდილოდამ სამხრით უჯარმამდე³, მერმეთ ჩრდილოთ-დასავლეთიდამ აღმოსავალს—სამხრით შუა, გარნა უფროს აღმოსავლით.

ნინო-წმინდა ალაშენა მეფემან ვახტანგ გურგასლანმან. გარეჯის მთას შინა, 10.
ნათლის-მცემელისა და დავით-გარეჯასა შუა არს დოდო, რომელი ჰქმნა მამამან წმინდამან დოდო, და⁴ დაფლულ არს მუნ.

იორს ზეით არს უჯარმა, ორთა მთათა შორის—კახეთისა და კუხეთისა—ციხე, რომელი ალაშენა ოცდა მესამემან მეფემან საურმაგ.²⁸² უჯარმას ზეით და იორის აღმოსავლით არს ბოქორმა⁵ ციხე, რომელი ალაშენა ცოლმან 15
ქართლოსისმან და უწოდა დედაციხე. ეალეთს ალაშენა ეკლესია⁶ დიდი გუმბათიანი მეფემან ვახტანგ გორგასალმან და დასევა ეპისკოპოსი, მწყემსი ერწო-თიანეთისა, ფშავ-ხევსურისა და ხერკისა.

ხოლო ეალეთს ზეით იორს მოერთვის თიანეთის წყალი, რომელი გამოსდის თვალის კვეთი ხერკის მთას და აწ თიანეთისას⁷ და მოსდის აღმოსავ- 20
ლეთს-სამხრეთს შუა და მიერთვის იორს დასავლეთით.

ხოლო კეალად ხარქაშოს⁸, საშიშს, დასავლეთ სდის თეთრის [183] არაგვის მდინარე. ესე გამოსდის ძურძუქს, ფშავს შორის კავკასსა, და მოსდის ჩრდილოდამ სამხრით და მოერთვის ეინვანს შავს არაგვის აღმოსავლიდამ. ამ ეინვანს ზეით და ხარქაშოს⁹ ზეით მოერთვის თეთრს არაგვს ხევსურეთის 25
წყალი. გამოსდის ეს ძურძუქსა და მის შორის მთას კავკასსა და მოსდის ჩრდილოთ⁹ სამხრით.

ხოლო ხევსურეთისა აღმოსავალით¹⁰ მთას იქით არს ფშავი, შუა უდის თეთრი არაგვი. ამა ფშავსა შინა [არს] ეკლესია⁶ მეფისა ლაშასაგან აღშენებული, რომელსა უწოდებენ¹¹ ლაშას-ჯვარს. ნოკორნას¹² არს მონასტერი დი- 30
დი, გუმბათიანი, რომელი ალაშენა 44 მეფემან არჩილ, რომელი ეწამა უსჯულთაგან და გვამი მისი წმინდა დაფლა ცოლმან მისმან მუნ.

იალონად წოდებულს მთასა ზედა აღშენებულ არს ციხე, რომელი ალაშენა¹² 4 მეფემან თარნაჯომ.

ჯვარის მონასტერი ალაშენა გურამ კურატპალატმა 39 მეფემან, სადა 35
დაასვენა წმინდამან ნინა ჯვარი.

გიშის წყალი გამოსდის¹⁴ კავკასს¹⁵, კულმუხსა და პერეთსა¹⁶ შორის, და მოსდის გიშამდე ჩრდილოდამ სამხრით, მერმეთ აღმოსავლიდამ¹⁷ დასავლეთით.

ხორანთას ზეით ალაზანს ერთვის წყალი თიფინეთისა; გამოსდის იმავე კავკასსა, მოსდის თიფინეთამდე ჩრდილოდამ სამხრით, მერმე აღმოსავლეთით 40

¹ საჩინოთა. ² გამოსდის A. ³ უჯარამდე AC. ⁴ და—A. ⁵ ბოქორ ABC. ⁶ ეკლესია BC. ⁷ თიანეთისას ABC. ⁸ ხარქაშოს ABC. ⁹ ჩრდილოთ და B. ¹⁰ აღმოსავლით A. ¹¹ უწოდენ A. ¹² ნოკორნას ABC. ¹³ ალაშენა—A. ¹⁴ გემოდის AC. ¹⁵ კავკას ABC. ¹⁶ პერეთსა ABC. ¹⁷ აღმოსავლითგან. A.

დასაეღეთად, მერმე ჩრდილოდამ სახპროთ. ხოლო მთის ძირს არს [164] ფი-
ფინეთი¹, სადა დასხნა² 5 მეფემან ლეონ³ ლეკნი, რომელსა აწ უწოდებენ
ქარსა.

ბოეთანს⁴ ერთვის ალაზანს ბელეკანის წყალი. ბელეკნის წყალი გამო-
5 დის სუნზახს⁵ და ამას შორის კავკასს, მოსდის დასაეღეთად აღმოსაეღეთი-
დამ. აქა, მთის კალთას, არს ციხე მაკაბელი და სასახლე მეფეთა, რომელსა
ეწოდა პირველ ნოხაატო⁶. აქა აღაშენა ორპოცდა მეოთხემან მეფემან არჩილ
ციხე და ეკლესია⁷ შეენიერი, უგუმბათო.

ბოდბის ეკლესიას⁸ შინა არს დამარხული წმინდა ნინა. ხოლო საფლავი
10 ამისი აღაშენა და შეამკო 25 მეფემან ბაქარ.

ხირსის მონასტერი ჰყო 13 მამათაგანმან სტეფანე, და დაფლულ არს
მუნ.

მაქის წყლის ჩრდილოთ არს ეელსა ზედა ციხე ლაკვათისა, რომელი
აღაშენა 44 მეფემან არჩილ, და [ა]წ ლაგოეთად⁹ წოდებული. ამან მეფემან
15 აღაშენა სამპორის⁹ ციხე და ეკლესია⁶.

ნენის წყალი გამოსდის ლეკეთით და მოერთვის ალაზანს სამპორის⁹
ციხეს ზეით. ბედიყრის წყალს ზევით არს სტეფან-წმინდა, მამა ეფთვიმისა.
გან¹⁰ აღშენებული.

ალაზანს ერთვის ბედიყრის წყლის შესართავს ზევით გავაზის წყალი და
20 გამოდის დიდოეთს¹¹ შორის კავკასსა.

ყვარელის წყალს ზევით არს მთასა შინა ნეკრესი, 4 მეფისა ფარნაჯო-
მისაგან¹² აღშენებული ქალაქად, და შემდგომად მეფემან თრდატ¹³ აღაშენა
ეკლესია¹⁴ გუმბათიანი, და აქა [165] დაფლულ არს წმინდა აბიბოს. ²⁸¹ კე-
რემს¹⁵ აღაშენა ეკლესია¹⁴ გუმბათიანი გორგასალმან. გრემს არს ეკლესია¹⁴
25 გუმბათიანი მთავარ-ანგელოსისა, ²⁸³ და არს 5 მეფე ლეონ³ დაფლული მას
შინა. ამ გრემის წყლის შესართავს პირისპირ მოერთვის ალაზანს დასაეღე-
თილამ აკურის ხევი, რომელი გამოდის გომბორის მთას.

გულგულა, რომელსა ეწოდა ტყეცბა, ესე ხევი არს საზღვარი ჰერეთისა
და კახეთისა. ამ ხევის თავზედ¹⁶ არს მთაშიდ შუამთას მონასტერი კეთილი,
30 გუმბათიანი, რომელი აღაშენა 5 მეფის ლეონის²⁸¹ კოლმან, გურიელის ასულ-
მან თინათინ¹⁷ და დაეგულა მუნ.

თელავი აღაშენა სასახლედ კვირიკე პირველმან, გამეფებულმან კახეთს
და ჰერეთს.

იყალთო არს მონასტერი გუმბათიანი, აღშენებული 13 მამათაგანისა
35 წმინდის ზენონისი, და დაფლულ არს მუნ.

შტორის ხევი მოერთვის ალაზანს, რომელი გამოსდის თუშეთს. თორ-
ლის¹⁸ ციხის მახლობელ არს ლალისყურის¹⁹ ციხე, რომელსა უწოდებენ ნახჭე-
ვანს.²⁸⁸

ალავერდი აღაშენა გუმბათიანი 13 მამათაგანმან წმინდამან იოსებ, და
დაფლულ არს მუნვე. დიკცა ძვრითა და როსტომ იწყო და არჩილ შეა-
სრულა.

¹ ფიფინეთი BC. ² დაასა AB. ³ ბოეთან ABC. ⁴ ზუნანს ABC. ⁵ ნოხაატა ABC.
⁶ ეკლესია BC. ⁷ ეკლესიასა BC. ⁸ ლაგოეთად ABC. ⁹ სამპორის ABC. ¹⁰ ეფთვიმისაგან
BC. ¹¹ დიდოეთს ABC. ¹² ფარნაჯომისაგან BC. ¹³ ბაგრატ. ABC. ¹⁴ ეკლესია B. ¹⁵ კე-
რემსის ABC. ¹⁶ თავზედ BC. ¹⁷ თინათი ABC. ¹⁸ თორდის AB. ¹⁹ ლალისყურის ABC.

ალავერდის ზეით ერთგვის ალაზანს ახმეტის ხევი, რომელი გამოსდის¹ კახეთის მთას [166].

თ ა ვ ი 10

შემდგომად განყრილებისა საქართველოს სამეფოჲსა იქმნენ კახეთსა შინა მეფედ და მთავრად, რომელთა ღირსხსოვნისასა სახელებთა აღვსწერ აქა თვისითა ქორონიკონებითა და რომელთაჲმ დაუტევებთ არა საქართვებისათვის, და ვრცლად იხილეთ დიდსა ქართველთ ცხოვრებასა შინა. 5.

პირველად იქმნა კახეთს მთავრად გრიგორი. შემდგომად იქმნა ვაჩე ქობულის ძე. ამის შემდგომად — სამოელ დონაური, და ესრეთ იხსდენ მთავარნი სხვა და სხვანი 9,²⁸⁷ ვიდრე დაწესებამდე კახეთს მეფობისა. 10.

პირველად გამეფდა კახთა ზედა კვირიკე, კაცი ფრიად საქებელი, შთამავლობა-გვარად არელმანელი²⁸⁸, რომელსა იტყვიან ამის შთამომავლობას² კახთა მპყრობელთაგან.

ხოლო კაცი ესე სახელოვანი მოიკლა ერთის ოვისისაგან ლალატით წელს ქრისტესით 1300.²⁸⁹ 15.

²⁹⁰ დაჯდა კახეთს ზეათე მეფე გიორგი²⁹¹, რომელმან მოჰკლა მამაჲ თვისი ალექსანდრე, ყოვლითურთ სათნო კაცი, და აღმოხადა ძმათა თვისსა დიმიტრის თვალნი. ხოლო ესე გიორგი მოკვდა არა კეთილად, რომელსა უწოდდენ ჰვე-გიორგის.

[167]. და ამის წილ გამეფდა ძე ამისი ლეონ, რომელმან შეირთო ცოლად მამიას გურიელის ასული თინათინ. და მოკვდა ლეონ წელს ქრისტესით 1574³, საესე სიბერითა. 20.

ესე ლეონ იყო კაცი სახელოვანი⁴ და შემმატებელი კახეთისა. დაჯდა მეფედ ძე ამისი ალექსანდრე, კაცი ესე არცა სრულიად საქებელი და არცა სრულიად საგიობელი. 25.

ასული ამა მეფისა ნესტარ-დარეჯან ჰყვანდა ბეულლედ მანუჩარ დადიანსა. ხოლო შობასა ზედა ლეონ დადიანისასა მოკვდა ნესტან-დარეჯან, და ლეონ ყრმა, ობლად დაშთომილი დედისაგან, წარმოიყვანა პაპამან მისმან და ზრდიდა თვით. და შემდგომად აღზრდისა წარიყვანა მამამან მისმან მანუჩარ ლეონ, შვილი თვისი. 30.

ხოლო ესე ალექსანდრე, მეფე კახეთისა, და შვილი თვისი გიორგი, ორნივე, მამა და ძმა მოჰკლა კოსტანტინემ⁵ გამამადიანებულმან შაბაზ ყაენის მცბიერებითა. 35.

ხოლო ალექსანდრეს ძესა დავითს ჰყვანდა ცოლად ასული აშოთანისა²⁹² ქეთევან. ხოლო ესე აშოთან იყო სანდო და თანგანძრუახი მეფისა ქართველთასა. ხოლო ქმარი ქეთევანისი მომკვდარ იყო უწინარეს მამისა თვისისა ალექსანდრესა. და ოდეს კოსტანტინემ მოკლა⁶ მამაჲ თვისი, მაშინ⁷ ესე რძალი თვისი ქეთევან მონიდომა ცოლად. გარნა არა ჯერმჩინებელმან ამის ვანზრახვისმან ქეთევან [168] შემოიკრიბა რამოდენიმე კახნი. და ოდეს სცნა ესე კოსტანტინემ, წარვიდა სპითა, რათა ძალით შეიუღლოს ქეთევან. და ოდეს მოვიდა კოსტანტინე, ეწყვენ სპანი ქეთევანისანი და მოკლეს კოსტანტინე. 40.

¹ გამოსდის A. ² შთამავლობას A. ³ 15741 ABC. ⁴ სახელოვანი B. ⁵ კოსტანტინე A. ⁶ მოჰკლა BC. ⁷ მაშინ A.

ამის შემდგომად ქეთევანმან დასვა მეფედ ძე თვისი თეიმურაზ, ძე და-
უითისა და ძის ძე ალექსანდრესი. ამან შეირთო ცოლად ასული გურიელისა
მამიასი ანნა. ესე თეიმურაზ იყო მხნე ბრძოლასა შინა. ესე გარდაავდო მე-
ფოზობიდან შაჰაბაზ, და წარვიდა სტამბოლს ხეანთქართან, გარნა ვერ შვე-
5 ეყო ხეანთქარი.

ოდეს უსამართლობდა შაჰაბაზ თეიმურაზსა ზედა. მაშინ წარვიდა დე-
დოფალი ქეთევან მოსამშვიდებლად¹ შაჰაბაზისა და წარიტანა ორნი ძის
ძენი თვისნი. გარნა მან უწყალომან მხეცმან ორნი ძენი თეიმურაზისანი გა-
მოასაპურისნა და დედოფალი ქეთევან აწვია დატევებად ქრისტესა, გარნა
10 ქეთევან არა ინება, და აწამეს ქრისტესთვის, ვითარ მოგვითხრობს მარტი-
რიკა² მისი წელს ქრისტესით 1624.

ხოლო თეიმურაზ შაჰაბაზისაგან განძებული მოვიდა ლეონ დადიანისა
თანა ზუგდიდს და მან უმასპინძლა სამაგალითოდ და ღირსსახსოვრად. და
შემდგომად წარვიდა რუსეთად ალექსი ხელმწიფესა თანა, სადა დიდის პატი-
15 ვით შეიწყალა. გარნა შეწვენისა პირი [169] ვერ აღუთქვა³. და წარმოვიდა.
მერმეთ წარვიდა შაჰაბაზ⁴ ყაენისა თანა. და შაჰაბაზ⁵ აიძულებდა დატევე-
ბასა ქრისტესსა. და თეიმურაზ არა უსმინა. და შეიპყრა და პატივარ ჰყო
ასტარაბადს. და მუნ მიიცვალა წელს ქრისტესით 1664. და წარმოიღეს გვანი
და დაფლეს ალავერდს.

20 შემდგომად ამისა იქმნა დიდი აღრეულება და იპყრობდენ კახეთსა ხან
მეფენი კახთანი და ხან ყიზილბაშნი, და იქმნებოდენ მეფისა ნაცვლად ხანნი.
დაჯდა კახთა ზედა მეფედ დავით, და იყო მახმედნიან, რომელსა ეწოდა
იმამყული-ხან, რომელიცა დიდმორწმუნე იყო და მოყვარული მაჰმადიანობისა.
ამის გამშიდ დიდათ არბეედენ ლეკნი კახთა. ესე იმამყული-ხან წარვიდა
25 სპარსეთად და კახეთს დაუტევა გამგებლად ძმა თვისი თეიმურაზ, რომელსა
მოუყვანა ცოლად ქართველთ მეფისა ვახტანგის ასული თამარ თეიმურაზს.

ხოლო კვალად მოვიდა იმამყული-ხან (ესე იგი დავით) და მეფობდა კახ-
ეთა ზედა ლეკთაგან კირთებით დიდათ შეწუხებული. და მოკვდა წელს ქრის-
ტესით 1722. წარიღეს და დაფლეს ყუმს.

30 შემდგომად ამისა გამეთდა ნებითა ყაენისათა მაჰმადყული-ხან, ძე ერეკლე
მეფისა, ნებითა ყაენისათა. და იყო ესეც მაჰმედნიან და მოყვარული მაჰმედ-
ნიანობისა. ამის გამშიდ მიიღო ერევანი ყაენმან და ქმნა სპარსთ მეფისა სამ-
ფლობელოდ, რომელიცა იყო სამფლობელო ქართველთ მეფისა. ამის მეფობის
გამშიდ დაიპყრეს [170] ლეკთ კახეთი და ყვეს⁶ სრულიად მაჰმედნიან და
35 დაუდგინეს მოლებნი (!). ხოლო მეფე მაჰმადყული-ხან იყო ხიზნათ ქსანსა
შინა, და შემდგომად კვალად დაიპყრა კახეთი.

ხოლო ეამსა ამას ჩამოვიდა უსუფ-ფაშა ოსმალისა და მოკვდა ლალატით
მაჰმადყული-ხან წელს ქრისტესით 1729.

ხოლო მეფედ იქმნა კახთა ზედა თეიმურაზ, ძმა იმამყული-ხანისა. ესე
40 თეიმურაზ შეიპყრა ხანმან სპარსეთისამან, თბილეს⁶ მყოფმან, და წარუგზავ-
ნა ყაენსა. ხოლო ყაენმან მოაყვანინა ძე თვისი ერეკლე და ასული თამარ.
ერეკლე დაიყენა მასთან⁷ მსახურ-ყულად და თამარ მისცა ძმისწულსა თვისსა
ცოლად და თეიმურაზ განუტევა კახეთად.

¹ მოსამშვიდებლად A. ² მარტიკა AC. ³ აღუთქვა B. ⁴ შაჰაბაზ ABC. ⁵ ყაენს A.

⁶ თბილეს ABC. ⁷ მისთან B.

ხოლო თეიმურაზს და ძესა მისსა ერეკლეს ერთგულებისათვის მისცა შაჰნადირ ქართლისა მეფობა თეიმურაზს და კახეთისა ძესა მისსა ერეკლეს წელს ქრისტესით 1744.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა თეიმურაზისა იქმნა მეფედ ერეკლე ქართველთა და კახთა ზედა, რომელიცა აღწერეთ საქართველოსა მეფობისა აღწერასა შინა ყოველნივე საქუენი მისნი; და იქმნა ესთა, ვითა მუნ აღწერილ არს.

ხოლო ერთმთაერობისა განწყობილებიდამ იქმნენ მთავარნი და მეფენი კახეთსა შინა 29.²⁹³.

ხოლო ესეცა აღწერად ხანს. ვინათგან განიყო მეფობა საქართველოსა 10 სამად: ქართლისად, იმერეთისა და კახეთისად—მეფენი ქართლისა და კახეთისანი იქმნებოდენ მეფედ ნებითა და ბრძანებითა [171] სპარსთა კელმწიფისათა (ესე იგი ყვინისათა).

თ ა 3 0 11

აღწერა ოცსამთისა შემოკლებულად: საჩინოთა მდინარეთა, სოფლებთა და შენებულებათა 15

ოცსეთის¹ საჩინოთა აღგილთა ეწოდების ესენი: ჩიმი², თავაური, ქურთაული, ვალაგირი, ფაიქოში, დიგორი და ბასიანი.

ხოლო ოცსეთსა შინა წარჩინებულნი გვარნი ესენი არიან: ბასიანი, ბადელიძე; ჩერქესის ძე, თავაური, ქურთაული, სიღამონი, ქახილის ცე. წყალნი³ არიან ესენი: ხევის⁴ ბოლოს არს ლაზური; მას ქვევით⁵ არს —ჯარიგხა⁶ არავცს მიერთვის ქისტ-ძურძუკის წყალი; მას ქვევით არს ხეთაძე; თავაურის მდინარე სდის კავკასილამ, სიგრძით არს ხოხილამ ჩერქეზამდე⁷ და შეერთვის არავცსა; თავაურს ერთვის ჩიმითის⁸ წყალი; თავაურს მიერთვის კიდეც ყაბანს⁹ სხვა ხევი; ქურთაულის¹⁰ წყალი გამოსდის ხოხის მთას და გამოსქრის ჩერქეზის¹¹ მთას და შეერთვის ლომეკს (ესე იგი თერგს); ვალაგირის წყალი გამოსდის ხოხის კავკასსა (ამას ზედა [172] სახლობს ხსენებული ბალათარ ქახილინი¹²); ელელის¹³ წყალი გამოსდის ქედლის კავკასს¹⁴; კასრის¹⁵ ქვემო არს ზარამაგა¹⁶ და ელელის¹⁷ წყლების შესართავს შუა ციხე დიდი, თამარ ზეჟაისაგან¹⁸ აღშენებული; ნარის ხეობის წყალი გამოსდის ხოხის კავკასსა; ზახის ხეობის წყალი გამოსდის თრუსოს¹⁹ და ზახის შორის კავკასსა და მიერთვის ზარამაგის წყალსა; რიონი გამოსდის ლებისა, გლოლისა და დიგორის შორის კავკასსა და ჩასდის ჩერქესსა და მიერთვის ლოშვექსა. ამავე კავკასს გამოსდის აქეთ ესე რიონი და იქით რიონი იმერეთისა.

[გოლოსინიძეობა]

35

ხოლო ესე ოცსეთი, რომელი აღესწერეთ, ამით შინა არს მრავალნი შენებულებანი, ციხენი და ეკლესიანი²⁰, რომელი თვით მეცა მიხილავს, გარნა

¹ ამ სიტყვის წინ წყაროში წერია: „ლომეკი (ესე იგი თერგი) რომელი სდის ხევიდამ კავკასსა შინათა. ² ჩიმი ABC. ³ წყალი ABC. ⁴ ხევის ABC. ⁵ ქვევით A. ⁶ ჯარიგხას BC. ⁷ ჯარიგხას A. ⁸ ქისტის ABC. ⁹ ჩერგეკამდე ABC. ¹⁰ ჩიმითის ABC. ¹¹ ყაბის ABC, ¹² ქუთაულის A. ¹³ ჩერგეკის ABC. ¹⁴ ქედლის ABC. ¹⁵ კავკას ABC. ¹⁶ კასარას ABC. ¹⁷ ზარამაგა ABC. ¹⁸ მეფაასაგან A. ¹⁹ თრუსოს ABC. ²⁰ ეკლესიანი B.

არა უწყვი სახელნი აღმშენებელთანი და ამისთვის არცა ისინი აღესწერეთ ადგილობით, სადა არიან აღშენებულ. ²⁹⁵⁾

ნიკოლაჲ დადიანოვი პირველი ¹.

თ ა ვ ი 12

5 აღწერა შემოკლებული სამცხე-საათაბაგოსი
საჩინოთა აღბილებთა, მდინარეთა და
შენებულებათა და საზღვრისა

[178] ხოლო სიგრძე ქვეყანისა ამის არს ქართლის საზღვრიდამ ქართლის ქელამდე, ბაიბურდისა ², ჭანეთის საზღვრამდე; განი დევებოინისა და ირიჯლუს და ყალნუს მთებიდამ ლადოსა და გურიის მთამდე და ზღვამდე. და მზღვრის ქვეყანასა აზას: აღმოსავლით საზღვარი ქართლისა, რომელი აღესწერეთ, და მთა ყარსისა არტან-კოლასა და ყარსს შორისი; სამხრით მთა წინხსენებული, სომხით-ქართლის საზღვარი, რომელი დღეს ისახელებს ირიჯლუსა ³ და დევებოინის მთად; ჩრდილოთ მზღვრის მთა ლადო ⁴, ანუ ფერ-სათი, ²⁹⁶⁾ და მთა აჭარა-გურიის შორისი და ზღვაჲ პონტოსი; დასავლით მთაჲ აზრუშისა, ეზინგისა და საქართველოს ყელს შუა წავლილი ანუ რკინისა პალოსი და მისრული ზღვამდე.

ესე სამცხე-საათაბაგო. შეიქმნენ მაჰმედიანად წელს ქრისტესით 1626.

შმა ქვეყანასა შინა არიან მდინარენი უდიდესნი მტკვარი და ჭოროხი. მტკვარს მიერთვის ყოველი მდინარენი სამცხისა, ჯაგახეთისა, კოლა-არტანისანი. ჭოროხს მიერთვის სრულიად კლარჯეთის მდინარენი, თვინიერ ჭანეთისა. მტკვარი გამოსდის კოლას ზეით არსიანის მთას და აწ წოდებულსა ყალნუს და ყარსის ⁵ მთასა და მისდის ვითა საქართველოს აღწერასა შინა იხილავთ. ქვაბის ხევი გამოდის [174] ფერსათის მთიდან. და ამ ხევის დასავლით მტკვრის კიდებედ არს ²⁹⁷⁾ ციხე დემოთისა, რომელი აღაშენა სუმბატ ბიგრიტიანმან ⁶. თიხრევის ხევი გამოდის კოდინანს ⁷. თიხრევის ხევი ზეით, მტკვრის კიდებედ, სამხრით არს აწყვერის ციხე-ქალაქი და ეკლესია დიდი, გუმბათიანი, ღვთისმშობლისა. ხოლო კვანჯლას ზეით განიყოფება ახალციხის წყალი ოთხ მდინარედ და ეწოდების თვის-თვისნი სახელნი. ამ ახალციხის წყალს მოერთვის ოლდამის ხევი, ამ ხევის ⁸ ზეით ერთვის ჰურიებთან ბორჯომის ⁹ ხევი. და აქ ¹⁰ არს ახალციხე და ქალაქი, რომელსა პირველ ეწოდა ²⁹⁸⁾ ლომისია. ოცხის წყალი გამოსდის ფერსათს ახალციხის წყალს კვანჯლას. ²⁹⁹⁾ პანტოვანის ხევის ზეით, მთის ძირშიდ არს ოძრახეს ციხე, რომელი აღაშენა ოძრა-ხოს. ბოცოს წყალი გამოსდის გურიისა და აჭარის მთას. ბოცოს წყალს ზეით არს დიდშენი სასახლე თამარ მფაისა ¹¹ და აწ ოხერ არს.

ფოცხოვის ხევი გამოსდის ერუშეთსა და მის შორის მთასა. ღრელის ¹² ხეგზედ არს ეკლესია ¹³ სათარა; დიდშენი, სადა იყო ¹⁴ სასაფლაო ათაბაქთა ¹⁵ მაჰმადიანობადმდე. ქარზამეთის ¹⁶ ზეით არს მონასტერი ვარძიისა, კლდესა

¹ ეს სამი სიტყვა ამოფხევილია A-ში. ² ბაიბურთისა ABC. ³ ირჯლუსი ABC. ⁴ ამ სიტყვის შემდეგ წყაროში სწერია: „ესე არიან მოსის (უნდა იყოს „მოსისი“—შ. ბ.) მთანი“ ²⁹⁵. ⁵ ყარის ABC. ⁶ ბიგრიტიან ABC. ⁷ თიხრევის ხევი გამოდის კოდინანს—A. ⁸ ხეგ BC. ⁹ ბოჯორმის AB. ¹⁰ აქა A. ¹¹ მფაისა A. ¹² ღრეხის ABC. ¹³ ეკლესია B. ¹⁴ სადა იყო + სადა იყო A. ¹⁵ ათაბაქთ A. ¹⁶ ქაზამეთის ABC.

შინა გამოკვეთილსა, აღშენებული ნკ გიორგი მეფისაგან³⁰⁰) და შესრულებული თამარ მეფისაგან¹. და დაფლულ არიან აქა² 61 მეფე [175] გიორგი, ³⁰¹ 75 მეფე კოსტანტინე ³⁰²) და სხვანიცა.

[ბოლოსიტყვაობა]

ხოლო რომელი აქამომდე აღვსწერეთ, ეწოდების სამცხე. ხოლო ამას შინა მრავალნი არიან შენებულებანი ციხე ქალაქთა და ეკლესიათანი³, რომელიცა თვით მიხილავს, გარნა ვინათგან არა ჩნდა აღმაშენებელთა სახელნი, არღა აღვსწერეთ.³⁰²)

აწ ვიწყებთ ჯავახეთის აღწერას, რომელი ესეც ხაათაბაქო არს

ჯავახეთს გამოსდის მტკვარი და მიერთვის ხსენებულს დიდს მტკვარს, და არს ამა მტკვრისა და მტკვრისა საშუალ ხერთვისი. და ესე ჯავახეთის მტკვარი გამოსდის ფანავრის ტბას. კარწახის⁴ ტბას მოერთვის⁵ წყალი ფოსოსი⁶, რომელი გამოსდის ყარსის მთას. ამა⁷ წყალზედ არს შეენიერი ეკლესია გუმბათიანი,³⁰³) რომელი აღაშენა მეფემან შირდატ გორგასლის ძემან.³⁰⁵) გოკიის⁸ წყლის შესართავს ზეით ჯავახეთის მტკვარზედ, სამხრეთისაკენ კიდებდეს არს წუნა⁹, ციხე-ქალაქი, რომელი აღაშენა ჯავახოს, მცხეთოსის ძემან და მერმეთ სომეხთ უწოდეს ქაჯთა ციხე. ამის ზეით, ხრამის თავეს, მინდორზედ სამხრეთისკენ¹⁰ არს კუმურდოს ეკლესია¹¹ გუმბათიანი, რომელი კოსტანტინე კეისარმან მირიან მეფისა ზე აღაშენა.

ახალქალაქის წყალი გამოსდის¹² აბოცის [176] დაბის მცირე ტბას და შემოერთვის მუნვე მცირე ხავეთის ტბას. ხოლო ახალქალაქი დარღვეული, აღაშენა მეორედ შეეშეთის ბეგმან.

აწ აღწერა ერუშეთისა¹²—ესეცა ხაათაბაქო არს

ერუშეთის¹⁴ მდინარე გამოდის ერუშეთს და ფორჩხის¹⁵ ხეცს შორის მთას. ამ წყალზედ არს სამღერეთი, სადა აღაშენა ეკლესია¹¹ გუმბათიანი დიდმან კოსტანტინე კეისარმან.³⁰⁶) ხოლო სამღერეთისა [და] ერუშეთის წყლის შესართავს ზეით არს არტანისა ქალაქი მცირე, რომელი აღაშენა ჯავახოს, ძემან მცხეთოსისამან¹⁶. ხოლო არტანისა და კოლის¹⁷ სახლვარს ზეით არს, მტკვრის კიდის დასავლით მცირე ქალაქი კოლა.

[ბოლოსიტყვაობა]

ამას შინა არიან მრავალნი შენებულებანი, გარნა არა ჩნდა სახელი აღმშენებელთა და ამისთვის დაუტევე.³⁰⁷)

აღწერა კლარჯეთისა, რომელი ესეცა ხაათაბაქო არს

კლარჯეთს გამოსდის მდინარე ჭოროხი, რომელი¹⁸ გამოსდის ირიჯლუს¹⁹ მთასა და მიერთვის ბათომს ქვეით შავს ზღვასა. ამა ჭოროხს მოერთვის²⁰

¹ მეფისაგან B. ² აქა—A. ³ ეკლესიათანი BC. ⁴ კარწახის AB. ⁵ მოერთვის + და ABC. ⁶ ფოსოსი ABC. ⁷ ამა—A. ⁸ გოკიის ABC. ⁹ წუნა ABC. ¹⁰ სამხრისკენ C. ¹¹ ეკლესია BC. ¹² გამოდის AC. ¹³ ერუშეთისა ABC. ¹⁴ ერუშეთის ABC. ¹⁵ ფორჩხის ABC. ¹⁶ მცხეთოსისამან ABC. ¹⁷ კოლლას ABC. ¹⁸ რომელ ABC. ¹⁹ რიჯლუს ABC. ²⁰ მიერთვის B.

აჭარის წყალი, კიდევ მოერთვის ჭოროხს ფორჩხის¹ ხევი და ამა ფორჩხის¹ ხევს მოერთვის კანეთისა და ისპირის მთიდან ხეენი. კვალად ჭოროხს მოერთვის ანაკერტის ხეობა, კიდევ ჭოროხს მოერთვის [177] შავშეთის მდინარე. ამ შავშეთის წყლისა და ანაკერტის შორის, ჭოროხის აღმოსავლით აჭარის მთის კალთასავე არს მონასტერი ნათლის-მცემელისა, სადა ესვენა ჭოროხი ნათლის-მცემელისა². და იყვნენ ამა მონასტრის შემდეგნი თორმეტნი სხვანი მონასტერნი, რომელნიცა ქებულ არს შენებისა ხელოვნებითა, რომელი ალაშენა მეორედ გურგენ აშოტ დიდის კურატპალატის ძემან და დაფლვა თვით მას შინა. ხოლო სახელი მონასტრისა მის—ოპიზა. ხოლო ქილოვის³ ხევის 10 სამხრით სახლობს აწინდელი შავშეთის ბეგი. ტბეთს⁴ არს ეკლესია⁵ გუმბათიანი. ესე ალაშენა აშოტ⁶ კუხმან ბაგრატიონმან. ამის პირდაპირ არს ციხე თუხარისა⁷, რომელი ალაშენა პირველ ოძახოს, ძემან მცხეთოსისამან⁸. არამედ 26 მეფემან მირდატ ალაშენა ეკლესია⁹ ციხესა შინა.

არტანუჯის წყალი მოერთვის ჭოროხს, რომელი გამოდის ქვაყრილის¹⁰ მთასა. და ამა წყალზედ არს არტანუჯის ქალაქი, რომელი ალაშენა გორგასალ, დააქცია ყრუმ და განაახლა აშოტ კურატპალატმან და ალაშენა მუნ ეკლესია¹¹. პეტრე-პავლესი¹², მოკლეს მუნ და დაფლეს მას შინა. კვალად აქ ალაშენა გორგასლან სამნი მონასტერნი: მერისა¹³, შინდობისა¹⁴ და ახიზისა. ბანას, რომელსა უწოდებენ ფანაქს¹⁵, აქ არს ეკლესია¹⁶ გუმბათიანი, 20 რომელი ალაშენა მეფემან ადარნასე, და დაფლულ [178] არს მეფენი. ოლთისი არს ჭოროხის აღმოსავლით კიდევუდ ქალაქი; ესე არს მეორე სამყოფი ათაბაგისა.

თორთომის მდინარე გამოდის დევაბოინის¹⁷ მთას და მიერთვის ისპირის მდინარესა.

25 შიფაქლუს¹⁸ მთის კალთას არს ეკლესია¹⁹ ხახულისა ღვთის მშობლისა; დიდი, გუმბათიანი. ესე ალაშენა დავით კურატპალატმან, ბაგრატ მეფის მამობილმან. კვალად აქ არს ეკლესია²⁰ ფრიად შეენიერი, რომელი ალაშენა 48 მეფემან დავით. ამათი ხატი^{20b} არიან გელათს, რომელი შეამკო დავით აღმაშენებელმან და მერმეთ თამარ მეფემან.

30 გურჯი-ბოლახის²¹ ხეობა ანუ საქართველოს ყელის: ოდეს ოსმალთ დაიპყრეს აზრუმი, მაშინ უწოდეს გურჯი-ბოლახი²². და გამოდის დევაბოინის¹⁷ მთას და ესე არს საზღვარი ბაიბურდის²³ მთამდე საქართველოჲსა²⁴ და ბერძენთა.

ბაიბურდის²³ ქვეყანას გასდის მდინარე ისპირის და ამ წყალზედ არს 35 ქალაქი ბაიბურდი²⁵.

ხოლო ჭანეთის²⁶ მთიდან²⁷ ჩამოვარდების ერთი მცირე მთა კნინდა ზღვამდე და ესე არს საზღვარი საქართველოჲსა და საბერძნეთისა და აქა არს რკინისპალო. აქა ალაშენა მეფემან არჩილ მოწამემან ციხე შემდგომად ყრუს მოსვლისა (ვეჭუ რიზა იყოს ციხე იგი).

¹ ფარჩხის ABC. ² სადა ეყენა ჭოროხი ნათლის-მცემელისა—A. ³ ქოლოვის ABC. ⁴ ტბეთს ABC. ⁵ ეკლესია BC. ⁶ აშოტ ABC. ⁷ თუხარისა ABC. ⁸ ცხეთოსისამან ABC. ⁹ ქაბულის ABC. ¹⁰ პავლოვისა ABC. ¹¹ მერისა AC. ¹² შინდობისა ABC. ¹³ ფანაქს ABC. ¹⁴ დევაბოინის ABC. ¹⁵ შაქულია ABC. ¹⁶ ეკლესია B. ¹⁷ გურბოლახის ABC. ¹⁸ გურჯი-ბოლახი ABC. ¹⁹ დევაბოინის ABC. ²⁰ ბაიბურდის ABC. ²¹ საქართველოჲსა BC. ²² ბაიბურთი ABC. ²³ მთიდა B.

ესე არს აღწერა საჩინოებთა ადგილთა მდინარეთა და შენებულებათა სამცხე-საათაბაქოსი. ხოლო ამა სამცხე-საათაბაქოსა შინა არიან მრავალნი [178] შენებულებანი ეკლესია¹-ციხეებთა, გარნა არა უწყოდით სახელი აღმაშენებელთა და ამისთვის არცა ისინი აღესწერეთ. ²⁰⁹⁾

5

თ ა ვ ი 13

ცხოვრება სამცხე²-კლარჯეთისა უმეოკლებულად აღწერილი

პირველად იქმნა მყარობელი სამცხე-საათაბაქოსი სარგის ჯაყელი და მანამდის ეპყრნესთ ბაგრატიონთა. მოკვდა სარგის³ ჯაყელი წელს ქრისტესით 1285. და შენდგომად დაიპყრა ძენან მისმან ბექა სამცხე-საათაბაქო⁴ და გან-¹⁰დიდნა ფრიად, რამეთუ ასული ბექასი შეირთო ცოლად იმპერატორმან საბერძნეთისამან. ხოლო ბექა ყოვლითა სიკეთითა აღმატებული გარდაიცვალა⁵ წელს ქრისტესით 1306. და დასვეს მეფისა ბრწყინვალისა გიორგის შემწობითა შვილისშვილი ბექასი ყვარყვარე.

ხოლო ვიდრემდის იყვნენ ყმობასა შინა ქართველთ მეფეთასა ათაბაქანი,¹⁵ სარგის ჯაყელიდამ გამოიცვალნენ ათაბაქანი B, და ოდეს იქმნენ თავისუფალ და მიუღეს თავნი მათნი მეფეთა ქართველთასა, ამის შენდგომნი აქა აღწერილ არიან სახსრვართა ათაბაქთა ცხოვრებანი.

ხოლო ამან ზეწობსენებულმან ყვარყვარე გამოახეა თავი თვისი საქართველოსა მეფისა ყმობისაგან და იქმნა თავისუფალ [180] მთავრად. ხოლო ²⁰ამან ყვარყვარემ თავს დასხმითა შეიპყრა მეფე გიორგი. გარდაიცვალა ყვარყვარე წელს ქრისტესით 1466. ²¹⁰⁾

დაჯდა ათაბაგად⁶ ძე ყვარყვარესი მანუჩარ. ამის ხელშიდ აღიღო ყაენმან ახალქალაქი, ახალციხე და აწყვერი და წარიღო აწყვერისა ღვთის მშობელი. ხოლო დაიხსნა მანუჩარმა ხატი დიდ ვეცხლად და დაასვენა კვალად აწყვერ-²⁵სავე. და შემდგომად გარდაიცვალა მანუჩარ წელს ქრისტესით 1487.

დაჯდა ათაბაქად ყვარყვარე, ძე მზექაბუქისა. ამას მოუხდა მეფე ბაგრატი იმერეთისა შემწეობითა დადიან-გურიელისათა და შეიბნენ მეფე და ათაბაქი და სძლია ათაბაქსა და შეიპყრეს. და პატიმარ ჰყო მეფემან ათაბაქი ყვარყვარე. ხოლო შემწეობისათვის მისცა მეფემან გურიელსა აჭარა და ქანეთი. ³⁰და⁷ საათაბაგო⁷ დაიპყრა მეფემან იმერეთისამან ბაგრატი.

ხოლო შემდგომად მიუღეს საათაბაქო მეჯესა ბაგრატს ოსშალთა და ჰყვეს ათაბაგად⁸ ძე ყვარყვარესი შეყპრობილისა ქაიხოსრო.

ხოლო ესმსა ამას შეიპყრა მეფემან ბაგრატი ლეონ დადიანი და პატიმარ ჰყო. ხოლო ამან ქაიხოსრო ათაბაგმან შეუჩინა ხოფილანდრე ჩხეიძე და გა-³⁵შოაპარა ლეონ დადიანი და წარიყვანა გურიით და გურიელიცა მწე ეყო და დასვეს კვალად დადიანად ლეონ. ხოლო ლეონ დადიანმა ამა ქაიხოსრო ათაბაქის ძესა ყვარყვარეს მისცა ცოლად ასული თვისი მარეხ და მეორესა [181] ძესა მისსა მოუყვანა გიორგი გურიელის ასული როდამ.

გარდაიცვალა ქაიხოსრო ათაბაგი⁹ წელს ქრისტესით 1573. ხოლო ამა ⁴⁰ყვარყვარეს²¹¹⁾ დარჩა სამნი ძენი: ყვარყვარე, მანუჩარ და ბექა.

¹ ეკლესია B. ² სამცხეს B. ³ სარგი ABC. ⁴ საათაქო A. ⁵ გარდაიცვა B. ⁶ ათაბაქად BC. ⁷ საათაბაქო B. ⁸ ათაბაქად B. ⁹ ათაბაქი B.

და დაჯდა ყვარყვარე ათაბაჯად, გარნა მრავლისა ჭირისათვის, რომელი უყვეს ოსმალთა, ყიზილბაშთა და ქართველთა, ამისთვის წარვიდა წინაშე ხვანთქრისა და ხვანთქარმან შეარქინა დიდსა და¹ სახელოვანსა ფალავანსა² და დასცა იგი. და ამისთვის მიებოძა ათაბაჯობა და არცაღა აწვია მახმედლიანობად³, ვინათგან უწინარესნი ათაბაჯნი გამახმადლიანებულნი მოიღებდენ ათაბაჯობასა მის ეამილამ⁴, ოდეს შეიქმნენ ყმანი ოსმალთ იმპერატორისანი.

მოვიდა ყვარყვარე და დაიპყრა ყოველი საათაბაჯო. მოკვდა ყვარყვარე და იქმნა ძმა მისი მანუჩარ ათაბაჯად და შეირთო ცოლად საქართველოს მეფის სიმონის ასული ელენე⁵. ათაბაჯობდა მანუჩარ ეამ-რაოდენმე და მოკვდა. ხოლო ძმა ყვარყვარესი და მანუჩარისი⁶ ზემოხსენებული ბექა იყო ოსმალთა შინა და ცხოვრებდა.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა მანუჩარისა მოიყვანეს ძე მისი, მანუჩარე სახელი მისი, რომელი იზრდებოდა ყვინთა თანა, და დასვეს ათაბაჯად ბრძანებითა ხვანთქრისათა, და ხვანთქარმან მიუბოძა ათაბაჯობა. ხოლო მომავალსა გზასა ზედა დახეთა ბიძამისი, [182] ზემოხსენებული ბექა, და აწვიდა დიდლათ პატივისცა, გარნა საქმელსა შინა შეურთო სამსალაჲ და მოჰქალა განზრახვითა ოსმალთათა.

და⁷ ბექა წარვიდა წინაშე ხვანთქრისა სტამბოლს და იქმნა მაჰმადიან⁸, და უბოძეს ათაბაჯობა და ორთულდანი ფაშობა და წარმოავლინეს საათაბაჯოსა შინა. და ამ ეამილამ იქმნა მაჰმადიანობა ათაბაჯთა წელს ქრისტესით 1625. და უწოდეს ბექას საფარ ფაშა წელს ქრისტესით 1635.

იქმნა ძე ამისი უსუფ⁹ ფაშა და მოკვდა. ხოლო შემდგომად ამისა იქმნა ძე ამისი როსტომ ფაშა და დაიპყრა საათაბაჯო და მოკვდა.

იქმნა ფაშად ასლან, როსტომის ძე, ნებითა ხვანთქრისათა. ხოლო ესე აწუხებდა და ლაშქვრიდა იმერეთსა. ხოლო ამას მოჰქვეთეს თავი ნებითა ხვანთქრისათა კეაცხუთს, ჯარათ მყოფს, თუ რასთვის¹⁰ აღიღო ქრთამი მეფეთა იმერთაგან, და ამისთვის მოჰქვეთეს¹¹ თავი.

იქმნა ფაშად უსუფ, ძე ასლანისა. ამან მოჰქვეთა თავი გურიელსა ქაიხოსროს და დასცა ძმა მისი მამია გურიელად. ამის ეამშიდ გამრავლდა მაჰმადიანობა, შეიწრდა ქრისტიანობა და ესევითარსა ეამსა მოკვდა¹² უსუფ ფაშა. ხოლო იქმნა ფაშად ძმა უსუფ ფაშისა და შვილი ასლან ფაშისა ფაშად და მოკვდა.

იქმნა ფაშად ძე უსუფ ფაშისა ისაყ ფაშად. და იყო ამა ფაშებთაგან დიდი კირთება და ოხრება. შთავიდა ესე ისაყ ფაშა [163] იმერეთსა¹³ და გააქეთა ციხე ბაღდადს და დააყენა იენგიჩარნი და წარვიდა ახალციხეს, მოეწინენ¹⁴ იმერნი და მოსწყვიდნენ მრავალნი და თვით ისაყ ფაშა დაკოდეს. კოლის¹⁵ ფაშა მოჰქლეს, და გარდაარჩენილნი წარვიდენ სიოცხვილეულნი.

ხოლო ამა ისაყ ფაშასა¹⁶ ეპყრა ძალითა და ბრძანებითა ხვანთქრისათა რაოდენსაჲ ეამს ქართლი, კახეთი და იმერეთი, და გამოჩენისა ეამსა თამაზ ხანისასა მიუღეს, და ისაყ ფაშა მართვიდა საათაბაჯოსა და იმყოფებოდა მუნ.

ხოლო შემდგომი არლა უწყოდნი, რათა აღმეწერა, ვინათგან არცა მახსოვდა, თუ დედანშიდ აღმომეკითხოს და მე უსმენელ ვიყავ და ამისთვის დავიღუპე.

¹ და—BC. ² ფალავანსა A. ³ მაჰმადიანობად A. ⁴ ეამილგან A. ⁵ ელენა ABC.

⁶ მანუჩარისი A. ⁷ და—A. ⁸ მაჰმადიან A. ⁹ უსუფ ABC. ¹⁰ რასათვის B. ¹¹ მოკვეთეს A.

¹² მოკვდა A. ¹³ იმეთსა A. ¹⁴ მოეწინენ AB. ¹⁵ კოლა ABC. ¹⁶ ფასა A.

ხოლო ოდეს განთავისუფლდნენ მეფეთა ყმობისაგან ათაბაქანი და შეიქმნენ თავისუფალ მთავრად, თვინიერ ზვანთქრის ყმობისა, მის ქამიდან მახბედლიანობადმდე ისხდნენ ათაბაქანი 10 და მახმედლიანობითგან ისხდნენ ვიდრე ისაყ ფაშამდე 11, ხოლო სარგის ჯაყელიდამ¹ ვიდრე ისაყ ფაშამდე სრულიად ათაბაქანი ისხდნენ 29.³¹²⁾

5

და ესრეთ შემოკლებით დავასრულე ცხოვრება სამცხე-საათაბაქოსი.

თ ა ვ ი 14 [ა]

აღწერა იმერეთისა საჩინოთა აჯგინლთა,
მდინარეთა და შენებულშემატა შემოკლებულად

[184] იმერეთი ეწოდება ცხენის წყლიდამ ვიდრე ლიხის მთამდე. აქა 10 იმერეთსა შინა არს მდინარე სხვათა უპირატესი რიონი და ამას² მიერთვიან ყოველნი მდინარენი იმერეთისანი. ესე გამოსდის სვანთა, დიგორისა, ბასიანისა, რაქისა შორის კავკასსა და მიერთვის მეორესა რიონსა.³¹³⁾

ცხენის წყალი გამოსდის ლეჩხუმისა და სვანეთისა შორის კავკასსა და მიერთვის რიონს საკილაოს, ილორს, და უწინარეს მიერთოდა ტყვირს.³¹⁴⁾ 15 ხანის წყლის აღმოსავლეთით და ყვირილას მდინარის სამხრით ფერსათის კალთას არს დიმი, სადა პირველმან მეფემან ფარნავაზ ალაშენა ციხე მტკიცე³.

ყვირილა გამოსდის ერწოს ტბას. და მოერთვის ყვირილას ცუცხვათის ხევი, სადა არს ციხე ცუცხვათისა, რომელი შეთხრით აღილეს ოსმალთა წელს 20 ქრისტესით 1721.

განათის ეკლესია⁴ ალაშენა მეფემან დავით ზედწოდებით აღმაშენებელმან. აქ⁵ არს ხატი ხახულისა ლეთის მშობელი. აქ არს ვარძიის ჯვარი, აქ არს რკინის კარი ზღუდისა, რომელი მოიტანა დავით აღმაშენებელმან დარუბანდით. აქა ჰქიდავს ეკლესიისა⁶ ბქესა კარი ერთის ვახისაგან გამოთლილი. 25 აქ არიან მეფენი დაფლულნი: დავით აღმაშენებელი, გიორგი, თამარ, ლაშა, რუსუდანი, დავით და სხვანი.³¹⁸⁾ პირველად იყო გელათი მონასტრად⁷ და ბაგრატ ჰყო [185] საეპისკოპოსოდ.

ჩხარს იყო დიდი ქალაქი, გარნა მოოხრდა ლეონ მანუჩარის ძის დადიანისაგან. აქ არს ეკლესია⁸ წმინდისა⁹ გიორგისა. აქ ასვენია ჯვარი, რომელსა 30 შინა მღებარებს ბეჭი მთავარ-მოწამისა გიორგისა, მარადის სასწაულ-მოქმედი. ესე ჯვარი პირველ იყო ყორანთას¹⁰, შემდგომად სამცხეს. მერმე ატოცს და აწ აქა.³¹⁶⁾

შორაპანი ალაშენა პირველმან მეფემან ფარნავაზ¹¹, ქალაქი და ციხე. ხოლო შემუსრვილი¹² ალაშენა გიორგი აბაშიძემ, გარნა მასვე შეამუსრვინეს 35 ოსმალთა, და მერმე მისცა ზურაბ აბაშიძემ ოსმალთა, და იდგენ მას შინა იენჯიჩარნი¹³. და შემდგომად მოიყვანნა მეფემან იმერეთისამან სოლომონ პირველმან ალექსანდრეს ძემან რუსნი, აღილეს და შემუსრეს, რომელი დღესაც შემუსრვილ¹⁴ არს.³¹⁷⁾

¹ ჯაყელიდა B. ² მას. A. ³ მტკიცე-A. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ აქა A. ⁶ ეკლესიისა B. ⁷ მონასტრად B. ⁸ ეკლესია B. ⁹ წმინდის A. ¹⁰ ყანათს ABC. ¹¹ ფარნავაზ BC. ¹² შემუსრვილი BC. ¹³ ეგინჯარნი A, ენჯინჯარნი BC. ¹⁴ შემუსვილ A.

მღებზე არს აღშენებული კახაბერისა რაჰის ერისთავისაგან¹. ხოლო ამ მონასტრის დასავლით არს, ყვირილას გაღმა-გამოღმა კლდესა შინა, ქვაბნი სახიზრად ნაკვეთნი, რომელი ვერ აღილეს ყრუს მოსვლის დროს; და დადგა ქვაბნი ესე, და ციხე სვერისა, რომელ ვერ აღილო ყრუმან მომსრველმან².

5 გეგუთს ციხე-დარბაზი აღაშენეს თურქთა 57 მეფის³ გიორგის დროს.³⁰ ქუთათისი აღაშენა პირველმან აჯახათა⁴ მეფემან ლეონ და ჰყო ტახტად-ხოლო ციხე ქუთათისი მისცა ოსმალთა სეხნია ჩხვიძემ წელს ქრისტესით 1668, და ეპყრათ [148] მრავალ ჟამ. და შემდგომად იმერთა მეფემან სოლომონ ალექსანდრეს ძემან პირველმან(!) ეყვრათა რუსეთის მპყრობელს იმპერატრიცა-
10 ეკატერინას, და წარმოუვლინა მხედრობა, და აღილეს ციხე ქუთათისისა⁴ და შემუსრეს, რომელიცა დღესაც შემუსრვილ არს.³¹

აქა აღაშენა ეკლესია⁵ დიდი გუმბათიანი 56 მეფემან ბაგრატ და დასვა მწყემსი იმერთისა და გურიისა. და დაფლულ არს აქა იგი აღმაშენებელი ბაგრატ მეფე 56³² და 57 გიორგი. ხოლო შემუსრეს ოსმალთა ეკლესია⁶ ესე და წარილეს სვეტი მისნი სამცხეს და მარმარილონი წელს ქრისტესით 1692.

რაჰას, ბარის წყალს ზეით, არს მთაშიდ მრავალძალს⁶ ეკლესია⁵ წმინდის გიორგისა და ჯვარი დიდი ოქროსა სასწაულმოქმედი. მას ეკლესიასა⁷ შესწირა შაბაზ ყვინმა ხრმალი ოქროდ მოქედილი და შუბი. აწცა სძეს მუნ, არათუ სარწმუნოებისათვის, არამედ ჰსენან, რამეთუ ხრმალი მისი ჰკიდავენ მუნ.
20 წესს ეკლესია⁸ ბარაკონად წოდებული აღაშენა რაჰის ერისთავმან როსტომ შოშიტას ძემან.³²¹ უწყრას ეკლესიასა⁷ შინა მკიდარებს კამარასა შინა ერთი ნაწნავი თვა, იტყვიან თამარ მეფაისასა⁹.

[ბოლონიტყვარობა]

25 ხოლო უმეტეს ამისა არღარა აღესწერე აღწერასა შინა იმერთისასა წყალთა. შენებულებათა და სხვათა, ეინათგან უწყით ჩვენ ყოველთა მას შინა მყოფმან.³²²

აღწერა ოდიშისა შემოკლებულნი

[167] ოდიშს მენგრელი ეწოდება ეგრისის გამო.³²³ საზღვარი ოდიშისა არს ცხენის წყალი, მერმეთ თაკვერსა და ოდიშს შორისი მთა, კავკასიიდან¹⁰ ჩამოსრული სამხრით და კვალად თაკვერიდამეე წასრული კავკასი ჩრდილოდ, ვიდრე ეგრისის სათავედმდე ოდიშისა და სენანეთისა შორისი; სამხრით მდინარე რიონი გურიის-ოდიშს შორისი და კვალად ეგურის მდინარის¹¹ შესართავს დასავლეთი¹² შავი ზღვა; დასავლეთით ზღვა შავივე და კვალად ანაკოფის მთა კავკასიიდან ჩამოსრული სამხრით ზღვამდე; ჩრდილოთ კავკასის მთა.³²⁴

ეკლესია მარტვირისა (ესე იგი ჰყონდილისა) აღაშენა 8 მეფემან აფხაზთა-მან გიორგი. იქ დაფლულ არს მეფე ბაგრატ. სენაკის ეკლესია¹³ აღაშენა ლეონ დადიანმა მანუჩარის ძემან.³²⁵

¹ ერისთავისაგან A. ² მომსრულმან A. ³ მეფისა A. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ ეკლესია BC. ⁶ მრავალძას ABC. C. ⁷ ეკლესიასა BC. ⁸ აფხაზთა ABC. ⁹ მეფისასა A. ¹⁰ კავკასი და ABC. ¹¹ მდინარე ABC. ¹² დეკლეთი ABC. ¹³ ეკლესია B.

ნაქალაქევი¹, ციხე-გოჯად წოდებული, აღაშენა პირველის მეფის თარ-
ნავაზის² ეამშიდ ქუჯი ერისთავმან, ქალაქი და ციხე, რომელი შემუსრა ყრუმ.
ხოფის ეკლესია³ აღაშენა გიორგი დადიანმან, პაპამან ზემოხსენებულის
ლეონისამან.³²⁶⁾

(აიშის³²⁷) ეკლესია³ აღაშენა, დაქცეული ძერისაგან⁴, კათალიკოსმან⁵
მალაქია გურიელის ძემან, ხოლო ეამთა ვითარებისაგან განრყენილი და საე-
როდ ქმნილი კვალად აგო საეპისკოპოსოდ შრომითა თვისითა დადიანმა⁶
კაციამ, ოტიას ძემ, და დასეა [188] მას ზედა ეპისკოპოსად კაცი ღირსახსო-
ვარი გრიგორი ჩიქოანი, და ყოვლად დაცემული ეკლესია³ ცაიშისა მან ყო-
ვლითურთ შენებითა და საეკლესიოს სახმარებელითა განაახლა და კვალად¹⁰
ახლად წარმოაჩინა.³²⁸⁾

ქალენჯიხის⁶ ეკლესია⁷ არს აღშენებული ლეონ დადიანის მანუჩარის
ძისაგან.³²⁹⁾

ანაკლიას³³⁰) ციხე აღაშენეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1703.

რუხის ციხე აღაშენა ლეონ დადიანმა მანუჩარის ძემ წელს ქრისტესით 15
1647, შემდგომად შემუსრეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1725.

რუხს ზეით⁸ არს ეკლესია გუმბათიანი, კოცხერს, ლეთის მშობლისა, კვა-
ლად ლეონ დადიანის მანუჩარის ძისაგან აღშენებელი.³³¹⁾

ილორს [არს] ეკლესია (წმინდის გიორგისა), ოდეს მოსწვევს თათართა
წელს ქრისტესით 1733.²⁰

ბედია აღაშენა 54 მეფემან ბაგრატ.³³²⁾ ხოლო პირველ აქა მოვიდა ეგრი,
ძე თარგამოსისა, და აღაშენა ქალაქი, და უწოდეს ეგრისი⁹ ეგრის გამო, და
ნერმეთ უწოდეს ბედია. ხოლო აქა დაფლულ არს ბაგრატ მეფე.

მოქვი აღაშენა 9 მეფემან აფხაზთაგან ლეონ.

ანაკოფია აღაშენეს პირველ ბერძენთა; ესე არს საზღვარი ოდიშისა და 25
აფხაზეთისა. აქა, ანაკოფიას აღმოსავლით, ზღვიდამ მთამდე, შეავლო ზღუდე
დიდი ლეონ დადიანმან მანუჩარის ძემან, პირველ მრავალს აფგილს ხსენე-
ბულმან, აფხაზთ გამოუსვლელობისათვის.

ხოლო სიგრძე ოდიშისა არს [189] კავკასიას თხემიდან ზღვამდე და
ცხენის წყლიდამ ანაკოფიამდე და განი მისი ზღვიდამ კავკასიის¹⁰ თხემამდე. 30

[გოლოსიტჰვარა]

ხოლო უმეტეს ამისა არღა საჭიროდ ვრაცხე აღწერა, ვინათგან ვიციბთ
და ვართ მას შინა და ვიქცევით.³³³⁾

აღწერა აფხაზეთისა¹¹

ხოლო საზღვარი აფხაზეთისა არს: აღმოსავლით ანაკოფიის დასავლით 35
მცირე მთაჲ კავკასიიდან ჩამოსრული ზღვამდე; დასავლით ზღვა და კაპეტის
მდინარე, არაზედ სხვანი მზღვრიან¹² ჯიქეთის დასავლეთის ზღვამდე; ჩრდი-
ლოთ მზღვრის მთაჲ კავკასი, საზხრით—ზღვა შავი, სიგრძე ამისი არის ანაკო-
ფიიდან¹³ კაპეტის მდინარემდე¹⁴ ანუ ზღვამდე, განი¹⁵ ზღვიდამ კავკასის
თხემამდე.

40

¹ ნაქალაქევის ABC. ² ფარნავაზის BC. ³ ეკლესია B. ⁴ ძრვისაგან AC. ⁵ დადიანმან A. ⁶ ქალენჯიხა BC. ⁷ ეკლესია—BC. ⁸ ზეით A. ⁹ ეგრისი—A. ¹⁰ კავკასის C. ¹¹ აფხა-
ზეთისა ABC. ¹² მზღვრიან AC. ¹³ ანაკოფიიდან ABC. ¹⁴ მდინარემდე A. ¹⁵ გინა ABC.

აქაურის მთავრის სასახლე არს ზუფუს. ზუფუს დასავლით არს მუწის წყალი¹; გამოსდის კავკასიიდან და შეერთვის² ზღვას. ამ მუწის წყლის დასავლით არს ბიკვიტას³ ეკლესია⁴; ესე აღაშენა იუსტინიანე კეისარმან ბერძენთამან. ამის ქვემო სდის კაპეტის წყალი, გამოსდის ესე რაჭის მთას კავკასია, 5 გამოვლის სვანეთს, ალანსა და მას ქვეით კავკას შორისთა და მოერთვის აქა ჩრდილოდამ ზღვას.

ჯიქეთისათვის

[190] ჯიქეთის საზღვარი არს აღმოსავლით კაპეტის წყალი, დასავლით შავი ზღვა, სამხრით იგივე ზღვა, ჩრდილოთ კავკასი.

10

სვანეთისათვის

სვანეთს მზღვრის აღმოსავლეთით სვანეთსა და ბასიანს შორისი კავკასი, სამხრით სვანეთსა და რაჭა-ლეჩხუმს შორისი კავკასი, დასავლეთით სვანეთსა და ოდიშს შორისი კავკასი და ალანის საზღვარი.³¹¹ სიგრძით არს რაჭის კავკასის თხემიდან ოდიშის კავკასის თხემამდე და ალანამდე, განით რაჭა- 15 ლეჩხუმის კავკასის თხემიდან ჩერქეზის⁵ კავკასიის თხემამდე.

ეცერს არს ეკლესია⁴ სვეტიად⁶ წოდებული, სახიზარი სვეტის ცხოველის სამკაულ⁷-საუნჯისა, რომელსა შინა იტყვიან სვეტის ცხოველის კანკელის ყოფნასა, რომელი მოიღო გურგასლან ინდოეთიდან, ქმნილი წითლის იაგუნდითა.

20 ოდეს ძურძუკეთი ვერღა იტევდა კაცთა მას შინა მცხოვრებთა, აპყარა ბეორემან მეფემან საურმაგ და დაასხნა აქა სვანეთს, და ოდეს იხილეს ძურძუკთა განსვენება თავისა მათისა სვანეთს, ამისთვის უწოდეს სვანეთი⁸. და ამის გამო ეწოდა სვანეთი.

ალანეთისათვის

25 [191] ალანეთისა საზღვარი არს აღმოსავლით კავკასი და საზღვარი სვანთა, სამხრით კავკასი ბედია—ოდიშს შორის, დასავლით კავკასი, ჩრდილოთცა კავკასი. უდის შუაშიდ სვანეთის მდინარე.

ალანნი იყვნენ პირველ ქრისტიანნი და ახლა რომელნიმე არიან მაჰმედიანნი.

30 და ესენი იყვნენ კავკასოსნი წილნი.

გურიისათვის

გურია იყო წილი ქართლოსისა და არა ეგროსისა, გარნა ოდეს გამეფდა ლეონ აფხაზთა მეფე, მაშინ⁹ განსდგენ და მისცეს თავი ლეონ აფხაზთა¹⁰ მეფესა.

35 გურიისა საზღვარი არს ესე: აღმოსავლეთით მთა ფერსათი და სამცხე-გურიის შორისი და საჯავახოს შორისი; სამხრით ქოროხის მდინარე და მთაჲ მცირე ფერსათიდან წამოსრული დასავლით აჭარა-გურიის შორისი; ჩრდილოთ რიონი ოდიშ-გურიის შორისი და დასავლით შავი ზღვა.

¹ წყალი—A. ² შერთვის B. ³ ბიკვიტას ABC. ⁴ ეკლესია BC. ⁵ ჩერკეზის ABC.

⁶ სვეტო A, სუუტო BC. ⁷ სამკაული ABC. ⁸ სვანეთი A. ⁹ მაშინ A. ¹⁰ აფხაზთა A.

რიონის თვალზედ სამხრეთით კიდესა ზედა არს ფოთის¹ ციხე, რომელი ალაშენეს ოსმალთა წელს ქრისტესით 1725.³²⁹⁾

ეკლესია² შემოქმედისა. რომელ გურიას იყო პირველ საარხიმანდრიტო და დღეს არს საეპისკოპოსო.

გურია იყო სრულიად სანწყყო ქუთათლისა, გარნა შემდგომად განყოფი-
სა დაიდგინენ სხვანი მწყემს მთავარნი.³³⁰⁾

გონია ქალაქად და ციხედ ალაშენეს [192] ოსმალთა წელს ქრისტე-
სით 1547.

ხოლო სიგრძე გურიისა არს სამცხის³ მთის თხემიდან ზღვამდე და განი
ქოროხიდან რიონამდე.

ხოლო ოდესმე გურიელს ეპყრა აჭარა და ქანეთიცა, გარნა არს ესე
ორნი აჭარა და ქანეთი სამცხისანი, და იქა დაიწერა.

[გოლმოსიჲვაგობა]

და სხვანი მენებულეზანი ანუ სოფლებ-დაბნეები, ვინათგან გარჩევით⁴ არ⁵
იყვნენ აღწერილ აღმშენებელნი ანუ სხვანი, ამისთვის დავიღუშე⁶.³³⁷⁾

თ ა ვ ი 14 [ბ]

დაუყვება იმერთა და ოდიშ-აფხაზთა მემოგისა და
მთავროგისა, რომელსა უწინარისნი მამაბიანნი
ანუ ისტორიკოსნი უწოდებენ ებრისად⁷⁾

ოდეს მოჰკლა პირველმან მეფემან საქართველოჲსაგან ფარნავაზ⁷ იაზონ²⁰
ერისთავი და დაიპყრა საქართველო, მაშინ ეგრისის მდინარეს დასაველეთისა-
ნი არა მორჩილებდენ ფარნავაზს⁸, არამედ მეფესა ბერძენთასა. ხოლო ეგრი-
სის მდინარის აღმოსაველეთისანი დაშთენ ფარნავაზის⁹ მორჩილებასა შინა.

[198] ხოლო ფარნავაზ განაყო ეგრისი, თვისა მორჩილებასა შინა მყო-
ფი, ორ საერისთოდ: დასვა ქუჯი ერისთავი ეგრისს¹⁰, რომელი ალაშენა²⁵
ეგროს. ხოლო ამას¹¹ უწოდეს ბელია, ვინათგან ქუჯიმ ჰპოვა ბელი მუნ, და
ამის გამო უწოდეს ბელია. და მისცა ქუჯის საერისთოდ რიონის დასაველეთი
და ჩრდილოეთი ზღვამდე და ეგრისის მდინარემდე, სრულიად სვანეთი. და
მეორე დასვა შორაპანს და მისცა საერისთოდ ნაშთი ეგრისისა, რომელ არს
რიონის აღმოსაველეთით და სამხრეთი ზღვამდე და ლიხის მთამდე.

ხოლო შემდგომად ამისა დაიპყრა ნაშთი ეგრისისა ვახტანგ გურგასლან,
და კეისარმანცა მოსცა ზითვად ცოლსა ვახტანგისასა. გარნა შემდგომად მიუ-
ღო ერეკლე კეისარმან და დასვა თვისი ერისთავი ასაკოფიას, და უწოდდენ
აფხაზთა¹² ერისთავსა. და ეპყრა ეგრისის მდინარის იქითი კეისარს (ხოლო
ეგრისის მდინარე ეწოდების ლაღიძვას).³³⁸⁾

ხოლო იყო რა აფხაზთა ერისთავად¹³ ლეონ და იხილა უძღურება ბერ-
ძენთა, მაშინ თვით დაიპყრა სრულიად ეგრისის ქვეყანანი ლიხის მთიდან
ვიდრე ზღვამდე და ხაზარეთამდე და იწოდა მეფედ აფხაზთა წელს ქრისტე-
სით 786. ამითგან მეფენი მეფობდენ ვიდრე ბაგრატიონამდე 11.³⁴⁰⁾

¹ ფოთის AB. ² ეკლესია BC. ³ სამცხის+ სამცხის A. ⁴ განჩევით AC. ⁵ არა B.
⁶ დავიღუშე B ⁷ ფარნავაზ BC. ⁸ ფარნავაზ BC. ⁹ ფარნავაზის B. ¹⁰ ეგრის ABC. ¹¹ ამათ
ABC. ¹² აფხაზთა A. ¹³ ერისთავდ BC.

ხოლო იქმნა რა მეფედ ესე ლეონ, არღა უწოდა ეგრისი, არაჲდ აფხა-
ზეთი. ხოლო ამან განჰყო რვა საერისთაოდ¹ ეგრისი, რომელსა უწოდა აფ-
ხაზეთი: 1. დასვა აფხაზთა [194] და მისცა აფხაზეთი და ჯიქეთი ვიდრე ზღვა-
მდე და ხაზართა მდინარე²მდე; 2. დასვა ცხომს და მისცა ეგრისის მდინარეს
5 იქითი ანაკოფია-ალანთურთ; 3. დასვა ბედიას ეგრისის აღმოსავლიდამ ცხე-
ნის წყლამდე; 4. დასვა გურიის, და გურია³ ამან უწოდა, და უწინარეს⁴
ადგილსა გურიისასა სხვასა⁵ უწოდებდენ³⁴¹; 5. დასვა რაჭა-ლეჩხუმს; 6. დას-
ვა სვანეთს; 7. დასვა შორაპანს რიონისა და ხანის წყლის აღმოსავლეთისა
ლიხადმდე, სრულიად არგვეთისა; 8. დასვა ქუთათისს⁶ ვაკის⁶, ოკრიზისა.

10 ამან მეფემან აღაშენა პირველ ტახტად ანაკოფია, ხოლო მეორედ ქუთა-
ისი და აღაშენა ქალაქი და ციხე.

ხოლო მეფე ესე მიიცვალა წელს ქრისტესით 806.

ხოლო იქმნა მეფედ ძე ამისი გიორგი,³⁴² და დაიპყრა საქართველოცა
და მოკვდა წელს ქრისტესით 877.

15 ხოლო შემდგომად ამისა გარდაიცვალენ მრავალნი მეფენი აფხაზეთისანი-
ღირს-სახსოვარნი, რომელთა⁷ ეპყრათ აფხაზეთი და საქართველო.

გარნა შემდგომად ამა გიორგი მეფისა³⁴³ არღარაჲდ დაშთა მემკვიდრეთ-
აფხაზთ მეფისა და უღონო-ქმნილთა აფხაზთა ითხოვეს დავით მეფისა კურატ-
პალატისაგან მეფედ აფხაზთა ბაგრატ, ძე გურგენისა, ასულის წული გიორგი
20 აფხაზთ მეფისა. ინება და მოსცა. და მოიყვანეს აფხაზეთს და აქურთხეს ქუ-
თათისს⁸ მეფეთ წელს ქრისტესით 985.

და ამ ბაგრატიდამ იქმნა აფხაზთა მეფობა ბაგრატიონთა.

ხოლო მეფობდენ აფხაზთა ზედა მეფენი იგი [195] აფხაზეთანი წელს
199.³⁴⁴)

25 ხოლო ამ ბაგრატის პირველის მეფობიდამ ვიდრე ლაშას ძის დავითის
მეფისა და რუსუდანის ძის ნარინ⁹ დავითისა⁹ მეფისამდე იყო ერთმეფობისა-
ქვეშე სრულიად აფხაზეთი მეფობასა ბაგრატოვანთასა. ხოლო ამა ორთა და-
ვითთა სამეფოსა განყოფადმდე გარდახდენ წელნი 274.³⁴⁵)

ხოლო იქმნა ამისა შემდგომად მეფედ ნარინ⁹ დავით ძე რუსუდანისა.
30 იმერეთს წელს ქრისტესით 1259. ამიერიდამ იწოდა დავით და ამას ქვემონი-
მეფენი¹⁰ მეფედ იმერეთისა და არღარა აფხაზთა. ხოლო ნარინ⁹ დავით მე-
ფობდა, ვითარ ზემო აღიწერა და უმეტეს სცნობთ დიდსა ქართველთ ცხო-
ვრებასა შინა¹¹. და გარდაიცვალა ნარინ⁹ დავით მეფე წელს ქრისტესით 1293.

ამის შემდგომად მეფე იქმნა ძე მისი კოსტანტინე. და ამას აღუდგა
35 ძმა თვისი მიხაილ და იქმნა სამეფოსა შინა იმერეთისასა დიდი უთანხმოება¹².
და ეამსა ამას გიორგი¹³ დადიანმა დაიპყრა საერისთო ცხომისა და სრულიად
ოდიში ანაკოფიადმდე, ეგრეთვე შარვაშიძემან¹⁴ აფხაზეთი, გურიელმან გურია,
სვანთ ერისთავმან სვანეთი, და არღარა მორჩილებდენ მეფესა საქართველოვსა
და იმერეთისასა.

40 შემდგომად გარდაიცვალა გიორგი¹⁵ დადიანი წელს ქრისტესით 1323
და დაჯდა ძე მისი შამია დადიანად. და ამან უმეტეს განიმტკიცა ოდიში
ვიდრე ანაკოფიამდე.

¹ საერისთოდ A. ² გურია A. ³ უწირეს A. ⁴ სხვა A. ⁵ ქუთათის ABC. ⁶ ვაკის—A.
⁷ რომელსა ABC. ⁸ ნარ ABC. ⁹ დავითის B. ¹⁰ მეუფენი—A. ¹¹ შინა—A. ¹² უთანხმოება
BC. ¹³ გრიგორი ABC. ¹⁴ შარვაშიძემან B. ¹⁵ გრიგო A, გრიგორ BC.

ხოლო ამის შემდგომად იქმნენ მრავალნი მეფენი შთამონასირნი ¹ [106] ურთიერთისანი. ²⁴⁶) და იქმნა მეფედ გიორგი და ამან განიზრახა კვალად დაპყრობა მთავართა. და წარვიდა პირველად ვამეყ დადიანსა ზედა გამზრახი ³ ესრეთ: „უკეთუ ესე დაემორჩილე, სხვანიცა დამორჩილებულ შექმნებიან“. ³⁴⁷) შემოიკრიბნა სპანი იმერეთისანი და შთავიდა ოდიშს, ეწყვენ ურთიერთას ⁵ მეფე და ³ დადიანი. და იძლიენენ სპანი გიორგი მეფისანი. მოჰკლეს მენგრელთ მეფე გიორგი ბრძოლასა შინა. და გაემარჯვა ვამეყ დადიანსა წელს ქრისტესით 1392. ხოლო განზრახეთა ვამეყ დადიანისათა ჩამოვიდა მეფე ქართველთა გიორგი, ძე ბაგრატ დიდისა და დაიპყრა იმერეთი.

მოკვდა ⁴ ვამეყ დადიანი და იქმნა დადიანად ძე მისი მამია. მოჰკლეს ¹⁰ ესე მამია დადიანი აფხაზთა ⁵ ბრძოლასა შინა და იქმნა ⁶ დადიანად ძე მისი ლიპარიტ წელს ქრისტესით 1414.

ხოლო შემდგომად დაიპყრა ბაგრატ მეფემან იმერეთი და თავისუფლებასა ზედა მთავართა მათ დადიანსა, გურიელსა და შარვაშიძესა ³⁴⁸) ხელი მოუწერა.

ხოლო ეამსა ამას მიიცვალა ლიპარიტ დადიანი და იქმნა დადიანად ძე მისი შამანდავლე. მოკვდა შამანდავლე წელს ქრისტესით 1474 და იქმნა დადიანად ბიძა შამანდავლესი ვამეყ.

ეამსა აშას ⁷ განწლიერდა ბაგრატ მეფე და დაიპყრა საქართველოჲ. ხოლო ოდეს იხილა ვამეყ დადიანმა განწლიერება ბაგრატ მეფისა, არღა სწალოდა ²⁰ უმეტეს განწლიერება ბაგრატისა. ამისთვის შემოიკრიბა [197] ვამეყ დადიანმა შარვაშიძე და გურიელი და დაუწყო რბევა და ოხრება იმერეთსა და დაპყრობა. და ოდეს მიესმა ესე ბაგრატ მეფესა, ქართლს მყოფს, წარმოვიდა მუნით და შეიკრიბა სპანი ქართლისა და იმერეთისანი და ეწყო დადიანსა ოდიშს და იქმნა ძლიერი ომი, სადა მოსწყდენ ორგნითვე მრავალნი. და იძლია დადიანი ²⁵ წელს ქრისტესით 1477. მაშინ შევიდა მეფე ბაგრატ ოდიშსა შინა და მოაოხრა, გარნა კვალად შეიმტყიცა დადიანი და ქმნეს მშვიდობა. და შემდგომად მოკვდა ⁴ მეფე ბაგრატ ³⁴⁹) წელს ქრისტესით 1478 და დაფლეს გელათს.

შემდგომად მეფე იქმნა ძე მისი ალექსანდრე. ეამსა ამას მოვიდა კოსტანტინე მეფე ქართველთა და დაიპყრა იმერეთი შეწყობითა ვამეყ დადიანი- ³⁰ სათა.

ეამსა ამას მოკვდა ⁴ დადიანი ვამეყ და იქმნა დადიანად ძმა ³⁵⁰) შამანდავლესი ლიპარიტ. მოკვდა გურიელი კახაბერ ⁵ და დაჯდა გურიელად ძმა ³⁵⁰) მისი ⁹. ³⁵¹)

ხოლო განგდებულმან მეფემან ალექსანდრე კვალად დაიპყრა იმერეთი. ³⁵ გარნა დადიანსა ლიპარიტს არა უნდოდა მეფობა მისი და აწვიდა კვალად კოსტანტინე მეფე. და მოვიდა სპითა ქართველთათა, და აქედამა—დადიანი. და დაიპყრეს იმერეთი. და ოდეს წარვიდა მეფე კოსტანტინე საქართველოდგე, მაშინ მეფემან ალექსანდრემ ზეჲ ჰყო დადიანისა თანა და დაიპყრა სრულიად იმერეთი შეწვევითა დადიანისა ლიპარიტისათა. ⁴⁰

ხოლო ამან [108] ალექსანდრემან იმედა მშვიდობით და მიიცვალა ესეცა და ცოლიცა ამისი თანარ დედოფალი ქორონიკონსა, ერთსა წელს, ქრისტესით 1510, და დაფლეს ორნივე გელათს.

¹ შთამოსირნი A. ² განზრახი A. ³ და — A. ⁴ მოკვდა A. ⁵ აფხაზთა A. ⁶ და იქმნა — და იქმნა A. ⁷ აშას — A. ⁸ კახაბერი BC. ⁹ მის A.

მეფე იქმნა ძე ალექსანდრესი ბაგოატ.

ამის ქამშიდ მოვიდენ ოსმალნი წინამძღვრებითა მზეკაბუკ ათაბაგისათა და მოსწვეს ქუთათისი და გელათი თურქთა.

5 ამაჲს მეფემან ჰყო გელათი საეპისკოპოსოთ თანა-თნებითა სამღვდელო-თათა¹ და დასვა გენათლად საყვარელიძე მელქისედეკ წელს ქრისტესით 1519. ეამსა ამას წარვიდა მამია გურიელი ქართლს, რათა ჰყოს დავით ქართველთ მეფისა და კახთ ბატონისა ლეონისა შორის ზავი. გარნა ეწყო მეფე დავით გურიელსა და იძლია მეფე. და შემდგომად ზავ ჰყო მათ შორის გურიელმან და შემდგომად მოვიდა გურიას.

10 ხოლო ეამსა ამას შეიკრიბენ დადიანი მამია და გურიელი მამია და წარვიდენ ჯიქეთს სპითა მრავლითა, რათა ჯიქნი აწუხებდენ მიხლომითა გურიასა და ოდიშს. ზღვით ნაევებითა მისრულთა ჯიქეთს ეწყვნენ² ჯიქნი სიმაგრით-გამო, ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აოტნეს სპანი დადიან-გურიელისანი და მოჰკლეს დადიანი მამია და შეიპყრეს გურიელი მამია და აღიღეს ალაფი და 15 იავარი მათი წელს ქრისტესით 1532. ხოლო შემდგომად დასვა³ დადიანად ლეონ [199] და გურიელი მამია დაიხსნა ძემან მისმან როსტომ.

ხოლო მეფემან ბაგრატ დასვა რაჰას ერისთავად ჩხეიძე შოშიტა და მისცა რომელიძე სახასოდ დაბანი და ციხე მინდა, ვინათგან რაჰა იყო უწინარეს სამეფოდ.

20 ხოლო ბაგრატ მეფემან შემოიკრიბა დადიან-გურიელი და წარვიდა შურის საგებელად მზეკაბუკ⁴ ათაბაგისა. ხოლო ათაბაგმან შემოიკრიბა სპანი და ეწყო მეფესა. და იქმნა ომი ფიცხელი. იძლია ათაბაგი და შეიპყრა ათაბაგი ისაჲ ართუმელადემ, მეღვინემან გურიელისამან, და მოართვა როსტომ გურიელსა და გურიელმა⁵ მიართვა ბაგრატ მეფესა. ხოლო მეფემან უბოძა გურიელსა ჯილდოდ ამისა აჰარა და ქანეთი. და მეფემან პატიმარ ჰყო ათაბაგი და თვით დაიპყრა⁶ სამცხე-საათაბაგო.

ხოლო ძე ათაბაგისა წარვიდა წინაშე ხონთქრისა და ითხოვა შეწევნა ხონთქრისაგან, და შეეწია დიდძალითა სპითა. შეიწია ბაგრატ მეფემან მეფე ქართლისა, ხოლო დადიან-გურიელნი არა მწე ექმნენ. და ეწყვენ ოსმალთა 30 სპანი საქართველო-იმერეთისანი⁷. გარნა სძლიეს⁸ ოსმალთა, მოჰკლეს ძე გურიელისა ქაიხოსრო. და დაიპყრა კვალად სამცხე ათაბაგმან.

ხოლო მიზეზითა ამით მეფემან ბაგრატ მოუწოდა ქუთათისსა⁹ შინა [200] ლეონს დადიანს და შეიპყრა მცბიერებითა და პატიმარ ჰყო. ხოლო მეფემან¹⁰ მიუძენო გურიელსა, რათა: „წარვიდეთ ერთად და დავიპყრათ ოდიში და 35 განიფყოთ წილად¹¹ და ჩვენდა იყო ოდიში“. სწადოდა მეფესა, რათა მცბიერებით შეეპყრა გურიელიცა¹². გარნა სცნა გურიელმან მეფისა მცბიერებისა სახე და არღარა მივიდა. და უნდოდა მეფესა აღმოხდა თვალთა პურობილის დადიანისა, გარნა გურიელისა და ოდიშთა¹³ მოზიდვისათვის³⁵) არღა აღასრულა და¹⁴ დადგანი პატიმარ ჰყო გელათს სამრეკლოსა შინა. გარნა ვან-40 ზრახვითა ათაბაგისათა ჩხეიძემ ხოთილანდრემ გამოაპარა დადიანი ლეონ და მიგვარა ათაბაგსა ახალციხეს. ხოლო შემდგომად სთხოვა ვზაჲ გურიელსა და ნება სცა გურიელმან ვზისა და წარმოიყვანა ათაბაგმან დადიანი ლეონ, მოიყვანა ოდიშს. და დაიპყრა ლეონ¹⁵ სამფლობელონი თვისნი.

¹ სამღვდლოთათა BC. ² ევივნენ A. ³ მზეკაბუკი ABC. ⁴ ათაბაგისა AB. ⁵ გურიელმან A. ⁶ შეიპყრა A. ⁷ იმეთისანი A. ⁸ სძლიეს BC. ⁹ ქუთათსა ABC. ¹⁰ მეფემან—A. ¹¹ წილათ B. ¹² გურიელა B. ¹³ ოდიშისა A. ¹⁴ და—A. ¹⁵ ლეონ—A.

ეამსა ამას მიუღეს გურიელსა ოსმალთა აჰარა და ჰანეთი და აღაშენესთ ციხე ოსმალთა გონიას და ბათუმს.

ხოლო შემდგომად ამისა მიიცვალა ბაგრატ მეფე წელს ქრისტესით 1548 და დაფლეს გელათს.

შემდგომად ბაგრატისა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი. ამან დაიზავა და- 5
დიან-გურიელი და მეფობდა მშვიდობით. ამან მოიყვანა მეუღლეთ ჩერქეზ-ბა-
ტონის ასული რუსუდან.

ეამსა ამას მოკვდა გურიელი როსტომ და დასვა მეფემან [201] გიორგი ძე როსტომისა გიორგი გურიელად. ამა გიორგი გურიელსა ჰყვანდა მეუღლეთ ლეონ დადიანისა ასული და იგი განუტევა და შეირთო მეფის გიორგის და 10.
მუსადია¹. ეგრეთვე ლეონ დადიანის² ძემან გიორგიმ განუტევა ცოლი თვისი, და გიორგი გურიელისა და წარგვარა ბიძასა თვისსა ბათულიას მეუღლე სიკეკლუცისათვის³ და მან შეიუღლა. და ამა ვითარის⁴ საქმით იქმნა მტე-
რობა შორის დადიანისა და გურიელისა. ეერლა დაუდგა დადიანი ორთავე მეფესა და გურიელსა, და წარვიდა კოსტანტინეპოლად⁵ წინაშე სულტანისა, 15.
ხოლო სულტანმან შეიწყნარა რა⁶ პატივით და მისცა დიდძალი მხედრობა და წარმოვიდა და დაებარვა დადიანი სატყეველსა. მხილველი ამისა შეშინდა გურიელი და ევედრა დადიანსა, ხოლო დადიანმა⁷ სთხოვა თვისისა ასულისა განსტევებისათვის განსატევებელი (ესე იგი სისხლის გარდახდა). და უღონო ქმნილმან გურიელმან მოსცა ათი ათასი დრაჰკანი⁸. და ზავ ჰყვეს. და წარ- 20
მოვიდა დადიანი და დაიპყრა სამფლობელო თვისი⁹ სრულიად.

ხოლო მეფემან ამან გიორგი მოკლა¹⁰ ჯაგავს ქილადე მეგობრობისათვის დადიანისა და დაიპყრა მეფემან მამული ქილადისა. გარნა არა მისცეს მეფესა ქილადისა მამული დადიანმა და გურიელმა¹¹ და მოადგენ მეფესა და მამული ქილადისა ნახევარი დაიპყრა დადიანმა [202] და ნახევარი გურიელმან. 25

ხოლო შემდგომად ამისა მოკვდა დადიანი ლეონ წელს ქრისტესით 1572: რამეთუ ნადირობასა შინა ცხენმან უბრკვა და მოსტყდა კისერი და მოკვდა. და იქმნა დადიანად ძე მისი გიორგი.

ხოლო გიორგი მეფემან ძესა თვისსა ბაგრატს მოუყვანა¹² ცოლად და დადიანისა გიორგისა. ესე შეერთება დადიანისა და მეფისა შეუწინა გურიელ- 30
სა და იშურა, და გარდაბირა ძმა დადიანსა მამია. და შერთო გურიელმან და თვისი მამიას და შემოიკრიბნა სპანი თვისნი, მოუხდა დადიანსა ზუგდიდს და იქმნა ბრძოლა, გარნა იძლია დადიანი გიორგი და წარვიდა აფხაზეთს¹³. და იქმნა დადიანათ ძმა მისი მამია.

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა და და¹⁴ დადიანისა გიორგისა და სძალი მეფისა 35
გიორგისა. და განაახლეს კვალად მოყვრობა მეფემან და დადიანმა, და მისცა მეფემან ცოლის და თვისი გიორგი დადიანსა. და ესევითარითა საქმითა კვა-
ლად იქმნა გიორგი დადიანად. და მამიასა¹⁵, ძმასა გიორგი დადიანისასა, მისცეს ქილადისა¹⁶ ნაქონები მამულნი. და იქმნა მშვიდობა.

ხოლო ეამსა ამას მოიგონა ბათულიამ, ბიძამან გიორგი დადიანისამან, 30
ოდეს წარგვარა¹⁷ ცოლი, შურის გება მის წილ და უნდოდა, რათა მოეკლა

¹ მესაიდა ABC. ² დადიანისა A. ³ სიკეკლუცისათ A. ⁴ ვითარისა A. ⁵ კოსტანტინე-
პოლად BC. ⁶ რა—B. ⁷ ხოლო დადიანმა—A. ⁸ დრაჰანი ABC. ⁹ თვისი BC. ¹⁰ მოკვდა A.
¹¹ გურიელმან B. ¹² მოუყვანად B. ¹³ აფხაზეთს AB. ¹⁴ დაი BC. ¹⁵ მამისა A. ¹⁶ ქილადის B.
¹⁷ წაგვარა B.

- დადიანი გიორგი. და ამა ბათულისა ეპყრა საჯავახო, მიცემული წილად დადიანისაგან. ხოლო მახლობელობისათვის შეიზრახენ [208] გურიელთან მეფე გიორგი და დადიანი გიორგი, რათა მოჰკლას ბათულია, და საჯავახო მისცენ¹ გურიელსა. ამავითართა ბირებითა დაიჭირა გურიელმა ბათულია და არა
- 5 მოჰკლა და ტყვე ჰყო ლეხოურს და საჯავახო დაიპყრა გურიელმან. და შემდგომად ბათულია მოკვდა² ლეხოურს.³⁵⁴
- შემდგომად ჟამისა ამის მოკვდა დადიანი გიორგი და მამიამ, ძმამან მისმან, მოიპარა მცირე ყრმა, ძე გიორგი დადიანისა ლეონ, და შეამწყვდია ციხესა შინა შხეფს. ხოლო ყრმა უთპინოებითა³ გარდმოეარდა კედლით და
- 10 მოკვდა.³⁵⁵
- ესე საქმე დადიანმა მამიამ მიხეზ-ყო გურიელსა ზედა.³⁵⁶ აღილაშქრა და წარვიდა სპითა გურიელსა ზედა. ხოლო მისრულსა გურიას დადიანსა ეწყო გურიელი და იქნა ბრძოლა ძლიერი. იძლია გურიელი და წარვიდა კოსტანტინეპოლს⁴. და გურიელ ჰყო დადიანმა ტომი გურიელისა ვახტანგ.
- 15 ხოლო ჟამსა ამას მიიცვალა მეფე გიორგი წელს ქრისტესით 1583.³⁵⁷ გამეფდა ძე გიორგისა ლეონ წლისა თორმეტისა. ამან შეირთო⁵ და დადიანისა მამიასი მარეხ. ჟამსა ამას მოვიდა გურიელი და დაიპყრა სამფლობელო თვისი, რომელი გარდაავდო გიორგი დადიანმა სტამბოლს. ხოლო რომლისამე მიზეზითა⁶ დიდნი მტერნი იქმნენ ესე მოყვარენი მეფე ლეონ და
- 20 დადიანი [204] მამია. ამისთვის შეიკრიბა სპანი მამია დადიანმა და მოვიდა ქუთათის⁸. ამას ეკვეთა მეფე ლეონ სპითა იმერეთისათა და იქნა ბრძოლა სასტიკი, იძლია მეფე ლეონ და შეიპყრეს თვით მეფე წელს ქრისტესით 1590 და წარიყვანეს ოდიშს და პატიმარ-ყო ციხესა შინა შხეფს და მოკვდა მუნ პყრობილებასა შინა მეფე ლეონ.
- 25 შეიზრახენ იმერელნი და ჰქმნეს მეფედ ბიძის ძე ლეონისა, ძე კოსტანტინესი [როსტომ].
- ჟამსა ამას გარდაიცვალა დადიანი მამია და იქნა დადიანად ძე მისი მანუჩარ. ესე მანუჩარ დაესიძა ალექსანდრე კახ-ბატონს⁷ და მოიყვანა ასული მისი მეუღლედ ნესტან-დარეჯან და იქორწინა.
- 30 ხოლო მეფესა როსტომს წაართვა მეფობა ბავრატ თეიმურაზის ძემან⁸⁸⁹ შეწვევითა გიორგი გურიელისათა.
- ამავე ქორნიონსა⁹⁰ მოვიდა მეფე ქართველთა სიმონ და მიუღო იმერთმეფობა ბავრატს. და პყრობილი წამოიყვანა ქართლად. ხოლო როსტომ წარვიდა მანუჩარ დადიანისა თანა. შეეწია დადიანი მანუჩარ, შეიკრიბა⁶ სპანი
- 35 თვისნი, მოვიდა, აღიღო ციხე ქუთათისისა⁹ და ჰყო მეფედ კვალად როსტომ. მსმენელი ამისი მეფე საქართველოჲსა სიმონ წარმოვიდა მრავლითა სპითა და დიდროანების ზარბაზნებითა და არტილერიის განწყობილებითა, მოვიდა იმერეთს და განაძო როსტომ მეფე [205] და გაიქცა კვალად მანუჩარ დადიანისა თანა. და სიმონ მეფემან დაიპყრა სრულიად იმერეთი და აღიღო
- 40 ციხეები¹⁰ რაჭა-იმერეთისანი. ხოლო გამარჯვებული წარმოვიდა ოდიშის დასამხობელად. მცნობმან მანუჩარ დადიანმან¹¹ შეიკრიბა¹² სპანი მენგრელთანი, მიმდობმან ღმერთასამან არა რიდა სიმრავლესა სიმონისასა, დაესხა ოფიშ-

¹ მისცეს ABC. ² მოკვდა AC. ³ უფმინოებითა A. ⁴ კოსტანტინოპოლს ABC. ⁵ შეირთო A.

⁶ ქუთათის AC. ⁷ ბატონსა A. ⁸ შეიკრიბნა A. ⁹ ქუთათისა ABC. ¹⁰ ციხეები + და ABC.

¹¹ დადიანმა BE. ¹² შეიკრიბნა A.

კვიტს და აოტა და მოსრნა და აღილო ყოველნი სიმდიდრენი სიმონ მეფისა-
ნი და ზარბაზანნი დიდროანნი და ყოველი განწყოფილება არტილერიისა და
წარმოგზავნა ოდიშს და როსტომ კვალად მეფედ ჰყო იმერეთს და აღილო
ყოველნი ციხენი რაჭა-იმერეთისანი და მისცა როსტომს.³⁶¹

ამას ქორონიკონსა³⁶² უშვა ძეგ ლეონ მანუჩარ დადიანსა ნესტან¹-და-
რეჯან, და შობასა მოკვდა² ნესტან-დარეჯან. ხოლო ლეონ ყრმა³⁶³ წარიყვანა³
ბიძამან მისმან³⁶⁴ კახ-ბატონმან და აღზარდა ვიდრე სრულ ჰასაკამდე. ხოლო
შემდგომად გლოვისა მოიყვანა მეუღლედ მანუჩარ დადიანმა⁴ ქერივი⁵ ვახტანგ
გურიელისა და ასული ათაბაგისა.

ეამსა ამას³⁶⁶ მოკვდა გურიელი გიორგი და იქმნა გურიელად ძე მისი
მაშია.

და იყენენ დიდსა მშვიდობასა შინა მეფე იმერეთისა როსტომ, დადიანი
მანუჩარ და გურიელი მაშია.

ხოლო ეამსა ამას³⁶⁸ მოაყვანინა მანუჩარ დადიანმა კახეთით ძე თვისი
[206] ლეონ, რომელი იყო მაშინ წლისა ათასამეტისა⁶.

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა მეფე როსტომ წელსა ქრისტესით 1605.

ვინათგან არღაინ იყო შემკვიდრე და ტომი მეფეთა, ამისთვის მოიყვანეს
ძმა როსტომისა, ნაშობი მხეველისაგან (ესე იგი ბუში) გიორგი და დასვეს
მეფედ.

ხოლო ეამსა ამას³⁶⁷ გურიელი მაშია შევიდა აჭარას, მოსწყვიდნა, აღი-
ლო სიმაგრენი და დაიპყრა მისთვის აჭარა.

ხოლო ეამსა ამას ხრომან და გუნდმან განმრავლებულმან ირმისამან
სანადიროს⁷ წყოფი მანუჩარ დადიანი წარიტაცეს და მოკლეს⁸ იგი წელს
ქრისტესით 1611. და დასვეს დადიანად ძე მისი ლეონ, ნაშობი კახთ⁹ ბატო-
ნის¹⁰ ასულისა.

ამა ეამსა მეფემან გიორგი მიულო მამულნი თვისნი პაატა წულუკიძისა,
რომელსა უწოდდენ წუწკსა. წარვიდა ესე პაატა წუწკი და მივიდა ლეონ და-
დიანისა თანა.¹⁰ და მან პატივით შეიწყნარა (ესე პაატა იყო კუტი ფეხებითა).
ესე პაატა მარადის აწვევდა და განუზრახვედა ლეონ დადიანსა მტერობასა
იმერთ მეფისასა.

ეამთა ამთ³⁶⁹ მეფემან გიორგი მოუყვანა შეილსა თვისსა ალექსანდრეს
მეუღლედ ასული გურიელისა. ხოლო ამა ალექსანდრეს უშვა გურიელის ასულ-
მან ძე ბაგრატი, გარნა ორისა წლისა შემდგომად შესწამა ცოლსა თვისსა, [207]
გურიელის ასულსა¹¹ სიძვაჲ ერთსა ქუთაისელ ვაჭართა თანა და ამისთვის გა-
ნუტევა ცოლი თვისი და წარგზავნა თვისის ძითურთ მაშისა თვისისა გურიე-
ლისა თანა.

ხოლო ეამსა ამას წარვიდა გიორგი მეფე სპითა თვისითა დამორჩილებად
დადიანისა¹². გარნა ოდეს ცნა¹³ დადიანმა, ამხედრდა სპითა თვისითა და
მიეგება თვით, და შეიბნენ გოჭიაურზედ.³⁶⁹ და იქმნა ომი სასტიკი და სძლო
დადიანმა და შეიპყრეს მრავალნი დიდებულნი იმერეთისანი¹⁴ და გამდიდრე-
ბულნი¹⁵ ალაფითა წარმოვიდა ოდიშადეც წელს ქრისტესით 1623.

¹ ნესტარ BC. ² მოკვდა A, მოკვდა BC. ³ წარიყვანა—A. ⁴ დადიანმან A. ⁵ ქერივი
BC. ⁶ 13 A. ⁷ სანადიროსა B. ⁸ მოკლეს BC. ⁹ კახ. A. ¹⁰ ბატონისა AC. ¹¹ ასულს AC.
¹² დადიანისა + დადიანისა A. ¹³ სენა A. ¹⁴ იმერეთისანი—A. ¹⁵ და გამდიდრებულნი—A.

ხოლო ეამსა ამას ²⁷⁰) მოკლა ¹ მამაჲ თვისი გურიელი მამია ღებან მისმან სეიმონ. ხოლო ამა სიმონს ჰყვანდა დაჲ ლეონ დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა; და რა სცნა ლეონ დადიანმა სეიმონ ² გურიელისა ესევეთარი უსჯულ-
5 ბარგა ლანჩხუთს და წარგზავნა დესპანი სიმონისად: „ვინათგან ჰქმენ ესევე-
თარი ბოროტება, მე, არლარა მწანელი სიძობისა შენისა, მოჰეც დაჲ ³ ჩემი მარიაჲ. ²⁷¹) მსმენელი სეიმონ, გურიელი არლა დაემორჩილა. და ვინათგან ⁴ იყო მამაციობასა შინა მხნე სეიმონ, ამისთვისა შეიკრიბა სპანი და ებრძოდა დადი-
10 ანსა ძლიერად. გარნა [208] იძლიჲ სიმონ გურიელი და შეიპყრეს სიმონ ბრძო-
ლასა შინა, და მამის მკვლელობისათვის აღმოხადნა ორნივე თვალნი, დასვა გურიელათ ⁵ ქაიხოსრო და წარმოიყვანა დაჲ თვისი მარიამ და მოვიდა გამარ-
ჯეებული სამფლობელოსა შინა თვისსა ოდიშს.

ხოლო ამან დადიანმა ⁷ ლეონ იწყო მტერობა იმერეთისა და ხთომა, რო-
მელ ვერლა წინააღმდეგენ იმერელნი ვერცა იღუშალ და ვერცა ცხადად და
15 ესრეთ მრე ექმნა: ქინდა დაიპყრა იმერეთი სრულიად.

ხოლო ეამსა ამას მეფემან საქართველომასმან როსტომ სთხოვა დაჲ თე-
სი მარიამ, ქვრივი სიმონ გურიელისა მეუღლეთ. და მისცა, გარნა აქუნდა
შიში გზასა ზედა გიორგი მეფისა. ამისთვისა შეითქუნენ: და მოვიდა მეფე
როსტომ ფერსათს და ⁸ დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი, წარმოიყვანა დაჲ
20 თვისი მარიამ, გაშოგლო სამიქელაო ⁹ და განვიდა რიონს, შევლო და მივიდა
კაქას ხიდსა ზედა. მუნ დახვდა როსტომ მეფე ქართლისა, მისცა დაჲ თვისი
დიდებითა. და წარვიდა როსტომ. გარნა გიორგი მეფემან იმეოეთისამან ჰგო-
ნა ეამი მარჯვე, შემოიკრიბა ¹⁰ სპანი, რათა ეწყოს დადიანსა; წარვიდა მცი-
რითა კაცითა განმსტრობად სპათა დადიანისათა და მერმეთ მოქცეულმან
25 აღასრულოს წადილი თვისი. აგრძნა ესე დადიანმა ¹¹. წარმოავლინა სპანი
ფარულად, მოერტყნენ გარა [209] გიორგი მეფესა, შეიპყრეს და მიგვარეს
დადიანსა. იგი მსწრაფლ აღწხედრდა და წარვიდა. ოდიშს და პატიმარ ჰყო
მეფე. და შემდგომად ძემან მისმან აღექსანდრე დაიხსნა მამა თვისი გიორგი
მეფე: წარუგზავნა დადიანსა ვაჰარნი ჩიხორისა და ჩხარისანი სრულიად და
30 დაიხსნა მამა თვისი. მოიყვანეს ქუთაისს ¹². და მცირე ¹³ ხანისა შემდგომად
გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1639. და დაუტევა ძენი სამანი: აღექსანდრე,
მაშუკა და ბერი.

შემდგომად მამისა თვისისა იქმნა ჩვეუდ აღექსანდრე. ხოლო ამა აღექ-
სანდრესა უმეტეს მრე ექმნა ლეონ დადიანი. და უღონო კმნილმან მეფემან
35 აღექსანდრე შემოავლო ზღუდე დიდი ქუთათისის ¹⁴ სასახლესა და მოიყვანა
ყოველთა წარჩინებულთა ცოლ-შვილნი და დაადგინა მას შინა და თვითცა
იმყოფებოდა მუნ; რათა არა მიერთდენ დადიანსა, ჰყო ესე მისთვის.

ხოლო დადიანმა ¹⁵ ლეონმა ¹⁶, სიძლიდრითა აღმატებულმან, აღაშენა
თვისდად განბრწყინებულნი სასახლენი 12 ოდიშა შინა და აუხაზეთსა ყოვე-
40 ლითა თვისითა განწყობილებითა, რამეთუ არა ¹⁷ წარიდის ერთილამ მეორესა
შინა არარაჲმე სახმარებელნი და არცა ცხენნი და არცა სხვანი ¹⁸ საჭირონი
სახმარნი ნივთნი, არც ცხოველთა და ¹⁹ არცა უცხოველოთანი და გარემოს წყა-

¹ მოკლა A. ² სეიმონ A. ³ მოყულა BC. ⁴ დაი B. ⁵ ვიდგან A. ⁶ გურიელად A ⁷ და-
დანიან A. ⁸ და - A. ⁹ სამიქელაო BC. ¹⁰ შემოიკრიბა A. ¹¹ დადიანმან A. ¹² ქუთაის ABC.
¹³ მრე A. ¹⁴ ქუთათის ABC. ¹⁵ დადიანმან A. ¹⁶ ლეონმან A. ¹⁷ არარაჲ A. ¹⁸ სხვანნი BC.
¹⁹ და - A.

როთა უახლოესთა¹ დადგა ღიალნი ოქროსანი და უშორესთა ვეცხლისანი, [210] დაბმული ძეწეკებითა. და მოგზაურნი მიიღებდენ წყალსა მით, ვინათგან ვერვინ იკადრებდა ქურდობასა ანუ პარვა-ავაზაკობასა ქვეყანასა შინა მისსა.

ხოლო ამათ ეამთა მოიწიფა ძმა მეფისა ალექსანდრესი მამუკა, და ამან დაუწყო რამოდენიმე ბრძოლა და წინააღმდეგობა² დადიანსა ლეონს, ვინათ-⁵ გან შეიქმნა მამუკა ფრიად საქებელი, კისკასი და მარჯვედ მქცევი მხედრობასა შინა, და მრავალჯელცა დაამარცხა მრავალნი გუნდნი მენგრელთანი. ეამსა ერთსა მოვიდა დადიანი მოსარბევად იმერეთისა. ხოლო მეფე უღონო ქმნილი ვერღა განვიდა ქუთათისსა³ გარე. მაშინ განვიდა მამუკა ბრძოლად დადიანისა. შეხვდა რამოდენსამე მენგრელთა და სცა ერთსა მენგრელთაგანსა¹⁰ შუბი და დასცა ცხენითურთ. მაშინ უბრკმა ცხენსა მამუკასასა და დეცა. მხილველნი მამუკას დაცემისანი ლტოლვილნი მენგრელნი მოიქცენ და შეიპყრეს მამუკა და მიგვარეს დადიანსა. მხიარულ იქმნა დადიანი წინააღმდეგისა შეპყრობისათვის და წარიყვანა მამუკა ოდიშს.

ხოლო ეამსა ამას³⁷² მოვიდა კახთ ბატონი თეიმურაზ მეფისა ალექსან-¹⁵ დრესა თანა და ალექსანდრემ წარმოგზაენა ლეონ დადიანისა თანა, რათა პატივსცეს და განუტეოს მამუკა, ვინათგან იყო თეიმურაზ კახ-ბატონი ბიძა-შვილი ლეონ დადიანისა. თუმცალა სწადოდა განტევება მამუკასი პატივისათვის [211] ზიდის ძისა თვისისა თეიმურაზისა, გარნა ზემოხსენებულმან წუწყმან პაატა წულუკიძემან რომღოთამდე ცბიერებითა არა აუფლა დადიანი ქმნად ამი-²⁰ სა. და წარმოვიდა თეიმურაზ ბატონი კახთა ცალიერო.

და შემდგომად დასწევს ორნივე თვალნი⁴ მამუკას, ყმასა უებროსა, რომელ ესე ჰქმნა ლეონ დადიანმა საწყინელი ყოველთაგან და უჯერო და არა შესაშვენ გონიერთა, გარნა იქმნა მის წუწყისაგან ესეთი ყოველთა საწყინელი²⁵ საქმე. და შემდგომად ეამ-რამოდენისამე გარდაიცივალა მამუკა ოდიშს წელს ქრისტესით 1654.

უღონო ქმნილმან ყოველითურთ და შეიწრებულმან ალექსანდრე მეფემან წარაეღინა დესპანი რუსეთის ჯელმწიფის ალექსისა თანა, რათა ნწე ეყოს და იხსნას დადიანისა კირთებისაგან; ხოლო რუსეთით მოუვიდა დესპანი და ნიჭ-³⁰ ნი დიდნი, გარნა შეწვენა არარაჲ.

ხოლო ეამსა ამას ლეონ დადიანსა, კაცსა ყოვლად სახსოვარსა, მისცა სოფელმან ნიჭი თვისი და მიიცივალა წელს ქრისტესით 1657. და ვინათგან არა დაშთა ლეონს შვილი,³⁷³ ამისთვის ოდიშართ დასვეს დადიანად ლიპარიტ, ძმა მისივე ლეონისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა.

ამის მსმენელი მეფე ალექსანდრე შემოიკრიბა სპანი, წარვიდა ოდიშს,³⁵ მოსწყვიდნა, მოსტყვენა და⁵ მოაოხრა, აღიღო ციხენი, გამოიღო საგანძურნი და ქონებანი ლეონ დადიანისანი, შეიპყრა წარჩინებულნი სრულიად ოდიშისანი და დაახსნევიანა ყოველთა თავი ვეცხლითა, გამოართვნა⁶ მათვე ძენი მძევლად და დასვა დადიანად ეამეყ, ძე მამია [212] დადიანისა და მოვიდა⁴⁰ გამარჯვებული იმერეთს.

აქა იხილეთ, თუ ერთი კეთილი გვამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა.^{7 374}

ხოლო ლიპარიტ წარვიდა ახალციხეს და ევედრა როსტომ ფაშას და როსტომ — საქართველოს მეფესა. მათ მოსცეს სპანი, მოეწყო გურიელი¹ ქაიხოს-

¹ უახლოესთა+ და A. ² წინააღმდეგობა A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ თვალი AC. ⁵ და—A. ⁶ გამოართვნა BC. ⁷ ქვეყანასა—A. ⁸ გურიელიცა B.

ხოლო ჟამსა ამას³⁷⁰ მოკლა¹ მამამ თვისი გურიელი მამია ძემან მისმან სვიმონ. ხოლო ამა სვიმონს ჰყვანდა დაა ლეონ დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა; და რა სცნა ლეონ დადიანმა სვიმონ² გურიელისა ესევეთარი უსჯულ-
 5 ბარგა ლანჩხუთს და წარგზავნა დესპანი სვიმონისად: „ვინათგან ჰქმენ ესევე-
 თარი ბოროტება, მე, არლარა მწადნელი სიძობისა შენისა, მოვეც და⁴ ჩემი მარიამ.³⁷¹“ მსმენელი სვიმონ, გურიელი არლა დაემორჩილა. და ვინათგან⁵ იყო მამაცობასა შინა მხნე სვიმონ, ამისთვისა შეიკრიბა სპანი და ებრძოდა დადი-
 10 ანსა ძლიერად. გარნა [208] იძლიჱ სვიმონ გურიელი და შეიპყრეს სვიმონ ბრძო-
 ლასა შინა, და მამის მკვლელობისათვის აღმოხადნა ორნივე თვალნი, დასევა გურიელათ⁶ ქაიხოსრო და წარმოიყვანა დაა თვისი მარიამ და მოვიდა გამარ-
 ჯვებული სამფლობელოსა შინა თვისსა ოდიშს.

ხოლო ამან დადიანმა⁷ ლეონ იწყო მტერობა იმერეთისა და ხთომა, რო-
 მელ ვერლა წინააღუდგენ იმერელნი ვერცა იღუმალ და ვერცა ცხადალ და
 15 ესრეთ მრე ექმნა: კნინლა დაიპყრა იერეთი სრულიად.

ხოლო ჟამსა ამას მეფემან საქართველოჲსამან როსტომ სთხოვა დაა თვი-
 სი მარიამ, ქვრივი სვიმონ გურიელისა მეუღლეთ. და მისცა, გარნა აქუნდა
 20 შიში გზასა ზედა გიორგი მეფისა. ამისთვისა შეითქუნენ: და მოვიდა მეფე-
 როსტომ ფერსათს და⁸ დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი, წარმოიყვანა დაა
 25 თვისი მარიამ, გამოვლო სამიქელაო⁹ და განვიდა რიონს, შეველო და მივიდა
 კაკას ხიდსა ზედა. მუნ დახვდა როსტომ მეფე ქართლისა, მისცა დაა თვისი-
 დიდებთა. და წარვიდა როსტომ. გარნა გიორგი მეფემან იმერეთისამან ჰკო-
 ნა ჟამი მარჯვე, შემოიკრიბა¹⁰ სპანი, რათა ეწყოს დადიანსა; წარვიდა მცი-
 რითა კაცითა განმსტრობად სპათა დადიანისათა და მერმეთ მოქცეულმან
 30 აღასრულოს წადილი თვისი. აგრძნა ესე დადიანმა¹¹, წარმოავლინა სპანი
 ფარულად, მოერტყნენ გარს [209] გიორგი მეფესა, შეიპყრეს და მიგვარეს
 დადიანსა. იგი მსწრაფლ აღმხედრდა და წარვიდა. ოდიშს და პატიმარ ჰყო
 მეფე. და შემდგომად ძემან მისმან აღექსანდრე დაიხსნა მამა თვისი გიორგი
 მეფე: წარუგზავნა დადიანსა ვაჟარნი ჩიხორისა და ჩხარისანი სრულიად და
 35 დაიხსნა მამა თვისი. მოიყვანეს ქუთაისს¹². და მცირე¹³ ხანისა შემდგომად
 გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1639. და დაუტევა ძენი სამანი: აღექსანდრე,
 მამუკა და ბერი.

შემდგომად მამისა თვისისა იქმნა მეფედ აღექსანდრე. ხოლო ამა აღექ-
 სანდრესა უმეტეს მრე ექმნა ლეონ დადიანი. და ულონო ქმნილმან მეფემან
 35 აღექსანდრე შემოავლო ზღუდე დიდი ქუთათისის¹⁴ სასახლესა და მოიყვანა
 ყოველთა წარჩინებულთა ცოლ-შვილნი და დაადგინა მას შინა და თვითცა
 იმყოფებოდა მუნ; რათა არა მიერთდენ დადიანსა, ჰყო ესე მისთვის.

ხოლო დადიანმა¹⁵ ლეონმა¹⁶, სიმდიდრითა აღმატებულმან, აღამენა
 თვისდად განბრწყინებულნი სასახლენი 12 ოდიშსა შინა და აფხაზეთსა ყოვე-
 40 ლითა თვისითა განწყობილებითა, რამეთუ აოა¹⁷ წარილის ერთილამ მეორესა-
 შინა არარაჲმე სახმარებელნი და არცა ცხენნი და არცა სხვანი¹⁸ საჭიროანი
 სახმარნი ნივთნი, არც ცხოველთა და¹⁹ არცა უცხოველოთანი და გარემოს წყა-

¹ მოკლა A. ² სვიმონ A. ³ მოკელა BC. ⁴ დაი B. ⁵ ვიდგან A. ⁶ გურიელად A. ⁷ და-
 დიანმან A. ⁸ და - A. ⁹ სამიქელაო BC. ¹⁰ შემოიკრიბა A. ¹¹ დადიანმან A. ¹² ქუთაის ABC.
¹³ მრე A. ¹⁴ ქუთათის ABC. ¹⁵ დადიანმან A. ¹⁶ ლეონმან A. ¹⁷ არარაჲ A. ¹⁸ სხვანნი BC.
¹⁹ და - A.

როთა უახლოესთა¹ დადგა დილნი ოქროსანი და უშორესთა ვეცხლისანი, [210] დაბმული ძეწვევებითა. და მოგზაური მიიღებდენ წყალსა მით, ვინათგან ვერეინ იკადრებდა ქურდობასა ანუ პარვა-ავაზაკობასა ქვეყანასა შინა მისსა.

ხოლო ამათ ჟამთა მოიწიფა ძმა მეფისა ალექსანდრესი მამუკა. და ამან დაუწყო რამოდენიმე ბრძოლა და წინააღმდეგობა² დადიანსა ლეონს, ვინათ-⁵ გან შეიქმნა მამუკა ფრიად საქებელი, კისკასი და მარჯვედ მქცევი მხედრობასა შინა, და მრავალჯელსა დაამარცხა მრავალნი გუნდნი მენგრელთანი. ჟამსა ერთსა მოვიდა დადიანი მოსარბევად იმერეთისა. ხოლო მეფე უღონო ქნილი ვერღა განვიდა ქუთათისსა³ გარე. მაშინ განვიდა მამუკა ბრძოლად დადიანისა. შეხედა რამოდენსამე მენგრელთა და სცა ერთსა მენგრელთაგანსა¹⁰ შუბი და დასცა ცხენითურთ. მაშინ უბრკმა ცხენსა მამუკასასა და დაეცა. მიიღველნი მამუკას დაცემისანი ლტოლვილნი მენგრელნი მოიქცენ და შეიპყრეს მამუკა და მიგვარეს დადიანსა. მხიარულ იქმნა დადიანი წინააღმდეგისა შეპყრობისათვის და წარიყვანა მამუკა ოდიშს.

ხოლო ჟამსა ამას³⁷² მოვიდა კახთ ბატონი თეიმურაზ მეფისა ალექსან-¹⁵ დრესა თანა და ალექსანდრემ წარმოგზავნა ლეონ დადიანისა თანა, რათა პატივსცეს და განუტეოს მამუკა, ვინათგან იყო თეიმურაზ კახ-ბატონი ბიძა-შვილი ლეონ დადიანისა. თუმცალა სწადოდა-განტეევა მამუკასი პატივისათვის [211] ბიძის ძისა თვისისა თეიმურაზისა, გარნა ზემოხსენებულმან წუწქმან პაატა წულუკიძემან რომლთამე ცბიერებითა არა აუფლა დადიანი ქმნად ამი-²⁰ სა და წარმოვიდა თეიმურაზ ბატონი კახთა ცალიერი.

და შემდგომად დასწევს ორნივე თვალნი⁴ მამუკას, ყმასა უებროსა, რომელ ესე ჰქმნა ლეონ დადიანმა საწყინელი ყოველთაგან და უჯერო და არა შესაშვენ გონიერთა, გარნა იქმნა მის წუწქისაგან ესეთი ყოველთა საწყინელი საქმე. და შემდგომად ჟამ-რამოდენისამე გარდაიცვალა მამუკა ოდიშს წელს²⁵ ქრისტესით 1654.

უღონო ქმნილმან ყოვლითურთ და შეიწრებულმან ალექსანდრე მეფემან წარავლინა დესპანი რუსეთის ჯელმწიფის ალექსისა თანა, რათა იწე ეყოს და იხსნას დადიანისა კირთებისაგან; ხოლო რუსეთით მოუვიდა დესპანი და ნიქ-³⁰ ნი დიდნი, გარნა შეწვენა არარაჲ.

ხოლო ჟამსა ამას ლეონ დადიანსა, კაცსა ყოვლად სახსოვარსა, მისცა სოფელმან ნიქი თვისი და მიიცვალა წელს ქრისტესით 1657. და ვინათგან არა დაშთა ლეონს შვილი,³⁷³ ამისთვის ოდიშართ დასვეს დადიანად ლიპარიტ, ძმა მისივე ლეონისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისა.

ამის მსმენელი მეფე ალექსანდრე შემოიკრიბა სპანი, წარვიდა ოდიშს,³⁵ მოსწყვიდნა, მოსტყვენა და⁵ მოაოხრა, აღიღო ციხენი, გამოიღო საგანძურნი და ქონებანი ლეონ დადიანისანი, შეიპყრა წარჩინებულნი სრულიად ოდიშისანი და დაახსნეინა ყოველთა თავი ვეცხლითა, გამოართვნა⁶ მათვე ძენი მძევლად და დასვა დადიანად ვაჟეყ, ძე მამია [212] დადიანისა და მოვიდა⁴⁰ გამარჯვებული იმერეთს.

აქა იხილეთ, თუ ერთი კეთილი გვამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა.^{7 374}

ხოლო ლიპარიტ წარვიდა ახალციხეს და ევედრა როსტომ ფაშას და როსტომ-საქართველოს მეფესა. მათ მოსცეს სპანი, მოეწყო გურიელი¹ ჭაიხოს-

¹ უახლოესთა+ და A. ² წინააღმდეგობა A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ თვალი AC. ⁵ და—A. ⁶ გამოართვნა BC. ⁷ ქვეყანასა—A. ⁸ გურიელიცა B.

როცა¹ და ჭილაძე, მიქელაძე, და გამოვიდენ რიონს. ამის² მცნობი მეფე ალექსანდრე სპითა თვისითა განვიდა ცხენის წყალს. და იქნა ბრძოლა ძლიერი და სასტიკი ბანძას. და მოისრინენ ორგნითვე მრავალნი, და გაემარჯვა მეფეს. და ლიპარიტ დადიანი და გურიელი ქაიხოსრო ლტოლვილნი წარვიდენ სტამბოლს. ხოლო ლიპარიტ მოკვდა³ სტამბოლს. და ქაიხოსრო გურიელი მოვიდა და ბრძანებითა ხვანთქრისათა კვალად დაიპყრა გურია. გარნა შეუჩინა მეფემან მაქუტაძე. და მოკლა⁴ მაქუტაძემ გურიელი ქაიხოსრო დალატით. და გურიელად იქნა კვალად დიმიტრი.³⁷⁵⁾

ეამსა ამას გარდაიცვალა მეფე ალექსანდრე წელს ქრისტესით 1660.

10 ხოლო იქნა მეფედ ძე მისი ბაგრატ, ნაშობი გურიელის ქალისა, რომელი პირველ განძო მამამან მისმან ალექსანდრე. ხოლო ამა ბაგრატს მისცა ცოლად დედის-ნაცვალმან თვისმან დარეჯან ძმისწული თვისი და ისიძა გერი თვისი. ხოლო ექვსისა თვისა შემდგომად დარეჯან დედოფალმან შეიპყრა ბაგრატ, გერი თვისი და აღმოხანდა თვალეზი, მოიყვანა ვინმე მეფეთა მონათე-
15 საე, რომელსა ქუტუნიას-შვილობით უხმობდენ, შეირთო ქრამდ იგი და დაიპყრა [213] თვით იმერეთი და ვახტანგს უწოდა მეფედ. ამისთვის⁵ კერძონი ბაგრატისანი იმერნი ევედრენ ასლან ფაძასა. ჩამოვიდა ასლან ფაშა სპითა, მიეგებნენ დადიან-გურიელი, შეიპყრეს ვახტანგ და დარეჯან დედოფალი, ხოლო იმერეთს დასვა მეფედ ბაგრატ უთვალო. და ისინი წარიყვანა ფაშამ
20 ტყვედ და პატიმარ ჭყო ოლთისა⁶.

ეამსა ამას დადიანმა ვამეყ დაიპყრა იმერეთი, ბუჯის წყლის დასავლეთის კერძონი და აღმოსავლეთის კერძონი დაუტევა მეფესა საქართველომასანა. ხოლო ეამსა ამას იმზახდენ მეფე ქართლისა ვახტანგ და ვამეყ დადიანი. გარნა ქალი, თხოვილი ვახტანგის ძისა არჩილისი, დადიანმა ვამეყ მისცა ღოღა-
25 ბერიძეს ბეყანს. ამისთვის მეფე ვახტანგ ეზრახა აბაშიძე პაატას და მოჰკლეს ბეყან ღოღაბერიძე. ხოლო ეამსა ამას წარმოემართა სპითა ვახტანგ მეფე და გარდმოვლო⁷ ლიხის მთა. აქათ ვამეყ დადიანი წარმოემართა სპითა და მოვიდა საჩხერეს. გარნა მეფესა ვახტანგს ძეგროდა გურიელი და იმერნი სრულეზით და ლაშხისშვილი ხოსია, თავი ლეჩხუმისა. მხილველი ვამეყ დადიანი
30 ამავეთართ ძლიერთ შეკრებულთა ვერ წინააღუდგა ბრძოლად და წარვიდა ოდიშს. ხოლო ვახტანგ მეფემან აღილო ციხეები იმერეთისა. მოადგა ქუთათისს⁸ და გამოიყვანა ბაგრატ მეფე იმერეთისა. მაშინ შეიკრიბა იმერნი და იმერელ-საქართველომას სპითა მოვიდა ოდიშს. ვერ წინააღუდგა [214] და-
დადიანი ვამეყ და წარვიდა სვანეთს. ხოლო ვახტანგმა მოსანა ურჩნი ოდიშისა-
35 ნი, მოადგა ქაქვიჯის³⁷⁶⁾ ციხესა, აღილო და გამოიყვანა⁹ ცოლ-შვილნი ვამეყ დადიანისანი და საგანძურნი ყოველნი და მივიდა ზუგდიდს. ხოლო შემდგომად დასვა დადიანად ლეონ და მისცა ძმისწული თვისი მეუღლედ თამარ. ხოლო შეჩინითა ხოსია ლაშხისშვილისათა მოკლეს ვამეყ დადიანი სვანეთს ვახტანგ მეფის საქმითა.

40 ვახტანგ მეფემან მოიყვანა ძე თვისი არჩილ და დასვა იმერეთს მეფედ წლისა¹⁰ 14 და აკურთხა ქუთათისს⁸ წელს ქრისტესით 1661. შემდგომად წარვიდა ქართლს და წარიყვანა მეფე ბაგრატ ტყვედ. გარნა სთხოვეს იმერთა¹¹ საზოგადოებამან კვალადვე ბაგრატ. და წარიყვანა ძე თვისი არჩილ და

¹ ქაიხოსრო B. ² ამისი A. ³ მოკვდა A. ⁴ მოკლა A. ⁵ ამის A. ⁶ ოლთის ABC.

⁷ გარდამოვლო A. ⁸ ქუთათის ABC. ⁹ გამოიყვანა A. ¹⁰ წელსა A. ¹¹ იმერეთისა. A.

ისმინა თხოვა საზოგადო იმერთა და მოსცა ბაგრატი. და ქმნეს იმერთა კვალად მეფედ იმერთს ბაგრატი.

გარნა დადიანმა ლეონ არა ინება მეფობა ბაგრატისა და ამისთვის აღ-
შხედრდა სპითა ბაგრატისა ზედა ლეონ დადიანი, მოეგება მეფე ბაგრატი, იქმნა
ბრძოლა ძლიერი და შეიპყრეს ლეონ დადიანი და მოართვეს ბაგრატი. ხოლო 5
შეაჭირვა დადიანი ტყვეობითა და მოაყვანიდა ცოლი თვისი თამარ და შეირ-
თო მეფემან ბაგრატი და¹ დადიანსა ლეონს მისცა² დაჲ თვისი, გოშაძის
ნაცოლარი, უქმნა ქორწილი და განუტევა კვალად ოდიშს დადიანად.

ხოლო ამავითართა³ ჟამთა³⁷⁷ განდიდნა სენხია ჩხეიძე და მისცა ოსმალთ
ციხე ქუთათისისა⁴. [215] გარნა რაოდენისამე ჟამისა შემდგომად შეტყუებითა 10
აღიღო ციხე ქუთათისისა⁴ ბეყან ლორთქიფანიძემ, მოურავმან, და მოსრნა
ოსმალნი და მისცა ციხე მეფესა ბაგრატი. 378)

ხოლო ამათ ჟამთა საათაბაგოს⁵ ტყვედ⁶ მყოფმან დარეჯან მისცა ათა-
სი მარჩილი³⁷⁹ ქრთამად ფაშასა, და ამა ჟამსა ესმა ფაშასა მოსრვა ოსმალთა
ქუთათისისა⁷. ამა ორთა მიზეზთა გამო წარმოვიდა სპითა ფაშა, გარდაგდო 15
ბაგრატი საქართველოდ და მეფედ ჰყო დარეჯან⁸ და ქმარი მისი, ზემოხსენ-
ებული ვახტანგ. ხოლო ამა⁹ ორთა მეუღლეთა ქმნეს საშეფოსა მათსა პირველ-
ვამგებელად ლაშხისშვილი ხოსია, თავი ლეჩხუმისა, და მეკობდენ ესრეთ.

შემდგომად შეიზრახნენ¹⁰ იმერნი და გარდამობირეს¹¹ სენხია ჩხეიძე და
შეუჩინეს დარეჯან დედოფალსა. და დილასა, ჩვეულებრ ოდეს იმკობდა თავსა 20
თვისსა, მაშინ შევიდა სენხია იღუმალ, დასცა ბუბი დედოფალს დარეჯანს და
მოჰკლა ციხესა შინა ქუთათისისა¹². ხოლო იმერთა ასაარესსა შინა მიმოძთხ-
ველი ვახტანგცა¹³, მეუღლე დარეჯანისა მოჰკლეს, მოიყვანეს გურიელი დიმი-
ტრი და ქმნეს მეფედ წელს ქრისტესით 1668. გარნა შემდგომად მცირედისა
ჟამისა შეიპყრეს იმერთა და აღმოხადეს თვალი დიმიტრი გურიელსა. ხოლო 25
იმერთა სთხოვეს საქართველოასა მეფესა შანაოზს¹⁴ ბაგრატეც და მან მოსცა
და დასეეს მეფედ იმერთს. 380)

ხოლო სენხია ჩხეიძემ არა ინება მეფობა ბაგრატისა და აღიღო ციხე
ქუთათისისა¹⁵ 381) და მისცა ოსმალთა, რომელიცა ეპყრათ ოსმალთა ვიდრე
მეფობამდე პირველის [216] სოლომონისა, რომელიცა ნებითა და წინაშეღერ- 30
ბითა მისვე მეფის სოლომონისათა აღიღეს რუსთა. 382)

ხოლო ლეონ დადიანმა იძია შური ცოლისა წაგვრისათვის და მოუხთა
მეფეს¹⁶ ქუთათისის¹⁷ და განდევნა მუნით, და წარვიდა რაჭას. და დადიანი
დაებანაკა გეგუთს. ხოლო შეფემან შემოიკრიბნა¹⁸ რამოდენიმე სანანი და შეე-
ბა დადიანსა, და იძლია დადიანი და შეიპყრესცა, გარნა განუტევა კვალად 35
დადიანი, ვინათგან იყო სიძე მეფისა ბაგრატისა.

ხოლო ჟამსა ამას³⁸³ იყო გურიელად გიორგი, რომელი ეტრფილა ცოლ-
სა ბაგრატი მეფისასა, ზემოხსენებულს თამარს, რომელი წარგვარა დადიანსა¹⁷
ლეონს. ამისთვის გურიელმა მისცა ქრთამი ბეგრი ფაშასა, რათა წაართვას
მეფესა ბაგრატი და მისცეს მას. ხოლო ფაშა წარმოემართა სპითა მრავლითა 40
მეფესა ზედა. მცნობმან ამისმან ბაგრატი ცოლი თვისი თამარ წარგზავნა ცი-

¹ და—A. ² მისცა—A. ³ ამავითართა A. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ საათაბაგოს B. ⁶ ტყ-
ვედ A. ⁷ ქუთათის ABC. ⁸ დარეჯან ABC. ⁹ ამთ A. ¹⁰ შეიზრახნენ A. ¹¹ გარდამობირეს A.
¹² ქუთათისისა ABC. ¹³ ვახტანგ A. ¹⁴ შანაოზს ABC. ¹⁵ მეფესა A. ¹⁶ შემოიკრიბა A.
¹⁷ დადიანს A.

ხესა შინა კვარას და თვით ეწყო ბრძოლად ფაშასა, გარნა იძლია იმერნი და მეფე ბაგრატ უთვალობისა გამო ვერღა ივლტოდა და შეიპყრეს. და ვინათგან სცნა ფაშამან, ვერ აღიღებს კვარის ციხესა, ამისთვის ბაგრატს გამოართვა მრავალი ქრთამი და მისცა კვალად მეფობა და წარიყვანა მძევლად ძე მეფისა ალექსანდრე (რამეთუ ესე ალექსანდრე იყო შობილი ლეჩხუმელის კოჩილას ცოლისაგან, რომელსა ბაგრატ მეფე თან-ეყოფოდა სიძეად. და ვინათგან არა ესვა სხვა ძე ბაგრატს, ესე მოიყვანა, უწოდა ალექსანდრე და ზრდიდა ძედ თვისად პირშობლად) და წარვიდა ფაშა.

5 გამსა ამას²⁸⁴ აღილო ქუთათისი [317] მეფემან ბაგრატ და განსდევნა ოსმალნი. და რა სცნა ესე, წარმოავლინა ასლან ფაშამ დესპანი და სთხოვა მეფესა ციხე ქუთათისისა¹ და მისცეს ძეა თვისი ალექსანდრე. მაშინ მეფემან განზრახვითა იმერთათა მისცა ციხე ქუთათისისა² ოსმალთა, და მოსცეს ძეა მისი ალექსანდრე.

ხოლო ბაგრატ მეფესა უშვა თამარ ცოლმან მისმან, რომელი წაგვარა³ 15 ლეონ დადიანსა, ძეა გიორგი, რომელმაც⁴ განიხარა ფრიად.

გამსა ამას ჭყონდიდელი ჩიქოანი განდიდდა⁵ ფრიად და იქმნა დიდი მისანდო ლეონ დადიანისა. და ჰყვანდა⁶ ამა ჭყონდიდელსა ძმაა კაცია ჩიქოანი. და თავის ძმისა ჭყონდიდელისა გამო ესეცა განდიდდა და პატივსცემდა მეფე ფრიად, და ამის⁷ გამო უსმენდაცა ლეჩხუმელნი კაციას. ხოლო მოიყვანა ძმაა თვისი კაცია ჭყონდიდელმან დადიანისა ლეონისა თანა, და მისცა დადიანმა⁸ სრულიად სალიბარტიანო კაცია ჩიქოანს, და იქმნა დიდი მისანდო დადიანისა. იყო ესე კაცია მხენ და შემმართვები საქმისა.

ხოლო გამსა ამას²⁸⁵ მოვიდა არჩილ ბაგრატიონანი, და მიუღდა დადიანი და გარდაავდა ბაგრატ უთვალო, და იქმნა მეფედ იმერთა არჩილ. წარგვარა 25 არჩილ თამარ დედოფალი ბაგრატსა და მისცა კვალად ლეონ დადიანსა.

ხოლო ბაგრატ უთვალო ევედრა ხეანთქარსა. და მისცა შეწევნა სპითა უამრავითა⁹, გარდაავდეს არჩილ და მისცეს მეფობა ბაგრატსავე. მაშინ შეიკრიბნა იმერნი და წარვიდა¹⁰ დადიანსა ზედა, და დადიანი ეწყო ბრძოლად, [218] გარნა იძლია დადიანი და კვალად წაართვა ცოლი თვისი თამარ, წარ- 30 მოიყვანა და მოვიდა ქუთათისს¹¹.

შემდგომად მცირედისა ხანისა მოკვდა დადიანი ლეონ წელს ქრისტესით 1681. ²⁸⁶ ამა ლეონ დადიანის¹² ძე მანუჩარ ჰყვანდა¹³ გიორგი გურიელსა მძევლად რომლისაზე საქმისათვის.²⁸⁷ და ოდეს მიიცვალა ლეონ, სთხოვეს ოდიშართა მემკვიდრე მათი მანუჩარ დადიანად. გარნა ვინათგან არა იყო მემკვიდრე და 35 დაინისა თენიერ მანუჩარისა, მაშინ განიზრახა თვითვე დაპყრობა გურიელმა ოდიშისა. ამისთვის მოჰკლა ყრმა მანუჩარ, ძეა ლეონ დადიანისა, და თვით წარმოემართა ოდიშსა ზედა. გარნა მცნობმან ოდიშართა განამაგრეს ციხეები და არა შეუწვეს ოდიშს გურიელი, და უკუნჩქია სირცხვილეული.

ხოლო ამა ჟამებთა შინა არჩილ მეფე წარვიდა რუსეთად და ბაგრატ 40 მეფე უთვალო მოკვდა¹⁴ იმერეთს წელს ქრისტესით 1681, და დაფლეს გელათს. და ვითარ არღარავენ¹⁵ იყო ტომი მეფეთა, მოიყვანეს გურიელი გიორგი იმერთა და ჰყვეს მეფედ.

¹ ქუთათისა B, ქუთათისისა AC. ² ქუთათისა ABC. ³ წარგვარა A. ⁴ რომელმანცა A, რომელმანც B. ⁵ განდა A. ⁶ ყვანდა A. ⁷ ამისა A ⁸ დადიანმან A. ⁹ უამრავითა ABC. ¹⁰ და წარვიდა+ და წარვიდა A. ¹¹ ქუთათის ABC. ¹² დადიანისა A. ¹³ ყვანდა A. ¹⁴ მოკვდა A. ¹⁵ არღარავენ A.

არამედ ოღიში იყო უპატრონოდ და კაცია ჩიქოახი იყო თავი და გაძ-
გო მათი.

ხოლო ეამსა ამას დიდათ ეკირთებოდენ აფხაზნი ოღიპართ და სტყვენ-
ვიდენ ხვლით თუ ზღვით, და დაიპყრეს აფხაზთა ვიდრე ეგრისაჲდღე¹ მდინა-
რისა, და თვით დაეშენებოდენ აფხაზნი, და არღარა იყო ეპსკოპოსნი დრან- 5
დასა და მოქეს.

შემდგომად ამისა მოკვდა კაცია ჩიქოანი და დაიპყრა ლიპარტიანობა
ძემან მისნან გიორგი უმეტეს მამისა თვისისა.

ხოლო გიორგი გურიელი, რომელი ყვეს [219] მეფედ იმერთა, იყო იგი
სიძე ზემოხსენებულისა ბაგრატ მეფისა უთვალოსა, რომელსა ჰყვა ასული 10
ბაგრატისი დარეჯან², ნაშობი თამარისაგან, რომელი წარგვარა ლეონ და-
დიანსა ბაგრატ, რომელი ზემოთ ვახსენეთ. და ოდეს იქმნა იმერთა ზედა მე-
ფედ გიორგი გურიელი, განირისხა ლმერთი და განუტევა ცოლი თვისი, ზე-
მოხსენებული დარეჯან³, ასული ბაგრატისა, და შეირთო სიდედრი თვისი,
თამარ დედოფალი, ვინათგან იყო იგი შეენიერებოდა მდიდარ ფრიად (თქმულ 15
არს ამა თამარისათვის: ოდეს იქმნა მიდგომილ ამა გიორგი გურიელისა თა-
ვის სიძისაგან, ზვა ცეცხლი და მოკვდა⁴).

ეამსა ამას ვინათგან იყო ოღიში უპატრონოდ, ნაშინ გიორგი ლიპარ-
ტიანმა ძეა ლეონ დადიანისა, ნაშობი ნხეველისაგან, სახელად ლევაწვე, დასვა 20
დადიანად სათნოებისათვის მენგრელთა და წინააღმდეგად გურიელისა.

ვინათგან დაშთა იმერეთი უმემკვიდროდ და იქმნა მეფედ გიორგი გუ-
რიელი, ესე შეუძნდა გიორგი მეფესა საქართველოჲსასა, და ჰყვანდა მას თა-
ნა⁵ ძეა ბაგრატ უთვალოსა ალექსანდრე, ნაშობი ხარქიასაგან, რომელიცა
ზემო ვახსენეთ; ამისთვის სთხოვა უსუფ ფაშასა, რათა ჰყოს იმერთა ზედა
მეფედ ალექსანდრე. ხოლო ფაშამან ესე ყოველივე აცნობა ხონთქარსა და 25
ნებოთა ხვანთქარისათა შთამოვიდა იმერეთად ფაშა და ჰყო მეფედ ალექსან-
დრე წელს ქრისტესით 1682. და გიორგი გურიელი წარვიდა გურთადევე. ხო-
ლო შემდგომად სიკვდილისა თამარ დედოფლისა შეირთო გურიელმან ნაცო-
ლარი კაცია ჩიქოანისა, [220] დედისნაცვალი გიორგი ლიპარტიანისა.

ხოლო ოდეს იქმნა მეფედ ალექსანდრე, ძე ბაგრატ უთვალოსა, არა 30
ინება მეფობა მისი გიორგი ლიპარტიანმა და მოშიტა რაჭის ერისთავმა და
ბეგან ლორთქიფანიძემ⁶. შეკრბენ ესენი და მიერთდენ გურიელსა. არამედ
გურიელმან, საბრძოლველად წამოსრულმან⁷. განწარცვა ხატი ვლადიკრან
ლეთის მკობლისა⁸ 388) და ჰყო სამკაულად თვისად. მოვიდა გურიელი საჩი-
ნოს და შემოიერთა გიორგი ლიპარტიანი, რაჭის ერისთავი მოშიტა და 35
ლორთქიფანიძე და ჩიჯავაძენი. ხოლო ალექსანდრეს დაშთა აბაშიძენი და
ზემო მხარნი, რომელიცა მაშინ განდიდებულ იყო პაატა აბაშიძე და გიორგი
მიქელაძე. იქმნა ბრძოლა ძლიერი როკითს წელს ქრისტესით 1684. ვაემარ-
ჯვა ალექსანდრე მეფესა, და მოჰკლეს გურიელი⁹ გიორგი (ამისთვის იტყვიან:
უცნაურითა კვეთებითა მოკვდაო¹⁰), მოკლეს¹¹ კვალად რაჭის ერისთავი მო- 40
შიტა, ხოლო ალექსანდრესი მოკლეს აბაშიძე ლევან და პაატა დაჰკოდეს. და
მოიქცა ალექსანდრე გამარჯვებული და დაიპყრა იმერეთი.

¹ ეგირამედ A. ეგრისადნდე C. ² დარეჯან ABC. ³ მოქვედა A. ⁴ მის თანა B. ⁵ არ A.
⁶ ლორთქიფანიძემ ABC. ⁷ წარმოსრულმან A. ⁸ მშობელისა A. ⁹ გურიელი + გურიელი A.
¹⁰ მოქვედა A. ¹¹ მოკლეს A.

ხოლო გურიას დასევეს გურიელად მალაქია, ძმა გიორგისა.

ენასა ამას მოკვდა აბაშიძე პაატა და იქმნა სააბაშიოს¹ პატრონად ძმა-
მისი ნაბერალი მალაქია, რომელმან იწოდა გიორგი და განდიდდაცა² ფრიად.
აშან შეერთო ნაცოლარი გიორგი გურიელისა და დედისნაცვალი გიორგი-
5 ლიპარტიანისა, რომელი ზემოთაც ვახსენეთ.

შემდგომად რამოდენისამე ეამისა³ [221] გურიელად ჰყვეს მამია გიორ-
გის ძე თნებითა გურიელთათა. და მალაქია მონაზონ იქმნა და მისცეს შე-
მოქმედი.

ხოლო ეამთა ამათ ლეონ დადიანმა მიიყვანა მეუღლედ დაა აღექსანდრე
10 მეფისა თინათინ ნებითა გიორგი ლიპარტიანისათა, ვინათგან იგი თაობდა
ოდიშ-ლეჩხუმსა ზედა და მისითანებითა იყო ლეონ დადიანად, სახელით ოდენ.
ხოლო საქმით ყოველივე იყო გიორგი ლიპარტიანისა. გარნა ეამსა ამას იყო
დიდი ჭირი აფხაზთაგან ავაზაკობითა და ტაცებითა ოდიშართა ზედა.³⁹⁰

ხოლო ეამსა ამას მოვიდა არჩილ მეფე ბაგრატიონი რუსეთიდან და
15 მოიყვანა ორნი ძენი თვისნი აღექსანდრე და მამუკა და ძენი თვისნი წარავ-
ლინა დეაღეს და თვით მოვიდა რაჭას. ხოლო ეზრახნენ იმერთა. რათა
ჰყონ არჩილ მეფედ და იმერთა მისცეს პირი არჩილს. მოვიდა არჩილ და
რაჭის ერისთავი გველისთავს და³ მიერთო მას გიორგი ლიპარტიანი, ჭილა-
ძე და მიქელაძე და ლორთქიფანიძენი.³⁹¹ ამის გამხილველმან აღექსანდრე.

20 მეფემან დაუწყო ზრახვა ლიპარტიანს, დაუმტკიცა³⁹² ლეჩხუმს, და კვალდ-
მიერთო აღექსანდრეს. ამისთვის³ ვერ წინააღუდგა⁴ აღექსანდრეს არჩილ
(ვისიცა იქნებოდა ლიპარტიანი, მპყრობელი ოდიშ-ლეჩხუმისა, — ძღვეცა
მისი იქმნებოდა)⁵.³⁹³ და წარვიდა არჩილ ოდიშს, ხოლო ოდიშიდან — აფხა-
ზეთს, და⁶ სწადოდა წარსლვა ყირიმის ხანთან, სადა ყვანდა ელჩნი წარვლი-

25 ნებულნი. ხოლო არჩილ რა მივიდა აფხაზეთს, მოეგება შარვაშიძე, ისტუმრა-
პატივითა [222] ვითარცა მეფე. და იყოფებოდა ზუფუს ეამ-რაოდენმე, არამედ
ვერღარა მშოგრელი გზისა უკმოიქცა და, მოვიდა ოდიშს, გარნა ვინათგან
ლიპარტიანი იყო მეფისა აღექსანდრესი, ვერღარა დადგა ოდიშს, წარვიდა
და მივიდა საჭილაო საშქელაოს, და მუნით წარვიდა რუსეთად და წარიყვანა⁷
30 ძმისწულნი თვისნი, ძენი ლევანისანი: ქაიხოსრო, ვახტანგ და დომენტი, და
იყოფებოდა დიგორს.

ხოლო ეამთა ამათ³⁹⁴ ისაქმა არჩილ ხვანთქარსა თანა, ბრძანა ხვანთ-
ქარმან და წარმოავლინა აზრუმის⁸ ფაშა, განაძეს აღექსანდრე, რომელი-
წარვიდა ერეკლე მეფისა თანა ქართლს, და იმერეთი მისცეს არჩილს და
35 ქმნეს მეფედ. და დაემორჩილენ ყოველნი იმერნი არჩილს, თვინიერ გიორგი
აბაშიძისა. და ოსმალნი წარვიდა [!] ახალციხედვე.

ხოლო ეამისა რაოდენისამე შემდგომად შემოიკრიბნა არჩილ სპანი იმე-
რეთისანი და სთხოვა ლიპარტიანსა შეწყენა, მოადგა ქუთათისის⁹ ციხესა,
რომელიცა დიდათ შეაიწრა, რომელ მეციხოანენი სჰამდენ ჯღანთა, რომელთა
40 არარაა აქენდათ¹⁰. ხოლო ამა ეაჰსა რომლისამე საქმისათვის გულკლებულ
იქმნა ლიპარტიანი არჩილ მეფესა ზედა.³⁹⁵ და ლიპარტიანი შემოდგომილ-
იყო ერთი მხრით ციხესა ქუთათისისასა¹¹ ძლიერად და გულკლებისათვის

¹ სააბაშიოს ABC. ² განდიდაცა A. ³ და + და A. ⁴ აღუდგან BC. ⁵ იქნებოდა A. ⁶ და — BC. ⁷ წარვიდა A. ⁸ აზრომის ABC. ⁹ ქუთათის ABC. ¹⁰ აქენდათ BC. ¹¹ ქუთათისასა ABC.

არჩილისა გამოიყენა იღუმალ ოსმალნი და მისცა მრავალი საზრდო და განაზგრა ციხე და თვით წარვიდა ოდიშს. მხილველი ამისი არჩილ მეფე დიდათ შესწუხნა და შემოეცალა ციხესა, ვინათგან [223] ეწინოდა ლიპარტიანისაგან³⁹⁶) და შემოიფიცნა განახლებით კვალად იმერნი.

გარნა იქმნა ქრისტიანეთათვის¹ საგლოველ²-საზავთებელი, რამეთუ გამოვიდენ ციხიდან ოსმალნი და შემუსრეს ქუთათისის³ ეკლესია ყოვლად წმინდისა დიდ-შენიერად გებულნი, რომლისა საფუძველნი დღესაც გვაჩვენებს დიდ-შენიერებასა მისსა (ამისთვის ქმნეს ოსმალთა ესე, ვინათგან ციხესა მას ავნებდენ მუნით ძლიერად³⁹⁷), წელს ქრისტესით 1691.³⁹⁸)

ხოლო ალექსანდრე მეფე წარვიდა ახალციხეს, და მწე ეყო ჟაშა ახალციხისა და წარმოყვა იმერეთს სპითა და ნისცა იმერეთი. და არჩილ მეფე წარვიდა რაჭას და რაჭიდან რუსეთს, გარნა ზვასა ზედა უღალატეს ჩერქეზთა და არჩილს ყოვლად საქებელითა სიმხნითა თვისითა და მამაცობითა ვერა აენეს, და რუსეთად ვერა წარვიდა, და უკუნქეულმან ზრძოლითა გამოვლო ჩერქეზი და მოვიდა საქართველოდვე.

ხოლო ალექსანდრე მეფობდა იმერეთს და განუტევა ცოლი თვისი, დიდებულის ქალი, რომელსა თანა ჰყვანდა ორნი ძენი, სეიმონ და გიორგი უქორწინებულად, და შეირთო სჯულიერითა ქორწინებითა გიორგი აბაშიძის ასული თამარ, რომელი იყო მას ეამსა 10 წლისა.

ემთა ამთ განძლიერდა ლიპარტიანი გიორგი და არღარა ინება და-20 დიანისა ლეონისა დადიანობა, განაძო იგი. და⁴ წარვიდა სტამბოლს⁵ და მუნ გარდაიცვალა. ხოლო გიორგი ლიპარტიანმა დაიპყრა ოდიში და ლეჩხუმი, გარნა არა იწოდებოდა დადიანად, არამედ [224] ლიპარტიანადვე.

ხოლო ესე მეფე ალექსანდრე თუმცა იყო ზნე, ახოვანი და აღნავითა შეენიერ⁶, გარნა იყო კუნდრუკ და წინააღმდეგად მქცევი სჯულისა. ამისთვის სძულობდენ იმერნი და ცოლიცა თვისი, თამარ დედოფალი, აბაშიძის ასული, და სწადოდა განტევება. ამისთვის ეზრახა მამასა თვისსა, რათა წარგვაროს და მისცეს მეფესა გიორგის. ხოლო აბაშიძემან გიორგიმ სცყვარული-სათვის ასულისა არღარა მიხედა უჯერობასა და ეზრახა იმერთა და, ვინათგან სძულობდენ იმერნი ალექსანდრესა, შეკრბენ კათოლიკოს⁷-ეპისკოპოსნი, 30 ერისთავი პაპუნა და სხვანი წარჩინებულნი იმერეთისანი და შოადგენ სკანდეს³⁹⁹) მყოფსა⁸ ალექსანდრეს და შეიპყრეს და წარუგზავნეს გიორგი მეფესა. (ვინათგან მტერ იყვნენ გიორგი მეფე და ალექსანდრე), მოიყვანეს რუისს⁹, მოაშთეს და დაფლეს მუნ წელს ქრისტესით 1695¹⁰. შთამოიყვანეს არჩილ და დასვენეს მეფედ.

ხოლო თამარ დედოფალი ეზრახა გიორგი მეფესა, რათა შეირთოს, გარნა არა ინება მეფემან გიორგი. მერმე აბაშიძე ეზრახა არჩილს, რათა შეირთოს თამარ, ასული თვისი, ნაცოლარი ალექსანდრესი, რათა უმეტეს დიმიკვიდროს იმერეთი, გარნა არცა მან ინება, ვინათგან იყო საწინააღმდეგო სარწმუნოებისა.

ხოლო გიორგი აბაშიძე ეზრახა გიორგი ლიპარტიანსა¹¹ ნებითა ასულისა თვისისა თამარისათა და მოიპოვეს მონათესავე [325] მცენთა ვინმე ოდიშს,

¹ ქრისტიანეთათვის A. ² საგლოვე A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ და—A. ⁵ სტამბოლს BC. ⁶ მშენიერ A. ⁷ კათოლიკოს A. ⁸ მყოფს B. ⁹ რუის ABC. ¹⁰ 1695 1 C. ¹¹ ლიპარტიანისა A

სახელით გიორგი, მოიყვანეს, შერთეს იგი თამარს და უწოდეს მეფედ წელს ქრისტესით 1696. ხოლო არჩილ წარვიდა დვალეთს და იმყოფებოდა მუნ.

ხოლო ესე გიორგი იყო ყოვლითურთ უმსგავსო და შეუგვანებელი მეუობისა (რომელსა კითხვით უწოდებდენ გოჩიასა), გარნა ყოველსა საქმესა მისსა მართვიდა აბაშიძე და თაობდა ყოველსა იმერეთსა იგი აბაშიძე გიორგი. ხოლო უწესოდ ქცევისათვის შეიძულა ზეფე ესე დედოფალმან თამარ და სწადოდა განტეგება. ამისთვის აბაშიძე ეზრახა არჩილს, ერწოს მყოფს, რათა შეირთოს თამარ, ასული თვისი, ცოლი გიორგი მეფისა და იქმნას იმერთა ზედა მეფედ. გარნა არჩილ არა ინება და წარვიდა დვალეთს. მაშინ შეკრბენ ყოველნი იმერნი და რაქის ერისთავი აბაშიძესა თანა და განაცეს გიორგი მეფე და მოუწოდეს არჩილს. გარნა არჩილ არა ინება მეფობა იმერეთისა, ვინათგან ეამსა მას იყვნენ იმერნი განრყენილნი, ფიცის მტეხელნი, ტყვის მყიდველნი, მხდომნი და უკეთურნი არათუ წარჩინებულნი მხოლოდ, არამედ მდაბიონიცა¹. გარნა იძულებულთა² თვისთაგანვე წარმოვიდა არჩილ და მოვიდა იმერეთს და დაიპყრა იმერეთი.

ხოლო მცნობმან ამისმან ახალციხის ფაშამ არ³ ითნო მეფობა არჩილისა, წარგზავნა კაცი, მოიყვანა⁴ სვიმონ ალექსანდრეს ძე, რომელსა ზრდიდა ერეკლე, მეფე საქართველოვსა, და შთამოყვა სპითა დიდითა იმერეთს, მისცა იმერეთი სვიმონს და იქმნა სვიმონ მეფედ იმერთა ზედა. ხოლო არჩილ წარვიდა და რუსეთს.

[226] იქმნა იმერთა ზედა მეფედ სვიმონ. ამას ეზრახა აბაშიძე გიორგი და მისცა ასული თვისი ანიკა ცოლად, და იქორწინა ზეფემან ანიკასა ზედა. გარნა იყო შირველ-გამგებულად⁵ იმერთა ზედა აბაშიძე გიორგი, და თამარ, ასული აბაშიძისა, ნაცოლარი მეფისა გიორგისა, დედოფლობდა, და მსახურებდენ ყოველნი იმერნი. ესე შეუძნდა მეფესა სვიმონს, შეშინდა და დაუტევა იმერეთი და წარვიდა ქართლს ერეკლე მეფისა თანა.

ხოლო დედოფალმან თამარ, ასულმან აბაშიძისამან ინება შერთვა გიორგი ლიპარტიანისა და ინება ლიპარტიანმაცა,⁶ და ამისთვის წარვიდა თამარ ოდიშს, შეიუღლა თამარ ლიპარტიანმან და განუტევა ცოლი თვისი, მიქელაძის ასული, რომელსა თანა ჰყვა შვილნი, ძენი მოწიფულნი, და მიერიდამ უხმობდენ თამარს იმერთ-ოდიშართ დედოფლად.

შემდგომად ამისა განსდგენ რაჭველნი აბაშიძისაგან, გარნა აბაშიძე შეუხდა რაქას, მოსწვა, მოსტყუენა და დაიმორჩილა და მოვიდა იმერეთსავე.⁷ ამით ეამთა განიზრახა მამია გურიელმა მეუობა⁸ სვიმონისა და მოიყვანა სვიმონ, განატეგებინა ასული აბაშიძისა ანიკა და მისცა გურიელმან⁹ და თვისი და შეაუღლა. ესე შეუძნდა აბაშიძესა, მოუწოდა გიორგი ლიპარტიანსა და შეკრბენ¹⁰ საქილოსა და ეზრახენ გურიელსა, რათა მოჰკლას სვიმონ მეფე და თვით გურიელი ჰყონ მეფედ. ესე არა ინება გურიელმან¹¹ და ნება სცა მათ. მაშინ წარავლინეს მათ კაცი და ცოლისა თვისისა თანაშემწი სვიმონ, ოდეს განვიდა ბუნებთისა საქიროსა ადგილსა, ჰკერს თოფი [227] და მოჰკლეს სვიმონ წელსა¹² ქრისტესით 1701:

მაშინ¹³ მოიყვანეს მამია გურიელი და დაავეს მეფედ იმერთა. გარნა თუმცა იყო მეფედ გურიელი, გარნა სამეფო ყოველნი დაბანი, აგარაკნი და

¹ დაბიონიცა A. ² არა B. ³ მოიყვან B. ⁴ განმგებულად A. ⁵ მეფება B. ⁶ გურიელმა A. ⁷ შეკრბეს A. ⁸ გურიელმა A. ⁹ წელს B. ¹⁰ მაშინ—A.

შემოსავალნი ეპყრა აბაშიძესა და ასულსა მისსა თამარს, ცოლსა ლიპარტიანისასა და ახლდათ ყოველნი იმერეთისა წარჩინებულთა და აზნაურთა ძენი.⁴⁰² და ამა ვითარებისა ჩხილველი გურიელი წარვიდა გურიისავე.

ხოლო მთავრობდა აბაშიძე და განიგებოდა ყოველი იმერეთი მის მიერ. ეამსა ამას აწუხებდენ დიდათ აფხაზნი ოდიშსა ტყვის ყიდვითა და კაცის კლვითა. ამისთვის სთხოვა აბაშიძეს შეწყენა ლიპარტიანი⁵. წარვიდენ ორნივე აფხაზეთს, ვერ წინააღუდგა წარვამიდე და მოსწყენს, მოსტყვენეს აფხაზეთი და დაიპყრა ლიპარტიანი⁶ ოდიშის საზღვრის აფხაზეთი, გარიცხა შარვაშიძე და მოიქცა ორნივე აბაშიძე და ლიპარტიანი გამარჯვებულნი.

ხოლო შემდგომად სიკვდილისა სიმონ მეფისა ძმა მისი გიორგი წარვიდა ახალციხის¹ ფაშასთან² და იზრდებოდა მუნ. ხოლო განდიდდა რაჲ აბაშიძე, არლარა მორჩილებდა³ ფაშასა. ამისთვის შეასმინა ფაშამან ხვანთქარსა⁴. ხოლო⁵ ხვანთქარმან წარმოაგლინა აზრუმის⁶ ფაშა, რათა დაჰყოს იმერეთსა შინა 7 წელი. წარმოეძარტა ფაშა შაგი⁷ ზღვით, გურიით და ქაია⁸⁰³ თვისი წარმოაგლინა ახალციხით. ფაშასა შეეერთა⁸ გურიელი, აღმოვიდა ოდიშს და აღიღო რუხის ციხე⁴⁰⁴ და აღაშენა ანაკლიას ციხე. ხოლო ქაია და ფაშა ახალციხისა შთამოვიდა იმერეთს და მოსტყვენეს [228] იმერეთი და აღიღეს ქალატყის კოშკები.

ეამსა ამას მოკვდა ხვანთქარი სულტან მუსტაფა და დაჯდა სულტან ახმეტ⁹ და აზისთვის ოდიშს აბაშიძე და ოსმალთა შინა და გაბრუნდენ და წარვიდენ ოდიშ-იმერეთით ოსმალნი. გარნა უკუბრუნებისა ეამსა ქეჰან იჩემა ნათესაობა აბაშიძისა და ეგრეთვე ქეჰასი აბაშიძემ და ამის გამო შეიყარნენ და ნახეს¹⁰ ერთმანერთი, და ქეჰან იშვილა გიორგი ალექსანდრეს¹⁰⁵ და აბაშიძე ჰყო¹¹ მეურნედ მისა. და ესევეთარად წარვიდა ქეჰა. გარნა აბაშიძემან არა დაიცვა ქეჰასადმი პირი მიცემული, უბრძანა იმერთა და შეჰკრეს ფერსათი და დაუწყეს სროლა, კოლის¹² ფაშა მოჰკლეს. ისაჲ ახალციხის ფაშა დაჰკოდეს და მრავალნი დახოცეს და გარდაარჩენილნი მივიდენ ახალციხეს. და ეგრეთვე ოდიშს¹³ მყოფმა ფაშამ განვლო გურია და წარვიდა.

ხოლო აბაშიძემან დაიპყრა¹⁴ კვალად მთავრობა იმერეთისა წელს ქრისტესით 1703. ხოლო გიორგი, ძე ალექსანდრე მეფისა, რომელი დაუტევა ქაიამ ზეფედ, შეშინდა აბაშიძისაგან და შევიდა ქუთათისის¹⁵ ციხესა, და გიორგი მიქელაძე ერთგულეზდა მას. ხოლო ქუთათისის¹⁶ მყოფობისა და მწირობისა გიორგი მეფისასა შეეწეოდა ვახტანგ გამგებელი ქართლისა და წარმოუგზავნიდა მრავალსა საფასესა. ამათ ეამთა დიდათ განდიდდა აბაშიძე, და დადიანი და გურიელი მოწოდებითა მისითა იყენენ მარადის მასთანა.

ხოლო მტერ იყენენ ლიპარტიანი და გიორგი ნიქელაძე, ვინათგან და იყო გიორგი [229] ნიქელაძისა, რომელი განუტევა ლიპარტიანმა ცოლი თვისი და ნება-ყოფითა აბაშიძისათა განოძმო ლიპარტიანმა გიორგი ნიქელაძე მამულით თვისით¹⁸ და წარვიდა მიქელაძე ქართლს და ლიპარტიანმა დაიპყრა საჭილაო-სამიქელაო.

შემდგომად ამისა განუდგა ძმა თვისი ლიპარტიანსა იესე და მივიდა ქუთათისის¹⁶ გიორგი მეფისა თანა. ამა იესეს ეპყრა ლეჩხუმი ნებითა ლიპარ-

¹ ახალციხეს A. ² ფაშასთან A. ³ მორჩილებდენ ABC. ⁴ ხვანთქარსა + ზედა A. ⁵ ხოლო—A. ⁶ აზრომის BC. ⁷ შაგის B. ⁸ შეერთა A. ⁹ ახმეტ—A. ¹⁰ და ნახეს—A. ¹¹ ყო A. ¹² კოლა ABC. ¹³ ოდიშ A. ¹⁴ დაიპყ A. ¹⁵ ქუთათის ABC. ¹⁶ ვითთ B.

ტიანისათა. მსმენელი ამისი წარვიდა ლიპარტიანი და უმეტეს თვისდად მოი-
მტკიცა ლეჩხუმი და მისცა გასამგებლოდ ძესა თვისსა ბეჟანს და დადიანობა
მისცა პირნშოსა ძესა თვისსა¹ კაცისა და თვით იწოდებოდა ლიპარტიანად.
გარნა ძენი მისნი იყვნენ² ბრანგბასა ქვეშე მისსა. ხოლო უმრწემესსა ძესა
5 თვისსა მონაზონსა გებრიელს უბოძა ჰყონდილობაჲ.

ამათ ეამთა მთავრებთ დასაამებელად შანაოზ³ მეფემან მისცა და ხელ-
მოწერით დაუმტკიცა პაატა აბაშიძეს სვერი, ⁴⁰⁶ ლიპარტიანს სამიქელაო და
საჭილაო, ⁴⁰⁷ გურიელს საჯავახო და ჩიჯაყაძენი.

ხოლო აბანიძემ გიორგიმ მთავრობასა შინა მისსა დიდათ დაამშვიდა
10 იმერეთი, სადა არასადა, იყო პარეა, ავაზაკობა, ტყვის ყიდვა და არცა კაცის
კლეა.

ხოლო ეამსა ამას მწე ექმნა მეფე ვახტანგ ქართლისა გიორგის ქუთა-
თისს⁴ შენწყუდელულსა⁵ და ეზრახა იმერთა: მეფობისა მისისათვის. ეთანხნენ
იმერნი, კათალიკოს-მიტროპოლიტნი [236] და რაჰის ერისთავი შოშიტა და
15 გამოიყვანეს ქუთათისილამ გიორგი და უწოდეს მეფედ წელს ქრისტესით 1707.

ექმნა მეფედ გიორგი, ძე ალექსანდრესი. მაშინ იმერნი ყოველნი განი-
ვლტოდენ აბაშიძისაგან და მიმართეს⁶ გიორგი მეფესა. მხილველმან ამისმან
აბაშიძემან სთხოვა ლიპარტიანს შეწყენა. და ლიპარტიანი იწარმოეზრთა სი-
თა და დადგა ვაკესა შინა. ხოლო მეფე იყო ქუთათისს⁷ რაჰის ერისთავით და
20 იმერეთით.

ხოლო ეამსა ამას მოკვდა ცოლი ლიპარტიანისა თამარ დედოფალი ზე-
მოხსენებული, ასული გიორგი აბაშიძისა. მოცხსენეს შური ძეთა ლიპარტიანი-
სათა მამისა თვისისა, ვინათგან განუტევა დედა მათი, მიქელაძის ასული;
ამისთვის დაუტევეს მამა⁸ და მიერთდენ გიორგი მეფესა. ეგრეთვე ვახტანგ
25 მეფემან ქართლისამან მისცა ასული თვისი ანუჟა ცოლად ვახუშტი აბაშიძესა
და ამითი უკუბირა ბიძასა მათსა, და შემოერთო მეფესა ზურაბ, სიმონ და
ვახუშტი. და ესევეთართა საქმითა განწლიერდა მეფე გიორგი.

ხოლო უკუუდგა⁹ ერისთავი მეფესა და მივიდა ლიპარტიანთა თანა.
ამისმა მცნობმან შეფემან (!), დაესხა თავს ლიპარტიანს და გრცხავს და აოტნა
30 იგინი, და განეზარჯვა მეფესა წელს ქრისტესით 1709.

ამათ ეამთა სთხოვეს მეფესა ლიპარტიანთ ძეთა, რათა შეეწიოს მამასა
მათსა ზედა. უსმინა მეფემან, წარვიდა სპითა, ლიპარტიანი ვერ წინააღუდგა.
და წარვიდა აფხაზეთს შარვაშიძისა თანა, და ოდიშს კაცია, ძე ლიპარტიანი-
სა ყვეს დადიანად და ლეჩხუმი [231] მისცეს უმცირესსა ძმასა მისსა ბეჟანს¹⁰.
35 და მეფე უკმოიქცა იმერეთადვე.

ხოლო ეამსა ამას არა ნწე ეყოფოდა მეფესა გურიელი, ვინათგან ერჩი-
ვა აბაშიძესა. ამისთვის წარვიდა მეფე სპითა გურიას და გურიელი ვერ წინა-
აღუდგა, მოსწვა, მოსტყვენა გურია და მოვიდა იმერეთს.

გარდიცვალა¹¹ დადიანი კაცია, ძე ლიპარტიანისა ხუნავისა პირითა. ეამ-
40 სა ამას გამგონე ამისი ლიპარტიანი ზოვიდა აფხაზეთით და დიხპურა ოდიში,
ეზრახა გურიელსა და შეერთო ცოლად ასული გურიელისა თამარ. ხოლო
აბაშიძე წარვიდა ვახტანგ მეფისა თანა ქართლს და შეიწყნარა მან პატივი-

¹ თვისსა—A. ² იყუნენ BC. ³ შარანოზ ABC. ⁴ ქუთათის ABC. ⁵ შენწყუდელულსა BC.
⁶ მიმართეს+აბაშიძისაგან A. ⁷ ქუთათის ABC. ⁸ უკუდგა A. ⁹ გარდაიცვალა B.

თა, ვინათგან იყო ამისწული მისი ვახუშტი სიძე მეფისა ვახტანგისა, რომელი უწინარეს მოვიხსენეთ.

ხოლო ვინათგან იყო მეფე გიორგი კუნდრუჯი და ანგარი, ამისთვის შეიზრახნენ ლიპარტიანი, რაქის ერისთავი, ბეჟან ლეჩხუმის ბატონი და აბასთან¹ იყო ზურაბ აბაშიძე; შეითქუნენ ესენი, მოიყვანეს გურიელი და ჰყვეს მეფედ. და გიორგი წარვიდა ქართლს ვახტანგ მეფესა თანა, და ისტუმრა დიდის პატივით გორს. და აბაშიძეცა იყო მისთანა, და ვახტანგ მეფემან ქართლისაძან ზაფ-ყო მათ შორის და აბაშიძე განუტევა იმერეთს და მოვიდა გურიელისა თანა, რომელი დროსა მას მეფობდა იმერთა ზედა. ხოლო გურიელმან დაიპყრა იმერეთი და გურჯიას გურჯელათ² ჰყო ეგ თვისი გიორგი. ⁴⁰⁸ 10

შემდგომად ამისა გიორგი მეფე წარვიდა სამცხეს, სადა შეიწყნარა ისაყფაშაშან დიდის პატივით და აღუთქვა შენწეობა. ახლდა მუნ [882] მეფეს აბაშიძე ზურაბ, განგდებული გურიელისაგან და ბიძისა მისისაგან.

ხოლო ახალციხით ეზრახა მეფე ბეჟან ლეჩხუმის ბატონსა, ლიპარტიანის ძესა, წარმოვიდა ახალციხით ლაშით, ახლდა თან ზურაბ აბაშიძე, გამოვლეს იმერეთი და მოვიდნენ ლეჩხუმს. შეიკრიბა ლეჩხუმის ჯარი ბეჟან და მოვიდა მეფით არგვეთს. აქედამ წარვიდა იმერეთის სპით გურიელი, რომელი მეფობდა მას ეანსა, ახლდა აბაშიძე, ერისთავი და გურჯულიცა³. და⁴ იქმნა ბრძოლა ძლიერი და კინილა და განდრკენ მეფისანი. მაშინ მხელველი ამისი ბეჟან ლეჩხუმელი მოუხტა ზარჯენით კერძო მანაცად და სცემდა ძლიერად, 20 სადა მოჰკლეს წულუკიძე, და განსდრიკა მხარე იგი და შეუხტა შუაგულ რაზმთა შუა და აოტნა იმერთა სპანი, და ივლტოდა გურჯელი და წარვიდა რაქას. ხოლო გიორგი მეფემან დაიპყრა იმერეთი, და აბაშიძე წარვიდა საქართველოდვე.

ხოლო აქა ნაშთსა არჩილისასა ვიტყოდეთ. ოდეს წარვიდა რუსეთად, 25 მისრულსა აშტარხანს, მოეგება ძე თვისი ალექსანდრე, რომელი წარყვანა ხელწმიდესა დიდსა პეტრეს საფრანგეთს და ესწავლნა ხელოვნება ზარბაზან-ყუმბარისა⁵ და ცეცხლ-სასროლისა. მივიდა არჩილ მეფე მოსკოვს და პატივით შეიწყნარა ჯეღწეოდმან რუსეთისაძან, მერვით მისცა მანული დიდი და ცნსა მისსა ალექსანდრეს ფელცებ⁶ მებისტრობა (რომელ არს⁷ არტილერიითა პირველი განგებლობა). შემდგომად ალექსანდრე ბრძოლასა შინა შეიპყრეს [888] შეგთელთა და წარიყვანეს პატიმრად სთაქოლმას⁸. და იყო მუნ ალექსანდრე, ხოლო არჩილ მოსკოვს. შემდგომად განუტევეს ალექსანდრე დროით, რათა იხილოს მამა და ცოლი თვისი, არანედ მოსული რიგას გარდიცვალა ალექსანდრე შირინის სენითა წელს ქრისტესით 1710 და მოსწყდა უძეოდ⁹. 35 ხოლო გვანჩი მისი მოიტანეს მოსკოვს, მისცა ხელწმიდემ¹⁰ დონის მონასტერი სასაფლაოდ და დადღეს მუნ. ხოლო შემდგომად დიდითა მწუხარებითა მოკვდა არჩილ მეფე წელს ქრისტესით 1710¹¹ ⁴¹⁰) და დადღეს იგიცა დონს დიდითა პატივითა. ხოლო მანული მისი დარჩა ცოლსა მისსა, დედოფალსა ქეთევანს, და ასულსა მისსა დარეჯანს, რომელთა ეპყრათ აღსასრულანდე. ⁴¹¹ 40 ხოლო იმერეთს შეიზრახნენ გურიელი¹², დადიანი, ერისთავი, აბაშიძე და ბეჟან ლეჩხუმის ბატონი. და შეკრბენ ესენი და მოვიდნენ ოკრიბას. აქეთ მეფე

¹ აბასთანა B. ² გურიელად B. ³ გურჯულიცა A. ⁴ და—A. ⁵ ყეიმბარისა A. ⁶ ფელცებ BC. ⁷ რომელა BC, რულთა A. ⁸ სთაქოლმას ABC. ⁹ უძეოდ B. ¹⁰ ჯეღწეოდ BC. ¹¹ და მოსწყდა უძეოდ... წელს ქრისტესით 1710—A. ¹² გურიელი+და B.

იღვა ქუთაისს¹ სპითა იმერთათა, და ახლდა აბაშიძე ზურაბ და სიმონ. იქნა ბრძოლა ძლიერი და აოტნეს მეფე გიორგი. და წარვიდა ქართლს და იქიდაშ წარვიდა ახალციხეს ისაყ ფაშისა თანა.

არამედ ქაშა აშას მოკვდა² გურიელი მამია წელს ქრისტესით 1714, 5 იანვარს 5. წარიღეს გურიას და დაფლეს შემოქმედს, სასაფლაოსა მამათა მათასა. და იქნა გურიელად ძე მისი გიორგი. მცნობი ამისი მეფე გიორგი ჩამოვიდა ახალციხით და დაიპყრა იმერეთი. მაშინ განუტევა მეფემან გიორგი ცოლი თვისი როდამ, გიორგი მეფის [234] ასული; და შეირთო დაა ერისთვისა, მამია გურიელის ნაცოლარი. ჩამოვიდა მეფე ერისთვით და შოიშტიცა 10 დადიან-გურიელი.

ხოლო ბეჟან ლეჩხუმის ბატონი და ზურაბ აბაშიძე უკუდგენ და ეკირ- თებოდენ ქვეყანათა. და ბეჟანისა გამო გამდვარ³ იყო პაატა მხიციცა.⁴ მერმე სთხოვა ბეჟან ლეჩხუმელმან მეფესა და მისცა 4000 მარჩილი, რათა განაძოს მამამისი, ლიპარტიანი, და ჰყოს იგი დადიანად. თანხმა ექმნა მეფე 15 და წარგზავნა ერისთავი და აბაშიძე შემწედ მისა. და შეეერთა.⁵ ბეჟან და მასთანა ზურაბ აბაშიძე და წარიღდენ ოდიშს. ვერ წინააღუდა ლიპარტიანი. და იქნა დადიანად ბეჟან წელს ქრისტესით 1715. არამედ ციხენი ეპყრნეს⁶ კვალად ლიპარტიანსავე. მკირისა ხანისა შემდგომად ეცრუა მეფე ბეჟან და- დიანსა და შემეწე ექმნა ლიპარტიანსა, და იქმნა კვალად ლიპარტიანი დადიან- 20 ნად. და ბეჟან და ზურაბ აბაშიძე წარვიდა(!) ლეჩხუმს, ვინათგან ბეჟან ლეჩ- ხუმის ბატონი და ზურაბ აბაშიძე ერთი იყენენ ყოველსა საქმესა შინა. შემ- დგომად ამისა მოიყვანა თვისთა თანა მეფემან ლიპარტიანი და განაზრახა, რათა დალაშქროს ბეჟან ლეჩხუმს. მცნობმან ამისმან ბეჟან, ვინათგან არა დასცხრებდის შფოთება თვიანისა მამისა და მის შორის, ამისთვის მოაკუთუნა 25 მამამისი, მოიყვანა მისთანა, მოპარა ძილად მწოლარეს საქურველი თვისნი და მეთაყრა მანა თვისი ლიპარტიანი, თვისის ყმით, და პატიმარ ჰყო ციხესა 'ინა. მოიყვანა დედა თვისი, მიქლადის ასული, რომელი განუტევა ლიპარ- ტიანმან და მოუდგინა ქმარსა თვისსა. და იყენენ ზოგად ვიდრე აღსასრულად- მდე მათდა; ხოლო შთაშოვიდა ოდიშს, მოსრნა მიმდგომნი [236] მამისა⁷ თვი- 30 სისანი და დაიპყრა ოდიში და იწოდა დადიანად.

ხოლო გიორგი მეფე ზამთარსა აშას მიუხთა ზურაბ აბაშიძესა და მო- სტყვენა მამულნი მისნი ბეჟანის სიყვარულისა გამო. ამისთვის ევედრა ბეჟან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე ასლან ახალციხის ფაშასა და აღუთქვეს ქრთამი 35 დიდი, რათა მწე ეყოს მეფესა ზედა და ჰყოს მეფედ გურიელი. უსმინა ასლან ფაშამ⁸ და წამოვიდა სპითა. აქათ მეფემან შეიკრიბა სპანი. ხოლო ფაშას მიეგებნენ ბეჟან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე. იქმნა ბრძოლა სვიმონეთს და ივლტოდა მეფე და წარვიდა ქართლს წელს ქრისტესით 1715.¹¹³ მოიყვანეს გურიელი¹¹⁴ და ქმნეს მეფედ. მაშინ ერისთავი იყო ერთგულ მეთვისათვის⁹, 40 ეზრახენ¹⁰ ერისთავსა, მისცა ერისთავმან ასული თვისი გულქან ცოლად ბე- ჟან დადიანის ძესა, ოტის, და ამით იქმნა მშვიდობა მათ შორის. და ღაშა წარვიდა ახალციხეს. ხოლო გურიელი, ვინათგან არლა მეფობდა ნებასა ზედა თვისნი, ამისთვის წარვიდა გურიადვე.

¹ ქუთაის ABC. ² მოკვდა + მოკვდა AC. ³ განმდვარ A. ⁴ შეერთა A. ⁵ ეპყრნენ AC. ⁶ ეპყრნენ B. ⁷ მამისანი .ა. ⁸ ფაშას A. ⁹ მეთვისათვი A. ¹⁰ ეზრახნენ B.

მაშინ სამთა ამთ მთავართა განიყვეს იმერეთი სამ ნაწილად და დაიპყრეს თვის-თვისი მხარე. ხოლო გურიელსა გიორგის აღუშურდა დედა თვისი ელენა, მოიყვანა მონაზონ-ყოფილი ძე თვისი, განატყუებინა ბერობა, უწოდა ქიხიხოსრო და ქმნა გურიელად, მოიყვანა ქრთამითა დადიანი-ბეგან და მისთანა ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე სპითა მათითა და განაძო გიორგი. ამთ 5
მოარბიეს გურია, მიიღეს¹ ქრთამი და წარვიდენ.

მისრული ახალციხეს გიორგი გურიელი და მუნ მყოფი მეფე გიორგი ემზახლენ ურთიერთსა, რამეთუ შემდგომად შეპყრობისა ლიპარტიანისა [286] ცოლი ლიპარტიანისა თამარ, გურიელის ასული, წარვიდა გურიას¹¹⁸ და ესე 10
შეირთო მეფემან გიორგიმ.

ხოლო ახალციხეს ვერ შშოველთა შემწეობისათა² წარვიდენ მეფე და გურიელი სტამბოლს. და რა მივიდენ აზრუმს³, აზრუმის⁴ ფაშამან მოსცა სპანი გურიელს; წარმოვიდა და მოვიდა გურიას, განაძო დედა და ძმა და დაიპყრა გურია. ხოლო მეფე წარვიდა სტამბოლს. კვალად გურიელობა გიორგისა 15
შეუძნდა გურიის ერისთავსა და ნაკაშიძეს, ვინათგან იყვნენ მიმდგომნი დედისა და ძმისა მისისანი; ამთ მოუწოდეს ბეგან დადიანსა, რამეთუ ასული დადიანისა მეუღლეთ ჰყვა ბეგან ნაკაშიძის შეილსა გიორგის; მოსრულსა სპითა გურიას, დადიანს ვერ წინააღუდგა გურიელი და წარვიდა ბათომს. ხოლო დადიანმა მოსტყუენა გურია და წარვიდა ოდიშსავე. მოქცეულმან გურიალდე 20
კვალად დაიპყრა გურია გურიელმან გიორგი.

ხოლო ამთ ეამთა¹¹⁹ დედი მეგობარი და მოყვარული ერთმანერთისანი ბეგან დადიანი და ზურაბ აბაშიძე რომლითაჲ მიზეზითა დაუტყვეს მეგობრობა და შემოუვიდათ განხეთქილება. წარვიდა ბეგან დადიანი, მიუხბოა ზურაბ აბაშიძესა, ვერ წინააღუდგა ზურაბ და შევიდა სევრის ციხესა, და ბეგანმან მოსტყუენა მამულნი ზურაბისანი და მოვიდა ოდიშადვე. 25.

ამთ ეამთა¹²⁰ შეუჩინა ბეგან დადიანმა ყმანი მოყვრისა⁵ თვისისა ერისთავისანი და დაიჭირა ძმა თვისი მანუჩარ და პატომარ პყო ციხესა შინა დეხვირისასა.

ამთ ეამთა¹²¹ ეზრაბა გურიელი დადიანსა, რათა მისცეს ასული თვისი მას მეუღლედ, რომელი ჰყვა ცოლად ნაკაშიძეს [287] გიორგის. მისცა ნება 30
ბეგან დადიანმან ქმნად ამისა. მაშინ გურიელმან განაგდო თვისით მამულით ერისთავი მისი და მერმეთ მოადგა ციხესა შინა მყოფს ნაკაშიძეს, აღილო ციხე, გამოიყვანა ცოლი ნაკაშიძისა, ქალი ბეგან დადიანისა, განუტყუა გურიელმან ცოლი თვისი, წარგავიძის ასული, და შეირთო ნაკაშიძის⁶ ნაცოლარი და მოიმტკიცა გურია დადიანის გამო. 35

ხოლო სტამბოლს შთასრული გიორგი მეფე მოვიდა ახალციხეს და ბრძანებითა ხვანთქრისათა შემწე ექმნა ახალციხისა ფაშა სპითა, და მოვიდა იმერეთს. თუმცა არა სწადოდათ მთავართა მათ ზემოხსენებულთა, რომელთა ეპყრათ იმერეთი, მეფობა გიორგისა, გარნა ძლიერებასა მისსა ვერ წინააღუდგენ, და დაიპყრა იმერეთი. ხოლო გაზაფხულსა მას შეირაახნენ სამნი ესე 40
ღიღ-შემძღვენი კაცნი: დადიანი, აბაშიძე და ერისთავი. და შეუჩინეს სიმონ აბაშიძე მეფესა გიორგის, რათა მოჰკლას იგი. ხოლო სიმონ თსმელის⁷ ციხესა შინა წყოფი მეფე ისტუმრა, და ნადიმსა ზედა მოჰკლეს თვედროობის შაბათს წელს ქრისტესით 1720.

¹ ზოილეს ABC. ² შემწეობისათა + და A. ³ აზრომს BC. ⁴ აზრომის ABC. ⁵ მოყვრისა C. ⁶ ნაკაშის A. ⁷ თან ხმელის ABC.

და კვლად განიყვეს იმერეთი სამთა მათ სამად და დაიპყრეს. იყო საქართველოს მეფისა თანა შვილი გიორგი მეფისა ალექსანდრე აღსაზრდელად, და რა მოჰქვას მამამისი, მოითხოვა ისაყ ფაშაჲან ალექსანდრე მეჲედ ყოჲად იმერეთსა ზედა. და მეფეჲან საქართველომამან ვახტანგ წარავლინა ნიჲითა დიდითა, და ხვანტარასა ებრძანა მეფობა ალექსანდრესი. მაჲინ შემოიკრიბნა ფაშამ სპანი და ჩამოვიდა იმერეთს. ხოლო ბეჲან დადიანმა და მასთანა ზურაბ აბაშიძემან არ¹ ინებეს მეფობა ალექსანდრესი². მაჲინ მოადგენ [238] ცუცხვათის ციხესა ზურაბისას და აღიღეს ოსმალთა შეთხრით და დააყენეს მას შინა იენგიჩარნი, ხოლო ცუცხვათიდაჲმ წარვიდენ ლეჩხუმს ბეჲან დადიანსა ზედა და შევიდენ ლეჩხუმს და მოსწვენს, მოსტყვენს და, რამც ძალ-ედვა, ებრძოდა ბეჲან მხენ-ახოვანად. შემდგომად უკმოიქცენ ოსმალნი. გამოვლეს რაჲა და მოვიდენ ქუთათისს³. მაჲინ ეზრახა ბეჲან დადიანი ფაშასა და მისცა ქრთამად⁴ 12 ქესა. რათა მოჰკვეთოს თავი ოტია ჩხვიძესა, ვინათგან იყვნენ მტერნი დადიანი და ოტია ჩხვიძე. მიიღო ფაშამ ქრთამი და მოჰკვეთა თავი ოტია ჩხვიძეჲ. განუტევა ფაშამ ერისთავი, ვინათგან მტერ იყვნენ დადიანი ბეჲან და ერისთავი. მოიყვანა ბეჲან დადიანი, ჰყო ალექსანდრე მეფედ იმერთა წელს ქრისტესით 1721, მოუდგინა ბეჲან დადიანი მოუზრედ და თვით წარვიდა ახალციხეს.

ხოლო ალექსანდრემან დაიპყრა იმერეთი, თვინიერ რაჲის ერისთვისა, მერმეთ ემზახლა ბეჲან დადიანსა და მისცა დადიანმან ასული თვისი მარიამ ცოლად. არამედ თუმცა იყო ალექსანდრე მეფედ, გარნა ბეჲან დადიანი იყო მოქმედი და მმართველი ყოვლის საქმისა.

ამა ფამსა წარვიდა აბაშიძე გიორგი ქართლს ვახტანგ მეუისა თანა და მოკვდა⁵ ტფილისს წელს ქრისტესით 1722 და გვამი წარმოიღეს და დაფლეს კაცხს⁶.

ამათ ფამთა მეფე ალექსანდრე და ბეჲან დადიანი შემოადგენ ჯვარის ციხეს ოკრიბას, რომელი ეპყრა ერისთვის ძმას გედევანს გენათელსა, მეუთხარეს და აღიღეს.

ფამსა ამას ერისთავი შოშიტა მოუხთა მეფესა, სკანდას მყოფსა, ხოლო მეფე შევიდა ციხესა შინა სკანდას [239] და განერა, და ერისთავმან მოსწვა, მოსტყვენა, რაოდენიცა ჰპოვა, და წარვიდა რაჲას. ⁴¹⁹.

წელს ქრისტესით 1725 გამოვიდენ ოსმალნი ფოთს, აღაშენეს ციხე⁷ და დასვეს დაშა. ⁴²⁰

ხოლო შემწეობითა ბეჲან დადიანისათა შეუხთა რაჲას და მოაოხრა რაჲა მეფეჲან ალექსანდრე ნაცვლად სკანდას მოხლომისა. ეგრეთვე მეფე ალექსანდრე და⁸ დადიანი ბეჲან მოადგენ შორაპანის ციხესა, რომელი ეპყრა ლეონ აბაშიძესა, გიორგის ძესა, და აღიღეს. და მას შინა დებული ქონება სრულიად წარიღო დადიანმა⁹, ხოლო ციხე მისცეს ზურაბ აბაშიძესა.

ფამსა ამას მიიკვალა გურიელი გიორგი და დაჯდა გურიელად ძე მისი მ. ში, ნაშობი შარვაშიძის ასულისა. ფამსა ამას გარდაიკვალა ერისთვის ცოლი მარიამ, მეჲის ქალი, და ჰყვეს ზავი დადიანმა, ერისთავმან. და მისცა ერისთავს დადიანმა ასული თვისი, ნაცოლარი გიორგი გურიელისა, ერისთავს ცოლად. ესე არა სასიამოვნოდ აღუჩნდა ზურაბ აბაშიძესა და შეასმინა

¹ არა B. ² ალექსანდრესა ABC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ ქრთამი B. ⁵ მოკვდა A. ⁶ კარცხს ABC. ⁷ და A. ⁸ დადიანმა A. ⁹ კარსა A.

დადიანი ისაყ ფაშასა. ხოლო ფაშამ წარმოავლინა ძე თვისი, უსუფ ფაშა და ჩამოვიდა იმერეთს, მიეგება მეფე და დასდგენ გეგუთს. ხოლო მიიწვია დადიანი ბეჟან უსუფ ფაშამან და მივიდა ურიდლად. და ოდეს შევიდა კარაესა¹ ფაშისასა, მაშინ დამალულმან დასცა ხანჯალი ბეკსა მაჰმად-ბეგ მესაქურქლემან ფაშისამან და მოჰკლა დადიანი ბეჟან, და თავი მისი წარგზავნეს წინაშე ხვანთქრისა წელს ქრისტესით 1728. და წარვიდა ფაშა ქართლს. და ბეჟანის წილ იქმნა დადიანად ძე მისი ოტია.

ხოლო ეაშა ამას შეიშურევენ [240] ოტია დადიანი და ძმა მისი კაცო, შეიპყრა ოტიაჲ კაცო და ნიბარა ერისთავს და მან პატიმარ ჰყო კვარას ციხესა შინა. ამით ეამთა მოადგა ერისთავი სადმელს, ციხესა იაშვილისასა. მაშინ მეფემან წარუგზავნა ლეონ აბაშიძე ერისთავსა თანა, ვინათგან ლეონ იყო დედით ძმა ერისთავისა, რათა მოეცალოს ერისთავი ციხესა იაშვილისასა. გარნა ერისთავმან შეიპყრა დალატით ლეონ აბაშიძე და წარუგზავნა დადიანსა, გარნა დადიანმა² პატივით განუტევა ლეონ. და შემდგომად მოვიდა ლეონ აბაშიძე მეფისა თანა.

ამით ეამთა მოკვდა ერისთავი შოშიტა და იქმნა ერისთავად ძე მისი გრიგოლ. ხოლო ეაშა ამას გაიპარა ძმა დადიანისა კაცო კვარიდამ და მივიდა მეფისა თანა. ამით ეამთა მოკვდა ცოლი მეფისა, ასული დადიანისა ბეჟანისა, და შემდგომად მეფემან შეირთო ასული ლეონ აბაშიძისა ცოლად და იქორწინა წელს ქრისტესით 1732. ხოლო მეფემან ასული თვისი, ნაპობი დადიანის ქალისა, მისცა ცოლად გურიელსა მამიას. იხილეს ესე, და ამისთვის დადიანმა³ გარდაბირა მეფესა იმა თვისი მამუკა და მიიყვანა დადიანმა და შეერთო და თვისი ცოლად. შეიკრიბა დადიანმა ოდიშ-ლეჩხუმში და აფხაზნი, და შეეწია ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე, და მივიდა დადიანი იმერეთს და დასდგა გეგუთს და აოხრებდა იმერეთს. ხოლო ალექსანდრე ვერ წინააღუდგა და შევიდა ქუთათისს⁴ ლეონ აბაშიძით, და მოადგა დადიანი ქუთათისს⁵, გარნა ვერ აღიღო და მოეცალა.

ამით ეამთა მოვიდა ფაშა ფოთს, რათა უნეტესად დაიპყრას კიდურნი შავის ზღვისანი. ხოლო რა სცნა მეფემან ალექსანდრემ, მოვიდა ფაშისა თანა [241] და ერთად წარვიდენ ოდიშს⁶. გარნა არა მივიდა დადიანი და დახიზნულყო ყოველი ოდიში. მუნით წარვიდენ და მოსწვეს ეკლესია⁷ წმინდისა⁸ გიორგისა ილორს და აღწარცვეს კრამინტი ბრპენისა⁹. და მუნით შევიდენ აფხაზეთს, და შეურიგდა მარეაშიძე, მპყრობელი ზუფუსი, და მაჰმადიან ჰყვეს იგი და ყოველნი მისთანა მყოფნი და განვიდენ კოდორად. ხოლო ახლდა ყოველთა ამით საქმეთა შინა მეფე ალექსანდრე ფაშასა, რათა შემდგომად უკმობარუნებისა დაუმორჩილოს დადიანი ოტია. მაშინ განემზადა ფაშა წასასვლელად ჯიქეთს და აწვია მეფეცა, გარნა მციმედ აღუჩნდა ესე მეფესა და ღამესა მას გამოიპარა მეფე სპითა თვისითა და დილასა დევნა უყვეს ოსმალთა და მოეწივნენ პირსა ზედა ეგურისასა¹⁰. ხოლო იმერთა განაშავრეს კიდური მდინარისა და რამოდენითა მით კაცითა განერა მეფე და შოვიდა ციხესა შინა კაცო დადიანის ძისასა. და დანაშთენი იმერნი აილაფეს¹¹ ოსმალთა და აფხაზთა. ოდეს სცნა დადიანმა მოსლვა მეფისა ციხესა შინა კაცოსასა, მოადგა გარს რაოდენ დღემდე,⁽²¹⁾ გარნა შემდგომად ზაეყვეს: მოსცა მეფემან მძევალი და წარვიდა იმერეთს წელს ქრისტესით 1733.

¹ კარსა A. ² დადიანან A. ³ ქუთათის ABC. ⁴ გარნა ვერ აღიღო და მოეცალა... ერთად წარვიდენ ოდიშს—A. ⁵ ეკლესია B. ⁶ წმინდის A. ⁷ პრენისა AC. ⁸ ეგურისა A. ⁹ აილაფეს A.

შემდგომად ამისა უკუდგენ ფაშას¹ აფხაზნი და დაუწყეს პარგა, სროლა და კვლა², და წარმოვიდა ფაშა ოდიშადვე. გარნა შეკრბენ აფხაზნი, დაესხენ ოსმალთა, და ფაშა ივლტოდა ზღვით. და ყოველნი სპანი მისნი აიალაფეს აფხაზთა³ და სძლეს ყოვლითურთ, და მრავალნი მოიშენენ ზღვასაცა. და შემდგომად აფხაზთა⁴ დაუტევეს მაჰმადიანობა, [242] დაიპყრეს თვისივე სჯული⁴²² (არამედ ძლევისა ამას იტყვიან სასწაულად წმინდისა გიორგისა ილორისასა, რამეთუ ღამესა ამას იტყოდა აფხაზთაგან⁵ სულასა და განაძლიერებდა მათ ბრძოლად).

ხოლო შემდგომად ამათსა უკუბირეს კვალად მამუკა მეფესა დადიანმა, 10 ერისთავმან და ზურაბ აბაშიძემან, პეკრბენ სპითა მრავლითა და მოვიდენ ალექსანდრესა ზედა—ანუ მოჰქლან, ანუ განაძონ. მაშინ ალექსანდრემან, ჩიხორს მდგომმან, შემოიკრიბა გურიელი მამია, ლევან აბაშიძე, დადიანის ძმა კაცო და სხვანი იმერნი და შეიბნენ ჩიხორს. და მოისროდენ ორგინთვე უმრავნი, და სძლო ალექსანდრემ. ხოლო დადიანმა ოტია ბრძოლასა ამას შირნა განადიდა სიმხნე თვისი და სამაგალითოთა მიმაცობითა აღიდა სახელი თვისი⁶, რათა შუა რაზმთა შინა შესლევითა მოსრანა მრავალნი, გარნა შემდგომად ჰყრეს მას შეიდი თოდო და სამსა ადგილსა დაჰკოდეს ლეკურითა, და შემდგომად ესევეითარი დაკოდლი დაირჩინეს⁴²³; დაჰკოდეს ზურაბ აბაშიძის ძე დავით. ალექსანდრეს კერძოთ მოჰქლეს კაცო, ძმა დადიანისა, და გა- 20 მარჯვება დაშთა ალექსანდრეს კერძოთ წელს ქრისტესით 1734.

ხოლო დადიანი ოტია წარმოიყვანა მეფემან და დაადგინა მკურნალნი და განკურნა და სთხოვდა ლეჩხუმსა მეფე, გარნა არა ნება სცა დადიანმა. ეზარაბა ზურაბ აბაშიძის გამო დადიანი ისაყ ფაშასა და მისცა ქრთამი დიდი, რათა შვე ეყოს. მან წარმოავლინა მახმად-ბეგ⁷ და გივი ამილახორი სპითა 25 ოსმალ-ქართველისათა და მოვიდენ საჩხერეს. ამის მსილველმან ალექსანდრემ [243] გამოართუა დადიანსა ოტიას საჭილაო-სამიქელაო და განუტევა დადიანი. მოვიდა მეფე საჩხერეს, მისცა დაჲ თვისი მახმად⁷-ბეგს და წარვიდა ოსმალნი. დაზადდენ დადიანი, ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე მეფისა თანა და დაიპყრო იმერეთი ალექსანდრემან.

30 ამას განსა მოიყვანა მეფემან დავით აბაშიძე, ძე ზურაბისა, რ.მელე, იყო სიძე მეფისა ალექსანდრესი, და პაპუნა წერეთელი, და ორთავეს⁸ თავი მოჰკვეთა ლალატითა და წარვიდა მსწრაფლად, რათა დაიპყრას მოღამნახის⁴²⁴ ციხე. გარნა ცოლმან და ძემან ააუნასამან განამარგეს ციხე, და ვერ იშოვა მეფემ ციხე იგი. იხილეს რაჲ ესევეითარი⁹ მოქმედება წარჩინებულთა, რამეთუ 35 ნებაეს ყოველთა მოწყვეტა, ამისთვის შეკრბენ დადიანი, ერისთავი გრიგოლ¹⁰ და ზურაბ აბაშიძე. და ოდეს სცნა ესე ალექსანდრემან, მოითხოვა ლეკნი შანშე ქსნის ერისთავისაგან. და წარმოუგზავნა 500 ლეკნი. წარმოუძღვა ალექსანდრე და მოვიდა ოდიშს და ვერ წინააღუდგა დადიანი, და ალექსანდრემან მოსწვა, მოსტყვევა ოდიში და უქმოიქცა იმერეთადვე.

40 ხოლო განსა რაოდენისაშე შემდგომად შეიკრიბა დადიანმა¹¹ ოტიამ აფხაზნი და¹² ოდიშარნი, და მოერთვენ დადიანსა ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე. და ვერ წინააღუდგა ალექსანდრე. გამოუშვა დადიანმა მარბიელნი და მოსწვეს სასახლე მეფისა ვარციხე წელს ქრისტესით 1740, მოსწვეს, მოსტყვენეს იმერეთი და უკუნე იქცა ოდიშადვე დადიანი ოტია.

¹ ფაშასა A. ² კვლა A. ³ აფხაზთა AC. ⁴ აფხაზთა A. ⁵ აფხაზთაგან A. ⁶ მისი AC. ⁷ მახმად BC. ⁸ ორთავე ABC. ⁹ ესევეითარი A. ¹⁰ გრიგოლ BC. ¹¹ დადიანმა A. ¹² და—A.

ამათ გამოთა წარავლინა ალექსანდრე მეფემან ძმაჲ თვისი გიორგი და ლევან აბაშიძე ქართლს [244] ვახუშტი აბაშიძესა ზედა, რათა შეიპყრან იგი. და უცნობელად დაესხენ ტყემარს მყოფს, და ვახუშტი გამავარდა სახლსა შინა და დაიწყო თოფთა ცემა. მაშინ ამათ შეუღღეს ცეცხლი სახლსა მას. იხილა ვახუშტიმ ცეცხლი, გამოვარდა და მიენდო ბიძის ძესა თვისსა ლეონს. 5 მათ მოგვარეს მეფესა და პატიმარ-ყვეს ციხესა შინა ნაგარძეთს. სთხოვდა მეფე 500 ქესა თეთრსა და ციხესა ვახანს, და ესე არა ინება ვახუშტიმ მიცე-
ზად. მერმეთ ზოვიდა კათალიკოსი დომენტი განტევებისათვის ვახუშტისა, გარნა არა პატივისცა ალექსანდრე. კვალად წარმოველინა ისაყ ფაშასა ცხენი აღკაზმული და ქურჭი და ოცი ქესა თეთრი, რათა განუტეოს ვახუშტი, და 10 არა ინება მეფემან. გარნა ისაყ ფაშამან აღუსრულა¹ თხოვნა ანუკა ვახტანგ მეფის ქალსა, ცოლსა ვახუშტი აბაშიძისსა და გაზაფხულს წარმოავლინა ფი-
რიადის-შვილი², სიძე თვისი, სპითა. ამას, ჩამოსრულს იმერეთს, შეერთდა დადიანი და სხვანი იმერთა თავადნი: იხილა რა მეფემან, დახიზნა ხიზანი თვისი ხარაგეულს⁴²⁵ და თვით წარვიდა ქართლს წელს ქრისტესით 1741. 15 წარყვენ მეფესა მამუკა, ძმა თვისი, და ლეონ აბაშიძე, და ვახუშტი წარიყვა-
ნეს პყრობილი. მაშინ მოიყვანეს გიორგი, ძმა ალექსანდრესი, ნაშობი გურიე-
ლის ასულისა, და ქმნეს მეფედ. და წარვიდენ ოსმალნი. ხოლო ალექსანდრე, მისრულმან ქართლს, განუტევა ვახუშტი და თვით მივიდა ხანისა თანა, რო-
მელი იყო შაჰ ნადირისაგან დადგენილი საქართველოსა [245] შინა. ხანმან 20
ამან პირველად პატივისცა ალექსანდრეს და მერმეთ შეიპყრა. ამის მხილველი
მამუკა და ლეონ, და სხვანი იმერნი იელტოდენ და მოვიდენ იმერეთსა. ხოლო
მეფემან ალექსანდრე წარავლინა ელჩნი ვედრებად შაჰ ნადირისა დარუბანდს.
შაჰ ნადირმან ელჩთა მიანიჭა პატივი და წარმოუვლინა კაცი რაყმით ისაყ
ფაშასა, რათა ალექსანდრე ყოს იმერეთს მეფედ; უსმინა ისაყ ფაშამან და 25
ალექსანდრე შთამოიყვანა იმერეთს და ყო მეფედ; და შეამტკიცა დადიანი,
მისცა იმერეთი. და მერმეთ წარვიდენ ოსმალნი. ხოლო გიორგი, ძმა მეფისა,
წარვიდა ოდიშს.

კვალად მცირედისა გამისა იქმნა მეფესა და³ დადიანს შუა შური. ესე
ალექსანდრე მეფემან აბრაღა დედის ნაცვალსა თვისსა⁴ თამარ გურიელის 30
ასულსა (რომელსა უწოდდენ⁵ კოჭიბროლად⁴²⁶), შეიპყრა და მოჰკვეთა თავი.
ხოლო დადიანი წარმოემართა სპითა და მოვიდა გეგუთს და შეერთა ერის-
თავი გრიგოლ. ხოლო მეფე შევიდა ქუთაისს⁶ და არა ეძლო ბრძოლა პირის-
პირ. გარნა რომლისამე მიზეზისათვის უკმოიქცა დადიანი⁴²⁷ და მომავალსა
ეწიენენ იმერნი და დაუწყესთ თოფთა ცემა, მოჰკლეს ერისთავი გრიგოლ და 35
იელტოდენ ოდიშარნი წელს ქრისტესით 1743. და ნაცვლად გრიგოლისა⁷
ერისთავად ჰყვეს ძმა მისი ვახტანგ.

შემდგომად შერიგდენ მეფე და დადიანი, იქმნა მშვიდობა და მეფობდა
ალექსანდრე იმერეთს. ხოლო რაოდენისა გამისა [შემდგომად] ამა მეფემან
განძარცვა ხატი ყოვლად წმინდისა ღმრთის მშობელისა (რომელსა უწოდებენ 40
ხახულისა [246] ღმრთის მშობელსა) და ამის⁸ ძალით წარმოსცვიდენ ორნივე
თვალნი, და მოკვდა თვესა მარტსა⁹, წელს ქრისტესით 1749.⁴²⁸ და იქმნა
მის წილ მეფედ ძე მისი სოლომონ.

¹ აღუსრულნა B. ² ფილარადის-შვილი AC, ფილარიდის-შვილი B. ³ და—A. ⁴ თვსა B. ⁵ უწოდენ A. ⁶ ქუთაის AB, ქუთაის C. ⁷ გრიგორისა BC. ⁸ მის C. ⁹ წელს ქრისტესით 1743... მოკვდა თვესა მარტსა—A.

ესე პირველი სოლომონ იქმნა მეფედ იმერთა კაცი მხნე, ახოვანი და მამაცობასა შინა ქებული. ამან შეირთო მულღედ აფხაზეთის თავადის ზუფუს¹ მცხოვრების ინალისშვილის ასული.¹³⁰⁾ გარნა ვინათგან იხილა თვისი ნიერ დადიანისა მეუობა მისი შეუძლებელ არს, ამისთვის განუტევა ინალის-შვილის ასული და შეირთო ოტია დადიანის ასული მარიამ,¹³¹⁾ რომელი იყო დედათა შორის ყოველად კეთილ-სახოვარ.

გარნა ეამსა ამას მძლავრებდნენ იმერეთს ოსმალნი და ეპყრათ იმერეთსა შინა ოსმალთა სიმაგრენი, ციხე ქუთათისისა², შორაპანისა, ცუცხვათისა და ბალდადისა და მძლავრობდნენ დიდათ. გარნა მხნე-ახოვანებითა თვისითა³ დიდათ წინააღმდეგობდა სოლომონ ოსმალთა, მრავალთა სრვიდა, მრავალთა ხოცდა და მრავალთა ატყევებდა, და ოსმალნიცა⁴ მრავალჯერ გარდაადგებდნენ მეფობიდაჲ, გარნა კვალად მეფედ მოიქცეოდა შეწვენითა დადიანისათა და თვისითა მხნე-ახოვანებითა, და მრავალნი ძლიერნი სერესკალნი ოსმალთანი შეწვენითა დადიანისათა დაამარცხნა, დაარცხინა და უქუნაქცია.¹³²⁾ და ესრეთ მეფობდა მეფე სოლომონ.

ამან წინააღმდეგობისათვის თვისისა დაამდაბლა სახლი თავადთა აბაშიძეთაჲ თუმცა იყო სახლისშვილი აბაშიძისა მეფე [247] ესე, გარნა არა რიდა. და წარვიდა პაპა მეუისა ამის ლეონ აბაშიძე ახალციხეს და მოიცა ძალი ოსმალთაგან, და მოვიდა აბაშიძე იმერეთს დიდითა სერესკლებითა.¹³³⁾ მცნობ-
 მან ამისმან მეფემან სთხოვა შუწვენა სიმავერსა¹³⁴⁾ დადიანსა ოტიას. და ვინათგან კაცი მამაცი დადიანი ოტია მოუძღვრებულ იყო მოხუცებულობისა განო, ამისთვის წარმოუვლინა⁵ ღე თვისი კაცია შესაწვენელად სიძესა თვისსა მეფესა. და წარმოვიდა⁶ კაცის სპითა ოდიშ-შლიჩხუმ-აფხაზთა, და აქათ მეფე-
 მან შეიკრიბნა რამოდენიჲ იმერნი, გარნა უმეტესი მიბირებულ იყო აბაში-
 ძის ლეონისა მიმართა, და შეერთებულნი მეფე და კაცია დადიანის ღე მიუხ-
 თენ⁸ ხრესისსა მყოფს ოსმალთა განდიდებულთა მხედრობათა და შეიქმნა
 ბრძოლა სასტიკი, სადა მამაცად ბრძოდნენ მენგრელნი და ლეჩხუმელნი და
 განსდრეივნეს თათარნი. მიეწინენ მენგრელნი და მოკლეს⁹ აბაშიძე ლეონ, პაპა
 მეფისა, შეიპყრეს აბაშიძე გედევან და მოჰყვარეს¹⁰ მეფესა და შემდგომად
 დასწვა თვალნი მეფემან. კვალად მენგრელთ შეიპყრეს გოლა ფაშა და სპასპე-
 ტი მსჯედრობისა ამის ბაშალა და მოჰყვეთეს ორთავეს¹¹ თავი. და გაემარ-
 ჯვათ დიდათ და სახელოვნად ნეცესა და დადიანა წელს ქრისტესით 1756:¹³⁵⁾
 რომელ კაცსა ერთსა მოჰყავდა ათი ოსმალნი შოებული¹² და აღიღეს ალაფ-
 ბარგნი უმრავლესნი და თუმცა სადაჲმე განერა რაოდენიჲ ოსმალნი, ივლტო-
 დნენ ახალციხეს. ხოლო მეფე და დადიანი მოიქცენ გამარჯვებულნი [248] სა-
 ხლადე თვისად¹³. გარნა ღე დადიანისა მწუხარე იყო, ვინათგან მხლე მისი
 შარვაშიძე ხუტუნია¹⁴ მოჰკლეს ბრძოლასა აჰას შინა, რომელმანცა სიმაგალი-
 თოდ წარმოაჩინა მამაცობა და სიმხნე მისი, სადა სხვათა სახელოვანთა
 ბრძოლათა შორის ხრმლითა განჰკვეთა¹⁵ თექვსმეტი ოსმალნი და შემდგომად
 ოსმალთ რაზმთა შუაგულობასა მყოფი მოჰკლეს შარვაშიძე ხუტუნია.

ამათ ეამთა გარდაიცვალა დადიანი ოტია და იქმნა დადიანად კაცია. ამა წელს დაბნელდა მზე წელს (!) ქრისტესით 1758.

¹ ზუს A. ² ქუთათისა ABC. ³ თქათა B. ⁴ ოსმალნიცა + და A. ⁵ მოხუცებულობისა გამო ამისთვის წარმოუვლინა—A. ⁶ და—A. ⁷ წარმოვიდა A. ⁸ მიუხდენ A. ⁹ მოკლეს B. ¹⁰ მოგვარეს A. ¹¹ ორთავე ABC. ¹² შოებული A. ¹³ თქდად BC. ¹⁴ ხუტუნია B. ¹⁵ გაჰკვეთა B.

შემდგომად რამოდენისამე ჟამისა კაცია დადიანმა განუტევა ცოლი ინალისშვილის ასული და მიიყვანა მეუღლეთ დიდითა და სახელოვანითა შხით- ვითა საქართველომსა და კახთა ცხებულის მეფის თეიმურაზის ასული, და¹ სახელოვანის მეფის ერეკლესი ელისაბედ, ⁴³⁶) რომლისა ქებანი წარიწერებო- დენ ამა სამეფოთა და სამთავროთა კიდით-კიდედმდე. ხოლო შემდგომად 5 ორისა წლისა შობასა ზედა ყრმისასა მოკვდა² სანეტარო ესე დედოფალი ელისაბედ სამწუხაროდ და საგლოველად ყოველთა სამეფოთა საქართველომ- სსა და სამთავროთა სამენგრელომსათა, და დაფლეს ცაგერს, ვინათგან გარდა- იცვალა სამთავროსა სისახლესა მურს წელს ქრისტესით 1770. ⁴³⁷) და შემდგო- მად მძიმისა გლოვისა შეირთო ცოლად დადიანმა კაციამ ასული პაატა წუ- 10 ლუქიძისა ანნა. ⁴³⁸)

მეფემან ამან სოლომონ ოდეს იხილა, რომელ ვერ განთავისუფლდების ოსმალო შონებისაგან, [249] ამისთვის ევედრა როსისა იმპერატრიცას ეკატე- რინა მეორესა³. ამან წარმოუვლინა მხედრობა და აღიღეს ციხე ქუთათისისა⁴, შორაპანისა, ცუცხვათისა და ბაღდადისა და მრავალნი მოარნეს, მოსწყვიდ- 15 ნეს ოსმალნი და სხვა⁵ დაშთომილნი განდევნეს. და იქმნა თავისუფალ მეფედ სოლომონ. ხოლო შემდგომად წარმოვიდენ, იწინამძღერეს დადიანი და შე- მოადგენ ფოთის ციხესა, გარნა ვერ აღიღეს, და შემდგომად განვლეს იმერე- თი და წარვიდენ საქართველოთი რუსეთადვე წელს ქრისტესით 1770. შემდ- გომად მცორესა წელსა მოვიდენენ კვალად რუსნი ⁴³⁹) და შემოადგენენ კვალად 20 წინამძღვრებითა დადიანისათა ფოთს, გარნა ვერცა მაშინ აღიღეს და დასწა- მეს გამაგრება ფოთისა თავადსა სამენგრელოსასა ⁴⁴⁰) ხახუს ჩიჩუას, შეიპყრეს რუსთა, წარვიდენ და თანა წარიყენენ ჩიჩუაცა, და მიიწივნენ რა მოსდოქს, მოკვდა მუნ ჩიჩუა და დაფლეს.

ამან მეფემან აღხოცა ერისთაობა რაჭისა, შეიპყრა ერისთავი რაჭისა 25 ოსტომ და ძე მისი გიორგი და სხვანი მცირწლოვანი⁶ შეილნი მისნი და დასწვნა ამათ⁷ ყოველთა თვალნი, ვინათგან სწამობდა ორგულეობასა და მ- ბულნი მისნი რომელნიმე მისცნა თავადთ წერეთელთ პაპუნასა და ძმასა მისსა ზურაბს და რომელნიმე თვით დაიპყრა სამეფოდ თვისდად.

ხოლო იყენენ მოყვარენი ესე ორნი⁸ მეფე სოლომონ და დადიანი კაცია 30 დიდსა და სრულსა სიყვარულსა შინა ყოველითურთ, გარნა რომლისამე მიზე- ზითა და ავთა კაცთა მოქმედებისაგან სიყვარულისა წილ შეექმნათ [250] შუ- რი დიდი ურთიერთთა⁹ შორის. და არბევდა მეფე ოდიშს მრავალჯერ და ეკირთებოდა, გარნა არცა დადიანი აყენებდა და მრავალჯელ⁹ ესეცა არბევდა იმერეთ-რაჭასა და ესრეთ განვლო გამმან საქამომან¹⁰. 35

ჟამსა ამას გარდაიცვალა ღირსსახსოვარი დედოფალი იმერეთისა, მე- ულლე სოლომონ მეფისა მარამ, ⁴⁴¹) დაჲ კაცია დადიანისა. შემდგომად გლო- ვისა მეფემან ამან შეირთო წულუქიძის ასული გულქან, ⁴⁴²) ნაცოლარი მიქე- ლაძის აზნაურის¹¹ ქაჯაიასი.

შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოკვდა ძე სოლომონ მეფისა ალექსან- 40 დრე ⁴⁴³) და დაშთა მეფე უძეოდ და დაფლეს გელათს. ვინათგან ალექსანდრე იყო დისწული კაცია დადიანისა, ამისთვის წარვიდა დადიანი შესაფერითა

¹ და A. ² მოკვდა A. ³ მესამესა ABC. ⁴ ქუთათისა ABC. ⁵ სხვანი A. ⁶ მცირწლო- ვანი A. ⁷ მათ A. ⁸ ურთიერთთა B. ⁹ მრავალჯერ A. ¹⁰ და ესრეთ განვლო გამმან საქამომან + და ესრეთ განვლეს ცხოვრება მათი A. ¹¹ აზნაურისა A.

დიღებითა და მივიდა. გელათს და იტირა დისწული თვისი ალექსანდრე; თუმცა დიდი შური იყო მეფესა და დადიანს შუა, მაგრამ სიყვარულისათვის დისწულისა არა რიდა მისგლა¹ იმერეთსა შინა და მშვიდობითცა² მოიქცა.

- ემასა ამას ჰვლობდენ აფხაზეთსა შარვაშიძენი ზურაბ, ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ³ და ბექირ-ბეგ⁴. ამათ შეიკრიბნენ ჯიქნი, ალანნი, ზუზუა და მახუმა და ამასთან აფხაზეთი და წარმოემართენ დადიანსა ზედა. ვანუდგენ დადიანსა სამფლობელო თვისი, აფხაზეთნი, სამურზაყანოდ წოდებული, და მიერთვენ მათსხენებულთა შარვაშიძეთა. მცნობმან ამისმან დადიანმა შეიკრიბა სპანი თვისნი ოდიშ-ლექსუმისა და სვანეთისა და დაებანაკა რუხს კიდესა ზედა [251]
- 10 ეგურისასა. გარნა რა სცნო სიძრავლე და ძალი შარვაშიძეთა, მაშინ თუმცა იყვნენ⁵ მტერად მეფე სოლომონ და დადიანი, გარნა მაშინცა მიუწერა ავთრათი მეფესა და შეუთვალა: „მოვიდენ აგარიანნი დასამხოებლად ჩემდა და სამფლობელოჲსა ჩემისა და შებღალვად ქრისტიანობისა და ნუ მოიხსენებ ჩვენ ორთა ურთიერთსა წყენებასა⁶ და მოვედ შეგწვედ ჩემდა⁷ სახელოვნითა
- 15 გულითა და აჰა ეამი მოიხსენო მათხურება ჩემი ხრესილის ბრძოლისა“. მოვიდა რა წერილი დადიანისა მეფისა თანა და წარმოქთველმან წერილისამან მსწრაფლ ბრძანა შეკრება იმერთ⁸ სპისა და წარმოემართა სახელოვნად და მოვიდა დადიანისა თანა. მხილველი და მოხარული დადიანი მეფისა მიეგება და უამბორეს ურთიერთსა დამეიწყებელი (!) ყოვლითურთ შურისა ურთიერთისა, და დაებანაკენ მახლობელ ერთმანერთისა. შემდგომად რაოდენისამე ეამისა მოვიდენ აფხაზნი და მიურიდებლად გამოვიდენ ენგურს და დასდგენ პირისპირ მათსა. მეორესა დღესა ამხედრდენ აფხაზნი და წარმოემართენ ზარბაზან-არტილერიითა და დიდძალითა მხედრებითა მეფესა და დადიანსა ზედა. აქათ მიეგებნენ სპანი მეფისა და დადიანისანი, და შეიქმნა საშინელი ბრძოლანი. მაშინ მეფე ამხედრდა ჩვეულითა კისკასითა გულითა და წარუძღვა რამოდენისამე გუნდსა მხედრობასა იმერეთ- [252] ოდიშართასა და მიუხტა მარჯვენით კერძო მამაცად და მრავლისა ურთიერთისა ბრძოლისა განგლოჯა რაზმი, და შევიდენ სპანი მეფისა და დადიანისანი რაზმსა შუა. და მხილველი ამისი აფხაზნი ვერ წინააღიუდგენ, და იელტოდენ აფხაზნი, და განემარჯვათ
- 30 სახელოვანად მეფესა და დადიანსა; სადა მოივლნენ აფხაზნი⁹ მრავალნი და შეპყრობილიცა წარმოიყვანეს მრავალნი ტყვედ, და გამარჯვებული და მხიარულ-ქმნილნი¹⁰ უქმოიქცენ სახლადვე. და გარდაიხადა მეფემან თანამდები ხრესილისა. და მის ეამიდან იქმნა მშვიდობა ამა ორთა მეფეთა და დადიანთა შორის და სიყვარული შესაფერი წელს ქრისტესით 1780.
- 35 შეძღვომად რამოდენისამე ხანისა სიყვარულისა დასამტკიცებლად მოვიდა მეფე სალხინოს დადიანისა თანა, მონათლა ასული დადიანისა მარიამ, და შემდგომად მრავლის ლხინისა¹¹ და მრავლის საჩუქარისა მოვიდა მეფე კვალად ქუთათისს¹².

- 40 დროსა ამას შეიშურენ ურთიერთისადმი შარვაშიძე ზურაბ, რომელი ფლობდა ზუფუს, და ძმისწული მისი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ, რომელი ფლობდა აყუს და მიმდგომსა მისსა. ამისთვის წარმოვიდა ზურაბ შერვაშიძე და მოვიდა კაცია დადიანისა თანა და სთხოვა შეწყვნა. უსმინა დადიანმა¹³, შეიკრიბა¹⁴ სპანი თვისნი, აჩინა მხედართ-მძღვანელ ძმა თვისი გიორგი და წარგზა-

¹ მისგლა A. ² მშვიდობით B. ³ ბექირ-ბეგ—A. ⁴ იყვენ C. ⁵ წყინებას C. ⁶ ჩემდა+და B. ⁷ იმერეთ B. ⁸ აფხაზნი A. ⁹ ქმნილი A. ¹⁰ ლხინის A. ¹¹ ქუთათის ABC. ¹² დადიანმან. A. ¹³ შეიკრიბნა A.

ენა აფხაზეთად. მივიდენ რა აფხაზეთს¹, ურჩინი ზურაბისანი მოსწყვეს, მოსწყვიდეს² და შემდგომად მოადგენ ცხომის ციხეს, სადა მამაცად³ ბრძოდენ ციხით გამო მეციხოვნენი ქელაშ-აჰმედ-ბეგისანი. გარნა სიმხნე-მამაცობითა საქებელითა აღილო ციხე იგი გიორგი დადიანის ძემან და მოიქცა გამარჯვებული კვალად ოდიშადვე.⁴⁴⁴

5

შემდგომად ემზახლენ⁴ ერთმანერთს კაცია დადიანი და ზურაბ შარვაშიძე, და ასული ზურაბ შარვაშიძისა [258] რუსუდან მოუყვანა დადიანმა მეუღლედ ძესა თვისსა მანუჩარს.

შემდგომად ეამისა რაოდენისამე იწადა მეფემან, რათა მიუხტეს ჩაქვს ოსმალთა და შემუსროს იგი; შეიკრიბნა სპანი იმერელთანი და მიუხტა ჩაქვს, 10 გარნა უკომბრუნებულს ეწივნენ რამოდენნიმე ჩაქველნი, დაუწყეს⁵ თოფთა ცემა, დაკოდეს⁷ სარდალნი, წულუკიე ბერი და აგიაშვილი ქაიხოსრო, მოკლეს მრავალნი წარჩინებულნი თავად-აზნაურნი და ცოცხალნიცა დაიმორჩილნეს.⁸ და მოიქცა მეფე იმერეთს დიდათ დამარცხებული.⁴⁴⁵

შემდგომად ამისა⁹ ამავე წელს, თვესა აპრილს კგ, დღესასწაულსა წმინდისა გიორგისასა ჩვეულებათ აქვსთ შეკრება ხონს დღესასწაულობად. მაშინ მეფემან მოიწადა ქუთაისით მუნ წამოსლეა შექცევად, და დილას რა აღეშადა, მოგვარეს ცხენი შესაჯდომად. მაშინ ანაზდად მოულოდებელითა სიკვდილითა გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1784⁴⁴⁶ და დაფლეს გელათს, და გარდვიდა უძეოდ და იქმნა უმემკვიდროდ იმერეთი.

15

ხოლო იყო მას ეამსა ორნი ბაგრატიონთა¹⁰ ძენი: ერთი ბიძის ძე, მეფისა 20 დავით გიორგის ძე, ხოლო მეორე იმისწული მეფისა დავითვე არჩილის ძე. ხოლო იწადეს იმერთა რომელმანმე იგი და რომელმანმე ესე მეფედ. გარნა დავით გიორგის ძე იყო მამიდასშვილი დადიანისა, და იყო სიძე მისი პაპუნა წერეთელი, რომელი მას ეამსა იმერეთსა, შინა წარჩინებულ იყვენ წულუკიე ბერი და იგი ხსენებული წერეთელი პაპუნა, და ამა ორთა მოიწადინეს და 25 შემწყობითა დადიანისათა იქმნა იმერთა ზედა მეფედ დავით გიორგის ძე. ხოლო არჩილის ძე წარვიდა საქართველოდ მეფისა ირაკლისა თანა, ვინათგან იყო შვილისშვილი მისი დედით და იყო მუნ.

¹ აფხაზეთს A. ² მოსწყვიდნეს B. ³ სადა მამაცად + სადა მამაცად A. ⁴ ემზახლნენ A. ⁵ დადიანმა A. ⁶ დაუწყესთ B. ⁷ დაკოდეს A. ⁸ დაიმორჩინეს C. ⁹ ამის A. ¹⁰ ბაგრატიონთა A.

[4 0 8 6 0 III]

[წინასიტყვაობა]

[254] თუმცაღა განმეორებით ახლად შეესთხზენ ესე ქართველთ¹ ცხოვრებად დაბითთა ძირასითა და ლექსნი განვაშვენენ და წინაუკმო დაესდევ და უმჯობეს სასმენელად და საგულხმოდ განვჰკარგენ, გარნა ძალნი საქმეთანი და მოთხრობანი არცაღა დამიმცირებთეს და არცა დამიმატებთეს მის უწინდელთა ქართველთ მეთრობითაგან და ნანდვილნი იგი დამილდვიეს, ვითარ ეიხილე მას შინა.

ხოლო პირველის სოლომონ მეფიღამ წყებული ვიდრე აქამომდე და ესე 10 შემდგომნი ამისა წარწერილნი ისტორიანი ანუ მოთხრობანი ქართველთა და შემდგომთა მისთანი ჯერეთ არღა აღწერილ არიან არცა ცველსა და არცაღა ახალსა ქართველთ ისტორიასა შინა, ვინათგან არა იყო ჯერეთ საქმენი ესე ნამყო-სრულად. ამისთვის მე თანამდებად შევრაცხე თავი ჩემი, ვითარცა შეილმან მამულსაჲმან, და ესე შემდგომნი მოთხრობანი ანუ ისტორიანი, რომელნი 15 ნიმე სმენილნი და რომელნიმე თვით ჩემგან ხილულნი, აღვსწერე სახსოვრად და სასარგებლოდ ყოველთა მოყვარეთა მეთრობითასა.

და მე ვალად² დავსდებ ყოველთა შეილთა მოყვარეთა მამულსა ჩენისათა: ოდეს მე არღა ვიქმნები სოფელსა ამას³, მაჲინ ნუ დაუტევებთ შემდგომთა ქმნილთა სახსოვართა საქმეთა, რომელ არა აღწეროთ, რათა ჩვენსა⁴ 20 ქვეყანასა ჰქონდეს ხსოვნაჲ სხვათა ქვეყანათა თანა და იცოდენ განათლებულთა შეილთა ნამყოფნი საქმენი მამულთა თვისთანი, რათა მით უმჯობეს მართონ თავი თვისი, და ჩვენცა გვექონდეს ხსოვნაჲ.

[255] აწ მოვიქცევი თქვენდამო⁵ და უმორჩილესად გთხოვთ და გემოქმენებით და თხოვასა და მოქმენობასა თანა ვაფიცებთ მას, ურომელოსა ღვთაებასა, უკეთუ სათნო გექმნასთ და ინებოთ ვინმემ გარდაწერა ამა ჩემ-მიერ 25 ქმნილისა ანუ თხზულისა წიგნისა, ნუცა ჩემგან აღწერილსა წინასიტყვაობასა წინამდებარისა ამის წიგნისასა და ნურცა ამას, რომელი⁶ აქ აღწერილი არიან, ნუ დაუტევებთ, რომელ არა აღწეროთ სახსოვრად ჩემისა ვინაობისა, და მქონდეს ხსოვნაჲ შენდობითა, რათა თქვენცა⁷ მოგმადლოს ღმერთ-მამაკაცმან 30 ყოველნი თხოვანი თქვენნი⁸.

უმორჩილესი მოსამსახურე თქვენი, თავადი ნიკოლაჲ⁹ დადიანოვი პირველი.

¹ ქართველ BC. ² ვალთ B. ³ ამას—A. ⁴ ჩუნსა¹⁰ B. ⁵ თქუშნდამო B. ⁶ რომელნი A. ⁷ თქუშნცა B. ⁸ თქუშნნი B. ⁹ ნიკოლაოზ A.

იქმნა მეფედ იმერთა ზედა დავით გიორგის ძე. ამან დაიდგინა გან-
მზრახად და პირველ კაცად ქსნის ერისთვის ძე ელისბარ, რომელი იყო სიძე
გარდაცვალებულისა მეფისა სოლომონისა. ესე შეიშურვეს იმერთა. და გან-
დგენ მეფისაგან წულუკიძე ბერი და პაპუნა წერეთელი, და სწადლოდათ მეფო-
ბა დავით არჩილის ძისა, გარნა შეეწია დადიანი კაცია და წარგზავნა სპანი 5
ოდიშისანი და წარუტყვანა სპათა ძმა თვისი გიორგი.⁴⁴⁷ განვიდენ ოდიშარ-
ნი და მოსწვეს, მოსტყუენეს ქარჩხაბს სასახლე ბერი წულუკიძისა და ეგრე-
თვე სრულსა იმერეთსა შინა, სადა ჰპოვეს ორგულნი დავით მეფისანი, გა-
მოელეს იმერეთი და დამძევლეს და გარდაყარნეს წულუკიძე და წერეთელნი,
წარმოვიდენ ოდიშარნი, [256] გარდმოვლეს საწალიკე, ჩამოვიდენ რაქას და 10
იგიცა დაიმორჩილნეს, აღილეს ხიდის კარი რაქას, რიონს მდგომარე, და წარ-
ვიდა ძმა დადიანისა გიორგი¹ და სპანი ოდიშისა გამარჯვებულნი ლეჩხუმით
ოდიშად და მეფე დასტოვეს მშვიდობით იმერეთს.

წასრულთა² წულუკიძეთ და წერეთელთა იმეცადინეს და იშოვნეს ჯარნი
ლეკისანი რამოდენიმე და მოვიდენ რაქას და მიიბირნეს რამოდენიმე იმერ- 15
რაქველნი. მცნობმან მეფემან სთხოვა შეწვენა დადიანსა კაცისა. ხოლო და-
დიანმა წარმოგზავნა სპანი თვისნი ოდიშ-ლეჩხუმს და მოვიდენ რაქას, სადა
იყვნენ დაბანაკებულნი ლეკისა და თათრის ჯარნი. და იყო მუნ წულუკიძე
ბერი და წერეთელი პაპუნა, და ჰყვანდათ სამეფოდ დავით არჩილის-ძე, და
მივიდენ მათთანა მრავალნი იმერნი. ხოლო მირა-ვიდენ სპანი დადიანისანი 20
და რა დილა გათენდა, ეწყვენ ურთიერთარს, და იქმნა ბრძოლა ძლიერი, და
იოტნეს ოდიშ-ლეჩხუმთა ლეკნი და თათარნი, დასტრეს პაპუნა წერეთელი და
მრავალნი დახოცნეს. და დავით არჩილის ძე და ბერი წულუკიძე და დაპრი-
ლი პაპუნა წერეთელი შევიდენ კვარას ციხესა შინა. და დაშთოილნი ლეკნი
და თათარნი დამაგრდენ სხევეს სახლსა ბელელსა და საბზელსა შინა, და იყო 25
მუნით ბრძოლა ლეკთაგან საქმაო. მოადგენ გარს ოდიშ-ლეჩხუმნი. და თუმცა
მამაცად და სახელოვნად იბრძოდენ ლეკნი და მოჰკლეს სიმაგრითგამო მრავ-
ალნი სახელოვანნი³ მამაცინი ოდიშარ-ლეჩხუმელნი, გარნა ლეკნი გამოსწვეს
სახლსა შინა, მოჰკლეს, მოსწყვიდეს, [257] ერთიცა ცოცხალნი არა წარსრულ
არჩან, და გაემარჯვათ სახელოვნად ოდიშარ-ლეჩხუმელთა, სადა წარმოაჩინეს 30
სრული მხნეობა და მოიქცენ გამარჯვებულნი სახლადვე თვისად დიდითა
ალაფითა შობებულნი.

იყო მშვიდობა და სიყვარული შორის ამა მეფისა და დადიანისა. ესმსა
ამას იყო გურიელად მამია. და ფლობდენ აფხაზეთს დადიანის საზღვარს
იქით შარვაშიძე ზურაბ, ზუფუს და აყუს ციხესა შინა იყო ქელაიშ-აჰმედ-ბეგი 35

¹ და—A. ² წასრულთა A. ³ სებლანნი B.

და ეპყრა მასლობელნი მისნი. და ფლობდა მგა-სოფელად წოდებულს აყუს საზღვრიდამ ვიდრე ღალიძგამდე ძმისწული ზურაბისა ბეჭირ-ბევ. ხოლო გურიელი მამია დაუძღურდა მოხუცებულებისა¹ გამო, დაუტევა გურიელობა და იქმნა მონაზონ. და იქმნა ძმა მისი გიორგი გურიელად. მოჰკვდა გურიელი

5 გიორგი და იქმნა ძე მისი სიმონ გურიელად.
შემდგომად ამისა რაოდენისამე ქაშისა დასწევულა დადიანი კაცია, და ოდეს სცნა განსლვა თავისა თვისისა ამიერ სოფლით და ხედვიდა ძეთა თვისთა მცირწლოვანთა, ამისთვის მოიყვანა მეფე დავით, და ძენი თვისნი ხელთა მისთა მიიბარა და სთხოვა, რათა მოიხსენოს მსახურება მისი და ღვაწლნი, 10 რომელნი უჩვენებდეს მას წანაზე მისა სპითა თვისითა, და შეეწიოს ძეთა მისთა და იქმნეს ნაცვლად მისა მამად ძეთა დადიანისათა მცირწლოვანთა ყრმათა. მაშინ მეფემან აღუთქვა ფიცითა შემწეობა და ნაცვლად მისა მამობა შეიღთა დადიანისათა, და წარვიდა იმერეთს. და შემდგომად სამისა დღისა გარდაიცვალა [258] დადიანი კაცია, მთავართა შორის: ღირსსახსოვარი, და 15 დაფლეს მარტვილს სამარხოსა მამათასა წელს ქრისტესით 1788 და ქმნეს მთავრად სამენგრელოხსად დადიანად ძე კაციასი გრიგოლ თვარაშვილისა წლისა.

ხოლო მეფემან დავით დაიფიწყა კეთილობა კაცია დადიანისა და ანდერძიცა მისი და განიზრახა²: ვინათგან³ არეინ არს შემძლე ძეთაგან კაცია დადიანისათა დაპყრობად მთავრობისა სიყრმისა გამო, მე დაევიყრობ სამთავროსა სამენგრელოხსასო. და შემდგომად ორის თვისა კაცია დადიანის გარდაცვალებისა შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი დავით მეფემან და მოუხდა ოდიშს და მოსწვა, მოსტყუენა ოდიში და გარდიბირნა მრავალნი ოდიშარნი⁴ და ძმა გრიგოლ დადიანისა მანუჩარ და სხვანი თავადნი და მრავლითა ტყუითა შოებულნი⁵ წარვიდა კვალად იმერეთს.

25 ხოლო დადიანი გრიგოლ სიყრმისა გამო ვერაწინააღმდეგ ექმნა და წარვიდა ლეჩხუმს. შემდგომად შეკრბენ სამენგრელოს სამთავროს დიდებულნი: ძმა დადიანისა კაციასი გიორგი, ბიძაშვილი დადიანის კაციასი კვალად გიორგი კაცოს ძე და ძმისწული დადიანის კაციასი კვალად გიორგი ნიკოლოზის ძე, ⁽⁶⁾ და ამათთან გელოვანი ქაიხოსრო, სამენგრელოს სამთავროს სახლთუხუცესი 30 გიორგი ჩიქოანი, და ვინათგან სცნეს, რომელ მეფე დავით ნაცვლად კეთილობისა⁶ შეცადინობს ბოროტის შემთხვევასა გრიგოლ კაციას ძის დადიანისასა, ამისთვის განიზრახეს და წარგზავნეს კაცი და მოიყვანეს საქართველრდამ დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი, ძმისწული პირველის სოლომონ [259] მეფისა, რომელი ზემო ვახსენეთ, გარნა ესეცა ყრმა და მოიყვანუს ლეჩხუმს, 35 სასახლესა მურს და მისცეს მეუღლედ ასული დადიანისა კაციასი და დაგრიგოლისი მარიამ და უკურთხეს გვირგვინი და ქმნეს ქორწილი.

და შემდგომად ქორწილისა შეიკრიბნეს სპანი ლეჩხუმისანი და წარმოემართნენ ესე ორნი ყრმანი, მიმდობელნი ღმერთისანი, და მოვიდენ ოდიშად ხუნწს და მუნ მიერთუნენ ოდიშისა სპანი ყოველნი, თვინიერ მიბირებულისა 40 მეფისა, და დაიბანაკეს ხუნწს. ოდეს სცნა ესე მეფემან დავით, შეიკრიბა სპანი იმერეთისანი და მასთანა იშოვნა ჯარიცა ლექისა და დიდითა მოქადულეებითა წარმოემართა ამა ორთა ყრმათა, დავითსა და გრიგოლსა ზედა, რომელი არარად რაცხვიდა და მოქადული იტყოდა: მრცხვენის ყრმათა მათ ბრძოლა,

¹ მოხუცებულობისა B. ² განიზრახ B. ³ ვინათგან B. ⁴ ოდიშარნი—A. ⁵ შოებულნი A. ⁶ კეთილობისა—A.

გარნა შევიპყრობ. ყოველსა მენგრელთ დიდთა კაცთა და ამით დავიპყრობ
სამენგრელოსაო. და მოვიდა და დაებანაკა გაღმით ცხენის წყლისა ხონის
მახლობლად¹. შემდგომად რაოდენისამე დღისა წარმოემართა მეფე დავით
სპითა დადიანსა და დავითს ზედა. აქათ თუმცა იშიშვოდენ მეფის სპის სი-
მრავლისაგან ოდიშარნი, გარნა ამამაცეს გულნი და ვინათგან ცხენის წყალი 5
განდიდებულ იყო და ვერა გავიდოდა ქვეითნი, ამისთვის სპანი მენგრელთ
ქვეითისანი² წარგზავნეს ბუნბუას ხიდზედ გასასვლელად³ და წარუძღვანეს
ქვეითს სარდლათ სამენგრელოს სამთავროს სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქოანი,
რომელმანცა მამაცობა თვისი მას გამსა წარმოაჩინა: განვიდა ხილსა ზედა და
დაებარგა [260] გაღმით ხუნწისა მათხოჯის ქვეჲ. და რა იხილეს. ესე მენ- 10
გრელთ სპამან ცხენოსნისამან, განვიდენ წყალსა პირისპირ ხუნწისა. და გა-
სვლასა⁴ თანა ეკვეთნენ ურთიერთას⁵ და შეიქმნა ბრძოლაჲ და შემდგომად
დიდისა ბრძოლისა უქუნაქციეს მოქადულობა მეფისა და გაიქცენ სპანი იმერ-
ლეკისანი⁶, და გაემარჯვა დადიანსა გრიგოლს და დავითს სამეფოსა კაცსა,
სადა მენგრელთ დიდი მხნეობა წარმოაჩინეს წელს ქრისტესით 1789. 15

ხოლო მენგრელთა შევიპყრეს და მოჰკლეს მრავალნი იმერნი და უმეტეს-
ნი თავად-აზნაურნი ცოცხალნი დაინარჩუნეს და მოართვეს დადიანსა. და
აქითცა⁷ მოჰკლეს მრავალნი მენგრელნი⁸ და მათ შორის ძე ქაიხოსრო გე-
ლოანისა მანუჩარ. მიჰყვენ უჟანით გაქცეულსა მეფეს დავითს და მივიდენ
ქუთათისს⁹, აღიღეს ყოველნი ციხე-სიმაგრენი იმერეთისანი, მოიყვანეს ყოველ- 20
ნი იმერთა დიდებულნი და მიათვალეს დავითს, და დასვეს მეფედ ქუთათისს⁹
და უწოდეს სახელად სოლომონ. და მოიქცა გრიგოლ დადიანი დიდი გამარ-
ჯევებული სპითა თვისითა სახლად თვისად, ხოლო დავით წარვიდა ლტოლვი-
ლი ახალციხედ.

იქმნა მეფედ იმერთა ზედა სოლომონ, ძე არჩილისა, და დაიპყრა ყოვე- 25
ლი იმერეთი და იქმნა დიდი სიყვარული შორის მეფისა და დადიანისა. ხო-
ლო ეამსა მას მთავრობდა გურიასა შინა სიმონ, გიორგი გურიელის ძე, და
აფხაზთა შორის¹⁰ ქელაიპ-ამჰედ-ბეგ შარვაშიძე. ეამსა ამას მოიყვანა მეულ-
ლედ გრიგორი დადიანმა საქართველოსა და კახთა მეფის ერეკლეს შვილის-
შვილი ნინა, და ამის შემდგომად წარიყვანა მეულლე თვისი [261] მეფემან 30
სოლომონ მარიამ, გრიგოლ დადიანის დაჲ. და იყო მშვიდობა და მხიარულება
ამათ შორის.

გარდავარდნილი მეჲე დავით იყო თათართა შორის ახალციხეს და მო-
იცა მუნით ძალი და ჩამოიყვანა რამოდენიმე ლეკთა და თათართა მხედრობა
და მოვიდა იმერთად და დასდგა ზორეთს. 449) მცნობმან ამისმან ახალმან მე- 35
ფემან სოლომონ შეიკრიბა სპანი იმერელთანი და მიმართა მათ, და ვინათგან
იყვნენ მცირე მხედრობა დავითისა, ამისთვის შემოივლეს სანგალნი და დად-
გენ მას შინა. და ვინათგან იხილეს სოლომონისთა სიმცირე მათი, არ დარი-
დეს სიმაგრესა¹¹ სანგრისასა და შეუტივეს იმერთა. მაშინ გამოვიდა სანგრით-
გან¹² სიმონ აბაშიძე, ნიკოლაოსის ძე, რომელი ახლდა დავით მეფესა, ვი- 40
ნათგან იყო სიძე მისი¹³ და დაუდგა შეტევებულსა სიმაგრესა. მაშინ მიმართა

¹ მახლობლად A. ² ქვეითისანი C. ³ გასასვლელად—A. ⁴ გასვლასა A. ⁵ ურთიეთას
A. ⁶ იმერულ-ლეკისანი A. ⁷ აქითცა B. ⁸ მენგრელნი C. ⁹ ქუთათის ABC. ¹⁰ შორის—A.
¹¹ სიმაგრესა—A. ¹² სანგრიდამან B, სანგრიდგან C. ¹³ მისი—A.

რა მებაირახე მან შეფისა სოლომონისა მან, გარდმოაგდო¹ მებაირახე და წა-
 რილო ბაირახი შეფისა და დასცა თავსა სანგრისა მათისასა. და ოდეს იხი-
 ლეს ესე იმერთა, უკუნიქენ და ივლტოდენ იმერნი, და სდეედენ თათარნი
 და ლეკნი, და რომელნიმე² შეიპყრეს და რომელნიმე მოჰკლეს, და გაემარჯვა
 5 დავითს შეფისა. წარმოვიდა მეფე დავით და მოვიდა ლომსიათ-ხეგს და რა-
 მელნიმე იმერნი შეიკრიბნა. ხოლო სოლომონ წარვიდა საჩხერეს სასახლესა
 წერეთლისასა, რომელ წერეთელი პაპუნა და ზურაბ დიდათ ერთგულებდა³
 სოლომონს. ეამსა ამას⁴ მოკვდა წერეთელი პაპუნა. მაშინ მუნ მყოფმან სო-
 ლომონ მეფემან სთხოვა შეწევნა საქართველოდს მეფესა ირაკლის, პაპასა
 10 თვისსა, და ცოლისძენას თვისსა გრიგორი დადიანსა. და წარმოაგლინა⁴ ირა-
 კლი მეფემან [262] შეილისწვილი თვისი იოანე სპითა შესაწევნელად სოლო-
 მონისა, ხოლო გრიგორი დადიანი—აქეთ სპითა თვისითა. მოვიდა რა სა-
 ზღვარსა იმერეთისასა შეფის ძე იოანე, მიეგება სოლომონ მეფე და მოუხდენ
 დავითს და ქმნეს ბრძოლა და იოტეს დავით. და აქით მოვიდა გრიგორი⁵
 15 დადიანი დიდისა სპითა და აღილო ქუთათისი, გამაგრებული დავით შეფისა-
 გან. მაშინ შეკრბენ სპანი საქართველოდსა მეფისანი და დადიანისანი და
 დაიპყრეს ყოველი იმერეთი და მიათვალეს კეალად მეფესა სოლომონს. და
 წარვიდენ მეფის ძე იოანე და გრიგორ დადიანი სახლად მათლად⁶ გამარ-
 ჯეებულნი. ხოლო ლტოლვილნი დავითმან ვერლა⁷ იშოვნა ვისგანმე შეწევნა
 20 და მოვიდა კეალად იმერეთად, მორჩილ ექმნა სოლომონს და ქმნეს მშვიდო-
 ბა; და მისცა მეფემან სოლომონ საბატონისწვილი⁸ და სცხოვრებდა⁹ მუნ, და
 ეგნენ მშვიდობით რამოდენსამე ეამსა და სცხოვრებდენ სიხარულისა კმაყო-
 ფილინი.

გარნა ბოროტ-მოჰაზრეთა კაცთა, რომელნი უთანხმოებისა გამო პანგა-
 25 რებითა სარგებლობდენ, კეალად ქმნეს აღრეულება შორის შეფისა და დადი-
 ანისა; და იქმნა აგანხეთქილება. ეამსა ამას იყო დიდ-შემძლე კაცი ყმა დადი-
 ანისა გელაჲნი¹⁰ ქაიხოსრო, რომელი ზოურაობდა¹¹ ლეჩხუმს და მცლავრებდა
 ოდიშსაცა. ესე მიდრკა გრიგორ დადიანის ერთგულებისაგან და მიიბირა ძმა
 30 გრიგორი დადიანი მანუჩარ, მოიყვანა მეფე სოლომონ წერეთლისა გამო,
 ამისთვის რომელ ზურაბ წერეთლისა მისწული ყავდა ცოლად ქაიხოსროს
 გელოანის¹² ძესა. და ზურაბ წერეთელი ეამსა მას პირველობდა; სრულსა იმე-
 რეთსა ზედა. და ესევეთარითა¹³ შეთქმულებითა გარდაადდეს დადიანი გრი-
 გორ და ქმნეს დადიანად მანუჩარ.¹⁴ [263] და გრიგორ წარვიდა სამურზა-
 ყანო-აფხაზთ შორის და იყო მუნ.

ეამსა ამას მყოფმან იმერეთსა შინა მეფედ ყოფილმან დავით იმოქმედა
 35 ახალციხეს და შთამოიყვანა ლეკნი¹⁴ და მიერთდა მათდა და მოვიდენ მახლო-
 ბლად ქუთათისისა. აქათ მეფემან სოლომონ შეიკრიბნა სპანი იმერეთისანი და
 განმაგრდა¹⁵ ქუთათისს¹⁶ და მოიწვია შესაწევნელად¹⁷ დადიანი მანუჩარ და
 მოვიდა ქუთათისს¹⁸ ოდიშ-ლეჩხუმითა სპითა, სადა პირველობდა ქაიხოსრო
 40 გელოვანი ოდიშ-ლეჩხუმთა შორის. ეამსა ამას შეკრბენ სამურზაყანო-აფხაზნი
 შესაწევნელად გრიგორ დადიანისა, ვინათგან იხილეს მფლობელი მათი გან-

¹ გარდამოაგდო A. ² რომელიმე A. ³ ერთგულობდა B. ⁴ წარმოაგლინა A. ⁵ გრიგორი
 A. გრიგორ B. ⁶ მათლად B. ⁷ ვერლარა A. ⁸ საბატონისწვილი BC, ⁹ მსცხოვრებ A. ¹⁰ გე-
 ლოჲანი A. ¹¹ მოურაობდა A. ¹² გელოვანის A. ¹³ ესევეთარითა A. ¹⁴ ლეკი A. ¹⁵ გამაგრდა A.
¹⁶ ქუთათის ABC. ¹⁷ შესაწევნელა A. ¹⁸ ქუთათის ABC.

ძებული უსამართლოდ, წარმოემართენ და დაიბანაკეს მარსილს, ⁴⁵² მახლობელად ბანძისა. მსმენელი ამისი მეფე სოლომონ და ¹ დადიანი მანუჩარ ულონო იქმნენ: აქით ლეკის სპითა დავით, ხოლო აქათ აფხაზითა გრიგორი დადიანი. გარნა უღონო-ქმნილთა მოიპოვეს ესე წარსამართებელი საქმე: წავიდა ლენჩუმის ჯარითა ქაიხოსრო გელოანი ² და წარმოიტანა მოყვარე თვისი ⁵ ქაიხოსრო წერეთელი, იმისწული ზურაბ წერეთლისა რამოდენიმე იმერელისა სპითა და დაესხა ღამით მარსილს აფხაზთა ³, და გაიქცენ აფხაზნი ⁴ დიდითა ⁵ ალაფითა სავსე. ვიდრემდის ⁶ სცნობდა დავით მეფე, დაბანაკებული მახლობელად ქუთათისისა ⁷, მუნემდის მივიდა გელოანი უქმოქცეული ქუთათისს ⁸. ხოლო დადიანი გრიგოლ კვალად წარვიდა აფხაზეთს. მსმენელი ამა საქმისა და ¹⁰ ვით მოკლებულ იქმნა ⁹ ძალისა. ვერღა ებრძოდა ქუთათისს ⁸ სოლომონს და მანუჩარს გამაგრებულთა, წარმოვიდა მუნით, გაძოველო იმერეთი და მივიდა მათხოჯს და დაიბანაკა მუნ. ხოლო ერთი [264] ბელადი ლეკისა, სახელით დურმაძა, თვისისა საბელადოთი დასდგა ზემოთ დარღვეულსა ნასაყდრსა ზედა. მაშინ მიესმა ჰანბავი სოლომონს, რომელ საქართველომასა შეფესა ერე- ¹⁵ კლეს წარმოგზავნია შვილი თვისი ალექსანდრე სპითა და არტილერიითა შესასწავნელად სოლომონისა, ეინათგან ეთხოვნა ამას შეწევნა პაპისა თვისისა თვის. მსმენელი ამისი მეფე სოლომონ მხიარულ იქმნა, მიეგება ბიძასა თვისისა-ალექსანდრეს ერეკლეს ძესა, და შეერთდენ სპანი საქართველო-იმერეთისა, ოდიშ-ლენჩუმისა და მივიდნენ მახლობელად მათხოჯისა და დაიბანაკეს მუნ. ²⁰ ხოლო დავითმან სიმციარისა გამო შემოივლო სანგარი ¹⁰ და განმაგრდა მას შინა. მოვიდა დავითთანა გრიგორი დადიანი აფხაზეთიდან. შეიზარახენ დავით და გრიგორი დადიანი, და გრიგორ წარვიდა აფხაზეთს ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა თანა, რათა მუნით მოიქცეა ძალი. და დავით იყო მათხოჯს გამაგრებული. ხოლო სოლომონ მეფე და დადიანი მანუჩარ და ალექსანდრე საქართველოს მეფის ²⁵ ძე იდგნენ ნახაბულეეს რაოდენსამე ეანსა. ხოლო დადიანი გრიგოლ მისრული ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა თანა მთხოველსა მისცა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან შეწევნა და წარმოყვა აფხაზთ სპითა და მოვიდნენ ხიბულას და დასდგენ მუნ. გარნა აქათ მისცეს თეთრი რამოდენიმე ზემოთ ხსენებულს დურმაძა ბელადს და განუდგა დავითს. და დანაშოიმთა ლეკთა შემოადგენ ზემოხსენებულთა სპითა მეფე ³⁰ სოლომონ და ¹¹ დადიანი მანუჩარ. და ლეკნი სანგრიდგამო ¹² იბრძოდნენ ¹² ძლიერად. და სიმონ ¹⁴ აბაშიძე ყოველს ეამს ქებული მამაცობასა შინა იბრძოდა გარეთ სანგრისა მხილველთა [265] გასაცვიფრებლად და მასთანა ლეკი ერთი სახელოვანი, სახელად ანირხან. გარნა ვერ დაუდგა სიმცირე სიმრავლესა და ივლტოდნენ დავით და მხლენი მისნი ლეკნი და წარვიდნენ ¹⁵ ოდიშით ³⁵ და მოვიდნენ ხიბულას, სადა იყვნენ დაბანაკებულნი ქელაიშ-ბეგი და გრიგორი დადიანი. მხილველი ამისი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგ შეშინდა და უქუნიქცა კვალად აფხაზეთად ¹⁶. და დავით და გრიგოლ ¹⁷ დადიანი წარვიდნენ ფოთს. გრიგორი თვისისი მუღლით დასდგა ფოთს. ხოლო დავით წარვიდა თვისისი მხლე ლეკითა ახალციხეს. ¹⁸ და მცირის ხანისა შენდგომად დავით გარდაიცვალა ახალ- ⁴⁰ ციხეს ყვავილის სენითა. ¹⁴ ხოლო გრიგორი დადიანი რაოდენისამე ეამისა შემდგომად ¹⁹ ვერღა დასდგა ფოთს და მეუღლე თვისი წარმოგზავნა ოდიშად

¹ და—A. ² გელოანი A. ³ აფხაზთა A. ⁴ აფხაზნი + და. BC. ⁵ დიდითა A. ⁶ ვირემდის AC. ⁷ ქუთათისა ABC. ⁸ ქუთათის ABC. ⁹ იქმნა A. ¹⁰ სანგარი A. ¹¹ და—B. ¹² სანგრიდგან A. ¹³ მოიბრძოდნენ A. ¹⁴ სიმონ A. ¹⁵ წამოვიდნენ A. ¹⁶ აფხაზეთად B. ¹⁷ გრიგორ BC. ¹⁸ შენდგომად—A.

და მიბაბრა იმასა თვისსა ქყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარიონს და თვით წარვიდა ახალციხეს¹.

ხოლო ოდისი იყო ციხე ქაქეთისა,⁴⁵⁵ გამაგრებული მხედის პეტრე ბეგენის ძისაგან, და ლეჩხუმს—მური გასვიანი ხოსიასაგან, და ერთგულგბდა ბიძა თვისი გიორგი⁴⁵⁶ გრიგოლ დადიანსა, ვინათგან ზრდიდა შვილსა მისსა ლეონს² ბიძა თვისი გიორგი. და ამით გარდა დაიპყრა ყოველი სამენგრელო სამთავრო მანუჩარ დადიანმა და მთავრობდა.

ემასა ამას გარდაიცვალა გურიელი სიმონ და იქმნა გურიელათ³ ძე მისი მციარწლოვანი მამია. გარნა მოურნეობდა დედამისი, დაჲ ზემოთ ხსენებულისა ზურაბ წერეთლისა მარინა, და ბიძა თვისი ქაიხოსრო გურიელის ძე. მაშინ შეიშურა ბიძამან მისმან ვახტანგ გურიელის ძემან და მიბირებითა მეფისათა მიუღლო მამიას გურიელობა. და ესრეთ მეფისა გამო ხან იგი მიუღებდა გურიელობას და ხან იგი. [266] გარნა შემდგომად დაშთა მამიას და მთავრობს აწმყოსა ეამსაჲ.

გარნა ეამსა ამას დიდათ ეკირთებოდენ თათარნი გურიასა და აწუხებდენ მოხლომითა, კაცის კლვითა და წარყვანითა ტყუეთათა, კნინლა და ყოველი გურია აღიხოცა: რომელნიმე თათართა მიყავდა და რომელნიმე განიზინენ იმერეთად თუ ოდიშად. თუმცა გურულნი მამაცად და ნხნედ ბრძოდენ, მოავალსა ხოცდენ და შეიპყრობდენ და ამარცხებდენ, გარნა სიმრავლისა გამო თათართა ვერ ეკმაყენ გურულნი.

ხოლო ახალციხეს მყოფმან გრიგოლ დადიანმა⁴ ვერარაჲმე ჰპოვა შეწეენა და მუნით წარვიდა საქართველოდ ერეკლე მეფისა თანა და სიმამრისა თვისისა მეფის ძის გიორგისა თანა, გარნა ვერ მიიღო ვერცა მუნით თვისის საწადისა კმაყოფა. და წარმოატანა მეფემან ერეკლემ შვილი თვისი ალექსანდრე და შვილისშვილი თვისი იოანე, რათა იზრუნოს მეფემან იმერეთისამან სოლომონ თხოვისათვის პაპისა და ქმნას მშვიდობა გრიგორისა და მანუჩარისა შორის. და მოვიდენ ქუთაისს⁵. გარნა ვერარაჲმა⁶ საქმისა გარდამწყვეტელნი მეფის ძენი წარვიდენ ქართლს.

და გრიგოლ დადიანი ცოლშვილითა თვისითა იყო მეფისა თანა იმერეთს და იზრდებოდა. და არა სწადოდა მეფესა მთავრობა გრიგოლისა, არამედ მანუჩარისი. და მრავლისა თხოვნისა და ხვეწნისა შემდგომად სცნა რა ჭეშმარიტი გრიგორიმ, რომელ მეფე სოლომან არა მართლიად ზრახნეს მას და უმეტეს მეცადინობს დაბრკოლებასა, ამისთვის ეზრახა ბიძასა თვისსა გიორგი დადიანის ძესა, რათა მან გარდმოიბიროს გრიგოლის [267] ერთგულებისადმი ქაიხოსრო გელოვანი⁷. ამისთვის იმეცადინა გიორგიმ დადიანის ძემ და მიიბირა გელოვანი⁸ ქაიხოსრო და მოუწოდა გრიგოლს თვისსა სასახლესა შინა ნოჯიხეეს. წარმოვიდა ღამით მალვით გრიგორი ქუთათისით და მოვიდა ნოჯიხეეს ბიძისა თვისისა გიორგისა თანა, წარმოუძღვა ბიძა თვისი და მოვიდენ ციხესა ზედა გიორგი დადიანის ძისასა ნოლას და იმყოფებოდენ მუნ. ხოლო მეუღლე გრიგოლ დადიანისა, საქართველოს მეფის ასული ნინა. წარიყვანეს ღამით მალვით და მიიყვანეს ლეჩხუმს, მოეგება ქაიხოსრო გელოვანი⁹ და ყოველნი ლეჩხუმნი და მისცეს პირი ერთგულებისა ქმრისა⁹ თვისისა გრიგოლ დადიანისა. ხოლო გრიგოლ დადიანმა, ბიძისა თვისისა გიორგის ციხეს ნოლას მყოფმან, შემოიკრიბა რომელნიმე ოდიშარნი და იღგა მუნ.

¹ ახალციხეს—A. ² ლეონს A. ³ გურიელად B. ⁴ დადიანმან A. ⁵ ქუთაის ABC.

⁶ რაისა B. ⁷ გელოვანი B. ⁸ გელოვანი A. ⁹ ქმრისა B.

სცნა რა ესევეთარი მოქმედება მეფემან სოლომონ გრიგოლისაგან¹,
 შერაცხა განბასრვად თვისად და შემოიკრიბა სპანი იმერეთისანი, მიეგება
 მანუჩარ, გრიგოლ დადიანის² ძმა, სპითა ოდიშისათა, წარმოემგზავრენ და
 მოვიდნენ ნოლას და დაებარგენ ლეგერცამეს,³ გაღმით ციხისა. და სწადო-
 და მეფესა დაძხობა ნოლის ციხისა, მაგრამ რადგანაც გრიგოლ დადიანი და
 გიორგი ბიძამისი იდგენ მამაცად და მხნედ და დაამარცხეს წასრულნი⁴ ჯარ-
 ნი მეფისანი იქით-აქათ გრიგოლის და გიორგისთა,— ამისთვის ველარ შემარ-
 თა მეფემან და მოიგონა ესე არამსგავსიერი⁵ საქმე, იწყო ლაპარაკი გრი-
 გოლისთანა და ბიძისა მისისა თანა: „მოღით ჩემთანა⁶ ქუთა [268] ის⁶
 და იქ შეეკრათ პირობა: შენ ჩემთვის, ხოლო მე შენთვის, და მიითვალე⁷ და-
 დიანობა“. ამა აზრსა ზედა ნება სცა გრიგოლიმ დადიანმა. და განიზრახა
 მეფემან: „ოდეს მოვალს ქუთაისს⁸ ჩემთანა გრიგოლ⁷, მოვკლავ, და ბიძასა
 მისსა და⁹ ანუ შევიპყრობ“. და ამა ჰაზრითა წარვიდა მეფე ქუთაისს⁸. თუმ-
 ცალა იცოდენ გრიგოლმან და ბიძამან მისმან, რომელ ცბიერებს მეფე და
 მიყავს ლალატისათვის, გარნა იმაზეცეს გული და შემდგომად რამოდენისამე
 15 დღისა წარვიდენ ესენიცა და მივიდენ ბანძას, მუნითგან წარგზავნეს კაცი და
 ითხოვეს მომგებებელად მიტროპოლიტი⁹ ორნი: ქუთათელი დოსითეოს წე-
 რეთელი, გენათელი ეფთვიმი გურიის ერისთვის ძე, ამასთან სახლთუხუცესი
 წერეთელი ზურაბ და წულუკიძე გიორგი. მივიდენ ესენი ბანძას, წარუძღვენ
 დადიანსა და მივიდენ ქუთაისს¹⁰ სასახლესა შინა ქუთათლისასა, და ვინათ-
 20 გან გრძნობილ იყო მათგან ლალატი მეფისა, გრიგოლ დადიანი აღარ შთავი-
 და სასახლესა მეფისასა და ბიძამისი გიორგი შთავიდა მეფისა თანა სასაუბ-
 როთ და სცნა ქეშმარიტებით¹¹, რომელ გამზადებულ არა მეფე ლალატად და
 ნახა დამდგარნი კაცნი, მაშინ წარმოვიდა და მოვიდა გრიგოლისა თანა, უთხრა
 ცხადათ მეფისაგან ლალატი. მაშინ მსწრაფლ აღმხედრდა და წარმოვიდენ და
 25 წარმოაპყვენ ზემოთქმულნი მიტროპოლიტები და თავადნი იმერელთანი. და
 მეფემან ვერლა შემართა ლალატსა და დაუტევეს განბასრებული. და დადიანი
 მოვიდა ხუნწს, და იმერთა მღვდელ¹²-მთავარნი და თავადნი განუტევენ¹³
 დიდითა მადლობითა და წარვიდენ.

[269] შემდგომად ამისა წარვიდა გრიგოლი დადიანი ლეჩხუმად, მუნ
 30 მისვლასა¹⁴ თანა მოეგება ლეჩხუმის მოურავი¹⁵ გელოანი¹⁶ ქაიხოსრო და
 სრულიად ლეჩხუმი, მისცეს ფიცი დადიანსა ერთგულებისა და ციხენი ყოველნი,
 და დაიპყრა დადიანმა სრულიად ლეჩხუმი.

მცნობი მეფე, ვერარადასა თვისის განზრახვისა აღმსრულებელმან (!)
 წარმოვიდა და მოვიდა ოჯოლას და იწყო საუბარი დადიანისადმი მშვიდო-
 35 ბისა. აქილამ წარვიდა ბიძა დადიანისა გიორგი და გელოვანი ქაიხოსრო და
 ქმნეს დადიანისა და მეფისა შორის მშვიდობა. და წარვიდა მეფე კვალად
 ქუთათისს¹⁰.

ხოლო დადიანის ძე გიორგი, ბიძა დადიანისა, შეიქმნა ავათ ჟამსა ამას
 ღღნორისას, მოიყვანეს გიორგი ზოგის და გარდაიქვალა მუნ წელს ქრისტე-
 40 სით 1799, დეკემბერსა 15. მცნობი ამისი დადიანი გრიგოლ დიდათ მწუხარე

1. გრიგორისაგან BC. 2 დადიანს AC. 3 წარსრულნი A. 4 არა—A. 5 ჩემთან A. 6 ქუ-
 თაის ABC. 7 გრიგოლს A. 8 და—A. 9 მიტროპოლიტი B. 10 ქუთათის ABC. 11 ქეშმარიტები
 A. 12 მღვდელ BC. 13 განუტევა B. 14 მისვლასა A. 15 მოურავი A, 16 გელოვანი A.

იქნა, ვინათგან მოუყვდა¹ საქმისა თვისისა გამგებელი ბიძა, წარმოიღო დიდის პატივით და მოასვენა სამარხოსა მამა-პაპათა თვისთასა² და დამარხა მარტიელს შესაფერითა პატივითა.

5 ხოლო დადიანმა მოიმტკიცა ყოველი ოდიშარი და იქმნა დადიანად, და ძმისა მისსა მანუჩარს უბოძა სალიპარტიანო და მუნ იზრდებოდა, გარნა ერთმანერთთანა³ არა მივიდოდენ და არცა იხილვიდენ ურთიერთთა, ვინათგან⁴ იყო შური დიდი შორის მათსა, მეფისა მიერ დათესილი. ეამ რაოდენმე ფლობდა გრიგორი საწთავროსა თვისსა ნებასა თვისსა ზედა. გარნა მძლავრებდა ყოველსა ოდიშ-ლეჩხუმსა კვალად გელოანი⁵ ქაიხოსრო. ამისთვის ვერა მომთმენელმან გელოანის⁶ [270] ქაიხოსროს საქციელისამან გრიგორი დადიანმან ეზრახა (!) მეფესა სოლომონს საიდუმლოთ და ურთიერთის პირის შეთქმითა მოჰკლა გრიგორი დადიანმა გელოანი⁷ ქაიხოსრო გორდს და უმეტესად შემომტკიცა გრიგორი დადიანმა ოდიშ-ლეჩხუმი, და ყოველი მიმდგომი ქაიხოსრო გელოანისა⁷ დაამდაბლა.

15 იყენენ ეამ რაოდენმე სიყვარულსა ზედა მეფე სოლომონ და დადიანი გრიგორი. გარნა მეფემან არა დაუტევა თვისი განზრახვა და სწადოდა თვისად დაპყრობა ოდიშ-ლეჩხუმისა, ამისთვის კვალად მიიბირა ძმა გრიგოლ⁸ დადიანისა მანუჩარ და წარმოემართა გრიგორსა ზედა სპითა მრავლითა იმერელ-ლეკითა⁹ და გარდაავდო გრიგორი და ქმნა დადიანად მანუჩარ. გარნა 20 გრიგორი არ¹⁰ განეშორა ოდიშსა და იმყოფებოდა ხან ხორგას, ხან ხეთას, ხან ქაქვიჯს, ხან ნოლას, ვინათგან¹¹ მოურაგნი¹² თუ ბატონნი ამა სოფელთანი ერთგულბდენ გრიგორის. და ოდეს წარვიდოდა მეფე სპითა თვისითა იმერეთად, კვალად დაიპყრობდა გრიგორი დადიანობასა. და ოდეს მოვიდოდა მეფე სპითა თვისითა ოდიშად, მისცემდა მანუჩარს დადიანობასა. და ვინათგან¹² გრიგორი ვერ განსდევნა მეფემან სამფლობელოთ თვისით და ვერ აღასრულა საწადლო თვისი, ამისთვის განძვინდა და აქცევდა ოდიშსა ყოველ წელ და აიხრებდა სპითა იმერელ-ლეკითა⁹ და სტყუენიდა მრავალსა ქრისტიანთა ტყვეთა, სწვიდა და აიხრებდა ოდიშსა. და მისცა ოდიში დიდსა მწუხარებასა, [271] სადა ურწმუნოთა ლეკთა მრავალნი ეკლესიანი შებღალნეს და 30 მრავალნი გლახაკნი საცინელად და საბასრობელად მართმადიდებლობისა სჯულისათვის მოჰკლეს.

განაგრძო ესევეთარი მოქმედება მეფემან სოლომონ, შეიკრიბა სპანი თვისნი, იწინამძღვრა მანუჩარ დადიანის ძე და მოადგა ლეჩხუმს ჭყვიშით.¹³ მიდრკენ მრავალნი მანუჩარისაკენ ლეჩხუმელნი. ვერლა დაუდგა წინ გრიგოლი, ვინათგან ლეჩხუმელთ მრავალთ უღალატეს და უფროვე ბააკა ჩიქოანმა¹³, რომელი იყო ეამისა მას ლეჩხუმსა შინა შემძლე კაცი. და შემოვიდა მეფე ლეჩხუმს და აიხრებდა. ხოლო გრიგორი იდგა მურს, იწყო ზრახვად მეფესადმი გრიგორიმ: „უკეთუ მანუჩარს დაუტევებ¹⁴ და წარხვალ თქვენ უკუნვე, რაასაცა მეტყვი, მოგე შენ“. სთხოვა მეფემან: „უკეთუ მომცემ ციხესა 40 ჭყვიშისასა და შემდგომსა მისსა, მე დაუტევებ მანუჩარს ყოვლად შეუწყენელად“. აღუთქვა გრიგორიმ თხოვილი თვისი მეფისა. და ვინათგან¹⁵ დიდი სურვილი იყო მეფისა დაპყრობა ლეჩხუმისა და ჭყვიშის¹⁶ შოვნისათვის, არა

¹ მოუყვდა BC. ² თვისთა A. ³ ერთმანეთთანა A. ⁴ ვინადგან C. ⁵ გელოანი A. ⁶ გელოანის A. ⁷ გელოანისა A. ⁸ გრიგორ BC. ⁹ ლეკთა A. ¹⁰ არა B. ¹¹ ვინადგან B. ¹² მოურაგნი A. ¹³ ჩიქოანმა A. ¹⁴ დაიტოვებ ABC. ¹⁵ ვინადგან C. ¹⁶ ჭვიშის A.

შიხედა ფიცის უარის ყოფასა და არცა სირცხვილსა, დაუტევა მანუჩარ ღებ-
ვირს და თვით წარვიდა და დაებარგა საყოფიანოსა შინა რაქას. იხილა რა
მანუჩარმან თავი თვისი უარყოფილი მეფისაგან, ვერას ღონისა მპოებელი
ივლტოდა¹ და შევიდა ციხესა შინა ორბელს, ვინათგან ციხე იგი იყო სამო-
ურავო² ბააკა ჩიქიანისა. ხოლო გრიგორი გამოვიდა მურიდამ და დაიპყრა
ყოველი ლეჩხუმი. იცნა რა მანუჩარმა³, [272] ვითარმედ მეფესა არა სწადს
არა რომლისამე ჭეთა დადიანისათა კეთილი, ამისთვის მრვიდა გრიგოლისა⁴
თანა, ძმისა თვისისა და შეურდა და სთხოვა მიტევება თვისის უწინდელის
წინააღმდეგობისა⁵. ხოლო გრიგოლიმ⁶ სულგრძელებითა და სიხარულითა
მიუტევა მას და ქმნეს იმათა შორის დიდი შეკრულება. და ვინათგან ძმანი
ესე შეერთდენ, არღა მისცა გრიგორიმ მეფესა ჭყვიში და დაპირება არღა
აღუსრულა.

ამისთვის უკ-მოიქცა მეფე და მოადგა გარს ჭყვიშის ციხესა და რაო-
დენისამე ტამისა [შემდგომად] სუსტთა და უსირცხვილოთა მეციხოანეთა მის-
ტეს ჭყვიში მეფესა და აღიღეს ჭყვიში. და შემდგომად წარმოემართა მეფე
დასაპყრობელად⁷ სრულიად ლეჩხუმისა და დაებანაკა ლაილაშს. აქეთ გრი-
გორიმ შეიკრიბნა⁸ ლეჩხუნი მხოლოდ და დასდგა უსახელოს. დღისა რაო-
დენისამე შემდგომად იქმნა ბრძოლა უსახელოს. თუმცა სახელოვნად ბრძოდენ
ლეჩხუმელნი, გარნა სძლო სიძრავლემან სიმირესა და ივლტოდენ გრიგოლი-
ნნი⁹, და გაემარჯვა მეფესა, მოადგა ციხესა ღებვირისასა, სადა მეციხოანემან
ღებვირისამან, ბეჟან ყრუაშვილმან¹⁰ სახელოვნად და საქებელად განამაგრა
ციხე ღებვირისა, იბრძოდა მამაცად და¹¹ მოჰკლნა მრავალნი იმერელნი და
ლეკნი გარემოდგომილნი. და შემდგომად შესთხარეს ციხე და ნახევარი ციხისა
გარდმოიქცა. და რა სცნა ბეჟან ყრუაშვილმა¹², არღა შესაძლებელ არს ციხე-
სა ამას შინა ყოფნა, ამისთვის იმამცა გული და გამოვიდა ღამით [273] თეი-
სის ხელქვეშეთის¹³ კაცით. გამოივლო გარეშემოდგარნი იმერნი და ლეკნი და
მშვიდობით მოვიდა მურს გრიგოლ დადიანთან. მცნობი ამისი ვერღა დასდგა
გრიგოლი ლეჩხუმს და წარვიდა ოდიშად. და დაიპყრა მეფემ ლეჩხუმი და
დაადგინა ლეჩხუმის მოურავად¹⁴ ბერი ქაიხოსროს ძე გელოანი¹⁵ და თვით
წარვიდა იმერეთად¹⁶.

ჯამსა ამას შეიშურევენ ურთიერთისა შორის ახალციხის ფაშანი: შერიფ¹⁶
ფაშა და ზაბუთ ფაშა. და გარდმოავდო ზაბუთ ფაშა შერიფ¹⁷ ფაშამ და ვერა
სადა ღონის მპოებელი მოვიდა იმერეთის მეფის სოლომონისა თანა, ვინათ-
გან იყო გვარით ძველი ათაბაკისა შთამომავლობა¹⁸. ამისთვის მოვიდა ბაგ-
რატიონისა თანა და იმყოფებოდა მეფისაგან იმედუელი. მაშინ შერიფ¹⁸ ფა-
შამან დაიწყო ზრახეა მეფის ვაზირებთა თანა და აღუთქვათ მრავალი თეთრი,
უკეთუ მოჰკლან ზაბით ფაშა. ევზირნი მეფისანი ბირებულნი თეთრისაგან შე-
კრბენ მეფისა წინაშე და სხვადასხვა საქმის¹⁹ მხვენებელთ შეაცთუნეს მეფე
და მოაკვლევინეს²⁰ ზაბით ფაშა: მოსკრეს თავი და წარუგზავნეს შერიფ¹⁸
ფაშას. შემდგომად რაოდენისამე ხანისა წარგზავნეს მეფის ვაზირთ კაცი და

¹ იღვტოდა A. ² სამოვრაო A. სამოვრაო B. ³ მანუჩარმან BC. ⁴ გრიგოლისა B.
⁵ წინააღმდეგობისა B. ⁶ გრიგორი A. ⁷ დასაპყრობელად A. ⁸ შეიკრიბა AC. ⁹ გრიგო-
რისნი AB. ¹⁰ ყრუაშვილმან A. ¹¹ და—BC. ¹² ხელქვეშეთის C. ¹³ მოვრაუად A. ¹⁴ გელო-
ვანი A. ¹⁵ იმერეთად—A. ¹⁶ შერიფ BC. ¹⁷ შერაფ BC. ¹⁸ შამამავლობა A. ¹⁹ საქმისა B.
²⁰ მოაკვლევინეს A.

სთხოვეს შერიფ¹ ფაშასა დანაპირები თეთრი ზეფისადმი და ზათდაცა, გარ-
ნა მან არცა ერთი ფული წარმოგზავნა. და მოაცთუნა შერიფ¹ ფაშამ მეფე
და ვაზირნი მისნი და დაშთენ განბასრებულნი შერიფ ფაშისაგან. ⁴⁵⁹)

აჲ კვალად გრიგოლისას ვიტყოდეთ. გრიგოლი რა შთავიდა ოდიშს,
5 სთხოვა შეწევნა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა შარვაშიძესა, რომელსა ეპყრა ყოველი
აფხაზე[27]თი² ვიდრე დალიძემდე³ და მძლავრებდაცა დადიანის სამფლობე-
ლო სამურზაყანო-აფხაზეთსა. ხოლო მან სთხოვა უპირშოვისი⁴ შვილი თვისი⁵
ლეონ მძევლად, უკეთუ შეეწიოს მეფესა ზედა, მისცეს მან მრავალი თეთრი.
და წარუგზავნა დადიანმან ძე თვისი ლეონ მძევლად. მაშინ შეიკრიბა ქელაიშ-
10 აჰმედ-ბეგმან ყოველი აფხაზეთი და წარმოვიდა, მოვიდა და დაებანაკა აბე-
დათს⁶. იქით მოვიდა მეფე სპითა იმერთა და ლეკთათა და დაებანაკა ივან-
დიდს. და იწყეს ზრახვად მღვემან და ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან და ვერა შემარ-
თა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან ბრძოლად მეფისა და სთხოვა, რათა არა აენოს და-
დიანსა. აღუთქვა მეფემან ფიცით არა ვნებად დადიანისა. და წარვიდა ქე-
15 ლაიშ-აჰმედ-ბეგ⁷ კვალად აფხაზეთად.

გარნა მეფემან არა დაიცვა აღთქმული ქელაიშ-აჰმედ⁸-ბეგისადმი და
შემდგომად წარსვლისა⁹ მისისა¹⁰ გამოვიდა¹¹ ოდიშს და მრავალნი ადგილებ-
ნი მოაოხრა და მოადგა ციხესა თამაკონისასა და აღილო იგი. და შემდგომად
მოადგა გორდის ციხესა, გარნა იგი ვერ აღილო, ვინადგან¹² მამაკად ბრძო-
20 დენ მას შინა¹³ მყოფნი მეციხოვნენი¹⁴ სამნი ძმანი სახლთუხუცის ძენი: და-
ვით, ნიქელ და ოტია ჩიქოანნი¹⁵. და წარვიდა მეფე იმერთად. ⁴⁶⁰)

V თუმცა მრავალგზის ევედრა გრიგოლი დადიანი მეფესა, რათა დააცხროს
მას ზედა ესევეთარი მოქმედება და მოიხსენოს უწინდელი მსახურება მისი და
რადცა¹⁶ სთხოოს, აღუსრულოს მას,—გარნა არა ისმინა მეფემან და უმეტეს
25 შესძინა ღვენა გრიგორისა¹⁷, ვინათგან თან-განმზრახნი მეფისანი და ვაზირნი
მისნი: ჯიხოსრო პაპუნას ცე [27ა] წერეთელი, ორნი ძმანი წულუკიძენი:
ოტია და სეხნია და როსტომ ნიკარაძე¹⁸), ესრეთ ურჩევდენ მეფესა და
ეტყოდენ გრიგოლის¹⁹ არ-შეწყნარებასა: ხოლო მეფე თქმულთა მათთჳ ვერ
წინააღუდგებოდა. გარნა გრიგოლი²⁰ ვერ განდევნეს სამფლობელოთ მი-
30 სით. ²⁰

მაშინ გრიგოლიმ²¹ ვერარაჯსა²² საქმისა მპოვნელმან²³ განიზრახა, რათა
მისცეს თავი თვისი როსიის იმპერატორსა და დაიფაროს მტერთაგან. მაშინ
იყო საქართველოსა შინა მთავარმართებლად²⁴ აღექსანდრე პირველის როსიის
იმპერატორისაგან დადგენილად თავადი პავლე დიმიტრივიჩი ციციანიოვი ლე-
35 ნტრალ-ონტ-ინფანტერი²⁵. და ვინათგან იმერთით ვერ იზოვნა გზა დადიანმა,
რათა წარგზავნოს კაცი საქართველოდ, მაშინ ნოლას ციხილამ განმზადა კა-
რისა თვისისა მღვდელი²⁶ სიმონ²⁷ ასათიანი და აზნაური გიორგი გუგუშვილი
და წარგზავნა ასხის მითთ და ჩავიდენ ლენტეხს და ლენტეხილამ ჩოლულს²⁸
და ჩოლულილამ წარუძღვა გარდაფხაძე გიგო, რომელი დიდათ ერთგულებდა
40 გრიგოლ²⁹ დადიანსა, გარდავლეს კავკასი და ოსეთი და შთავიდენ მოსდოქს,
ხოლო მუნით მოქცეულნი მოვიდეს ტფილისს კნიაზ ციციანოვთან.

¹ შერიფ BC. ² აფხაზეთი A. ³ დალიძემ A. ⁴ უპირშოვისი A. ⁵ თვისისი A. ⁶ აბდათს +
და A. ⁷ ბეგი B, ბედი C. ⁸ ახმედ BC. ⁹ წარსვლისა C. ¹⁰ მისისა + და A. ¹¹ მოვიდა A. ¹²
ვინათგან A. ¹³ მამინა BC. ¹⁴ მეციხოვნენი A. ¹⁵ ჩიქვანნი BC. ¹⁶ რაიცა A. ¹⁷ გრიგორისი C.
¹⁸ გრიგორისი B. ¹⁹ გრიგორი B. ²⁰ თვისით B. ²¹ გრიგორიმ BC. ²² ვერარაჯსა BC. ²³ მკერ-
ბელ A. ²⁴ მთავარმართებლად A. ²⁵ ინფანტერი BC. ²⁶ მღვდელი B, მღვდელი C. ²⁷ სიმონ
A. ²⁸ გრაგორ B.

სახოვან გრიგორი¹ დადიანმა, რათა შეამდგეობითა მისითა განუღოს
ქარი მოწყალებისა და მიიღოს საფარველსა შინა თვისსა დიდმან როსიის
იმპერატორმან და დაიფაროს მტერთაგან. შეიწყინარა თავადმან ციციანოვმან
ელჩნიცა და თხოვაცა გრიგორი დადიანისა და მ[276]ილო კელმწიფე იმ-
პერატორმა² საფარველსა შინა თვისსა და წარმოუგზავნა³ კავალერი წმინდი-
სა ალექსანდრე ნევესკისა ხელითა⁴ პოლკოვნიკის მაინოვისათა ახალციხით,
ვინათგან იმერეთით მეფე არა მისცემდა გზას. მოვიდა პოლკოვნიკი⁵ მაინო-
ვი ჭალადიდს ფოთით და მოუტანა კავალერი და ამისთვის დიდათ მხიარულ
ქმნილმან დადიანმან დიდის საჩუქრით კვალად განუტევა პოლკოვნიკი მაინ-
ოვი. ¹⁶⁸)

10

ამით განაღვირებულმან დადიანმან იწყო საქმედ ლეჩხუმის მოურავს⁶
ბერი გელოანთან⁷, რათა ქმნას ერთგულება მისი და დაუტეოს ერთგულება
მეფისა. მიიღო ბრძანება დადიანისა გრიგოლისა⁸ ბერმან გელოანმან⁹. დაუ-
ტევა ერთგულება მეფისა და იქმნა ერთგულ დადიანისა გრიგოლისა⁸, ვინათ-
გან მემკვიდრეობით იყო ყმა დადიანისა გრიგოლისა, და სახლი გელოანთა
ამაღლებულ იყო კაცია დადიანისაგან; ამისთვის მიუწოდა დადიანს ლეჩხუმს.
წარვიდა დადიანი ნოლიდამ და მივიდა თამაკონს¹⁰ და მოსცა თამაკონი ჯო-
ლორია დგებულამ. წარვიდა მუნით და შევიდა ლეჩხუმს, და მოვეება ბერი
გელოანი¹⁰ და სრულიად ლეჩხუმი და დაიპყრა გრიგოლიმ¹¹ სრულიად ლეჩ-
ხუმი, გარდა¹² ჭყვიშისა და ჭყვიში დაშთა ხელთა შინა მეფისათა; ლეჩხუმით
წარმოვიდა და შემომტკიცა სრულიად ოდიში და დაიპყრა ყოველი სამთავრო
მენგრელისა მშვიდობით.

ჟამსა ამას¹⁶⁸ წარმოავლინა თავადმა¹² ციციანოვმა¹⁴ [277] უფალი სტა-
ცი სოვეტნიკი პეტრე მაქსიმოვიჩი ლითვინოვი და მათთანა მაიორი იზოთ¹⁶⁸
და რომა ერთი მხედრობა და აუწყა გრიგოლი დადიანსა, რომელ მოვალს
ყირობით მხედრობა დამცველი შენი და უჩვენე ამით ლიმენა, გამოსასულელი
მათ მხედრობათა შვეი ზღვის პირსა. და მოვიდენ რა დადიანისა თანა, თვით
წარუძღვა დადიანი და შთაიყვანა მხედრობა ყულეგს და უჩვენა ლიმენა ხო-
ბის წყლისა პირსა და მუნ დაბანაკა რუსნი. და ვინათგან ჯერეთ ხელშეუ-
წყენელნი იყვნენ რუსნი, ამისთვის მისცა ზარბაზანნი და სხვადასხვა საჰი-
რონი სახმარნი, სასმელ-საქმელნი, შამოავლო¹⁵ ირგვლიე¹⁶ სიმაგრე და ესრეთ
დაუტევა მუნ და თვით წარმოვიდა. გამოვლო ოდიში და შევიდა ლეჩხუმს,
სასახლესა შინა თვისსა მურს. გარნა აღმოყვა ზღვის პირიდან ციციანოვმან
და შეიქმნა აეთ. და შემდგომად მოჯობინებისა და უკეთ ყოფნისა კვალად
შეიქმნა¹⁷ უძღურათ და გარდაიცვალა წელს ქრისტესით 1804, ¹⁶⁹) ოკტომ-
ბრის 23. და დაფლეს ცაგერს (იტყვიან გრიგოლისათვის სამსალითა სიკე-
დილსა).

მაშინ დაშთა სამთავრო სამენგრელო უმემკვიდროდ¹⁸, ვინათგან ძე გრი-
გოლისა⁸, პირმშო¹⁹ ლეონ ჭყვიანდა ქელაიშ-ახმედ-ბეგსა. და ამისთვის იწყეს
ძმათა დადიანისათა განზრახვად²⁰ დაპყრობად მთავრობისა, გარნა ერთგულ-
თა გრიგოლისთა არა ინებეს²¹ და უჩვენეს ერთგულება მეუღლესა²² მისსა,

¹ გრიგორი A. ² იმპერატორმან AB. ³ წარმოგზავნა A. ⁴ კელითა C. ⁵ პოლკოვნიკი BC. ⁶ მოვრავს A. ⁷ გელოანთან A. ⁸ გრიგორისა B. ⁹ გელოანმან B. ¹⁰ გელოანი A. ¹¹ გრიგორი AB. ¹² გარნა A. ¹³ თავადმან A. ¹⁴ ციციანოვმან A. ¹⁵ შემოავლო A. ¹⁶ ირ-
გვლიე BC. ¹⁷ შეიქმნა A. ¹⁸ მემკვიდროდ A. ¹⁹ პირშო A. ²⁰ განზრახვად + და BC. ²¹ ინებეს B. ²² მეუღლესა B.

საქართველოს მეფის ასულს დედოფალს ნინას. და ამით ვერღა ეუფლენ¹ ნებასა მათსა ძმანი დადიანისანი.

მაშინ [278] მოვიდნენ ზღვით მხედრობა რუსთა ყულევს, რომლისა მხედართმძღვანათ იყო ლენერალ-მაიორი და კავალერი იონ იონვიჩი რიკხოფი.
5 და რა ესმით ერთგულთა გრიგოლისთა: ძმასა გრიგოლისასა ჭყონდიდელ მიტროპოლიტს ბესარიონს, თავადს-მხეიდრეს პეტრეს და თავადს ჯაიანს ქაიხოსროს, თავადს სანლთუხუცეს ჩიქოანს გიორგის (და მეცა მათთანა ვიყავ) მივეგებებით სიხარულით და აღმოუტანეთ ყოველნი ტვირთნი მათნი და წარმოუძებვით მხედრობასა. და პოლკოვნიკი ტარასოვი და რამოდენიმე მხედრობა
10 დავაბანაკეთ ხუნწს, ხოლო იარანალი² და სრული მხედრობა დასდგენ ხონს.

მაშინ შეიზარახენ³ დედოფალი ნინა და ერთგულნი მისნი და მათთანა ლენერალ-მაიორი რიკხოფი, დესტეიტელნი სტაკცი⁴ სოვეტნიკი ლიტვინოვი, რათა წარგზავნონ დეპუტატნი მისის იმპერატორების დიდებულების როსიის ხელმწიფის⁵ წინაშე, და ვინათგან არ დასცალდა გრიგოლ დადიანსა, ნაცვლად
15 მისა⁶ მოახსენოს მეუღლემან და ქვეყანამანცა მადლობა საფარველის დადებისათვის, და აწცა ითხოვონ, რაჲცა საჭირო არს მათთვის. მაშინ ლენერალისათა და დესტეიტელნის სტაკცის სოვეტნიკის ლიტვინოვისა თანხმობითა აღმოარჩინეს დეპუტატთ პირველად თვით მე, შემდგომად ჩემსა ბეგან მანუჩარის ძე დადიანოვი და კარის დეკანოზი იოანე სიმეონის ძე იოსელიანი.
20 თუმცაღა მაშინ შესაშინებელ იყო რუსეთად წასვლა⁷, ვინათგან უწინარეს ჩემსა არაგინ ყოფილიყო ჩვენისა სამთავროსა [279] კაცი რუსეთად, გარნა უმხურვალესისა ერთგულებისა გამო არა ვრიდეთ თავსა ჩვენსა და არცა მივებდეთ ცრემლთა მახლობელისა ჩვენისათა და წარვედით.⁸

ხოლო შემდგომად წარსვლისა⁸ ჩვენისა წინა დედოფალმან და შერგ-
25 ბულთა ერთგულთა წარგზავნეს კაცი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგთა თანა და სთხოვეს ლეონ ძე გრიგოლისა, გარნა მან, თეთრისა ანგარების მოყვარემან, ითხოვა მრავალი თეთრი და არა წარმოგზავნა ლეონ. მცნობელმან აპისმან თავადმან კნიაზ ციციანოვმან განრისხებულმან უბრძანა ლენარალს რიქობს, რათა წარვიდეს თვისითა რწმუნებულთა მხედრობითა აყუს და შემუსროს, რათა არა
30 დაშთეს ქვა ქეასა ზედა, რომელ არა დაირღვეს, და გამოიყვანოს ლეონ და ქმნას თვისისა სამკვიდროსა ზედა მთავრად. წარვიღა რიკხოფი⁹ თვისითა მხედრებითა და მისთანა სპანი ოდიშ-ლეჩხუმისანი და მივიდა ანაკლიას ციხესა ზედა, რომელი მას ეამსა შინა¹⁰ მძლავრებით ეპყრა ქელაიშ-აჰმედ ბეგსა და იყო გამაგრებულ დიდითა მომზადებულებითა. და რა მივიდენ, მეორეს¹¹
35 დღეს¹² შეუტიეს მხედრობათა და ეგროთვე ჩვენთაცა, და სამსა საათსა ზედა აღიღეს იგი. ამის სმენითა¹³ შიშით შეპყრობილმან ქელაიშ-აჰმედ-ბეგმან მსწრაფლად წარმოავლინა ლეონ გრიგოლის ძე და მოიყვანეს ანაკლიას, და მუნით წარმოიყვანეს და მოვიდენ მხედრობაცა და სხვანიცა ზუგდიდს. მიულოცეს მთავრობა ლეონს და მითვალეს ყოველი სამთავრო შენგრელიისა¹⁴
40 საზღვრ[280]ითი საზღვრამდე. და შემდგომად ლენერალი რიკხოფი თვისის მხედრებითა კვალად წარვიღა ბანაკსა თვისსა ხონს. და შემდგომად მცირისა ხანისა მივიდა ქუთათისს¹⁵ და მუნ დაებანაკა.

¹ ეუფლენ BC. ² იანარალი A. ³ შეიზარახენ B. ⁴ სტანკი A. ⁵ კლმწიფის A.
⁶ მისსა A. ⁷ წასვლა A. ⁸ წარსვლისა BC. ⁹ რიკხოფ AC. ¹⁰ შინა-BC. ¹¹ მეორესა A.
¹² დღესა A. ¹³ სმენი A. ¹⁴ საშენგრელიისა B. ¹⁵ ქუთათის ABC.

გარნა მეფე იმერეთისა არა მივიღოდა ქუთათისს¹ და არცა ნახევლა მხედრობასა და იმყოფებოდა ზამთარ ვარციხეს, ხოლო ზაფხულ ოკრიბას და² გოგს.⁴⁶⁹

აწ ჩვენის წასვლისას³ ვიტყოდეთ. ჩვენ რა წაველთ და მივედით ქუთათისს⁴, მუნ იყო პეტრე მაქსიმოვიჩი ლიტვინოვი და მან გაგვისტუმრა თავადთან ციციანოვთან, გარნა დიდათ იშიშოდა მეფისაგან და ელოდა სიკვდილსა ჩვენსა გზასა ზედა და ჩვენცა ესრეთ მოველოდით. გარნა მინდობილნი ლმერეთისა წარვედით და მივედით ტფილისს⁵ თავადს ციციანოვთან. მხილველი ჩვენი დიდათ მხიარულ იქმნა, და მიგვიღო სამაგალითოს პატივის ცემითა. და შემდგომად თორმეტისა დღისა გაგვისტუმრა რუსეთად დიდის მომზადებულებითა და დიდის პატივითა ყოვლის საქართვებითა კმაყოფილნი. ნუ განვაგრძელებთ. მივედით რა სამეუფოსა⁶ ქალაქსა⁷ სანკტ-პეტერბურლს, შეგვიწყნარეს და მიგვიღეს სამაგალითოთა პატივითა, რომლისა წარწერა დიდსადაჲმე განგრძელების. და შემდგომად რამოდენისაჲმე ხანისა ინება და ღირს ვიქმენით ხილვად და თავყანისცემად მისის იმპერატორებითის დიდებულებისა მოწყალისა და დიდისა კელნიწივისა ალექსანდრეს პავლეს ძისა და ყოველთა მისთა ფამილიათა⁸. და შემდგომად ხილვისა წარუგზავნეთ იოანეს [281] დეკანოზის ხელით რომელიცა გეჰონდა ძღვნად წარღებული ჩვენის მთავრინას ნინა დედოფლისაგან ხატი ვლადიკერნის⁹ ღმრთის¹⁰ მშობლისა, და მთავრთა რა, შიილო შესაბამითა პატივითა და დაასვენა თვისის სასახლის ეკლესიასა შინა დიდის ცერემონიითა.

ჩვენ ვიყავით სანკტს-პეტერბურლსა შინა გამოუთქმელითა ცხოვრებითა ერთსა წელსა. და შემდგომად გამოგვისტუმრეს დიდის პატივითა ყოველითურთ კმაყოფილნი. ყოველივე თხოვა⁴⁷⁰ მთავრისა: ჩვენისა ინება მიცემა იმპერატორებითის დიდებულებამ და ბრძანა—აღსრულება, წარმოგზავნა წყალობათ¹¹ და ესენი: შეამკო უძვირფასესად ხატი ვლადიკერნის¹² ღმრთის მშობლისა და წარმოგზავნა კვალად სახლსა შინა დადინისასა, რათა მუნ განისვენოს წინადად ჩემის საფარველის დადებისა და თქვენის¹³ ჩემდამი¹⁴ ერთგულებისა. მას თანწარმოატანა ყოველითურთ დაუკლებელი ერთი ხელი შესამოსელი სამღვდელლო¹⁵ და სამთავრო, შესაბამი მისის ბოძებისა. ბრძანა აღშენება ეკლესიისა სახელსა ზედა ვლადიკერნის¹⁶ ღმრთის მშობლისასა საძენგრელოსა შინა ხარჯითა მისის იმპერატორებითის დიდებულებისათა, და იქმნეს ჴუნ ქალაქი, და ეწოდებოდეს სახელად ქალაქსა მას გრიგოლიმოლი სახსოვრად განსვენებული-სა გრიგორი დადინისა. მოგებომა მთავარსა ჩვენსა ლეონ გრიგორის¹⁷ ძეს დადინასა გრამოტა-დასამტკიცებლად მთავრობისა, დროშა უძვირფასესად შექმობილი და ხმალი ძვირფასითა თვლებითა მოოქვილი, ჩინი ლენერალ-მაიორობისა და ორდენი ბრიალენტითა [282] წმინდის ანნისა პირველისა კლასისა და ერთი ბეჰედი დიად მდიდარი და ძვირფასი. დედასა მთავრისასა, მთავრინასა ჩვენსა, საქართველოს მეფის ასულს ნინას—ორდენი პირველისა კლასისა წმინდის ეკატერინისა¹⁸. და ბრძანა: ვინათგან სამენგრელოს მთავარი ლეონ გრიგორის ძე არს ჯერეთ თორმეტისა წლისა და არ ძალუძს მას

¹ ქუთათის ABC. ² და—AC. ³ წარსვლისას BC. ⁴ ქუთათის ABC. ⁵ ტფილის A. ⁶ რა სამეუფოსა—A. ⁷ ქალაქს A. ⁸ ფამილიათა BC. ⁹ ვლადიკერან B, ვლადიკერან C. ¹⁰ ღმრთი BC. ¹¹ წყალობით B. ¹² ვლადიკერანისა A, ვლადიკერანისა BC. ¹³ თქუშნის B. ¹⁴ ჩემო A. ¹⁵ სამღვდელო BC. ¹⁶ ვლადიკერან AC, ვლადიკერან B. ¹⁷ გრიგორის B. ¹⁸ დენარალ BC. ¹⁹ ეკატერინას A. ²⁰ ძალუჯ A.

მართვა მთავრობისა, ამისთვის ლეონის ოცისა წლისა მიწევნადმდე ნინა მთავრინა მართებდეს სამთავროსა სამეგრელოსაო. ჩვენ მოგვებოდა უმოწყალებად: მე მიბოძეს პირდაპირ პოლკოვნიკობა¹ და ორდენი წმინდისა ანნის. პირველისა კლასისა და ამასთან უძვირფასესი ბეჭედი და უძვირფასესი თვლები² ბით³ მოოქცილი ბურნათის კოლოფი და სხვა თეთრი მრავალი; ბეჭანი— პოტპოლკოვნიკობა⁴ და ორდენი წმინდის⁵ ანნის მეორის კლასის, ძვირფასი ბეჭედი და თეთრი მრავალი; დეკანოზს იოანეს— ოქროს ჯვარი, კამილაკვა და სიკვდილამდე⁶ პენცია და თეთრი მრავალი. და მხლენი ჩვენი აღავსეს წყალობითა. და ესრეთ ღირსყოფილნი წარმოვედით სამეგრელოდ და გამოვედით მალაროსია და ყირიმი და შთავსხედით ქეფას⁴⁷¹ ხოლმანდსა შინა, და წარმოვედით და მოვედით ყულეეს და იქილამ ბანძას, სადა იყვნენ შეკრებულნი მთავარი ჩვენი და მთავრინა, და შეიქმნა სიხარული გამოუთქმელი და სხვა და სხვა შექცევანი. და ესრეთ იქმნა სკლა⁵ ჩვენი ძალითა ღმრთისათა.

ხოლო ყოფნასა ჩემსა როსიად ანუ სხვათა ადგილებთან მიმოვლასა ჩემსა, თუ რაა იგი მიხილავნ საკვირეონი, ანუ დიდებანი, [263] ანუ საქებლნი, ანუ სხვა და სხვანი სახილავნი, — იგი აქა დამეწერა, უხამსად შეიქმნებოდა⁶ სიგრძე წერილისა ამის, და ამისთვის აქა ესრეთ მოკლედ აღვსწერე, და ვისაცა⁷ აქვს სურვილი ამის შეტყობისა და სმენისა, იხილოს ჩემ მიერ აღწერილსა მიმოვლასა შინა (რომელსა ეწოდებინ: „მიმოვლა ნიკოლაა დადიანოვისა“). მეფესა იმერეთისასა სოლომონს საქართველოასა უპირატეს მართებელი თავადი ციციანოვი აწვევდა და ეტყოდა, რათა იგიცა გრიგოლისამებრ შევიდეს მთავრელობასა და ერთგულებასა შინა რუსეთის იმპერატორისასა, გარნა მეფე არა თანხმა იყო ამა განზრახვისა, არამედ უმეტეს ერთგულებდა პორტი ათამანსა და იქით ჰქონდა ჰაზრი თვისი.

ესამთ ამთ აღმხედრდა და გაილაშქრა⁸ თავადმან ციციანოვმან სპარსეთსა ზედა, მოადგა განჯის ციხესა და დიდის ბრძოლის შემდგომად აღიღო იგი⁴⁷² და მოჰკლა მას შინა მყოფი ხანი და იაყარ ჰყო საქონელნი და ცხოვრებანი ჯაყათ ხანისანი და გამარჯვებული მოიქცა ტფილისადვე. ხოლო განჯას უწოდეს სახელად ელისაბედპოლი სახელსა ზედა იმპერატრიცა ელისაბედისასა.⁴⁷³

კვალად რამოდენისამე ესამისა შემდგომად გაილაშქრა⁹ თავადმა ციციანოვმან სპარსეთსა ზედა და მოადგა ერევნის ციხესა. და მოდგომისა შემდგომად წამოეხმარა ბაბა-ხან ყენი ორასი¹⁰ ათასითა მხედრითა¹¹ ციხესა ერევნისასა და მოადგა გარს ციციანოვს. უღონო იქმნა თავადი ციციანოვი, რა იხილა ენეოდენი სიმრავლე მტერთა და უფროვე ამისთვის, რომელ სამი ათასისა მეტი არა ჰყვანდა [284] მხედრობა¹², რათა ციხესაცა მოადგეს და ყენისაცა ებრძოლოს. მაშინ დაუტევა ციხე, დაუპირდაპირდა ყენსა და ებრძოლა სასტიკად, და წარმოვიდა მშვიდობით და მოვიდა კვალად ტფილისადვე.

შემდგომად¹³ რამოდენისამე ხანისა⁴⁷⁴ წარვიდა კვალად სპარსეთად და რა მივიდა ბაქოს, იწყო ბაქოს ხანთანა ზრახვად: „უკეთუ არა მოაჩილ შექმნები, შემგუსრავ შენ და ციხესა შენსა, ვითარცა განჯასა“. მაშინ ცბიერებითა ემორჩილა ბაქოს ხანი და მიუწოდა მხოლოდ ციციანოვს რამოდენითამე კაცითა. დაუტევა მხედრობა და თვით წარვიდა ორითა ცხენოსნის¹⁴ ყა-

¹ პოლკოვნიკობა A. ² თვლებით—A. ³ წმინდისა B. ⁴ სიკვდილამდე A. ⁵ სკლა A.

⁶ შეიქმნებოდა A. ⁷ ვისაც B. ⁸ გაილაშქრა A. ⁹ გაილაშქრა A. ¹⁰ ორას A. ¹¹ მხედრებითა A. ¹² მხედრობა—B. ¹³ კვლ ABC. ¹⁴ ცხენოსანი A.

ზახითა და წარიტანა პოლკოვნიკი ელისბარ ერისთვისშვილი, რომელსა უწოდდენ¹ ალაბაბასშვილსა², და რა მოვიდა მახლობლად³ ციხის კარისა, გამოვეება ციხის გარეთ ხანი და დასხდენ სასაუბროთ. მაშინ განზრახულთა კაცთა დაუპინეს დამბაჩები⁴ და მოკლეს⁵ კნიაზი ციციანოვი, კაცი ღირსასახოვარი ყოველსა შინა საქმესა და მასთან ელისბარ ერისთვისშვილი. 5 ულონო იქმნენ მხედრობა კნიაზ ციციანოვისა და ვერღა მპოვნელთა საქართველოსა⁶ გზისათა შთასხდენ კასპიის ზღვასა შინა ხოლმანდთა და გამოვიდენ⁷ აშტარხანსა⁸, ამისთვის განრისხდა⁹ როსიის იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი და წარმოგზავნა დიდბალი მხედრობა დასამზობელად ბაქოსა. და მოვიდენ და მოადგენ გარს ბაქოს. გარნა ხანი ვერღა 10 დადგა შიშითა ციხესა მას შინა და უქანით გარდობარა და წავიდა. და ციხე აღიღეს რუსთა და ეგრეთეე დარბანდი, შამახია და ამათი მიმდგომნი ყოველნი და დაიპყრეს [285] რუსთა, რომელნი დღესაცა¹⁰ უმეტესად უპყრიეს.

ხოლო შთავარმმართველად¹¹ საქართველოსად ნაცვლად ციციანოვისა წარმოგზავნეს ლენერალ-ინფანტერი გრაფი ივან ვასილივიჩი ლულოვიჩი. 15 ამანცა მრავალჯელ¹² აწვია იმერეთისა მეფე სოლომონ, რათა შევიდეს ერთგულეებასა შინა როსიის იმპერატორისასა და განავდოს ერთგულეება პორტისათამანისა და მისდამი საიღუმლოდ ზრახევა, გარნა არა ინება და არცა ჰსურდა მფარველობა¹³ როსიის იმპერატორისა და მეცადინეობდა, თუ რომლის ღონისძიებით განეროს რუსეთის ყმობისაგან. 17¹³ / 20

ამთ ღროებთა შინა განირიხსა ღმერთი, დაივიწყა მამა-ცნებრი მოწლო-ობა და ასლან-ბეგ შარვაშიცემ ულალატა მამასა თვისსა ქელაიშ-აჰმედ-ბეგსა და მოჰკლა აყუს ციხესა შინა და თვით დაიპყრა აყუ და ქალაქი მისი და ყოველი ქონება მამისა თვისისა, ვინადგან¹⁴ იყო ქელაიშ-აჰმედ¹⁵ ბეგ მდიდარ ფრიად. 476¹⁴ ამისთვის უპირშპოესი წვილი ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა საფარ-ბეგ, 25 სიძე დადიანისა, რომელსა ჰყუანდა და ვრიგოლისი და სცხოვრებდა ზუფუს¹⁶ ბრძანებითა მამისათა¹⁷, წარმოვიდა და მოვიდა ლეონ გრიგოლის ძის დადიანისა თანა, და სთხოვა შეწვენა, რათა ესევეითარისა ბოროტმოქმედებისათვის შურ აგოს ძმასა თვისსა ასლან-ბეგსა¹⁴. მაშინ წარვიდა ლეონ დადიანი სპითა სამენგრელოსათა, და მივედით აყუს და დავებანაკეთ ბესილას¹⁷⁷ პირზედ და ვერა მოვადგეით¹⁸ ციხესა გარს, ვინადგან¹⁴ არა გეჰქონდა მომზადებულება¹⁸ [286] არტილერიათა და არცა სხვათა²¹ ციხის მოსადგომთა იარაღთა. ამისთვის გამოვართეთ მეუღლე ქელაიშ-აჰმედ-ბეგისა მარშანაის ასული, რებია²² 30 ჰანუმ და შვილი მისი ბათალ-ბეგ შარვაშიძე, რომელ ესენი ტყვედ ყავდა ბოროტსა მას ასლან-ბეგს, და განეთავისუფლეთ და შემდგომად დაემწველეთ ყოველი აფხაზეთი ჯიქეთის საზღვრიდამ ვიდრე დალიცა-დადიანის საზღვრამდე და მივათვალეთ საფარ-ბეგს და ესრეთ მძვილობით წარმოვედით ოდიშადვე. 35

გარნა ბოროტი იგი მამის მკვლელი²³ ასლან-ბეგ კვალად იმყოფებოდა აყუს ციხესა შინა, გარნა არა აყენებდა ძმასა თვისსა საფარ-ბეგს და იბირებდა²⁴ ყმასა მისსა და აწუხებდა. ამისთვის კვალად მოვიდა ლეონ დადიანთანა 40

¹ უწოდენ A. ² ალაბაბასშვილსა A. ³ მახლობლად A. ⁴ ტამბები A. ⁵ მოკლეს A. ⁶ საქართველოს A. ⁷ მოვიდენ B. ⁸ აშტარხანსა B. ⁹ გარისხდა A. ¹⁰ დღესაც B. ¹¹ შთამმართველად A. ¹² მრავალჯერ B. ¹³ ფარველობა A. ¹⁴ ვინათგან A. ¹⁵ ახმედ C. ¹⁶ ზუფუს + და A. ¹⁷ მამისათა + და A. ¹⁸ ასლან-ბეგს B. ¹⁹ მოვადგეით A. ²⁰ მომზადებულება A. ²¹ სხვათა—A. ²² რებია B. ²³ მკვლელი BC. ²⁴ ბირებდა BC.

და სთხოვა, რათა შეეწიოს და მიიღოს საფარველსა შინა რუსეთის იმპერატორმა და ჰყოს ყმად მისა, ვითარცა მთავარი დადიანი. მაშინ სთხოვა უქვე-
შეშვერდომილებით ლეონ დადიანმა რუსეთის იმპერატორს ალექსანდრე პავ-
ლეს ძეს პირველს, რათა მიიღოს საფარველსა და ყმობასა შინა თვისსა²
5 საფარ-ბეგ² შარვაშიძე, ვით თვით იგი არს. ისმინა თხოვა დადიანისა მისმა
იმპერატორებითის დიდებულებამ და მიიღო ყმობასა და საფარველსა შინა
თვისსა საფარ-ალი-ბეგ³.⁴⁷⁸ და ეინათგან დადიანმან სთხოვა იმპერატორსა,
ამისთვის პატივ-სცა თხოვასა დადიანისასა და მიიღო მფარველობასა შინა
რიცხვთა⁴ შორის მთავრებთასა და მონიჭა წყალობაცა: კავალერი წმინდისა
10 ანნის პირველისა წარისხისს და დროშა სამთავრო [287] და სიკვდილამდის⁵
დიდძალი პენცია და აღუთქვა მცირედისა ხანისა შემდგომად ალება აყუს ცი-
ხისა და განძება მამის მკვლელის⁶ ასლან-ბეგისა.

შემდგომად ამისა დაიხსნა რა მშვიდობა ჩვენის კელმწიფისა და პორტის
ათამანისა შორის,⁴⁷⁹ ამისთვის ბრძანებითა საქართველოს უპირატეს მთავრის
15 გრაფი ლუდოვიჩისათა აღილაშქრა⁷ ლენერალმა რიქოფე მოსადგომად ფოთის
ციხისა. და გამოვიდა მხედრობითა ქუთაისიდან და აქილამ სპანი დადიანი-
სანი, და მივედით და დავებარგეთ მახლობლად ფოთის ციხისა. და იყო მუნ
მეტროპოლიტი ჰყონდიდისა ბესარიონ, მეტროპოლიტი ცაიშისა გრიგორი
და სხვანი ყოველნი სამხენგრელოს თავად-აზნაურნი. და რა დაღამდა, ში-
20 ბრძანა ლენერალმა რიქოფემ მე და ტარასოვს პოლკოვნიკს, რათა ხვალ დი-
ლით მივიდეთ და აღვიღოთ საუბარი შემოვლუბული ქალაქისა და ქალაქიცა.
დავემზადეთ და რა გათენდა, წავედით რამოდენითამე მხედრებითა და ეგრე-
თვე რამოდენითამე ჩვენებურის კაცითა და რა მოვედით თავსა ქალაქისასა,
იყო დიდის სიმაგრით ნაშენი სანგალი, და მუნ იდგენ რამოდენიმე მხედრობა
25 ოსმალთა. და შეექმნით ბრძოლა და რამოდენისამე ბრძოლისა შემდგომად
ესცანით, რომელ ესევითარის ბრძოლით ვერ გავდენით ჩვენ. მაშინ პოლკოვ-
ნიკმა და მეცა მიუტანეთ ერთხმათ შტურმა (ესე იგი ერთი), და გარდვიდენ
მხედრობა სანგალსა ზედა, აღვიდეთ სიმაგრე და [288] შეველბ⁸ ქალაქსა
შინა და აღვიდეთ ქალაქი და მოვადექით ციხის მახლობლად. მაშინ ვაცნო-
30 ბეთ ლენერალსა რიქოფს, და მოვიდა სრულის მხედრობითა და არტილერიითა⁹
და მასთანა ზემოხსენებულნი სამღვდელონი¹⁰ და სხვანიცა. და შემოვკარით¹¹
ირგულივ ციხე და მოველოდით¹² ალებასა მისა¹³ მცირესა ხანსა, გარნა
შემდგომად ერთისა¹⁴ კვირისა მოვიდა ბრძანება გრაფის ლუდოვიჩისაგან და
შემოვეცალეთ და წარმოვედით ისევ სამხენგრელოთ ჩვენ ჩვენსა ადგილსა კა-
35 ცად-კაცადნი.⁴⁸⁰

მას ეამსა მოვიდა სერესკალი ოსმალთა უსუფ-ფაშა დიდითა მხედრები-
თა საბრძოლველად საქართველოსა ზედა. აქათ მოეგება გრაფი ლუდოვიჩი
და შეექმნათ ბრძოლა მახლობლად¹⁵ ყარსისა⁴⁸¹, და აოტენეს სერესკალნი, და
გაიმარჯვა სახელოვნად გრაფ ლუდოვიჩმა. და ამისთვის მიუბოძა ჯილდოდ
40 კელმწიფე იმპერატორმა გრაფ ლუდოვიჩს ლენერალ¹⁶-ფელდმარშლობა და
სხვანიცა ხელქვეშეთნი მისნი აღავსნა წყალობითა.

¹წითისა—BC. ² საფარ-ალი-ბეგ A. ³ შარვაშიძე ვით... საფარ-ალი-ბეგ—A. ⁴ რიქოფთა BC. ⁵ სიკვდილამდის BC. ⁶ მკვლელის BC. ⁷ აღილაშქრა A. ⁸ შევედით A. ⁹ არტილერიითა AC. ¹⁰ სამღვდელონი BC. ¹¹ შემოვკარით A, შემოვკარით B. ¹² მოველოდით B. ¹³ მისა A. ¹⁴ ერთი A. ¹⁵ მახლობლად—A. ¹⁶ ლენერალ A.

შემდგომად ამისა წარვიდა გრაფი ლუდოვიჩი და მოადგა გარს ერევის ციხესა და შრავლის ბრძოლისა შენდგომად ვერ აღიღრ იგი, და კვალად მოიქცა საქართველოდ.¹⁸²⁾ და ამით ეამთა ღენარალ-ფელდმარშალს ღრაფ ლუდოვიჩს მიუბოძეს მოსკოვისა მთავარმმართველობა¹, ხოლო საქართველოდ წარმოგზავნეს ღენერალ ოთ-კავალერი ალექსანდრე პეტროვიჩი² ტორმასოვი მთავარმმართველად.⁴⁸³⁾

ამთ ეამთა გარდაიცვალა [289] ღენერალ-მაიორი რიკხოფი ყულევს⁴⁸⁴⁾ და მოადგილეთ მისა წარმოგზავნეს სამენგრელოსა შინა ღენერალ-მაიორი თავადი დიმიტრი ზახარეიჩი ორბელიანი.

ღროსა ამას განურისხდა დადიანი ღონ შარვაშიძეს ბეჟანს და შეიპყრა და პატიმარ ჰყო ციხესა შინა ჰაქეიჯისასა და თხოვითა თავადის დიმიტრის ზახარეიჩის ორბელიანისათა განუტევა იგი, ხოლო ყოველი სამურდაყანო-აფხაზეთი მიათვალა და მიადარა საუფროსოთ და საგამებელოდ სიძესა თვისსა მანუჩარ სოლომონის ძე³ შარვაშიძესა. არა თუ სიძობისათვის აატივისცა ესრეთ, არამედ ვინათგან იყო იგი კაცი სახელოვანი და საქმესა შინა მარჯვე.

უპირატეს მმართველი საქართველოასა ტორმასოვი სხვათა და სხვათა კეთილ წინადადებითა უჩვენებდა მეუკესა იმერეთისასა. რათა მოჩილ ექმნას რუსეთის იმპერატორსა და ერთგულბედს მას, თორემ შეინანებ⁴ მოქმედებასა შესაო. გარნა არა რომლითამე კეთილ ჩვენებითა არა იწადა დამორჩილება ამისი.

ამთ ეამთა შორის მოუვიდა⁵ ბრძანება ტორმასოვისა თავადს ორბელიანს, რათა მოადგეს ციხესა ფოთისასა.⁴⁸⁵⁾ მაშინ მყოფმან ყულევს ორბელიანმა შემოჰკრიბა მხედრობა იმერეთსა და სამენგრელოსა შინა ღყოფი; მხედრობა დადიანისა, და წარვიდა თვით, მასთანა მთავარი ღენონ დადიანი, და დავებარათე მახლობლად ფოთისა. და იყო ციხესა მას შინა [290] ბათუმის ბეგი ქუჩუ⁴⁸⁶⁾ ბეგ შარვაშიძე და ჰყვანდა მეციხოვანედ ექვსასი⁶ კაცი ოსმალისა და იყო მომზადებულ მას შინა. დილა რაჟ გათენდა, მიბრძანეს მე მთავარმანცა ჩვენმან და ღენერალმაცა, რათა აღვიღო ქალაქი ფოთისა. წარვედი სამენგრელოს რამოდენითამე მხედრობითა და ჩემთანა შარვაშიძე მანუჩარ, და შევედით რა ქალაქად, შეგვექმნა⁷ ჩხუბი სასტიკი, რომელ ოსმალთ განენგარებინათ სახლნი და ქუჩანი. გარნა შემდგომად ბრძოლისა განესდგენეთ იგინი და შევეყარეთ ციხესა შინა და ჩვენ დავიპყართ ქალაქი და ნიუტანეთ საფარი მახლობლად ციხის კარისა და დავსდექით. მაშინ მოვახსენეთ რა მთავარსა ჩვენსა და ღენერალს⁸, მოვიდენ სრულას მხედრობითა, და შემოვზღუდეთ ირგულიც ციხე. მთავარი და ღენერალი საქმათა მხედრობითა დასდგენ ზემოთ ციხისა და შემოვზღუდეს. მარწმუნეს მე სრული სამენგრელოს მხედრობა და როტა ერთი რუსთა მხედრობა⁹ თვისის ანტიღერიითა¹⁰ და დავსდგე უკანით ციხისა და შემოვზღუდე ბოლოზიდან⁴⁸⁷⁾ ვიდრე ციხეს გარემომდებ და დავსდგეთ¹¹ ესრეთ.

მაშინ ეზრახა მეფე სერასკალსა¹² შერიფ ფაშასა, რათა მოვიდეს მხედრობითა ოსმალთათა, და აქით თვით მეფე შთავიდეს ფოთს, და იქით-აქათ

¹ მთავარმართველობა A. ² პეტროვიჩი A. ³ ძეს B. ⁴ შეინანებო A. ⁵ მოვიდა A. ⁶ ექვსასი A. ⁷ შეგვექმნა A. ⁸ ღენერალს A. ⁹ და როტა ერთი რუსთა მხედრობა—A. ¹⁰ ანტიღერიითა A. ¹¹ დავადექით A. ¹² სერასკალსა B.

მოდგომილთა დაამხონ დაღიანიცა და რუსთა მხედრობაცა. მაშინ შეიკრიბა სპანი ოსმალთანი სერესკელმა¹ შერიფ ფაშამ და მოვიდა ბათომს და დასდგა ზუნ, წარმოავლინა ცხრა [291] ათასი კაცი და² მხედართმძღვანად ტუსჩი-ოღლი. წარმოვიდნენ და მისცა გზა³ ზღვით და ხმელთი გურიელმან მამიამ, 5 ვინათგან ეამსა მას ერთგულებდა გურიელი მამია იმერეთისა მეფეს აოლომონს ამისთვის, რომელ მარიამ დედოფალმან, მეუღლემან მეფისამან, დადიანის ასულმან მისცა დედით ბიძაშვილი თვისი გიორგი წულუქიძის ასული მამიას ცოლად⁴ და ესევეთართა მოკიდებულებითა ერთგულებდა მას ეამსა მეფესა. მოვიდნენ ოსმალნი და დაებანაკენენ გრიგოლეთსა და მალთაყვას სა- 10 შუალ. მაშინ მობრძანეს მე და მომაცალეს უკანით ციხისა, წარმიყვანეს და მალთაყვას⁵ საპირდაპიროთ დამაყენეს სერასკლისა და მომცეს ერთი როტა რუსთა და ორი ზარბაზანი და ჩემნი საკუთარნი ყმანი, და ჩემთანა დავით გურიელის ძე ოცდა ათითა თვისის ყმითა, რომელიც იყო გარდმოვარდნილი თვისის სამეკიდროსაგან და იყო მთხოველად რუსთა თანა. და დაესდგე⁶ ამა 15 მცირითა მხედრობითა მეპირდაპირედ სერესკლისა, ვინათგან⁶ მხედრობა მცირე იყო რუსთაცა და სამენგრელოჲსაცა ჰაერის სწეულებისა გამო. შემდგომად სამისა დღისა მოვიდნენ მალთაყვას⁷ ვალმით, გააკეთეს დიდი საფარი, მოიტანეს ზარბაზანი და დავიწყეთ სასტიკი ბრძოლა, რომელ თოფთა და ზარბაზანთა ხმა ვერღა გაიჩივლა სიმრავლისა გამო, და ესრეთ დაუტადებე- 20 ლად ვიბრძოლეთ თორმეტი დღე და ღამე. და რა ვესკანით, რომელ არ ძალუცს არც ამათ აქეთ ძალით გამოსელა⁸ და არცა [292] ჩვენ და სხვა ღონის ძიება არარაჲ არს, — ამისთვის ვიწყეთ საუბარი გურიელისადმი, რომელ ქმნას ერთგულება ჯელმწიფე იმპერატორისად⁹ და უკანით დაესხას ოსმალთ მხედრობასა. ამისთვის იწყო ქნიაზ ორბელიანმა არხიერის ჯუმათლისადმი 25 საუბარი არხიზანდრიტის დონდოლაძის¹⁰ პირით, რათა შეასმინოს გურიელსა, ხოლო მე—ვახტანგ როსტომის ძის ერისთავთა თანა, რომელი იყო ცოლისძმა ჩემი¹¹ და მას ეამსა პირველობდა სრულსა გურიისა ზედა. და ესევეთარის მოქმედებით გარდმოვიბირეთ გურიელი მამია; და შეუდგა თხოვილსა¹¹ ჩვენსა: უბრძანა ვახტანგ როსტომის ძესა ერისთავსა, შეიკრიბნა სპანი გურიელ- 30 თანი და დაესხა გრიგოლეთს დაბანაკებულთა ოსმალთა და შეიქმნა სასტიკი ბრძოლა, სადა მამაცად ბრძოდნენ გურულნი¹². აქათ ჩვენ გავედით სპითა მენგრელთათა და რამოდენთა მხედრობათა რუსთათა, მიუხედით აქათგან ჩვენ, ხოლო მუნით გურულნი, და გავსწყვიდეთ, მრავალნი ცოცხალნი დავიბრინეთ და რომელნი გარდაჩვენ, გაიქცენ ზღვით ჭურჭლებით, და ჩვენ აღაფი- 35 თა სავესენი კვალად ფოთს მოვედით.

მხილველმან ამისმან ქუჩუ-ბეგმან მყოფმან ციხესა შინა და ულონო ქმნილმან იწყო საუბარი და მოგვცა ციხე. და იგი და მხლენი მისნი მეციხოვანენი გაუშვით მშვიდობით. და რა მოვადევით ციხესა, მუნითგან წყებულნი მესამეს თვეს აღვიდეთ ციხე¹³ და შევედით მას შინა დიდითა ცერემონიითა და მხიარულებითა. დაუტყვევთ მას შინა მცველი მხედრობა [293] და ჩვენ წარმოვედით ესრეთ გამარჯვებულნი სახლად ჩვენსა.

ხოლო მოფემან იმერეთისამან ვერ სრულ ჰყო განზრახვა თვისი და და- შთა ესრეთ.¹³

¹ სერესკელმან A. ² და—A. ³ ზგა A. ⁴ მათაყვას ABC. ⁵ დაესდგე A. ⁶ ვინადგან B. ⁷ მათაყვის A, მათაყვას BC. ⁸ გამოსელა A. ⁹ იმპერატორისა A. ¹⁰ დონდოლაძის A. ¹¹ თხოვი- ნილსა B. ¹² გურურულნი A.

შემდგომად რამოდენისამე ეამისა წარმგზავნა მე კნიაზმა ორბელიანმა მამია გუროიელისადმი, და მოსცა გუროიელმა ყმად თავი როსიისა კელმწიფე იმპერატორსა.¹ და წარმოუგზავნა ტრახტატნი, თუ ვითარ ჯერ-არს ყმობასა შინა შესვლა², რომელი თეით მე აღვწერე. და მიიღო კელმწიფე იმპერატორმა საფარველსა და ყმობასა შინა თვისსა და მოუბოძა ჩინი ღენარალ-მაიორობისა, ორდენი წმინდის ანნის³ პირველისა კლასისა და ღროშა სამთავრო და გრამოტა, და იქმნა ერთგულ ყმად ვიდრე დღემდე.

ხოლო ფოთისა აღებისა და სერესკლის⁴ დამარცხებისათვის ჯილდოდ ჩვენისა მრომისა კელმწიფე იმპერატორმა აღგვავესო წყალობითა მთავარი ჩვენი და ჩვენ ყოველნივე და ეგრეთვე ღენერალი თავადი ორბელიანი და მხლენი მისნი მხედრობანი.

შემდგომად ამისა საქართველოს უპირატეს მმართველმან ღენერალმან ტორმასოვმან მიუწოდა თავადს ორბელიანს საქართველოდვე და იმერეთს წარმოგზავნა ღენერალ-მაიორი ფედორ⁵ ფილიპეიჩ სიმონოვი.⁶

ხოლო რა სცნეს რუსთა ჭეშმარიტებით, რომელ მეფე იმერეთისა არა მოდრკების ერთგულებასა ზედა კელმწიფე იმპერატორისასა და არა განადგობებს ერთგულებასა პორტის ათამანისასა და არა დააცხრობს წინააღმდეგსა საქციელსა, ამისთვის უბრძანეს მთავარსა სამენგრელს⁷ ოისასა ლეონს გრიგოლის ძეს, რათა შეერთდეს იმერეთის ნართებელის სვიმონოვიჩთან და განდევნონ მეფე იმერეთით და დაიპყრას იმერეთი ხელმწიფე⁸ იმპერატორმა. შეიკრიბა სპანი მენგრელთან ლეონ დადიანმა⁹, გაედიოთ ცხენის წყალსა და დავებანაკეთ ჯიხაიშს. გავიდა იქ ღენერალ სვიმონოვიჩი მხედრობითა და შეეერთდით. ხოლო მეფე იდგა იმერელ სპითა ვარდციხეს. ხოლო კელმწიფე იმპერატორსა¹⁰ უერთგულეს იმერელთა ამათ: ყოვლად სამღვდელომ¹¹ გენათელ მიტროპოლიტმა ეფთვიმი, თავადმა სახლთუხუცესმა ზურაბ ქაიხოსროს ძემ წერეთელმა, თავადმა ოტიაშ და სეხნიაშ წულუკიძემ, და ესენი იყვნენ ჩვენთანა. და სხვათა იმერელთა მოუკლებელი იდგა მეფე ვარდციხეს. აღმხედრდით და წარველთ მეფეზედ, რათა მოვადგეთ გარს. და რა სცნა მეფემან მისვლა¹² ჩვენი, ვერღა იკადრა პირისპირობა, წარვიდა ახალციხის მთის კალთასა შინა ხანს. და ჩვენ მივედით ვარდციხეს, ვსცანიოთ რა წასვლა მეფისა ხანს, მუდგეგით უკანა მისა და მივედით ბაღდათს და დავსდექით¹³. მცნობი ამისი მეფე იმერეთისა ვერღასად წარვიდა¹⁴ და მოვიდა სვიმონოვისა და ჩვენთანა.¹⁵ და გამოუცხადა სვიმონოვმან, რათა წარვიდეს საქართველოს მთავარმართველის ტორმასოვისა თანა. დამორჩილდა ნეფე და შემდგომად ერთისა კვირისა წარვიდა მეფე რამოდენითა თვისითა თავად-აზნაურითა და მივიდა ტფილისს ტორმასოვისა თანა. მან გამოუცხადა, რათა წარვიდეს რუსეთად და დააყენეს ყარაულნი, რათა არა ევლტოდეს სადამე. და რუსთა დაიპყრეს იმერეთი, ვითარცა საქართველოა, წელს ქრისტესით 1810.

და იყო მეფე ტფილისსა შინა. მაშინ ღამით გაიპარა თვისის მხლე თავად¹⁶ აზნაურითა და შევიდა ახალციხეს, იმოვა რამოდენიმე ღეკთა და

¹ შესვლა A. ² ღენერალ—B. ³ ანნის—A. ⁴ სერესკლის A. ⁵ ფედორ BC. ⁶ კელმწიფე BC. ⁷ დადიანან A. ⁸ იმპერატორ B. ⁹ სამღვდელომ BC. ¹⁰ მისვლა A. ¹¹ დავსდევით B. ¹² წაივიდა A. ¹³ თავადთ A.

ოსმალთა, ჯარი და შთამოვიდა იმერეთს და ზვიდა მისა ყოველი იმერეთი
თენიერ გენათლისა, ზურაბ წერეთლისა და ოტია და სეხნია წულუკიძისა,
და ესენი ერთგულეზდა რუსთა. მაშინ იმერეთისა მმართველმან¹ ქედლორ
ფილიპოვიჩან სიმონოვმან მიიწვია თვისის² სითა დადიანი. და წარვედით და
5 განვედით იმერეთად. და შემოგვეერთა ჩვენ რუსთა მხედრობა, და რომელი
არა მოვილოდა ერთგულეზბასა ზედა ჯელწიფე იმპერატორისასა, ვსწვიდით
და ვაოხრებდით, გარნა მრავალი მოვიდენ დამორჩილებად.

ამათ ეამთა შინა მოინსენა ჯელწიფე იმპერატორმა აღთქმული თვისი
შარვაშიძის საფარ-ბევისადმი, წარმოავლინა ზღვით მხედრობა და მოადგენ
10 სოხუნის ციხესა და თერამეტსა საათსა შინა აღიღეს იგი. და ივლტოდა მა-
მის მკელელი ასლან-ბეგ და რომელიცა გარდარჩენ მხლენი მისნი. ხოლო ციხე
და ქალაქი ყოვლის დიდებითა სავსე დარჩათ რუსთა, დასდგენ მას შინა, და
ასლან-ბეგ სირცხვილეული წარვიდა ჯიქეთს.³

ხოლო რა განგრძელდა ლაშკრობა ჩვენი და ვერა განვედენთ მეფე.
15 იმერეთით და დაიარებოდა⁴ აქათ-იქით, მაშინ საქართველოს უპირატეს მარ-
თებელმა⁵ წარმოავლინა შემწედ ჩვენდა რამოდენივე მხედრობა და მხედართ-
მძღვანად თავადი დამიტრი ორბელიანი. და რა სცნა ესე მეფემან, შეუკრა
საფრითა გზად ქიშურისა და დააყენა მას ზედა სპანი იმერელთანი საკმაო და
თავადი სიმონ აგიაშვილი. და მოვიდა მუნ თავადი ორბელიანი, დახვედენ

20 იმერნი და ქმნეს ბრძოლა, გარნა ვერ დაუდგენ იმერნი, ივლტოდენ, და მო-
ვიდა კნიაზი ორბელიანი⁶ ქუთაისს⁷ თვისის რწუნებულის მხედრობითა.
მცნობი ამისი მეფე ულონო იქმნა, სცნა რა, ვერღა ძალ[მშშ]უს⁸ ბრძოლა-
ჩვენი, წარვიდა კვალად ახალციხეს⁹ და მეუღლე მისი მარიამ დედოფალი
წარმოგზავნა დადიანისა ლეონისა თანა, ვინათგან იყოქამის და მისი, გარნა

25 მოითხოვეს იგი რუსთა, რათა წარგზავნოს რუსეთად. თუშეცა ამისთვის დიდათ
სწუხდა¹⁰ მთავარი დადიანი ლეონ და დედანისი, საქართველოს მეფის ასული-
დედოფალი ნინო, გარნა ვერ წინააღუდგა ბრძანებასა იმპერატორისასა და
მწყალობელის თვისის ჯელწიფისასა, და წარიყვანეს რუსეთად დედოფალი
იმერეთისა მარიამ.

30 შემდგომად რაოდენისამე ეამისა საქართველოს უპირატეს მართველ-
მან¹¹ ალექსანდრე პეტროვიჩმან ტორნისოვმან გარლაშკრა¹² ახალციხედ¹³ და
აწვია ლეონ დადიანიცა. და შეიკრიბა სამთავროთ მისით სპანი ოდიშ-აფ-
ხაზნი¹⁴ და ლეჩხუმელნი. და წარვედით და მივედით ახალციხეს, ენახეთ მუნ
ტორმასოვი დიდითა მხედრობითა. და შემოვკარით¹⁵ სრულიად ციხე და ქა-

35 ლაქი. და ოდეს სწადოდათ¹⁶, რათა შეესრულ-ვიყოთ ქალაქსა შინა, მაშინ გა-
ჩნდა ჯარსა შინა მომსრუელი¹⁷ სენი (ესე იგი ეამი) და შიშითა მისითა და-
ვიფანტენით, აღვემზადეთ და წარვედით, გარნა ალაფი დიდწალი წარმოვი-
დეთ, ვინათგან მარბიელთა ჩვენთა მოათარეშეს¹⁸ მრავალნი სოფელნი და
დაბანი. და ესრეთ წარმოვედით სურამზდინ ერთათ მთავარმმართველიცა

40 და მთავარიცა ჩვენი. და შემდგომად ჩვენ წარმოვედით კორტოხით ოდიშად და
მთავარმმართველი თბილისად. და დაშთა ახალციხისა ციხე და¹⁹ ქალაქი
უვნებელი.

¹ მართველმან A. ² თვისის A. ³ იარებოდა A. ⁴ მართველმა A. ⁵ ქუთაის ABC.
⁶ ძალუს A. ⁷ წუხდა B. ⁸ მართველმან A. ⁹ გარლაშკრა A. ¹⁰ აფხაზეთნი A. ¹¹ შემოვკარით
A. ¹² სწადოდა A. ¹³ მომსრუელი A. ¹⁴ მოთარეშეს BC. ¹⁵ და—A.

ამათ ეამთა შორის მთავარი ჩენი ლეონ გრიგოლის ძე შეიქმნა ოცისა წლისა.¹⁹⁸ და ვინათგან ესრეთ იყო ბრძანება ჯელმწიფე იმპერატორისაგან, აქამოდღე სამთავროსა სამენგრელოასასა მართებდა დედამისი, დედოფალი ნინა, და რა მოვიდა დანიშნული ეამი, მიათვალა ძესა [297] თვისსა ლეონს სამთავრო სამენგრელოსი და სთხოვა ხელმწიფე¹ იმპერატორსა და წარვიდა⁵ როსიად თაყვანის საცემელად მისისა ხელმწიფე² იმპერატორისა, ქაშილიათა მისთა. და წარიყვანა ძე თვისი გიორგი და აფხაზეთის მთავრის საფარ-ალი-ბეგის ძე, ყრმა დიმიტრი, ვინათგან სიყრბითგან³ იგი ზრდიდა შეილად თვისად. და რა მივიდა სანკტ-პეტერბურლად⁴, ყოველთა სამაგალითოდ მიიღო იგი ჯელმწიფე იმპერატორმა და აღავსო ყოველითა წყალობითა და ნიჭითა, 10 და სცხოვრებეს მუნ.

შემდგომად წარსელისა⁵ დედისა თვისისა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან⁶ მოიყვანა მეუღლედ ზურაბ წერეთლის ასული მართა და ჰქმნა⁷ დიდი და სახელოვანი ქორწილი ჭაჭეიჯს.

წელსა ამას 1811, გაჩნდა იმერეთსა შინა, ოღიშსა და გურიასა საშინე- 15 ლი მომსრველი სენი (ესე იგი ეამი) და ამასთან საშინელი და საკვირველი სიყმილი, რომელ⁸ უთვალავნი მოისრნენ და მრავალნი განიბნენ, კნინლა და შუა გაიყო ყოველნი ქვეყანანი ესე ზემოხსენებულნი, და მრავალნი წარვიდენ აფხაზეთად⁹, ვინათგან აფხაზეთსა შინა არა იყო წელსა მას სიყმილი და არცა იგი მომსრველი¹⁰ სენი. და განგრძელდა ესევეთარი რისხვა ლეთისა ორსა 20 წელსა და შემდგომად გარდვიდა, გარნა ქვეყანანი მრავალნი და სოფელნი დაშთენ ოხრად.

მაშინ კაცნი მუნითგან განბნეულნი მრავალნი იპოებოდენ დადიანის სამთავრო სამურდაყანო¹¹-აფხაზეთსა შინა და უფროორე იმერეთისა კაცნი. ამი- 25 სთვის წარგზავნა ბოქოლნი მთავარმან ჩვენმან და შეკრიბნა და წარგზავნა მრავალნი სულნი იმერეთად. გარნა კვალად დაშთა მრავალნი. განიზრახა მთავარმან ჩვენმან¹², რათა მსახუროს ჯელმწიფე იმპერატორსა და მიეხოს მადლსა და განბნეულნი იმერელნი შემოჰკრიბოს შესაძინელად ჯელმწი- [298]ფე იმპერატორისა და სასარგებლოდ სულისა. ამისთვის თვით წარვიდა. და ეგრეთვე აღუკრძალოს ტყვის ყიდვა და უსჯულოება სამურდაყანოელთა¹³ მათ 30 და ეგონ ქრისტიანად. ამისთვის თანა წარიტანა ბიძა თვისი ჰყონდიდელ ნიტროპოლიტი ბესარიონ და ცაიშელ¹⁴ მიტროპოლიტი გრიგოლ¹⁵, და მეცა ვახლდი. და ახლდა თან სიძე მისი მანუჩარ სოლომონის ძე შარვაშიძე, რომელი იყო ნის ეამისა სანჯრდაყანოს განმგებელი, თვით ლეონ დადიანისაგან დადგენილი. და მივიდით რა ბედიას, დავებანაკეთ სოფლად ხახუბიასას და¹⁶ 35 დაესდგეპით მუნ. ხოლო ციხე ბედიისა მას ეამად ეპყრა ლეონ ხუტუნიას ძეს შარვაშიძეს, და იყო მას შინა თვისის ცოლ-შვილითა. ხოლო ძე ლეონ შარვაშიძისა ხუტუნია და სიძე დადიანისა მანუჩარ სოლომონის ძე შურობდენ ერთ-მანერთში¹⁷ და იყვნენ ერთმანერთისა¹⁸ ბიძაშვილინი¹⁹. და ლაქესა მას ყოფნასა ჩვენსა ბედიას შემოუჭინა ხუტუნია მკაცი მანუჩარ შარვაშიძესა და მძი- 40 ნარესა სახლსა შინა შეეპარნენ და ლსცეს ხანჯალი მძინარეს და მოჰკლეს

¹ ჯელმწიფე BC. ² ჯელმწიფე A. ³ სიყრმიდგან A. ⁴ სანკტ-პეტერბურლად B. ⁵ წასლი-
სა A, წარსლისა C. ⁶ დადიანა B. ⁷ ქმნა A. ⁸ რომელნი B. ⁹ აფხაზეთად BC. ¹⁰ მომ-
სრველი იგი B. ¹¹ სამურდაყანო B. ¹² ჩვენმა A. ¹³ სამურდაყანოელთა B. ¹⁴ ცაიშელი A.
¹⁵ გრიგოლი B. ¹⁶ და—A. ¹⁷ ერთმანეთში A. ¹⁸ ერთმანეთისა A. ¹⁹ ბიძაშვილი A.

კაცი ღირსსახსოვარი და საქებელი, იმპერატორის პოლკოვნიკი და კავალერი. მსმენელი ამისი მთავარი დადინი და მხლენი მათნი დიდსა მწუხარებასა მივეცი, გარნა არა იყო ლონე: ლეონ შარვაშიძე და ძე მისი ხუტუნია ციხესა შინა [იყვენენ] ¹⁰⁰ და ჩვენ არა გვახლდა ჯარი, რათა ნაცვალა რამე¹ გვემოკმედებია. წარმოვიღეთ მკვდარი² და მოვედით სასახლესა მისსა ბარბარას და ვიყავით მუნ თუთხმეტ დღემდე, და იყო დიდი და გამოჩენილი³ ჩვეულე-ბისამებრ აფხაზთა⁴ ტირილი და ვაება. და შემდგომად მოვახვეწეთ ეკლესიასა⁵ ცაიშს და დაეწარხეთ მუნ შესაუერისა პატივითა.

ამისთვის [289] იწადა მთავარმან ჩვენმან, რათა ლეონ შარვაშიძესა და ძესა მისსა ხუტუნისას ესვეითარის ბოროტმოქმედებისათვის გარდაახდევინოს⁶. და ვინათგან ციხე ბედიისა⁷ მაგარი იყო⁸ და ქებული და არავის აუღია იგი ძალისა შემოდგომითა და ლევანცა იღვა მომზადებით მას შინა⁹, ვინათგან სამურძაყანოსა შინა იყო მის¹⁰ გამისა დიდ-შემძლე კაცი ლევან¹¹ შარვაშიძე, — ამისთვის დადინამცა მძიმეთ იპყრა თავდარიგი თვისი და სთხოვა შეწევნა რუსთა და წარმოუგზავნა ორი როტა მხედრობა და მასთანა არტილერია¹² და მხედრობა იმერთა რამოდენიმე და¹³ სარდლათ იმერთა მხედრობისა გრიგოლი ზურაბის ძე წერეთელი და სენხია წულუკიძე. აგრეთვე სთხოვა შეწევნა მთავარს მამიას გურიელს, და მანცა წარმოუგზავნა გურული მხედრობა და სარდლათ მათდა ბიძა გურიელისა დავით და ვახტანგ როსტომის ძე ერისთავი. და ესრეთ შეკრებულნი წარმოვემართენით და მოვედით ბედიას და დავებანაკეთ ვალმით ციხისა, შევიზრახეთ ურთიერთთა შორის და ორათ¹⁴ გაეყავთ მხედრობანი: რუსის მხედრობა და ოდიშარნი და სამურძაყანო. აფხაზნი ერთად და ამათდა მხედართმძღვანათ და თვით სარდლათ მთავარი ჩვენი ლეონ გრიგოლის ძე დადინი, და მოადგა ზემოთ ციხისა, ხოლო მეორედ იმერელნი და ლეჩხუმელნი და გურულნი და მარწმუნეს მე; და ამათ მხედართმძღვანათ¹⁵ და სარდლათ მაჩინეს მე¹⁶. და მოვადექით ქვემოთ ციხისა. და რა შეუტეით, დაგვიწყეს ციხის გარემოდამ სროლა, გარნა მსწრაულ გავაქციეთ და შევიდენ ციხეშიდ, და ჩვენ მახლობლად ციხისა დავსდექით და ვემზადებოდით სასროლსა¹⁷ ზარბაზნისასა და საფართთა, რათა მახლობლად შემოვზღუდოთ ციხე. მაშინ რა სცნა ხუტუნია ლეონ შარვაშიძის ძემ, ციხესა შინა ნყოფმან, რომელ მო[300]დგომა ციხისა ამის ფიცხელად არს და არ შეუძლიან გამაგრება ციხისა ამის, შეშინებული გაიპარა ღამით და წარვიდა წებელად.¹⁰⁰ და რა სცნა ლევან შარვაშიძემ, რომელ არ ძალუძს წინააღმდეგობა, დაგვიწყო მოციქულება, ითხოვა ჩემი იმედი უსიკვდილობისა, და გამოვიდა და მოგვცა ციხე ბედიისა. და ვინათგან იყო ლეონ შარვაშიძე მოხუცებული და მეუღლე მისი, ინალისშვილის ასული, და ამისდა პატივად მიუჩინა გამოსაზრდელად სოფელი ფახულანისა და მუნ წარგვზავნეთ. და ესრეთ გამარჯვებული მთავარი ჩვენი წარვიდა სახლად თვისად, ხოლო მე. დამტოვა ლეჩხუმის რამოდენიმე ჯარით. და განახლებით განვაამაგრე ციხე ბედიისა და ვიყავ რაოდენსამე ხანსა. და შემდგომად დავტოვე მუნ მეციხოვანედ თავადი გიორგი პეტრეს ძე მხეიძე¹⁸ თვისის სახელოს კაცით და წარმოვედი მშვიდობით.

¹ რაიმე BC. ² მკვდარი BC. ³ გამოჩენი A. ⁴ აფხაზთა BC. ⁵ ეკლესიასა BC. ⁶ გარდაახდევინოს B, გარდაახვეინოს C. ⁷ ბედიასა A. ⁸ იყო—A. ⁹ მაშინა BC. ¹⁰ მას B. ¹¹ ლეონ B. ¹² არტილერი B. ¹³ და—A. ¹⁴ ორა A. ¹⁵ მხედართმძღვანად B. ¹⁶ მე—A. ¹⁷ სასროლ A. ¹⁸ მხეიძე BC.

ამათ ეამთა მიუწოდეს მთავარმმართველსა საქართველომასა ტორმა-
სოვს, და არწმუნეს საქართველომას მთავარმმართველობა¹ ღენერალ-ონტ-ინ-
ფანტერსა ნიკოლაი ფეოდორიჩს² რტიჩევს,³⁰¹ რომელი იყო კაცი სათნო
ღეთისა და ერისა; და ამან ჰქმნა მშვიდობა შორის ჯელმწიფე იმპერატორისა
და სპარსეთისა.³⁰² ესე მოვიდა იმერეთად, განიხილა ყოველი იმერეთი, მიუ-
წოდა ქუთათისს³ მთავართა, დადიანსა და გურიელსა, უაღერსა მათ შესაბამად
და მუნით მივიდა მარანზედ საქილაოს, მიწვეული ლევან დადიანისა; და
უქმნა შესაფერი მეჯლიში დადიანმა და შემდგომად წარვიდა კვალად საქარ-
თველოდ. ხოლო ეამსა ამას იყო იმერეთის მმართველად პოლკოვნიკი სტა-
ნისლავ დამიანვიჩი გერლინი.

ხოლო მეფე იმერეთისა სოლომონ, ოსმალთა შინა მყოფი, წარვიდა აზ-
რუმს და მუნით ევედრა ოსმალთ [301] იმპერატორსა პორტი ათამანსა, და
ეგრეთვე შთავიდა ერევანს და მუნით ევედრა სპარსეთისა ყუინსა, გარნა ვერა
რომლითამე მხრითა იშოვნა შეწვენა. და მრავლისა ხეყნისა და მრავლისა
თხოვისა შემდგომად მოვიდა ტრაპიზონს, დასწეულდა მუნ და მოკვდა წელს⁴
1815,³⁰³ და დაფლეს მუნ დიდისა პატივითა. ხოლო თავად-აზნაურნი, მხლენი
მისნი, არა განუტევეს ოსმალთა და ეტყოდენ: ოდეს ჩვენდა დავიპყრობთ იმე-
რეთსა, მაშინ განგიტევეთო. და იცოდენ მათ ოსმალთ მოტყუებისა ამბავი.
და იმეცადინეს და გამოიპარენ⁵ ერთიანათ⁶ იმერელნი, მუნ მხლენი მეფისანი,
და მოვიდენ იმერეთად და შეიწყნარეს რუსთა და მისცეს თვის-თვის სახლსა
შინა მშვიდობით ცხოვრებაჲ.

ამათ ეამთა იყო, რომელ ნაპოლენ მონაპარტე⁷ 504) შემოვიდა რუსეთად
და მოაოხრა რუსეთი, და ამისთვის ჯელმწიფე იმპერატორმა და პორტი ათა-
მანმა ქმნა მშვიდობა შორის მათსა. და ამისთვის მისცეს რუსთა კვალად ფო-
თი ოსმალთა.³⁰⁵ ხოლო მონაპარტი ძლიერებითა განსაკვირვოთა⁸ განსდევ-
ნეს რუსეთიდან და უკანით შეუღვა თვისის უძლეველის მხედრობითა ჯელმწი-
ფე იმპერატორი ალექსანდრე პირველი, მიჰყვა პარისამდე, აღიღო პარისი და
თვით მონაპარტე შეიპყრა და ესრეთ საუკუნოდ სახსოვრად და სამაგალითოდ
გაიმარჯვა და სძლია მტერთა ძლიერებით საკვირველსა.

ხოლო ჯიქეთს მყოფი ასლან⁹-ბეგ შარვაშიძე¹⁰, მაისს მკელელი, წარვიდა
სტანბოლს¹¹ და მუნით მოვიდა ფოთს, სადა იყო სერესკალი სულეიმან ფაშა
ხაზინდარ¹²-ოღლი, რომელსა ჰქონდა რწმუნებული, რათა დაიპყრას იმერეთი და
სამენგრელო და¹³ განდევნოს რუსი, რომელმანცა არა თუ შესრულა ესე
ბრძანება, ვერცაღა-თუ განცხადებაცა იკადრა პიჭაშვიტით მისით და ესრეთ
კვალად უკუნიქა. და სერასკალის ფოთს ყოფნასა შინა მოიცა ასლან-ბეგმა
ძალი, წარმოიტანა რამოდენიმე ოსმალთა ჯარი ზღვით და მოვიდა გუდავას,
და გუდავადამ მოვიდა ტამუშს¹⁴ და მუნ დასდგა, სწადოდა დაპყრობა¹⁵
აფხაზეთისა. გარნა მოვიდა საფარ-ალი-ბეგ და სთხოვა შეწვენა რუსთა. მაშინ
მიბრძანეს მე და წარმაზანენს და მომცეს ბრძანებასა ჩემსა ქვეშე ბატალიონი
თვისის არტილერიითა და მიბრძანეს, რათა დაეგნხა მათ თავს. და არ წარ-
ველ და მიველ ილორს, მაშინ სცენს მისლვა ჩემი და ივლტოდენ¹⁶ ოსმალნი
და დაუტევეს ასლან-ბეგ. და ასლან-ბეგ წარვიდა კვალად ჯიქეთად. ხოლო
აფხაზეთი კვალად დაშთა საფარ-ბეგს.³⁰⁷

¹ მთავარმმართველობა A. ² ფედორიჩს BC. ³ ქუთათის ABC. ⁴ წელს C. ⁵ გამოიპარენ A.
⁶ ერთიანად A. ⁷ მონაპარტე A. ⁸ განსაკვირვოთა A. ⁹ ასლან A. ¹⁰ შარვაშიძე—A. ¹¹ სტა-
მბოლს A. ¹² ხაზინდარ A. ¹³ და—A. ¹⁴ პყრობა A. ¹⁵ ივლტოდენ A.

- ხოლო წებელს მყოფი ხუტუნია ლევანის ძე შარვაშიძე წარმოვიდა მალვით წებელსდამ და უნდოდა, რათა მისუღიყო და შევედრებოდა ზურაბ ქაინოს-როს ძეს წერეთელს, რათა ეპატიეებია დადიანის რისხვისაგან. და რა მოვი-ლოდა ხონს, ნახა იგი დავით ქაქუჩას ძემ წულუკიძემ და შეიპყრა იგი და
- 5 მოჰგვარა ლეონს დადიანს, და მან ტყვედ ჰყო მურის ციხესა შინა წელსა ერთ-სა. ხოლო შემდგომად ევედრა ზურაბ წერეთელი სიძესა თვისსა ლეონს და-დიანს, რათა აპატიეოს ხუტუნია¹ შარვაშიძე. პატიე-სცა თხოვასა სიმამრისასა და მიმადლა და გამოუშვა ციხიდან და მისცა წერეთელს, ხოლო მან სახლსა შინა თვისსა გამოხარდა იგი ორსა წელსა. და შერგეთ კვალად სთხოვა პატიეი
- 10 მისი. და შეიწყალა დადიანმა და მიუტევა ყოვლად უგვანი საქციელი მისი და მისცა მას და ძმათა მისთა ნახევარი ბედი. და ნახევარი ბედიისა მისცა ზუ-რაბ ბოლიხუხუს ძესა შარვაშიძესა და ფახულანი მისცა დასა მისსა, ქვრივად მყოფსა, მეუღლესა მანუჩარ მარვაშიძისასა, და იმყოფებიან ესრეთ აწმყოსა განსა.
- 15 ამთ ეამთა მიუწოდეს რუსეთად საქართველოს [303] უპირატეს მმარ-თებელს ლენერალ ოტ-ინფანტერის² რტიშჩეის და მოადგილედ მისა წარმო-გზავნეს ლენერალ-ლეიტენანტი³ ალექსეი⁴ პეტროვიჩი იერმოლოვი და მცი-რედისა ხანისა [შემდგომად] მოზობოცეს ოტ⁵—ინფანტერობისა⁶ ლენერალობა. აჰან დაიპყრა ყოველი დაღისტანი საქურველის ძალითა, და ჩაჩანიცა შეიწ-
- 20 როეს და მებშო კეკასსა შინა. მიუბოძეს იმერეთის მმართველს პოლკოვნიკს⁷ მერლისს⁸ ლენერალ-მაიორობა და წარვიდა რესეთად, ხოლო იმერეთის მმარ-თებლად⁹ წარმოგზავნეს ლენერალი ხათუნციოვი და შემდგომად მცირედისა ხანისა—ლენერალ¹⁰-მაიორი ივან დანიილივიჩი¹¹ კურნატოვსკი.
- დროთა ამთ შორის ბრძანა ხელმწიფე¹² იმპერატორმა, რათა იმერე-25 თისა, სამენგრელოსა და გურიისა მღედელ¹³. მთავართა საქმენი და სასულე-ეროთა განკარგულებათანი და წესდებანი საეკლესიოთა¹⁴ შამულთან იქმნენ მსგავსად, ვითარცა არს რუსეთსა შინა. ამისთვის მოვიდა იმერეთსა შინა საქართველოს მიტროპოლიტი და ექსარხოსი თეოფილაქტე¹⁵ და რა იწყო იმერეთსა შინა დაწყობაჲ მსგავსად რუსეთისა სასულეეროთა საქმეთა, დიდად
- 30 ეუცხოათ¹⁶ იმერთა, ვინათგან ჯერეთ არა იყვნენ ჩვეულნი ესევეითართა და-წყობილებათა და განკარგვათა. და არა ინებეს და ქმნეს ამისთვის ბუნტი და აღრეულება და განდგენ იმერნი რუსთაგან. მაშინ რა იხილა თავი თვისი ექსარხოსმა თეოფილაქტემ ზეურაცხქმნილი იმერთაგან და არცა უსმენენ მის მიერ მოძღვრებასა, კვალად წარვიდა საქართველოდ.
- 35 ამისთვის ინება კელმწიფე იმპერატორმა და გარდაადგინეს იმერეთის მმართველი კურნატოვსკი და არწმუნეს იმერეთის მმართველო[304] პოლკოვნიკს ივან ონოფრივიჩს პუზირეესკის¹⁷. და უბრძანეს პუზირეესკის და წარიყვანეს რუსეთად ქუთათელ მატროპოლიტი დოსითოს¹⁸ წერეთელი, გენათელ მატროპოლიტი ფთეფიმი, გურიის ერისთვის ძე, და ამათთან პოლ-40 კოვნიკი¹⁹ თავადი სეხნია წულუკიძე და თავადი დავით მიქელაძე, რომელნი

¹ ხუტუნია + ხუტუნია C. ² ოტინფანტერის BC. ³ ლეინტენანტი B. ⁴ ალექსეი BC. ⁵ ონტ A. ⁶ იფანტერობისა A. ⁷ პოლკოვნიკ BC. ⁸ მერლის ABC. ⁹ მმართველად A. ¹⁰ ლენერ A. ¹¹ დანიილივიჩი A. ¹² კელმწიფე AB ¹³ მღედელ B, მღდელ C. ¹⁴ საეკლესიოთა BC. ¹⁵ თეოფილაქტე BC. ¹⁶ ეუცხოათ A. ¹⁷ პუზირეესკის ABC. ¹⁸ დოსითოსს B. ¹⁹ პოლ-კოვნიკი ABC.

იყენენ მსაჯულნი იმერეთისანი. ხოლო გზასა ზედა გარდაიცვალა ქუთათელ¹ შიტროპოლიტი, და დაფლეს ანანურს, და სხვანი წარიყვანეს რუსეთად.

და ამისთვის აბაშიძე იოანე ქაიხოსროს ძე, შვილისშვილი დედით პირველი მეფის სოლომონისა, გაიქცა და წარვიდა გურიას და მივიდა ქაიხოსრო გიორგი² გურიელის³ ძესთან, ვინათგან სწამობდენ ბუნტის თაობას⁴ რუსნი. მაშინ წარვიდა იმერეთის მმართველი პოლკოვნიკი პუზირევსკი რამოდენითაჲმ მხედრობითა გურიას, რათა სთხოვოს⁵ ქაიხოსრო⁶ გურიელის ძეს იოანე აბაშიძე. და უკეთუ არა იოსცენ მას⁷, მაშინ მოიხმაროს ძალი⁸ მათზედ. და რა მივიდა მახლობელად შემოქმედის ციხისა⁹, დასტოვა მხედრობა და თვით ხუთითა თუ ექვსითა ცხენოსნითა წარვიდა შემოქმედის ციხესა ზედა¹⁰ სასაუბროდ ქაიხოსროსა. და რა მივიდა ციხესა ზედა, ვერ ნახა მუნ ქაიხოსრო გურიელის ძე¹⁰, ვინათგან იგი წასულიყო¹¹ სხვისა ადგილსა. და რა დაბრუნდა პუზირევსკი კვალად თვისთა¹² მხედრობათა თანა, გარდმოეგებნენ მეციხოვნენი,¹³ და მომავალი გზასა ზედა მოჰკლეს პოლკოვნიკი პუზირევსკი. და რა ესმათ სიყვედილი პუზირევსკისა გურულთა, არა იცოდენ, თუ ვითარ¹⁵ იყო შეხლობა ესე. და ამისთვის ჰქმნეს ბუნტი და დაუწყეს ცემა თოფთა¹⁴ [306] ფიცხელი მხედრობათა. და ეგრეთვე მოადგენ ჩოხატუფლს დაბანაკებულთა რუსთა, ვინათგან იქ დიდი ხნით იყო კვარტირა. და შემოზღუდეს და დაუწყეს იქაცა ფიცხელი სროლა. ხოლო რა ესნა ესე მთავარსა მამიას სიმეონის ძესა გურიელს, შესწუხნა ფრიად და წარგზავნა ყოვლგნით კაცი და დაითხოვა¹⁵ ესევეთარს საქციელს გურულნი, წარმოიყვანა¹⁶ მხედრობა, რომელი ახლად პუზირევსკის და დაადგინა სასახლესა თვისსა ოზურგეთს და მისცა გამოსასრდელი და დაიფარა ყოვლითურთ.

გარნა იმერეთს იქმნა დიდი ბუნტი და აღრულება, და მიდრკენ კინლა და ყოველნი იმერნი რუსთაგან. გარნა რუსთა ერთგულებდა წერეთელი ზუ-²⁵ რაბ და იმისწული მისი ქაიხოსრო პაპუნას ძე და სხვანიცა წერეთელნი და რომელნიმე წულუკიძენი და სამი ძმა აგიაშვილნი და ჩხეიძენი. ამისთვის საქართველოს უპირატეს მმართველმა იერმოლოქმა წარმოავლინა მხედრობითა ლენერალ-მაიორი ალექსეი ალექსანდრევიჩი¹⁷ ველიამინოვი დასამშვიდებელად იმერეთისა, და რა მოვიდა ქუთაისს¹⁸, ნახა, რომელ პრავიანტი არა არს საქ-³⁰ მათ ქუთაისს¹⁸ მხედრობისათვის. ამისთვის სთხოვა მთავარსა ჩვენსა ლეონ გრიგოლის ძეს დადიანს: ვინათგან გურულნი ორგულეებენ რუსთა და აქვს დავით გურიელის ძეს რიონის აირი შეკრული, რათა არა მისცეს ნაბადადამ პრავიანტი რუსთა, ამისთვის ჰქმნით შეწყევნა და ნაბადადამ შოიტანეთ პრავიანტი მარანს საჰილაომდისო. უსმინა მთავარმან ჩვენმან, ვინათგან სიყრბით-³⁵ გან თანშობილად ქონდა ერთგულება რუსეთის იმპერატორისა და თამსაცა ამას დაძცვა სამფლობელო თვისი ძერყევისაგან და ეგო მიუდრეკელ ერთგულად ტელმწიფე იმპერატორისა. ამისთვის მიბრძანა მე წარ[306]სვლა¹⁹ და შესრულებუ ლენერალის²⁰ ველიამინოვის თხოვილისა. და წარმატანა მე მდი-
ვანბეგი თავადი როსტომ სახლთუბუცის ძე ჩიქოანი და რამოდენიმე სამეგრე-⁴⁰ ლოს²¹ მხედრობა. წარვედით და მივედით²² საჰილაოს რუსთან, მარწმუნეს

¹ ქუთათელი A. ² გიორგიელი C. ³ გულის C. ⁴ თაობას BC. ⁵ სთხოოს C. ⁶ ხაი-
ხოსრო C. ⁷ მას—C. ⁸ ძალი—A, ძალა C. ⁹ ციხისა + და A. ¹⁰ ძე—A. ¹¹ წასრულიყო AC.
¹² თვისთა A. ¹³ მეციხოვნენი A. ¹⁴ ცემა თოფთა| სროლა AC. ¹⁵ დაათხოვა AC. ¹⁶ წარ-
მოიყვანა B. ¹⁷ ალექსანდრევიჩი BC. ¹⁸ ქუთაის ABC. ¹⁹ წარსვლა A, ²⁰ ლენერალის—A.
²¹ სამეგრელოს A. ²² და მივედით—A.

ზე ბატალიონი ერთი და წარველ. და მიველთ რა ნაბადას, შეგვკრიბე მრავალნი ნაგებები საჭილაოდამ და შთავიდევით პრავეიანტი თვისის ს[ა]ომარეზითა⁶⁰⁹ და წარმოველთ¹ და განვედით ჩვენ გაღმიტა რიონისა და წარმოვედით, რათა დავიფაროთ მტერთაგან წყლით მიმავალი პრავეიანტი. და რა წარმოვიღეთ. 5 მცირელი ნაბადადამ, დაგვხვდა² დავით გურიელის ძე გურულთ შეგვრებულე-ბითა³ და შეგვექმნა ბრძოლა: დაუწყეთ ერთმანერთს⁴ საკმაოდ სროლა და შემდგომად სამის⁵ საათის ბრძოლისა განვდევნეთ ისინი და გავაქციეთ და ჩვენ წარმოვიღეთ პრავეიანტი და მოვიტანეთ მარანხედ უფინებელად./

ამისთვის და ესევეთარისა მსახურებისათვის ჯელმწიფე იმპერატორმან 10 მე მომიბოძა⁶ ჯილდოდ ამისა სიკედლიამდინ პენცია, ხოლო როსტომ მდივანბეგს ჩიქოანს პოთპორუჩიკობა, რომელმანცა ბრძოლასა მას⁷ შინა მამაცურ-რი სიბზნე წარმოაჩინა წინაშე ჩემსა.

კვალად სთხოვა ლენერალმა ვილიამინოვმა მთავარსა ჩვენსა ამოტანა პრავეიანტისა⁸. მაშინ თვით წარვიდა ნაბადას, რადგანაც ისმოდა დიდი მზა- 15 დენა გურულთაგან დახდომისა და წამოიღო მრავალი პრავეიანტი და ვერ-ლა შეებედეს დახდომა გურულებმან და მოიტანა პრავეიანტი მარანხედ./

ოდეს ნახა ლენერალმა ვილიამინოვმა საკმაო პრავეიანტი, ამით განძლი-ერებულმან იწყო საქმედ⁹ და წარგზავნა პოლკოვნიკი თავადი გარჩაიკოვი მხედრობითა დასამშვიდებელად რაქას. [807] და მივიდა და ყოველნი ურჩნი 20 მოსწვა და მოაოხრა, შეიპყრა წულუკიძე გიორგი და მერაბ და სხვანიცა მრავალნი¹⁰ თავად-აზნაურ-პეილნი. და ერთგულთა მისცეს წყალობანი. და ესრეთ დაამშვიდა რაჭა და შთამოვიდა კვალად ქუთაისს¹¹. მერმეთ შეუდგენ დამშვიდებასა იმერეთისასა: მრავალნი მოჰკლეს, მრავალნი შეიპყრეს და ძელ-სა ზედა დამოჰკიდეს¹², დაესხნ თავს და მოჰკლეს დავით ბაგრატიონი¹³, 25 დიდის მეფე სოლომონის ძმისწული, ბაგრატის შვილი¹⁴,⁵⁰⁹ გარდაყარეს ვახტანგ ბაგრატიონი, დავით მეფის არ-კანონიერის შვილის შვილი⁵¹⁰, და მას-თანა იოანე აბაშიძე და სხვანი¹⁵ მრავალნი თავად-აზნაურნი, და წარვიდენ ოსმალთა თანა ახალციხეს. ხოლო ერთგულნი აღავსეს წყალობითა. და ესრეთის მოქმედებით დაანშვიდეს იმერეთი.

შემდგომად იწყო მომზადება. და შემდგომად მომზადებისა წარვიდა ლე- 30 ნარალი ვილიამინოვი გურიად დიდძალითა მხედრობითა. მოადგა ციხესა შე-მოკმედისასა, რომელი ეპყრა ქაიხოსრო გურიელის ძეს და აღიღო იგი სა-ქურეელის ძალითა და დაარღვია. და¹⁶ ქაიხოსრო ლტოლვილი წავიდა ოსმალ-თა შინა და მამულნი მისნი მისცნა თვით მთავარსა გურიელს, გარდაავდო 35 გურიელის ძე დავით, ძმა ქაიხოსროსი⁵¹¹, და მამული მისი დაიპყრა ყოველი ჯელმწიფე იმპერატორისათვის; გარდაავდო გურიის ერისთავი დავით ოსმალ-თა შორის, რომელი შემდგომად მცირედისა ხანისა მოკვდა¹⁷, და მამულნი მისნი დაიპყრა ჯელმწიფე იმპერატორისათვის. და ესრეთ ურჩნი მოსრნა გუ-რიასა შინა და ერთგულნი აღავსნა წყალობითა. და ესრეთ დაამშვიდა გურია 40 და მოვიდა იმერეთს, და იმერეთს დაადგინა გამგებელად პოლკოვნიკი თავადი პეტრე დიმიტრივიჩი გარჩაიკოვი¹⁸, რომელსაცა [808] მცირედისა ხანისა [შემდგომად] მოუბოძეს გენერალ-მაიორობა.

¹ წარმოვედით B. ² დაგვხვდა BC. ³ შეკრულებითა A. ⁴ ერთმანეთს A. ⁵ სამისა A. ⁶ მიბოძა A. ⁷ მას - A. ⁸ პრავეიანტონისა A. ⁹ საქმე A. ¹⁰ მრავალ A. ¹¹ ქუთაის ABC. ¹² მრავალნი შეიპყრეს და ძელსა ზედა დამოჰკიდეს - A. ¹³ ბაგრატიონი A. ¹⁴ შვილი + და A. ¹⁵ სხვანიცა B. ¹⁶ და - A. ¹⁷ მოკვდა A. ¹⁸ გარჩაიკოვი - A.

და ლენერალი ველიამინოვი ესრეთ გამარჯვებული წარვიდა საქართველოდ.

✓ ხოლო მთავართა, დადიანსა და გუზრიელსა, ამა¹ ეამისა ერთგულებისათვის დადიანსა: მოუბოძა კელმწიფე იმპერატორმა² ჩინი ლენერალ-ლენიტენანტობისა, რომელმანცა დაიკვა სამფლობელო თვისი შურუყველად, და გუ- 5 რიელსა ორდენი მეორისა ხარისხისა თავადისა ვლადიმირისა. და სხვათა მრავალთა იმერეთსა და სამენგრელოსა და გურიასა შინა ერთგულთა ებოძა მოწყალეობა ამა ეამთა ერთგულების ჯილდოდ.³¹²⁾

ღროთა ამათ შემდგომად გარდაიკვალა შინაგანის აფხაზეთის მთავარი საფარ-ბეგ შარვაშიძე წელს ქრისტესით 1821, თებერვლის³ 6 და შემ- 10 დგომად ანისა ამავე წელს, მარტის ეკვსს, ჰასან⁴-ბეგ ქელაგ⁵-ბეგის ძე, ძმა საფარ-ბეგისა, შეიპყრეს რუსთა და წარიყვანეს რუსეთად. მცნობი ამისი ასლან-ბეგ შარვაშიძე, მამის მკვლეელი⁶, რომელი იყო თათართა შორის, მოვიდა აფხაზეთად, და ვინათგან არღარაჲინ იყო შემკვიდრე, თვინიერ მცირეწლოვანთა ძეთა საფარ-ბეგისათა, ამისთვის მიმართა ყოველმან აფხაზეთმან 15 და მოვიდენ ასლან-ბეგისა და მისცეს ყოველთა ერთგულებისა პირი.

მაშინ კელმწიფე იმპერატორმან რა სცნა გარდაცვალება საფარ-ბეგისა, მიუბოძა აფხაზეთის მთავრობა ძესა თვისსა[!] დიმიტრის, რომელი იზრდებოდა სანკტ-პეტერბურლსა შინა, რომელი წარიყვანა საქართველოს მეფის ასულ- 20 მან, სამენგრელოს დედოფალმან ნინა, რომელი პირველ აღეწერეთ⁷. ესე გავ- 20 მოიყვანეს სასწავლებელისაგან, მიუბოძა ჩინი [შოი] პოლკოვნიკობისა და სხვა⁸ მრავალნი წყალობანი, და გამოისტუმრა აფხაზეთს მთავრად. და რა მოვიდა საქართველოს უპირატეს მმართველთან⁹, ერმოლოვთან¹⁰, და მან წარმოუგზავნა¹¹ იმერეთის მმართველს თავადს გარჩაკოვს და უბრძანა, რათა თვით წარყვეს მხედრობითა და განდევნოს ასლან-ბეგ, და დიმიტრი ჰქმნას მთავრად 25 აფხაზთა.

მაშინ ბრძანებისამებრ აღეშადა თავადი გარჩაკოვი და სთხოვა მხედრობა რამოდენიმე სამენგრელომასა მთავარსა ჩვენსა და სახელობ გამოსთხოვა თავი ჩემი მხედართმძღვანად. წარვიდა¹² თავადი გარჩაკოვი ორითა ზატალიონითა და¹³ თვისის არტილერიითა¹⁴, თვით მთავარი ჩვენი ლეონ 30 დადიანი მიჰყვა¹⁵ თვისს საზღვრამდე ლალიძგამდე და იქილამ მე გამაბანა და ჩემთანა ლეჩხუმისა მხედრობა ექესასი კაცი. და წარვედით, და ოდეს მივედით ჩვენ ლალიძგას იქით, ასლან-ბეგ მოვიდა დაუკლებელის აფხაზ-სპით და დას- 35 დგა მოქვს, და უნდოდა ვითამ პირდაპირობა ჩვენი. გარნა სიძე ჩემი ალი-ბეგ შარვაშიძე, რომელი იყო შთამომავლობითა მაჰმადიან, უწინარეს ამისა ოთხი- 35 თა წლითა მოვიყვანე მართალსა სარწმუნოებასა ქრისტეს ღთისა ჩვენისა- 35 სა, ნათელ-ვეც და უწოდე ალექსანდრე და მივეც ცოლად ასული ჩემი კესარია. ესე იყო მფლობელი ნახევრისა სრულის აფხაზეთისა, რომელსა უწოდებენ შვა სოფელს.³¹³⁾ ესე მყოფი ასლან-ბეგთან ვებრახე და გარდამოვიბირე ჩვენ კერძო. აგრეთვე ცოლისძმა ჩემი, სალარუფუ¹⁶ მარშანია, რომელსა 40 უსმენდენ სრული წებელნი და სხვანიცა. და იყო მას ეამსა აფხაზთა შორის შემძლე კაცი. ესენი გარდმოვიბირე¹⁷ და მოვიყვანე ჩვენთანა. ამისთვის ვერ-

¹ ანი A. ² კელმწიფე იმპერატორმა—A. ³ თებერვლის A. ⁴ ხასან A. ⁵ ქელაგ A. ⁶ მკვლელი B. ⁷ აღესწერეთ A. ⁸ სხვანი A. ⁹ მმართველთა A. ¹⁰ ერმოლოვთან A. ¹¹ წარმოგზავნა A. ¹² წავიდა A. ¹³ და —A. ¹⁴ არტილერიითა A. ¹⁵ მიყვა A. ¹⁶ სალარუფუ A. ¹⁷ გარდმოვიბირე B. გარდმოვიბირენ B.

და დასდგა ასლან- [310] ბეგ მოქეს და წარვიდა. წარვედით ჩვენცა, და რა მივედით წყაბას და დავებანაკეთ, მოვიდა იქ სალარუფუშ მარშანია და გვაცნობა, რომელ გზასა ზედა ჩვენსა ზღვის პირად, სადა ეწოდების აშილვარა, მუნ შეუქრავს ოთხსა და ხუთსა ადგილსა საფარი ასლან-ბეგს; სადა არა არს

5 გზა, თვინიერ მისა, და მუნ სდგას აფხაზითა და ოსმალთა რამოდენიმე სპითა. მცნობი ამისი მეორესა დღესა განვემზადეთ და წარვედით. და რა მივედით მუნ დანიშნულსა ადგილსა, ვნახეთ თქმისაებრ სალარუფუშსა ოთხსა და ხუთსა ადგილსა ძლიერ მაგარი და საბრძოლველად გაწყობილი საფრები, სადა არა ჰქონდა გზა არსით შემოსავლელი. და რა ვსცანით თვინიერ ამისა არა

10 იქმნების რა, დაეიწყეთ ბრძოლა. და შეიქმნა სასტიკი ომი, სადა არა გამოირჩეოდა ზარბაზნთა და თოფთა ცემა. და მოიკლოდენ საქმაოდ კაცნი. და ებრძოლეთ რა სამ საათს და ვსცანით, რომელ ზარბაზნითა და ესევეთარისა ბრძოლითა ვერ განვდევნით მათ, მაშინ ერთიანად¹ ესთქვიეთ და მიუტანეთ ერიში, და ორგზის მიუტანეთ ერიში,² მაგრამ ვერ ავიდეთ. ხოლო მესამე

15 გზის სარდალთა და მხედართა განურჩევლად ერთიანად მიუტანეთ ერიში და აღვდევით³ უპირველესი საფარი და განვდევნეთ. გარნა კვალად დასდგენ მეორესა, უკანა საფარსა მაგრათ. მაშინ რა ნახა თავადმან გარჩაკოვმა, რომელ გაძნელდა საქმე, მედროშესა ჩემსა გამოართვა დროშა ჩემი და თვით მიუძღვა მხედრობასა, და რამოდენისამე განელისა⁴ შემდგომად მე მომცა დროშა და

20 მე უძლოდი მხედრობასა და ესევეთართა საქციელითა აღვიდეთ საფარნი და განვდევნეთ და სრულიად გავაქციეთ, სადა გექონდა ბრძოლა განუწყვედელი⁵ თექვსმეტსა საათსა. და ესრეთ იბრძოლეს დღესა [311] მას აფხაზთა, რომელ არას დროს მოთხრობილა ბრძოლა ესევეთარი აფხაზთაგან⁶.

და მოგვისწრო ლამემან და დავსდექით მას ლამესა მდინარის მაჰარას

25 პირსა ზედა. ხოლო დილა რა გათენდა, წარმოვედით და კვალად მოგვიდრომეს დახთომა⁷. და რა ვნახეთ და იყო ცხენთა შეტეუებისა ადგილი, მაშინ ჩვენთა ლეჩხუმელთა შეუტიეს და მცირედისა სროლითა გააქციეს და მრავალი დევნა უყვეს და განიბნინენ⁸. და მივედით თუბუნს (ესე იგი ცხომს) და ქალაქი და გარემო⁹ მისა სოფელნი და ეგრეთვე სასახლე შარვაშიძეთა სრულათ დავსწვით და აღვაოხრეთ. და მუნით მივედით აყუს ციხესა შინა, მუნ განვიხვეწეთ ოთხსა თუ ხუთსა დღესა შინა ბრძოლითა საქმაოდ დამაშვრალთა¹⁰, და განუხვეწეთ მუნ დაკოდილთა და ჩვენ წარვედით ზუფუს. და რა მივედით სასახლესა შინა შარვაშიძეთა¹¹, დავებანაკეთ. და მოვიდენ ყოველნი ზუფუელნი, გარნა ნარჩოუ¹² და გიორგი ინალისშვილები არ მოვიდენ ჩვენ-

35 თანა¹³, ვინათგან ერთგულებდენ ასლან-ბეგსა. ამისთვის განრიხსდა თავადი გარჩაკოვი და წარგვაელნი საინალისშვილოშიდ დასაოხრებლად მე და პოთპოლკოვნიკი ივან ნიკოლაფიჩი თავადა აფხაზოვი. და რა წაველთ, გზასა ზედა შევირიკეთ გიორგი ინალიშვილი¹⁴ და მიუტევეთ დანაშაულობა მისი. და ნარჩოუ¹² არ მოვიდა. წარვედით და კაპეტის წყალის პირსა ზედა დავებანაკეთ სასახლესა შინა ნარჩოუსასა და მუნით წარვეზანეთ თარეშნი ჩვენნი ლეჩხუმელნი. და მოათარეშეს მრავალნი ადგილნი და მოსდენეს მრავალნი მი-

40 რუტყენნი და სხვა ალაფი და მოვიდენ. და შემდგომად დავსწვით სასახლე

¹ ერთიანათ C. ² და ორგზის მიუტანეთ ერიში—A. ³ აღვიღეთ A. ⁴ განელის A. ⁵ განუწყვედელი AC. ⁶ აფხაზთაგან A. ⁷ დახთომა A. ⁸ განიბნინეს A. ⁹ გარემოს A. ¹⁰ დამაშვრალთა BC. ¹¹ შარვაშიძეთა C. ¹² ნარჩოვ A. ¹³ ჩვენთან C. ¹⁴ ინალისშვილი A.

ნარჩოლ¹ ინალიშვილისა² და გარემო სოფელი ყოველი და [312] ძელსა ზე-
და დაემოკიდეთ (!) მუნ ორნი კაცი შესაშინებლად³ აფხაზთა. და თუმცა
გვიყვეს მცირედი სროლა იქა, მაგრამ გავაქციეთ მსწრაფლ და ესევეთარის
წარმატებით მოველთ კვალად ლუხუნს, სასახლესა შინა თავადს გარჩაკოვს⁴
თან.

5

ხოლო შემდგომად სამისა დღისა შევაფიცეთ დიმიტრის ყოველი აფხა-
ზეთი⁴, მიულოცეთ ცერემონიით მთავრობა, დაუტევეთ მცველი მხედრობა
და მათორი რაკოცა, და ესრეთის მოქმედებით წარმოვედით და მოვედით კვა-
ლად აყუს (რომელ არს: სოხუმს), და აყუდამ თავადი გარჩაკოვი წამოვიდა
ზღვით, და მე და თავადი აფხაზოვი და ყოველი მხედრობა ხმელით, გზასა 10
ზედა. და თავისის⁵ უგვანის და არა მართლიადის საქციელისათვის ოქუმის
წყლის პირზედ დავიჭირეთ ბეჟან მარლანია, რომელი ეამსა მის დადინის
სამფლობელო სამურხაყანოსა⁶ შინა იყო შეძმლე კაცი, და ესრეთ მშვიდობით
წარმართებულნი მოვედით სახლადე ჩვენსა.³¹⁴

ესევეთარისა სამსახურისა ჯილდოთ გვიბოძეს მოწყალება: თავადს ლე- 15
ნერალ-მაიორს გარჩაკოვს ბურნათის კოლოფი ბრიალენტით მოოქვილი,
თავადს აფხაზოვს ჩინი პოლკოვნიკობისა, მაიორს რაკოცას და მაიორს შუ-
ლქაჩოვს მეოთხეს ხარისხისა ორდენი წმინდის ვლადიმერისა⁷ და სხვათა
აფიცართ მათ-მათი წესსაში. მე მიბოძეს ჩინი ლენერალ⁸-მაიორობისა, ჩემს
ხელთ ქვეშათა ენსა ჩემსა გიორგის პოთპორუჩიკობა, რომელმანცა ეამსა მას 20
წარმოაჩინა სახელოვანი მამაცური ქცევა, რომელიცა იყო ჯერეთ ყრმა, თა-
ვადს ლევან გელოვანს ორდენი ვლადიმერისა⁹ მეოთხისა ხარისხისა, [318]
რომელმანცა ვაჟკაცობითა ეამსა მას განახლება თაჟი თვისი, ვახტანგ ზაალის
ძეს ასათიანს პრაპორუჩიკობა, რომელიცა მცირედ დაიკოდა ხელზედ, სამურ-
დაყანოველთ¹⁰, რომელიც მე მახლდენ: თავადს თემურყვა ანჩაბანეს პორუთი- 25
კობა და პენცია სიკედილამდის, რომელიც გვემსახურა პერეოჩიკობითა და
სხვათა და სხვათა საქციელითა, თავადს შარვაშიძეს ორთა ძმით, ხუხულობასა
და ზურაბს, და თავადს თადა ანჩაბანეს პრაპორუჩიკობა¹¹ და ეგრეთვე ალი-ბეგ
შარვაშიძეს პორუთიკობა და სალარუფუ¹² მარშანიას კაპიტნობა და სიკედი-
ლამდის პენცია. და ესრეთ ღირს-ვიქმენით მონარხისა მოწყალებისა. 30

ხოლო განცებული და გაქცეული ასლან-ბეგ მივიდა ჯიქეთს და იშოვნა
საკმაო ჯარი ჯიქისა, მოვიდა და მოადგა ჩვენთა დატეგებულთა მხედრობათა
ლუხუნს და მაიორს რაკოცას. თუმცა მამაცად იყვნენ ჯიქნი¹³ და შემოკრეს
საფრითა, სადა იყვნენ ჩვენნი მხედრობანი, და მივიდნენ მამაცად, მაგრამ რუს-
თა თვისის ჩეველების უძლეველის მოქმედებით დაუწყეს ბრძოლა და გააქ- 35
ციეს ჯიქნი და მრავალნი მოჰკლეს და მრავალი ალაფი დააყრვენიეს. და
ესრეთ განემარჯვათ მცირედთა მხედრობათა ჩვენთა და სირცხვილეული წარ-
ვიდა ასლან-ბეგ და მისი ჯიქნიცა.

ხოლო შემდგომად მთავრობისა მისისა ერთისა წლისა შესრულებამდის
დასწრულდა მთავარი დიმიტრი საფარ-ზეგის ძე შარვაშიძე და საუბედუროთ 40
აფხაზთა¹⁴ ჯარდაიცვალა იგი წელს ქრისტესით 1822 და დაფლეს რუსთა
დიდის პატივით¹⁵ ლუხუნისა სასახლისა ეკლესიასა¹⁶ შინა.

¹ ნარჩოლ A. ² ინალისშვილისა A. ³ შესაშინებლად A. ⁴ აფხაზეთი AC. ⁵ ვისის A.
⁶ სამურხაყანოსა A. ⁷ ვლადიმერისა A. ⁸ ლენარალ C. ⁹ ვლადიმერის C. ¹⁰ სამურხაყანოველთ
B. ¹¹ პრაპორუჩიკობა A. ¹² სარალუფუ A. ¹³ ჯიქნი AC. ¹⁴ აფხაზთა AC. ¹⁵ დიდის პატივით—
A. ¹⁶ ეკლესიასა B.

ხოლო მიუწოდა საქართველოს უპირატეს მმართველმან იერმოლოვმან უმცირესსა [814] ძმასა დიმიტრისასა ნიხაილს და მისცეს მთავრობა შინაგანის¹ აფხაზეთისა² და ჩინი მაიორობისა, ვინათგან ჯერეთ მცირეწლოვანი იყო.

ხოლო ვახტანგ ბაგრატიოვანი, რომელი უწინარეს ვახსენეთ, იყო გარ-
5 დავარდნილი ახალციხეს ოსმალთა შინა, და იყო მასთან იოანე ქაიხოსროს ძე აბაშიძე, რომელი ესეცა უწინარეს ვახსენეთ. ესე წარვიდა სტამბოლს ოსმალთ იმპერატორთა თანა (ესე იგი ხვანთქართან) და მიიღო პატივი; და რა მოვიდა მუნით, შეეშურვა რომლისამე მიზეზისათვის ვახტანგ ბაგრატიოვანი, შეუჩინა კაცი და მოჰქლეს ახალციხეს იოანე აბაშიძე.

10 წელსა ამას 1822, დეკემბერსა 12 გარდაიცვალა გიორგი ნიკოლაოსის³ ძე დადიანოვი⁴ საგლოველად და საბავთოდ საზოგადოდ სახლთა სამთავროთა დადიანთა, ვინათგან იყო კაცი ღირსსახსოვარი და საყვარელი.

ეგრეთვე წელს ქრისტესით 1823, იანვრის 28 გარდაიცვალა⁴ ღენერალ-მაიორი და კავალერი, იმერეთის სახლთუხუცესი, თავადი ზურაბ ქაიხოსროს
15 ძე წერეთელი, სიმამრი დადიანისა ლეონისა, რომელი იყო სრულიად იმერეთსა შინა ჰკუთითა და კარგაკაცობითა წარმოჩენილი და სახლთა შინა დიდებული.

ამათ ეამთა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან მოიყვანა როსტომ-ბეგ ქელიშ-აჰმედ-ბეგის ძე შარვაშიძე და შთამომავლობითა მაჰმადიანი, ნათელ-
20 სცა სახელსა ზედა ქრისტესა⁵ და ქრისტიან ჰყო და მისცა დაჲ თვისი ქეთევან, ნაცოლარი მანუჩარ შარვაშიძისა, ცოლად. თუმცა არა კეთილ ქცეულე-ბისა მისისათვის უწყრებოდა როსტომ-ბეგს მმართველობა რუსთა, [315] გარ-
ნა მთავრის დადიანის პატივისათვის მიუტევეს მას.

ხოლო ეამსა ამას სამეფოსა საქართველო-იმერეთისასა უსაშუალოდ⁶
25 ჰფლობს დიდი ჰელმწიფე ჩვენი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი, მპყრობელი სრულიად რუსეთისა, სამთავროსა სამეგრელოსასა სრულიად ფლობს მთავარი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი, გურიისა სამთავროსა ფლობს⁷ მთავარი მამია სიმეონის ძე გურიელი, აფხაზეთისა სამთავროსა ჰფლობს მთავარი⁸ მი-
30 ხაილ საფარ-ბეგის ძე შარვაშიძე. ხოლო ამათ მთავრებთა ჰფლობს რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე პავლეს ძე პირველი და არს მშვიდობა გამოუთქმე-
ლი, რომელიცა უმეტესად დაამტკიცოს მომცემელმან კეთილისამან ღმერთმან.

¹ შუა ტანის A. ² აფხაზეთი A. ³ ნიკოლაოსის C, ნიკოლაოზის A. ⁴ გარდაიცვალა—A.

⁵ ქრისტესსა A. ⁶ უსაშუალოდ B. ⁷ ჰფლობს B. ⁸ მთავარ AC.

კ მ მ ე ნ ტ ა რ ე ბ ი

1. არც ერთ ნუსხაში სხვაგან „წიგნი II“ ან „წიგნი III“ აღნიშნული არ არის, ხოლო სამივე ნუსხაშია ამ ადგილზე ჩაწერილი „წიგნი I“. ამას მიჰყვება „ქართველთ ცხოვრების“ მთელი ტექსტი, დანაწილებული თხუთმეტ თავად. მაშასადამე, ნ. დადიანს „ქართლის სამეფოს“ სახით მთელი საქართველო ჰქონდა წარმოდგენილი. მისი თხზულების ტექსტი შიგადაშიგ დართული განმარტებითი წინასიტყვაობებით სამ მთავარ ნაწილად არის დაყოფილი. თითოეულ ნაწილს ჩვენ, ნ. დადიანის მიბაძვით, „წიგნი“ დავარქვით. ამ გზით მთელი ტექსტი „ქართველთ ცხოვრებისა“ სამ წიგნად გვაქვს წარმოდგენილი: პირველ წიგნში მოთავსებულია ერთიანი ფეოდალური საქართველოს ისტორია, ვახუშტის ქრონოლოგიით, 1469 წლამდე („ქართველთ ცხოვრების“ VI თავის დასასრულამდე), მეორე წიგნში შეტანილია დაშლილი საქართველოს ისტორია და ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი სოლომონ პირველის მეფობის დასასრულამდე, ხოლო მესამე წიგნში მოექცა ნ. დადიანის მიერ შედგენილი ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკური თავგადასავალი დავით მეორის გამეფებიდან თავად ზუაბ წერეთლის გარდაცვალებამდე.

2. ვახუშტი წერს: „ლიბარტიისძე-ს“ (ნ. მისი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1941, 20).

3. ნუსხები წერენ „აბულელის“, ვახუშტის უწერია „აბულელი“ (იქვე).

4. ეს სიტყვა ვახუშტის არ უწერია (იქვე).

5. ეს სიტყვა გამეორებულია ვახუშტისთანაც (იქვე).

6. ვახუშტი წერს: „გაგელი-ს“ (იქვე).

7. სამივე ნუსხა წერს „ირუფაძისძე-ს“, ვახუშტი წერს: „ირუფაქისძე-ს“ (იქვე).

8. სამივე ნუსხა წერს „ბერსელი-ს“, ვახუშტი წერს: „ბურსელი-ს“ (იქვე).

9. ამის შემდეგ ვახუშტი ჩამოთვლის ქართლის ერისთავებს (იქვე), რაც ნ. დადიანის ტექსტში არ არის.

10. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „ხორნაბუჯის“ (იქვე), ნუსხებში კი წერია „ხარნაბუჯის“.

11. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „წუნის“ (იქვე, 21), ნუსხებში კი წერია „წუნოს“.

12. ვასწორებთ ვახუშტის მიხედვით: „მანკაბერ სადუნ“ (იქვე). ნუსხებში კი წერია „მანკაბურსადუნი“.

13. ვახუშტის მიხედვით ბედიელი და დადიანი ორი სხვადასხვა ერის-თავია (იქვე). ამას გარდა, ნ. დადიანის მიერ გამოტოვებულია ის, რასაც ვახუშტი წერს ერისთავ დადიანის სახელის რაობის შესახებ (ნ. იქვე).

14. ნ. დადიანის ტექსტი გამოტოვებულია საბარათიანოს ტერიტორიის განსაზღვრა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 24).

15. ვახუშტი აქ ვრცლად ლაპარაკობს ბარათიანთა გაყრილობასა და რამდენიმე საგვარეულოს წარმოშობაზე (იქვე), რასაც ნ. დადიანი გამოტოვებს.

16. ნ. დადიანი აქაც ამოკლებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

17. ვახუშტი პირიქით ამბობს: „იტყვიან არა ბარათიანობასა“ (იქვე).

18. ვასწორებთ ვახუშტის წიხედვით: „ყარაბუღალისშვილი“ (იქვე), ნუსხები კი წერენ: „ყარაბუღალისშვილი“.

19. ამ სამი უკანასკნელი გვარის სადაურობა გამოტოვებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

20. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ამილახორის სახელის რაობისა და აბაშიძე-ფალავანდიშვილ-ამირეჯიბთა მფლობელობის შესახებ თხრობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 24—25).

21. გამოტოვებულია ავალისშვილთა მფლობელობის აღწერა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 25).

22. ვახუშტი წერს: „ანჩაფისძეობას“ (იქვე).

23. გამოტოვებულია აქ „მესხი ამილახორისშვილი“ (ნ. ვახუშტი, იქვე).

24. ვახუშტი წერს: „ჩხვიძეს“ (იქვე), ჩვენი ნუსხები „ხვიძეს“.

25. აქ გამოტოვებულია ქსნის ერისთავის შესახებ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

26. ნ. დადიანი აქ „თავადს“ ხმარობს „მთავარის“ მაგიერად (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

27. ნ. დადიანი აქ უყურადღებოდ ტოვებს სახლის გაუყრელობას, რასაც ვახუშტი წოდებრივი წარჩინებისათვის მნიშვნელოვნად თვლიდა (შდრ. ვახუშტი, იქვე; ნ. ს. ჯანაშია, „ვახუშტი ქართული ფეოდალიზმის შესახებ“ წიგნში: „ანალები“, I, 1947, 2—3).

28. არაგვისა და ქსნის ერისთავთა ერეკლე II-ის მიერ დამდაბლება, რაც, რა თქმა უნდა, აღნიშნული არა აქვს ვახუშტის (იქვე, 25), დამატებულია ნ. დადიანისაგან.

29. ვახუშტი წერს: „სომხითის“ (იქვე).

30. აქ ნ. დადიანის ტექსტში მთლიანად გამოტოვებულია შიდა ქართლის აზნაურთა ჩამოთვლა (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

31. ვახუშტი კი ამბობს: ირუფაქიძობას მაყაშვილიც იტყვის და ჩოლავაშვილიცო (იქვე).

32. ავალისშვილის, ჩერქეზის, გურამისშვილისა და ტუისისშვილის შესახებ დამატებითს ცნობებს გვერდს უვლის ნ. დადიანი (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

33. ვახუშტი წერს: „თადგირიძეს“ (იქვე).

34. ჩხვიდის გვარის რაჭის ერისთაობასა და სპასპეტობას ვახუშტი ფრჩხილებით გამოყოფს (ნ. იქვე, 26). ასეა იგი ნ. დადიანთანაც, ოღონდ უკანასკნელი თავის დამატებითს ცნობასაც სოლომონ I-ისაგან რაჭის ერისთავთა დამდაბლების შესახებ ფრჩხილებში სვამს.

35. „ოკრიბას“ ვახუშტი არ ასახელებს და არც „ავაიაშვილია“ მოხსენებული მის ტექსტში (შდრ. იქვე, 26).

36. აქ ნ. დადიანი აკლებს სვანეთისათვის გელოვანის დასახელებას, მაგრამ უმატებს ინასარიძისა და ლაშხისშვილის რაქაში აღარ ყოფნას (შდრ. ვახუშტი, იქვე). ამასთანავე ვახუშტი წერს „ლოლაბერიძეს“ (იქვე, 26), ნ. დადიანი კი მას ასე ასწორებს: „ლოლაბერიძე“ (აქვე, ტექსტი, წ. I, თავი 1-ლი და კიდევ სხვაგან). თუ გავითვალისწინებთ ისტორიული დოკუმენტების ჩვენებას (იხ. ს. კაკაბაძე, აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდი დაეთარი, 1914, გვ. 63; ბროსე, Переписка грузинских царей и русскими государями, СПб, 1869, стр. 83; საქ. მეცნ. აკად. ხელნას. ინტ., ფონდი Qd.—2398; საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, № 9674; გ. ბოჭორიძე, რაქის ისტორიული ძეგლები, წიგნში: „საქ. მუზ. მოამბე“, ტ. VIII, გვ. 328; -ქუთ. მუზ. ისტ. დოკ., № 10 და მრავალი სხვა), ნ. დადიანი ამაში მართალია.

37. ეს ძველი თქმულება ფრჩხილებში აქვს ჩასმული ვახუშტისაც (ნ. იქვე) და ნ. დადიანსაც.

38. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს აზნაურ ჩიქვანის ოდიში გამთავრების ამბავს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

39. აქ ვახუშტი წერს: „მთავარი“ (იქვე).

40. გოშაძის დამდაბლებას ნ. დადიანი თვითონ უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

41. ვახუშტი წერს „ანჩაფადეს“ და მას უწოდებს „უმდაბლესს“ (იქვე).

42. ანჩაბაძის მფლობელობას ნ. დადიანი თვითონ უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

43. ვახუშტი, „თავადთა“ მაგივრად წერს: გურიელის „ქვეშენი“ (იქვე).

44. ვახუშტი წერს „თაღგირიძეს“ (იქვე).

45. შარვაშიძის ერისთავობას გურიაში ნ. დადიანი უმატებს (შდრ. იქვე).

46. სამივე სახელის განმარტებას ნ. დადიანი იძლევა შემოკლებულად-ამას გარდა, იგი არაფერს ამბობს „გიორგიის“ ბერძნულ, ევროპულ და რუსულ ვარიანტებზე, თანაც „გიორგიას“ არ განმარტავს ქართველთა შრომის-მოყვარეობის მიხედვით (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 28--29).

47. ნ. დადიანი აქ არ ამბობს, ვერსი რომ რუსულია, ხოლო „მხარის“ მაგივრად ხმარობს „საყენს“, ამასთანავე, მთლიანად გამოტოვებს ადლზე პატარა ერთეულების ვახუშტისეულ განმარტებას და ადლსაც თავისებურად განმარტავს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 29, სქოლიო).

48. აქ იგულისხმება ნოეს ცე იაფეტი (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, გამოცემული დ. ბაქრაძის მიერ, 1885, 28).

49. ვახუშტი წერს: „ავანან-ს“ (იქვე).

50. ვახუშტი წერს: „თარში“ (იქვე).

51. ნ. დადიანი თარგამოსის მემკვიდრეების ჩამოთვლისას მისდევს დ. ბატონისშვილის „ნარკუმვის“ ტექსტს (შდრ. გვ. პე), სადაც ლეონტი მროველის მიხედვით მოყვანილია სახელები ხალხთა („სომეხთა და ქართველთა...“, ქართლის ცხოვრება, I, ს. ყაუხჩიშვილის მიერ გამოცემული, 1955, გვ. 5) და არა გმირთა, როგორც ეს ვახუშტისთანაა („ჰარს, ქართლოს...“, საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 28). ამ ჩამოთვლაში ნ. დადიანი და დ. ბატონისშვილი გამოტოვებენ „რანთა-ს“ და რვა მემკვიდრის ნაცვლად გამოუდით შვიდი. ამასთანავე, ისინი სომეხებსა და ქართველებს უწოდებენ „არმანთ“ და „გრიზთ“.

52. ლ. მროველთან წერია 600 წელი (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 4) და „ნარკტეში“ „ქ“ (გვ. პდ).
53. აქ ვახუშტი წერს: „სამხრით მთა ორეთისა ანუ ქურთისა“ (საქ. ისტ., I, 28), მაშინ როცა ლეონტი მროველს აღნიშნული აქვს მხოლოდ „მთა ორეთისა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 4).
54. მოვაკანის წილის აღწერა გამოტოვებულია „ნარკტეში“ (შდრ. გვ. პე) და ნ. დადიანისგანაც (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 5).
55. ვახუშტი წერს 1829 წელს (ნ. საქ. ისტორია, I, 28), ხოლო „ნარკტეში“ აღნიშნულია 1850 (გვ. პთ).
56. ნახუქოდონოსობისაგან იერუსალიმის მოხრებების ამბავი ვახუშტის ქრონოლოგიითურთ ამ ადგილზე ჩამატებულია ნებისმიერად ნ. დადიანისაგან (შდრ. ქართლის ცხოვრება I, 11; ვახუშტი: აღწერა..., 1941, 12; საქართველოს ისტორია, I, 1885, 32 და 34). „ნარკტეში“ კი მასზე სულ არაფერი წერია (შდრ. გვ. ებ).
57. ვახუშტი ასახელებს შვიდს (ნ. მისი საქ. ისტ., I, 32), „ექვსი“ კი წერია „ნარკტეში“ (შდრ. გვ. ებ), რომელიც მოდის ლ. მროველიდან (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 11).
58. ლ. მროველისა და ვახუშტის მიხედვით, არდამი იყო სპარსთა მეფის აფრიდონის ერისთავი (შდრ. საქართველოს ისტორია, I, 32; ქართლის ცხოვრება, I, 13).
59. აქ გამოტოვებულია მე-6 ერისთავი და მისი საგამგეო კლარჯეთი (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 38).
60. უნდა ყოფილიყო 3712, ძლიბ (3647 + 65, შდრ. „ნარკტეში“, გვ. ეე).
61. დადიანის ტექსტში, ისევე როგორც „ნარკტეში“ (შდრ. გვ. ეე), გამოტოვებულია საურმაგის გაქცევა ძურძუკებში და იმათი ლაშქრით საქართველოს დაპყრობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 39).
62. საურმაგის მეფობის წელთა გამოთვლა ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 27; ვახუშტი, იქვე, 40).
63. ნ. დადიანი გამოტოვებს მირვანის ბრძოლას ძურძუკების წინააღმდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
64. ამ გამოთვლაში, რომელიც არაა ვახუშტის ტექსტში (ნ. იქვე), ნ. დადიანი ცდებთ: 3787-დან 3837-მდე განელი 50 წელმა.
65. „ძღნე“ შეცდომაა, უნდა ყოფილიყო, ვახუშტის მიხედვით, 3856, ძუნე (ნ. მისი საქ. ისტ., I, 1885, 41).
66. აქაც უნდა ყოფილიყო ძუაშ, 1868 (შდრ. ვახუშტი, იქვე).
67. ნ. დადიანი გამოტოვებს სპარსელებისაგან ქართლის მორბევას (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 42).
68. უნდა იყოს ძუაგ, 3883 (ვახუშტი, იქვე).
69. უნდა იყოს 15; ვახუშტის ქრონოლოგიით: 3883--3868 (ნ. ვახუშტი, იქვე, 41--2).
70. უნდა იყოს 33; ვახუშტის ქრონოლოგიით: 3916--3883 (ნ. იქვე, 43).
71. თარიღი დასმულია ვახუშტის მიხედვით (ნ. იქვე, 44).
72. ვახუშტის მიხედვით, ადერკმა მოუწოდა არშაკი (იქვე).
73. „ივერიის“ წარმოშობის ვახუშტისეული ახსნა აქ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (ნ. ვახუშტი, საქ. ისტორია, I, 1885, 22--23, შდრ. იქვე, 44).

74. ეს გამოთვლაც ნ. დადიანისაგანაა ჩამატებული (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 44).

75. ნ. დადიანი ამ ტერმინის ხმარებაში განიცდის რუსულ გავლენას (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 45).

76. ნიკოფსიის მეორე სახელწოდება („ანაკოფია“) ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე). ეს მისი საკუთარი აზრი უნდა იყოს, ვინაიდან ვახუშტის ნიკოფსია ჰგონია არა ანაკოფია, არამედ ბიჭვინთის საკათალიკოსო ეკლესია (აღწერა..., 1941, 171). ტიმოთე გაბაშვილის რეკავზე ანაკოფია, ბიჭვინთა და სვიმონ კანანელის საფლავი სხედისხვაგანაა ნაჩვენები აფხაზეთის სანაპიროს გასწვრივ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფოტოპირთა ფონდი, № 164, 1-ლი ნაჭერი). ასე რომ, ნ. დადიანის განმარტება ამისგანაც განსხვავდება, ისევე როგორც ლ. შროველის თხზულებისგანაც (რომელიც განმეორებულია ვახუშტის მიერ, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 38).

77. ვახუშტის ცნობით, ადერკიმ შერისხა მეგრელები ქრისტიანობისათვის, (საქ. ისტ., I, 45), ხოლო ლ. შროველის მიხედვით, მან იძულებით დაატოვებინა მეგრელებს ქრისტე (ქართლის ცხოვრება, I, 42). მაშასადამე, ის, რომ მეფის გაწყრომის შემდეგ მეგრელებმა საიდუმლოდ შეინახეს ქრისტიანობა, ნ. დადიანის ჩამატებული უნდა იყოს.

78. აქ ნ. დადიანისაგან გამოტოვებულია ვესპასიანეს მიერ იერუსალიმის მორბევა და ლტოლვილ ებრაელთა მორიგი ნაკადის ჩამოსახლება მცხეთაში (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 46).

79. უნდა იყოს, ვახუშტის მიხედვით, 87 (ნ. ვახუშტი, იქვე, 47). აქ ნ. დადიანი თავის გამოანგარიშების მიხედვითაც ცდება: თუკი ბარტომ და ქართამ ქრისტესით 72 წელს გარდაიცვალნენ და ამის შემდეგ 16 წელი იმეფეს კაოს და ფარსმანმა, ეს უქანასკნელნი უნდა გარდაცვლილიყვნენ ქრისტესით 88 და არა 80 წელს. ასეთივე შეცდომაა დაშვებული მე-13 მეფეების ქრონოლოგიაშიც (იქვე).

80. ციფრი 16 არც ერთ ხელნაწერში არ არის. ჩვენ იგი ჩავსვით, ლ. შროველის მიხედვით (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 54).

81. ნ. დადიანის ტექსტიდან გამოდის, რომ ლადან იყო ცოლი ადამისა და დედა ფარსმანისა, რაც შეცდომაა: იგი იყო ცოლი ფარსმან ქველისა, დედა ადამისა და ბებია ფარსმანისა (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 54; ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 51).

82. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ადამისა და დედადამის ლადანის მეფობის ქრონოლოგია—129—146 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 49—51).

83. უნდა იყოს 27.

84. უნდა იყოს 15.

85. ნ. დადიანის ტექსტში გამოტოვებულია ასფაგურის ბრძოლა სომეხთა მეფის კოსროს შხარებე ქასრე სასანიანის წინააღმდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 53).

86. ვახუშტისთან წერია: „მოიყვანა მირიან ასული ულიოტორისა პონტოდამ სახელით ნანა“ (საქ. ისტ., I, 55).

87. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს იმას, რომ სომეხეთის მეფე იშველიებდა ბერძნებს, ხოლო მირიანი სპარსელებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 56).

88. ვახუშტის წმინდა ნინოს მქადაგებლობითი მოღვაწეობის ხანაში (314-დან 317-მდე) აქვს მოთხრობილი კოსტანტინე კეისრის ლაშქრობა საქართველოში და მირიანის ძის ბაქარის თავისთან მძევლად წაყვანა, მაშინ როცა ჯერ კიდევ არ იყო მირიანი გაქრისტიანებული (იქვე, 65, 56 და 67). ნ. დადიანი კი კოსტანტინეს შემოსვლამდე წერს მირიანის გაქრისტიანებას და ერთგვარი გაუგებრობა იქმნება; გაქრისტიანებული მირიანისაგან კოსტანტინეს მძევალი არ უნდა წაყვანა.

89. უნდა იყოს 329 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 73).

90. ნ. დადიანი გამოტოვებს ბაქარის მიერ სპარსელების მოშველიებას და ბრძოლას სომხების წინააღმდეგ, რომლებიც ტახტზე ედაგებოდნენ საქართველოს მეფეს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 78).

91. უნდა იყოს 379 წელი (მაშასადამე, უმეფნია 15 და არა 19 წელი (იხ. ვახუშტი, იქვე, 79).

92. ვახუშტი ვარზა-ბაქარს უწოდებს „ჩუკენს“ (იქვე, 81). მაგრამ ნ. დადიანი თავისი მკითხველისათვის უფრო გასაგები სიტყვით ცელის მას და ვარზა-ბაქარს უწოდებს „გულითა ჯაბანს“ (შდრ. საბასთან: ჩუკენი, ჯაბანი).

93. ნ. დადიანი ცდება; ტირდატი იყო პაპის ძმისწული ვარზა-ბაქარისა. (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 313).

94. ნ. დადიანის ტექსტში შეცდომაა; ვახუშტისთან წერია: „ეგრისის ციხე-გოჯამდე“ (იქვე, 89).

95. ვახუშტი წერს 13-ს (იქვე), „თხუთმეტი“ აღნიშნულია ჯუანშერთან (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 147).

96. „კავკასიანი“ უწერია ვახუშტის (იქვე, 90), ხოლო „კავკასიანი“ — ჯუანშერს (ქართლის ცხოვრება, I, 151).

97. ნ. დადიანის ტექსტში აქაც გაუგებრობაა (შდრ. აქვე, კომენტ., 94-ე); ვახუშტისთან წერია: ვახტანგმა „წარულო ბერძენთა... ეგრისის მიხმული ციხე-გოჯამდე“ (იქვე, 91).

98. შეცდომაა: უნდა იყოს 458 (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

99. უნდა იყოს 30000 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 92).

100. აქ ნ. დადიანი უნდა გულისხმობდეს ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებას“, საიდანაც იგი თავის „ქართველთ ცხოვრებას“ შემოკლებულად აღგენდა (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 93—4), თუ არა და ჯუანშერის ვრცელ თხზულებას (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 137 და შემდ.).

101. უნდა იყოს ელენე; ლევანი კეისარს ერქვა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 95).

102. ვახუშტი წერს: „წინ მგელი და უკანით ლომი“ (იქვე, 96).

103. „პერეთი“ წერია ჯუანშერთან (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 185), ვახუშტი კი „ხიზიყს“ წერს (იქვე, 97).

104. ნ. დადიანი გამოტოვებს მცხეთის ეპისკოპოსის კონფლიქტს ვახტანგ გორგასალთან, ამის მიერ საბერძნეთიდან კათალიკოსის მოყვანის გამო (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 100).

105. უნდა იყოს 514 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 103).

106. უნდა იყოს 528 (შდრ. იქვე).

107. უნდა იყოს 542 (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 104).

108. გამოტოვებულია სპარსთა მეფის ლაშქრობა ქართლში და მის მიერ ფარსმანის დამორჩილება (ზღრ. ვახუშტი, იქვე, 103—104).

109. ნ. დადიანს ეს ცნობა შეცდომით უნდა ჰქონდეს ჩართული, ვინაიდან არც ჯუანშერთან და არც ვახუშტისთან იგი ამ ადგილზე დაცული არაა; უკანასკნელნი კი ლაპარაკობენ „განყოფაზე“, მაგრამ ამ შემთხვევაში საქმე ეხება ვახტანგ გორგასალის ნაშეიერის ორ ნაწილად გაყოფას და თითოეულის დამორჩილებას ბერძნებისა და სპარსელებისადმი (მღრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 207; ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 104).

110. ბაკურ მეფის გარდაცვალების (570 წ.) შემდგომი ამბები გურამ ბაგრატიონის გაზეფებად (575 წ.) ვახუშტის მოთხრობილი აქვს ამ უკანასკნელთან (ზღრ. საქ. ისტ., I, 106).

111. სტეფანოს ერისმთავარს რომ სამი შვილი დარჩენოდა, ეს არ წერია არც ვახუშტისთან (საქ. ისტ., I, 1885, 112), არც ჯუანშერთან (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 226), არც სუმბატ დავითისძესთან (იქვე, 375) და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მატიანეში (E. Такайшвили, Описание., II, 726) იგი ნ. დადიანს შეზღუდვით, უნებურად უნდა ჰქონდეს ჩამტებული.

112. ნ. დადიანი ვახუშტის „შთავიდა-ს“ „ჩამოვიდა-თი“ ცვლის, ვინაიდან იგი თავის „ქართველთ ცხოვრება-ს“ წერდა ლიხთ-იმერეთში (ზღრ. ვახუშტი, იქვე, 114).

113. უნდა იყოს 668 (ზღრ. ვახუშტი, საქ. ისტ., I, 1885, 116).

114. ვახუშტი წერს „ბულჩან-ს“ (იქვე, 118). „ბულჩან“ კი ნახმარია „მატიანე ქართლისაში“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 249—250).

115. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს აგარიანთაგან ბერძენთა დაუძღურებას, რამაც დიდი როლი ითამაშა აფხაზთა სამეფოს წარმოქმნაში (ზღრ. ვახუშტი, იქვე, 118).

116. გიორგი და კოსტანტინე აფხაზთა მეფეების ამბები ნ. დადიანს მოტანილი არა აქვს სუმბატ მეფის ქვეშ, როგორც ეს ვახუშტისთანაა (ნ. იქვე, 128—125), არამედ მოუთხრობს ცალკე, 51-ე ნომრის ქვეშ, რომელსაც ამთავრებს სუმბატის სიკვდილის თარიღით.

რაც შეეხება „მატიანე ქართლისას“, იქ კი ქართლის 50-ე მეფედ ჩათვლილია კოსტანტინე აფხაზთა მეფის ძე (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 267).

117. თეოდოსი დაბრმავებული იყო მისი ძმის დიმიტრის მიერ (ნ. ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 133).

118. „პარასკევი“ არაა ვახუშტისთან (ზღრ. იქვე, 144), მაგრამ იგი წერია „მატიანე ქართლისა-ში“ (ნ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 283).

119. ბაგრატ III გამეფდა 960 წელს (ნ. ვახუშტი, იქვე, 135). ნ. დადიანს ეს თარიღი გამოტოვებული აქვს.

120. ნ. დადიანი გამოტოვებს აქ იმას, რომ ვასილ კეისარმა, ზავი დაუდო გიორგი მეფეს, რათა „შიში აქენდა განდგომილებისა ბერძენთასა“ (ვახუშტი, იქვე, 147).

120-ა. შეცდომა: „მარიამი“ ერქვა (იქვე, 150, მე-2 სქოლიო).

121. უნდა იყოს: კაცხს (ზღრ. ვახუშტი, იქვე, 160).

122. უნდა იყოს: 45 (1072—1027).

123. ვახუშტი წერს: „წალულის“ (ზღრ. იქვე, 173). „წალულის“-კი ნახ-

შარი აქვს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 324).

124. განძისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 176).

125. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის „დიდებულთა“ (შდრ. ქართლის ცხოვრება, I, 328) ან ვახუშტის „წარჩინებულთა-ს“ (შდრ. საქ. ისტორია, I, 1885, 175) მაგივრად ნ. დადიანის მიერ აქ გვიანდელი დროის „თავადნი-ს“ ხმაზეა შეცდომას წარმოადგენს (ნ. აქვე მიმოხილვა).

126. ვახუშტი წერს: „ორბელი-ს“ (შდრ. იქვე, 178). ასევეა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსთანაც (ქართლის ცხოვრება I, 331). ნ. დადიანს „ორბეთიელი“ ხელოვნურად უნდა ჰქონდეს ნაწარმოები „ორბეთი-დან“.

127. ვახუშტი წერს: „ყაზანი-ს“ (შდრ. იქვე, 179). „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით კი „ყიფაყი ჩერქეზია“ (გვ. 17, სქოლიო 3). აქედან უნდა ვიფიქროთ, რომ ნ. დადიანს ნებისმიერად გადაუქეთებია ვახუშტის „ყაზანი“, „ხაზარნი-ღ“.

128. ვახუშტი წერს: დავით აღმაშენებელმა თავისი ცხენაკლული თორმეტი ქვეითი მებრძოლი „აღსნა (უნდა იყოს: „აღსნა“) 12 ცხენთა ზედავე“ (იქვე, 184).

129. ოცდა ხუთისაგან ცხევი თავშეფარება არც ვახუშტის უწერია (შდრ. იქვე, 184) და არც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (ქართლის ცხოვრება, I, 350).

130. ამ ადგილზე ვახუშტი ამბობს: ასეთი განსაცდელის დროს რომ დავითი წიგნს კითხულობდა და ამის მიუხედავად დიდი გმირობა გამოიჩინა, უკან მობრუნებისას მის შესახებ „კეთილნი თუ ბოროტნი ჰსთქვიან სპათა შორის მისთ, ანუ სამღვდლოთა წესიერ-უწესურებანი“ (იქვე, 184). ამის ნაცვლად ნ. დადიანი დამატებით ჩაურთავს ანტონ I-ის მიერ შეთხზულ დავით აღმაშენებლის საგალობელზე („დასდებელზე“) მითითებას.

131. „მოსაყდრე მოციქულთა“, როგორც არ უწერია არც ვახუშტის (იქვე, 186) და არც დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს (ქართლის ცხოვრება, I, 363), ნ. დადიანს თვითონ უნდა ჰქონდეს ჩამატებული ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობის“ გავლენით, სადაც დავით აღმაშენებელზე წერია, რომ იგი იყო შემკული მოციქულებრივი სიბრძნითო (წყობილსიტყვაობა, 1853, პ. ოსელიანის რედაქციით, გვ. 145).

132. ყურადღებას იქცევს ის, რომ გიორგი III-ზე აგარიანთა გამოლაშქრებას აქ ნ. დადიანი მიაწერს შანშე დადიანის ინიციატივას, მაშინ როცა ვახუშტი წერს: „აღიძრნენ აგარიანნიო“ (იქვე, 190).

133. ვახუშტი აქ წერს, რომ გიორგი III-მ ქალაქი ანი „უბოჯა... თვის მემამულესაო“ (იქვე, 192), ასე რომ არ ასახელებს შანშე დადიანს. აქაც ნ. დადიანის ჩამატებასთან უნდა გვქონდეს საქმე.

134. დიმიტრი იყო ძე დავით მეფისა და ძმისწული გიორგი III-ისა. ვახუშტი ამ ადგილას მოიხსენებს დიმიტრის შამას დავით მეფეს და მის მიერ დიდებული აზნაურების გაძევებასა და დაბოცვას (იქვე, 194). ეს გამოჩენია ნ. დადიანს და ამიტომ მის ტექსტში გაუგებრობაა: ვისი ძეა დიმიტრი, არა ჩანს.

135. ვახუშტის უწერია „დადიანი“ (იქვე, 197).

136. „დადიანს“ ჩვენი ავტორი უმატებს; ვახუშტის მართლ „ბედიელი“ უწერია (იქვე, 197).

187. „საათბაქოსა“ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან; ვახუშტის მარტო „სამცხისა“ უწერია (იქვე, 197).

188. ვახუშტის ტექსტში წერია: „ათორმეტა მღვდელთა“ (იქვე, 198).

189. უნდა იყოს: „ზარვან-შაჰ“ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 202).

140. ვახუშტისთან: „თუმცა ეწიოს ნებასა თვისსა“ (იქვე, 202).

141. გიორგი I-ისა, რომელსაც მეორე ცოლად ჰყავდა ოვსთა მეფის ასული. ამისგან იყო ნაშობი დიმიტრი (შდრ. მართიანე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 295).

142. ვახუშტით, დავით სოსლანის მამა იყო დიმიტრის ძის ძე (შდრ. იქვე, 202). ნ. დადიანის მიერ დასახელებული დავით, ათონ და ჯადრონ არ არიან მოხსენებული არც ვახუშტისთან (იქვე) და არც თამარ მეფის ისტორიკოსებთან (შდრ. ლაშა გიორგის დროინდელი შემატყინე, ქართლის ცხოვრება, I, 1955, 369; ბასილი ეზოსმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, გამოცემა ივ. ჯავახიშვილისა, 1944, გვ. 17; ისტორიანი და აზმანი შარვახანდელთანი, გამოცემა აკად. კ. კეკელიძისა, 1941, გვ. 89). და ჩვენთვის უცნობია, თუ საიდან აქვს ამოღებული ეს სახელები „ქართველთ ცხოვრების“ ავტორს.

143. დავით სოსლანის ბაგრატიონთაგან ჩამომავლობის აღმნიშვნელი სიტყვები: „ესე დავით სოსლან იყო... სოსლან დავით ესე“—ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში სამივე ნუსხაში.

144. დადიან-ბედიელს თვითონ ნ. დადიანი უმატებს; ვახუშტისთან წერია მხოლოდ „ლიხს-იქითნი“ (იქვე, 203).

145. აქ უნდა ეწეროს „რუსი“, თუ არა და „რუსნი“-ში ნ. დადიანს ნაგულისხმევი ჰყავს მესხნი, კლარჯნი და ლიხთ-იმერნი, რომლებიც გიორგი რუსის მხარეზე იბრძოდნენ.

146. ვახუშტი წერს: 1030-ს (იქვე, 205).

147. ვახუშტი წერს: „ისმაილობა-ს“ (იქვე, 207). ნ. დადიანს, ალბათ, უნდოდა დაეწერა „სარკინოზნი“.

148. ეს აბზავი: „და იტყვიან ძლევისა... ძლევაჲ სპასთა შენთა“—ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში სამივე ნუსხაში.

149. სიტყვას „მიეროვე“, გამომცემელი დ. ბაქრაძე კითხვის ნიშანს უსვამს (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 209).

150. ვახუშტისთან: „მისთა სპათა“ (იქვე, 209).

151. B ნუსხაში, რომლიდანაც ჩვენ „ქართველთ ცხოვრების“ ტექსტს გადავწერთ; ეს იამბიკოები გამოყოფილია ერთმანეთისაგან მოკლე სწორი ხაზებით.

152. ნ. დადიანს შეცდომით ამოუწერია; ვახუშტის მიხედვით, ათაბაგი გახდა იოანე ახალციხელი, რომელსაც კარიც ებოძა (იქვე, 211).

153. ნ. აქვე, 147-ე კომენტარი.

154. „დადიან-ბედიელი“ ნ. დადიანისგანაა ჩამატებული. იგი ვახუშტისთან არა წერია (შდრ. იქვე, 212).

155. ეს ლექსი ვახუშტის არა აქვს (შდრ. იქვე, 216) და ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ.

156. როგორც თვითონ ნ. დადიანიც წერს, ეს ლექსი მას გადმოუწერია ანტონ I-გან, რომელსაც მართლაც აქვს თამარისათვის დაწერილი იგი (ნ. დავით რექტორის ანთოლოგია, საქ. სახ. მუხ., S—1512, 61 r-v). ამ გა-

რემოებს ადრე ე. თაყაიშვილმა მიაქცია ყურადღება და აღნიშნავდა, რომ ნ. დადიანი თავისი „ქართველთა ცხოვრების“ პირველი ნაწილის შესადგენად იყენებდა, გარდა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულითა და ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრებისა“, ანტონ I ქათალიკოსის ლექსებათა (ნ. Описание рукописей, том I, выпуск I, 1902, стр. 10).

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას ის, რომ აღნიშნული ლექსი, რომელიც არ არის დ. ბაქრაძის გამოცემაში (შდრ. გვ. 216), ჩამატებულია ვახუშტის თხზულებაში გვიან გადამწერისაგან (ხელნაწ. ინსტიტ., A--756 ნუსხაში), ოღონდ იქ ანტონი მოხსენებულია არხიეპისკოპოსად (იქვე, 24r).

157. ვახუშტიც ამას წერს (იხ. ხელნაწ. ინსტიტ., A--756, 24r). მაგრამ ბაქრაძის გამოცემაში დაბეჭდილია: „ხალათნი“ და იქვე ფრჩხილებში მიწერილია „ხალათნი“ (ნ. საქართველოს ისტორია, I, 1885, გვ. 220). „ხალათნი“ წერია გამთავალმწერელთანაც (იხ. ქართლის ცხ., II, 1959, ს. ყუხჩიშვილის გამოც., 156).

158. ეს სიტყვა ვახუშტისთან არ არის (შდრ. იქვე), არც გამთავალმწერელთანაა (შდრ. ქართლის ცხ., II, 1959, 155).

159. ვახუშტი წერს: 19000-ს (იქვე, 221).

160. ვახუშტი წერს: 1212-ს (იქვე, 224).

161. ვახუშტით, მეცხვარე მოკლა ყიასდინ სულტანმა (იქვე, 228).

162. აქ ლაპარაკია მონგოლებზე (შდრ. იქვე, 229).

163. უნდა იყოს 26 (1237—1211).

164. ვახუშტის ნიხედვით, ცოტნე დადიანს მისცეს სამცხე კარნუ ქალაქამდე, ხოლო ყოველი ლიხთ-იმერეთის სარდლობა მიეცა რაჭის ერისთავს (იქვე, 233). ცხადია, ცვლილება, რომელიც ნ. დადიანს შეაქვს თავის ტექსტში ცოტნე დადიანისა და რაჭის ერისთავის სასარდლო ტერიტორიების განსაზღვრით, ნებისმიერია და არ შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილეს.

165. „ამერთა“ და „იმერთა“ ცნებების გაგებაში აქ ნ. დადიანი თავის თავზე ლიხთ-იმერულ ორიენტაციას ამჟღავნებს.

166. ნ. დადიანი აქ შეცდომას აკეთებს: ყაენმა უბოძა დავით მეფესო, — ამბობს ვახუშტი (შდრ. იქვე, 239).

167. ვახუშტი წერს: „ბედიელი-ს“ (ნ. იქვე, 244); აქაც ნ. დადიანის დამატება ნებისმიერია (შდრ. იქვე, 164-ე კომენტარი).

168. შემდგ ვახუშტი წერს: „დაშინენ იმერნი უმეფოდო“ (იქვე, 245) ნ. დადიანი ამას აღუნიშნევლად ტოვებს, ვინაიდან, რაკი ლაშას ემ და ნარინ დავითმა საქართველო ორ სამეფოდ გაიყვეს, ლიხთ-იმერეთად და ლიხთ-იმერეთად, იმერნი უმეფოდ არ დარჩენილან, შათი შეფე ნარინ-დავითი იყო.

169. და ცოლი ჰუღაგუ ყაენისა. იგი, როგორც დ. ბაქრაძე უენიშნავს, მფარველობდა ყაენის კარზე ქრისტიანებს, მაგრამ თვითონ არ ყოფილა კეისრის ასული (იქვე, 245, სქოლიო 1).

170. ამ დროს ყაენთან იმყოფებოდა, გარდა დიმიტრისა, დავით მეფის მეორე ძე გიორგიც (იქვე, 245).

171. ვახუშტი წერს: „შიდნი“, ოთხი კი ულუ ყაენს თავისიანი ახლდა (იქვე, 246).

172. ვახუშტი წერს: „პოლოლოლის“ (იქვე, 250).

173. ვახუშტის ნიხედვით, რაჭის ერისთავს მხოლოდ „ქახაბერ“ ჰქვია (იქვე, 250). „სადუნი“ ნ. დადიანის მიზატებულია; როგორც ჩანს, მას არევი

მაშინდელი ლიხთ-ამერელი დიდებულის საღუნ კახაბერისა და რაჭის ერისთავის კახაბერის სახელები ერთმანეთში (შდრ. იქვე, 251).

174. აქ ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს დიმიტრის მეფედ კურთხევის თარიღი—1272 წელი (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 251).

175. ვახუშტის უწერია: „თვით-ნავალი“ (იქვე, 251).

176. ვახუშტი წერს: „ეგვიპტეს მივიდნენ და რუბაკს გამოვიდნენ..“ (იქვე, 254).

177. ვახუშტის მიხედვით: „ძმა“ (იქვე, 255). ასევეა გამოთქმულია ნაც (ქართლის ცხოვრება, II, 281).

178. ვახუშტი წერს: „შვილის-შვილის შვილს“ (იქვე, 255).

179. ნ. დადიანის ტექსტში სათანადო ადგილზე გამოტოვებულია შემდეგი: ახმად ყაენი მოახრჩვეს ნოინებმა და ყაენად დასვეს აბლა ყაენის ძე არლუნი, ძმისწული ახმადისა (ნ. ვახუშტი, იქვე, 256).

180. იგი იყო თბილისელი (ვახუშტი, იქვე, 259).

181. ეს მოხდა 1289 წელს (იქვე, 260).

182. დავით დიმიტრის ძე (ვახუშტი, იქვე, 260).

183. ვახუშტი წერს: 1292 წელსო (იქვე).

184. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს დავით მეფის განდგომას ყაზან ყაენისაგან და ბათუ ყაენისაკენ გადახრას (ვახუშტი, იქვე, 264—5).

185. ამას ვახუშტი უწოდებს „მცირე გიორგის“ ტანით თუ წლოვანებით სიპატარაის გამო (იქვე, 266).

186. ეს იყო 1301 წელს (ვახუშტი, იქვე, 268).

187. ვახტანგის მეფობას ვახუშტი ცალკე არ გამოჰყოფს; იგი ჩართული აქვს დავით VI-ის მეფობაში (იქვე, 269).

188. ვახუშტის მიხედვით, ეს მოხდა 1302 წელს (იქვე, 269).

189. ვახტანგ მეფე.

190. A ნუსხაში ეს სიტყვა წერია ციფრით.

191. „ყაენისა თანა“ ამოშლილია და ცარიელი ადგილია დატოვებული A ნუსხაში.

192. ეს იყო 1308 წელს (ვახუშტი, იქვე, 274).

193. უნდა იყოს ულჯათ-სულტანი.

194. BC ნუსხებში შეცდომით 1718 წერია.

195. აქ ნ. დადიანი, როგორც ლიხთ-ამერელი ავტორი, თავისებურად ცვლის ვახუშტის მიერ ნახმარი ზმნის ფორმას: „გარდავლო“ (იქვე, 277).

196. ვახუშტი წერს: გიორგი ბრწყინვალემ აფხაზეთში „მისცა ცხოშის საერისთო ბედიელს, ვითარცა პირველ ცხოშისა იყო“ (იქვე, 278), ასე რომ: ბედიელი პირველად ყოფილა ცხოშის ერისთავი და ახლა იგი გიორგი ბრწყინვალეს ისევ ცხოშის ერისთავად დაუსვამს. იგი განსხვავებული პირია დადიანისაგან.

ნ. დადიანს კი ეს ასე არ ესმის; მისი აზრით, ბედიელი იგივე მამია დადიანია, რომელიც 1330-იან წლებში გამხდარა ერისთავი აფხაზეთის ერთი ნაწილისათ—ცხოშისა, „ვინათგან პირველცა მისი იყო“, ასე რომ, ოღონდ მის ერისთავს დადიანს აფხაზეთში ბატონობის უფლება ამაზე აღარ ეძლეოდა.

ამ საინტერესო აზრის შეფასებისაგან თავს ვიკავებთ, ვინაიდან ჯერ კიდევ უცნობია ჩვენთვის ბედიელთა ჭინაობა.

197. ვახუშტით ეს მოხდა 1334 წელს (იქვე).

198. „ღღესაც იპოვების ქვეყანას ჩვენსა“—ეს ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 278).

199. ეს მოხდა 1345 წელს (ვახუშტი, იქვე, 380).

200. ვახუშტისთან წერია „ეწერი“ (იქვე, 281). ნ. დადიანის შესწორება. მართალი უნდა იყოს: სვანები ქუთაისს უნდა დასხმოდნენ ლეჩხუმიდან და ბაგრატ მეფის ერთ-ერთ არმიას ოდიშიდან მათთვის უნდა შეეტია ეცერზე გავლით, რომელიც მდებარეობდა ლეჩხუმის სამხრეთითა და ოდიშის აღმოსავლეთით (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს გეოგრაფია, 1941, 173).

201. მომხრეელი სენის მეორენაირი განმარტება სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

202. ვახუშტი წერს: ბაგრატ მეფემ დასვაო (იქვე, 283).

203. ვახუშტი წერს „ვამიყს“ (იქვე, 283). ეს სახელი პირველ წყაროებში იწერება სამნაირად: „ვამეხ“ (თ. ჟორდანიძე, ქრონიკები, II, 471), „ვამეყ“ (ქრონიკები, II, 471, 472, 476, 479; ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, I, 59, 61, 65, 66, 67, 71) და „ვამიყ“ (ქრონიკები, II, 302, 470, 480).

ისტორიული საბუთების უმეტესობა, თანაც ის დოკუმენტები, სადაც ვამეყი თვითონ ასახელებს თავის თავს, მხარს უჭერს „ვამეყს“. ამიტომ ნ. დადიანის შესწორებას ძალაში ვტოვებთ.

204. გიორგი ძმა იყო ალექსანდრესი და არა მამა; აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს ამაზე აღრინდელ ამბავს: ალექსანდრე ერისთავის გამეფებას, რაც მოხდა გიორგი ბაგრატის ძის იმერეთიდან ლიხთ-იმერეთში გადმოსვლის შემდეგ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 286).

205. ეს მოხდა 1393 წელს (ვახუშტი, იქვე, 288).

206. ბაგრატის ჯარების დაბანაკების ადგილები ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ; ვახუშტი წერს: „ბაგრატს დაებანაკა სპითა თვისითა... მგონებელსა თემურისაგან ტფილისის მოდგომისასა“ (იქვე, 288—289).

207. ეს მოხდა 1394 წელს (ვახუშტი, იქვე, 289).

208. ეკლესიის იატაკზე რომ ჩანს, ეს ამოღებული აქვს ნ. დადიანს „ახალი ქართლის ცხოვრებიდან“ (ქართ. ცხ., II, 329, 452), იგი ვახუშტისთან არ არის (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 289).

209. ვახუშტის მიხედვით, მამია დასვა მეფე გიორგიმ (იქვე, 290).

210. კათალიკოსის დასმის ჩვეულების შესახებ განმარტება ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

211. ეს მოხდა 1396 წელს (ვახუშტი, იქვე, 291).

212. ვახუშტი წერს: „ალიჯანს“ (იქვე). ჩვენ ვამჯობინებთ „ალინჯას“, იქვე სქოლიოში დომ. ბაქრაძის მიერ მოტანილი ლარგეისის მონასტრის პარაკლიტონის წარწერის მიხედვით.

213. კოსტანტინე უძეო იყო; მას შემკვიდრედ დარჩა ძმის შვილი დიმიტრი, რომელიც იყო ალექსანდრე იმერთა ერისთავის ძე. იგი მძევლად მისცეს გიორგი მეფეს ლიხთ-იმერეთის დიდებულებმა (ვახუშტი, იქვე, 295—296).

214. ვახუშტი წერს: „შეიკობნენ ყოველნი თურქთა ლაშქარნი დიდ-ძალნი“ (იქვე, 296). ამ ადგილას ნ. დადიანი ხმარობს სიტყვას „რესპუბლიკა“ თავისი ღრობის შეტყველების ზეგავლენით.

215. ვახუშტისთან წერია: შარვაშიძე დაემორჩილა ალექსანდრე მეფის ბრძანებას, „ვითარცა პირველთა მეფეთასა“ (იქვე, 298).

216. ეს მოხდა 1415 წელს (ვახუშტი, იქვე).

217. მცხეთისა და სხვა თათართაგან მოხრებული ეკლესიები (ვახუშტი, იქვე, 298—299).

218. კირმანეულის მეორენაირი განმარტება სამივე ნუსხაში ჩანს მუდრიანის მრგვალ ფრჩხილებში.

219. ამ ადგილზე ვახუშტი წერს: „ათხუთმეტსა წელსა შეასრულა განზრახვანი თვისნი“ ალექსანდრე მეფემო (იქვე, 299).

220. ამ ადგილას ვახუშტის უწერია: „იყო შეება-ნადირობასა შინა“ ალექსანდრე მეფემო (იქვე, 300).

221. ეს მოხდა 1444 წელს (ვახუშტი, იქვე, 302).

222. ეს მოხდა 1465 წელს (იქვე, 306).

223. ვახუშტი წერს: „გარდმოვლო“ (იქვე).

224. ციხეებისა და შანულების ფლობა, ცალკე სასაფლაოდ ეკლესიის ქონება და მაღალი მოხელეობა როგორც მეფის კარზე, ისე ქვეყანაში — თავადობას რომ ნიშნავდა, ეს აზრი ეკუთვნის ნ. დადიანს (იხ. ამაზე აქვე ჩვენი გამოკვლევა).

225. წინასიტყვაობის ეს ნაწილი ნ. დადიანს შედგენილი აქვს ვახუშტის შენიშვნის მიხედვით: ქართლის მეფე კოსტანტინესა და მის შემდგომთა მეფეთა ქმნულებათ ვიწყებთ წარწერასა თვის-თვისთა ქარტათა ზედა, ვინადგან იქმნენ განყოფილებანი“ (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, ბაქრადია რედაქციით, გვ. 307).

226. როგორც ცნობილია, ვახუშტი თავის წინასიტყვაობაში ამბობს, რომ მან შეასწორა ის ქრონოლოგიური შეცდომები, რაც ახასიათებდა ვახტანგ VI-ის „სწავლულ კაცთა“ ნამუშავეს: „განეასწორენით და განეამართლეთო“ (ქართლის ცხოვრება, II, ჩუბინოვის გამოცემა, სპბ, 1854, გვ. 10). ნ. დადიანი შემოკლებულად გადაიწერდა ვახუშტის ამ გასწორებულ და გამართულ ნაშრომს.

227. ვახუშტისთან ამ ადგილზე წერია: „აწინდელისა ქართლისა“ (გეოგრაფია, 1941, 33),

228. ვახუშტი წერს: თუ ამ წყალს ორმოცი დღით აღრე დაღვეს კაცი, მას ევლარაფერს ავენებს ცოფიანის ნაქებნიო (იქვე, 36).

229. ვახუშტი წერს: „ამას ეწოდა ქაოზიანი, სადაც არს დიდ-დიდნი ნაშენებნი. ესევე არს გაჩიანი“ (იქვე).

230. აქაც და სხვაგანაც ვახუშტი წერს „ლითონს“ (იქვე, 38 და სხვ.).

231. ვახუშტი წერს: „ღბანისს“ (იქვე, 38—39).

232. ვახუშტი წერს: „უგუნბათოსს“ (იქვე, 39).

233. ვახუშტი წერს: „რომელი დაამსხვრევს ქვასა შირიმისასა და დააყრევენებს სმითა“ (იქვე, 39).

234. შდრ. აქვე 230-ე კომენტარი.

235. ვახუშტის მიხედვით, არწივანთან კობტაყრიცის ხევი ერთვის ქციას; არწივანი წალკას ზევით მდებარეობს. ხოლო თეზის ხრაში სხვა ადგილასაა ქციაზე (შდრ. იქვე, 42).

6. დადიანს გამოუტოვებია რა კობტაციის-ხევის აღწერა და მექანიკურად გადმოუტანია თავის ტექსტში სიტყვა „არწივანს“. ეს უკანასკნელი მომდევნო წინადადებასთან კავშირში გაუგებრობას იწვევს: არწივანი და თეზის ხრამი თითქოს ერთ ადგილას მდებარეობენ.

286. ვახუშტი წერს: „ნასასახლევიო“ (იქვე, 44).

287. ვახუშტი წერს: ... „არს ლოდი რომელი, გვალვასა თუ გარდაბრუნო და შენამო, მოვალს წვიმა, ხოლო წვიმიანობასა შინა თუ შეაყარო ნაცარი და გარდაბრუნო, იქმნების უწვიმრობა“ (იქვე, 46). ნ. დადიანს, როგორც ჩანს, სიჩქარე გამოუჩენია და გამოუტოვებია შუა სიტყვები, ისე რომ, რაც დაუწერია, გამოსვლია შეუსაბამობა.

288. ეს უკანასკნელი წინადადება ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ.: ვახუშტი, იქვე, 47—48).

289. ეს საზღვრები გარდაბანის საერისთავოსია. რაც შეეხება გაჩიანის საერისთავოს, რომელიც მდებარეობდა გარდაბანს ზევით (ვახუშტი, იქვე, 49—50), მისი აღწერა ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს და გაჩიანის საერისთავოს საზღვრებიც გარდაბანისად გამოსვლია.

240. A ნუსხაში წერია ციფრებით: „28“.

241. 64-ე მეფე იყო ლაშა გიორგი (ნ. აქვე, ტექსტი).

242. ნ. დადიანს ბოსტან-ქლაქიდან აქამდე მთლიანად გამოუტოვებია გარეჯა-ყარაიისა და მეოთხე სასპასპეტოს აღწერა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 50—52).

243. ვახუშტისთანაც ასე წერია (იქვე, 52). მაგრამ უნდა იყოს ვარზაბაქარ (ნ. აქვე ტექსტში 27-ე მეფე).

244. ვახუშტი წერს: „რიგს“ (იქვე, 53).

245. ვახუშტის მიხედვით, როსტომისა და ვახტანგის მიერ აგებული სასახლეები სხვადასხვა არის (იქვე, 52—53). ამასთანავე, როსტომის სასახლის მდებარეობის დასაზუსტებლად საგუბერნატორო სახლის მოხსენიება ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან.

246. ვახუშტი წერს: „შემუსერილი აღაშენა-ო“ (იქვე, 53).

247. ქრისტეს შობის ეკლესიის ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 53).

248. მარიამ ღედოფლის ასულობა და ირაკლი მეორის მიერ კარის საყდრის აშენების ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

249. დიმიტრი (თავდადებული) 67-ე მეფე იყო (ნ. აქვე ტექსტი).

250. გივი ამილახორისაგან ქაშოეთის ეკლესიის აშენების ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

251. ლურჯ-მონასტერი რომ გაბაშვილების სასაფლაოა, ამას ნ. დადიანი უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 54).

252. მონაზვნების ნათქვამი სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

253. თეძმის აღწერიდან აქამდე ნ. დადიანს მთლიანად გამოუტოვებია ხოვლეს, ატენის, საციციანოსა და გუჯარეთის აღწერანი (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 56—60).

254. ვახუშტისთან აქ ლაპარაკია კათალიკოსსა და მის მამულზე (იქვე, 60).

255. ეს არის ალექსანდრე დიდი. იგი იყო 77-ე მეფე, ხოლო ბიძამისი კოსტანტინე—76-ე (ნ. აქვე, ტექსტი).

256. ერეკლე მეორისა და მისი ძის გიორგის ხსენება ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 61).

257. 79-ე მეფე იყო ალექსანდრე დიდის ძე გიორგი VIII. ბაგრატ კი იყო 74-ე მეფე, ძე დავითისა (ნ. აქვე, ტექსტი).

258. ქსნის ხევის აღწერიდან აქამდე ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს აღწერანი ქოლოთქვიტიკისა, ისროლის ხევისა, გვერდის-წირისა, შალრან-დეალეთისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე 69—71).

259. მეჯვდის მდინარე ნ. დადიანს აქ ამოუღია ისროლის ხევის აღწერიდან, რომელიც მას გამოტოვებული აქვს (ნ. აქვე კომენტარი 258-ე და შდრ. ვახუშტი, იქვე, 70).

260. ნ. დადიანი კასპის ხევს, რომელიც არ არსებობს, შეცდომით უმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 72, 275, 322).

261. ბალათარ ოსის მოხსენიება აქ ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 72).

262. ვახუშტის მიხედვით, სამთავისის ეკლესია დგას „რეხულას აღმოსავლით“ (იქვე).

263. აქ, ნ. დადიანს ჩართული აქვს ცალკეული ცნობები აგრეთვე ლიანხის ზეითის, დვანის წყლის, ფცის წყლისა და სადგრის ხეობის აღწერებიდან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 78—79, 81, 83).

264. ნ. აქვე, 255.

265. ვახუშტისთან წერია: „მიქელ“ (იქვე, 81).

266. A ნუსხაში წაშლილია ეს ხელმოწერა.

267. ნ. დადიანი აქედან აღარ განაგრძობს ქართლის მეფეთა სათვალავს, მაშინ როცა ვახუშტის ორიგინალში ქართლის მეფეების ჩამოთვლა გრძელდება (შდრ. ვახუშტის ისტორიის ხელნაწერი, საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A — 756, 65 r და შემდეგი). ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის, რომ „ქართველთ. ცხოვრების“ BC ნუსხებში მე-8 თავის დასასრულს წერია: „ხოლო ივერიის მეფობის განაგრძობის შემდგომად იქმნენ მეფენი საქართველოსა შინა ვიდრე აღზოცამდე ცხრაშვიტი—19“ (გვ. 161, 87r). აქ მხედველობაშია მიღებული ქრონოლოგიური ქარგა 1469—1800 წლები, დაწყებული მე-80 მეფე კოსტანტინე გიორგის ძის მეფობით და დამთავრებული გიორგი XIII-ის (ერეკლე II-ის ძის) სიკვდილით. ნ. დადიანს აქ ქართლის მეფეების სათვალავი დაცული უნდა ჰქონდეს ვახუშტის ისტორიის ხელნაწერის მიხედვით თეიმურაზ II-მდე, ხოლო შემდეგ თვითონ განუგრძეია დათვლა და გამოსვლია სულ 19.

268. შესატყვის ადგილზე ათაბაგსა, დადიანსა, გურიელსა, შარვაშიძესა და სვანთა ერისთავზე ვახუშტი წერს ცალ-ცალკე: „განდგა თავადალ“ და „ამათ დაიპყრეს საზღუარნი თუნხი-ო“ („საქართველოს ცხოვრება“, II, ზ. კინიანიძის გამოცემა, 1913, 16). მაშასადამე, სამეფოსაგან თავადალ, ე. ი. თავისთვის განდგომა, ვახუშტის გაგებით, ნიშნავდა ერისთავთა მიერ მათივე საგამგეო ტერიტორიების დაპყრობა-დასაკუთრებას. ნ. დადიანი კი, როგორც ვხედავთ, ასეთ განდგომას უწოდებს მეფეზე დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებას. რა თქმა უნდა, ვახუშტის ნათქვამი აქ ჩვენს ავტორს სწორად გაუგია.

269. არა, იგი იყო ძე ბაგრატ იმერთა მეფისა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 19).

270. არა, გარდაიცვალა 1505 წელს (ზღრ. იქვე, 24).

271. ერქვა ელენე (ნ. იქვე, 253).

272. მამიამ (ნ. იქვე, 295).

273. ლევანი (ნ. იქვე).

274. უნდა ყოფილიყო მანუჩარი (ზღრ. იქვე, 297).

275. ლუარსაბი იყო შვილი სიმონის ძე გიორგისა, რომლის მეფობის აღწერა გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს (ზღრ. იქვე, 51—53).

276. ეს სიმონ მეფე იყო შვილი სიმონ პირველის ძმის დაუღბანის ძის ბაგრატიისა, რომლის მეფობის აღწერა ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს (ზღრ. იქვე, 60).

277. აქ საუბარია როსტომ მეფეზე, რომელიც ლევან II დადიანს დაემოყვრა თეიმურაზ I-ის მტრობისათვის (ზღრ. იქვე, 72).

278. დადიანი ვახტანგს.

279. დადიანი.

280. სიტყვები: „რომელიცა დღესაც იგი მოქმედებს ქვეყანასა შინა ჩვენსა“ — არ არის ვახუშტისა (ზღრ. იქვე, 109). აქ ნ. დადიანს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს მთელი საქართველო და არა მხოლოდ სამეგრელო. ეს რომ ასეა, ამას ადასტურებს შემდეგი. მსაჯულთუხუცესობის თანამდებობაზე ყოფნის დროს ნ. დადიანს თავისი იურიდიული საქმიანობის შესახებ შედგენილი აქვს დღიური, რომლის 1832 წლის 15 იანვრის ჩანაწერიდან ჩანს, რომ მას (ნ. დადიანს) ლევან V დადიანისათვის ნებართვა მოუთხოვია იმისა, რომ სამეგრელოში „ვახტანგ მეფის სამართლის კანონი ვიხმაროთ, როგორც ხმარობენ საქართველო-იმერეთშიდო“ (ზუგდიდის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების ფონდი, № 887, 69 v.—70 r.). ეს სიტყვები დაწერილია 1832 წელს, ე. ი. 9 წლით გვიან, ვიდრე ნ. დადიანმა თავისი „ქართველთ ცხოვრება“ შეადგინა. თუ 1832 წელს არ ყოფილა სამეგრელოში გავრცელებული ვახტანგის კანონები, ასეთივე მდგომარეობას ექნებოდა ადგილი უფრო ადრეც, „ქართველთ ცხოვრების“ შეთხზვის დროს.

281. აღწერა თეიმურაზ II-ის მეფობისა ქართლში 1744—1762 წლებში, ერეკლე II-ის მეფობისა ქართლ-კახეთში 1762—1798 წწ., გიორგი XIII-ის მეფობისა ქართლ-კახეთში, ქართლ-კახეთის სამეფოს შეერთებისა რუსეთთან და რუსეთის მფლობელობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის წინააღმდეგ ალექსანდრე ბატონისშვილის ბრძოლისა ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ.

282. საურმაგი იყო მეორე მეფე (ნ. აქვე, ტექსტი).

283. ლევანი იყო მე-5 მეფე კახეთისა შემდგომად საქართველოს დაშლისა (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 161, 165).

284. აბიბოს ნეკრესელი, ვახუშტით, დაფლული არის სამთავროს (გეოგრაფია, 1941, გვ. 99).

285. ვახუშტი წერს: „მთავარ-ანგელოზთა“ (იქვე, 100).

286. ვახუშტი წერს: „გგონებ ნახჭევნადო“ (იქვე, 101). ნ. დადიანი კი არ იჩენს ამდენ სიფრთხილეს და უეჭველად მიიჩნევს ლალის-ყურისა და ნახჭევანის იგივეობას.

287. ამ შემთხვევაში ნ. დადიანს ნაგულისხმევი აქვს მთავრობა ანუ ქორიკოზობა: გრიგოლისა (787—827 წწ.), ვაჩესი (827—839 წწ.), სამოელისა (839—861 წწ.), გაბრიელისა (861—881 წწ.), ფადალა I-ისა (881—893 წწ.), კვირიკე I-ისა (893—918 წწ.), ფადალა II-ისა (918—929 წწ.), კვი-

ქე II-ისა (929—976 წწ.) და დავითისა (976—1010 წწ.)—ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, II, კიწინაძის გამოცემა, 1913, გვ. 147—150.

288. ვახუშტით, პირველი არელმანელი იყო ფადალა. რომელიც კახეთის მთავარი გახდა გაბრიელ დონაურის შემდეგ, 881 წელს და გარდაიცვალა 893 წელს (იქვე, 148—149).

289. კვირიკე მეფე მოკლულ იქნა 1035 წელს (ვახუშტი, იქვე, 152).

290. ნ. დადიანი აქ გამოტოვებს მეფობას გაიქსას (1039—1058 წწ.), აღსართან I-ისას (1058—1084 წწ.), კვირიქსას (1084—1102 წწ.), აღსართან II-ისას, რომლის დროსაც კახეთი საქართველოს მეფეს დაუქვემდებარდა; დავით I-ისას (1469—1471 წწ.), გიორგი I-ისას (1471—1492 წწ.) და ალექსანდრე I-ისას (1492—1511 წწ.)—ვახუშტი, იქვე, 152—160.

291. სათვალავეში მოსვლია ნ. დადიანს შეცდომა, ვინაიდან ავგიორგი მე-10 კი არა, მე-9 მეფე იყო კახეთისა.

292. აშოთან იყო ძე ბაგრატ მუხრან-ბატონისა, სანდო სვიმონ I-ისა და მოღვაწეობდა XVI საუკუნის მეორე ნახევარში (ვახუშტი, იქვე, 35, 40, 169).

293. ეს რიცხვი გადაჭარბებული უნდა იყოს.

294. ვახუშტი წერს: „მოსახლენი—სიღამონი და ქახილიძენი“ (გეოგრ., 1941, 113).

ნ. დადიანის ტექსტში ის ბალთარი უნდა იყოს დასახლებული, რომელიც ვახტანგ გორგასალმა მოკლა ოსეთში თავის ლაშქრობის დროს. ამ ბალთარს, როგორც ისტორიკოსი დ. ბაქრაძე აღნიშნავს, თვლიდნენ ქარხილანის გვარისად (ვახუშტი, საქართველოს ისტორია, I, 1885, 91, სქოლიო I). როგორც ჩანს, ნ. დადიანსაც სცოდნია ეს, რომელიც ოსეთში ნამყოფი იყო (იხ. იქვე კომენტარი 295-ე) და სათანადო წარწერა ნარის ეკლესიისა ამოუკითხავს.

295. ეს ტექსტი, ჩვენ მიერ „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან, რომელიც, როგორც ჩანს, ოსეთში ნამყოფი ყოფილა.

296. „ესენი არიან მოსხის მთანი“—ვახუშტის უწერია აშოაზე გასწვრივ შემდეგი სიტყვებისა: „მთა ლადო ანუ ფერსათი და მთა აქარა-გურიის შორისი“ (გეოგრ., 1941, 122). ნ. დადიანს მოსხის მთების შესახებ ჩანართი მოუთავსებია სიტყვებს შორის: „ლადო“ და „ანუ ფერსათი“.

297. ამ ადგილას ვახუშტი წერს: „ვეგონებო“ (გეოგრ., 1941, 124). შდრ აქვე 286-ე კომენტარი.

298. აქაც ვახუშტი წერს სიტყვას: „ვეგონებ“ (იქვე, 125). შდრ. აქვე 286-ე კომენტარი.

299. ვახუშტით: ოცხის წყალი კვანჯლასთან ერთვის ახალციხის წყალს (იქვე).

300. 63-ე მეფე თამარი იყო, გიორგი კი—62-ე (ნ. აქვე, ტექსტი).

301. 61-ე მეფე დავითი (შვილის შვილი დავით აღმაშენებლისა) იყო (ნ. აქვე, ტექსტი).

302. 75-ე მეფე გიორგი მეშვიდე იყო, კოსტანტინე კი—76-ე (აქვე, ტექსტი).

303. ეს ტექსტი, ჩვენგან „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ, რომელიც, როგორც ჩანს, სამცხეს საკუთარი მოგზაურო-

ბით გაცნობილი ყოფილა. მისი ბიოგრაფიიდან ცნობილია მხოლოდ ის, რომ ნ. დადიანი რუსეთის სარდლობის მხარეზე მონაწილეობას იღებდა როგორც შეგრელი სპის სარდალი 1811 წლის ლაშქრობაში ახალციხეზე (ნ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“). შდრ. აქვე 295-ე კომენტარი.

304. ეს ეკლესია არის წყაროსთავი (ვახუშტი, გეოგრ., 129—130).

305. გორგასლის ძე იყო დაჩი, ხოლო მირდატი—ვახტანგ გორგასლის მამა (ნ. აქვე ტექსტში 32-ე—33-ე—34-ე მეფენი).

306. ეს ეკლესია, ვახუშტის მიხედვით, სამღერეთის დასავლეთ ყოფილა (იქვე, 132).

307. ეს ნაწილი, რომელსაც ჩვენ „ბოლოსიტყვაობას“ ეწოდებთ, ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან. შდრ. აქვე 295-ე და 303-ე კომენტარი.

308. ვახუშტი ამ ადგილას ლაპარაკობს მხოლოდ ხახულის ხატის შესახებ: „და ხატი ამისი-ო“ (იქვე, 140).

309. ეს ნაწილიც, ჩვენგან „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული. ჩამატებულია ნ. დადიანის მიერ. შდრ. აქვე 295-ე, 303-ე და 307-ე კომენტარი.

310. შვილისშვილი ბექა I-ისა იყო ყვარყვარე I, რომელიც ათაბაგად დასვა გიორგი ბრწყინვალემ 1334 წელს (ვახუშტი, საქ. ცხოვრება, II, 1913, 232). ნ. დადიანს ყვარყვარე I როგორღაც არეგია ყვარყვარე II-ში, რომელიც საქართველოს მეფისაგან დამოუკიდებელი გახდა (იქვე, 234—235). სარგის ჯაყელით დაწყებული და ყვარყვარე II-ით დამთავრებული ათაბაგად მართლაც რვა კაცი იჯდა (სარგის I: 1268—1285; ბექა I: 1285—1306; სარგის II: 1306—1334; ყვარყვარე I: 1334—1361; ბექა II: 1361—1391; იოანე: 1391—1444; ალბულა: 1444—1451; ყვარყვარე II: 1451—1466).

311. ნ. დადიანის ლაპსუსი მოსვლია; აქ დასახელებული უნდა იყოს ქაიხოსრო II (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 248).

312. ეს რიცხვები არ უნდა იყოს ზუსტი.

313. ვახუშტი ამ ადგილას არ ასახელებს მეორე რიონს (შდრ. გეოგრ., 1941, 147); იგი ნ. დადიანის ჩანამატია, რაც ქმნის გაუგებრობას.

314. ვახუშტის დროს ცხენისწყლის შესართავი ტყვირთან ყოფილა (გეოგრ., 148). შემდეგ მის შესართავს ტყვირიდან აღმოსავლეთისაკენ გადაუწვია და ნ. დადიანის დროს საქილაოს ილორთან ამოსულა. იმის მიუხედავად, რომ სოფელ მარნის უბანში მდინარე რიონის კალაპოტიდან ილორის საქილაოდ მოშორებით მდებარეობს ჩრდილოეთისკენ (შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორიული რუკა) და საღებოა რალაც სამოციოდე წელიწადში რიონის დინებას ასე შორს გადაეწიოს ჩრდილოეთით,—ნ. დადიანის ჩანამატი მაინც საყურადღებოა.

315. აქ ვახუშტი წერს, რომ ამათ გარდა გელათში „აწინდელი მეფენი შემდგომად განყოფისა იფლვიან იმერთანი-ო“ (გეოგრ., 152). ნ. დადიანს, რა თქმა უნდა, შეეძლო იმერთა მეფეების ჩამოთვლა და სოლომონ I-ის მოხსენიებაც, რომელიც ღვთისმშობლის ტაძარში იყო დამარხული, მაგრამ იგი ამ მხრივ არავითარ ჩამატებას არ აკეთებს.

316. ტომოთე გაბაშვილის რუკაზე ჩხარის ეკლესიის ნახაზთან შემდეგი წარწერაა: „წმინდი[ის] გიორგის მონასტერი: ახლად აღშენებული მეფის ალექსანდრესაგან, ქ[რისტ]ეს აქეთ ჩლზ“. ამ რუკის შედგენის დროს რუსეთში მყოფ ვახუშტის („ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის“, წიგნში: აღწერა

სამეფოსა საქართველოსა, 1941, გვ. X) გამორჩენია ეს ფაქტი (ზღრ. იქვე, 153), მაგრამ ნ. დადიანს, რომელიც ლიხთ-იშერეთში აღგენდა თავის თხზულებას და ალექსანდრე V-ის მეფობასაც კარგად იცნობდა, უნდა მოეხსენებინა იგი.

317. სოლომონ პირველისა და რუსთა ამბავი აქ ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან.

318. 57-ე მეფე იყო ბაგრატ IV (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო თურქების დროინდელი გიორგი—58-ე მეფე.

319. სოლომონ I-ისა და ქუთათისის ციხის შემუსვრის ამბავი ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (ზღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 1941, 157).

320. 56-ე მეფე იყო გიორგი I (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო ბაგრატი—55-ე მეფე.

321. ვახუშტი ბარაკონის ეკლესიას და მის ამშენებელს არ ასახელებს არც დაბა წესთან (ზღრ. გეოგრ., 159) და არც სხვაგან თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში (იქვე, საძიებლები). ნ. დადიანი ავსებს ამ ხარვეზს თავისი ცნობით, რომელიც სწორად გამოხატავს ისტორიულ სინამდვილეს: 1) სოლომონ მეორე 1798 წ. 1-ლ ოქტომბერს შესტამბე რომანოზ ზუბაშვილისათვის მიცემულს წყალობის წიგნში წერდა: „გვიბოძეთ წესს... ვენახი ბარაკონის ვენახი გვერდით-ო“ (ქუთათისის მუზეუმის ისტორიული დოკუმენტი, № 1339); 2) იგივე მეფე 1799 წ. 12 ნოემბრის მეთოდი როსტომის ძე რაქის ერისთვის შეიღისათვის მიცემულს წყალობის წიგნში აგრეთვე აღნიშნავდა: „რაქას ბარაკონი მამისშენის აღშენებული იყო-ო“ (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—6696). ბარაკონის მონასტერი აღნიშნულია აგრეთვე ტ. გაბაშვილის 1737 წლის რუკაზედ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფოტო-პირების ფონდი, № 164).

322. ეს ტექსტიც, ჩვენგან სპეციალურად გამოყოფილი და „ბოლოსიტყვაობად“ წოდებული, ნ. დადიანის ჩანართია.

323. ვახუშტის „მეგრელი“ მიაჩნია „ეგრი“-დან წარმოშობილად (გეოგრ., 1941, 165). ნ. დადიანი რუსული მეტყველების ზეგავლენით ხმარობს „მენგრელს“. აქვე ნ. დადიანი გამოტოვებს ვახუშტის განმარტებას „ოდიშის“ შესახებ: „ოდიში იყომე ქვეყანა იგი ჩვენი-ო“ (გეოგრ., იქვე). როგორც ჩანს ასეთი ასხნა არ მიიჩნია ნ. დადიანმა დამაჯერებლად.

324. ოდიშის საზღვრების ვახუშტისეულ აღწერაში: 1) „თაქვერიდამევე წარსრული კავკასი ჩრდილოთ, ვიდრე ვგრისის სათავემდე, ოდიშსა და სვანეთ შორისი“ და 2) „ჩრდილოთ კავკასის მთა“ (გეოგრ., 166)—ერთმანეთისაგან გამოცალკეეება და სხვადასხვა საზღვრებად ჩათვლა გაუგებრობას იწვევს, რისთვისაც არც ნ. დადიანს მიუქცევია უურადღება და ხელაღებით ვადაუწერია ვახუშტის ტექსტი.

325. სენაკის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (ზღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 166).

326. ხოფის ანუ ხობის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (ზღრ. ვახუშტი, გეოგრ., 167). მაგრამ ეს ეკლესია აგებულია „არა უგვიანეს X—XI საუკუნისა“ (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, წიგნი: ძველი საქართველო, III, 132).

ჩვენ აქ ხოფი და ხობი ერთ ადგილად მიგვაჩნია. ვახუშტიც „ხოფს“ ხმარობს (გეოგრ., 167), ისე რომ, მისგან განსხვავებით, ცალკე აღარ ლაპა-

რაკობს „ხობის“ შესახებ (შდრ. იქვე, საძიებლები). ივ. ჯავახიშვილის ისტორიულ რუკაზეც „ხოფი“ და „ხობი“ ერთი და იგივეა. წიგნშიც; „საქართველო“ სსრ აღმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა“ (1949 წ.)—მარტო „ხობი“ არის მოხსენებული. რომ „ხოფი“ და „ხობი“ სხვადასხვა ყოფილიყო, მაშინ ოდიშის გეოგრაფიის საუკეთესო მკოდნე ნიკო დადიანი უთუოდ ჩაუმატებდა ხოფთან თავის ცნობას ხობის შესახებ (იგი ხომ ამნაირად მოიქცა კოცხერის ეკლესიასთან დაკავშირებით! იხ. აქვე, 331-ე კომენტარი).

827. ვახუშტი უწოდებს „ჩაისს“ (იქვე).

828. ცაიშის ეკლესიის კვლავ ამშენებლისა და განმაახლებელ-შემამკობელთა ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე).

829. ვახუშტი ხმარობს „ქელენჯიხ-ს“ (იქვე). ასევე ივ. ჯავახიშვილის 1923 წ. გამოცემულ ისტორიულ რუკაზეც. ნ. დადიანი, ამისგან განსხვავებით, წერს „ქალენჯიხ-ს“. XVII, საუკუნის მოღვაწე ედემონ ჯაიანი ფრესკებში იწოდება „წალენჯიხელად“ (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, ტ. III, 1913—1914, გვ. 215). წალენჯიხა წერია ტ. გაბაშვილის რუკაზეც (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფოტო-პირების ფონდი, № 164) და ამნაირადვე იწოდება იგი დღესაც (საქართველოს სსრ აღმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 1949).

წალენჯიხის ეკლესიის ამშენებლის ვინაობა ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, გეოგრ., იქვე). მაგრამ ნ. დადიანი ცდება; როგორც ე. თაყაიშვილიმა გამოარკვია, ეკლესია აგებულია XIII საუკუნემდე (არხეოლოგ. მოგზ., 210). რაც შეეხება ლევან II დადიანს, იმას იქ აუგია ევგეტერი, რომელშიც თვითონ დაიბარხა (ე. თაყაიშვილი, იქვე, 217).

830. ვახუშტი წერს: „ანაქრია-ს“ (გეოგრ., 1941, 167). ნ. დადიანივით „ანაკლია-ს“ ხმარობს ტ. გაბაშვილიც თავის რუკაზე (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფოტო-პირების ფონდი, № 164). ამნაირადვეა იგი დაწერილი ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც.

831. კოცხერის ღვთისმშობლის ეკლესია ვახუშტის დასახელებულიც არა აქვს (შდრ. მისი გეოგრ., საძიებლები) და აქ მოტანილი ცნობა შთლიანად ნ. დადიანისაა. ეკლესია რომ ლევან II დადიანის აგებულია, ეს ჩანს კოცხერის ხატების წარწერებიდან (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგ. მოგზ. სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, III, 204). ოღონდ ის კია, რომ ნ. დადიანი არაფერს ამბობს, უთუოდ თავმდაბლობის გამო, თავის მიერ კოცხერის ტაძრის განახლებაზე (შდრ. იქვე, 201—202).

832. 54-ე მეფე იყო გურგენი (აქვე, ტექსტი, წიგნი I), ხოლო ბაგრატი — 55-ე მეფე.

833. ეს „ბოლოსიტყვაობაც“ ნ. დადიანის ჩამატებულია (შდრ. გეოგრ., 169—170).

834. ნ. დადიანი გამოტოვებს სვანეთის ჩრდილოეთის საზღვარს: „დიდ ყაბარ-ჩერქესს და აზის სვანეთს შორისი კავკასი“ (ვახუშტი, გეოგრ., 172).

835. ტიმოთე გაბაშვილი თავის მიერ 1737 წელს შედგენილ ლისტ-იმერეთის რუკის წარწერებში ფოთის ციხის თურქებისაგან აშენების თარიღად 1723 წელს აღნიშნავს (საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტის „მოამბე“, I, 196).

836. ვახუშტი ლაპარაკობს გურიის აღწერაში სამ საეპისკოპოსოზე: ჯუმათისა, შემოქმედისა და ხინოსაზე (გეოგრ., 174—175). ნ. დადიანს პირ-

ველი და მესამე გამოტოვებული აქეს, რაც მისთვის არ არის დამახასიათებელი, ვინაიდან, (როგორც უკვე აღვნიშნეთ (იხ. აქვე „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“), იგი ყველაზე მეტი ყურადღებით ვახუშტის ისტორიაში საეკლესიო და საფორტიფიკაციო ცნობებს ეკიდებოდა.

მმ7. ეს განმარტება, რომელსაც ჩვენ „ბოლონიტიკუობას“ ვუწოდებთ, ჩანატებულია ნიკო დადიანისაგან.

როგორც უკვე ვნახეთ, ასეთი განმარტებითი ჩანარები არაერთგან აქვს გაკეთებული ნ. დადიანს. იგი ამ ჩანარებში ყველგან პირველი პირით ლაპარაკობს და ამით მკითხველზე ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რომ მას თვითონ მიმოუხილავს ყველა სათანადო ადგილი...

მმ8. „თავი 14“ სამივე ნუსხაში წერია „დაწყება... ეგრისად-ის“ შემდეგ. აქ, B ნუსხის 192-ე და 193-ე გვერდების აშეგზე ფანქრით შესრულებული ჩანაწერია (იხ. აქვე: „ნუსხები“, B ხელნაწერის აღწერილობა).

მმ9. ვახუშტის განმარტებით, ეგრისის წყალი ზღვას ერთვის ილორთან (გეოგრ., 168). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე მისი შესართავი ილორიდან აღმოსავლეთითაა გადმოტანილი გულდავისთან. ყურადღებას იქცევს ნ. დადიანის შესწორება; მას ეგრისის წყლად ილორის დასავლეთით მიმდინარე ლაღიჭა ზიანია.

მ40. მხედველობაშია საკუთრივ აფხაზთა მეფენი: ლეონ II, თეოდოსე I, გიორგი I, იოანე, ადარნასე, ბაგრატ, კოსტანტინე, გიორგი II, ლეონ III, დიმიტრი და თეოდოსე II, რომლებიც ბატონობდნენ 786—985 წლებში (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, II, ზ. კიკინაძის გამოცემა, 1913, 271—275).

მ41. აქ ნ. დადიანი გამოტოვებს იმას, რომ ოძრახოს ერისთავის ქვეშევრდომები, დასახლებულნი ჭოროხის სამხრეთით, განუდგნენ ოძრახოსს და შეუერთდნენ ლეონს (ვახუშტი, იქვე, 271).

მ42. ნ. დადიანი გამოტოვებს ლეონის ძის თეოდოსე I-ის მეფობას, რაც გრძელდებოდა 806 წლიდან 845 წლამდე (ვახუშტი, იქვე, 272).

მ43. აქ ნ. დადიანი ცდება; გიორგი I-ს ასახელებს თეოდოსე II უსინათლოს მაგიერად, რომლის მეფობაშიც (979—985) მოხდა ის, რაზეც იქვე არის საუბარი.

მ44. საკუთრივ აფხაზეთის მეფობა ლეონ II-მ დაიწყო 786 წელს და თეოდოსე II-მ დაამთავრა 985 წელს. 786 წლიდან 985 წლამდე განვლო 199 წელიწადმა.

მ45. ვახუშტის მიხედვით, ნარინ დავითი ლიხთ-იმერეთის მეფე გახდა 1259 წელს. ბაგრატ მესამემ მეფობა დაიწყო 985 წელს. ამ უკანასკნელიდან 1259 წლამდე განვლო 274 წელიწადმა (ვახუშტი, იქვე, 275—276).

მ46. ნ. დადიანს აქ მხედველობაში აქვს მიქელის, ბაგრატ შორაპნის ერისთავისა და მისი ძის ალექსანდრეს ბატონობა (შდრ. ვახუშტი, საქ. ცხოვრება, II, ზ. კიკინაძის გამოცემა, გვ. 277—278).

მ47. ეს სიტყვები, რომლებიც მიეწერება გიორგი მეფეს, სამივე ნუსხაში ჩანს მულია მრგვალ ფრჩხილებში.

მ48. ნ. დადიანი გამოტოვებს სვანთა ერისთავს გელოანს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 281).

მ49. ბაგრატის მეფობის აღწერისას ნ. დადიანს მხედველობიდან გამორჩენია ისეთი დიდი ისტორიული ფაქტები, როგორიცაა ჯერ გურია-ოდიშ-

სვანეთ-აფხაზეთის სამთავროებისა და შემდეგ იმერეთის სამეფოს ცალკე გამოყოფა, აგრეთვე გაერთიანებული საქართველოს ამ ტრაგედიაში სამცხის ათაბაგის ყვარყვარეს ერთ-ერთი წამყვანი მონაწილეობა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 280—281). ამ ფაქტებისათვის ნ. დადიანს განსაკუთრებით იმიტომ უფრო უნდა მიეჭკია ყურადღება, რომ იგი ხომ ფეოდალური საქართველოს ისტორიის პერიოდიზაციის ვახუშტისეულ კონცეფციას იზიარებდა! (შდრ. აქვე „ქართველთა ცხოვრების ადგილი და მნიშვნელობა...“).

350. ვახუშტი აქ „ძე-ს“ ასახელებს (იქვე, 283).

351. ვახუშტი მას „გიორგი-ს“ უწოდებს (იქვე, 283).

352. ვახუშტით, ლეონი დასვეს ჯიქეთის ლაშქრობიდან დაბრუნებულმა მებრძოლებმა (იქვე, 285).

353. ვახუშტი ამ ადგილას ხმარობს სიტყვას „შეერთებისათვის“ (იქვე, 288).

354. ვახუშტი ასახელებს ოზურგეთს, სადაც ბათულია დაპატიმრა გურიელმა, ამასთანავე, ბათულია ოზურგეთში თვითონ კი არ მომკვდარა, არამედ მეფისა და დადიანისაგან მოიკლა (იქვე, 293). რატომ შესცვალა ვახუშტის ცნობა ნ. დადიანმა ან საიდან მოიტანა მან ლეხორი, ჩვენთვის გასაგები გახდება, თუ გავითვალისწინებთ შემდეგს. ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში ასახელებს ლეხურის ციხეს (1941 წ. გამოც., გვ. 175). „ლეხურის ციხე“ წერია ტიმოთე გაბაშვილის რუკაზეც: „ლეხურის ციხე — გურიელის-ო“ (ხელნაწ. ინსტ. „მოამბე“, I, 194). მაგრამ ოზურგეთში ვახუშტი გურიელის მარტო „სასახლეს“ ასახელებს (იქვე). ტიმოთეს რუკაზეც არაა აღნიშნული ოზურგეთში „ციხე“, არამედ წერია: „ოზურგეთი და მისი საყდარი“ (იქვე). მაშასადამე, ოზურგეთში გურიელს ციხე არ ჰქონია.

ამას გარდა, საყურადღებოა ისიც, რომ ნ. დადიანი „ლეხორს“ განსხვავებული ფორმით ასახელებს, ვიდრე ვახუშტი და ტიმოთე გაბაშვილი, რომლებიც მას „ლეხურს“ უწოდებენ (იქვე). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე „ლიხური“ წერია.

355. ვახუშტის მიხედვით, ლევან დადიანისშვილის დალუქვა გიორგი გურიელმა მოიმოქმედა „განზრახვითა მამია დადიანისათა“ (იქვე, 294). ნ. დადიანს ამის მთავარ მოქმედელ ლევანის ბიძა, მამია დადიანი მიუჩნევია, ვინაიდან წაეფის ციხე მდებარეობდა ოდიშში და იქვე დადიანის სასახლეც იყო (შდრ. ვახუშტი, გეოგ., 166). ამიტომ უნდა გამორჩეულია ნ. დადიანს აქ გურიელის მონაწილეობა.

ამასთან დაკავშირებით „წიფის“ სახელწოდებაზე უნდა ითქვას შემდეგი. ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში წერს „შხეთს“ (1941 წ. გამოც., გვ. 166). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც ასეა იგი დასახელებული. მაგრამ ვახუშტისავე ისტორიაში წერია „შხეთი“ (წიფნი II, 1913 გამოც., გვ. 294; ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A—756, ვახუშტის ისტორიის პირი, 137 რ). თუმცა მისსავე ქორონიკონებში ისევ „შხეთი“ არის ჩაწერილი (იქვე, 1913 წ. გამოც., 374, A—756, 148 რ).

ვინაიდან ნ. დადიანი ძალიან კარგად იცნობდა ოდიშის ტოპონიმიკას, ისევე როგორც ვახუშტის ისტორიულ-გეოგრაფიულ ცნობებსაც, და „შხეთს“ „შხეთი“ ამჯობინა, ჩვენც ამ უქანასკნელ ფორმას ვანიჭებთ უპირატესობას.

356. აქედანვე ჩანს, რომ ლეონ დადიანისშვილის ტრაგედიაში გურიელის მონაწილეობა ხელოვნურად ამოუღია ნ. დადიანს (შდრ. აქვე, 355-ე კომენტარი).

357. ვახუშტი, 1585 წელს გარდაიცვალა (საქ. ცხ., II, 1913, 294).

358. ვახუშტის გადმოცემით, მეფისა და დადიანის მტრობა გამოიწვია იმან, რომ მამია დადიანი არ დაეხმარა ლეონ მეფეს ქართლის მეფის სვიმონ პირველის წინააღმდეგ, რომელმაც 1588 წელს იმერეთი დაიკავა და ლევანი იქიდან გააძევა (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 295). მაგრამ ვინაიდან ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს სვიმონის ლაშქრობა, დაუსახელებელი დარჩენია მამია დადიანზე იმერეთის მეფის გადამტერების მიზეზიც.

359. ვახუშტი წერს: „ბაგრატ ძე თეიმურაზისა ვახტანგის ძისა“ იყო (იქვე, 296). ვახტანგი იყო ძმა ბაგრატ III-ისა. თავისი მეფე-ძმისაგან უკმაყოფილო ვახტანგი, იმერეთის მრავალ დიდებულთან ერთად, ქართლში გადასახლდა. ბაგრატ III-მ იგი მოხისს დაამარცხა, ქართლის მეფის დავითის შუამდგომლობით დაეხვეა და კვლავ იმერეთს ჩაასახლა (ვახუშტი, იქვე, 285—286). ამ ვახტანგის შთამომავალი უნდა იყოს ბაგრატ თეიმურაზის ძე, რომელმაც გურიელის დახმარებით ტახტი წაართვა იმერეთში როსტომ მეფეს.

ვახტანგ ბატონისშვილისა და ბაგრატ III-ის ამბავი თავის ადგილზე გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს, რომელიც შემდეგ აღარც მისი შთამომავლის ძიებას გამოეყენა, ისე მოულოდნელად შემოაპარა მკითხველს სრულიად უცნობი პირი.

ვინაიდან ნ. დადიანი გენეალოგიურ კვლევა-ძიებაში ჩამორჩება ვახუშტის (იხ. აქვე „ქართველთ ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა...), ასეთი ნაკლოვანებანი მრავალადაა მისი თხზულების როგორც კონსპექტურ, ისე ორიგინალურ ნაწილებში.

360. 1590 წელს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 295—296).

361. ეს მოხდა ვახუშტის მიხედვით 1590 წელს (იქვე, 297).

362. 1591 წელს (იქვე).

363. ლეონი მაშინ (1597 წელს) იყო 6 წლისა (იქვე).

364. იგი იყო არა ბიძა, არამედ პაპა ლეონისა: ალექსანდრე (იქვე).

365. 1600 წელს (იქვე).

366. 1604 წელს (იქვე, 298).

367. 1609 წელს (იქვე, 298).

368. 1618 წელს (იქვე, 300).

369. ვახუშტი წერს: „კოპორაურს“, „გოპორაურს“ (იქვე, 300, 376). ეს უნდა იყოს ახლანდელი გოპოურა (შდრ. ნ. ბალანჩივაძე, ფურცლები ქუთაისის ისტორიიდან, გაზეთში: „სტალინელი“, 1959, № 102).

370. 1625 წელს (იქვე, 301).

371. გურიელისადმი ლ. დადიანის შეთვლილი სიტყვები სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

372. 1648 წელს (შდრ. ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, წ. II, 1913, 304).

373. ლეონ II დადიანს ჰყავდა ცოლ-შვილი, მაგრამ ცოლისადმი ექვია-ნობის ნიადაგზე ზარბაზნის ყუმბარით დაგლიჯა ისინი? შემდეგ შეირთო მეორე ცოლი, მაგრამ მასთან შვილი არ ჰყოლია (ვახუშტი, იქვე, 303). ნ. დადიანს ეს ეპიზოდი გამოტოვებული აქვს.

374. სიტყვები: „აქა იხილეთ. თუ ერთი კეთილი გვამი ვითარ მოაკლდების ქვეყანასა“—სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში; ისინი ეხება ქაიხოსრო გურიელს და ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან.

375. ბანძის ომში მტრის მხარეზე მონაწილეობისათვის ალექსანდრე მეფემ სტამბოლს გაქცეული ქაიხოსრო გურიელის ადგილზე დასვა დიმიტრი, ძე სვიმონ გურიელისა (იქვე, 307). ეს ეპიზოდი გამოტოვებული აქვს ნ. დადიანს.

376. ვახუშტი წერს: „ქაქვიოს“ (იქვე, 309). დღეს მას ეწოდება „ჯაქვინჯი“ (საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, 1949). ხოლო ისტორიულ წყაროებში ამნაირად („ქაქვინჯი“) დასახელებულია იგი კიდევ ერთგან: ლევან დადიანის 1640 წლის წმინდა ნიკოლოზის ხატის წარწერაში (თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, 455). მაგრამ მეორეგან, მარტვილის ეკლესიის ღვთისმშობლის ხატის ლევან II დადიანისავე წარწერაში წერია „ქაქვიჯი“ (ე. თაყაიშვილი, არხეოლოგიური მოგზ. სამეგრელოში, წიგნში: ძველი საქართველო, III, გვ. 55). ივ. ჯავახიშვილის რუკაზეც „ქაქვიჯი“ არის. ასე რომ: ნ. დადიანის მიერ ვახუშტის „ქაქვითი“ გადასწორება „ქაქვიჯად“ სწორი უნდა იყოს.

377. 1666 წელს (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, 310).

378. 1667 წელს (იქვე).

379. ვახუშტი წერს 20 ათას მარჩილს: „ქ მარჩილი“ (იქვე).

380. 1669 წელს (იქვე, 311).

381. 1669 წელს (იქვე).

382. ქუთათისის ციხის აღება რუსთა მიერ სოლომონ პირველის ინიციატივით ჩამატებულია ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 312).

383. ვახუშტის მიხედვით ეს იყო 1672 წელს (იქვე, 313).

384. ეს მოხდა 1674 წელს (იქვე).

385. ეს მოხდა 1678 წლის სექტემბერში (იქვე, 314).

386. შეცდომაა, უნდა იყოს 1680 (იქვე, 316).

387. აქ ნ. დადიანს გამოტოვებული აქვს შემდეგი ფაქტი: ბაგრატ მეფემ რომ 1678 წელს დადიანი დაამარცხა, შემდეგ ამ უკანასკნელმა ტახტი დაიბრუნა გურიელთან ზავის ჩამოკლებით, რისთვისაც მას თავისი ვაჟი მანუჩარი მიძევლად მისცა (შდრ. იქვე, 315).

388. ამ ხატს ვახუშტი უწოდებს „ლანქერნის ღვთის-მშობელს“ (ზ. ტიქონაძის გამოც., 318). იქვე გამოცემული ტიქონაძე ასწორებს: „ვლაქერის უნდა-ო“. ტიმოთე გაბაშვილი ხმარობს „ვლაქერნს“. თავის რუკაზე შემოქმედის წარწერაში მას აღნიშნული აქვს: „ყოვლად წმიდის სარტყელი აქ ძეს ვლაქერნისა-ო“ (ხელნაწ. ინსტიტუტის „მოამბე“, I, 196). პ. იოსელიან წერს „Влахернская икона“-ს (Описание древностей города Тифлиса, 1866 стр. 17). „ვლაქერნს“ დასახელებს ი. მეუნარგიაძე, რომელიც თავის მხრივ აღნიშნავს, რომ „ვლაქერნი“ რქმევია სტამბოლის ერთ კუთხეს, სადაც დგმულა ეკლესია, რომელშიც დასვენებული ყოფილა ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატი (სამეგრელო დაეით დადიანის დროს, 1939, 49).

ეს ხატი ჰერაკლე კეისარია უბოძა საქართველოს ეკლესიას VII საუკუნეში (პ. იოსელიანი. დასახ. ნაშრომი, იქვე) და შემდეგ სამეგრელოში ინახებოდა.

389. ეს იყო 1689 წელს (ვახუშტი, იქვე, 320).

390. ამ ადგილას ვახუშტი წერს: „გარნა იყო ოდიშს ქირი გიორგი ლიპარტიანისაგან კლვითა და ტყვითა ყიდიისათა და უმეტეს ატხაბთაგან“...

(იქვე, 321). არ ასახელებს რა გიორგი კაციას ძე ჩიქვან-ლიპარტიანს, ნ. დადიანი ამ შემთხვევაში იჩენს მიკერძობებას თავისი უძველესი წინაპრის მიმართ. ამ ნათესაურ გრძობას იგი ძალიან იშვიათად ამჟღავნებს როგორც ძველი, ისე ახალი დადიანების მიმართ, მაგრამ სადაც კი ვერ თარავს. მას, ეს ნ. დადიანის, როგორც ისტორიკოსის, სერიოზული ნაკლია.

391. ვახუშტი წერს: „ქილაძე-მიქელაძენი და ბეჟან ლორთქიფანიძეო“ (იქვე, 322).

392. ვახუშტი წერს: „მისცა თავობა ლეჩხუმისაო“ (იქვე).

393. ვახუშტის მიხედვით, არჩილი ბრძოლას გაეცალა ყირიმში წასასვლელად, საიდანაც მას ცნობა მოუვიდა მისი დესპანის იქაურ ხანთან მისვლის შესახებ (იქვე, 322). ნ. დადიანი კი არჩილის წასვლის მთავარ მიზეზად გიორგი ლიპარტიანს მიიჩნევს; ამ უქანასკნელზე ჩაურთავს იგი თავის მხრივ იმას, რაც იქვე მრგვალ ფრჩხილებშია ჩასმული, მაშინ როცა გვერდს უვლის ვახუშტის შემდეგ სიტყვებს: „... იყო ლიპარტიანი უღთო, ცრუ-ფიც, უბირო, ტყვის-მყიდველ“... (იქვე, 322). აქაც ნ. დადიანი მიკერძობებულად წერს და რამდენადმე აყალბებს (შდრ. აქვე № 390 კომენტარი).

394. ეს იყო 1690 წელს (ვახუშტი, იქვე, 324).

395. ვახუშტი წერს, რომ ლეჩხუმის მიცემაზე უთხრა უარი არჩილ მეფემ გიორგი ლიპარტიანსო (იქვე, 325).

396. „ეწინოდა ლიპარტიანისაგან-ო“ ნ. დადიანი ჩაუმატებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 325 და აქვე, 390-ე და 393-ე კომენტარები).

397. მრგვალ ფრჩხილებში მოთავსებული სიტყვები განმარტავს შემდეგს: ვინაიდან არჩილ მეფის მოლაშქრეები ბაგრატის ტაძრიდან აყენებდნენ ვნებას ქუთაისის ციხეს, რომელშიც თურქები იმყოფებოდნენ, ამიტომ ამ უქანასკნელებმა იერიში მიიტანეს ქართველების ციტადელზე და დაანგრის ეკლესია. ეს ვახუშტის შემდეგნაირად აქვს გაზოქმული: „გამოვიდნენ ციხიდან ოსმალი და შემუსრეს... ეკლესია... ვინადაც ანგებდნენ ციხესა მუნიდამ ფრიად“ (იქვე, 325).

398. ბაგრატის ტაძრის დანგრევის თარიღად ვახუშტი თავის ისტორიასა და ქორონიკონებში 1691 წელს ასახელებს (იქვე, 325, 382), ხოლო გეოგრაფიაში—1692 წელს (1941 წ. გამოც., 157), ალბათ იმიტომ, რომ მეორე შემთხვევაში დანატებით ნათქვამია: თურქებმა დანგრეული ტაძრის მარმარილოს სვეტები სამცხეს წაიღესო (იქვე). ნ. დადიანიც ამ თარიღებს თავთავიანთ ადგილზე უცვლელად იმეორებს.

399. ამნაირად დასახელებას ადგილი აქვს კიდევ 1604 წლის 30 იანვრის დოკუმენტში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, №—2330), მაგრამ იქ სკანდესოფლადაა მოხსენებული. ამ შემთხვევაში კი ჩვენ საქმე გვაქვს ციხესთან და სასახლესთან. ამას „სკანდას“ უწოდებენ როგორც ვახუშტი თავის გეოგრაფიასა და ისტორიაში (გეოგრ., 1941, 154; ისტ., 1913, 328), ისე ტიმოთე ქუთათელი და ივ. ჯავახიშვილი თავთავიანთ რუკებზე.

400. ვახუშტი წერს: „ზაიძულეებელთა-ს“ (საქ. ცხ., II, 1913, 329). ეს ამბავი მოხდა 1698 წელს (იქვე).

401. ნ. დადიანი გამოტოვებს ლეჩხუმელთა უჩაობას გიორგი ლიპარტიანისადმი და აზისა და გ. აბაშიძის ლაშქრობას ლეჩხუმში ურჩთა დასამორჩილებლად (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 330—331 და აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე).

402. ვახუშტის მიხედვით, კი არ „ახლდათ“, არამედ „მოახლედ მათდა იყვნენ-ო“ (იქვე, 332).

403. ესაა ქება (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 333), აღმასრულებელი მოხელე ფაშის ბრძანებისა. ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებსა და სხვა წყაროებში იმას „ქიაია-ს“ უწოდებენ.

404. ვახუშტი წერს, რომ „შემუსრნეს-ო“ (იქვე, 334). მაგრამ ვინაიდან თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში იგი გარკვევით აღნიშნავს, რომ რუხის ციხე, აგებული 1647 წელს, თურქებმა დაანგრიეს მხოლოდ 1725 წელს (1941 წ. გამოც., 167—168), ანაკლიის ციხის აგების დროს, 1703 წელს (იქვე, 167), იგი მთელი დაუტოვებიათ და მხოლოდ დაუპყრიათ. ამიტომ ნ. დადიანის შესწორება, რომ არზრუმის ფაშამ „აღიღო“ რუხის ციხეო, მართებულია.

405. ვახუშტი წერს, რომ გიორგი ალექსანდრეს-ძე ქებას აბაშიძეს აწვდილაო (იქვე, 335).

406. ნ. დადიანი აქ გამოტოვებს. თავად-ერისთავთაგან მიტაცების შესახებ ცნობას და ამ ცნობის მართო იმ ნაწილს გადმოწერს, რომელიც ვახუშტის ტექსტში განმარტებითი შენიშვნის სახით არის მოცემული: „არამედ სევრი მისცა-ო“ და სხვ. (შდრ. იქვე, 336). ამიტომ ნ. დადიანის ტექსტიდან ისე გავალდის, რომ ეს ამბავი შაჰნავაზის დროინდელი არის, რაც ქრონოლოგიური შეუსაბამობაა.

407. ვახუშტისთან ლიპარტიანისადაა ჩათვლილი ლეჩხუმიც (იქვე, 335).

408. გიორგი VI-მ რომ ლიპარტიანის გაძევების შემდეგ ლეჩხუმი ბეჟანს მისცა, ეს ცნობა ჩამატებული უნდა იყოს ნ. დადიანისაგან (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 339). ვახუშტი მართო იმას ამბობს, რომ ამის შემდეგ გიორგი VI რომ მამია გურიელს შეესია, მაშინ „აორტეს ბეჟან ლეჩხუმელით საჯაეახოსა შინა“ (იქვე).

409. მეფე გურიელს ერქვა მამია (ვახუშტი, იქვე, 340).

410. შეცდომაა: უნდა იყოს 1712 (ვახუშტი, იქვე, 342).

411. არჩილ მეფისა და მისი ძის ალექსანდრეს ამბების მომთხრობი ტექსტი, რომელიც ჩვენ ერთ აბზაცში მოვათავსეთ, სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

412. ვახუშტი წერს: ფხვიძეს (იქვე, 344).

413. შეცდომაა: უნდა იყოს 1616 წელი (ვახუშტი, იქვე, 345).

414. აბას ერქვა გიორგი (ვახუშტი, იქვე, 346).

415. ვახუშტისთან წერია „ახალციხეს-ო“ (იქვე, 346).

416. 1717 წელს (ვახუშტი, იქვე, 347).

417. 1717 წელს (შდრ. იქვე).

418. 1717 ან 1718 წელს (შდრ. იქვე).

419. ვახუშტისთან რაჭის ერისთვის ლაშქრობა მიკუთვნებულია 1725 წლისათვის (იქვე, 351), მაგრამ ნ. დადიანს ეს თარიღი მომდევნო ამბისათვის მიუჩნევია.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ნ. დადიანი გამოტოვებს ბეჟან დადიანის დედისა და ჭყონდიდელი ძმის ლალატისა და ალექსანდრე მეფისადმი ბეჟანის ორგული ზრახვების მომთხრობ ამბებს (შდრ. ვახუშტი, იქვე, 350, 351), მაშინ როცა იქვე ამდაგვარი საქციელის ჩვენებას რაჭის ერისთვისას გვერდს არ უქცევს (შდრ. აქვე, კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401).

420. შდრ. აქვე, კომენტარი 335-ე.

421. ვახუშტი წერს: „სამ-დღე-ო“ (იქვე, 354).

422. აფხაზთა ანტიოსმალური ამბოხების ამბავი A ნუსხაში ჩასმულია მრავალ ფრჩხილებში.

423. ოტია დადიანის შესახებ ვახუშტის ტექსტში მარტო ეს წერია: „მიეწიენენ დადიანს, ჰკრეს თოფი და ჩამოვარდაო“. მაშასადამე, ნ. დადიანს თვითონ აქვს ჩამატებული ოტიას მამაკობისა და დაქრის ამბები; შესაძლებელია ამ შემთხვევაში მისი წყარო ისტორიული ფოლკლორი იყო.

424. წერეთლების ფალავანდიშვილისეულ ციხეს ვახუშტი „მოდამნახე-ს“ უწოდებს როგორც გეოგრაფიულ აღწერაში (1941 წ. გამოც., 54, 56), ისე ისტორიაში (1913 წ. გამოც., 357): ამნაირადვეა იგი დასახელებული ტ. გაბაშვილის რუკაზეც (ხელნაწერთა ინსტიტუტის „მოამბე“, I, 194), ხოლო ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე აღნიშნულია „მოდამნახე“. ერთ ისტორიულ დოკუმენტში მას ეწოდება „მოდანახე“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1197). ყველაზე სწორი ეს უნდა იყოს, ვინაიდან იგი წარმოსდგება „მოამნახე“-დან, რაც დამოწმებულია მეორე ისტორიულ დოკუმენტში (ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდისის სამთავროები-სა, I, 1958, 44).

425. ამ ადგილას ვახუშტი თავის ისტორიაში ხმარობს „ხარაგაულს“ (იქვე, 358). ასევეა ტ. გაბაშვილისა და ივ. ჯავახიშვილის რუკებზეც. მაგრამ ვახუშტის გეოგრაფიულ თხზულებაში „ხარაგეული“ უწერია (1941 წ. გამოც., 155).

426. გურიელის ასულის მეორე სახელი ვახუშტის არა აქვს ჩაწერილი შდრ. საქ. ცხოვრება, II, 1913, 358—359). „კოქიბროლა“ ჩვენ გვხვდება კიდევ პაპუნა ორბელიანთან, რომელიც წერს, (რომ აღექსანდრე; მეფეს „თავისის დედის კოქიბროლასათვის ღალატი შეემცნია და მოჰკლა მახვილით-ო“ (ამბავნი ქართლისანი, წიგნში: ქართლის ცხოვრება, ნაწ. II, ჩუბინოვის გამოც., სპბ., 1854, გვ. 354). მიუხედავად იმისა, რომ პ. ორბელიანს კოქიბროლა აღექსანდრე მეფის დედა ჰგონია შეტდომით (მისი დედა როდამი იყო, ასული ქართლის მეფის გიორგი XI-ისა), ნ. დადიანს გურიელის ასულის მეორე სახელი მისგან უნდა ჰქონდეს ამოღებული.

427. აქ ნ. დადიანი გვერდს უვლის სიმართლეს: ოტია დადიანი გაიქცა თურქების შიშით, რომლებიც აღექსანდრე მეფემ გამოიწვია ახალციხიდან (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, 359). ამასთან დაკავშირებით შდრ. აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401).

428. აღექსანდრე V-ის სიკვდილის ამბავი ვახუშტის არა აქვს თავის ისტორიაში შეტანილი; იგი თხრობას 1744 წელზე სწყვეტს (იქვე). მაგრამ ვახუშტისავე 1752 წლის ქორონიკონშია ჩაწერილი აღექსანდრე მეფის სიკვდილის ამბავი, თანაც იქ თვალების წამოცვენა ნახსენებიც არაა (იქვე, 392). ცნობა თვალების წამოცვენის შესახებ იმდენად კონკრეტულია, რომ შეუძლებელია იგი ნ. დადიანს რომელიმე წყაროდან არ ჰქონდეს ამოღებული. უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი წყარო იქნებოდა ან ისტორიული ფოლკლორი, თუ არა და რომელიმე დაწერილი წყარო, მაგრამ არ უნდა ყოფილიყო იგი ვახუშტის დასახელებული ქორონიკონი, ვინაიდან მისი თარიღის, 1752 წლის მაგივრად ნ. დადიანს 1749 წელი აქვს ჩაწერილი აღექსანდრე V-ის გარდაცვალების დროდ.

რაც შეეხება ალექსანდრე V-ის გარდაცვალების თარიღს, 1749 წელს, არ უნდა იყოს იგი სწორი, ვინაიდან 1759 წელი სოლომონ პირველის მეფობის მეშვიდე ინდიკტიონი იყო (იხ. ს. კაკაბაძე, საეკლესიო რეფორმებისათვის სოლომონ პირველის დროს, 1913, გვ. 5—6). აქ სოლომონის მეფობის დასაწყის თარიღად მიჩნეულია 1753 წელი. ამ წელს მართლაც გამეფდა იგი, მხოლოდ მეორედ (ვახუშტი, საქ. ცხ., II, 1913, გვ. 392). პირველად კი სოლომონი მაშინ გამეფდა, როცა მამამისი ალექსანდრე V გარდაიცვალა: 1752 წლის გაზაფხულზე, დიდმარხვაში (იქვე).

429. თუ რატომაა აქ ცალკე ქვეთავად გამოყოფილი „სოლომონ პირველის მეფობა“, იხილეთ ამაზე აქვე „ქართველთა ცხოვრების“ შინაარსი, შედგენილობა და პუბლიკაციები“.

✓ 480. მატიაწეში 'მეცდომაა; სოლომონის პირველი ცოლი აფხაზეთის მთავრის შარვაშიძის ასული თინათი იყო (იხ. ქუთ. მუხ. ისტ. დოკუმენტები. №№ 842, 864, 989, 1753; საქ. ცენტრ. არქ., ფ. 227, № 66).

✓ 481. სოლომონის მეორე ცოლი მარიამი, ასული ოტია დადიანისა 1754 წლიდან ჩანს დედოფლად (იხ. საქ. ცენტრ. არქ., ფ. 227, № 51; ქუთაისის მუზეუმის ისტ. დოკუმენტები, № 763).

482. ვახუშტის ქრონიკის მიხედვით, ახალგამეფებული სოლომონ პირველი 1753 წელს იმერეთის თავადებმა („მთავართა იმერეთისათა“) ჩამოაგდეს. სოლომონმა ახალციხის ფაშა მოიშველია და კვლავ გამეფდა (საქ. ცხოვრება, II, 1913, 392). ასე რომ, ოტია დადიანი აქ არაფერ შუაში ყოფილა. ამას გარდა, სოლომონი მეორედაც იქნა ჩამოგდებული, 1765 წელს, მაგრამ თურქი ინტერვენტებისაგან. მან სამი წლის შემდეგ კვლავ მოიპოვა ტახტი, ხოლო დადიანი მაშინ მის სამტროდ იბრძოდა თურქების მხარეზე (იხ. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II).

6. დადიანი აპარბებს თავისი ნათესავის, მთავარ დადიანის სასარგებლოდ (შდრ. აქვე კომენტარები: 390-ე, 393-ე, 401, 427).

483. ლევან აბაშიძის გარდა სხვებიც ლეებულობდნენ მონაწილეობას ამჯერად სოლომონ მეფის სამტროდ, მაგრამ ამაზე ნ. დადიანი არაფერს ამბობს, გარდა იმისა, რომ ლ. აბაშიძის მხარეზე გედევან აბაშიძეც გამოვიდა (შდრ. ჩვენნი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი II).

484. სიტყვა „სიმაყრი“, თუ იგი ავტოგრაფისეულია, ავტორის ლიხთიმერულ წარმოშობაზე მიუთითებს (თუმცა სხვაგან „სიმაყრიც“ იხმარება).

485. ხრესილის ბრძოლის მეორე თარიღად დასახელებულია 1757 წელი (პ. ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, წიგნში: ქართლის ცხოვრება, II, 1854 გვ. 473; XVII საუკ. ეამნ-გულანის მინაწერი, წიგნში: ე. თაყაიშვილი, ძველი საქართველო, წ. II, განყ. III, გვ. 72; შდრ. ქართულ ხელნაწერთა „II“ ფონდის აღწერილობა, I, 280). ჩვენ სიმართლეს ვანიჭებთ ამ უკანასკნელს, ვინაიდან თვითონ სოლომონ მეფე წერდა 1768 წელს, რომ „ათორმეტი წელიწადი არის... ბვანთქრის ჯარსა და ჩვენ ძლიერი ბრძოლა გვაქვს-ო“ (Грехоты, II¹, 1—2).

1756 წელი დასახელებულია სოლომონ II-ის 1805 წლის 25 აპრილის სიგელში (ს. კაკაბაძე, წერილი და მას. საქ. ისტ., I, 1914, გვ. 92) და, შესაძლებელია, იქიდან ჰქონდეს ნ. დადიანს გადმოღებული ეს თარიღი.

436. ელისაბედი ოდიშის დედოფლად მოხსენებულია 1767 წლის საბუთში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad—730).

437. B ნუსხაში ამ ადგილას ჯერ ჩაუწერიათ 1769, ხოლო შემდეგ გადაუფხეკიათ იგი და გადაუსწორებიათ 1770-ად. A და C ნუსხებში კი თარიღი არა წერია და მისი ადგილი ცარიელადაა დატოვებული.

438. ანა, როგორც დედოფალი ოდიშისა და კოლი კაცია დადიანისა, იხსენება 1778 წლიდან (იხ. საქ. ცენტრ. არქივი ფ. 226, № 2223).

439. აქ ჩვენი მემატინე შეცდომას უშვებს; რუსები მაშინ ერთხელ მოვიდნენ ლიხთ-იმერეთში და უკან გაბრუნდნენ მხოლოდ 1772 წლის მაისში. ფოთზე მათი ორგზისი გალაშქრება მოხდა ჯერ 1770 წლის ბოლოს გენ. ტოტლებენის სარდლობით და მეორედ 1771 წელს გენ. სუხოტინის მეთაურობით; მაშასადამე, ადგილი ჰქონდა სარდლების გამოცვლას და არა რუსის ჯარის გაბრუნებას და ხელახლა მოსვლას (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი III).

440. სიტყვის „სამეგრელოსასა-ს“ ხმარება (იგი იხმარება იქვე, წინაც), დამახასიათებელია ნ. დადიანისათვის, რომელიც რუსული მეტყველების ზეგავლენაში იმყოფებოდა.

441. მარიამ დედოფალი გარდაიცვალა 1778 წელს (ე. თაყაიშვილი, ბეველი საქართველო, II, განყოფილება III, გვ. 72).

442. გულქანი, როგორც იმერეთის დედოფალი და მეუღლე სოლომონ მეფისა, პირველად გვხვდება 1778 წლის 28 აგვისტოს დოკუმენტში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Sd—1193).

443. ალექსანდრე ბატონისშვილი გარდაიცვალა 1780 წლის ოქტომბერში (ქართულ ხელნაწერთა ცენტრის აღწერილობა, I, 146).

— 444. ცხომი, ცხუმი, სოხუმი და აყუ ერთგანაა აღნიშნული ივ. ჯავახიშვილის რუკაზე. ტიმოთე გაბაშვილის რუკაზე ცხომისა და სოხუმის ციხეები სხვადასხვა არის. ვახუშტი კი მარტო დაბა ცხომს იხსენიებს, რომელიც მდებარეობს ცხომის მდინარეზე აფხაზეთის მთაში (გეოგრ., 1941, გვ. 169). სოლომონ პირველის მატრიანიდან ცხომის ციხე და აყუ ერთი და იგივე გამოდის.

445. ჩაქვის ომი მოხდა 1784 წლის მარტში (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი IV).

446. AC ნუსხებში 1784-ის ადგილი ცალიერადაა დატოვებული.

447. მამა ჩვენი ისტორიკოსისა.

448. მამა ნიკო მეორისა.

449. „ზორეთი“ იხმარება ისტორიულ დოკუმენტებშიც (შდრ. ქუთაისის მუზ. ისტ. დოკ., № 277; საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, № 5538; საქ. მეცნ. აკად. ხელნაწ. ინსტიტუტი, Sd—1479). ასევეა იგი ნახმარი ვახუშტისთანაც (გეოგრ., 1941, გვ. 153).

450. ეს იყო 1790 წელს (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).

451. ეს მოხდა 1792 წელს (იხ. იქვე).

452. ცნობილი იყო დადიანების სასახლე მარსილში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd—910).

453. ეს მოხდა 1794 წლის ოქტომბერში (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).

454. ეს მოხდა 1795 წ. 11 იანვარს (იხ. ჩვენი, იმერეთის..., იქვე).

456. უნდა იყოს „ჰაქეჯი“ (იხ. აქვე, 376-ე კომენტარი).

458. მამა ჩვენი ისტორიკოსისა.

457. ლეგერსამა ხომ არა? (მდრ. Пагирев, Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края, Тифлис, 1913, стр. 159).

458. ეს იყო 1802 წელს (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VI).

459. ეს ამბები ხდებოდა 1800—1802 წლებში (იხ. იქვე).

460. ეს მოხდა 1802 წლის შემოდგომაზე (იხ. იქვე).

461. როსტომ ნიყარაძე 1796 წლ. საბუთში (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, QI—6699) იწოდება ქილიფთართუხუცესად. „ქილიფთარი“ იმერულ დიალექტში ნიშნავს აღმზრდელს, მომვლელს, მზრუნველს. ეს რომ საქმარისა საბუთი იყოს, უნდა გვეფიქრა, რომ ნიყარაძე იმერეთის მეფის კარზე უფლისწულთა აღზრდის მეთაური ყოფილა.

462. ჩოლური ხომ არა? (მდრ. Пагирев, Указатель, გვ. 287).

463. ოდიშის სამთავროს შეერთება რუსეთთან მოხდა 1803 წლის დასასრულს (იხ. ჩვენი, „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

464. თამაკონში იყო ციხე (იხ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ისტორიული დოკუმენტები და არქივები, II, 1953, გვ. 27).

465. ეს იყო 1804 წ. მაისში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

466. იგი იყო ისაკოვი (იხ. Акты, т. II, გვ. 381, 875; Дубровин, История войны..., IV, გვ. 174).

467. თავდაპირველად სამივე ნუსხაში 1804-ის ადგილზე 184 წერებულა, შემდეგ B და C ნუსხების გადაწერით B-სა და 4-ს შუა პატარა სიდიდის O ჩაუწერიათ ტექსტისავე მედნით, ხოლო A ნუსხა დარჩენილა ამ შესწორების გარეშე და მხოლოდ მოგვიანებით ჩაუწერიათ მასში O ტექსტისაგან განსხვავებული, ღია მედნით, ისე რომ ე. თაყაიშვილის ეს ხელნაწერი პირვანდელი სახით მოხვედრია ხელში და თავის გამოცემაში დაუბეჭდავს 184 (იხ. Описание..., т. I, вып. I, 1902, გვ. 29).

468. ეს იყო 1805 წლის გაზაფხულზე (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

469. ისტორიულ წყაროებში დასახელებულია როგორც „გოგნი“, ისე „გოგნი“-ც (იხ. საქ. ცენტრ. არქ., ფონდი 226, №№ 1871, 1057 და სხვ.), მაგრამ ისინი ორივე ერთ ადგილს უჩვენებენ. დღესდღეობით არსებობს სოფელი გოგნი, რომელიც თერჯოლის რაიონში შედის (იხ. „საქართველოს ადმინისტრაციული დაყოფა“, 1949), რევოლუციამდე კი იგი შორაპნის მაზრაში შედიოდა (იხ. Пагирев, Указатель к пятиверстной карте...).

470. იპერატორისადმი სამეგრელოს დემუტატების სათხოვარი ძირითადად შეეხებოდა ნინა დედოფლის პრეტენზიების დაკმაყოფილებას ლეჩხუმის იმ ნაწილზე, რომელსაც ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა სოლომონ მეორე (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

471. უნდა იყოს კაფა ანუ თეოდოსია, რომელიც მდებარეობდა ყირიმის სამხრეთ აღმოსავლეთ ნაწილში ზღვის სანაპიროზე.

472. ეს მოხდა 1804 წლის ზამთარში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი, VII).

473. ელისაბედი იყო ასული პეტრე I-ისა და მართავდა რუსეთის იმპერიას 1741—61 წლებში.

474. ეს იყო 1806 წლის ზამთარში.

475. ნ. დადიანი თავის თხზულებაში გამოტოვებს რუსეთთან იმერეთის სამეფოს შეერთების ფაქტს და სოლომონ მეორის ურთიერთობას რუსეთის სარდლობასთან. ამ მხრივ იგი თითქმის არაფერს ამბობს გარდა იმისა, რომ იმერეთის მეფე ცდილობდა რუსეთის იმპერატორის ყმობისაგან თავის დაღწევას.

476. ეს მოხდა 1808 წლის მაისში (იხ. АКТЫ, т. III, გვ. 198).

477. იგივე ბესლეთის მდინარე.

478. ეს მოხდა 1809 წლის ივნისში (იხ. მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნე, პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 221—222).

479. ეს მოხდა 1806 წლის ბოლოს (იხ ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

480. ეს მოხდა 1807 წლის სექტემბერში (იხ. იქვე, თავი VII).

481. ეს მოხდა 1807 წლის 18 ივნისს.

482. ეს მოხდა 1808 წელს.

483. ეს მოხდა 1809 წლის გაზ. უხულზე.

484. ეს მოხდა 1809 წლის დასაწყისში.

485. ეს იყო 1809 წლის მაისის დასაწყისში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

486. უნდა იყოს: „ქუჩუქ“.

487. ბოლოში თურქული. სიტყვაა — ხიჭაჯ და ყელს, სრუტეს ნიშნავს. ნ. დადიანს აქ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ზღვის მხარე ფოთის ციხისა.

488. იგი იყო სოფიო, რომელიც შემდეგ მალე ცნობილი გახდა ისტორიაში (იხ. მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 243 და შემდეგ).

489. გურიის ერისთავის ასული იყო პირველი ცოლი ნ. დადიანისა და მას ერქვა მარიამი (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნ. დადიანისა“).

490. ფოთის ციხე რუსის ჯარის მიერ აღებულ იქნა 15 ნოემბერს, ბრძოლა კი მისთვის დაიწყო შუა მაისში, ასე რომ, ნიკო დადიანი ცოტას ამბობს: სამ თვეზე მეტ ხანს მოუნდა რუსეთის იმპერატორის სარდლობა ფოთის ციხის დაპყრობას (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის“, თავი VII).

491. ნ. დადიანი იმერეთის მეფეს აბრალებს თურქთა დამხმარე ჯარის მოსვლას, მაგრამ ჩვენი ავტორი ამაში ცდება, სოლომონ მეორე აქ არაფერ შუაში ყოფილა. ციხეს რუსეთ-თურქეთის მაშინდელ საომარ კამპანიაში ერთ-ერთი სერიოზული ადგილი ეკავა და თურქეთის სარდლობა მას თვითონ იცავდა რუსეთის სარდლობის ხელყოფისაგან და მოუქიდე ბ ლ ა დ ქ ა რ თ ვ ე ლ ი მ ე ფ ე ის ა (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

492. მამია გურიელი რუსეთს შეუერთდა 1810 წლის ზაფხულში (იხ. АКТЫ, IV, გვ. 438—439; მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნე, პირველ ნახევარში, 1957, გვ. 208).

493. უნდა იყოს: „სიმონოვიჩი“. სიმონოვიჩი ტორმასოვმა ორბელიანის ადგილზე გავზაენა ლიხთ-იმერეთში 1809 წლის ოქტომბერში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

494. სოლომონ მეფე დანებდა სიმონოვიჩს არა თავისი ნებით, როგორც ამას ნ. დადიანი ამბობს, არამედ იმის გამო, რომ მას ფერსათის მთებში წინდაწინ გზა გადაუჭრა რუსის ჯარმა (იხ. იქვე).

495. რუსეთის ჯარის მიერ სოხუმის ციხე აღებულ იქნა 1810 წლის 10 ივლისს (იხ. АКТЫ, т. IV, გვ. 422—423, 948).

496. ნ. დადიანი ცდება: ორბელიანს ასახელებს როზენის მაგივრად (შდრ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

497. ტორმასოვმა ახალციხეზე გაილაშქრა 1810 წლის ნოემბერში (იხ. იქვე).

498. ლევან V დადიანი ოდიშის მთავარი გახდა 1811 წელს. მაშინ იგი 20 წლის იყო და 1805 წელს, როცა მისი არასრულწლოვანების გამო ნინა დედოფალი ჩაუდგა სამთავროს სათავეში, ლევანი ყოფილა 14 წლისა და არა თორმეტი წლისა, როგორც ამას ამბობს ამაზე წინ ნ. დადიანი (იხ. აქვე, ტექსტი, წიგნი III). აქედან: ლევან V დადიანი დაბადებულია 1791 წელს.

499. ამ ჩამატებას ჩვენ ვახდენთ B ნუსხაში ვახ. „ივერიის“ თანამშრომლის მიერ წითელი ფანქრით ჩაწერილი სიტყვის განმეორებით. ე. თაყაი-შვილსაც სიტყვა „იყენენ“ აქვს დაბეჭდილი (იხ. Описание..., т. I, VIII, I, 1902, გვ. 44).

500. უნდა იყოს: „წებელდად“. ბედიის ციხეზე ლაშქრობა მოხდა 1812 წელს (იხ. აქვე, „ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიკო დადიანისა“).

501. უნდა იყოს: „არტიშჩევს“. იგი ტორმასოვის ადგილზე დაინიშნა 1812 წელს და მოღვაწეობდა 1816 წლამდე.

502. ხანგრძლივი ომი სპარსეთთან რუსეთმა დაამთავრა გიულისტანის ზავით, რომელიც დაიდო 1813 წლის 12 ოქტომბერს.

503. „1815“ სამივე ნუსხაში ჩასმულია მრგვალ ფრჩხილებში.

504. უნდა იყოს: „ბონაპარტე“.

505. ეს ზავი დაიდო 1812 წლის 16 მაისს ბუქარესტში (იხ. ჩვენი „იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის XVIII საუკუნეში“, თავი VII).

506. უნდა იყოს: „ტამიშს“.

507. ეს ბრძოლა მოხდა 1813 წელს (იხ. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკ. პირე. ნახევარში, 1957, გვ. 238).

508. სიტყვების: „სომარებითა“, „ხასან-ბეგ“ და „თადა“-ს შესახებ იხ. აქვე, „ქართველთ ცხოვრების“ „ხელნაწერები“.

509. იმერეთის მეფეს ალექსანდრე V-ს ხუთი ვაჟი ჰყავდა: სოლომონ (მემღევ მეფე), ნარინ დავით, იესე (მემღევ იოსებ კათალიკოსი), ბაგრატ და არჩილ (იხ. „ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა“, წ. I, 1958, გვ. 80).

510. იმერეთის მეფეს დავით გიორგის ძეს ჰყავდა არაკანონიერი ვაჟი როსტომი, რომლის შვილი ვახტანგი ერთ-ერთი მეთაური იყო იმერეთის 1820 წლის აჯანყებისა ცარიზმის წინააღმდეგ. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა აბაზ.

მირზასთან და სურდა საქართველოს გამოყვანა რუსეთის ცარიზმის ბატონობიდან (იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd—5684).

511. მამია გურიელის მამა სიმონ გურიელი იყო, რომელსაც ჰყავდა ოთხი უმცროსი ძმა: ვახტანგ, ქაიხოსრო, ლევან და დავით (იხ. ქუთაისის მუზეუმის ისტ. დოკუმენტი, № 60).

512. იმერეთ-გურიის ანტიცარისტული აჯანყება მოხდა 1819—1820 წლებში (იხ. მ. დუმბაძე, დას. საქ. XIX საუკ. პირე. ნახევარში, 1957, გვ. 233—236).

513. შუა სოფელი („აბეუ“) მოიცავდა დღევანდელი ოჩამჩირის უბანს (ს. ჯანაშია, გიორგი შარვაშიძე, სოხუმი, 1946, გვ. 42).

514. ნ. დადიანი გორჩაკოვთან ერთად აფხაზეთში ლაშქრობდა 1821 წლის ოქტომბერში (მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 240).

515. იგი იყო მამა ნიკოლაჲ დადიანოვ მეორისა (იხ. აქვე, „ნიკო დადიანის გენეოლოგიისათვის“).

ლექსიკონი

აგრონა შეიტყო
ავახებენ ნ. ვასხბე
ავთრათი ბართი
არმალანი ძღვენი
ანაზად მალე, მოულოდნელად
ანგარი ხარბი
აოტეს ნ. ოტება
აყიყი აგატი, ძვირფასი ქვა (ვეფხისტყაოსანი
1957, ლექსიკონი, შედგენილი ა. შანიძის
მიერ)
გასრომა დაცინვა (საციინელად და საბასრო-
ბელად)
ბრკმა დაბრკოლება, ხელის შეშლა: „უ ბ რ კ მ ა“
ხელი შეუშალა. დააბრკოლა
ბრბენი ტყეია
გამო „სიმაგრით გამო“: სიმაგრიდან
გამოზრდა რჩენა
განამხვინა გამხვინვეა
განბასრვა დაცინე, საცინლად აგდება (შდრ
ბასრობა)
განგლა დანაყუა, შემსურვა
განერა, ნ. განრობა
განწყაცრება სიფრთხილე (ს ა ბ ა)
განშტრობად დასახვერაჲად, საიდუმლოების
გამოსარკვევად
განრინება გადარჩენა
განრომა გადარჩენა, თავის ხსნა. „გ ა ნ ე რ ა“
გადარჩა, თავი იხსნა
განწონება შიგ გაჩრა, გარკობა
გემოქნებით ნ. ქენება
გოგარი ძვირფასი თვალი
ლალიჲი ტახტი (ს ა ბ ა)
დამდაბლება დამცირება, შეზღუდვა
დამბრება პირობის მიცემა. „დ ა უ მ ი რ დ ა“
შეპირდა, სიტყუა, პირობა მისცა
დახდებელი საგალობელი: „...სიმხნე დაგიითი-
სი... იხილე დას დ ე ბ ე ლ ს ა მისსა „სადღე-
სასწაულოსა“ შინა, თქმულსა ანტონი კათა-
ლიკოსისა“
დაუპირდა ნ. დაპირება
დაცხრომა დაწყნარება, შეწყვეტა
ღია დიალ
დრკუ მრუდი (ს ა ბ ა)
მგნენ იყენენ

ეკირთებოდა ნ. კირთება
ერჩაღა უჯეროდა. ემოჩრჩილებოდა
ეხვიდენ იმდენი ჰქონდათ
ეწყო ნ. წყობა
ვახება: ა ვ ა ს ხ ე ბ ე ნ გაასესხებენ საარგებლის-
აღებით
ზედ დროს
ზოგად ერთად
ქნება მოწონება
ივარი ნატაცები, ნადავლი
იამბი ნ. იამბიკო
იამბიკო „ხუთტაეპოვანი სტროფი საეკლესია-
ჰიმნოგრაფიისა“ (კ. ქ ე ვ ე ლ ი ძ ე, ისტორია-
ნი და ახმანი, 1941, ლექსიკონი)
იკადრება, ნ. კადრება
ისიძავს, ნ. სიძვა
კადრება გაბეღვა: „ვერეინ ი კ ა დ რ ე ბ ე ჯ-
ქურღოზაა... ქვეყანასა შინა მისსა“
კბოდე „ხლვისა და წყლის პირი კლდოვან-
ფლატოანნი ჩაუვალნი“ (ს ა ბ ა)
კერძო მხარე
კიდე 1. ნაპირი, 2. გარდა
კორთება გადაკიდება. მოსყენების არ მიცემა
„ქ კ ი რ თ ე ბ ო დ ა დიდად... და აობრება“
კოსახად სწრაფად
კინლა ძლიესლა, კინლაშ
ლამოლა უნდოდა .
ლალო თამამი
მანიაკი ყელსამკაული
მანკანაკობა ნადიმი და სიმთვრალე (შდრ.
სახასთან ანკანაკება)
მეღგარი ხარმაცი
მეღგანოს მოწყვეს, დამწვიოს
მდარი მსგავსი, სწორი ტოლი
მერკანოს, ნ. რკინება
მესაჭურჭლე იარაღის მტვირთველი (შდრ. სა-
ბასთან საჭურჭლე)
მეურნე ნ. მოურნე
მეჯღოსი „ნადიმი“ (ს ა ბ ა)
მზარდული მზრდელი
მიმწუხრი საღამო
მკვირცხლი ქვეითი, ფეხოსანი.
მოწყულა ნ. მოწყულვა

მორთხა „მშვიდდის მოხიდეა“ (ს ა ბ ა)
მოხავე მოიმედე
მოსრვა დახოცვა
მოტყვენვა აყრა (შდრ. საბასთან წარტყვენვა)
მოურენე ნოურაფი, საქმის გამგებელი
მოქენეობა ხევენა
მოწლებოა მოწადინება, ერთგულება (ს ა ბ ა)
მოწყლვა დაკოდვა: „მო ი წ ყ ლ ა მირ“... (შდრ. წყლულება)
მოწლვე ნაბირი, ჯოფი (ს ა ბ ა)
მუყრი მოლა (ს ა ბ ა)
მღერა თამაშობა, გართობა
მწირობა უცხოობაში ყოფნა
მხვეალი მონა ქალი
ნერწყვა ფურხება. „ხატი სიონისა დაასვენა ხიდსა ზედა და რომელნი... არა ნერწყვი და მას, თავსა მოკვეთდენ“
ნეჭი საბოძვარი, საჩუქარი
ნტება გატყუნება: „ეწყვენ ფარნაჯომს, აო ტ ე ს და მოკლეს...“
ნხა „შველა გინა მოხმარება“ (ს ა ბ ა)
პირმშო პირველშობილი (ს ა ბ ა)
ჩაუამი სიჯელი, ბრძანებულება (ვ. ფუთურძე. სპარსულ-ქართული საბუთები, 1955, გვ. 472)
რეცა თითქოს, ვითომც
რკინება დაჭიდება, შეტაკება: „უქვეთუ... იპოვების კაცი ესეთი, რომელ მერკინოს ანუ მედგინოს...“
როცვა ცეკვა
სახავეთებელი სამწუნარო
საგეობელი საგმობელი, საძაგებელი
ხათხო მოსაწონი, სიყვით შემკული
ხათხოება მოწონება, სიყვითთ შემცობა
ხამსალა „წამალი მაკუდინებელი“ (ს ა ბ ა)
ხამსკვალი ლურსმანი
ხირა წარმოშობა, შთამომავლობა
ხილოდანობა ლოთობა (შდრ. საბასთან სილოდა)
ხიუმილი შინშილი
ხიძვა მრუშობა. „... იგი ი ს ი ძ ა ვ ს ცოლისა შენისა თანა... და თანაყვითის მას“
ხიხშო ნისლი (ს ა ბ ა)

ხილომური „სქესობრივი გარვენილება“ (ს. ყაუხჩიშვილი, ქართლის ცხოვრება, II, ლექსიკონი)
ხილარი მკედრის ტილო
ტივება გაშვება: „არ უტყვებდენ, ვინთგან იყო ყრმა“
უბრკმა ნ. ბრკმა
უებრო შეუღარებელი, შესანიშნავი, საუკეთესო ურომელი ერთადერთი ურთებდენ, ნ. ტუვება
უშული ნახევარი კაპიკი
ტინება ხევენა: „უმორჩილესად გთხოეთ და გემოქენებით“
ლაღირი „ქედნი გორაკთა წაზრდილი“ (ს ა ბ ა)
ლაზო შური
ქათარი ქარაჯანი
ყმა კაბუჯი
ყრმა, ნ. ყმა
შვერდომა ფებთ ჩავარდა, მუბლის მოყრა: „მოვიდა გრიგოლითა თანა... და შეეურდა და სისოვა მიტყვება“
შეურდა, ნ. შევრდონა
შეუქნდა გაუძნელდა (ს ა ბ ა)
შესლომა შემთხვევა
შესშო ჩაკეტა: „შეხშო კავკასია შინა...“
შთამონასარი შთამომავალი (იხ. სირა)
შირიში „ბუშტისა და თირკმლის ქვა“ (საბა)
ჩჩიელი მცირე ხნის ბავშვი
ცუნდრუკი „მოყუსის ბორბტის ზრახვა და ვეზა პირისპირ თქმა“ (ს ა ბ ა)
ძმაცვა შურის ჩამოადება (საბა)
ძუტუს-მტე ძუტუს მოხიარე
წულულება კრილობა: „დამძინდა წყლულულება მეფისა... და გარდაიცვალა მირ...“
წყობა შეგმა. შებრძოლება. „ეწყობა“: შეება, ბრძოლა გაუმართა
წყრთა მანძილი იდაყვიდან თითის წვერამდე
პურტკელი საოძარი იარაღი
ხარბა უკანონო ცოლი
ხეი მდინარე, წყალი, ღელე
ხელი გივი (ს ა ბ ა)
ხელმანდლი ხელსახოცი
ხრდალი ჭკვი ცხენი

ა) ზირთბ

- ბაზაძე 65,12
 აბაზაძე ჭილა, ნ. ჭილა-აბაზაძე
 აბლა ყაენი, ძე ულუ ყაენისა 107,7-11-17-
 18-26-34-93; 108,2-4-26; 109,9-20-25
 აბაში 104,14
 აბაშიძე 65,25; 66,16; 171,41; 172,15; 178,17-
 18
 აბაშიძე, ნ. გიორგი აბაშიძე
 აბაშიძე გედევან, ნ. გედევან აბაშიძე
 აბაშიძე გიორგი, ნ. გიორგი აბაშიძე
 აბაშიძე დავით, ნ. დავით აბაშიძე
 აბაშიძე ვახუშტი, ნ. ვახუშტი აბაშიძე
 აბაშიძე ზურაბ, ნ. ზურაბ აბაშიძე
 აბაშიძე იოანე, ნ. იოანე აბაშიძე
 აბაშიძე ლევან, ნ. ლეონ აბაშიძე
 აბაშიძე ლეონ, ნ. ლეონ აბაშიძე
 აბაშიძე მალაქია, ნ. მალაქია აბაშიძე
 აბაშიძე პაატა, ნ. პაატა აბაშიძე
 აბაშიძე სიმონ, ნ. სიმონ აბაშიძე
 აბაშიძენი
 აბეშურა, ასული ასფაგურ მეფისა 76,9
 აბრაამ, აბრაჰამ, ჭვარის მტერიტველი ნიკო-
 ლაოს კათალიკოსისა, შემდეგ კათალიკოსი
 109,31; 110,24-29
 აბულელი 65,9
 აგიაშვილი 66,19
 აგიაშვილი სიმონ, ნ. სიმონ აგიაშვილი
 აგიაშვილი ქაიხოსრო, ნ. ქაიხოსრო აგიაშვი-
 ლი
 აგიაშვილინი (სამი ძმა)
 აღამ, საქართველოს მე-16 მეფე, ძე ფარსმან
 ქველისა 75,14
 აღარნასე, საქართველოს 41-ე მეფე-მთავარი,
 ძე ბაკურ მეფისა 84,29-37; 131,28
 აღარნასე, საქართველოს 49-ე მეფე, ძე და-
 ვით მეფისა 86,38-40
 აღარნასე, აფხაზთა მეფე 86,32
 აღარსარიანი 65,11
 აღერკ, საქართველოს მე-10 მეფე, ძე ქარ-
 თამისა 66,38; 72,32-38; 73,2-25
 ბეაგ ათაბაგი 102,31; 103,1-41; 105,5; 108,18
 ავალისშვილი 65,26; 66,9-13
 ავანან 67,11
 ავ-გიორგი, კახეთის მეფე 67,31; 135,20;
 141,16-18-19
 ავინან, ნ. ავანან (ნ. აქვე 49-ე კომენტარი)
 აზამ ევზირი 136,9
 აზატ-მოსე; თურქების მთავარი 113,7-12
 აზორკ, საქართველოს მე-13 მეფე, ძე ფარ-
 სმან მეფისა 73,36; 74,14
 აზრუმის ფაშა
 ათაბაგი
 ათაბაგი აღბულა, ნ. აღბულა ათაბაგი
 ათაბაგი ბაადურ, ნ. ბაადურ ათაბაგი
 ათაბაგი ბექა, ნ. ბექა ათაბაგი
 ათაბაგი იოანე, ნ. იოანე ათაბაგი
 ათაბაგი მანუჩარ, ნ. მანუჩარ ათაბაგი
 ათაბაგი მზეჭაბუკ, ნ. მზეჭაბუკ ათაბაგი
 ათაბაგი ქაიხოსრო, ნ. ქაიხოსრო ათაბაგი
 ათაბაგი ყვარყვარე, ნ. ყვარყვარე ათაბაგი
 ათაბაგის ასული, მეორე ცოლი მანუჩარ
 დადიანისა, ქერივი ვახტანგ გურიელისა
 ათაბაგი, ნ. ათაბაგი
 ათონ, პაპა დავით სოსლანისა 95,25
 ალექსანდრე მაკედონელი 70,8-20; 75,36
 ალექსანდრე პირველი, რუსეთის იმპერატო-
 რი, პაუტეს ძე 138,34; 192,33; 192,23;
 195,16; 197,8; 193,3; 205,26; 212,25,30
 ალექსანდრე (დიდი), საქართველოს 77-ე მე-
 ფე (ნ. აქვე 255-ე კომენტარი), ძმისწული
 76-ე მეფისა კოსტანტინესი და ძე 75-ე
 მეფისა გიორგისა 122,12-16
 ალექსანდრე, კახეთის მეფე (კახ-ბატონი), ძე
 ლეონ მეფისა და მამა კახთა მეფის ავ-
 გიორგისა 135,15; 141,17; 158,27
 ალექსანდრე კახთა მეფე ძე ლეონისა 141,24-
 31-34-37; 142,2
 ალექსანდრე იმერთ მეფე ძე კოსტანტინესი
 135,10
 ალექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ
 მეფისა 155,29-35-39-41

ალექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ მეფისა (ნ. აქვე 269-ე კომენტარი) 135,10
 ალექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი მეფისა 159,31-4; 161,4-16-27-35; 162,2-9-11
 ალექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე უთვალო ბაგრატ მეფისა, ნაშობი ლეჩხუმელი კოჩილას ცოლისაგან (ხარქისაგან) 139,9-12; 164,5-7-11-13; 165,23-25-27-30-36-39-41-42; 166,19-21-28-33; 167,10-16-24-30-32-33-38; 169,23-30; 170,16
 ალექსანდრე, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი ალექსანდრეს ძე იმერთა მეფისა, მამა სოლომონ პირველისა 149,38; 150,9; 174,2-3-17-19-21-26-35; 175,25-29-36; 176,11-14-19-20-25-29-42; 177,9-17-21-24-25
 ალექსანდრე, იმერთა (შორაპნის) ერისთავი 118,28
 ალექსანდრე, ძე არჩილ მეფე-პოეტისა 166,15; 171,26-30-31-33-35
 ალექსანდრე, ძე მეფე სოლომონ პირველისა მარამ დადიანის ასულისაგან 179,40-41
 ალექსანდრე, ძე ქართლ-კახეთის მეფისა ერეკლე მეორისა 138,36; 187,16-19-25; 188,25
 ალექსანდრე შარვაშიძე, მფლობელი აფხაზეთის შუა სოფლისა, სიძე ისტორიკოს ნიკო დადიანისა. შემდეგ რუსეთის არმიის პოლკოვნიკი 123,8-11-12-30; 134,26; 135,10-12
 ალექსი კენისარი, კომონიანოსი, ანდრონიკეს ძე, თამარ მეფის მომხრე და მისგან ტრაპიზონის მხრძანებლად დადგენილი 98,24
 ალექსი, რუსეთის ხელმწიფე 138,1; 142,14; 161,28
 ალფონსო, მეორე ცოლი ულუღ ლავითისა. ოსთ მეფის ასული, შობილი გიორგისა და თამარისა 100,1-3-4
 ალფონსო შარვაშიძე (ქრისტინაშვილი ალექსანდრე) (ნ. ეს) 209,34-37; 211,26
 ამბაზუკი, ოსეთის მეფე, ძმა ბაზუკი (ნ.) მეფისა 73,38
 ამხასკე, საქართველოს მე-18 მეფე, ძე ფარსმან მეფისა 75,19-33
 ამხასკე, საქართველოს მე-14 მეფე, ძე არმაზელ მეფისა. ნ. დეროკ 74,16
 ამილახორა (ზედგინიძე) 66,4-12-33
 ამირ აგარიანი, მთავარი სომხეთ-ქართლისა და ჯერეთისა 86,11; 131,21
 ამირ-არაბი 87,3
 ამირჯიბი 65,26
 ამირ ტფილისელი 89,19
 ამირხან, ლეკი, მებრძოლი იმერთა მეფის დავით გიორგის ძის (მეორის) მხარეზე 187,34

ანგურე, ნინთა მოციქული ყიასდინ სულთანთან 103,10
 ანდრია მოციქული 73,15
 ანდრონიკე, ენდრონიკაშვილის წინაპარი 66,7
 ანინა (კერპი) 71,32
 ანიკა, ცოლი სიმონ ალექსანდრეს ძე იმერთა მეფისა, ასული გიორგი აბაშიძისა 168,22-35
 ანნა, დედოფალი, მეორე ცოლი საქართველოს 74-ე მეფისა ბაგრატისა 118,19
 ანნა, ცოლი თეიმურაზ კახთა მეფისა, ასული მამია გურიელისა 142,3
 ანნა, მესამე ცოლი კაცია ოტის ძე დადიანისა, ასული პაატა წულუკიძისა 179,10
 ანტიოხის მეფეთა ძე, მოტრფიალე თამარ მეფისა 95,10
 ანტონ კათალიკოსი 92,16; 99,32; 131,31
 ანტონ ჭყონდიდელი, მწიგნობართუხუცესი თამარ მეფისა 96,20
 ანუკა, ცოლი ვახუშტი პატას ძე აბაშიძისა, ასული ქართლის მეფის ვახტანგ სყულმღებელისა 170,25; 177,13
 ანჰაბაძე 65,27; 66,29
 არგვეთის ერისთავი არღვის სულტანი
 არღვ. სპარსთა მეფის აფრიდონის ერისთავი (ნ. აქვე 58-ე კომენტარი) 69,34; 131,28; 132,13
 არკლმანელი 65,8
 არმაზ (კერპი) 71,20
 არმაზელ, საქართველოს მე-13 მეფე, ძე კოს მეფისა.
 არტაგ. საქართველოს მე-6 მეფე, ძე არშაკ მეფისა 72,12
 არტანუჯის ერისთავი 65,16
 არღუნ ყაენი, ძე აბაღ ყაენისა (ნ. აქვე 179-ე კომენტარი) 104,29; 110,1-6
 არღუნ, ქვეყნის აღმწერი, ბიუთ ყაენის მოხელე 104,25; 105,8-12-14-16
 არყთაშვილი 65,21
 არშაკ, საქართველოს მე-5 მეფე (არშაკუნანი). ძე სომეხთ მეფისა. სიძე მირვან ნებროთიანისა 72,5-10
 არშაკ, საქართველოს მე-9 მეფე, ძე მირვანისა 66,38; 72,31-36; 73,3
 არჩილ, საქართველოს 31-ე მეფე, ძე მირდატისა 78,17-35; 132,4
 არჩილ, საქართველოს 44-ე მეფე, ძე სტეფანოს მთავრისა და ძმა მირ მეფისა, წამებული საციკონო ჭუმქუმასიძისაგან 64,41-42; 85,24-36; 139,31; 140,7-14

არჩილ, იმერეთის მეფე (ხანგაბოშეებით მეფობდა), ძე შანავაზისა 137,5; 140,40; 162,24-40-43; 164,23-24-25-27-39; 166,14-17-21-23-25-32-34-35-41; 161,1-2-11-13-34-37; 168,2-7-9-14-16-19; 171,25-28-33-38

არჩილ, ძმა სოლომონ I, მამა დაით მეფისა 181,21-27; 183,5; 184,33; 185,25

ასათიანი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ ასათიანი ასათიანი სიმონ, ნ. სიმონ ასათიანი ასათისძე 65,10

ასლან-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელიშ-აჰმედ-ბეგისა 179,22-29-35; 198,12; 202,12-13; 205,30-35-42; 209,13-16-25-33-39; 210,14-35; 211,31-38

ასლან ფაშა (ახალციხისა), ძე როსტომ ფაშისა 148,24-31; 162,17; 164,10; 172,33

ასურასტანის მეფეთა ძე, მოტრფიალუ თამარ მეფისა 95,10

ასფაგურ, საქართველოს 23-ე მეფე, ძე მირდატ მეფისა 76,7

აფხაზოვი ივან ნიკოლაევიჩი, თავადი, რუსეთის არმიის პოდპოლკოვნიკი 210,37; 211,17
ალაბაზასშვილი (ელისბარ ერისთვისშვილის), ნ. (მეორე სახელი)

ალბულა ათაბაგი 123,38

ალსართან, შარვან-შაჰი, მოტრფიალუ თამარ მეფისა 95,14

აშოთან, ძე ბაგრატ მუხრან-ბატონისა (ნ. აქე 292-ე კომენტარი), სიმამრი ალექსანდრე კახ-ბატონის ძის დიოთისა 141,35-35

აშოტ ბაგრატიონი, საქართველოს 46-ე მეფე (დიდი, კურაპალატი) 86,17-20; 146,8-16

აშოტ კუხი, ბაგრატიონი 146,11

ახმად სურამელი, ქართლის აზნაური, მებრძოლი დაით მეფის მხარეზე ხეტლუბულას წინააღმდეგ 112,17

ახმად ყაენი, ძმა აბალა ყაენისა (ნ. აქე 177-ე კომენტარი)

ახმადის ასული, მეორე ცოლი საქართველოს 69-ე მეფის დავითისა 135,5

ახმეტ სულტანი 169,20

ბადურ ათაბაგი, ძე ყვირყვიარე ათაბაგისა 124,26

ბაკა ჩიქოანი (შემძლე კაცი ლეჩხუმისა) 190,35; 191,5

ბაბა-ხანი, სპარსეთის ყაენი 196,33

ბაგრატ, საქართველოს 47-ე მეფე, ძე აშოტ მეფე-კურაპალატისა 86,26-29

ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფე, შვილობილი დაით მეფისა, ძე გურგენ მეფით-მეფისა, ძის ძე ბაგრატ რეგვენისა და ასა-

ლისწული გიორგი აფხაზთა მეფისა, კურაპალატი 87,31-41; 88,1-24; 154,19-22-25

ბაგრატ, საქართველოს 55-ე მეფე (ნ. ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფე) 150,12; 151,21-23

ბაგრატ, საქართველოს 57-ე მეფე, ძე საქართველოს 56-ე მეფისა გიორგისა (პაეშ-ეობაში მძევალი ვასილ კეისართან) 89,37

ბაგრატ დიდი, საქართველოს 74-ე მეფე, ძე 73-ე მეფის დავითისა 117,12-20-41; 118,7-16-19-26-29. 1-36-37-40-41; 119,3-5-9-11-16-19-20-22-24-32-34-35-41; 149,27; 155,9-13-19-20-21-23-26-28

ბაგრატ რეგვენი, საქართველოს მეფე, ჰაბა 53-ე მეფის ბაგრატისა 87,36

ბაგრატ, აფხაზთა პირველი მეფე ბაგრატიონთაგან (ნ. ბაგრატ, საქართველოს 53-ე მეფე)

ბაგრატ, შორაპნის ერისთავი, შემდეგ იმერეთის მეფე, ძე დიმიტრი იმერთა ერისთავისა 120,24; 124,2-7-10-27; 135,4-10

ბაგრატ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე მეფისა 135,27; 156,24-32; 157,3-5

ბაგრატ, იმერეთის მეფე (მცირე ხნით), ძე თეიმურაზისა (იმერთა მეფის ბაგრატ ალექსანდრეს ძის ძმის, ვახტანგის შთამომავალი (ნ. აქე 359-ე კომენტარი) 158,29

ბაგრატ („უ თ ე ა ლ ო“), იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე მეფისა გურიელის ასულისაგან 159,33; 162,10-13-19-32-42-43; 163,1-2-3-5-7-12-16-26-28-36-38-40-41; 164,2-3-6-7-9-14-24-25-26-27-39; 165,10-13-14-23-30

ბაგრატ, იმერეთის მეფე-ყოფილი, შორაპნის ერისთავი 115,41

ბაგრატ, ძე კონსტანტინე აფხაზთა მეფისა ბაგრატიონი დაით, ნ. დაით ბაგრატიონი ბაგრატიონები 84,11; 147,9

ბაზუქ, ოსეთის მეფე, ძმა ამბაზუქ (ნ.) მეფისა 73,38

ბათალ-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელიშ-აჰმედ-ბეგისა 197,34

ბათო („დიდი ბათო“), ნ. ბითუ ყაენი ბათულია დადიანის ძე, ძმა ლეონ დადიანისა 157,30; 158,1-3-4

ბაიზეთ სულტანი 121,8-10; 122,3

ბაქურ, საქართველოს 21-ე მეფე, ძე ეაჩ მეფისა 76,3

ბაქურ, საქართველოს 35-ე მეფე, ძე დარჩი მეფისა 83,15

ბაქურ, საქართველოს 38-ე მეფე, ძე ფარსმან მეფისა 83,30-40

ბაქურ ძაგანისძე, ერისთავი კახეთისა თამარის დროს 94,18-19

- ბარათაშვილი 65,18
 ბარათიანი 65,20-22
 ბარდოს, ძე თარგამოსისა 67,25-38*
 ბაიტი, საქართველოს მე-7 მეფე, ძე არტაგ მეფისა 72,14-22
 ბარტიძე, სპარსეთის მეფე, კანონიერი ძმა მირიან ქართველთა მეფისა 76,25
 ბარტოს, საქართველოს მე-11 მეფე, ძე ადერჯ მეფისა. ნ. ქართამ 73,21-22
 ბახა, ყაენი 107,34-36
 ბახიანი (გვარი)
 ბაქარ, საქართველოს 25-ე მეფე, ძე მირიან მეფისა 76,39; 77,6-17; 132,15; 140,10
 ბაქარ, ქართლის მეფე, ძე ვახტანგ მეფისა 137,39; 135,9
 ბაქოს ხანი
 ბალათარ, ოსი 80,5-12; 133,16-17
 ბალათარ ქაიხოსრონი
 ბალეაში
 ბალეაში ლიპარიტ, ნ. ლიპარიტ ბალეაში
 ბალუა, ლიპარიტის ძე (ნ. აქვე მე-2 კომენტარი), იგივე ბალეაში (ნ. ეს) 65,8
 ბაშალა, სპასპეტი ოსმალთა მხედრობისა ხრესილის ომში 178,38
 ბედიელ-დადიანი, ნ. ბედიელი (ნ. აქვე 196-ე კომენტარი)
 ბედიელ-დადიანი, ნ. დადიანი (ნ. აქვე 136-ე კომენტარი)
 ბედიელი, ცხოპის ერისთავი გიორგი ბრწყინვალის დროს
 ბეჟან დადიანი, ძე გიორგი ლიპარტიანისა, მოურავი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 172,19-32-36; 173,4-16-22-26; 174,6-10-11-12-16-17-20-21-34-41; 175,3-5-18-22
 ბეჟან დადიანოვი, ნ. დადიანოვი ბეჟან
 ბეჟან ლენჩუგელი, ნ. ბეჟან ლეჩხუმის ბატონი
 ბეჟან ლეჩხუმის ბატონი, ნ. ბეჟან, ძე გიორგი ლიპარტიანისა
 ბეჟან, ძე გიორგი ლიპარტიანისა, გამგებელი, ბატონი ლეჩხუმისა ბიძამის იესეს შემდეგ („ლ ე ჩ ხ უ მ ე ლ ი“) 170,2-34; 171,4-14-42; 172,11-13-19-23
 ბეჟან ლორთქიფანიძე, მოურავი (ქუთაისისა?) 163,11; 165,32-35
 ბეჟან მარღანია
 ბეჟან ნაკაშიძე 173,17
 ბეჟან ლობაძე 162,25-26
 ბეჟან ყრუაშვილი (დებევირის მეციხოვნე) 191,21-24
 ბეჟან შარვაშიძე
 ბერეჟიანი 66,35
 ბერი გელოანი, ლეჩხუმის მოურავი 193,12-13-18
 ბერი წულუკიძე, სარდალი სოლომონ პირველისა 181,2-4-7-24; 183,18
 ბერი, ძე გიორგი იმერთა მეფისა 160,32
 ბერიძე 66,35
 ბერსელი, ნ. ბერსელი (ნ. აქვე მე-8 კომენტარი)
 ბესარიონ კუნდიდელი (მიტროპოლიტი), ძმა გრიგოლ დადიანისა 188,1; 194,6; [98,18; 203,32
 ბეჟა ათაბეგი 118,9-29
 ბეჟა ათაბეგი (იგივე საფარ ფაშა), ბიძა მანუჩარ ათაბაგისა
 ბეჟა, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,10-15-18-21
 ბეჟა ჯაყელი, ძე სარგის ჯაყელისა 108,28; 109,7-10-38; 111,12-27; 112,6-7-9-11-42; 113,11-22-27-30-35-38; 114,35; 115,1-11; 141,10-11-12-13
 ბეჟა ყაენი 130,14
 ბეჟირ-ბეგ შარვაშიძე, მფლობელი შუა-სოფლისა აფხაზეთში, ძმისწული ზურაბისა 180,5-8; 184,2
 ბეშქენ სურამელი 93,18
 ბითუ ყაენი 102,31; 32; 103,20-21; 104,7-24; 106,4
 ბლუჩან, სპასპეტი ხაზართა მეფისა 86,4-8
 ბონაპარტე ნაპოლეონ 205,22-28
 ბორენა, მეორე ცოლი საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული ოსთა მეფისა 89,16
 ბოკო ჯაყელი, ერისთავი სპეციისა თამარის დროს 94,9-2
 ბურღუხან, ცოლი საქართველოს 62-ე მეფის გიორგისა, ასული ოსთა მეფისა 93,1
 ბურსელი 65,13; 112,29
 ბულა თურქი 109,28; 128,1
 გაბაშვილები
 გაბრიელ კუნდიდელი, უმრწემესი ძე გიორგი ლიპარტიანისა 164,16-17-18; 170,5
 გაბულისძე ნ. გაგელი (ნ. აქვე მე-6 კომენტარი)
 გაგელი, 65,11
 გაიმ (კერპი) 70,22
 გამრეკელი 65,110
 გამრეკელი, ამირსპასალარი 95,41
 გამრეკელი თორელი, ჯაყახეთის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს. 94,15; 103,3
 განძელ-შირვანელნი
 განძის ათაბაგი
 გარდაბანოს (ძე ქართლოსისა) 68,38; 130,2
 გარდაფხაძე გიგო, ნ. გიგო გარდაფხაძე გარჩაკოვი პეტრე დიმიტრივიჩი, თავადი,

- პოლონეი (შემდეგ გენერალ-მაიორი), იმერეთის გამგებელი 204,24-27-29; 208,12-41; 210,17-36; 211,4-9
- გაჩინოს (ქე ქართლისისა) 68,39
- გაცი (კერპი) 70,22
- გედევან აბაშიძე 178,30
- გედევან გენათელი, მკვრობელი ქარის ციხისა. მამა შოშიტა რაჰის ერისთავისა 174,27
- გელოანი 135,4; 186,31; 193,15
- გელდანი, სვანთა ერისთავი საქართველოს 74-ე შეფის ბაგრატის დროს 117,30
- გვანბა, შესამე ცლო ულუ დავითისა, შშო-ბელა დიმიტრი თაღდადებულისა, ნაყოლა-რი აუგ ათაბაგისა 105,5-33-38; 107,1
- გიგო გარდაღხამე 192,39
- გივი ამილახორი 131,4; 176,24
- გიორგი, აფხაზთა მეფე, ქე ლეონ მეფისა 154,13-17-19
- გიორგი, აფხაზთა (რიგოთ მე-8) მეფე 86,31; 150,35
- გიორგი, ქერ აფხაზთა, შემდეგ საქართველოს 51-ე მეფე, ქე კოსტანტინე აფხაზთა მეფისა 87,6-21
- გიორგი, საქართველოს 56-ე მეფე, ქე 55-ე მეფის ბაგრატისა 88,27-42; 87,1-7
- გიორგი, საქართველოს 58-ე მეფე, ქე საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 90,1-32; 150,5
- გიორგი, ნ. დავით საქართველოს 61-ე მეფე (ნ. აჰვე 301-ლი კომენტარი)
- გიორგი, საქართველოს 62-ე მეფე, მამა საქართველოს 61-ე მეფის დავითისა, მამა თამარ მეფისა 92,37-38; 93,8-39; 145,1; 149,26
- გიორგი მცირე, საქართველოს 71-ე მეფე, ქე 69-ე მეფის დავითისა 114,39-40-41; 115,6-13; 131,35
- გიორგი ბრწყინვალე, საქართველოს 72-ე მეფე („შესამსგავსი უწინდელთა სახსოვართა მეფეთა ქართველთათა“), ქე დიმიტრი თაღდადებულისა ბექა ჩაყელის ასულისაგან (გამეფებამდე აღზრდელი და მოურავი გიორგი მცირისა) (ნ. ეს) 107,12; 109,39; 112,7-13; 114,35-37-40-48; 115,8-4-17-18-38; 116,20-24-36; 121,20; 134,25; 147,13
- გიორგი, საქართველოს 75-ე მეფე, ქე ბაგრატ დიდისა 118,26-34; 119,6-8-10-41; 120,1-3-8-11-12-13-14-23-25-31-37; 121,13-16-25-28-34-40-41; 122,1-12; 155,9
- გიორგი, საქართველოს 79-ე მეფე, მამა 78-ე მეფისა ეახტანგისა და ქე ალექსანდრე დიდისა 147,21
- გიორგი, ქართლის მეფე, მამა დავით მეფისა. და ქე კოსტანტინესი 135,24-27-41
- გიორგი, ქართლის მეფე, ქე შაჰნავაზისა 137,5-11-13-14-16-22-24-26-30-33; 165,22; 167,28-32-33-36-37
- გიორგი, მამა ალექსანდრე იმერთა ერისთავისა (ნ. აჰვე 204-ე კომენტარი), შემდეგ იმერეთის მეფე 118,28-31
- გიორგი, იმერეთის მეფე, ქე ბაგრატ მეფისა 155,2-6-7; 157,5-8-10-22-29; 158,3-14
- გიორგი, იმერეთის მეფე, მამა როსტომ მეფისა, ნაშობი მხეველისაგან 18,22,26,31,37
- გიორგი-გოჩია, იმერეთის მეფე („მოწათესავე მეფეთა ვინმე“), ქმარი ალექსანდრე იმერთა მეფის ქერივის თამარისა 168,1-3-8-10-24
- გიორგი, იმერეთის მეფე (გიორგი აბაშიძის ბატონობის შემდეგ), ქე ალექსანდრე ბაგრატის ქე იმერთა მეფისა, ნაშობი დიდებულს ქალისაგან 167,17; 169-10-23-30-33-42; 170,12-15-16-17-24; 171,3-11-23; 172,2-7-8-31
- გიორგი, იმერეთის მეფე (1741 წლიდან მცირე ხნით), მამა ალექსანდრე გიორგის ქე იმერთა მეფისა, ნაშობი გურიელის ასულისაგან 177,1-16-27; 181,21-26; 183,1
- გიორგი, ქე ულუ დავითისა ალთუნისაგან 105,2; 107,16
- გიორგი, ქე სიმონ ქართლის მეფისა 136,3
- გიორგი, ქე ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,31
- გიორგი, ქე ერეკლე მეფისა, სიმამრი გრიგოლ დადიანისა 138,28-29-32-33-36; 188,23
- გიორგი, ქე „უთვალ“ ბაგრატ იმერთა მეფისა, ნაშობი თამარისაგან 164,15
- გიორგი გურიელი, ქე როსტომ გურიელისა 157,9-12-14-18-20-24-25-29-30; 158,10-11-12-13-16-30; 159,10
- გიორგი გურიელი, სიმამრი ჭიხოსრო ათაბაგის ძისა (მამა როდამისა) 147,39
- გიორგი გურიელი, ქე იმერთა მეფისა მამია გურიელისა 171,10; 172,6
- გიორგი გურიელი, იმერეთის მეფე („უთვალ“ ბაგრატ მეფის სიყვდილის შემდეგ, მცირე ხნით) 137,8; 163,37-39; 32-35-38-41; 165,9-13-21-27-28-32-33-34-39; 166,4
- გიორგი გურიელი, იმერეთის მეფე (1716 წლიდან). გიორგი ალექსანდრეს ქე იმერთა მეფის ჩამოგდების შემდეგ — ნ. აჰვე 413-ე კომენტარი) 172,35-38-41 173,2-5-6 9-10-11-13-14-18-20-29-31-34; 174,39-42; 184,-5; 185,27

გიორგი დადიანი, ძე შამია დადიანისა (გიორგი ბრწყინვალის დროს) 116,35; 118,6

გიორგი დადიანი, ძე ლეონ დადიანისა, პაპა ლეონ მანუჩარის ძისა 151,3

გიორგი დადიანი, ნ. გიორგი ლიპარტიანი გიორგი დადიანის ძე, ძე ლეონ დადიანისა, ძმისწული ბათულია დადიანის ძისა 154,36-40; 157,11-14-15-17-18-21-28-30-31-33-34-35; 158,1-3-7-8; 158,18

გიორგი დადიანის ძე, ბიძაშვილი კაცია ოტიას ძე დადიანისა, კაცოს ძე 184,27

გიორგი დადიანის ძე, ძმა კაცია ოტიას ძე დადიანისა, ბიძა გრიგოლ დადიანისა (მამია ისტორიკოსის ნიკოპირველისა) 180,43; 183,6-12; 184,27

გიორგი, ძმისწული კაცია ოტიას ძე დადიანისა, ძე ნიკოლოზისა (მამია ნიკო მეორე დადიანოვისა) 184,28

გიორგი, უშვროსი ძე გრიგოლ დადიანისა, ძმა ლეონ დადიანისა 188,35

გიორგი, ძე ისტორიკოსი ნიკო დადიანისა, პოდპორუჩიკი 211,20

გიორგი ლიპარტიანი (შემდეგ დადიანი), ძე კაცია ჩიქოანისა 165,8-29-31-35; 166,4-10-18-20; 167,20,22; 168,27-36; 169,1-8-9-36-41; 170,1-7-18-21-28-29

გიორგი აბაშიძე (იგივე მალაქია აბაშიძე, ნაბერალი), პირველგამგებელი იმერეთისა ზედა სიმონ მეფის დროს, ხოლო მთავარი ყოველი იმერეთისა მამია გურიელის მიერ სამეფო ტახტის მიტოვების შემდეგ. მამობლიო მეფე გიორგი ალექსანდრეს ძისა (ნ. აქვე 405-ე კომენტარი) 149,35; 166,36; 167,18-26-28-37-41; 168,5-7-21-23-27-36; 170,9-17-18-22-37-42; 171,6-8; 174,23

გიორგი (არაგვის) ერისთავი 132,25

გიორგი გუგუშვილი, აზნაური 192,37

გიორგი ინალოსშვილი, ინალშვილი 210,34-38

გიორგი მიქელაძე 169,32-36-37-38

გიორგი მხეიძე, პეტრეს ძე, თავადი, ბედის ციხის თავი 204,41

გიორგი ნაკაშიძე, ძე ბუჯანისა, ქმარი ბუჯან დადიანის ასულისა 173,7

გიორგი სააკაძე, მორაბი 136,7

გიორგი ჩიქოანი, თავადი, ოღმესა სამთავროს სასლთუხუცესი 184,33; 195,8; 194,7

გიორგი წულუკიძე 189,19; 208,20

გიორგი უკონდილი 91,12-18

გიორგი, ძე ბრისტომ რაჭვის ერისთავისა 179,26

გობერონ „წმინდა მოწამე“, წამებული ამირაპარბისაგან 87,5

გოგიბაშვილი 66,12

გოგორისშვილი 66,13

გოლა ფაშა 178,31

გოშაძე 66,26; 163,7

გოშძის ნაციონალი, ლეონ დადიანის მეორე ცოლი, დეზერტ ალექსანდრეს ძე იმერეთისა

გონასშვილი (ბაგრატიონთა ჩამომავალი) 65,32

გრიგოლ დადიანი, ძე კაცია ოტიას ძე დადიანისა 184,16-23-25-31-36-42; 185,4-14-17-22-29-31; 186,9-14-18-28-32-34-38; 187,3-10-22-26-36-38-41; 188,5-21-26-39-40; 189,1-11-12-21-24-41; 190,8-12-13-16-17-18-19-20-22-23-25-36-38-41; 191,9-11-19-27; 192,4-6-9-13-23-28-29-31-35-40; 197,26

გრიგოლ სურამელი, ქართლის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს 103,2

გრიგოლ რაჭვის ერისთავი, ძე შოშიტა რაჭვის ერისთავისა 175,17; 176,35; 177,33-35-36

გრიგოლ ცაიშელი (მიტროპოლიტი) 151,9; 198,18; 203,32

გრიგოლ წერეთელი, ძე ზურაბისა 204,17

გრიგორ ასათისძე, ჰერეთის ერისთავი თამარის დროს 94,19

გრიგორი, კახეთის მთავარი 86,16; 141,8

გრიგორი ჩიქოანი, ცაიშის ეპისკოპოსი, ნ. გრიგოლ ცაიშელი

გუგუშვილი გიორგი, ნ. გიორგი გუგუშვილი გუშანი 65.15; 98,29

გუშანი, მეკობრე კოლის მთაზე თამარ მეფის დროს

გულქან, გესამე ცოლი მეფე სოლომონ პირველისა, ასული წულუკიძისა, ნაციონალი მიქელაძის აზნაურ ქაჯიასი 179,38

გულქან, ცოლი ბუჯან დადიანის ძის ოტიასი, ასული შოშიტა რაჭვის ერისთავისა 172,40

გურამ ბაგრატიონი, საქართველოს 99-ე მეფე, კურაპალატი (ჩამომავალი ვახტანგ გორგასლის ასულის წულორსაგან) 84,3-16; 131,27; 139,35

გურამისშვილი 66,9

გურანდუხტ, ცოლი დავით აღმაშენებლისა, ასული ყიფჩაყა მეფეებისა 91,16

გურგასალი, ნ. ვახტანგ გორგასალი

გურგენ, საქართველოს 54-ე მეფე, მამა ბაგრატ 53-ე მეფისა, მაგისტროსი 88,3-16; 154,19

გურგენ, ძე აშოტ დიდი კურაპალატისა 146,8

გურიელი, ნ. გიორგი გურიელი (ძე შამია იმერეთა მეფე-გურიელისა)

გურიელი, ნ. დიმიტრი გურიელი
გურიელი, ნ. მამია სიმონის ძე გურიელი
გურიელი 66,32; 116,1; 117,22; 121,16; 124,4;
135,3; 135,11; 147,30-36; 155,14-23;
171,41; 188,10-11

გურიელი გიორგი, ნ. გიორგი გურიელი
გურიელი დიმიტრი, ნ. დიმიტრი გურიელი
გურიელი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ გურიელი
გურიელი კახაბერი, ნ. კახაბერი გურიელი
გურიელი მამია, ნ. მამია გურიელი
გურიელი მალაქია, ნ. მალაქია გურიელი
გურიელი როსტომ, ნ. როსტომ გურიელი
გურიელი სიმონ, ნ. სიმონ გურიელი
გურიელი ქაიხოსრო, ნ. ქაიხოსრო გურიელი
გურიელის ასული, ცოლი ალექსანდრე გი-
ორგის ძე იმერთა ბატონის შვილისა (შემ-
დგ მეთვისა) 159,32-34

გურიის ერისთავი
გურიის ერისთავი დავით, ნ. დავით გურიის
ერისთავი
გურიის ერისთავი ვახტანგ, ნ. ვახტანგ გუ-
რიის ერისთავი
გურიის ერისთავის ძე ეფთვიმი, ნ. ეფთვიმი
გურიის ერისთავის ძე

ღვრიანი-ბედიელი, ლიხთ-იმერეთის ერისთა-
ვი 65,17; 100,4; 105,22

ღვრიანი-ბედიელი, თამარ მეფის სარდალი
95,35

ღვრიანი-ბედიელი, ნ. ბედიელი (ნ. აქვე 167-ე
კომენტარი)

ღვრიანი 66,26; 117,22; 118,30-31-34; 122,16;
124,4; 135,2-37-40; 136,33-41; 155,14;
171,41; 179,17-21; 195,35; 197,36

ღვრიანი, ოდიშის ერისთავი თამარის დროს
94,17

ღვრიანი, ნ. გიორგი ლაპარტიანი
ღვრიანი, ნ. კაცია ოტიას ძე ღვრიანი
ღვრიანი, ნ. ლეონ გრიგოლის ძე ღვრიანი
ღვრიანი, ნ. ოტია ღვრიანი
ღვრიანი ბუჯან, ნ. ბუჯან ღვრიანი
ღვრიანი გიორგი, ნ. გიორგი ღვრიანი
ღვრიანი გრიგოლ, ნ. გრიგოლ ღვრიანი
ღვრიანი ვამეყ, ნ. ვამეყ ღვრიანი
ღვრიანი ვარდან, ნ. ვარდან ღვრიანი
ღვრიანი კაცია, ნ. კაცია ღვრიანი
ღვრიანი ლეონ, ნ. ლეონ ღვრიანი
ღვრიანი ლიპარიტ, ნ. ლიპარიტ ღვრიანი
ღვრიანი მამია, ნ. მამია ღვრიანი
ღვრიანი მანუჩარ, ნ. მანუჩარ ღვრიანი
ღვრიანი ოტია, ნ. ოტია ღვრიანი
ღვრიანი შამანდაელები, შამანდაელები ღვრიანი
ღვრიანი შანშუ, ნ. შანშუ ღვრიანი
ღვრიანი ცოტენი, ნ. ცოტენი ღვრიანი

ღვრიანის ასული, ქვრივი მანუჩარ შარვა-
შიძისა, მულობელი ფახულანისა (სამურ-
ძაყანოში)

ღვრიანოვი ბუჯან, ძე მანუჩარისა 194,13
ღვრიანოვი გიორგი, ძე ნიკოლაოსისა (მამა
ნიკოლაი ღვრიანოვი მეორისა — ნ. აქვე
515-ე კომენტარი) 212,11

ღვრიანოვი ნიკოლაი, ნ. ნიკოლაი ღვრიანო-
ვი პირველი 196,19

ღვრიანოვი წინასწარმეტყველი 97,6
ღვრიანი, საქართველოს 66-ე მეფე, ძე ლაშა
გიორგისა ~ 100,2-27-28; 101,18-35-41;
103,7-8-11-13-14-23-25-32-38; 104,12-13-
19-20-22-26-27-31-34-36-38-39; 105,2-21-
29-32-35-36; 106,5; 107,17; 108,5-14-16;
132,1; 134,22; 154,25

ღვრიანი, საქართველოს 48-ე მეფე, ძე ბაგრატ
მეფისა 86,30-36; 146,28

ღვრიანი, საქართველოს 52-ე მეფე, ძე სუმბატ
მეფისა 87,29; 88,6

ღვრიანი, საქართველოს 61-ე მეფე, ძე დი-
მიტრი მეფისა 92,31-35; 145,2

ღვრიანი, საქართველოს 69-ე მეფე, ძე დიმიტ-
რი თავდადებულისა ტრაპიზონის მეფის
ასულისაგან 108,34; 109,37; 110,35-36-38;
111,12-19-26-27; 112,6-14-16-20-25-35;
113,2-3; 114,38-39; 115,5-10-13

ღვრიანი, საქართველოს 73-ე მეფე, ძე გიორგი
ბრწყინვალისა 117,3-6-9-12

ღვრიანი, პერთა და სომეხთა მეფე 89,19

ღვრიანი (იგივე იმამყული ხანი), კახეთის მე-
ფე, მამამდლიანი 142,22-23-24-27-39

ღვრიანი, ქართლის („ქართვლთ“) მეფე,
ძე კოსტანტინე მეფისა 135,18-21-23

ღვრიანი (ადრე: ნარინ დავით), იმერეთის პირ-
ველი მეფე (1259 წლიდან. მანამ კი სა-
ქართველოს 66-ე მეფე), ძე რუსუდან მე-
ფისა 101,11-13; 102,28-32-39; 103,22-23-
25-26-32-38-41; 104,5; 105,19-21-23-24-28;
107,31

ღვრიანი, იმერეთის მეფე, ძე გიორგისა, ბიძა-
შვილი სოლომონ პირველისა 181,21;
183,1-8

ღვრიანი, არგვეთის მთავარი, წამებული მურ-
ვან ერუსაგან 85,8

ღვრიანი, დავით სოსლანის პაპის მცა 95,24

ღვრიანი, ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა, ქმარი
აშოთან მუხრან-ბატონის ასულ ქეთევანისა
(მამა თეიმურაზ პირველისა) 141,34; 142,2
ღვრიანი, ძე გიორგი გურიელისა; ბიძა მამია
სიმონის ძე გურიელისა 156,8; 204,19

ღვრიანი აბაშიძე, ძე ზურაბისა, სიძე ალექსან-
დრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 176,18-30
ღვრიანი არჩილის ძე, ნ. სოლომონ მეორე

დავით აღმაშენებელი, საქართველოს 59-ე მეფე („მეორე სახსოვარი მეფე ქართველთა“), ძე საქართველოს 58-ე მეფის გიორგისა 90,34; 91,4-36; 92,3-17; 100,19; 113,14; 146,29; 133,1; 149,22-24-26

დავით გარეჯელი 128,1

დავით ბაგრატიონი, სოლომონ პირველის ძმისწული (ბაგრატის ძე)

დავით გიორგის ძე, ნ. დავით, იმერეთის მეფე დავით გურიელის ძე, ნ. დავით, ძე გიორგი გურიელისა

დავით გურიის ერისთავი

დავით კურაპალატი, საქართველოს მეფე (მამობლი მუხე ბაგრატ გურგენის ძისა) 146,26; 154,18

დავით ლაშას ძე, ნ. დავით, საქართველოს მეფე, ძე ლაშა გიორგისა

დავით შიქელაძე, თავადი 206,40

დავით სოსლანი, თამარ მეფის მეორე ქმარი (დედითაც და მამითაც მისი ნათესავი, ბაგრატიონთა შთამომავალი. გვარად დეგრეშის ძე) 95,19-20; 96,18-31; 98,7-11-30-32

დავით ჩიქოანი, ძე გიორგი სახლთუხუცესისა 192,20

დავით წულუკიძე, ქაქუჩას ძე

დავითისშვილი 65,30

დანიან (ეგრპი) 71,32

დარეჯან, დედისნაცვალი იმერთა მეფის ბაგრატ ალექსანდრეს ძისა 162,12-13-18; 163,13-16-20-21-23

დარეჯან, ცოლი იმერეთის მეფის გიორგი გურიელისა, ასული „თვალა“ ბაგრატ იმერთა მეფისა, ნაშობი თამარისაგან 165,11-14

დარეჯან, ცოლი ერეკლე ქართლ-კახეთის მეფისა, ზიძაშვილი კაცია ოტიას ძე დადიანისა 138,25

დარეჯან, ასული არჩილ მეფისა 171,40

დადათო შარვაშიძე, აფხაზთა ერისთავი თამარის დროს 94,17

დაჩი, საქართველოს 34-ე მეფე, ძე ვახტანგ გორგასალისა სპარსთა მეფის ასულისაგან 81,40-41; 83,9-13; 131,19

დგებუაძე ჭოლორია, ნ. ჭოლორია დგებუაძე დროკ. საქართველოს მე-14 მეფე, ძე აზორკ მეფისა, ნ. აშხაპ 74,17

დასამიძე 65,28; 66,12

დიდებულის ქალი, უკანონო ცოლი ალექსანდრე ბაგრატის ძე იმერთა მეფისა

დიდი ბუღა

დიდი ლუარსაბ, ქართლის მეფე

დიმიტრი, აფხაზეთის მეფე, ძმა ლეონ და ძე გიორგი აფხაზთა მეფეებისა 87,26

დიმიტრი, საქართველოს მე-60 მეფე, ძე დავით აღმაშენებლისა 92,30

დიმიტრი, ძე საქართველოს 61-ე მეფის დანიისა, ზიძაშვილი თამარ მეფისა 93,37

დიმიტრი, საქართველოს 67-ე მეფე (ნ. აქვე 249-ე კომენტარი)

დიმიტრი, ძე საქართველოს 56-ე მეფის გიორგისა ისთა მეფის ასულისაგან (უპირველესი წინაპარი დავით სოსლანისა) 95,22

დიმიტრი, ძმა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 89,23-27

დიმიტრი, ძმა კახთა მეფის ავ-გიორგისა (წინაპარი რამაზისშვილთა და დავითისშვილებისა) 65,31; 141,17

დიმიტრი, იმერეთის ერისთავი 124,1

დიმიტრი გურიელი, იმერეთის მეფე (მცირე ხნით) აფხაზეთისა და დარეჯანის შემდეგ 162,8; 163,24-25

დიმიტრი გურიელი, ძე სიმონ გურიელისა ნ. აქვე 375-ე კომენტარი)

დიმიტრი თავადბუღელი, საქართველოს 67-ე მეფე, ძე ულუ დავითისა გვანცასაგან 105,6-38; 108,14-15-16-22-31-32; 109,10-23-36; 110,7-38; 111,2-10-26; 112,6-7; 113,1; 114,35-42; 115,8-13; 132,2

დიმიტრი შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავარი, პოლკოვნიკი, ძე საფარალი-ბეგ შარვაშიძისა, შეილობილი ნინა ოდიშის დედოფლისა 209,18-25; 211-6-40

დიმიტრისშვილი 65,25

დიმენტი, მძისწული არჩილ მეფისა, ძე ლეონისა (შემდეგ კათალიკოსი) 131,30; 166,30; 177,8

დიონაური 65,8

დონდოლაძე (არხიმანდრიტი) 200,25

დონდოლოს წყრეთელი, ქუთათელი შიტროპოლიტი 189,17; 206,38

დურამა, ლევის ბელადი 187,13-29

მკრასლან ბაქურიცხელი, კახეთის ერისთავი მონღოლების ბატონობის დროს 102,42

ეგრი, ნ. ეგროს

ეგრისის ერისთავი 75,31

ეგროს, თარგამოსის ძე 67,26; 68,5; 151,21-32; 153,26

ეგემოს კათალიკოსი 136,18

ევმანუელ მესხრის ძე, მოტრფიალე თამარ მეფისა 95,9

ეკატერინა მეორე, რუსეთის იმპერატორი 150,10; 179,14

ელენა, ცოლი საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული რომანოზ კვიციანისა

ელენა, ნ. ელენე, ცოლი ვახტანგ გორგასალისა

ელენა, ცოლი საქართველოს 74-ე მეფის ბაგრატისა 117,41
ელენა, დედა იმერთა მეფის გიორგი გურიელისა 173,3
ელენა დედოფალი, ნ. მარამ, დედა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, ასული არშაკუნიანთა (ნ. აქვე 120 კომენტარი)
ელენე, ცოლი ვახტანგ გორგასალისა, ასული ბერძენთა კეისრისა, (ნ. აქვე 101-ე კომენტარი) 81, 19
ელენე დედოფალი, პირველი ცოლი საქართველოს 74-ე მეფის ბაგრატისა
ელენე, ცოლი მანუჩარ ათაბაგისა. ასული სიმონ ქართლის მეფისა 148,9
ელიაზ კათალიკოსი 120,5
ელიოს მცხეთელი 73,14
ელისაბედი, რუსეთის იმპერატორი 196,29
ელისაბედი, მეორე ცოლი კაცია ოტისა ძე დადიანისა, ასული თეიმურაზ კახთა მეფისა. და ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე მეორისა 179,4-7
ელისბარ ერისთვისშვილი, პოლკოვნიკი 179,2; 197,1-5
ელისბარ ქსნის ერისთვის ძე, სიძე სოლომონ პირველისა 183,2
ენგინ ნოინი 104,17
ენდრონიკაშვილი 66,7
ენუქარქენ, მონღოლთა ყაენის წინაშემდგომელი (ქრისტიანი) 105,41; 106,7-10
ერეკლე, ქართლის მეფე (გაზრდილი სიმონ ალექსანდრეს ძე იმერთა მეფისა) 135,15; 142,30; 166,34; 168,18-26
ერეკლე, მეფე კახეთისა. ძე თეიმურაზ მეფისა, შემდეგ ქართლისა და კახეთის მეფე 66,2-3; 131,35; 132,2; 138,13-16-19-28-36; 142,41-42; 143,1-2-4; 185,29
ერეკლე კეისარი 153,33
ერისთავი, ნ. გრიგოლ რაჭის ერისთავი
ერისთავი, ნ. შოშიტა რაჭის ერისთავი
ერისთავის და, მეორე ცოლი იმერთა მეფისა გიორგი ალექსანდრეს ძისა, ნაყოლარი იმერთა მეფის მამია გურიელისა 172,9
ესტუან, მეოთხე ცოლი ულუ დაეთისა, დიდი ნოინის ქორძალის ასული 107,3-5; 108,6
ფლოგიო გურიის ერისთავის ძე, გენათელი მიტროპოლიტი 189,18; 201,25; 206,39
ჰამეყ დადიანი, ძე მამია დადიანისა 161,4; 162,21-23-24-27-29-39
ჰამეყ დადიანი, ბიძა შამანდალე დადიანისა 135,5; 155,18-20-21-24-25
ჰამეყ დადიანი 118,6; 120,2; 136,30-31
ჰარამ ვაგველი, სომხეთის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს
ჰარდან, ერისმთავარი 90,3

ჰარდან დადიანი, თამარ მეფის მსახურთუხუცესი 94,14
ჰარდან დიდი, ნ. ჰარდან დადიანი (ნ. აქვე 135-ე კომენტარი)
ჰარდანისძე 65,10
ჰარდანისძე, სვენთა ერისთავი თამარის დროს 94,16; 117,28
ჰარდანისძე, გურიის ერისთავი (გურიელის წინაპარი) 166,32
ჰარზა-ბაქური, ვახტანგ გორგასალის დედის ძმა 80,28
ჰარზა ბაქური, ნ. ჰარზა-ბაქარი (ნ. აქვე 243-ე კომენტარი)
ჰარზა-ბაქარი, საქართველოს 27-ე მეფე, ძე მირდატ მეფისა 77,24-37; 131,17; 132,32
ჰასილი კეისარი 88,8-43
ჰასილი ჭყონდიდელი 107,4; 108,7
ჰასქენ, მთავარი სომხეთისა, ერისთავი რანისა, ქმარი შუშანიკ წამებულისა 83,32-38
ჰაჩე, საქართველოს მე-20 მეფე, ძე რევისა 76,1
ჰაჩე ქობულისძე, კახეთის მთავარი 141,8
ჰანნაძე 66,8
ჰახახი, მეუღლე ბექა ჩაყელისა 112,42; 115,1
ჰახახისშვილი 66,8
ჰახტანგ, საქართველოს 68-ე მეფე, ძე ნარინ-დაეთისა 111,5-7-9-11-12-14-16-24-28
ჰახტანგ, საქართველოს 70-ე მეფე, ძე დიმიტრი თავდადებულისა ტრაპიზონის მეფის ასულსაგან 108,35; 109,37; 112,21-22-24-35; 113,1-35-36-39-40; 114,1-3-9-12-13-19-20-31
ჰახტანგ, საქართველოს 78-ე მეფე, ძე ალექსანდრე დიდისა 123,4-28-30
ჰახტანგ, ქართლის 90-ე მეფე (შაჰ-ნაოზად წოდებული). შვილი მუხრან-ბატონოსა (მამადადიანი) 127,30; 136,25-29-30; 136,31-33-36-43; 137,1-3
ჰახტანგ, ქართლის განმგებელი, შემდეგ 94-ე მეფე, ძმისწული გიორგი XI-ისა, ძე ლეონისა 128,13; 129,28; 131,24-29-34; 137,23-26; 169,33; 170,12; 171,6-7-34-37-40-43; 138,1-2-7-9-10; 142,26
ჰახტანგ, დავით აღმაშენებლის ძე 91,20
ჰახტანგ, გურიელის ძე (მთავრობდა ხანგამოშუებთ), ბიძა მამია სიმონის ძე გურიელისა 188,11
ჰახტანგ ასათიანი, ზაალის ძე, პრაპორიტი 201,24
ჰახტანგ ბაგრატიონი, იმერთა მეფის დავით გიორგის ძის არაკანონიერი შვილისშვილი 212,4-8
ჰახტანგ გორგასალი, საქართველოს 33-ე მეფე („პირველი მეფე სახსოვარი ქართველთა“), ძე მირდატ მეფისა

78,42; 79,1-40; 80,1-42; 81,2-40; 82,3-40; 83,1-11; 126,27; 127,15; 129,15; 131,19-24-33-34; 132,1; 133,16; 139,10-17; 140,24; 146,18; 152,18; 153,31-32

ვახტანგ გორგასლანი, ნ. ვახტანგ გორგასალი ვახტანგ გურიელი (გამთავრებული შამია დადიანისაგან) 159,9

ვახტანგ გურიის ერისთავი, ძე როსტომისა (ცოლისძმა ისტორიკოს ნიკო დადიანისა) 204,20

ვახტანგ რაჭის ერისთავი, ძმა გრიგოლ ერისთავისა 177,33

ვახტანგ ჭუჭუნიას-შვილი, იმერეთის მეფე ცოტა ხნით („ვიწმე მეფეთა მონათესავე“). ქმარი დარეჯან იმერთა დედოფლისა 162,15-16-18; 163,17-23

ვახუშტი აბაშიძე, გიორგი აბაშიძის ძმის, პაატას ძე, ქმარი ანუკა ბატონისშვილისა 170,25-27; 177,2-3-5-10-16-19; 207,29-39; 208,17-31

ველიამინოვი ალექსეა ალექსანდრევიჩი, გენერალ-მაიორი

ვახით ფაშა (ახალციხისა) 191,32-37-39

ზარდა, ძე სომეხთა მეფისა 74,5-6

ზაქარია მხარგრძელი („სჯულით სომეხი“), ამირსპასალარი 95,42; 96,19; 97,22; 98,2-4-13-38; 99,6-11; 102,2

ზედგინიძე, 65,25; 125,1

ზედგინიძე იოთამ, ნ. იოთამ ზედგინიძე

ზემო ციციშვილი 66,4-5

ზვიად ერისთავი, გიორგი მეფის მოციქული ვასილ კეისართან 88,36

ზურაბ აბაშიძე, გიორგი აბაშიძის ძმის, პაატას ძე, ძმა ვახუშტისა 149,36; 174,5-7; 176,10-19-23-28-36; 179,29; 186,7; 187,6-30; 170,26; 171,5-13-15; 172,1-11-19-21-31-36; 173,5-22; 174,43-38; 175,24

ზურაბ (არაგვის) ერისთავი 136,10-11

ზურაბ შარვაშიძე, ზუფუს მფლობელი

ზურაბ შარვაშიძე, ბოლნისხუხს ძე, სამურძაყანოელი თავადი, მფლობელი ბედიის ნახევრისა, პრაპორშჩიკი №181,1-7; 183,35, 184,2; 206,12; 211,27

ზურაბ წერეთელი, ქაიხოსროს ძე, თავადი, იმერეთის მეფის სახლთუხუცესი, ლეონ დადიანის სიმამრი, რუსეთის იმპერატორის გენერალ-მაიორი 188,10; 189,19; 201,1-25; 202,2; 203,13; 212,15

ზურაბისშვილი 65,22

თავადი

თადა ანჩაბაძე, სამურძაყანოელი თავადი, პრაპორშჩიკი 211,27

თადგირიძე, თადგირიძე (ნ. აქვე 33-ე და 44-ე კომენტარები) 66,12-33

თამაზ-ხან, სპარსეთის შაჰი 138,4-14

თამარ, საქართველოს 63-ე მეფე („მესამე სახსოვარი მეფე ქართველთა“), ასული გიორგი მესამისა 93,37; 94,5-41; 95,3-39; 96,3-31; 97,8-25-27-28-30-32-33; 98,5-6-9-16-20-22-23-25-26-30-32; 99,4-7-13-17-18-19-23-25-32-39; 100,6; 128,36; 129,5-24-36; 143,30; 144,35; 145,2; 146,29; 149,26; 150,23

თამარ მეფე, მეფა, ნ. თამარ, საქართველოს 63-ე მეფე

თამარ, ცოლი თეიმურაზ კახთა მეფისა, ასული ვახტანგ მეექვსისა 142,26

თამარ დედოფალი, ცოლი ალექსანდრე იმერთა მეფისა 155,42

თამარ, ცოლი ხან ლეონ დადიანისა და ხან „უთვალო“ ბაგრატ მეფისა, ბოლოს თავისი სიმის იმერთა მეფის გიორგი გურიელისა, ძმისწული შანავაზისა 136,43; 162,37; 163,6-38

თამარ, ცოლი ჭერ ალექსანდრე იმერთა მეფისა, შემდეგ გიორგი-გონიასი, ბოლოს მეორე ცოლი გიორგი ლიპარტიანისა და დედოფალი იმერეთ-ოდიშისა, ასული გიორგი აბაშიძისა 169,1; 170,21

თამარ (მეორენაირად კოპიბოროლა), მესამე ცოლი იმერთა მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა, ნაცოლარი გიორგი ლიპარტიანისა, დედისნაცული იმერეთის მეფის ალექსანდრე გიორგის ძისა, ასული გურიელისა 170,42; 177,30

თამარ, მეორე ცოლი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა, ასული ლეონ აბაშიძისა 164,25-26

თამარ, ცოლი ლეონ დადიანისა, ძმისწული შანავაზისა 165,11-15

თამარ, მესამე ცოლი გიორგი ლიპარტიანისა, ასული ნამეფარ შამია გურიელისა

თამარ, ასული დავით აღმაშენებლისა, ცოლი შარვანის მეფისა

თამარ, ასული ულუ დავითისა ალთუნისაგან 105,3

თამარ, ასული რუსუდან მეფისა 101,10-15-39

თამარ, ასული თეიმურაზ კახთა მეფისა 142,41-42

თარგამოს 67,12-13-30; 151,22

თარში 67,2

თარშის, ნ. თარში (ნ. აქვე 50-ე კომენტარი) თარხან, გოლიათი ზაზარი, ვახტანგ გორგასალის წინააღმდეგ მეომარი 79,25-30

თაქთაქისშვილი 65,29

თეიმურაზ, კახეთის მეფე, ძე დავითისა და ძის ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა 136,11;

142,1-3-6-8-12-17

თეიმურაზ, კახეთის გამგებელი, შემდეგ მე-

- ფე. უფრო გვიან ქართლის მეფე, ძმა იმამ-
 ული-ხანისა 138,13-17-18-19; 142,25-26-
 39-40-43; 143, 1-2-4
- თემური, ნ. ლანდ-თემური
 თემურევა ანჩაბაძე, სასურძაყანოელი თავა-
 დი, პირუჩიკი 211,25
- თენგულთარ. ძმა აბლა ყაენისა, პრეტენდენ-
 ტი ტახტისა 107,17-24-26-33-38; 108,1-2-
 3-4
- თეოდოსი მწუხარე, მეფე აფხაზეთისა, დაბ-
 რმკეპული მისივე ძმის დიმიტრი აფხაზ-
 თა მეფისაგან
- თეოფილაქტე, საქართველოს მიტროპოლიტი
 და ექსარხოსი 206,28-33
- თინათი (ნ. აქვე 430-ე კომენტარი), პირველი
 ცოლი სოლომონ პირველისა, ასული აფხა-
 ზეთის მთაერის შარვაშიძისა
- თინათონ. ცოლი ლეონ კახთა მეფისა, ასული
 შამია გურიელისა 140,31; 141,21
- თინათონ. ცოლი ლეონ დადიანისა, და ალექ-
 სანდრე იმერთა მეფისა 166,10
- თირდატ. თრდატ, საქართველოს 28-ე მეფე,
 შაპის ძმისწული ვარზა-ბაქარ მეფისა (ნ.
 აქვე 93-ე კომენტარი) 77,40; 130,12; 140,22
- თირდატე ძე ვარზა-ბაქარ მეფისა 77,38
- თრდატი, მეფე სომხეთისა 76,28-40; 77,2
- თუხარელი 66,13
- თიხონ. მხედართმთავარი ალ. მაკედონელი-
 სა საქართველოში 70,18; 71.14-28
- თიხონ ერისთავი 153,20
- თარლისშვილი 65,22
- თასი, თურქთა მხედართმთავარი 90,14; 93,10
- თაფთი 67,10
- თაშვილი 66,21
- თედიგარ. ძე დიმიტრი თავდადებულისა
 თათრის ასულისაგან 109,38
- თერმოლოვი (ერმოლოვი) ალექსეი პეტრო-
 ვიჩი. გენერალ-ლეიტენანტი (შემდეგ ინ-
 ფანტერიის გენერალი), საქართველოს მთა-
 ვარმართებელი რტიშჩევის შემდეგ
 207,28; 209,23; 211,1
- თესე, ქართლის 93-ე მეფე. შამია ანტონ პირ-
 ველისა 130,31; 137,43
- თესე, მკერობელი ლეჩხუმისა, ძმა გიორგი
 ლიპარტიანისა 169,41-42
- თესო ქრისტე. „ქეშმარიტი მაცხოვარი“
 (იშუა და ჭეარს ეცეა საქართველოში აღდ-
 რკის მეფობის დროს) 73,11-13; 77,7
- თხოთ, ნ. ისაკოვი (ნ. აქვე 466-ე კომენტარი)
 იმამუღლი-ხან, ნ. დავით, კახეთის მეფე
- თინალისშვილი (ინალიშვილი) გიორგი, ნ. გი-
 ორგი ინალისშვილი
- ინალისშვილი (ინალიშვილი) ნარჩოუ, ნ.
 ნარჩოუ ინალისშვილი
 ინალისშვილის ასული, პირველი ცოლი კა-
 ცია ოტიას ძე დადიანისა
 ინალისშვილის ასული, ცოლი ლეონ შარ-
 ვაშიძისა 204,35
- ინასარიძე 66,21
- იოანე, აფხაზთა მეფე 86,32
- იოანე, საქართველოს 45-ე მეფე, ძე არჩილ
 მეფისა 85,29-40; 86,14
- იოანე, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა 97,22-25;
 99,12
- იოანე, შვილისშვილი ერეკლე მეორისა
 186,11-13-18; 188,25
- იოანე აბაზაძე 89,19-20
- იოანე აბაშიძე, ქაიხორის ძე, შვილისშვი-
 ლი (დელით) სოლომონ პირველისა. იმე-
 რეთ-გურიის ანტიკარისტული აჯანყების
 მეთაური 207,3-8; 212,5-9
- იოანე ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა
 101,1-4
- იოანე ათაბაგი, ძე ბექა ათაბაგისა 118,22;
 122,29
- იოანე ახალციხელი, სარდალი თამარ მეფისა
 98,13; 101,3-4-6
- იოანე ბურსელი, მოციქული დავით მეფისა
 ხეტლუ ბულასთან 112,26
- იოანე დადიანი 89,19
- იოანე იოსელიანი, სიმეონის ძე, გრიგოლ
 დადიანის კარის დეკანოზი 194,19; 196,7;
 იოანე კათალიკოსი 97,21
- იოანე ლიპარტიძისძე, ერისმთავარი 90,2-7
- იოანე მარუშისძე, ერისთავი ქართლისა
 87,38
- იოანე ორბელი, ნ. იოანე ორბელი (ნ.
 აქვე 126-ე კომენტარი)
- იოანე ორბელი 91,12
- იოთამ ზედგინიძე 124,16-20; 125,1
- იოსელიანი იოანე, ნ. იოანე იოსელიანი
 ირაკლი, ბერძენთა კეისარი 84,24; 133,24,
- ირაკლი. ნ. ერეკლე, მეფე ქართლისა, ერეკ-
 ლე, მეფე ქართლ-კახეთისა
- ირუბაქიძე, 66,6
- ირუფაქისძე
- ირუფაქისძე, ნ. ირუფაქისძე (ნ. აქვე მე-7
 კომენტარი) 63,12
- ისაკ ართუმელაძე, გურიელის მღვდინე
 156,23
- ისაკოვი, მაიორი 193,24
- ისაკ ფაშა, ძე უსუფ ახალციხისა ფაშისა
 148,33-34-36-38-40; 149,3-4; 171,11;
 172,3; 174,3; 176,23
- ისო წილკნელი 132,15
- იუსტინიანე, ბერძენთა კეისარი 152,3

ძავეკასთა მეფენი
 კავეკასისძე 65,12
 კავეკასოს (თარგამოსის ძე) 67,26; 68,10
 კათალიკოსი აბრაამ, ნ. აბრაამ კათალიკოსი
 კათალიკოსი ანტონი, ნ. ანტონ კათალიკოსი
 კათალიკოსი დომენტი, დომენტი კათალიკოსი
 კათალიკოსი ევდემოს, ნ. ევდემოს კათალიკოსი
 კათალიკოსი ელიოზ, ნ. ელიოზ კათალიკოსი
 კათალიკოსი მალაქია, ნ. მალაქია კათალიკოსი
 კათალიკოსი მიხაილ, ნ. მიხაილ კათალიკოსი
 კათალიკოსი ნიკოლოზ, ნ. ნიკოლოზ კათალიკოსი
 კალმახის ერისთავი 65,16
 კაოს, საქართველოს მე-12 მეფე, ძე ბარტომე
 მეფისა, ნ. ფარსმან 73,29
 კარისკისძე 65,10
 კატა, ასული დავით აღმაშენებლისა, ცოლი
 ბერძენთა მეფისა 91,14
 კატრონია დედოფალი, ბერძენთა მეფის
 ასული 91,25-29
 კაცია დადიანი, უხუცესი ძე გიორგი ლიპარტიანისა
 170,3-28-34-39
 კაცია დადიანი, ძე ოტია დადიანისა 138,25;
 151,7
 კაცია ჩიქოანი, ძმა ჭურდიდეღისა („დოლი
 მისანდო დადიანისა. მხნე და შემართებელი
 საქმისა“), თავი და გამეფ ოდიშისა, ლიპარტიანი
 (ლევან მესამე დადიანისა და მისი ძის მანუჩარის
 სიყვდილის შემდეგ ხანებში, 1680-იან წლებში)
 164,17-20-21-22; 165,1-7-29
 კაცია ჩიქოანის ნაცოლარი, მეორე ცოლი
 ნამეფარ გიორგი გურიელისა, დედინაცვლი
 გიორგი ლიპარტიანისა
 კაცო, ძმა ოტია დადიანისა 175,9,17,24-26-30-
 42; 180,2; 183,5-16
 კახაბერ გურიელი 155,33
 კახაბერ ვარდანიძე, მეჭურჭლეთუხუცესი
 თამარ მეფისა 94,13
 კახაბერ კახაბერის ძე, რაჭის ერისთავი თამარის
 დროს 94,17; 108,8-10-13-17-18-32; 37;
 109,1; 150,1
 კახაბერისძე 65,9
 კახაბერისძე, ნ. კახაბერ კახაბერის ძე
 კახოს (ძე ქართლოსისა) 68,38
 კესარია, ცოლი ალექსანდრე შარვაშიძისა,
 ასული ისტორიკოს ნიკო დადიანისა 209,37
 კვიციანიძე 66,35
 კვიციანიძე არეშენელი, კახეთის პირველი მეფე
 89,18; 141,11
 კლარჯეთის (კლარჯთა) ერისთავი 75,31; 95,35
 კოლის ფაშა
 კორინთელი 65,12

კოსტანტინე კეისარი (დიდი) 76,38; 85,16;
 129,14; 145,19-26
 კოსტანტინეპოლის კეისარი
 კოსტანტინე, საქართველოს 76-ე მეფე, ძმა
 75-ე მეფის გიორგისა (ნ. აქვე 302-ე კომენტირი)
 121,40; 122,4; 135,11; 145,3
 კოსტანტინე, ქართლის მეფე, ძე გიორგი მეფისა
 (მერვისა) 135,1-8-13-17
 კოსტანტინე, იმერეთის მეფე, უხუცესი ძე
 ნარინ-დავითისა 111,19; 154,34
 კოსტანტინე, იმერეთის მეფე, ძე ბაგრატ
 (შორაპნის) ერისთავისა 120,24; 121,15-9-
 11-12
 კოსტანტინე აფხაზთა მეფე 87,1-20
 კოსტანტინე, ძე გიორგი აფხაზთა მეფისა
 155,30-37-38
 კოსტანტინე, ძე ალექსანდრე კახთა მეფისა,
 ძმა გიორგისა, გამაჰმადიანებული 141,32-
 37-40-41
 კოსტანტინე, არგვეთის მთავარი, წამებული
 მურვან ყრუსაგან 85,9
 კოპიბროლა, ნ. თამარ, მესამე ცოლი იმერთა
 მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა
 კურნატოვსკი ივან დანილოვიჩი, გენერალ-
 მაიორი, იმერეთის მმართველი სათუნ-
 ცოვის შემდეგ 206,23-36
 კუხოს (ძე ქართლოსისა) 68,39
 ლანგთემური, დამპყრობელი 118,3-7-9-12-
 14-20-36-39-40-41; 119,2-3-7-15-16-19-22-
 23-25-26-29-31-32-36; 120,9-10-13-16-
 18-21-22-23-30-31-32-38; 121,6-8-11-22;
 131,15-36
 ლაშა გიორგი, საქართველოს 64-ე მეფე, ძე
 თამარ მეფისა დავით სოსლანისაგან 96,3;
 99,24-39; 100,15-25-29; 101,18; 103,25-
 34-38; 104,5; 107,35; 134,22; 139,29; 149,26
 ლაშა მეფე, ნ. ლაშა გიორგი
 ლაშხისშვილი 66,21
 ლაშხისშვილი ხოსია, ნ. ხოსია ლაშხისშვილი
 ლეკოს (თარგამოსის ძე) 67,26; 68,9
 ლევან გელაიანი, თვადი 211,22
 ლევან აბაშიძე, ნ. ლეონ აბაშიძე
 ლევან დადიანი, ნ. ლეონ დადიანი
 ლევან შარვაშიძე, ძე ხუტუნიათი, მპყრობელი
 ბედიოს ციხისა 203,34; 204,3-9-14-33-35
 ლეონ, აფხაზთა ერისთავი, დანიშნული კეისარისაგან,
 შემდეგ პირველი მეფე აფხაზეთისა
 85,18-25; 86,13; 150,6; 153,36; 154,1
 ლეონ, მეფე აფხაზეთისა, ძე გიორგი მეფისა
 151,24; 152,33
 ლეონ, მეფე კახეთისა, ძე ავგიორგისა
 135,27; 141,20-21-23; 140,2-25-30
 ლეონ, იმერეთის მეფე, ძე გიორგი მეფისა
 158,17-19-24

- ლეონ, ძე ვახტანგ მეფისა (შანაონისა), სიძე ქაიხოსრო გურიელისა 137,1-34
- ლეონა, ნ. ელენე
- ლეონ აბაშიძე, ძე გიორგისა, პაპა (დედით) სოლომონ პირველისა 165,41; 174,37; 175,11-13-14-18; 176,12; 177,2-16
- ლეონ დადიანი, (ძე მამია დადიანისა) 136,42; 156,40-42; 157,10-11-26
- ლეონ დადიანი (იკაცი უოვლად სახსოვარი), ძე მანუჩარ დადიანისა კახთბატონის ასულის ნესტან-დარეჯანისაგან 136,17-27; 141,28-30; 149,29; 150,39; 161,4-12-15-18-27; 159,5-6-15-24-27-29; 160,2-3-13-23-24-25-27-29-34-38; 161,5-8-10-13-16-18-20-23-29-31-34-37; 163,3-5-6-7-32-33; 164-15-17-20-21-22-23-25-28-29-31-32-33-35-36; 165,11-15
- ლეონ დადიანი (ვაშყის შემდეგ, შანავანის დასმული) 141,27; 142,12
- ლეონ დადიანი, ძე ლეონ დადიანისა, ნაშობი მხეველისაგან, დასმული გიორგი ლიპარტიანისაგან 166,9; 167,21
- ლეონ დადიანი, ძე გრიგოლ დადიანისა (გაზრდილი გიორგი დადიანის ძისაგან) 192,8-9; 193,39; 194,26-27-30-37-39; 195,34-35; 196,1; 197,27-29; 201,19-21; 202,26-32; 203,1-4-12; 204,24;
- ლექსმელი კონილას ცოლი 164,5
- ლექსუმის ბატონი ბეჟან, ნ. ბეჟან ლექსუმის ბატონი
- ლითვინოვი (ლიტვინოვი) პეტრე მაქსიმოვიჩი, სტატსკი სოვეტნიკი 193,24; 194,12-17; 195,5
- ლიპარიტ ბაგრატი 57-ე მეფის დიდებული 89,18-29
- ლიპარიტ ბაღვაში 129,12
- ლიპარიტ დავით აღმაშენებლის დიდებული 90,38
- ლიპარიტ დადიანი, ძე მამია დადიანისა 122,18-21; 135,5; 155,12-16
- ლიპარიტ დადიანი, ძე შამანდავლესი (ნ. აქვე 350-ე კომენტარი)
- ლიპარიტ დადიანი, ძე ვაშყე დადიანისა 135,7-12
- ლიპარიტ დადიანი, ძმა ლეონ მანუჩარისა ძე დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულისაგან 161,33-43; 162,4-5
- ლიპარიტიანი, ნ. ბაღუში
- ლიპარიტ თორელი 104,1-2
- ლიპარტიანი გიორგი, ნ. გიორგი ლიპარტიანი ლონჯინოს კარსნელი 73,14
- ლორთქიფანიძე 66,19
- ლორთქიფანიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან ლორთქიფანიძე
- ლორთქიფანიძინი
- ლუარსაბ (-ე თ ი ლ ი), ქართლის მეფე, ძმისწული გიორგი მეფისა 135,32-33-35
- ლუარსაბ (სიმონ მეფის ძის ძე) 136,24
- მაიანოვი, პოლკოვნიკი 193,6-7-9
- მაიკან, სპასპეტი 76,10
- მალაქია აბაშიძე, ნაბერალი, ძმა პატარსი მალაქია გურიელი. ძმა გიორგი გურიელისა 166,1-3-4-7
- მალაქია კათალიკოსი (გურიელის ძე) 151,5
- მამა ეფთვიმი
- მამია გურიელი 169,35; 170,36; 171,5-8-13-17; 172,4
- მამია გურიელი, სიმამრი ლეონ კახთა მეფისა 135,21; 140,31; 141,21
- მამია გურიელი. ძმა ქაიხოსრო გურიელისა 148,29
- მამია გურიელი, ძე გიორგი გურიელისა, ნაშობი შარვაშიძის ასულისაგან 159,13-20; 160,1; 166,7; 168,34-35-37-38-40; 174,40; 175,12-21; 183,34
- მამია გურიელი, იმერეთის მეფე სიმონ ალექსანდრეს ძის მოკვლის შემდეგ, მეორედ გიორგი ალექსანდრეს ძის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ (ძე გიორგი გურიელისა)
- მამია გურიელი, ძე სიმონ გურიელისა 207,19; 212,28
- მამია დადიანი 116,1-34; 121,16; 122,13-14-15
- მამია დადიანი, ძე ვაშყე დადიანისა 120,3; 155,10-11
- მამია დადიანი, ძმა გიორგი დადიანისა 156,10-14; 157,34; 158,7-11-26
- მამია დადიანი, ძე გიორგი დადიანისა 154,41; მამუკა, ძე გიორგი იმერთა მეფისა .160,32; 161,4-5-9-11-12-13-14-17-18-22-25
- მამუკა, ძე არჩილ მეფისა 166,15
- მანგუ, ყაენი, ძე ქუქისა 102,26-34-39; 103,21-23
- მანგუ-დემურ, სარდალი აბლა ყაენისა ეგვიპტის ლაშქრობაში 109,17
- მანკაბერ საღუნი
- მანკაბერსაღუნი, ნ. მანკაბერ საღუნი (ნ. აქვე მე-12 კომენტარი) 65,17
- მანუილ, ძე დიმიტრი თავდადებულისა ტრაპიზონის მეფის ასულისაგან 109,37
- მანუჩარ ათაბაგი 135,36
- მანუჩარ ათაბაგი, ძე მანუჩარ ათაბაგისა 148,12
- მანუჩარ ათაბაგი, ძმა ყვარყვარე ათაბაგისა 135,36
- მანუჩარ ათაბაგი, ძე ყვარყვარე ათაბაგისა 147,23-25-26
- მანუჩარ დადიანი, ძე მამია დადიანისა 128,27-34

მანუჩარ დადიანი, სიძე ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,26-29

მანუჩარ დადიანი, ძე კაცია ოტისა ძე დადიანისა 181,8

მანუჩარ შარვაშიძე, ძე სოლომონისა. განმგებელი სამურძიანოსი. რუსეთის არმიის პოლკოვნიკი და კავალერი, ლეონ დადიანის სიძე 199,13-29; 203,33-38-40; 206,13

მანუჩარ, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,8-9-10-12

მანუჩარ, ძე ლეონ დადიანისა 159,5-8-13-14-23; 164,32-34-35-36

მანუჩარ, ძმა ბეჟან დადიანისა 150,39; 151-12-15-18-21

მანუჩარ, ძე კაცია ოტისა ძე დადიანისა და ძმა გრიგოლ დადიანისა (შემდეგ დადიანი) 184,23; 186,29-33-38; 187,2-12-25-31; 188,7-27-32; 189,3; 190,5-18-19-23-33-38; 191,6

მანუჩარ, ძე ქაიხოსრო გელაიანისა 185,19

მარბე, ცოლი ლეონ იმერთა მეფისა, და მამია დადიანისა 158,17

მარბე, ცოლი ყვარყვარე ქაიხოსროს ძე ათაბაგისა, ასული ლეონ დადიანისა 147,38

მართა, ცოლი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანისა, ასული ზურაბ წერეთლისა

მარიამ, ცოლი არჩილ მეფისა, ნათესავე იეზიმიანოს ბერძენთა მეფისა 78,19

მარიამ, ქერივი სიმონ გურიელისა. შემდეგ ცოლი როსტომ ქართლის მეფისა, ბოლოს კი — შაჰ-ნაოზისა, ნახევარი და ლეონ მანუჩარის ძე დადიანისა, ნაშობი ათაბაგის ასულსაგან 136,17-27; 160,7-11-17

მარიამ, პირველი ცოლი იმერეთის მეფის ალექსანდრე გიორგის ძისა. ასული ბეჟან დადიანისა 174,21

მარიამ, მეორე ცოლი სოლომონ პირველისა, ასული ოტია დადიანისა 178,6; 179,37; 185,31

მარკამ, ცოლი სოლომონ მეორისა, ასული კაცია ოტისა ძე დადიანისა, და გრიგოლ დადიანისა (ნათელი სოლომონ პირველისა) 180,36; 184,36

მარიამ, დედა საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა, არშაკუნიანთა ასული 89,8

მარიამ, და საქართველოს 57-ე მეფის ბაგრატისა 89,33

მარიამ, ცოლი შოშიტა რაჭის ერისთავისა, ასული მეფისა 114,41

მარინა, გურიის სამთავროს მორავი, ქერივი სიმონ გურიელისა, დედა მამია გურიელისა, და ზურაბ წერეთლისა 188,10

მარუშისძე 65,9-10

მარუშისძე, ჩუნჩუბაძი თამარ მეფისა 94,14

მარღანია ბეჟან. ნ. ბეჟან მარღანია

მარშანია სალარუფე, ნ. სალარუფე მარშანია-მყაშვილი, ნ. ირუბაქიძე

მაჩაბელი 65,26

მაწუვერელი (დიმიტრი თავდადებულის დროს) მაქის ერისთავი 65,15

მაჭუტაძე 162,7

მახატელი 65,13

მაჰმად-ბეგი, უსუფ ფაშის იარაღის მტკირთველი. მესაჭურტლე 175,4

მაჰმად-ბეგი, სარდალი ისაყ ფაშისა და დის ქმარი ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა მეფისა 176,24-27

მაჰმადული-ხანი, კახეთის მეფე, ძე ერეკლე მეფისა (პირველისა) მაჰმადიანი 142,30-35-38

მელიქი 65,5

მელქისედეკ საყვარელიძე, გენთელი ეპისკოპოსი

მერაბ წულუკიძე

მერონი სტანისლავ დამიანვიჩი, პოლკოვნიკი. იმერეთის მმართველი 205,10

მზეჯაბუე ათაბაგი 147,27; 156,2

მიოულნი ქართველი, დაეთ მეფის მომხრენი მონღოლების წინააღმდეგ

მირ. საქართველოს 43-ე მეფე, ძე სტეფანოს მთავრისა 84,41; 85,5-22; 131,33

მირანდუბტ (მირანდუბთ), ასული მირდატ ძეფისა, და ვახტანგ გორგასლისა, ცოლი ბაღათარ გილიათისა, შემდეგ სპარსთა მეფისა 78,40; 79,10; 80,20; 81,41; 82,3

მირდატ. მეფე, გორგასლის ძე 145,14

მირდატ და ფარსმან-ქეელი, საქართველოს მე-15 მეფე, ძე ამხასპ მეფისა 74,20-41; 75,13

მირდატ, საქართველოს 22-ე მეფე, ძე ბაქურ მეფისა 76,5

მირდატ, საქართველოს 26-ე მეფე, ძე ბაქარ მეფისა 77,21; 146,13

მირდატ, საქართველოს 30-ე მეფე, ძე ვარზაბაქარ მეფისა და ძმა ფარსმან მეფისა 78,7

მირდატ, საქართველოს 32-ე მეფე, ძე არჩილ მეფისა 78,27-37; 129,4

მირვან, საქართველოს მე-3 მეფე, სიძე და შეილობილი საურმაგ მეფისა (ნებროთიანი) 71,34-39

მირვან, საქართველოს მე-8 მეფე, ძე ფარნოქომ მეფისა 72,26-29

მირვან, თავდაპირველი სახელი მირიან მეფისა

მირვან სომეხთა მეფე 73,31

მირიან; საქართველოს 24-ე მეფე, ძე ქასრე სპარსთა მეფისა (ხოსროიანი) 76,12-40; 77,3-14; 129,14; 131,31-33; 145,19

მიქელ ჩიქოანი, ძე გიორგი სახლთუხუცესისა 192,21

მიქელ, 13 მამათაგანი
მიქელაძე 66,22; 162,1; 166,19; 170,23
მიქელაძე გიორგი, ნ. გიორგი მიქელაძე
მიქელაძე დავით, ნ. დავით მიქელაძე
მიქელაძის ასული, პირველი ცოლი გიორგი
ლიპარტიანისა 168,30; 172,27
მიხაილ პალეოლოგოსი, კეისარი, სიმაპრი
ნარინ დავითისა 107,32; 112,10
მიხაილ კომნინა, კეისარი, ქმარი ბექა ჩაყელის
ასულისა
მიხაილ, ძმა კონსტანტინე იმერთა მეფისა
154,35
მიხაილ შარვაშიძე, მთავარი აფხაზეთისა, ძე
საფარბეგისა 212,29
მიხაილ, მკვდელი კეშმარიტი. შოძლელი
ვახტანგ გორგასალისა, შემდეგ ეპისკოპოსი
და კათალიკოსი 79,5
მიხაელ. ნ. მიქელ (ნ. აქვე 265-ე კომენტა-
რი)
მოვკან (თარგამოსის ძე) 65,25
მონაპარტე, ნ. ბონაპარტე (ნ. აქვე 504-ე კო-
მენტარი)
მოსე მღვდელი 110,39
მოურაისიშვილი, ნ. სააკაძე
მურად სულტანი 123,36
მურად ხონთქარი 136,14
მურვან ყრუ (მახმადის დისწული) 85,5-11;
129,8; 131,20; 150,3-4; 146,16-38; 151,2
მურვანოს (ვარზა-ზაქარ მეფის ძის პეტრეს
თავდაპირველი სახელი) 77,25
მუსა სულტანი, ბაიაზეთის ძის ძე 122,3
მუსალია, მეორე ცოლი გიორგი გურიელისა,
და გიორგი იმერთა მეფისა 157,11
მუსაით ყაენი, ძე ხარზად ყაენისა 115,7
მუსაით ყაენი, ძე ულჯათ-სულტან ყაენისა
მუსტაფა სულტანი 169,19
მუტაფრადინ სალდუხის ძის ძე, მოტრფილად
თამარ მეფისა 95,11
მუხრანის ბატონი (ზაგრატიონი) 65,32; 66,1
მუსეთოს (ძე ქართლოსისა) 68,38; 131,28;
133,12; 145,17-28; 146,12
მხარგრძელი 65,9-28
მხარგრძელი 65,21
მხეიძე გიორგი, ნ. გიორგი მხეიძე
მხეიძე პაატა, ნ. პაატა მხეიძე
მხეიძე პეტრე, ნ. პეტრე მხეიძე

ნაბუქოდონოსორი (მეფე) 69,19
ნავროზ, ყაენთან პატივცემული, ქრისტიან-
ული ეკლესიის მტერი 111,31-32-34-35-
36-38
ნაკაშიძე
ნაკაშიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან ნაკაშიძე
ნაკაშიძე გიორგი, ნ. გიორგი ნაკაშიძე

ნაკაშიძის ნაცოლარი, მეორე ცოლი გიორგი
გურიელისა
ნანა, მეორე ცოლი მირიან მეფისა. ასული
სულიოტორისა, პონტოელი
ნარინ დავითი, საქართველოს 66-ე მეფე,
ბოლოს იმერეთის პირველი მეფე, ძე რუ-
სუდან მეფისა 102,30; 107,27-28; 108,1-
2-8-10-11-36; 111,2-4-17-19-23-29; 115,34;
134,22; 149,27
ნარსე, ძე გურამ მამფლისა 86,34-41
ნარჩუე ინალისშვილი (ინალიშვილი) 178,3;
179,2; 211,1
ნასიძე 65,13
ნასრ, ეგვიპტის მეფე 109,12
ნასრუ ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის მო-
ციქული ბერძენთა კეისართან 81,16
ნებროთ მეფე (თარგამოსიანთა მეხარკე)
68,14-27
ნერსიანი 65,11
ნესტან-დარეჯანი, ცოლი მანუჩარ დადიანისა,
ასული ალექსანდრე კახთა მეფისა 141,26;
158,27; 159,5-6
ნიაია, ერისმთავარი 90,3
ნიკოლა დადიანოვი პირველი 126,1; 134,30;
144,3; 182,22
ნიკოლაოზ კათალიკოსი (დიმიტრი თავდადე-
ბულის დროს) 109,2-29-30
ნინა, ცოლი გვიგოლ კაცისა ძე დადიანისა,
შეიქმნა ვერცი ერეკლე ქართლ-კახეთის
მეფისა 185,30; 188,40; 194,1-11; 195,9;
196,1; 209,20
ნინა, ნ. წმინდა ნინა
ნიეარაძე 66,20
ნიეარაძე, როსტომ, ნ. როსტომ ნიეარაძე
ნოეს ძენი 67,14
ნუქარდინ ყარასლანის ძე, სულტანი ეგვიპ-
ტადან პონტომდე ქვეყნებისა 97,29

წქსთა მეფეთა ძენი, მოტრფილენი თამარ
მეფისა 95,8
ოლჯათ, ცოლი საქართველოს 68-ე მეფის
ვახტანგისა, შემდეგ ცოლი 69-ე მეფის და-
ვითისა, და არღუნ ყაენისა 111,7-28; 112,25-
26-30-31-34-39; 113,5
ორბელი 65,9
ორბელიანი 65,9; ნ. აგრეთვე ყაფლანისშვი-
ლი, 202,19-21
ორბელიანი დიმიტრი ზახარიეიჩი, გენერალ-
მაიორი, რუსის ჯარის სარდალი დასავლეთ
საქართველოში რიკოფის შემდეგ 99,8-11
ორბელიანი სუმბათ, ნ. სუმბათ ორბელიანი
ორბან, საბერძნეთის სულტანი 116,23
ოტია დადიანი, ძე ბეჟან დადიანისა 151,8;
172,41; 175,8-9-36; 176,14-21-26-38-40-44;
177,26-29; 178,4-5-13-15-21

ოტია ჩიქოანი, ძე გიორგი სახლუხუცესისა 192,21
ოტია ჩხვიძე 174,12-14-15
ოტია წულუკიძე, თავადი 192,27; 201,26; 202,22
ოქროფა, ძე ჩინგიზ ყაენისა 102,25
ოძრაბის ერისთავი 75,31
ოძრაბოს, ძე მცხეთოსისა 69,5; 71,11; 146,12

პაატა აბაშიძე 162,25; 165,37-41; 166,2; 170,7
პაატა მხვიძე 172,12
პაატა წულუკიძე (იგივე „წულუკი“) 159,26-27; 161,20; 171,20
პაატა წულუკიძე, სიმაზრი კაცია ოტიას ძე ღადიანისა
პავლე, რუსეთის იმპერატორი, პეტრეს ძე 138,30-34
პავლე (ციციანოვი, ნ. ციციანოვი პავლე პანკისის ერისთავი 65,15
პაპუნა (რაჭის) ერისთავი 167,31
პაპუნა წერეთელი, თავადი 176,31-33; 179,28; 183,4-19-22; 186,7-8
პეტრე დიდი, რუსეთის იმპერატორი, ძე ალექსისა 138,1-2-30; 171,27
პეტრე ლითვინოვი (ლიტვინოვი), ნ. ლითვინოვი პეტრე
პეტრე მხვიძე, თავადი ოდიშისა 194,6
პეტრე მხვიძე, ძე ბეჟანისა 188,3
პეტრე, ძე ვარზა-ბაქარ მეფისა, წმინდა მაიაშოს ეპისკოპოსი
პომენ სალოსი (გარეკელი) 109,34
პირველი სოლომონი, ნ. სოლომონ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრესი
პაროს, 13 მამათავანი
პოლიკარბოს, სასაბუტე ბერძენთა კეისრისა, ეახტანგ გორგასალის წინააღმდეგ მებრძოლი 80,43; 81,6-12
პუზიჩევსკი ივან ონოფრივიჩი, პოლკოვნიკი, იმერეთის მმართველი კურნატოვსკის შემდეგ 206,37; 207,6-13-14-15

რაკოცა, მაიორი 211,8-17-33
რამაზისშვილი 65,30
რადი სურამელი, ერისთავი (ქართლისა) თამარის დროს 94,18
რადი სურამელი, ძე ბექასი (ლიპიტრი თავდადუელის დროს) 110,5
რაჭის ერისთავი, განმგებელი ლიხთ-იმერეთისა მონღოლთა ბატონობის დროს (ნ. აქვე 164-ე კომენტარი)
რაჭის ერისთავი გრიგოლ, ნ. გრიგოლ რაჭის ერისთავი
რაჭის ერისთავი ეახტანგ, ნ. ეახტანგ რაჭის ერისთავი

(რაჭის) ერისთავი პაპუნა, ნ. პაპუნა რაჭის ერისთავი
რაჭის ერისთავი როსტომ, ნ. როსტომ რაჭის ერისთავი
რაჭის ერისთავი შოშიტა, ნ. შოშიტა რაჭის ერისთავი
რეზია-პანუმ, ქერივი ქელაიშ-ამქედ-ბეგ შარვაშიძისა, ასული მარშანიასი 197,33
რეე მართალი, საქართველოს მე-19 მეფე, სომეხთა მეფის ძე (არშაკუნიანი) 75,34
რიკხოფი (რიკხოზი) იონ იონენი, გენერალ-მაიორი და კავალერი. სარდალი რუსეთის მხედრობისა დასაყვლეთ საქართველოში 194,4-12-28-31-40; 198,15-20; 199,6
რიქობი, ნ. რიკხოფი
როდამ, ცოლი ქიხოსრო ათაბაგის ძისა და ყვარუვარეს ძმისა, ასული გიორგი გურიელისა 147,39
როდამ, პირველი ცოლი იმერთა მეფის გიორგი ალექსანდრეს ძისა, ასული ქართლის მეფის გიორგი XI-ისა 172,8
რომანოვ კეისარი 89,9
რომის მეფენი
როსის იმპერატორი, ნ. რუსეთის იმპერატორი
როსტომ ქართლის 89-ე მეფე, ყანეთავან აღზრდილი, მაჰმადიანი 129,8-27; 131,23-37; 133,26; 136,12-17-18; 160,16-19-21-როსტომ, იმერეთის მეფე, ბიძაშვილი ლეონ მეფისა, ძე კოსტანტინესი 135,38; 158,25-29-38; 159,3-4-12-16-18
როსტომ გურიელი, ძე მამია გურიელისა 156,16-24; 157,8-9
როსტომ ნივარამე, (ქილიფთართ უხუცესი, ნ. აქვე 461-ე კომენტარი) 192,27
როსტომ რაჭის ერისთავი, ძე შოშიტასი 150,22; 179,26
როსტომ ფაშა (ახალციხისა), ძე უსუფ ფაშისა 148,23; 161,43
როსტომ ჩიქოანი, ძე (გიორგი) სახლუხუცესისა, მღვანბეგი სამეგრელოს სამთავროსი 203,10; 207,40
როსტომ-ბეგ შარვაშიძე, ძე ქელაიშ-ამქედ ბეგისა 212,19-22
როკიკაშვილი, ნ. შალიკაშვილი
რუსთა მეფეთა ძე, პირველი ქმარი თამარ მეფისა 94,40; 45,1-37
რუსი, ნ. რუსთა მეფეთა ძე
რუსისშვილი 66,8
რუსუდან, საქართველოს 65-ე მეფე, ასული თამარ მეფისა დაეთ სოსლანისაგან 96,4; 100,26-28-33-35; 101,1-7-9-12-17-22-32; 102,17-27-35; 103,9-36-99; 104,5; 109,27; 134,22; 149,27

რუსუდან, მამიდა და გამზრდელი თამარ მე-
დისა 93,29; 94,40; 95, 25
რუსუდან, ასული დიმიტრი თავდადებულისა
ტრაპიზონის მეფის ასულისაგან, ცოლი
დიდი ბუღას შვილისშვილის შვილისა (ნ.
აქვე 178-ე კომენტარი) 109,37
რუსუდან, ცოლი გიორგი იმერთა მეფისა,
ასული ჩერქეზ-ბატონისა 157,7
რუსუდან, ცოლი კაცია ოტიას ძე დადიანის
ძის მანუჩარისა, ასული ზურაბ შარვაშიძი-
სა 181,7
რტიშჩევი ნიკოლა ფეოდორიჩი, ინფანტე-
რიის გენერალი, საქართველოს მთავარ-
მართებელი ტრამასოვის შემდეგ 205,3;
206,16
რტიჩევი, ნ. რტიშჩევი (ნ. აქვე 501-ლი კო-
მენტარი)

ხაკაძე
საკაძე გიორგი, ნ. გიორგი სააკაძე
სადუნი კახაბერი, ნ. კახაბერ კახაბერის ძე
ნ. აქვე 173-ე კომენტარი)
სალარუფუ მარშანია, წებელთა ბატონი, ის-
ტორიკოს ნიკო დადიანის მეორე ცოლის
ძმა, რუსეთის არმიის კაპიტანი 209,40.
210,2-7; 211,29
სამოელ დონაური, კახეთის მთავარი 141,9
საშვილდის ერისთავი
სამშივარი 65,11
სარანდუხტ (სარანდუხთ), დედა ეახტანგ
გორგასალისა 79,1-2
სარგის თმოგველი 103,11
სარგის მხარგრძელი, სპასალარი თამარ მე-
ფისა 94,12
სარგის ჩაყელი, სამცხის სპასალარი 105,18;
106,11-12-21-22-23-28-31-35-37; 107,9-11;
108,16-28-29-30; 109,7-19
სარგის ჩაყელი, ათაბაგი და ამირსპასალარი
სამცხისა გიორგი ბრწყინვალის დროს, ძე
ბექა ჩაყელისა
საურმაგ, საქართველოს მე-2 მეფე, ძე ფარ-
ნავაზისა 71,25-35; 152,21
საურმაგ, სპასკეტი და აღმზრდელი ეახტანგ
გორგასალისა 78,38; 82,10; 115,4-31; 116,5;
147,8-9-16; 148,4
საფარ-ალი-ბეგ შარვაშიძე, ნ. საფარ-ბეგ
შარვაშიძე
საფარ-ბეგ შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავარი,
უხუცესი ძე ქალაიშ-ამეღ-ბეგისა, გრი-
გოლ დადიანის დის ქმარი 188,5; 197,25-37;
198,7; 202,9; 205,38-43; 209,9-17
საფარ-ფაშა, ნ. ბექა ათაბაგი
საყვარელიძე მელქისედეკი, ნ. მელქისედეკ
საყვარელიძე

სელიმ სულტანი 135,25
სეში 67,10
სეხნია ჩხიძე 150,8; 163,9-19-21-28
სეხნია წულუკიძე, თავადი, პოლიციანი,
ძმა ოტაისი 192,27; 201,26; 202,2; 204,17;
206,40
სევანთა ერისთავი 116,1
სეიმონ, ნ. სიმონ
სილაშორი 65,32
სიმონ, ქართლის მეფე, ძე ლუარსაბ მეფისა
135,35-39-41; 136,1-10; 148,9
სიმონ, ქართლის მეფე, ძე დაუდ-ხანისა (ნ.
აქვე 276-ე კომენტარი) 158,31-39-42;
159,1; 169,10
სიმონ, იმერეთის მეფე, ძე ალექსანდრე ბაგ-
რატის ძე იმერთა მეფისა დიდებულის ქა-
ლისაგან 167,17; 168,17-19-21-25-34-35-
37-39;
სიმონ აბაშიძე, გიორგი აბაშიძის ძის პატარა
ძე 170,26
სიმონ აბაშიძე, ძე ნიკოლაოსისა, სიძე მეფე
დაით გიორგის ძის 172,1; 173,41; 188,40;
185,32
სიმონ აგიაშვილი, თავადი 202,19
სიმონ ასათიანი, გრ. დადიანის კარის მღვდე-
ლი 192,37;
სიმონ გურიელი, ძე მამია გურიელისა 160,2-
3-5-7-8-9-17
სიმონ გურიელი, ძე გიორგი გურიელისა
184,5; 185,27; 188,8
სიმონ კანანელი 73,15
სიმონ კურდიდელი, მწიგნობართუხუცესი
91,33
სიმონოვი (სეიმონოვი), ნ. სიმონოვიჩი ფე-
დორ ფილიპეიჩი (ნ. აქვე 493-ე კომენტარ-
ი)
სიმონოვიჩი (სეიმონოვიჩი) ფედორ ფილაძე-
ვიჩი, გენერალ-მაიორი რუსეთის ქარის
მთავარსარდალი ლიხთ-იმერეთში ორბე-
ლიანის შემდეგ 201,12-14-22-32-33; 202,3
სინდთა მეფე 82,8-25
სოლდასშვილი 65,22
სოლომონ პირველი, იმერეთის მეფე, ძე
იმერთა მეფის ალექსანდრე გიორგის ძისა
66,18; 149,37; 150,8; 163,30; 177,43;
178,4-11-16; 179,12-17-30-37; 180,11;
183,3; 185,31-36-38; 186,1-8-9-17-20-21-
32; 187,2-11-15-18-31; 188,26-32; 189,1;
190,15-32; 196,20; 197,16; 205,11
სოლომონ მეორე, იმერეთის მეფე, ძე არ-
ჩილისა, ძმისწული მეფე სოლომონ პირ-
ველისა, შვილისშვილი (დედით) ქართლ-

კახეთის მეფის ერეკლე მეორისა (გამეფებამდე უწოდებდნენ დაითოს) 181,21-26; 183,5-19; 184,8-17-22-30; 185,3-19-21-25-33-37-40; 186,5-14-30; 187,6-24

სომხეთის მელიქი 65,21
სოსნა, დავით ლაშას ძის მსახური მონა მღვიმეში 103,13

სტეფანე, 13 მამათაგანი
სტეფანოს, საქართველოს მე-40 მეფე-მთავარი, ძე გურამ კურაპალატისა 84,19-27

სტეფანოს, საქართველოს 42-ე მეფე-მთავარი, ძე ადარნასე მთავრისა 84,19-40

სულეიმან ფაშა, ხაზინადარ-ოღლი, სარდალი 205,31

სულტან ყიზია არსლანის ძე, მორტყალი თამარ მეფისა

სუმბათ ამილახორი 90,18

სუმბათ ორბელიანი 104,1

სუმბატ სომხთა მეფე 87,4

სუმბატ, საქართველოს 50-ე მეფე, ძე ადარნასესი 87,10-27

სუმბატ (სუმბათ) ბივრიტიანი, სომხეთის მეფე. 73,40; 74,10 144,25

სუმბატისშვილი 66,13

სურამელი ახმად, ნ. ახმად სურამელი

ტარასკვი, პოლკოვნიკი 194,9; 198,20

ტაჩარ ნოინი, აღმზრდელი დიმიტრი თავდადებულის ძის დავითისა 110,37

ტომასოვი ალექსანდრე პეტროვიჩი, კავალერიის გენერალი, საქართველოს მოაჯარმართებელი (გუდოვიჩის შემდეგ) 199,4-16-21; 201,13-34-36; 202,31; 205,1

ტრაპიზონის მეფე, სიმამრი დიმიტრი თავდადებულისა

ტუნდუღ-ხათუნ, ცოლი ჰულაგუ ყაენისა. ქრისტიანების მფარველი ყაენის კარზე (ნ. აქვე 169-ე კომენტარი) 105,42

ტუსისშვილი 66,9

ტუსნი-ოღლი, ოსმალთა მამული ოაზმის სარდალი ფოთის ციხეზე 200,3

ტულტულის ძე, ქმარი რუსუდან მეფისა 101,9

ულუ დავითი, საქართველოს 66-ე მეფე, ძე ლაშა გიორგისა ხარკისაგან

ულუ ყაენი 103,38; 104,13-16-21-31; 106,30-31; 107,7

ულუჯთ-სულტანი, ყაენი (ხარბად-ყაენის შემდეგ) 114,33-33

უსეინ-ნოინი, სარდალი ხარბად-ყაენისა 113,40

უსუფ-ფაშა, ძე ასლან ფაშისა 148,28-30-31-33

უსუფ-ფაშა, ძე ისაყ ფაშისა 175,1-3

უსუფ-ფაშა, ძე საფარ ფაშისა 148,22

უსუფ ფაშა, ოსმალთა მთავარსარდალ 142,37

უფლოს (ძე მცხეთოსისა) 69,5; 133,12

ფაველენისშვილი 65,28

ფალავარდისშვილი 65,26

ფარნავაზ, საქართველოს პირველი მეფე (ქართლოსიანი) 70,25-32-41; 71,16; 129,2-7; 131,9-11; 134,28; 149,17-34; 151,1; 153,20-22-23-24

ფარნავაზ, სსასპეტი და ძუძუს-მტე ფარსმან ქველისა 74,31-32

ფარნაქომ, საქართველოს მე-4 მეფე, ძე მირვან მეფისა 72,3-7; 139,34; 140,21

ფარსმან, საქართველოს მე-12 მეფე, ძე ქართამ მეფისა, ნ. კაოს 73,30

ფარსმან, საქართველოს მე-17 მეფე, ძე ადამ მეფისა

ფარსმან ქველი საქართველოს მე-15 მეფე, ძე დეროკ მეფისა 74,21-40; 75,1-4-13

ფარსმან, საქართველოს 29-ე მეფე, ძე ვარზა-ბაქარ მეფისა 78,1-5; 127,15

ფარსმან, საქართველოს 36-ე მეფე, ძე ბაკურ მეფისა 83,18

ფარსმან, საქართველოს 37-ე მეფე, ძმისწული ფარსმან მეფისა 83,22

ფარსმან-ფარუხ, გოლიათი სპარსი, ვახტანგ კორკასალის მსარგებ მომარა 79,29

ფარჯანოანი 65,11

ფალავა 66,27

ფირიალის-შვილი, სიძე ისაყ ფაშისა ფხეიძე 66,16-19

ჭაიხოსრო, ძმისწული არჩილ მეფისა, ძე ლუდაენისა, მამა დომენტი კათალიკოსისა 131,30; 166,30

ჭაიხოსრო აკიაშვილი, სარდალი სოლომონ პირველისა 181,12

ჭაიხოსრო ათაბაგი, ძე ყვარყვარე ათაბაგისა 147,33-35-37-40

გაიხოსრო გელაიანი, მოურავი ლეჩხუმისა 184,29; 185,19; 186,26-30-40; 187,5-9; 188,35-36; 190,9

ჭაიხოსრო გურიელი (სიმონ გურიელის შემდეგ, დასმული ლეონ მანუჩარის ძე დადიანისაგან) 148,28

ჭაიხოსრო გურიელი, სიმამრი ლეონ ეახტანგის ძე ბატონისშვილისა 137,1

ჭაიხოსრო გურიელი, მონაზონ-ყოფილი, ძმა მეფე გიორგი გურიელისა (გამთავრებული დედამის ელენასაგან) 160,11; 161,44; 162,4-5-7;

ჭაიხოსრო, გურიელის ძე, ბიძა მცირეწლოვან მამია სომონისძე გურიელისა 156,32; 188,10; 208,32-33-35

ქაიხოსრო წერეთელი. პაუნას ძე, ძმისწული ზურაბისა 187,6; 192,26
 ქაიხოსრო ჭაიანი (თავადი ოდიშისა) 194,6
 ქაჩიბაძე 65,10-13
 ქასრე, სპარსთა მეფე 76,11-23; 84,22-32
 ქასრე, ერისთავი რანისა და მოვაციანისა, ძე სპარსთა მეფისა 83,44
 ქართამ, ძმისწული ქუჩი ერისთავისა, სიძე და შეილობილი ბარტომ მეფისა 72,14-24
 ქართამ, საქართველოს მე-11 მეფე, ძე ალერკ მეფისა, ნ. ბარტომ 73,21-23
 ქართლოს (თარგამოსის ძე, მამა ქართველთა) 66,37; 67,9-24-31; 68,31; 152,32
 ქეთევან, ცოლი ალექსანდრე კახთა მეფის ძის დავითისა, ასული აშოთან მუხრან-ბატონისა 141,35-36-38-39-40-41; 142,1-7-9-10
 ქეთევან, ცოლი არჩილ ზეფეპოეტისა 171,39
 ქეთევან, ცოლი როსტომ-ბეგ შარვაშიძისა, ნაცილარი მანუჩარ შარვაშიძისა, და ლეონ გრიგოლის ძე დადიანისა 212,21
 ქალაშაშვილებეგ შარვაშიძე, (ძე ლევანისა), ძმისწული ზურაბისა, აყუს მფლობელი 180,4-8-40; 181,3; 183,35; 187,23-36-37; 192,5-9-12-13-14-16; 193,39; 194,25-33-36; 197,25-33
 ქვეაფლაველი 65,13
 ქობულისძე 65,7; 66,12; 141,9
 ქსნის ერისთავი 66,3
 ქსნის ერისთავი შანშე, ნ. შანშე ქსნის ერისთავი
 ქსნის ერისთავის ძე ელისბარ, ნ. ელისბარ ქსნის ერისთავის ძე
 ქურთაული (გვარი)
 ქუქ, ყაენი, ძე ოქროფასი 102,25
 ქურუ-ბეგი. ფოთის ციხის თავი 200,37; 71,21; 129,2-7; 130,2; 131,6-10-28; 133,21; 139,16
 ქურუ-ბეგ შარვაშიძე, ნ. ქურუ-ბეგ შარვაშიძე (ნ.აქვე 486-ე კომენტარი)
 ქურუ-ბეგ შარვაშიძე, ბადომის ბეგი 199,26
 ქუჩი, ერისთავი ეგორისა ფარნაუზ მეფის დროს 71,3; 151,2; 153,25-27

ლადან, ცოლი ფარსმან ქველისა, დედა ადამ მეფისა და ბებია ფარსმანისა, საქართველოს დროებითი მეფე (ნ. აქვე 81-ე კომენტარი) 75,16
 ლაღანიძე 66,13
 ლოლაბერიძე 66,20
 ლოლაბერიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან ლოლაბერიძე
 ლუდოვიჩი ივან ვასილივიჩი, გრაფი, ინფანტერიის გენერალი, საქართველოს მთავარმართებელი (ციციანოვის შემდეგ), ბოლოს

გენერალ-ფელდმარშალი და მოსკოვის მთავარმართებელი 197,15; 198,15-33-36-39-40; 199,1
 ქარაბუღალისშვილი 65,23
 ყაზან ყაენი 111,39; 112,12; 113,33
 ყაფლანიანი
 ყაფლანისშვილი 65,19-20; 66,4
 ყვარყვარე ათაბაგი, ძე სარგის ათაბაგისა 115,8; 123,41; 124,14-22-25
 ყვარყვარე ათაბაგი, ძე მჭეჭაბუღისა 135,8-16; 147,27-29-30-33
 ყვარყვარე ათაბაგი, ძე ქაიხოსრო ათაბაგისა 147,41; 148,1-7-10
 ყვარყვარე, ძე ბექა ჩაყელისა 115,4
 ყვარყვარე ჩაყელი, ბექა ჩაყელის შვილის-შვილი 147,14-19-21-22-23
 ყიზინი სულტანი, სიძე რუსუდან მეფისა, კმარი მისი ასულის თამარისა 101,15-19-34-36; 102,21,39
 ყიზია არსლანის ძე, მოტრფიალე თამარ მეფისა 95,11
 ყირიმის ხანი
 ყუბულ ყაენი, ძე მანგუ ყაენისა 103,24-28
 ყრუ, ნ. მურვან ყრუ
 ყრუაშვილი ბეჟან, ნ. ბეჟან ყრუაშვილი
 შაეშეთის ბეგი 145,22; 146,10
 შალეა, ძე ბექა ჩაყელისა 115,4
 შალეა ახალციხელი, სარდალი თამარ მეფისა 98,13; 101,3-4-6
 შალკასშვილი 66,11
 შალიკაშვილი, ნ. როჭიაშვილი 65,24-29
 შამანდალეუ დადიანი, ძე ლიპარიტ დადიანისა 155,17-18-32
 შანშე, ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს 103,1
 შანშე დადიანი, ანისის მფლობელი გიორგი III-ის დროს 93,6-30
 შანშე ქსნის ერისთავი 176,37
 შარვან-შაი 91,15; 116,28
 შარვაშიძე 65,13; 66,29-34; 121,16; 122,14; 124,4; 135,4; 199,26
 შარვაშიძე, აფხაზეთის ერისთავი 116,2; 155,14-23; 166,25; 169,7-8; 170,33; 175,34
 შარვაშიძე ალექსანდრე, ნ. ალექსანდრე შარვაშიძე
 შარვაშიძე ალი-ბეგ (ალექსანდრე), ნ. ალი-ბეგ (ალექსანდრე) შარვაშიძე
 შარვაშიძე ასლან-ბეგ, ნ. ასლან-ბეგ შარვაშიძე
 შარვაშიძე ბეჟან, ნ. ბეჟან შარვაშიძე

- შარვაშიძე ბექირ-ბეგ, ნ. ბექირ-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე დიმიტრი, ნ. დიმიტრი შარვაშიძე
- შარვაშიძე ზურაბ, ნ. ზურაბ შარვაშიძე
- შარვაშიძე ლევან, ნ. ლევან შარვაშიძე
- შარვაშიძე მანუჩარ, ნ. მანუჩარ შარვაშიძე
- შარვაშიძე მიხაილ, ნ. მიხაილ შარვაშიძე
- შარვაშიძე როსტომ-ბეგ, ნ. როსტომ-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე საფარ-ბეგ, ნ. საფარ-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე ქელიშ-აჰმედ-ბეგ, ნ. ქელიშ-აჰმედ-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე ქუჩუ-ბეგ, ნ. ქუჩუ-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე ხახულობა, ნ. ხახულობა შარვაშიძე
- შარვაშიძე ხუტუნია, ნ. ხუტუნია შარვაშიძე
- შარვაშიძე ჰასან-ბეგ, ნ. ჰასან-ბეგ შარვაშიძე
- შარვაშიძე ასული, პირველი ცოლი გიორგი გურიელისა
- შაპაბაზი 136,5; 141,32; 142,4-6-7-12-16; 150,19
- შაპნადირი 127,31; 143,2; 177,20-23-24
- შაპნაოზი, ნ. ეახტანე ქართლის მეფე
- შაპსეფი 133,27; 136,14
- წერეთ თაშა (ახალციხისა) 191,31-35; 192,1-2-3
- წერეთ-ფაშა, ოსმალთა მამული ჯარის სარდალი ფოთის ციხეზე 199,40
- შიდა ქართლის ერისთავი
- შოშიტა რაჰის ერისთავი 150,22; 168,10; 170,28-29; 171,4; 165,31-55-40; 166,18; 170,14-19; 174,41-29-30; 176,10
- შოშიტა ჩხეიძე (გვიანდელ რაჰის ერისთავთა წინაპარი) 156,17
- შუა-მდინარის მეფეთა ძე, მოტრფილად თამარ მეფისა 95,10
- შულკაჩოვი, მაიორი 211,17
- შუშანიკი, მთავარ ჯვანშერის და, ასული არჩილ მეფისა 86,1-9
- შუშანიკი, ცოლი რანის ერისთავის ვასქენისა (ქმრისაგან ქრისტესთავის წამებული) 83,36-38
- წერქეზი (გვარი) 66,9
- წერქესიძე
- ჩიქოანი ბააკა, ნ. ბააკა ჩიქოანი
- ჩიქოანი გიორგი, ნ. გიორგი ჩიქოანი
- ჩიქოანი გრიგორი, ნ. გრიგორი ჩიქოანი
- ჩიქოანი დავით, ნ. დავით ჩიქოანი
- ჩიქოანი შიქელ, ნ. შიქელ ჩიქოანი
- ჩიქოანი ოტია, ნ. ოტია ჩიქოანი
- ჩიქოანი როსტომ, ნ. როსტომ ჩიქოანი
- ჩინგიზ-ყაენი 100,15-38; 102,15-22
- ჩინგის, ნ. ჩინგიზ-ყაენი
- ჩიჩუა 66,27
- ჩიჩუა ხახუ, ნ. ხახუ ჩიჩუა
- ჩიჭავაძე 66,22
- ჩიჭავაძე
- ჩოლაყაშვილი 65,12; 66,6
- ჩოფან-ნოინი, სარდალი ხარბად-ყაენისა 113,39; 114,34-37
- ჩხეიძე, 65,30; 66,16
- ჩხეიძე, ნ. შოშიტა ჩხეიძე
- ჩხეიძენი
- ჩხეიძე ოტია, ნ. ოტია ჩხეიძე
- ჩხეიძე სენია, ნ. სენია ჩხეიძე
- ჩხეიძე შოშიტა, ნ. შოშიტა ჩხეიძე
- ჩხეიძე ხოფილანდრე, ნ. ხოფილანდრე ჩხეიძე
- ცამეტი წმინდანი მამანი
- ციციანოვი პავლე დიმიტრიევიჩი, ინფანტერის გენერალი, თავადი, საქართველოს მთავარმართებელი 192,34-41; 193,3-23; 194,28; 195,6-8; 196,21-25-31-34-42
- ციციანშვილი
- ციტნე დლიანი, სამცხის ერისთავი მონღოლთა ბატონობის დროს (ნ. აქვე 164-ე კომენტარი) 103,3
- ძაგანისძე 65,10
- წერეთელი 66,16
- წერეთელი გრიგორ, ნ. გრიგორ წერეთელი წერეთელი დოსითეოს, ნ. დოსითეოს წერეთელი
- წერეთელი ზურაბ, ნ. ზურაბ წერეთელი
- წერეთელი პაპუნა, ნ. პაპუნა წერეთელი
- წერეთელი ჯიხოსრო, ჯიხოსრო წერეთელი წერეთელი
- წილენელი ისო, ნისო წილენელი
- წმინდა აბიბოს 128,25; 140,23
- წმინდა აბო 131,2
- წმინდა გიორგი 66,41; 94,1; 128,7; 131,3-5; 181,16
- წმინდა დოდო 139,12
- წმინდა ზენონ, 13 მამათაგანი 140,35
- წმინდა თათე, 13 მამათაგანი 133,14-15
- წმინდა იოსებ, 13 მამათაგანი 140,39
- წმინდა ისიდორე, 13 მამათაგანი 133,19
- წმინდა ნინა, ქართველთა განმანათლებელი 76,30; 77,10; 132,21; 140,9
- წმინდა რაუდენი
- წმინდა სტეფანე, 13 მამათაგანი 140,11
- წმინდა შოი, 13 მამათაგანი 132,8
- წულუკიძე 66,21
- წულუკიძე ბერი, ნ. ბერი წულუკიძე

წულუკიძე გიორგი, ნ. გიორგი წულუკიძე
წულუკიძე დავით, ნ. დავით წულუკიძე
წულუკიძე მერაბ, ნ. მერაბ წულუკიძე
წულუკიძე ოტია, ნ. ოტია წულუკიძე
წულუკიძე სენია, ნ. სენია წულუკიძე
წულუკიძე პაატა, ნ. პაატა წულუკიძე
წულუკიძენი
წულუკიძის ასული, ცოლი მამია გურიელისა,
ასული გიორგი წულუკიძისა, ბიძაშვილი
(დედით) მარიამ იმერთა დედოფლისა (სო-
ლომონ მეფის ცოლისა)
წუნის ერისთავი
წუნოს ერისთავი 65,16
წუნჭი, ნ. პაატა წულუკიძე

შეკეპაძე 66,8

ჭახილისძე
ჭიაბერი, მანდატურთუხუცესი თამარ მეფე-
სა 94,13
ქილა აბაზაძე, აზნაური ქართლისა, მეზობო-
ლი დავით მეფის მხარეზე ხეტლუ-ბულას
წინააღმდეგ 112,17
-ქილაძე 66,22; 162,1; 166,19
ქილაძე ჭავჭავ, ნ. ჭავჭავ ქილაძე
ქუმქუმი, ნ. ქუმქუმი-ასიმ
ქუმქუმი-ასიმ, მახშადის ნათესაეი, სარკინოზი
85,31
ქუჭუნიას-შვილი ეახტანჯ, ნ. ეახტანჯ ქუჭუ-
ნიას-შვილი
კყონდიდელი (ჩიქოანი)

ხათუნცოვი, გენერალი, იმერეთის მმართველი (მერლონის შემდეგ) 106,22

ხარაბაძე-ყაენი, ძე ყაზან ყაენისა 113,33;
114,29; 115,7

ხარნაბუჯის ერისთავი, ნ. ხორნაბუჯის ერის-
თავი (ნ. აქვე მე-10 კომენტარი) 65,15

ხახუ ჩიჩუა (სამეგრელოს თავადი) 179,22-
23-24

ხეიძე, ჩხეიძე (ნ. აქვე 24-ე კომენტარი)
ხერხეულიძე 65,27

ხვარაშხე, ასული მირდატ მეფისა და ვახ-
ტანჯ გორგასალისა 78,40

ხვამაგ, ცოლი სადუნი კახაბერისა, ასული
ავაგ ათაბაგისა 108,18

ხვამაშქ, ასული და მომწამვლელი გეანცა დე-
დოფლისა 107,2

ხორნაბუჯის ერისთავი

ხოსია გასვიანი 188,4

ხოსია ლაშხისშვილი, ლეჩხუმის თავი, შემ-
დეგ (დარეჯანისა და ვახტანგის ბატონო-
ბაში) იმერეთის სამეფოს პირველ-გამგე-
ბელი 136,40; 162,29-38; 163,18

ხოსრო, სპარსთა მეფე 82,35

ხოსრო, ნ. ქასრე
ხოფილანდრე ჩხეიძე 147,35; 156,40
ხოჯა აზიზ, ხარკის ამკრეფელი საქართველო-
ში, დღევანდელი არღუნისაგან 105,9-37-38-
39; 106,7-8
ხეტლუ-ბუა, არღუნ-ყაენის მრჩეველი 110,27;
111,1-3-5-6
ხეტლუ-ბულა, სარდალი ყაზან ყაენისა
112,13-15-19-23-26-27-33; 113,38; 114,4
ხეტუნია შარვაშიძე, ძე ლეონისა (ლევა-
ნისა) 178,38; 204,3-10-30; 206,1-7
ხეხუ, ოვსთა სახელგოვანი ფალაქანი 75,24
ხეხულობა შარვაშიძე, ძმა ზურაბისა, სამურ-
ძაყანოელი თავადი, პრაპორშჩიკი 211,27

ჯაან-შაჰ 123,18-23-25

ჯადრონ, მამა დავით სოსლანისა 95,25

ჯავათ ხანი (განჯისა) 197,28

ჯავახოს, მეხეთქის ძე 69,5; 145,16-27

ჯავახისშვილი 65,13-23

ჯაენს ქილაძე 157,22-23-24-25-29

ჯაიანი 66,27

ჯალალდინ, ხვარანსი სულტანი 100,39-40;
101,2-21-23; 102,10-13

ჯანდიერისშვილი 66,9

ჯაფარიძე 66,21

ჯაყელი (ათაბაგი, შვიდეგ ფაშა ახალციხისა)
65,12; 66,11; 135,2-22

ჯაყელი ბექა, ნ. ბექა ჯაყელი

ჯაყელი სარგის, ნ. სარგის ჯაყელი

ჯაყელი ევარყყარე, ნ. ევარყყარე ჯაყელი

ჯენაშერ, საქართველოს 45-ე მეფე-მთავარი,
ძე არჩილ მეფისა 85,29-40; 86,15

ჯენაშერ, სპარსელი ბუმბერაზი 74,13

ჯენაშერაიანი 65,12

ჯიგდა, ასული დიმიტრი თავდადებულისა
თათრის ასულისაგან 109,38

ჯიგრა-ხათუნ, პირველი ცოლი ულუ დავითი-
სა 104,39; 105,2-4

ჯორჯაძე 66,8

ჯოლორია დგებუაძე 193,18

ჯუშათელი (არხიერი)

შაოს, თარგამოსის ძე, სომეხთა მამათმთავარი
67,23-31; 68,13-23

შასან-ბეგ შარვაშიძე 209,11

შეროს, თარგამოსის ძე 67,26; 68,2-3

ფარნაეზ, ნ. ფარნაეზ

ფარნაქოზ, ნ. ფარნაქოზ

ფარსმან, ნ. ფარსმან

ბ) გეოგრაფიული და ტომობრივი სახელების

- ბბელათი 192,10
 აბიზოს ნეკრესელის მონასტერი (არწივანში)
 აბოცი (გვიან უაიუული) 71,10; 145,20;
 127,26-27-29; 134,6
 აბოცის მთა 126,16
 აგარაკი (ეკლესია, საეპისკოპოსო) 82,34;
 126,27
 აგარიანნი, ნ. შაჰპადიანნი
 აღარბაგანი, აღარბაგანი 76,27; 88,21; 100,41;
 116,18
 ავქალა 92,24; 119,19
 ავხაზეთი, ნ. აფხაზეთი
 ავხაზეთის სამთავრო, ნ. აფხაზეთის სამ-
 თავრო
 ავხაზნი, ნ. აფხაზნი
 აზულას ციხე 129,26
 აზრუმი 146,31; 166,33; 169,13; 173,12;
 205,11
 აზრუმის მთა 144,16
 აჟურის ხევი 140,27
 აღავერდი (ეკლესია) 140,39; 141,1; 142,19
 აღაზანი 139,3-39; 140,4-16-19-26-36; 141,1
 აღანეთი 152,5-13-24-25-28
 აღანი, ნ. აღანეთი
 აღანნი 152,28; 180,5
 აღანის მთა 68,5
 აღგეთი (მხარე) 129.10-11-15-23; 134,7
 აღგეთის მთა 134,4
 აღი (სოფელი) 136,35
 აღინჯას ციხე 120,27-34
 ამერნ-იმერნი, ნ. იმერ-ამერნი
 ამერნი (ლიხთ-იმერეთის ქვეყნები) 95,37;
 99,30; 140,5
 ამორანი 93,3
 ანაკერტის ხეობა 146,3-4
 ანაკლიის ციხე 151,14; 169,16; 194,32-37
 ანაკოფია (აფხაზთა მეფის პირველი რეზი-
 დენცია) 90,11; 95,23-36
 ანაკოფია, ნ. ნიკოფსია
 ანაკოფიის მთა 150,34
 ანაკოფიის ციხე 85,10; 151,25
 ანანური 207,2
 ანანურის ეკლესია 132,24
 ანისი (ქალაქი) 91,24; 93,6-30; 98,35
 ანჩისხატი (ტფილისში) 130,22-30
 არაგვი (მდინარე, ქართლისა და კახეთის
 გამყოფი) 131,27; 132,9
 არარატი (მთა) 67,16-30
 არარატი (ქვეყანა) 69,36; 93,4
 არაბნი 92,18; 93,31; 99,15-28-22-23-24-26-
 33-35-36; 134,6
 არაგვი, ნ. ლოშკი
 არაგვის ხეობა 121,1
 არგველ (საერისთავო) 60,16; 71,5; 81,42;
 85,8; 153,9; 171,17
 არღველი (ქალაქი) 98,40
 არღვი 98,34
 არეზი (მდინარე) 68,1
 არეზის მთა, ნ. ორეთის, ქურთისტანის მთა
 (ნ. აქვე 53-ე კომენტარი)
 არმაზი (ქალაქი) 131,11
 არმაზი (მთა მცხეთასთან) 73,23-30-35; 74,20;
 80,32
 არმაზნი (სოფლები, ნ. აქვე 51-ე კომენტარი)
 67,12
 არსიანის მთა 144,22
 არტანი (მცირე ქალაქი) 73,31; 90,16;
 145,28-29
 არტანუჯი (ქალაქი) 146,15
 არტანუჯი (ციხე) 86,23-24; 89,31; 90,11
 არტანუჯის წყალი 146,14
 არქეფანი 127,11
 არუნალი 128,12
 არშის ციხე 132,33
 არწივანი
 არჯანის მთა 127,23
 ასპინძის ხევი 86,41-42
 ასტარაბადი 141,18
 ასურეთი 70,42
 ასურეთის ხევი 130,7
 ასურნი 69,18
 ასხის მთა 192,38
 ატოცი 149,32
 აუუ (სოხუმის), ნ. ეს (მეორე სახელი) 180,41;
 183,35; 184,1; 194,29; 197,23-30; 200,10;
 210,30; 211,9

აღბაბას მთა 127,28
 აფხაზეთი (დასავლეთი საქართველო)
 აფხაზეთი 65,27; 66,29-34; 73,18; 80,21;
 88,28; 90,17; 95,22; 104,1; 114,4; ¶22,13-
 14-17-21; 123,36; 151,26
 აფხაზნი 87,37; 98,14; ¶17,22; 118,31; 122,15-
 22; 150,32; 153,18-18-23-23-27; 165,3-4-
 5; 175,23; 176,1-2-4-5-40; 210,5-22-23;
 211,41
 ამილგარა 210,3
 აშტარხანი 138,7; ¶17,26; 196,8
 აწყვერი (ციხე-ქალაქი, ეკლესია ღმრთის-
 მშობლისა) 101,15; 108,28; 147,24-25;
 144,2
 აჰერა 147,30; 152,37; 156,25; 157,1; 159,20-
 21
 აჭარის მთა 107,27; 144,34; 146,4-5
 აჭარის წყალი 146,1
 ახალდაბის ხეობა 129,36
 ახალქალაქი 145,21; 147,24
 ახალქალაქის წყალი 145,20
 ახალციხე (პირველად ერქვა ლომისა) 144,31
 ახალციხე (ციხე და ქალაქი, რეზიდენცია
 ათაბაგისა) 66,11; 123,20-22; 147,24;
 ¶48,35; 161,43; 166,36; 167,10-10; 168,16;
 169,11-15-17-26-27; 171,14-15; 172,3-7-
 33-41; 173,7-11-36-37; 174,18; ¶78,19-36;
 185,24-33; 186,36; 187,40; 188,2-21; 191,31;
 ¶93,6; 201,42; 202,23-31-33; 212,5-9
 ახალციხის მთა (ფერსათის მთა) 201,29
 ახალციხის წყალი 144,28-29-32
 ახიზის მონასტერი 146,18
 ახმეტის ხევი 140,1
 ახპატი 126,19-26
 ახტალის ეკლესია 127,1-1

ჭაბილოვანი (ციხე და ქალაქი) 104,16-17-22
 მაზალეთის მთა 133,4
 მათომი (ოსმალთა ციხე) 145,35; 157,2;
 199,25; 200,2
 მაიბურდი (ქალაქი, ქვეყანა) 144,9; 146,34-35
 მაიბურდის მთა 146,32
 მალყუნი (სპარსეთში) 96,13
 მანა (იგივე ფანაქსი) 123,29; 146,19
 მანძა 162,3; 186,12; ¶89,16-19; 196,11
 მარაკონი (ეკლესია წესში) 150,21
 მარბარა (სამურძაყანოში, სასახლე მანუჩარ
 შარვაშიძისა) 204,5
 მარდა-მალყუნი 93,34
 მარადეი, მარდა, მარდაჲ 68,1; 96,5-6; 103,40
 მარის წყალი 150,17
 მასიანი 93,34; 98,11; 143,18; ¶49,12; 152,11
 მაქო 196,40-42; 197,10
 მაღლადი (ციხე) 148,35; 178,10; 179,15;

201,31
 ბალდათი (სპარსეთში) 78,11
 ბელია (ციხე) 203,35-36-40; 204,11-35
 ბელია, ნ. ვერისი
 ბელიურის წყალი 140,1
 ბეთანიის მონასტერი (ყოვლად წმინდის სა-
 ხელობისა) 129,35
 ბელექნის წყალი 140,4
 ბელტის ციხე (მცხეთის ჩრდილოეთით)
 132,13
 ბერლიკის ციხე 127,16
 ბერდუჯი (მდინარე) 67,33; 71,7; 73,24;
 78,24; 100,17; 119,10; 126,16-22-28; 127,2;
 134,6
 ბერდუჯის მცირე მთა 130,5
 ბერიქალის ციხე 128,34
 ბერმენი 69,18; 77,36; 88,22; 89,22-26;
 100,7; 151,25; 153,22
 ბესილა (მდინარე) 197,30
 ბირთოსის ციხე 129,21
 ბიჭვინტა (ეკლესია) 152,3
 ბოდა (დაბა, წმინდა ნინას საფლავი) 77,11
 ბოდბე (ეკლესია) 140,9
 ბოეთანი 140,4
 ბოლნისი (ეკლესია, საეპისკოპოსო) 82,33;
 127,14
 ბოლნისის მცირე მთა 127,19; 130,6-10
 ბორჯომის ხევი 144,30
 ბოსტან-ქალაქი (იგივე რუსთაი) 82,33; 91,10;
 130,9-10-11; 134,8
 ბოცოს წყალი 144,34
 ბოქორმა (დვალ-ციხე) 139,15
 ბრეთის მონასტერი 134,5
 ბუნბუას ხიდი 185,7
 ბუჯის წყალი 136,30; 162,21.

ბაგე 100,42
 გაენათის ეკლესია, ნ. გელათის მონასტერი
 განძელნი 100,1; 123,1-2
 გაეაზის წყალი
 ვანჯა (ქალაქი, ციხე) 100,5; 116; 19; 138,21;
 139,6; 196,26-29-41
 ვარდაბანი 71,8; 126,28; 130-1-2-3
 ვარჯიხის მთა 134,8; 139,10.
 ვარშანელნი 93,11
 ვარნისი 101,3
 ვაჩიანი 71,9; 127,11; 130,1-4
 ვეგუთი (ციხე-დარბაზი), 117,10; 150,5;
 163,34; 175,2-25; 177,32
 გელათის მონასტერი 100,30; ¶17,10; 146,28;
 149,22-27; 155,28-43; 156,3-4; 164,40;
 179,41
 გეკლეთი 112,31; 132,35

გველის-თავი 166,18
 გვერდის-ძირი 134,10
 გვიანას მონასტერი
 გილანი 113,34
 ჯილანელი 113,41; 114,4
 გიორგია. ნ. ივერია, საქართველო
 გივი 139,38
 გივის წყალი 139,37
 გოლა 143,32
 გოკიის წყალი 145,14;
 გომბორის მთა 140,27
 გონია (ციხე ოსმალთა) 153,7; 157,2
 გორდი 192,12
 გორდის ციხე 192,19
 გორი 133,72-23-29-31-31; 134,11; 171,7
 გორულას ხევი 127,8
 გოჭიაური (ახლანდელი გოჭოურა — ნ. აქვე
 369-ე კომენტარი)
 გრემი (მთავარანგელოზთა ეკლესია — ნ. აქვე
 285-ე კომენტარი)
 გრემის წყალი 140,26
 კრიკოლეთი 200,9-30
 გრეკოლიპოლი (იშ. ალექსანდრე 1-ის სურ-
 ვილით გრეგოლ დადიანის სახსოვრად დასა-
 არსებული ქალაქი სამეგრელოში) 195,33
 გრიზნი (ქართველები — ნ. აქვე 51-ე კო-
 მენტარი) 67,13
 გუდავა 205,36-37
 გუდამაყრის ხევი 132,11-26; 134,9
 გუდარეხის მონასტერი 129,20
 გულგულა (ხევი, იგივე ტყეებია) 68,5; 140,28
 გურგანის, გურგენის ზღვა (კასპის ზღვა)
 გურდანი (სპარსეთში) 99,9
 გურია 66,32; 117, 30; 147,36; 150,13-33;
 152,31-32-35; 153,3-5-9; 156,9-11; 158,12;
 162,6; 166,1; 169,28; 170,37-38; 171,10;
 172,5-42; 173,6-9-13-14-15-18-19-35;
 185,27; 188,15; 200,27; 207,4; 209,7;
 212,27
 გურიის გზა 85,14
 გურიის მთა 144,10-34
 გურიისა და აჭარის მთა
 გურიის სამთავრო
 გურულნი 171,18; 188,18-20; 200,31-33;
 204,18
 გურჯი-მოღაზის ხეობა (იგივე საქართველოს
 ელი) 146,30-31
 დავით-გარეჯა (ახეთში) 139,11
 დავითის ციხე (მთიულეთში) 132,36
 დარეგლა 79,30
 დარეგლას, დარეგლის ციხე 74,7; 133,2-3
 დარეგლის გზა (გასასვლელი ოჭროს უღრმო-
 დან ილხანეთში) 106,5

დარბანდი („ქარი დახშული“), ნ. დარუბანდი
 დარბანდის ზღვა (კასპის ზღვა) 68,9
 დარუბანდელი 110,1
 დარუბანი 69,33; 79,11; 94,7; 96,15; 100,32;
 104,7; 111,11; 115,32; 116,27; 117,4;
 149,23; 176,23; 197,12
 დალისტანი 119,29; 206,19
 დალისტნელი 119,30
 დებედა 123,19-23
 დედა-ციხე 131,21; 139,16
 დედაბონის მთა 144,9-14; 146,23-31
 დეგის ნანუხელი 131,6
 დემოთის ციხე 144,25
 დეხვირი (ციხე) 173,28; 191,1-20-21-22
 დეალეთი 75,20; 168,9
 დეაბეგირი 90,11
 დეაგორი 143,18-33; 149,12; 166,33
 დიდგორი (მთა) 131,13
 დიდი ლახვი 133,2; 134,11
 დიდი ხაზარეთის მდინარე 68,10
 დიდოეთი 71,30; 140,20
 დიმი (დაბა, ციხე) 149,17
 დილეპი, ნ. დილომი
 დილომი 70,33; 81,27
 დმანისი 108,33; 128,3; 134,7
 დმანისის ხევი 127,31-33
 დოდო, ნ. წმინდა დოდო
 დონის მონასტერი 171,36-38
 დრანდა (ეკლესია); 165,5
 დღნორისა 189,40

ეგვიპტე 70,12; 97,30; 104,31; 108,26;
 109,9-12-16-22
 ეგვიპტელი
 ეგვიპტე, ნ. ეგვიპტე
 ეგრისი (საერისთავო) 71,31; 79,13; 82,1
 ეგრისი (დასავლეთი საქართველო 786 წლამ-
 დე) 84,42; 85,26; 150,29-32; 153,1-2-4
 ეგრისი (მერმონდელი ბედია) 151,21-23;
 153,26
 ეგოსი (მდინარე, იგივე დოდოგა — ნ. აქვე
 339-ე კომენტარი) 70,9; 71,3-4; 81,22;
 82,30; 84,28; 150,33; 153,22-28-34; 175,39;
 180,10-21; 184,2; 192,6; 209,31-33
 ეგოსის ზღვა, ნ. შავი ზღვა
 ეგრისის წყალი, ნ. ეგრისი (მდინარე)
 ეგური, ნ. ეგრისი (მდინარე...)
 ეზნგის მთა 144,16
 ელისაბედოპოლი (განჯის) ნ. ეს (რუსულ-
 სახელწოდება)
 ანგური, ნ. ეგური
 ერანი
 ერევანი 138,21; 142,37; 305,13
 ერეკლანის ციხე 196,32-33; 199,27

ერუშეთი 145,23-24
ერუშეთი (საეპისკოპოსო) 82,32; 84,35;
144,36
ერუშეთის მდინარე 145,24
ერუშეთის წყალი 145,26
ერწო
ერწო-თიანეთი 139,18
ერწოს ტბა 149,19
ეფრათი 104,33
ეცერი 117,23; 152,16

ჰაე (იმერეთისა) 66,22; 153,9; 170,19
ვალაგირი 143,18
ვალაგირის წყალი 143,27
ვანათი 134,11
ვერე, ნ. სკვირეთის მდინარე 71,9; 129,32-33-
33; 134,7
ვარდის-უბან- (თრიალეთში) 128,29
ვარდციხე, ნ. ვარციხე
ვარციხე (ალექსანდრე გიორგის ძე იმერთა
მეფის სასახლე) 176,43; 195,2; 201, 203-
27-30
ვარძია (ველესია ლეთისშობლისა) 111,33-34;
122,12; 144,38; 149,23
ვაშლოვანი 113,24
ვანანი (ციხე) 177,7

ჯაბა
ჯახის ხეობა 132,30; 143,31
ჯემო-მხარნი, ნ. ზემო-მხარელნი
ჯემო-მხარელნი
ჯემო ქართლი 87,14
ზოგიჯი 189,40
ზორეთა 185,35
ზრამავა
ზრამავის წყალი 143,29-32
ზრბითის ხევი 129,22
ზუგდიდი 142,13; 157,32; 162,36; 194,38
ზურტაეტი 128,10; 134,7
ზურტაეტი მდინარე 128,11
ზუფუ (სასახლე აფხაზეთის მთაწერების შარ-
ვაშიძეებისა) 152,1-1; 166,26; 178,3; 180,40;
183,35; 197,26; 210,32-34
ზუხუა (ჩდრ. კავკ. ტომი) 180,5
ზღვა, ნ. შავი ზღვა

თაგური 143,17
თაერიზი 99,8; 120,27
თავერი 150,30-31
თათარი 91,34; 100,17-38; 102,9-11; 107,1;
109,17-37; 113,5-7-15-18-28-31; 188,15-17;
209,13

თათარი, ნ. ოსმალნი
თამაკონის ციხე 192,18; 69,35; 76,19
თარგამოსიანნი 68,18; 69,35; 76,9
თბილისი, ნ. ტფილისი
თეზის ხარბი 128,24
თელი არაკვი 139, 21-25-29
თეთრ-ციხე 127,28
თელავი (სასახლე კახეთის მეფეებისა)
140,32
თერგი, ნ. ლომეკი
თეძამი 131,19; 134,9
თეძმის მდინარე 131,20
თვალევი 139,20
თიანეთი 139,7
თიანეთის მთა
თიანეთის წყალი 139,19
თიხვეუის ხევი 144,26
თორთომის მდინარე 146,23
თორი 131,21; 134,9
თორელნი 98,13; 100,1
თორლის ციხე 140,36
თრიალეთი 72,35; 74,10; 87,14; 123,9; 126,19-
20-21-24; 134,7
თრუსო 143,31
თუბუნი (ცხოპის მეორე სახელი) 210,28
თუოქეთი 118,4
თურქნი 69,18; 90,10-22; 91,11; 92,5 22;
93,15-24-31; 99,15-28; 100,23; 102,1;
116,25; 117,32-36; 121,29-34-37
თურქნი, ნ. თათარი
თურქნი, ნ. ოსმალნი
თუშეთი 144,36
თფილისი, ნ. ტფილისი
თუშ-ფშავი (ადგ.) 139,3
თუხარისი (ციხე) 146,12
თხოთის მთა 132,19
თხმელის ციხე

თალონის ციხე (ამავე სახელწოდების მთა-
ზე) 139,33

თალუქი 130,10
თეროსალიმი, ნ. იერუსალიმი
თეროსალიმი 69,19; 84,23; 135,26-28
თვანდილი 192,11
თვერია, ნ. საქართველო
თვერიელნი, ნ. ქართველნი
თლორი (ველესია წმინდის გიორგისა) 149,15;
151,19; 175,32; 176,6

თმერგანი 155,5; 160,14
თმერეთი (დასავლეთი საქართველო) 65,17-
30; 66,16-22-24; 85,8; 102,16; 104,8;
105,18-20-28-32; 124,4-10; 135,4-5-10-12-

- 25-37-39-41; 136,15-29; 137,8; 143,11;
174-1-4-6; 175,2-24; 176,29-43
- იმერეთი (საკუთრი იმერეთის სამეფო, მოწვეული ცხენის წყალსა და ლიხის შთას შორის ტერიტორიისა) 108,36; 111,2-17-19; 115,34-37-40; 116,3; 118,35; 120,21; 121,16-17; 122,24; 123,9; 138,9-10; 147,28-31; 148,25-34-39; 149,8-10-11-12; 150,13-25; 154,30-31-35; 155,9-13-22-24-30-40; 158,38-39-40; 160,13-15; 161,8-41; 162,16-21; 165,21-24-26; 167,11-11-26-30-31-39; 168,5-8-10-12-15-18-19-21; 172,7; 173,38-39-40; 177,13-22-25-26-27; 178,8; 185,20-26; 189,2; 190,23; 191,30-33; 192,22-35; 195,1; 201,15-19-21-32-38; 202,1-15; 209,7-24; 212,15-24
- იმერ-ამერი 102,29; 117,24; 119,9; 123,21; 124,28
- იმერი 98,14-23; 99,30; 104,3; 115,44; 118,28-29; 150,8; 161,28; 163,1; 164,28; 165,9-12; 173,17; 175,2; 176,13; 177,14-22-35; 178,1; 183,1-20; 185,16-26; 191,22-26; 192,11; 201,23-24-27; 202,18-20; 204,16-16
- ინდოეთი 81,39; 96,15; 118,4; 152,18
- იორი 68,2; 82,33; 139, 7-13-14-19-21
- იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი (სამცხე-ში) 107,20
- ირიჭლეს მთა 144,10-12; 145,34
- ისმიტელნი 92,18
- ისროლი 134,10
- ისპირის მდინარე 146,23-24
- ისპირის მთა 146,2-34
- იფალო (მონასტერი) 140,29
- ქაბენის მონასტერი (დღაათა) 129,24
- კავთის ხევი 131,13-20; 134,8
- კავკასი 115,12-13; 120,26; 132,31; 139,4; 150,30; 152,25; 192,40
- კავკასიის თხემი
- კავკასიის კარი. ნ. დარიალის ციხე
- კავკასიის მთა 67,21; 68,7-12; 69,28; 70,29; 139,26; 150,35
- კავკასი 67,13; 69,27; 88,20; 116,28; 120,15
- კათირეანი (ქალაქი) 93,3
- კაქას ზღი 160,21
- კალა (ტფილისში) 130,26
- კაპეტის მდინარე, ნ. კაპეტის წყალი
- კაპეტა: წყალი 151,36-39; 152,4-8; 210,39
- კარის ზღვა (დარუბანდის, კასპიის ზღვა) 69,33
- კარ-ნასრი 93,33
- კარნილორ - 111,11
- კარნუ-ქალაქი 80,33; 96,9; 103,3; 106,35-37; 108,30
- კარწახის ტბა 145,12
- კარწახის ხევი 128,26
- კასპი (დაბა) 79,10; 133,12-13
- კასპის ხევი 133,12
- კასპიის ზღვა 67,6-19; 88,20; 126,15; 196,7
- კასრი 143,29
- კაფა 196,10
- კაცხი 89,31; 174,2
- კახეთი, ნ. კაცხი (ნ. აქვე 121-ე კომენტარი)
- კახეთი 65,14; 66,6-25; 71,7, 78,14; 81,42; 83,43; 84,14; 86,16; 87,21-22; 88,20; 132,9; 134,15-16-25; 136,20; 139,1-3; 141,2-8-10-13-16-23-31; 142,20-25-34-36-44; 143,2-9-11; 148,39
- კახეთის მთა
- კახეთის ხევი 132,24
- კანნი 88,29; 90,3; 141,39; 142,21-24-27-39; 143,5
- კედლის კავკასი
- კერეთის მთა 127,31-33
- კეანჯლა 144,28-32
- კუარას ციხე 164,1-3; 175,9-17
- კეცხუთი 148,26
- კეირიკეთის მთა 128,13-26
- კიკეთი 129,24
- კლარჯეთი 84,30; 86,23; 90,11-16; 116,24; 123,9; 144,21; 145,33
- კლარჯეთის ბოლო (ზღვის პირი) 84,28
- კლარჯნი 77,35; 117,24; 121,19
- კლდე-კარი 129,11
- კლდე-კარის ციხე
- კოლიანი 144,26
- კოდორი 175,34
- კოლა 98,29; 126,13; 144,22; 148,37; 169,26
- კოლა (მცირე ქალაქი) 145,28-29
- კოლის მთა
- კოფორი (მეფის სასახლე) 129,26
- კორტობი (გზა ლიხის მთაზე სურამიდან იმერეთში) 202,40
- კოსტანტინეპოლი 89,25-28; 90,40; 95,6; 108,38; 121,7; 123,43; 136,2; 142,4; 148,18; 157,15; 158,13-18; 162,5; 167,21; 170,11-14-36; 205,31; 212,6
- კოტეხი (ეკლესია ღვთისმშობლის სახელისა) 151,17
- კობის თავი 122,28
- კსანი (მდინარე, ხევი), ნ. ქსანი
- კულუხა 139,37
- კუმურდოს ეკლესია 145,18
- კუმისი (დაბა) 129,29
- კუხეთი 71,7; 139,13

ლავოტი, ნ. ლაკეთის ციხე
 ლაზური 143,21
 ლილაში 191,16
 ლაკეთის ციხე 140,13-14
 ლალის-ყურის ციხე 140,37
 ლანჩხუთი 160,5
 ლასტის ციხე 129,34
 ლაშას-ჭვარი (ეკლესია ფშავეში) 139,30
 ლეგერსამა 189,4
 ლეგერსამე ნ. ლეგერსამა (ნ. აქვე 457-ე კომენტარი)
 ლეკეთი 140,16; 183,15
 ლეკი 115,33
 ლეკი 67,1; 69,27; 73,38; 91,34; 92,21; 93,31; 137,41; 138,24; 140,2; 142,24-28-34; 176,36-37; 183,22-24; 192,12; 201,42
 ლელვარ-ლოქის მთა 127,20
 ლელვარის მთა 127,7
 ლენტეხი 192,38
 ლეჩხუმელი 117,24; 164,5-19; 175,23; 178,28; 183,26-29; 190,34-35; 191,17-19; 210,27-41
 ლეჩხუმი 149,4; 162,29; 163,18; 166,20; 167,22; 170,34; 171,4-14-16-16; 172,11-23. 173,9-10; 176,22; 184,26-34; 189,3-31-32-33; 190,13-17-33; 191,6-16,28-29; 193,11-16-18-19-20-32; 209,32
 ლეჩხუმნი, ნ. ლეჩხუმელი
 ლეხორი * (ციხე გურჯელისა — ნ. აქვე 354-ე კომენტარი) 158,5-6
 ლიახვი 133,29; 134,1
 ლიხის მთა 67,36; 100,4; 115,40; 149,10; 162,27
 ლიხთ-იმერეთი 103,4
 ლიპარტის უბანი (ქციის პირზე) 128,30; 132,30
 ლომეკი (იგივე თერგი) 68,9-11; 79,20
 ლომისას თავი (დადოს მთაზე) 107,38
 ლომისის მთა (მთიულეთში) 132,28
 ლომისა ნ. ახალციხე
 ლომისა (მთა ლიხთ-იმერეთისა და სამცხეს შორის) 121,18
 ლომსიათ-ხევი 186,5
 ლორე 127,23
 ლორის ციხე 126,24
 ლოქი 127,23
 ლუქუნის ეკლესია (ლუკა მახარებლის სახე-ლომისა) 128,7-9
 ლურჯ-მონასტერი (წმინდის გიორგის სახე-ლომისა. საბაფლო გაბაშვილებისა, ტფილისის ჩრდილოეთით) 131,4
 ლუხუნი (სასახლე და სამარხი მთავარ შარვაშიძეებისა) 211,4-33-42

მანუშაძე (ტომი) 180,5
 მათხოჯი 185,10; 187,13-20-23
 მაიაშო (მაიუმი) 77,26
 მაკაბელი (მეფეთა სასახლე)
 მაკაბელი (ციხე) 140,5
 მალთაყუა 200,9-11-17
 მალორისთა 196,10
 მანგლისის ეკლესია 82,33; 84,35; 129,13
 მარანი 205,7; 207,35; 208,8-16
 მართყოფი 119,19
 მარსილი (დადიანების სასახლე — ნ. აქვე 452-ე კომენტარი) 186,1-6
 მარტილი (დადიანების სამარხი) 90,16; 150,32; 184,15; 190,3
 მარტივის ეკლესია (იგივე ჭკონდილის ეკლესია) ნ. მარტილი
 მასისი (მთა) 67,16-30; 69,37; 102,42
 მალრან-დეღეთი 132,10-32; 133,29-30; 134,11
 ნაშავერის მდინარე 127,32
 ნაპის წყალი 140,13
 ნაპარას მდინარე 210,24
 ნამპალიანი 91,29; 129,17; 138,31; 180,12
 ნენგრელი. ნ. სამეგრელო
 ნენგრელის სამთავრო, ნ. ოდიში
 ნენგრელი. ნ. მეგრელი
 მეგრელი 67,13; 73,16; 118,32; 150,29; 161,7-10-12; 178,28; 185,1-15
 მერის მონასტერი 116,18
 მესხეთი 66,25; 107,12; 115,19
 მესხი, ნ. მესხეთი
 მესხნი 95,35; 114,5-7; 117,24; 123,23-39
 მეტეხი (ეკლესია ტფილისში) 131,1
 მეტეხი (ყოვლად წმინდის მონასტერი თემის ხეობაში, მტკვრის პირას) 96,21; 131,23
 მეღვრეკისი 134,1
 მეყვდა (დაბა) 133,11
 მეყვდა (მდინარე) 133,11
 მთიულეთი 131,1; 132,27-28; 134,9
 მთიულნი (კავკასთა შინა მყოფნი) 112,31; 116,12
 მინდა (ციხე)
 მისაქციელის მთა 132,14
 მისრეთი, ნ. ეგვიტე
 მისნა
 მოღამნახე (ციხე თრიალეთში კვირიკეთის მთის ძირას) 128,26-29
 მოღამნახე (ციხე იმერეთში) 176,32
 მოვაკანი 77,34; 78,29; 116,19-28; 126,14
 მოვაკანი 67,13
 მოსლოქი 179,23; 192,40
 მოსკოვი 171,28-36; 199,4
 მოსხის მთანი (ნ. აქვე 296-ე კომენტარი)

მოქვი (ეკლესია) 151,24; 165,6
მეფის ხევი 129,12
მრავალძალის ეკლესია (წმინდის გიორგის სახელობისა) 150,17
მტკვარი 67,36; 68,1-2; 71,8-10; 73,31; 126,13; 128,22; 129,12-30-34; 130,4-6-10; 131,22; 132,12; 133,6-32; 134,11; 139,6; 144,10-20-32-26; 145,10-11-15-29
მტკერის ციხე 132,16
მუგუთა 133,30-31
მური (სასახლე დადიანებისა) 184,35; 191,27; 193,33
მური (ციხე) 190,37; 191,5; 206,5
მუწის წყალი 152,1-2
მუხალ-გვერდი 131,6
მუხრანი 131,26; 132,25; 133,6; 134,8
მღვიმე (მონასტერი) 150,1
მეორე ლიხი (მთა) 71,6
მეორე ხაზარეთის მდინარე 68,6
მცხეთა (ქალაქი) 69,3; 70,25; 73,14-22-30-35; 74,20; 75,26; 78,13; 79,3; 80,32; 82,28; 122,1-40; 123,15; 130,18; 131,25-26-28; 132,6-13; 134,8; 135,34; 136,3
მცხეთის გზა 71,32
მცხეთის ეკლესია (სვეტიცხოველი) 119,26

წაბდა 207,34; 208,1-5-14
ნაეარძეთი (ციხე) 177,6
ნათლის-მცემელი (კახეთში) 139,11
ნათლის-მცემლის ეკლესია (ტფილისში) 130,30
ნათლის-მცემლის მონასტერი (კლარჯეთში) 146,5
ნარიანი 128,21
ნარინ დაეთის სამეფო, ნ. ლიხთ-ივრეთი
ნარის ხეობის წყალი 143,30
ნაქალაქევი (იგივე ციხე-გოჯი) 79,13; 80,22; 151,1
ნაკარმაგვევი 93,14; 99,20-27
ნახახლუევი 187,26
ნახჭევანი 93,33; 114,19; 140,37
ნახიდური 127,33
ნაჭბადინი 129,6
ნეინის წყალი 140,16
ნეკრესი (ეკლესია) 140,21
ნეოფსი, ნ. ნეოფსია
ნეოფსია 73,17; 94,7; 100,32; 103,4; 116,27; 117,4; 151,26-30-35; 154,37
ნინა-წმინდა, ნ. ნინოწმინდა
ნინოწმინდა (კახეთში) 82,33; 139,10
ნოქოზის ეკლესია (ღვთაების სახელობისა, საეპისკოპოსო) 82,34; 134,1
ნოჩხისი 134,8
ნოქარნის მონასტერი 139,30

ნოლა (ციხე) 188,39; 189,4-5; 190,21; 192,36; 193,17
ნობატო (თავდაპირველი სახელწოდება მაკაბელისა) 140,7
ნოჯიხევი 188,37-38

ოზბელის ეკლესია 129,20
ოდიშარნი 118,31; 161,33-35; 162,34; 164,33-37; 175,23; 176-43; 177,36; 183,6; 185,5; 190,4
ოდიში 66,26; 68,8; 73,18; 116,4; 117,23 122,17; 135,40; 136,15-38; 150,28-29-29-30 32-33; 151,25-25-29; 152,13-14-26; 154,37; 155,26; 156,12-34-35-38-43; 158,23; 159,41; 160,12-22-39; 161,14-25-37; 162,33; 163,8; 164,36-38; 165,1-18; 166,23-27-28; 167,2-22-42; 169,16-28; 170,33; 172,16-34-35; 173,19-25; 175,30-31; 176,1-38-39-44; 177,28; 179,33; 181,5; 183,12-13; 187,42; 189,3; 190,20-24-26-28; 192,4-17; 193,21-32
ოდიშნი, ნ. ოდიშარნი
ოდიშის კავკასი 152,13-14
ოესეთი, ნ. ოსეთი
ოესნი, ნ. ოსნი
ოზურგეთი (სასახლე მამია სიმონის ძე გურიელისა) 207,22
ოკრიბა 66,19; 154,9; 171,42; 174,27; 195,2
ოლდამის ხევი 144,30
ოლითისი (ქალაქი, მეორე სამეფო ათაბაგისა) 146,21; 162,20
ოპიზა (მონასტერი) 146,9
ორბეთის ციხე 129,1
ორბელი (ციხე)
ორეთის (ქურთისტანის) მთა 67,20
ოსეთი 73,37; 75,7-8; 79,17; 95,23; 121,3-4; 145,15-17; 192,40; 202,1
ოსმალნი 136,2; 137,42; 138,5-23; 149,36; 150,7-14; 151,16; 156,2-29; 167,6-8; 174,8-11-32; 176,3-25-28; 177,18; 178,8-9-11; 199,26; 210,5; 212,5-6
ოსნი 75,20; 76,22; 79,9; 113,40; 115,20; 120,15-26; 128,1
ოფიშკეთი 158,42
ოფრეთის ციხე 127,9
ოქუშის წყალი 211,11
ოტხის წყალი
ოთი 133,4
ოძრახე (ციხე) 82,2; 144,33
ოძრახოს, ნ. ოძრახე
ოზერ-ზიდა 132,24
ოჟოლა 189,35
ბალაყაიო
პანკისის ერისთავი 144,32

პანტოვანის ხევი
 პარისი 205,27
 პარხალის მთანი 113,8
 პატარა ლიხევი 133,28; 134,10
 პატეიანი 129,18
 პაქეიანი 80,18
 ბეტრე-პაველეს ციხე 146,17
 პირღებულის მონასტერი (ქციის ხრამში)
 პონტო (შავი ზღვის სანაპირო) 76,20; 97,30;
 118,8
 პონტოს ზღვა, ნ. შავი ზღვა
 პონტოს ქალაქი (საბერძნეთში) 80,35
 პორტი ათამანი, ნ. ოსმალეთი

შალეთი 139,16-19
 ემურის მთა 133,11
 ეინვანი 139,24
 ემური 133,5-25
 ედელის წყალი 143,28-29

რანი, ნ. ყარაბაღი
 - რაქა 66,17-21; 103,5; 117,22; 136,37; 149,13;
 150,17-21; 156,17-18; 158,40; 159,4; 163,33;
 165,31-35-40; 166,16; 167,12; 171,4; 174,12-
 19-31-34; 179,25; 183,10-15-17; 191,2;
 208,19-22
 რაქა-ლეჩხუმის კავკასი 152,12-14
 - რაქველნი 117,21; 183,16
 რაქის კავკასი 152,14
 რაქის მთა 152,4
 რახსი 117,35; 121,26; 126,14
 რეხულა (მდინარე)
 რიგა 171,34
 რიზა (ციხე) 146,39
 რიონი (ჩერქეზეთისა) 143,32-34
 რიონი (იმერეთისა) 71,2-6; 143,34; 149,11-
 13-15; 150,33; 153,1-10; 160,20; 162,1
 რეინის პალაო
 რეინის-ხევი 74,28
 როკილი 137,9; 165,38
 რომი 192,32
 როში 71.14-27
 როსია, ნ. რუსეთი
 რუმბაქი 109,11
 რუსი (ეკლესია) 122,40; 134,4; 167,33
 რუსეთი 104,8; 137,6; 138,10-33-35;
 142,14; 150,9; 161,28-29; 164,39; 166,14-29;
 167,12; 179,13-19; 192,33; 193,2; 194,3-
 20-21; 195,10; 196,14; 201,2-36; 202,25-28;
 209,12; 212,22-26-29
 რუსთავი (საეპისკოპოსო), ნ. ბოსტან-ქალაქი
 რუსნი 149,38; 169,31; 179,20-23; 193,29-30;
 200,12-14-16; 201,15-37; 202,3-5-25; 209,12;
 211,34-41

სარუხი (ციხე) 151,15-17; 169,16; 180,9

საბაშო 166,2
 საათაბაგო 145,9-23-33; 147,31-32; 148,7-
 19-23-40
 საათაბაგო, ნ. საათაბაგო
 საბერძნეთი 70,3; 76,37; 80,33; 82,27-31;
 92,20; 116,23; 146,37
 სადგერის ეკლესია 134,7
 სადმელი (ციხე იაშვილისა) 175,10
 საეგრო 90,4
 საინლისშვილო
 სალიანი 126,14
 სალიპარტიანი 190,5
 სალხინო 180,36
 სამარჯანდი 121,12
 სამების ეკლესია (წმინდა გიორგისა, ჩხიყუ-
 თის სამხრეთით) 129,22
 სამეგრელო 73,17; 179,22; 185,2; 196,9;
 209,7-20-23-28; 212,26
 სამეგრელო, ნ. სამეგრელო
 სამეგრელოს სამთავრო 184,19-26-29; 185,8;
 188,6; 193,38
 სამეგრელოს სამთავრო, ნ. სამეგრელოს სამ-
 თავრო
 სამთაისი (ეკლესია)
 სამიჭელაო 160,20
 სამურზაყანო, ნ. სამურძაყანო
 სამურზაყანო აფხაზეთი, ნ. სამურძაყანო აფ-
 ზაზეთი
 სამურზაყანო აფხაზნი, ნ. სამურძაყანოელნი
 სამურძაყანო 180,7; 203,30-34; 211,13-24
 სამურძაყანო აფხაზეთი (კაცია ოტაას ძე
 დადიანის სამფლობელო აფხაზეთში)
 186,34-40; 192,7; 199,12
 სამურძაყანოელნი
 სამღერეთი (ერუშეთში) 145,25-26
 სამშვილდე (საერისთავო, ციხე) 68,35; 71,8;
 81,42; 87,14; 91,10; 129,1
 სამიქიარი
 სამცხე 65,15-29; 66,11-34; 87,13; 103,3;
 108,29; 109,8; 112,42; 113,11-30-35; 115,8;
 116,4-9; 117,32-37; 121,2-18; 123,9; 124,24;
 126,13; 144,20; 149,32; 150,15; 152,35;
 171,11
 სამცხე-კლარჯეთი 88,28; 121,20; 147,7
 სამცხე-საათაბაგო 144,5-18; 147,2-8-10;
 156,26-31
 სამცხე-საათაბაგო, ნ. სამცხე-საათაბაგო
 სამცხის მთა 107,18
 სანიონი 126,19
 სანკტ-პეტერბურგი 195,12-22; 203,9; 209,19
 სარაკიანნი, ნ. სარკინოზნი (ნ. აქუე 14/-ე
 კომენტარი)
 სარკინოზნი 85,13; 86,18-20; 96,14
 სარკინეთი 132,6
 სარკინეთის მთა

- სარკინეთის ხეი 127,11
სატყეველა 157,17
საფარა (ეკლესია) 144,37
საფრანგეთი 171,27
- საქართველო (ლიხთ-ამერეთი და ლიხთ-
მერეთი ერაიანობის ხანაში) 66,36-37-41;
70,5-14-24-39; 71,1; 73,1; 75,14-40; 84,30;
85,27; 87,3; 90,15-36; 91,18; 92,27; 98,27;
100,15; 104,4; 105,30; 111,32; 113,15-19;
114,5; 115,15-18; 116,27-38-42; 117,1;
120,39; 121,2-13-21; 143,10; 146,32-37;
147,19-20
- საქართველო (ქართლი დამლის ხანაში, ნ.
აქვე 227-ე კომენტარი) 134,31-32-37; 135,1-
8-16-21-25-41; 136,12-13-20-34; 137,6-
19-22-26-33-35-37-41; 138-5-11-31-33-38
- საქართველო (აღმოსავლეთი საქართველო,
ქართლ-კახეთი) 100,23-41 101,31; 102,10-
12-16-24-41; 103,6-18-29; 104,26-29;
105,7-28-34-37; 106,39; 111,7-15-22; 113,2;
113,9; 114,11-31-34; 115,9-10-20; 116,3;
119,4; 135,1-25; 136,12-20; 137,7; 138,5-
11-12; 148,8; 155,12; 186,29; 207,28; 209,1-
19; 212,1-29
- საქართველოს ყელი, ნ. გურჯიანობის ხე-
ობა
საუფიანო (რაქაში) 191,2
საშიში 139,22
საჩინო 139,1, 165,34
საჩხრე (წერეთლის სასახლე) 136,36; 162,28;
176,25-27; 186,6
საიციანო 134,9
სამპორი (ციხე, ეკლესია) 140,15-16
საწალივე
- საქილა 144,15; 168,37; 205,7; 207,35-41
- საქილა-სამიქელაო 169,40; 176,26
საჯავახო 152,36; 158,1-3-5
სენაკის ეკლესია 150,34
სერბია 104,8
სენეთი 71,3-30; 117,26; 136,39; 149,12-14;
150,32; 152,5-10-11-12-22-23; 162,38;
180,9
სენეთის მდინარე 152,26
სენი, ნ. ველოკანი
სენი 90,4; 117,19-25; 152,26
სერის ციხე 150,4; 173,24
სეცტა (ეკლესია ეცტაში) 152,16
სეცტისცხოველი 152,16-17
სეიმონეთი 172,36
სოკოლა 171,32
სინდეთი 82,7
სიონი (ტფილსში) 101,24-26; 130,22-26
სირია 70,3
სკანდა (ციხე) 171,29-30-35
- სკირეთის მდინარე (შემდეგ დაერქვა ვერე)
(ნ. ეს)
სომეხნი 65,16; 66,5; 73,39; 83,32; 115,18;
116,19-28; 118,8; 121,14; 123,10; 129,28
სომხითი (ძველად ხუნანის საერისთავო)
127,20
სომხითი (სომხეთი) 67,10-23; 83,20; 91,10;
97,23; 101,22; 103,2; 126,20-21; 127,22
სომხითარნი 98,38; 100,1; 108,15; 117,22;
122,26; 123,22
სომხითნი, ნ. სომხითარნი
სონღალელი, ნ. ყურყუთას ქალა
სოსუმის ციხე, ნ. აუჯ
სპარსეთი 70,1; 76,24; 81,41; 84,24; 92,22;
96,12; 102,16; 111,13; 118,4-7; 119,21;
120,23-38; 136,23; 137,15; 142,25-41
სპარსნი 69,18; 70,4-12; 75,30; 78,12-20;
88,21; 89,22-26; 92,19-21; 93,31; 99,15-28;
109,13-22; 138,4-5-12-14-37
სპერის ზღვა (შაეი ზღვა) 67,1; 112,10;
115,19; 117,4
სტამბოლი, ნ. კოსტანტინეპოლი
სტანბოლი, ნ. სტამბოლი
სტეფან-წმინდა (კახეთში) 112,14; 133,14;
140,17
სტეფან-წმინდის ეკლესია (მცხეთაში) 132,4
სტეფან-წმინდის მონასტერი (წლევის მთაში)
სურამი (დაბა) 202,39
სხევეა
- ტავნავეთი 130,6
ტალავის ხეი 127,9
ტამიში 205,37
ტამუში, ნ. ტამიში (ნ. აქვე 506-ე კომენტა-
რი)
ტაო 67,36; 87,14; 88,28; 89,13; 108,15;
113,9-17; 115,19
ტაშლის ტბა 127,28
ტაშირი 127,21-24; 128,3; 134,6
ტაშის-კარი 71,11; 108,30; 112,10
ტბეთი (ეკლესია) 106,13; 146,10
ტბისი 129,20
ტბებრი 177,3
ტრაპიზონი 88,34; 98,29; 108,34; 109,36;
112,11; 205,15
ტფილისი (ციხე, აშენებული სპარსთა ერის-
თაის მიერ ვარზ-ბაქარის მეფობაში)
118,9-21
ტფილისი (ქალაქი) 71,8; 77,32 (ციხე) 77,32;
86,4-12; 91,10; 92,5; 99,21; 100,20-33;
101,23-29; 102,42; 103,10; 104,12-23-36;
105,25; 106,8; 107,3-9; 109,24-27; 110,41;
111,9; 112,24; 114,43; 115,11-13; 116,10-

26; 118,12-18; 119,14; 120,21; 121,21;
122,33; 123,4; 129,34; 136,16-17; 131,1-
3-4; 134,8; 137,42; 142,40; 174,24; 192,41;
195,8; 196,38; 201,36-41

ტყე-ტბა, ნ. ვულგულო
ტყვირი 149,15

შლუმბას მონასტერი
უფანი (სპარსეთში) 114,8
ურბნისის ეკლესია 134,3
უსახელო 191,17-18
უფლის-ციხე
უძოს ხეობა 129,36
უწერა 150,22
უქარმა (ციხე) 139,8-13-14

ფაქობი 143,18
ფანავრის ტბა 71,9-10; 124,14; 145,12
ფანაქსი, ნ. ბანა
ფარცხისის ციხე 129,23
ფახულანი (სოფელი სამურჩაყანოში) 204,37;
206,12
ფერსათი, ნ. ლაღო
ფერსათი (მთა, იმერეთ-ახალციხის საზღვარ-
ზე) 117,34; 144,24-32; 160,19; 169,25
ფერსათის კალთა 149,16
ფიტარეთის მონასტერი 128,31
ფიფინეთი 139,40
ფიფინეთის წყალი 139,39
ფოთი (ციხე, ოსმალთაგან აშენებული)
174,32; 179,18; 199,23
ფოთი (ქალაქი) 153,1; 175,28; 179,21-22;
187,38-39-42; 193,8; 199,25; 200,36; 201,8
ფოლადაურის მდინარე 127,14-17
ფოლადაურის ხევი, ნ. ფოლადაურის მდინა-
რე
ფორჩხის ხევი 145,24; 146,6
ფოსოს წყალი 145,11-12
ფოცხევიანის ხევი 128,33
ფოცხოვის ხევი 144,36
ფშაე-ხევსური 139,18
ფშაეი 139,7-23-28-39

ქარზამეთი 144,38
ქართველი 67,8-10-24; 68,34; 70,4; 71,20;
75,29; 83,20; 97,24; 100,3-20-23; 102,22,23;
104,19-32; 106,27; 108,15-20-26; 109,11-
13-16-19; 110,5; 112,8-18-32-33; 114,5-7-
31; 115,12; 119,24-32; 120,16-17-22; 127,22;
134,13-17; 137,16; 138,17; 141,35; 142,26-
38; 143,4-11; 155,30-37; 176,25; 182,1-7-
10-12

ქართლი (მთა) 68,32,36
ქართლი (ციხე) 68,32
ქართლი (ქვეყანა) 66,24; 67,9; 68,34; 70,12-
38; 73,31; 77,31; 87,2; 88,28; 90,16; 91,35;
95,38; 101,22; 103,8-29; 111,3, 111,5-23;
114,10; 118,13; 119,27; 120,14; 121,22;
124,3-9-27; 148,39; 126,16; 132,9; 135,8;
137,12-39-40-43; 143,2; 155,23-24; 175,6;
177,15-19
ქართლი (საერისთავო) 81,41; 103,3; 115,19;
156,6
ქართლი (ყოველი ივერია)
ქართლი, ნ. ქართველი
ქართლ-კახეთი 138,19
ქართლის კარი 81,27
ქართლის ყელი 144,8
ქართლოსიანი 70,14
ქარჩობი 133,5-6
ქარჩხაბი (სასახლე ბერი წულუკიძისა) 183,7
ქაშეთის ეკლესია (წმინდის გიორგისა ტფი-
ლისში) 131,3
ქაქთა ციხე, ნ. წუნა
ქეფა, ნ. კაფა (ნ. აქვე 471-ე კომენტარი)
ქებათა-ხევი 131,14
ქვების ხევი 144,24
ქვებლოვანი 106,13
ქვათხევის მონასტერი (ყოვლად წმინდისა)
119,28
ქვაყრილის მთა 146,14
ქვეშის ციხე 111,4
ქვიშეთი
ქისტ-მურძუჯის წყალი 143,22
ქნოლო 133,5
ქნოლოს კავკასის მთა
ქობერის ეკლესია 126,21
ქოლოთქეტიკირი 134,10
ქრისტეს შობის ეკლესია (ტფილისში)
ქსანი (საერისთავო) 142,35; 176,37
ქსნის ხევი 131,27; 132,28; 133,4
ქუთათელი 189,17
ქუთათისი (ეკლესია ყოვლად წმინდისა, ციხე
• ღა ქალაქი, აფხაზთა მეფეების რეზიდენცია
ანაკოფის შემდეგ) 85,9; 89,16; 90,3-16;
95,37; 101,23; 104,2; 105,25; 108,10;
117,13-19-20-31; 122,23; 150,6-7-10;
153,20; 156,3-32; 158,21-35; 159,34;
160,30-35; 161,9; 162,31-41; 163,10-11-
15-22-29-33; 164,9-11-12-30; 166,38-42;
167,6; 170,12-15; 172,1; 173,12; 175,26;
177,33; 178,9; 179,14; 180,38; 185,20-21;
187,9-11; 188,27; 189,12-13-20-38; 194,42;
195,1-4; 202,21
ქუთათისი, ნ. ქუთათისი

ცოკაბა (აღგ.) 132,10
ციხე-გოჭი, ნ. ნაქალაქევი
ციხის-ძირი (ქართლში) 132,16-18
სორტავი (საფლავი შუშანიკ წამებულისა)
83,39
ტუცხვათის ციხე 149,20; 174,8-9; 178,9;
179,15
ტუცხვათის ხევი 149,19
ციხეთა, ნ. მსხეთა-
ციხის-ტერტი 81,25
ციხის წყალი 149,10-14; 150,30; 153,5;
162,2; 185,2-5; 201,21
ცხოში 120,3; 123,36-37; 153,4
ცხოშის საერისთავო 154,36
ცხოშის ციხე 181,2
ცხრაზმა 132,28

ძეოდუქეთი 70,4; 71,29; 139,3-23-26; 152,20
ძურძუკი, ნ. ძურძუკეთი
ძურძუკნი 71,27; 120,26; 152,21

წალკა 128,23
წალულის-თავი (სადგური დაეით აღმაშენებ-
ლისა) 90,37
წებელდა 204,38; 206,კ-2
წებელი, ნ. წებელდა (ნ. აქვე მე-500 კომენ-
ტარი)
წებელნი 209,41
წესი 150,21
წილკანის ეკლესია (მისაქციელის მთის ძი-
რას) 132,14
წინწყარო 130,7
წილკანის მთა 133,14
წმინდა აბოს საფლავი (ტფილისში)
წმინდა გიორგის ეკლესია (ტუმისის აღმო-
საგლეთით) 129,30
წმინდა დოდო (აღგ.) 139,11
წმინდა კვირიკეს ეკლესია (კვირიკეთის მთა-
ში)
წოფას ციხე 127,5
წუხა (საეპისკოპოსო. ციხე-ქალაქი, შემდეგ
დაერტვეა ქაქთა ციხე) 71,10; 73,32; 82,2-32;
145,16
წულრტლავის ეკლესია 127,16
წყაბა 210,2

შალადარი 193,8
შალატის კოშკები 169,18
შალენჯიხის ეკლესია 151,12
ქანეთი 144,9-21; 147,30; 153,12; 156,25;
157,11
ქანეთის მთა 146,2-36

ჰაპალა 127,10; 130,5
ჰაპალა-ციხე 127,10
ჰაქვითის ციხე, ნ. ჰაქვიჩის ციხე (ნ. აქვე.
455-ე კომენტარი)
ჰაქვიჩი (სოფელი) 190,21; 203,14
ჰაქვიჩის ციხე 162,35; 188,3; 199,11
ჰეარები
ჰერათხევის ხევი 134,6
ჰერეში (საეპისკოპოსო) 82,33; 140,23
ჰიუქავის წყალი 129,4
ჰილოენის ხევი 146,9
ჰიშურის გზა 202,18
ჰორობი 107,27; 144,27; 146,21; 153,10
ჰორობის მდინარე 144,19; 145,34-35; 146,1-
2-3-4; 146,14; 152,36
ჰოქკანის ხეობა 126,17-26
ჰევიში (ციხე) 190,40-42; 191,11-13-15;
193,20

ჰეონდიდის ეკლესია, ნ. მარტვირის ეკლესია

ხაფეთის ტბა 145,21
ხაზარეთი
ხაზართა მდინარე 154,4
ხაზარნი 69,26-38; 76,22; 79,22
ხალადნი, ნ. ხლადნი (ნ. აქვე 157-ე კომენ-
ტარი)
ხანდო 132,28
ხანი
ხანის წყალი 140,16; 153,9
ხარაგეული 177,15
ხარტუშო 139,22-25
ხატაეთი 104,7
ხახულის ლეონიმზობლის ეკლესია (კლარჯეთ-
ში) 146,25; 149,23; 177,41
ხახუბია (სოფელი სამურტაყანოში) 203,35
ხევი (კავკასიონში) 134,9
ხევისტრეთი 139,28
ხევისტრეთის წყალი 129,25
ხეთა 190,20
ხეთაძე (აღგ.) 143,22
ხეთვისი 145,11
ხეკი 139,18
ხეკის მთა 139,20
ხეარასანი 99,7-9; 100,39; 107,34; 137,38
ხეარასნელი 120,21
ხიბულა 187,28-36
ხიდის-კარი (რაქაში რიონზე) 163,11
ხირსის მონასტერი 140,11
სლათნი 100,7
ხობის წყალი 193,28
ხონი 181,16; 185,2; 194,10-41; 206,4
ხოლორნიის ხეობა 127,5
ხორანთა 139,39
ხორვა 190,20

ქუთაული (წყალი)
ქუთაული (ადგილი) 143,17
ქუთი 115,33
ქუთისტანი 136,16

ქუთინი 91,34; 92,21
ქცია (სოფელი) 128,30; 134,7
ქცია (მდინარე) 126,18; 127,10-20-33; 128,11-
20-29-33; 129,4
ქციის ხრამი 128,21-28-35

ლადო (მთა. გამოსული კავკასიდან სამხრე-
თოსკენ. იგივე ფერსათი) 67,37; 71,6;
107,39; 144,10-14; 152,35-37

ლალიგა. ნ. ეგრისის მდინარე
ლაღი 93,34
ღებები 143,2
ღრელის ხევი 144,36

ქაბანი 145,25

ყაიყული, ნ. აბოცი
ყალნუს მთა 126,13; 144,10-22
ყარაბაღი 77,33; 78,25; 96,6; 115,32; 116,19-
28; 120,10; 126,14
ყარაბულახი (დაბა) 128,15
ყარაყურუმი, შანგუ ყაენის რეზიდენცია
102,33-39
ყარსი 127,27; 144,12; 198,38
ყარსის მთა 144,12-22; 145,13
ყვარელის წყალი 140,21
ყვიროლას მდინარე 149,16-19; 150,2
ყივჩაყი (ქვეყანა კასპიის ზღვისთან, ნ. აქვე
127-ე კომენტარი) 91,16
ყივჩაღნი 92,22; 93,31
ყიზილბაშნი 138,22-23; 142,21
ყიზყალა (ციხე) 68,35
ყირიმი 166,24; 193,26; 196,10
ყორანთა 149,32
ყულევი 193,28; 196,11; 199,7-23
ყუმი
ყურყუთას ქალა (შემდეგ დაერქვა სონღა-
ლული) 129,31

შაგი არაგვი 139,24
შაგი ზღვა (პონტოს ზღვა) 67,6-19-33; 68,5;
71,11; 73,23-24; 81,18; 123,35; 144,15;
145,35; 150,34; 151,38; 152,9; 169,14;
175,29; 193,23

შავ-კლარჯნი, ნ. შავშეთ-კლარჯეთი
შავრაშეთის მთა
შავშეთი
შავშეთის მდინარე

შავშეთ-კლარჯეთი 115,19
შამახია 91,31; 197,12
შამახიის მთა
შამბიანი 128,12
შამბიანის მთა
შამი (სპარსეთში) 76,27; 104,35
შარვანელი 123,1
შარვანი
შეა სოფელი (აფხაზეთში, ნ. აქვე 513-ე
კომენტარი) 209,39
შეთელი, ნ. შარვან შამი
შემოქმედი (გურიელთა სასაფლაო, ეკლესია
პირველად საარხიმანდრიტო, შემდეგ საე-
პისკოპოსო. ციხე) 207,9-10; 208,31
შიდა ქართლი 65,25; 71,12
შინდობის მონასტერი 146,18
შირაკი 93,15
შირვანი 88,21; 91,31; 115,32
შიფაქლუს მთა 146,25
შირაპანი (ციხე და ქალაქი, რეზიდენცია
არგვეთის ერისთავისა) 76,6; 115,42; 149,34;
153,8; 174,36; 179,9; 179,15
შტორის ხევი 140,36
შუამდინარე 104,35
შუა-მთის მონასტერი 140,19
შულავერი 127,8-9; 130,5
შულავერის ხეობა 127,7
შურის ციხე (ტფლისში) 130,18
შუშა 138,22
შხეფი (ციხე დალიანისა) 158,9-23

ჩასავალი (მთიულეთში)
ჩაქველი 181,11
ჩაქვი 181,9-10
ჩაჩანი 206,19
ჩელეთი (საეპისკოპოსო) 82,34
ჩერქეზი (ადგ.) 121,4; 143,23
ჩერქეზნი 121,5; 167,12-15
ჩერქეზის კავკასი
ჩერქეზის მთა 143,26
ჩიმი 143,17-24
ჩიმიოთის წყალი
ჩინეთი 121,12
ჩიხორი 124,7; 160,29; 176,11-13; 192,38-39
ჩოლელი, ნ. ჩოლური (ნ. აქვე 462-ე კომენ-
ტარი)
ჩოლური
ჩოხატეული 207,17
ჩხარი 149,29; 160,29
ჩხიყეთი 129,21

ცაგერი 193,36
ციოში (ეკლესია) 151,5-9; 198,18; 203,32;
204,8

ბორნაბეჯი (საეპისკოპოსო) 82,34
ხოფის ეკლესია 151,2
ხოხი 143,23; 128,4
ხოხის კავეასი 143,27-31
ხოხის შთა
ხრესილი 178,27; 180,15-33
ხრამი, ნ. ქციის ხრამი
ხულუტის ტიხე (ქციის პირზე) 128,33
ხუნანი (საერისთავო) 71,4; 72,20; 81,42;
119,9; 126,28; 127,21; 128,21; 129,6-12;
130,4
ხუნწი 184,39-40; 185,10-11; 189,28; 194,10

ჯგაეთი

ჯაეახეთი 87,14; 90,11; 103,3; 108,15; 126,4;
144,20; 145,9-10
ჯაეახეთის მტკვარი 145,11-15
ჯაზაორი (სპარსეთში) 76,27
ჯანღირი 127,9
ჯაროეხი 143,22

ჯვარის მონასტერი (მცხეთისა, კახეთში)
139,35
ჯვარის ციხე (ოკრიბაში) 174,26
ჯიქეთი 80,18; 88,20; 151,37; 152,7-8; 154,3;
156,11-12; 175,37; 202,13; 211,31
ჯიქნი 156,11-12; 180,5; 211,32-36-38
ჯიხაიში 201,22

ქერეთი (საერისთავო) 71,7; 73,22; 81,42;
84,14; 88,20; 126,13; 139,37; 140,28
ქერ-კახეთი 102,42; 108,15; 115,18; 121,14;
123,10; 124,3
ქერ-კახნი 88,28; 91,32; 92,15-38; 100,10;
117,21; 123,22

პრომი 70,4

ჟურიანი 69,20; 70,15; 73,13
ჟურიები (ადგ.) 144,30
ჟუჯაბის მონასტერი 127,17

ჭერეთი 67,13-32

ჭერნი

შ ი ნ ა ა რ ს ი

1. წინასიტყვაობა	5
2. წიგნის დადგენის ცხოვრება და მოღვაწეობა	7
3. „ქართველთ ცხოვრების“ ხელნაწერები	21
4. „ქართველთ ცხოვრების“ შინაარსი, შედგენილობა და პუბლიკაციები	32
5. ნ. დადიანის „ქართველთ ცხოვრების“ ადგილი და მნიშვნელობა ქართულ ისტორიულ მენეჯერებაში	55
6. ტექსტისათვის	59
7. ტექსტი: წიგნი I	65
წიგნი II	126
წიგნი III	182
8. კომენტარები	213
9. ლექსიკონი	246
10. საძიებლები: ა) პირთა	249
ბ) გეოგრაფიული და ტომობრივი სახელების	270

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი შ. თოფურია
ტექრედაქტორი ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი რ. ფარესიშვილი
მხატვარი გ. ნადირაძე

გადაეცა წარმოებას 8.9.1961; ანაწყოების ზომა 7×12 ;
ხელმოწერილია დასაბუქდად 25.2.1962; ქაღალდის ზომა $70 \times 108\frac{1}{16}$;
ქაღალდის ფურცელი 8,8; საბუქდი ფურცელი 24,1; საავტორო
ფურცელი 22,42; საალრიცხო-საგამომცემლო ფურცელი 22,66;
შეკვეთა 1254; უე 029803; ტირაჟი 1000
ფასი 1 მან. 65 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5